

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ALMANYA`DAKİ OKULLARDA İSLAM DİN DERSİNDEN
ÖĞRETMEN VE VELİLERİN BEKLENTİLERİ:
BADEN-WÜRTTEMBERG ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Şenay YAZGAN

Danışman
Prof. Dr. Mevlüt KAYA

SAMSUN
2020

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım doktora tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

17/08/2020

Şenay YAZGAN

TEZ KABUL VE ONAYI

Şenay YAZGAN tarafından hazırlanan “Almanya’daki Okullarda İslam Din Dersinden Öğretmen ve Velilerin Beklentileri: Baden-Württemberg Örneği” başlıklı bu çalışma, 28/07/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

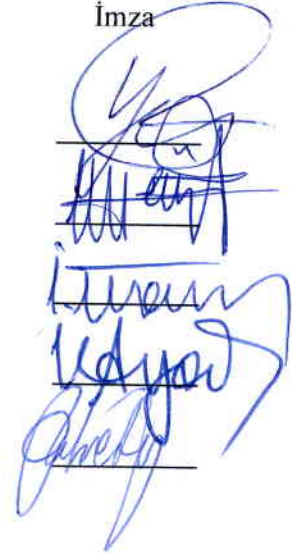
Başkan : Prof. Dr. Nevzat Yaşar AŞIKOĞLU

Üye : Prof. Dr. Mevlüt KAYA

Üye : Doç. Dr. İbrahim TURAN

Üye : Doç. Dr. Kenan AYAR

Üye : Doç. Dr. Bayramali NAZIROĞLU

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

___/___/2020

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Ali BOLAT

ÖZET

ALMANYA'DAKİ OKULLARDA İSLAM DİN DERSİNDEN ÖĞRETMEN VE VELİLERİN BEKLENTİLERİ: BADEN-WÜRTTEMBERG ÖRNEĞİ

Şenay YAZGAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora, Haziran/2020

Danışman: Prof. Dr. Mevlüt KAYA

Bu çalışma, Almanya'nın Baden Württemberg eyaletinin 2018/2019 eğitim-öğretim yılında kamu okullarında pilot proje olarak uygulanan İslam din dersinden, İslam din dersi öğretmenlerinin ve velilerin dersin işleyişi ve uygulamasına yönelik beklentilerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Araştırma örneklemini, 11 İslam din dersi öğretmeni ve 11 öğrenci velisinden oluşmaktadır.

Araştırma sonucunda, hem İslam din dersi öğretmenlerinin hem de velilerin İslam din dersinin kamu okullarında verilmesinden oldukça memnun oldukları görülmüştür. Öğretmenler dersin bütün kamu okullarına yaygınlaştırılması, ders kitabı ve materyal yetersizliğini gidermek amacıyla ders materyalleri hazırlanması gerektiği görüşündedirler. Ayrıca öğretmenler velilerden çocuklarının dini eğitimlerini desteklemelerini beklemektedirler.

Veliler ise İslam din dersinin bütün okullarda ve sınıf düzeylerinde yaygınlaştırılması gerektiği görüşündedirler. Velilere göre dersin içeriği, öğrencilerin dini ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilerek detaylandırılmalıdır. Veliler ders konu alanlarının derinleştirilmesini, dersin bilgi ve ibadet odaklı hale getirilmesini beklemektedirler. Dersin öğretmenleriyle iletişime geçmek, ders hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak ve ders etkinliklerine destek vermek önemli veli beklentileri arasında yer almaktadır.

İslam din dersinin genel olarak öğretmen ve veli beklentilerine uygun olduğu, dersin öğrenciler üzerinde dini bilgi ve davranış kazanımı ile dini gelişimini sağladığı anlaşılmaktadır. İslam din dersinin, hem Müslüman toplumun dini kimlik inşasında hem de Alman toplumu içindeki diğer dinden olanlarla insani ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: İslam din dersi, Baden Württemberg, İslam din dersi öğretmenleri, veliler, beklentiler.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ERWARTUNGEN DER LEHRER UND DER ELTERN AN DEN ISLAMISCHEN RELIGIONSUNTERRICHT IN DEUTSCHLAND: BEISPIEL BADEN-WÜRTTEMBERG

Şenay YAZGAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Institut für Graduiertenkolleg

Institut für Philosophie und Religionswissenschaften, Dissertation, Juni/2020

Doktorvater: Prof. Dr. Mevlüt KAYA

Diese Studie wurde durchgeführt, um die Erwartungen der Lehrer und der Eltern an den Islamischen Religionsunterricht zu ermitteln, welches im Schuljahr 2018/2019 in Baden-Württemberg als Pilotprojekt an den öffentlichen Schulen durchgeführt wurde.

In dieser Dissertation wurde als Methode für die Studie die qualitative Forschungsmethode bevorzugt. Die Forschungsdaten wurden durch offene Fragen mit strukturierter Interviewtechnik erhoben. Als Probanden wurden von 11 Lehrer und 11 Eltern bestimmt.

Es wurde festgestellt, dass sowohl die Lehrer des islamischen Religionsunterrichts als auch die Eltern sehr zufrieden waren, dass der Islamische Religionsunterricht direkt an den öffentlichen Schulen erteilt wird. Die Lehrer sind der Meinung, dass der Unterricht auf alle öffentlichen Schulen ausgeweitet werden soll und dass geeignete Lehrbücher und Materialien entwickelt werden, um den Materialmangel zu beseitigen. Die Lehrer erwarten zudem von den Eltern der Schüler, dass diese die religiöse Bildung ihrer Kinder unterstützen. Die Eltern erwarten, dass der Islamunterricht in allen Schulen und Klassenstufen angeboten wird. Die Eltern erwarten, dass der Unterrichtsinhalt des Islamischen Religionsunterrichts sich an den religiösen Erwartungen und Bedürfnissen orientierend ausgebaut wird und der Unterrichtsinhalt dementsprechend vertieft und angereichert wird. Daher erwarten die Eltern, dass der Unterrichtsstoff vertieft wird und sich stärker auf die Wissensvermittlung und die Vermittlung des Gebets konzentriert. Darüber hinaus erwarten die Eltern mehr mit den Lehrern des Unterrichts zu kommunizieren, mehr über den Inhalt des Unterrichts zu erfahren und den Unterricht in Bezug auf Unterrichtsaktivitäten unterstützen zu können.

Festzustellen ist, dass der Islamische Religionsunterricht den grundlegenden Erwartungen der Lehrer und der Eltern entspricht und der Unterricht sowohl in Bezug auf den Erwerb von religiösem Wissen als auch in Bezug auf den Erwerb und die Entwicklung von religiösem Verhalten bei Schülern eine wichtige positive Beobachtung gemacht werden kann. Es zeigt sich, dass der islamische Religionsunterricht einen wichtigen Einfluss sowohl auf die Konstruktion der religiösen Identität der muslimischen Gemeinschaft als auch auf die Entwicklung der menschlichen Beziehungen zu anderen Religionen innerhalb der deutschen Gesellschaft hat.

Schlüsselwörter: Islamischer Religionsunterricht, Baden-Württemberg, Lehrer, Eltern, Erwartungen.

ÖN SÖZ

Almanya`da son yılların çok tartışılan güncel konularından biri Almanya`daki devlet okullarında verilen İslam din dersleridir. Almanya`da artarak varlığını hissettiren Müslüman nüfusun İslam din derslerine olan ihtiyacı geçmişe oranla her geçen gün artmaktadır. Bu durum bir taraftan din dersi çalışmalarındaki hareketliliği artırırken, diğer taraftan din derslerinin nasıl yapılacağı, dersin başarısı ve verimliliğini etkileyen hangi unsurların ön planda tutulması gerektiği sorularını da gündeme getirmektedir.

Almanya`daki okullarda verilen İslam din derslerinin kim tarafından, hangi içerikle ve nasıl verileceğine yönelik sorular elbette uzun soluklu çalışmalar neticesinde cevaplandırılabilir sorulardandır. Bu tez Baden Württemberg eyaletinin kamu okullarında verilen İslam din dersinden dersi veren öğretmenlerin ve bu derse katılan öğrencilerin velilerinin beklentilerini tespit ederek süreçte yaşanan mevcut problemlere yönelik önerilerle birlikte din dersinin daha verimli hale getirilmesi noktasındaki yapılacak çalışmalara bir kaynak ve bir alt yapı mahiyetindedir.

Almanya`da ikametim sebebiyle yerinde çalışmalar yapmam noktasında beni yüreklendiren ve doktora çalışmamın danışmanlığını dördüncü senesine kadar yürüten çok değerli hocam Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ`ye teşekkürü bir borç bilirim. Değerli hocamın yurt dışı görevi nedeniyle danışmanlığımı üstlenen, lisans eğitimim boyunca din eğitimi alanındaki bilgilerime değerli katkılar sağlamış, çalışmamın sonuna kadar her danıştığım da bana zaman ayırarak büyük bir ilgi ve sabırla elinden gelenin en iyisini sunan çok değerli danışmanım Prof. Dr. Mevlüt KAYA`ya çalışmama gösterdiği özverili ilgilerinden dolayı teşekkür ederim.

Bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim, bilgilendirmeleriyle çalışmama yön veren tez komitesi hocalarımdan değerli hocam Doç. Dr. İbrahim TURAN`a, çalışmamda gösterdiği yol ve yöntem yardımlarından, kıymetli zamanından ayırarak değerli görüş ve önerileri ile tezimin şekillenmesi noktasındaki önemli katkılarından dolayı teşekkür eder, saygılarımı sunarım. Almanya noktasındaki bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim doktora tez komitesi hocalarımdan kıymetli Doç. Dr. Kenan AYAR`a da çalışmama yaptığı önemli katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Doktora savunma sınavı jüri başkanım Nevzat Yaşar AŞIKOĞLU'na ve jüri üyesi Bayramli NAZIROĞLU'na da çalışmayı okuyarak önemli katkılar sundukları için ayrıca teşekkür ederim.

Bütün eğitim hayatım boyunca yanımda durarak beni destekleyen aileme de teşekkürü borç bilirim. Doktora çalışmam boyunca yardımlarını bir an olsun benden esirgemeyen ve çalışmamın sonuna kadar sabırla yanımda durarak bana çalışma azmi ve huzuru veren eşime ise sonsuz teşekkür ederim.

Şenay Yazgan

Freiburg/Almanya 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ZUSAMMENFASSUNG	iv
ÖN SÖZ ..	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	xv
KISALTMALAR	xvi

GİRİŞ

1. Araştırma Problemi	1
2. Araştırmanın Amacı	8
3. Araştırmanın Önemi	9
4. Araştırmanın Sınırlılıkları	12
5. Temel Kavramlar	13
6. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi	15
6.1. Araştırma Modeli	15
6.2. Araştırma Evreni ve Örneklem	16
6.2.1. Öğretmenlerin Kişisel Bilgileri	17
6.2.2. Velilerin Kişisel Bilgileri	19
6.3. Veri Toplama Araçları	22
6.4. Verilerin Toplanması ve Analizi	24

BİRİNCİ BÖLÜM

ALMANYA'DA İSLAM DİNİ VE MÜSLÜMANLAR

1.1. Alman Toplumu ve İslam Dini	29
1.2. Almanya'da Müslümanlar	31

1.3. Müslümanlar ve İslam Din Eğitimi	34
1.4. Almanya`da Din-Devlet İlişkisi	42
1.5. İslam Din Dersinin Din-Devlet İlişkisi Kapsamında Yeri	44
1.5.1. İslam Din Dersinin Hukuki Temelleri	44
1.5.2. Dini Cemaat Problemi	48
1.6. İslam Din Dersi Eyalet Uygulamaları	53
1.7. İslam Din Dersinin Hedefleri ve Didaktiği	65

İKİNCİ BÖLÜM

BADEN WÜRTTEMBERG EYALETİNDE İSLAM DİN DERSİ UYGULAMALARI

2.1. Baden Württemberg Eyaleti Okul Sistemi	73
2.2. Baden Württemberg Eyaletinde Din Dersi	75
2.3. Baden Württemberg Eyaletinde İslam Din Dersi	76
2.3.1. İslam Din Dersi Öğretim Programının Amaçları	82
2.3.2. İslam Din Dersi Kitapları	86
2.3.3. İslam Din Dersi Müfredatı/Öğretim Programı	98
2.3.4. İslam Din Dersi Öğretmenlerinin Eğitimi ve Yetiştirilmesi	112
2.3.5. İslam Din Dersinin Dili	119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

3.1. Öğretmenlerin Beklentilerine İlişkin Bulgular	126
3.1.1. Öğretmenlerin Din-Devlet İlişkileri Açısından Beklentileri	127

3.1.1.1. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Sorumluluğu Konusundaki Görüşleri	127
3.1.1.2. Öğretmenlerin Okul Yönetimine Yönelik Görüşleri	130
3.1.1.3. Öğretmenlerin BW Eyaleti İslam Din Dersi Danışma Kuruluna Yönelik Görüşleri.....	132
3.1.1.4. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Öğretmenlerinin Eğitimi Konusundaki Görüşleri	134
3.1.2. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Hedefine İlişkin Beklentileri	137
3.1.2.1. Öğretmenlere Göre İslam Din Dersinin Hedefleri	138
3.1.2.2. Öğretmenlere Göre İslam Din Dersinin Öğrenciler Üzerindeki Etkisi	140
3.1.3. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin İçeriğine İlişkin Beklentileri	142
3.1.3.1. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin İçeriğinin Yeterliliği Konusundaki Görüşleri	142
3.1.3.2. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Öğrenme Alanları Konusundaki Görüşleri	144
3.1.3.3. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Dersin Günlük Hayatla İlişkisi Konusundaki Görüşleri	146
3.1.3.4. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin İçeriğinin Öğrencinin Gelişim Düzeyine Uygunluğu Konusundaki Görüşleri	149
3.1.4. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Kitaplarına İlişkin Beklentileri	151
3.1.4.1. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Kitapları Konusundaki Görüşleri	152
3.1.4.2. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Kitaplarının Hazırlanma Kriterleri Hakkındaki Görüşleri	154
3.1.4.3. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Ders Kitaplarının Müfredata Uygunluğu Konusundaki Görüşleri	156

3.1.4.4. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Kitaplarının Görsel ve İçerik Tasarımı Konusundaki Görüşleri	157
3.1.4.5. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Kitaplarıyla İlgili Yaşanan Zorluklar Konusundaki Görüşleri	163
3.1.4.6. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Kitaplarının Hazırlanması Konusundaki Görüşleri	164
3.1.5. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Öğrenme-Öğretme Sürecine ve Değerlendirilmesine İlişkin Beklentileri	167
3.1.5.1. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Öğretim Materyallerinin Yeterliliği Konusundaki Görüşleri	167
3.1.5.2. Öğretmenlerin İslam Din Dersinde Uygulanan Yöntemler Konusundaki Görüşleri	170
3.1.5.3. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Öğretiminde Ezbere Dayalı Yöntemler Konusundaki Görüşleri	172
3.1.5.4. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Ders Saatlerinin Yeterliliği Konusundaki Görüşleri	175
3.1.5.5. Öğretmenlerin İslam Din Derslerinde Öğrenci Başarısını Değerlendirme Sistemi Konusundaki Görüşleri	176
3.1.6. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Öğretim Diline İlişkin Beklentileri	180
3.1.6.1. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Öğretim Dilinde Karşılaşılan Zorluklar Konusundaki Görüşleri	180
3.1.6.2. Öğretmenlerin İslam Din Dersinde Dini Kavramları Almanca Öğretimindeki Sorunlar Konusundaki Görüşleri	181
3.1.6.3. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Almanca Dilinde Öğretiminin Günlük Yaşamda Öğrencilerin Dini İhtiyacını Karşılama Yeterliliği Konusundaki Görüşleri	187
3.1.7. Öğretmenlerin Öğrenci Velilerine Yönelik Beklentileri	189

3.1.7.1. Öğretmenlerin Velilerle İletişimi Konusundaki Görüşleri	190
3.1.7.2. Öğretmenlerin Derse Katkısı İle İlgili Velilerden Beklentileri .	195
3.1.8. Öğretmenlerin İslam Din Dersinden Genel Memnuniyet Durumu ve Diğer Beklentileri	198
3.2. İslam Din Dersi Öğretmenlerinin Beklentilerine İlişkin Değerlendirmeler	205
3.3. Velilerin İslam Din Dersine Yönelik Beklentilerine İlişkin Bulgular	214
3.3.1. Velilerin Din-Devlet İlişkileri Açısından Beklentileri	214
3.3.1.1. Velilerin İslam Din Dersinden Memnuniyet Durumlarıyla İlgili Görüşleri	214
3.3.1.2. Velilerin İslam Din Dersinin Eksik Yönleri İle İlgili Görüşleri.	216
3.3.1.3. Velilerin İslam Din Dersinin Sorumluluğu Konusundaki Görüşleri	218
3.3.1.4. Velilerin Okul Dışında Çocuklarının Dini Eğitim Alması İle İlgili Görüşleri	222
3.3.1.5. Velilerin İslam Din Dersi İle İlgili Olarak Devletten Beklentileri	224
3.3.1.6. Velilerin İslam Din Dersine Yönelik Olarak Okul Yönetiminden Beklentileri	227
3.3.2. Velilerin İslam Din Dersinin Hedefine İlişkin Beklentileri	228
3.3.2.1. Velilere Göre İslam Din Dersinin Amacı	229
3.3.2.2. Velilerin İslam Din Dersinin Beklentilere Uygunluğu Konusundaki Görüşleri	231
3.3.2.3. Velilerin İslam Din Dersinin Öğrenci Üzerindeki Etkisi Konusundaki Görüşleri	233
3.3.3. Velilerin İslam Din Dersinin İçeriğine İlişkin Beklentileri	236
3.3.3.1. Ders İçeriği İhtiyaç Analizi	236

3.3.3.1.1. Velilere Göre İslam Din Dersinde İman-İbadet-Ahlak Öğrenme Alanlarının Önemi ve Öğretilmesi İstenmeyen Konulara İlişkin Veli Görüşleri	236
3.3.3.1.2. Velilerin İslam Din Dersi İçeriğindeki Hristiyanlık, Yahudilik ve Diğer Dinler Hakkındaki Görüşleri	239
3.3.3.2. Velilerin İslam Din Dersi Ders Kitaplarına İlişkin Görüşleri ...	242
3.3.3.3. Velilerin İslam Din Dersi İçeriğindeki Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgilere İlişkin Görüşleri	245
3.3.3.4. Velilerin Cami ve Okul Kıyaslamasında Din Eğitimi İçeriklerine İlişkin Görüşleri	247
3.3.3.5. Velilerin Farklı Mezheplerden Öğrencilerle İslam Din Dersinin Uygulanmasına İlişkin Görüşleri	250
3.3.4. Velilerin İslam Din Dersinin Öğrenme-Öğretme Sürecine ve Değerlendirilmesine İlişkin Beklentileri	253
3.3.4.1. Velilerin İslam Din Dersinde Öğretmenin Rolüne İlişkin Görüşleri	253
3.3.4.2. Velilerin İslam Din Dersi Etkinliklerine İlişkin Görüşleri	255
3.3.4.3. Velilerin İslam Din Dersinin Ders Saatlerinin Yeterliliğine İlişkin Görüşleri	257
3.3.4.4. Velilerin İslam Din Dersinde Öğrencilerin Başarılarını Değerlendirme Sistemi İle İlgili Görüşleri	259
3.3.4.5. Velilerin Okuldaki Ders Sürecinin Ailede Çocuk İle Paylaşılması Konusundaki Görüşleri	261
3.3.5. Velilerin İslam Din Dersinin Öğretim Diline İlişkin Beklentileri	262
3.3.5.1. Velilerin İslam Din Dersinin Almanca Dilinde Verilmesi Konusundaki Görüşleri	263
3.3.5.2. Velilerin Ana Dilde İslam Din Dersi Konusundaki Görüşleri ..	266

3.3.5.3. Velilerin İslam Din Dersinde Bazı Dini Kavramların Almanca Olarak Verilmesi İle İlgili Görüşleri	267
3.3.6. Velilerin İslam Din Dersi Öğretmenlerine Yönelik Beklentileri	269
3.3.6.1. Velilerin Çocuğunun Öğretmeniyle İletişimi Konusundaki Görüşleri	269
3.3.6.2. Velilerin İslam Din Dersi Öğretmeninin Nitelikleri Konusundaki Görüşleri	271
3.3.6.3. Velilerin İslam Din Dersi Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi Konusundaki Görüşleri	275
3.3.6.4. Velilerin Farklı Etnik Kökene Sahip İslam Din Dersi Öğretmenleri Konusundaki Görüşleri	278
3.3.7. Velilerin İslam Din Dersinden Genel Memnuniyet Durumu ve Diğer Beklentileri	279
3.4. Veli Beklentilerine İlişkin Değerlendirmeler	282
3.5. İslam Din Dersi Öğretmenlerinin ve Velilerin Ortak Beklentilerine İlişkin Değerlendirmeler	289
SONUÇ VE ÖNERİLER	294
Sonuçlar	294
1. Öğretmenlerin İslam Din Dersinden Beklentilerine İlişkin Sonuçlar	295
Öğretmenlerin Din-Devlet İlişkisi Bağlamında İslam Din Dersinden Beklentileri İle İlgili Sonuçlar	296
Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Hedef, İçerik, Ders Kitabı, Öğrenme-Öğretme Süreci ve Dersin Dili Açısından Beklentileri İle İlgili Sonuçlar	297
Öğretmenlerin Öğrenci Velilerinden Beklentileri İle İlgili Sonuçlar	300
Öğretmenlerin Genel Memnuniyet Durumu ve Diğer Beklentileri	301
2. Velilerin İslam Din Dersinden Beklentilerine İlişkin Sonuçlar	301

Velilerin Din-Devlet İlişkisi Bağlamında İslam Din Dersinden Beklentileri İle İlgili Sonuçlar	302
Velilerin İslam Din Dersinin Hedef, İçerik, Ders Kitabı, Öğrenme-Öğretme Süreci ve Dersin Dili Konularındaki Beklentilerine İlişkin Sonuçlar	300
Velilerin İslam Din Dersi Öğretmeninden Beklentileri İle İlgili Sonuçlar	306
Velilerin Genel Memnuniyet Durumu ve Diğer Beklentileri	306
3. Öğretmenlerin ve Velilerin İslam Din Dersinden Ortak Beklentilerine İlişkin Sonuçlar	307
Öneriler	310
1. İslam Din Dersinin Uygulamasına Yönelik Öneriler	310
İslam Din Dersinin Sorumluluğunu Üstlenenlere Yönelik Öneriler	310
İslam Din Dersinin Eğitim-Öğretim Programı ve Dersin Diline Yönelik Öneriler	314
İslam Din Dersi Öğretmenlerine Yönelik Öneriler	317
Öğrenci Velilerine Yönelik Öneriler	319
2. Araştırmaya Yönelik Öneriler	319
KAYNAKÇA	321
EKLER	338
ÖZ GEÇMİŞ	345

TABLÖLAR

Tablo 1:	Öğretmenlerin Kişisel Bilgileri	18
Tablo 2:	Velilerin Kişisel Bilgileri	20
Tablo 3:	1./2. Sınıf Müfredat Programı	105

KISALTMALAR

AABF:	Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu
Akt.:	Aktaran
AB:	Avrupa Birliği
ATIB:	Avrupa Türk İslam Birliği
BAMF:	Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (Göç ve Mülteciler Federal Bürosu)
BPB:	Bundeszentrale für politische Bildung (Federal Siyasal Eğitim Merkezi)
BW:	Baden Württemberg
çev.:	Çeviren
DIK:	Deutsche Islam Konferenz (Alman İslam Konferansı)
DİTİB:	Diyanet İşleri Türk İslam Birliği
ed.:	Editor (Editör)
eds.:	Editors (Editörler)
hg.:	Herausgeber/in (Yayımcı)
hrsg.:	Herausgebern (Yayımcılar)
IAK:	Islamischer Arbeitskreis (İslam Çalışma Grubu)
IFB:	Islamische Föderation in Berlin (Berlin İslam Federasyonu)
IGBD:	Islamische Gemeinschaft der Bosniaken in Deutschland (Almanya Boşnakları İslam Topluluğu)
IGBW:	Islamischen Glaubensgemeinschaft Baden-Württemberg (Baden Württemberg İslam Cemaati)
IGMG:	Islamische Gemeinschaft Milli Görüş (İslam Cemaati Milli Görüş)
IR:	Der Islamrat für die Bundesrepublik Deutschland (Almanya İslam Konseyi)
IRE:	Islamische Religionsgemeinschaft Erlangen (İslam Dini Cemaati Erlangen)
KRM:	Koordinationsrat der Muslime in Deutschland (Almanya Müslümanlar Koordinasyon Konseyi)
Krş.:	Karşılaştırmız
s.:	Sayfa
ss.:	Sayfalar
u.a.:	und andere (ve diğerleri)

UIP:	Uluslararası İlahiyat Programı
vb.:	Ve benzeri
vd.:	Ve diğerleri
VIKZ:	Verband der Islamischen Kulturzentren (İslam Kùltür Merkezi Birliği)
vs.:	vesaire
ZMBW:	Zentralrat der Muslime in Baden-Wùrttemberg (Baden Wùrttemberg Müslùmanları Merkez Konseyi)
ZMD:	Der Zentralrat der Muslime in Deutschland (Almanya Müslùmanları Merkez Konseyi)

GİRİŞ

1. Araştırma Problemi

İş gücü, eğitim, fakirlik, savaş gibi çeşitli nedenler neticesinde yapılan göçlerden biri de Müslümanların Avrupa ülkelerine yapmış olduğu göçlerdir. Müslüman ülkelerden Avrupa'ya göçlerde II. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren artış gözlenmiştir.¹

Resmi tahminlere göre 2006 yılında Avrupa Birliği ülkelerinde yaklaşık 15 milyon Müslüman yaşamaktaydı² ve bu rakam toplam Avrupa Birliği ülkelerindeki nüfusun yaklaşık %3'üne tekabül etmekteydi.³ 2016 yılında yapılan bir araştırmaya göre ise Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslüman nüfusu yaklaşık 25.770.000'e ulaşmış ve toplam Avrupa nüfusunun yaklaşık %4,9'unu oluşturmuştur.⁴ Bu rakamlar her geçen gün artmakta ve Müslümanların Avrupa nüfusu içindeki oranı azımsanamayacak orana erişmektedir.⁵ Avrupa'da yaşayan Müslümanların çoğunu ise Sünniler oluşturmaktadır.⁶

Avrupa ülkelerinde yaşayan misafir göçmenlerin ülkelerine geri dönmemesi ve sonrasında yaşanan olaylar sonucunda; popülist yazarlar ve düşünürler, Müslümanların iyi bir Avrupalı olup olmayacaklarını sorgulamışlardır. Müslümanların iyi bir Avrupalı olup olmayacağı ile Müslümanların farklı dini yaşam

¹ Nina Clara Tiesler, *Müslime in Europa, Religion und Identitätspolitik unter veränderten gesellschaftlichen Verhältnissen*, Lit Verlag, Berlin 2006, s. 9.

² Christoph Wulf, Jacques Poulain, Fathu Triki (Hrsg.), *Europäische und islamisch geprägte Länder im Dialog, Gewalt, Religion und interkulturelle Verständigung*, Akademie Verlag, Berlin 2006, s. 242.

³ Dietrich Reetz, *Islam in Europa: Religiöses Leben heute, Ein Portrait ausgewählter islamischer Gruppen und Institutionen*, Waxmann, Münster 2010, s. 10.

⁴ Conrad Hackett, "5 facts about the Muslim population in Europe", *Pew Research Center*, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/11/29/5-facts-about-the-muslim-population-in-europe/>, 29.11.2017, (15.04.2020).

⁵ Tiesler, *Müslime in Europa*, s. 36.

⁶ *Müslime in der Europäischen Union, Diskriminierung und Islamophobie*, EUMC 2006, s. 29.

biçimleri ve çeşitliliği burada dikkate değer bir durumdur. Bu çok yönlülük ve çeşitlilik hem Avrupa hem de Müslümanlar için bir anlama ve yakınlaştırma aracı olarak görülmelidir. Her iki taraf da İslam'ın Avrupa'da eşit ve açık bir şekilde yaşanması için bazı metotlar ve imkanlar sunma çabası içindedir.⁷ Bu metot ve imkan sunma çabalarından birinin de bu ülkelerde yaşayan Müslümanların öncelikli ve önemli ihtiyaçlarından biri olan din eğitimi alanında olduğu görülmektedir. Din eğitimi ve öğretimi alanında çaba ve girişimlerin söz konusu olduğu Avrupa ülkelerinden biri de araştırmanın odağıyla yakından ilişkili Federal Almanya'dır.

Almanya, Avrupa Birliği ülkeleri arasında 2010 yılında tespit edilen 3,8 ile 4,3 milyon Müslüman nüfusa⁸ kıyasla daha da artış göstererek 4,4 ile 4,7 milyona⁹ ulaşmış ve Müslümanların en yoğun olduğu bir ülke haline gelmiştir.¹⁰ Müslüman nüfus Almanya'da yaşayan Alman halkının yaklaşık %5,4-%5,7'sine¹¹ tekabül etmektedir. Bu durum Almanya'nın gün geçtikçe dini çeşitliliği içinde barındıran bir ülke olduğunun göstergesidir.¹² Almanya'daki Müslümanların mezheplere göre dağılımına bakıldığında, %74 oranla Sünnilerin büyük bir orana sahip olduğu görülür. Ardından %13'lük payla ikinci büyük inanç grubunu Alevîler oluştururken, bunu %7'lik oranla Şiiler takip etmektedir. Bunların haricinde Ahmediye, Sufilik/Mistik veya İbadiye ve diğer mezheplerden oluşan küçük cemaatler de Almanya'da yaşayan Müslümanlar arasında yer almaktadır.¹³ Almanya, yaklaşık

⁷ Reetz, *Islam in Europa*, s. 11.

⁸ Klaus Spenlen, *Integration muslimischer Schülerinnen und Schüler, Analyse pädagogischer, politischer und rechtlicher Faktoren*, Lit Verlag, Berlin 2010, s. 8.

⁹ Bundesministerium des Innern für Bau und Heimat, "Islam in Deutschland", *Heimat&Integration*, www.bmi.bund.de/DE/themen/heimat-integration/staat-und-religion/islam-in-deutschland/islam-in-deutschland-node.html, (15.04.2020).

¹⁰ Europäisches Parlament (Hrsg.), *Islam in der Europäischen Union. Was steht für die Zukunft auf dem Spiel?* Deutsche Ausgabe, Straßburg 2007, s. 83-177.

¹¹ Anja Sticks, *Wie viele Muslime leben in Deutschland?, Eine Hochrechnung über die Anzahl der Muslime in Deutschland zum Stand 31. Dezember 2015*, Im Auftrag der Deutschen Islam Konferenz, BAMF-Working Paper 71, Nürnberg, www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/WorkingPapers/wp71-zahl-muslime-deutschland.pdf?__blob=publicationFile (06.02.2020), s. 5.

¹² Thomas de Maiziére, "Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Ein wertvoller Beitrag zur Integration", *Perspektiven, Islamischer Religionsunterricht in Deutschland – Perspektiven und Herausforderungen*, Tagung der Deutschen Islam Konferenz 13. bis 14. Februar 2011, Nürnberg, s. 10.

¹³ Deutsche Islam Konferenz, "Özet: Almanya'daki Müslüman Yaşam Şekli", *Bundesministerium des Innern Publikationen*, www.deutsche-islam-konferenz.de/SharedDocs/Anlagen/DIK/DE/Downloads/WissenschaftPublikationen/MLD-Oezet.pdf?__blob=publicationFile (22.02.2020), s. 3.

2.600 İslami cemaatiyle inanç ve din özgürlüğünü hem bireysel hem kollektif anlamda garanti altına aldığını göstermektedir.¹⁴

Almanya`da yaklaşık 700.000¹⁵, son rakamlara göre ise 900.000¹⁶, Müslüman öğrenci Alman okullarında eğitim görmektedir. Alman okullarında İslam din dersi yaklaşık 30 yıldır konuşulup tartışılmasına rağmen bu zamana kadar başarılı bir uygulamaya geçilememiştir.¹⁷ Bunun en önemli nedenlerinden biri ise dersin hukuki zemininin oluşmamasıdır. Alman Anayasası`nın 7(3) Maddesine göre din derslerinin, Alman devleti tarafından muhatap kabul edilen kamu tüzel kişiliğine sahip kilise ve dini cemaatlerin sorumlulukları altında verilmesi şarttır. Müslümanlar tek başına hareket ettiklerinden, Müslümanları temsil yetkisine sahip tek bir çatı örgüt altında birleşerek Alman Anayasası`nın Muhataplık İlkesi`ne uygun bir dini cemaat oluşturamadıklarından Anayasaya uygun İslam din dersi bu zamana kadar verilememiştir. Müslümanların Alman devleti karşısında dini cemaat olarak muhatap alınmaması sorunu halen İslam din dersleri önünde önemli bir engel olarak durmaya devam etmektedir.

Alman Anayasası`na uygun bir İslam din dersi verilemese de, hem Müslüman organizasyonların görüşü hem Hristiyan kilisesinin raporu İslam din dersinin aciliyetini göstermektedir.¹⁸ Dini ve kültürel çeşitliliğin yer aldığı ülkede İslam din dersi, entegrasyon ve dinler arası diyalog için bir şans olarak görülmektedir. Bu bağlamda İslam din dersi, Alman dilinde konuşulan bir İslam`ın ortaya çıkmasında faydalı olacağı gibi<sup>19</sup>, İslam dininin Almanya`da diğer dinlerle eşit hale gelmesinde de önemli bir etken olacaktır.²⁰

¹⁴ de Maiziére, "Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Ein wertvoller Beitrag zur Integration", s. 10.

¹⁵ de Maiziére, "Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Ein wertvoller Beitrag zur Integration", s. 14.

¹⁶ Rauf Ceylan, "Muslimische Kinder und Jugendliche im deutschen Bildungssystem", *Heimatkunde*, Heinrich-Böll-Stiftung, <https://heimatkunde.boell.de/de/2010/12/01/islamischer-religionsunterricht-einer-multikulturellen-gesellschaft>, (02.04.2020).

¹⁷ Rebecca Ahrens, *Islamischer Religionsunterricht an öffentlichen Schulen als multifaktorielle Problematik und Chance*, MV-Verlag, Münster 2012, s. 12.

¹⁸ Ahrens, *Islamischer Religionsunterricht an öffentlichen Schulen als multifaktorielle Problematik und Chance*, s. 12.

¹⁹ Lothar Kuld und Bruno Schmid (Hrsg.), *Islamischer Religionsunterricht in Baden-Württemberg, Zur Differenzierung des Lernfelds Religion*, Lit Verlag, Berlin 2009, s. 9.

²⁰ Mathias Rohe, *Der Islam - Alltagskonflikte und Lösungen*, Herder, Freiburg 2001, s. 155-173.

Bu araştırmada Federal Almanya Cumhuriyeti'nin 16 eyaletinden biri olan Baden Württemberg eyaletinin kamu okullarında verilen İşlam din dersi incelenecektir. Almanya'nın Baden Württemberg eyaletinde 2006/2007 eğitim-öğretim yılında ilk etapta dört sene ile sınırlı olmak üzere toplam 12 okulda mezhebe dayalı İşlam din dersi uygulaması pilot proje kapsamında başlatılmıştır. Bu uygulama her dört senede bir uzatılarak ders Alman dilinde haftada ikişer saat olarak verilmektedir.²¹ İşlam din dersi uygulamasının hem anayasal açıdan hem de eğitim politikaları açısından örneği bulunmadığından Baden Württemberg eyaletindeki pilot proje uygulaması birtakım belirsizlikleri beraberinde getirmiştir. Eyalet, Hristiyan dini cemaatleri gibi devlet tarafından anayasal olarak kabul edebileceği muhatap İşlami dini cemaat bulamadığından Müşlümanların temsilcisi mahiyetinde yardımcı bir yapı olarak doğrudan aileleri muhatap almaktadır. Aileler çocuklarını ilk etapta 12 proje okulunda İşlam din dersine kayıt etme imkanı bulmuşlardır. Bu ailelerin, derse kayıtlarını toplayan Baden Württemberg Eğitim Bakanlığı, anayasaya uygun olmamasına rağmen geçici olarak aileleri din dersi için muhatap olarak kabul etmiştir. Bu durum geçici olarak devam etmekte ise de; Baden Württemberg hükümeti İşlami cemaatleri muhatap olarak kalıcı bir çözüm bulmak zorundadır.²²

Baden Württemberg eyaleti, okullarda İşlam din dersi projesini 2006/2007 eğitim-öğretim yılında başlatarak diğer eyaletlere kıyasla uygulamaya daha geç başlamıştır.²³ Projenin başlatılma kararı aşamasına kadar; politik çoğunluk sağlanabilecek mi, Müşlümanlar kendi aralarında birlik olup anayasal cemaat olarak başvurabilecekler mi, İşlam din dersi mi yoksa ahlak dersi mi verileceği gibi konular üzerinde tartışmalar yapılmış ve bu tartışma konuları dersin başlamasını geciktiren önemli etkenler arasında sayılmıştır.²⁴

2007/2008 eğitim-öğretim yılına gelindiğinde Baden Württemberg eyaleti pilot proje olarak yaklaşık 500 Müşlüman öğrenciye İşlam din dersi vermiştir. Bu rakam

²¹ Hansjörg Schmid und Klaus Barwig, "Islamischer Religionsunterricht im landespolitischem Horizont", *Islamischer Religionsunterricht in Baden-Württemberg, Zur Differenzierung des Lernfelds Religion*, Lothar Kuld und Bruno Schmid (Hrsg.), Lit Verlag, Berlin 2009, s. 18.

²² Kuld und Schmid, *Islamischer Religionsunterricht in Baden-Württemberg, Zur Differenzierung des Lernfelds Religion*, s. 18.

²³ Myrian Dietrich, "Zum aktuellen Stand der verschiedenen Schulversuche und Studienmodelle in Deutschland", *Den Koran zu lesen genügt nicht!*, Harry Harun Behr, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2008, s. 10-12.

²⁴ Kuld und Schmid, *Islamischer Religionsunterricht in Baden-Württemberg, Zur Differenzierung des Lernfelds Religion*, s. 18.

projenin ne kadar başarılı olduğunun bir göstergesi olmuştur.²⁵ Her ne kadar İslam din dersi projesinin aksayabileceği korkusundan bahsedilse de; ders projesi uzatılarak 2015/2016 yılları itibariyle 71 okulda 60 öğretmen ile devam etmiştir.²⁶ Bu rakamlar ailelerin derse olan ilgilerinin artarak devam ettiğini göstermekte ve bu durum projenin devam etmesini sağlamaktadır.

Baden Württemberg eyaletinde 2019 yılı itibariyle yaklaşık 90 okulda 6.000 Müslüman öğrenciye İslam din dersi verilmektedir. Bu öğrencilerin sayısı Müslüman öğrencilerin sayısının yaklaşık %4'üne tekabül etmektedir.²⁷

Ailelerin İslam dersine müsadeden sonra bu projenin uygulanması aşamasındaki ilk problemi, bu dersi verecek öğretmenlerin kim olacağı sorusu oluşturmuştur. Bu soruna çözüm amaçlı ilk etapta BW eyaletinin; Karlsruhe, Ludwigsburg ve Weingarten şehirlerindeki eğitim fakültelerinde²⁸ ve daha sonra ise Freiburg Eğitim Fakültesinde İslam din pedagojisi adı altında kürsüler kurulmuştur. Tübingen'de ise İslam İlahiyat Fakültesi açılarak alana istihdam imkanı sağlanmıştır.

İslam din dersini verecek öğretmenlerin seçimi ise; Alevilik din dersi için öğretmenler, Almanya Alevi Cemaati (AABF) tarafından seçilmekte iken, Sünni İslam din dersi öğretmenlerinin seçimi ise halen Baden Württemberg Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir.²⁹

Okullarda İslam din dersinin başlaması ile üniversitelerde öğretmenlik eğitiminde yeni bir ana bilim dalı ihtiyacı doğmuştur. Okullarda yeni bir ders ve üniversitelerde yeni bir bölüm olan İslam din dersi hiçbir eyalette henüz tam olarak oluşumunu tamamlayamamıştır. Bu yeni oluşum din filozofu Buber'in belirttiği gibi bir dünya dini ile yüz yüze gelip, onun dini temellerini değişmiş dünyada algılamak için bir imkandır. Batıda Müslümanlar inançlarını yeniden algılama çabası içinde

²⁵ Kuld und Schmid, *Islamischer Religionsunterricht in Baden-Württemberg, Zur Differenzierung des Lernfelds Religion*, s. 19.

²⁶ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, "Weitere 40 Schulen bieten Islamischen Religionsunterricht an", *Baden-Württemberg Pressemitteilung*, 2015, (02.03.2020).

²⁷ Baden Württemberg, "Islamischer Religionsunterricht sunnitischer Prägung erhält rechtssichere Basis", 2019, www.baden-wuerttemberg.de/de/service/presse/pressemitteilung/pid/islamischer-religionsunterricht-sunnitische-praegung-erhaelt-rechtssichere-basis/, (18.03.2020).

²⁸ Kuld und Schmid, *Islamischer Religionsunterricht in Baden-Württemberg, Zur Differenzierung des Lernfelds Religion*, s. 9-10.

²⁹ Kuld und Schmid, *Islamischer Religionsunterricht in Baden-Württemberg, Zur Differenzierung des Lernfelds Religion*, s. 18.

iken batı toplumları bu durum karşısında yeni bir görev olarak eğitim teorilerini ve okul gelişimini Müslüman azınlıklara göre uyarlamaya çalışmaktadırlar. Bu süreçte de kendilerine örnek alabilecekleri bir model de bulamamaktadırlar.³⁰

Her ne kadar Müslümanların dini eğitiminde sorunlarla karşılaşılsa da; Alman eğitim sistemi, Alman Anayasası'nın eşitlik ilkesini içeren hükmünü göz önünde bulundurarak Müslüman öğrencilere dini-ahlaki bir eğitim sunması zorunludur. Bu nedenle yeni eğitim ve bilim politikalarına ihtiyaç vardır. Yazar Kafka'nın da belirttiği gibi yollar gidildiği zaman oluşur. İslam din pedagojisinin dini haritada kendine yol bulabilmesi için Müslümanların batıdaki aktüel inanç ve dini uygulamaları kültürlerarasılıkla ele alınması gerekmektedir. İslam din dersinin kalıcı olabilmesinde, üniversitelerdeki İslam din dersi bölümlerinin ve okullardaki pilot proje olarak uygulanan İslam din derslerinin federal çapta kabul görmesi önemli etkindir. Ama ne yazık ki, Almanya'da İslam'a bakış buna engel teşkil etmektedir. Çok sayıda toplantılar yapılmasına rağmen karşılıklı ön yargılar ve korkular sebebiyle sorunlar aydınlatılamamakta ve bir yol çizilememektedir.³¹ Karşılıklı bulunan bu korkular, karşılıklı paylaşılmıca ortadan kaldırılabilir. Bu da karşılıklı güven olmadan yapılamaz.³² Burada karşılıklı güvensizlik sorunundan bahsedilse de, İslam din dersinin okullara getirilmesi Müslümanların dini eğitimi konusunda geçmiş yıllara kıyasla önemli ölçüde bir gelişme yaşandığının göstergesi olarak düşünülebilir. Bu gelişimin tabii bir sonucu olarak toplumun çoğul yapısı içerisinde İslam din dersinde Müslüman öğrencilere ne öğretileceği, dersin öğretmenlerini kimin seçeceği, dersin nasıl öğretileceği, dersin hedeflerinin ve amaçlarının ne olması gerektiği hususlarında yoğun çözüm arayışları devam etmektedir.

Devlet okullarında verilen İslam din derslerinde, hangi İslam'ın verilmesi gerektiği konusundaki tartışmalar, İslam din dersi hakkında yapılan tartışmaların önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. İslam din dersinin müfredat konuları; Tanrı, yaratılış, Kur'an, Muhammed peygamber, birlikte yaşama ve diğer dinleri tanıma ana başlıkları altında işlenmekteyken; bu başlıklar hangi yaklaşımlarla hangi içeriklere

³⁰ Martin Buber, *Das dialogische Prinzip*, Schneider, 5. Auflage, Heidelberg 1984, s. 155.

³¹ Peter Graf, "Islamische Religionspädagogik-Gliederung des Bandes", *Islamische Religionspädagogik-Etablierung eines neuen Faches*, Peter Graf und Wolfgang G. Gibowski (Hg.), V&R, Göttingen 2007, s. 24.

³² Graf, "Islamische Religionspädagogik-Gliederung des Bandes", s. 25.

sahip olmalı, hangi beklentileri karşılamalı, içerik oluşumunda hangi geleneksel kaynaklardan faydalanılmalı gibi sorular çözüm bekleyen sorunlar arasında önemli yer tutmakta ve uygulanan müfredatlar bu sorulara henüz cevap verememektedir. Çözüm bekleyen diğer bir mesele ise din dersi öğretmenlerine kimin karar vereceği meselesidir. Dersi verecek öğretmenlerin kriterlerinin kim tarafından belirleneceği ile öğretmenlerin nasıl bir eğitim almaları gerektiği, İslam din dersinin gelişimi sürecinde gündemde ağırlığını hissettiren konular arasında yer almaktadır. Dersin nasıl öğretileceği, metotlarının ne olması gerektiği de üzerinde durulan önemli konulardandır. Hangi metotların İslam din derslerine uygun olduğu noktasında soru işaretleri vardır. Derste konunun aktarımı sırasında peygamberlerle, meleklerle ilgili öğrenme düzeylerinin artırılmasına yönelik resimlerin kullanılması durumunda öğrenci ailelerinden tepkiler geldiği görülmektedir. Bu noktada “İslam din dersine uygun metotlar hangileridir” sorusunun aydınlatılması önem arz etmektedir. Diğer göze çarpan önemli bir husus ise öğretim materyallerinin yeterli düzeyde olmayışıdır. Materyal ihtiyacının karşılanması için eyaletler derse özel bir ödenek de ayırmış değildir. İhtiyaç duyulan materyal desteğinin nasıl sağlanacağı ise şimdilik öğretmenlerin şahsi çabalarına bırakılmıştır. Diğer açıklığa kavuşturulması gereken zor alanlardan birini de İslam din dersinin hedefleri oluşturmaktadır. Burada dikkat çeken husus, okullarda İslam din dersinin hangi hedeflerle verildiği ve bu hedeflerin ailede verilen dini eğitimden hangi noktalarda farklılık gösterdiği sorusudur.³³

Baden Württemberg eyaletinde pilot proje kapsamında uygulanan İslam din derslerinin durumu ve uygulanması esnasında karşılaşılan sorunlar, İslam din dersiyle ilişkili muhatapların, sorunları oluşturan noktalara bakışı açısından önem arz etmektedir. Hem İslam din dersi öğretmenlerinin hem velilerin İslam din dersinden beklentilerini yakından ilgilendiren meseleler; Almanya’da İslam din derslerinin sağlam bir zeminde yürütülmesinde ve geliştirilmesinde irdelenmesi gereken önemli meseleler kapsamındadır. Araştırmamızın temel problemi tüm bu bilgiler ışığında değerlendirilerek ele alındığında “Baden Württemberg eyaletinin devlet okullarında pilot proje kapsamında uygulanan İslam din dersinin başarılı ve

³³ Michael Kiefer, “Islamische Religionspädagogik und -didaktik - Offene Fragen zu den Gegenständen einer neuen wissenschaftlichen Fachrichtung”, *Islamunterricht-Islamischer Religionsunterricht-Islamkunde, Viele Titel-ein Fach?*, Irka-Christin Mohr und Michael Kiefer, transcript Verlag, Bielefeld 2009, s. 21-33.

verimli uygulanabilmesine yönelik İslam din dersi öğretmenlerinin ve öğrenci velilerinin beklentileri nelerdir?” şeklinde ifade edilebilir. Araştırmada bu temel problemten başka şu alt problemlere cevap aranacaktır:

- İslam din dersi öğretmenlerinin yaşadıkları sorunlar ve dersten beklentileri nelerdir?
- Öğretmenlerin ihtiyaç ve beklentileri ne ölçüde karşılanmaktadır veya eksik bulunan hususlar nelerdir?
- Velilerin İslam din dersi noktasında yaşadıkları sorunlar ve dersten beklentileri nelerdir?
- Velilerin ihtiyaç ve beklentileri ne ölçüde karşılanmaktadır?
- İslam din dersinden beklenen verimin artırılması konusunda öğretmenler ve öğrenci velileri hangi noktalardaki eksikliklerin giderilmesiyle mümkün olacağına inanmaktadır?
- İslam din dersi öğretmenlerinin velilerden beklentisi nedir?
- Velilerin İslam din dersi öğretmenlerinden beklentileri nedir?
- İslam din derslerinin Almanya’da yaşayan Müslüman öğrencilerin dini ihtiyaçlarını karşılamada hangi öneme sahip olduğu hakkında öğretmenler ve veliler ne düşünüyor?
- Öğretmenlerin ve velilerin dersin sorumlularından (yetkililerden) beklentileri nelerdir?

2. Araştırmanın Amacı

Federal Almanya’da din dersleri tartışılan bir konu alanı iken; devletin bu dersi kendi eliyle okullarda vermeye başlamasıyla birlikte İslam din dersi (İslamunterricht) adı altında yeni bir boyut kazanmış ve ülke sınırları içerisinde yaşayan bütün Müslümanları yakından ilgilendiren güncel bir mesele haline gelmiştir. Son zamanlarda dersin temel hak ve özgürlük bağlamında Müslümanların din dersi ihtiyaçlarını gidermeye yönelik Alman okullarında dersin yaygınlaştırılması umut verici somut çalışmalardandır. İslam din dersinin okullarda yer almasıyla birlikte İslam din dersi odaklı akademik çalışmalar, hem akademinin hem de politikanın ilgi odağı haline gelmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak Almanya’da İslam din dersinin okullarda nasıl yer alacağına yönelik genel tartışmalar yapılmış fakat ders çok tartışılan konular arasında yer almasına rağmen; İslam din dersi uygulamalarına yer

veren, dersin işleyişini derinlemesine analiz eden ve derse ilişkin ihtiyaçları tespit ederek sorunların çözümünü konu edinen kapsamlı bilimsel araştırma sayısının yetersiz olduğu görülmüştür. Bu nedenle alanın yeni çalışma ve araştırmalarla güncellenerek desteklenmesi ve yeni bakış açıları ile geliştirilmesi; nitelikli ve başarılı bir İslam din dersi verilebilmesi noktasında önemlidir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, Almanya'nın Baden Württemberg eyaletindeki okullarda İslam din dersi veren öğretmenlerin ve bu dersin muhatabı olan öğrencilerin velilerinin mevcut İslam din dersi tecrübelerinin, derse ilişkin görüş ve beklentilerinin tespit edilmesidir. Çalışmanın diğer amaçları ise; söz konusu beklentilerin hangi ölçüde karşılandığını ortaya koyabilmek, İslam din dersinin güncel uygulanışını muhataplar açısından dersin farklı boyutları ile detaylı analiz ederek ilgi ve beklentiler doğrultusunda iyi bir din dersi uygulaması için çözüm önerilerine ışık tutmak, İslam din dersinin anayasaya uygun hale getirilmesi noktasındaki problemleri ve çözüm sürecini irdelemek, İslam din dersi öğretmenleri ve velilerin İslam din dersi deneyim ve tecrübeleri doğrultusundaki dersten beklentileri hakkında ilgili mercileri bilgilendirmek, dersin hedefleri, içeriği, ders kitabı, öğrenme-öğretme süreci, dersin dili, dersin öğretmeni ve velilere ilişkin olmak üzere dersin işleyişine yönelik analizlerle dersin geleceği noktasında bir bakış açısı sunmaktır.

3. Araştırmanın Önemi

Almanya geneline bakıldığında İslam din derslerinin resmi okullarda Federal Alman Anayasası'nın 7(3) maddesine göre bu güne kadar düzenli verilemediği görülmektedir. Bazı eyaletlerde İslam din dersinin pilot proje olarak devam etmesi geçici bir çözüm olsa da okullarda sınıf geçmede etkisi olan düzenli bir ders olma yolunda adım adım ilerleyen bu dersin, çeşitli problemleri de beraberinde getirdiği gözlenmektedir. Almanya'da İslam din dersi hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında, tartışma konularının dersin şekli, eğitim politikaları ve din pedagojisi çerçevesinde ilgi uyandırdığını fakat muhataplarının ilgi, ihtiyaç ve beklentileri, günlük dini ihtiyaçlara ve beklentilere cevap verebilmesi gibi dersin uygulanmasında başarıyı artırabilecek etkenler hususunda araştırmaların eksik olduğu ve pratik alanın üzerinde yeterince durulmadığı görülmektedir. Müslümanların derse ilişkin istek ve beklentilerinin irdelenmemesi durumu, Müslüman toplumda okullarda iyi bir din dersi verilmediği gibi birtakım kaygıların oluşmasına sebebiyet verebilmekte ve bu yönüyle İslam din dersi eleştirilerin odağı haline gelebilmektedir. Ailelerin İslam din

dersine ilişkin görüşleri alınmadığından ve ders hakkında yeterince bilgilendirmelere yer verilmediğinden bazı ailelerin çocuklarının bu dersi almasından çekindiği gözlenmektedir.

Almanya'da İslam din dersleri uygulamaya konulduğu ilk yıllardan itibaren genellikle teorik tartışmalarla sınırlı bir konu olmuştur. Müslüman nüfusun artması, İslam din dersi uygulamalarının okullarda yaygınlaşması dersin önemini önemli ölçüde etkilemiş; teorik tartışmalar zamanla yerini pratik uygulamalara bırakmaya başlamıştır. Konu üzerinde çözüm bekleyen, iyileştirilmeye ihtiyaç duyulan birtakım sorunların artmasıyla birlikte yeni çözüm arayışlarına yönelik çalışmalar yapılsa da her geçen gün dersin uygulamasına yönelik daha çok sayıda bilimsel araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Araştırma konusu ile doğrudan ve dolaylı kaynaklar incelendiğinde Almanya'da bugüne kadar birçok çalışmanın kaleme alındığı görülmektedir. Bu çalışmalar Türkiye'deki çalışmalarla kıyaslandığında, Türkiye literatüründe araştırma konusuyla doğrudan ilgili olan daha az sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Araştırma konusunu yakından ilgilendiren Almanya'daki akademisyenlerin çalışmalarına bakıldığında; Uçar ve Bergmann tarafından kaleme alınan kitapta³⁴ İslam din dersi, dersin amaçları ve dersten beklentiler başlığı altında konu geniş bir şekilde ele alınmıştır. Kitapta İslam din dersleri kapsamında tartışılan konular; henüz çözüm bekleyen İslam din derslerinin içeriği, taslağı, didaktiği, hukuksal temelleri etrafında yoğunlaşmaktadır. Uçar'a göre asıl üzerinde durulması gereken İslam din dersinin içeriğinin ne olacağı konusudur. Kitapta Müslüman çocukların dinlerini öğrenirken o dersi kendilerine yakın hissetmelerini sağlayacak içeriklerin ne olduğunun tespiti iyi bir din dersinin ihtiyaçları arasında zikredilmektedir. Bu nedenle öğretmenlerin eğitiminde, müfredatın oluşturulmasında ve eğitim ilke ve yöntemlerin belirlenmesinde öğrencilerin bu derste kendini bulma imkanı sağlayacak bir bakış açısının geliştirilmesi önem arz etmektedir.³⁵ Okullarda verilen İslam din derslerinin problemlerini ve çözüm yollarını ele alan Ahrens'in

³⁴ Bülent Uçar und Danja Bergmann (Hg.), *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele*, V&R Unipress Osnabrück, Göttingen 2010.

³⁵ Uçar und Bergmann, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele*, ss. 11-12.

çalışmasında³⁶ Federal Almanya'daki okullarda İslam din dersinin başarılı olabilmesi için sıralanan önemli faktörlerden biri olarak okul ile veli arasındaki bağın öneminden bahsedilmektedir.³⁷ Graf ve Gibowski editörlüğünde kaleme alınan kitapta ise Selçuk³⁸, Almanya'daki İslam dersleri konusunda bu çalışmaya yön veren bazı kilit sorulara yer vermektedir. Selçuk'a göre İslam din dersi uygulamasında karşılaşılan güçlüklerin aşılması ve dersin başarılı uygulanabilmesi için şu soruların cevaplanması gerekmektedir: Ne öğretilmesi gerekiyor? (içerik), niçin öğretilmesi gerekiyor? (hedef), nerede öğretilmesi gerekiyor? (öğrenim ortamı), ne zaman öğretilmesi gerekiyor? (gelişim düzeyi), nasıl öğretilmesi gerekiyor? (metod), kim öğretmesi gerekiyor? (öğretici). İslam din dersinin pratiğine yönelik çalışmaların zenginleştirilmesi ve ders işleyişinin iyileştirilmesi açısından bu soruların öğretmen ve öğrenci velilerinin istek ve beklentilerinin göz önünde bulundurularak cevaplandırılması araştırma için önem arz etmektedir. Aşıkoğlu'nun çalışmaya yakın bir çalışma olarak görülebilecek doktora tezi çalışmasında Aşıkoğlu³⁹; Almanya'daki okullarda İslam din derslerinin genel durumunu hakkında bilgiler verdikten sonra Bavyera ve Baden-Württemberg eyaletlerindeki İslam din derslerinin durumu hakkında anket ve gözleme dayalı karşılaştırmalı bilgilere yer vermektedir. İslam din derslerine yönelik öğrencilerin ve öğrenci velilerinin düşünce ve beklentilerini doktora tezi çalışmasında konu edinen Topçuk ise⁴⁰, dersin daha verimli hale getirilebilmesi için bazı teklifler sunmaktadır. Yine Tosun'un Federal Almanya'da yaşayan Türklerin din eğitimindeki caminin yeri ve din görevlilerinin yeterliliklerini ele alan doktora tezi⁴¹, Başkurt'un Federal Almanya'da din eğitimini ele alan doktora

³⁶ Rebecca Ahrens, *Islamischer Religionsunterricht an öffentlichen Schulen als multifaktorielle Problematik und Chance*, Münster: MV-Verlag, 2012.

³⁷ Ahrens, *Islamischer Religionsunterricht an öffentlichen Schulen als multifaktorielle Problematik und Chance*, ss. 93-94.

³⁸ Mualla Selçuk, "Überlegungen zum Islamischen Religionsunterricht in Deutschland", *Islamische Religionspädagogik-Etablierung eines neuen Faches*, Peter Graf (Hg.), 2007, s. 106.

³⁹ Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, *Federal Almanya'daki Türk Çocuklarının Temel Eğitiminde Din Eğitiminin Yeri ve Baden-Württemberg Eyaletlerinde Mukayeseli Bir Alan Araştırması* (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992; Bkz. Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, *Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993.

⁴⁰ Ali Topçuk, *Federal Almanya Kuzey Ren Westfalya'da İslam Din Dersleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2016.

⁴¹ Cemal Tosun, *Federal Almanya'da Yaşayan Türklerin Din Eğitiminde Caminin Yeri ve Din Görevlilerinin Yeterlilikleri* (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.

tezi⁴² ile Almanya'nın Bavyera eyaleti odaklı İslam din öğretimi modellerini kaleme alan Zengin'in doktora tezi⁴³ Almanya'daki İslam din dersleri çerçevesinde kaleme alınan ve Müslümanların din dersi ve eğitimi hakkında önemli bilgilere yer veren çalışmalar arasında yer alsa da sonuç itibariyle, geçmiş yıllarda verilen İslam din dersi uygulamalarından farklı olarak Almanca dilinde mezhebe dayalı pilot proje kapsamında verilmeye başlanan İslam din dersi hakkında doğrudan dersin pratiği ve uygulamasını ilgilendiren, derse ilişkin sorunların çözümünde önemli rol oynayan ders muhataplarının görüş ve beklentilerini ele alan çalışma yok denecek kadar azdır. Bu yönüyle çalışma, pilot proje kapsamında mezhebe dayalı verilen İslam din dersinin pratiğine ilişkin noktaların, öğretmenler ve velilerle değerlendirilerek kapsamlı bir saha araştırması olması yönüyle diğer çalışmalardan ayrılacaktır.

Ayrıca Federal Almanya Kültür Bakanlığı'ndan edinilen bilgilere göre İslam din dersleri konusunda daha iyi çalışmaların yapılması için öncelikle; temsilcilerle yuvarlak masa oluşturularak temsil edilen Müslümanların görüşlerini, düşüncelerini ve isteklerini içeren bir katalog hazırlanması ve bu kataloğun İslam din dersi uygulamalarında baz alınması gerektiği ifade edilmektedir.⁴⁴ Ancak bu şekilde düzenli bir İslam din dersi çerçevesi oluşturulabilir. Bu noktada bu çalışma ile mevcut İslam din dersi uygulamalarında ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunların çözüm önerileri konusunda İslam din dersi öğretmenlerinin ve öğrenci velilerinin görüş ve beklentileri tespit edilerek, İslam din dersi uygulamalarına bu görüş ve beklentilerin nasıl etki yapabileceği araştırma açısından önem arz etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, bu çalışma ile genel anlamda din eğitime ve özel anlamda ise çoğulcu toplumlarda din eğitimi alanında ulusal ve uluslararası literatüre önemli katkılar sağlanması hedeflenmektedir.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Almanya'nın kamu okullarında verilmeye başlayan mezhebe dayalı İslam din dersleri bazı eyaletlerde pilot proje olarak bazı eyaletlerde ise düzenli ders

⁴² İrfan Başkurt, *Federal Almanya'da Din Eğitimi* (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.

⁴³ Halise Kader Zengin, *Almanya'da İslam Din Öğretimi Modelleri, Bavyera Eyaleti Örneği* (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

⁴⁴ Kinan Darwisch, "Islamische Religionsunterricht in Deutschland und seine Entwicklung in Niedersachsen", *Dimensionen religiöser Erziehung muslimischer Kinder in Niedersachsen*, Katja Koch und Kinan Darwisch (Hg.), Universitätsverlag, Göttingen 2010, s. 70.

kapsamında verilmeye devam etmektedir. İslam din dersinin verilmesi noktasındaki bazı konular eyaletlerin yetki alanında olduğundan, her eyalet farklı din dersi uygulamalarını gündeme getirmektedir. Bu araştırma Almanya'nın eyaletlerinden biri olan ve İslam din dersinin okullarda şekillenmesinde etken olarak velileri kendine muhatap kabul eden Baden Württemberg eyaleti ile sınırlıdır. Elde edilen bilgiler, araştırmada kullanılan görüşme soruları ile sınırlıdır. Görüşme sorularının uygulandığı hedef kitle; ilkökul 1. sınıftan 4. sınıfa kadar İslam din dersi veren Türk İslam din dersi öğretmenleri ile çocuklarını bu İslam din dersine gönderen Türk aileler ile sınırlıdır. 2018/2019 öğretim yılı ile sınırlı olan araştırma, eyaletin İslam din dersinin pilot proje olarak uygulandığı şehirleri ile sınırlıdır. Betimsel analiz tekniği, araştırmada oluşturulan kategoriler ve bu kategorilerin tanımı ile sınırlıdır. Ayrıca kategoriler de kendi içinde yer alan alt kategorilerle sınırlıdır.

5. Temel Kavramlar

Çalışma kapsamında kullanılan temel kavramlar ve tanımları aşağıda sıralanmaktadır:

İslam Din Dersi (Islamunterricht): Din ve inanç özgürlüğü temelinde Müslüman öğrencilerin kişilik eğitimi ve gelişimini sağlayabilmeleri için ileriye dönük düzenli verilmesi gereken bir derstir. İslam din dersi Alman Anayasası tarafından verilmiş bir haktır. Müslüman öğrencilere verilen bu hak, onların toplum tarafından kabullenildiğini ve Hristiyan öğrencilerle eşit haklara sahip olduklarını gösterir. İslam din dersi ile kendi dinini tanıyan Müslüman öğrenci, farklı din anlayışları karşısında yapıcı tartışmalarda bulunabilme becerisi kazanır.⁴⁵

Mezhebe Dayalı Din Dersi (Konfessionsgebundener Religionsunterricht): Din dersinin ilgili dini cemaat tarafından cemaatin kendi öğretisi doğrultusunda organize edildiği derstir. Dersin müfredatına, kitaplarına, dersi verecek öğretmenlerin atanmasına kadar karar veren mercii ilgili dini cemaattir.

Dini Cemaat (Religionsgemeinschaft): Devlet tarafından belirlen dini cemaat olma şartlarını yerine getirerek kamu tüzel kişilik özelliklerine sahip dini bir

⁴⁵ Rauf Ceylan, *Islamische Religionspädagogik in Moscheen und Schulen: ein sozialwissenschaftlicher Vergleich der Ausgangslage, Lehre und Ziele unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf den Integrationsprozess der muslimischen Kinder und Jugendlichen in Deutschland*, Kovač, Hamburg 2008, s. 97.

örgütlenmedir. Dini cemaatlerin kamu tüzel kişiliği haklarına sahip olması için yeterli üye sayısı, anayasaya bağlılık, tüzük, ekonomik imkân gibi belli başlı bazı şartlar aranmaktadır. Bu statüye sahip dini cemaatler; devletin gözetimi altında, okullardaki din dersini kendi dininin ilkeleri çerçevesinde uygulayabilme ve denetleyebilme hakkına sahip olmaktadır.

Düzenli Ders (ordentliches Lehrfach): Öğrenci başarısının ölçülerek değerlendirmeye tabii tutulduğu ve sınıf geçmede etkisi olan derstir.

Dini Eğitim (Religiöse Erziehung): Bir yönüyle gelenek ve değer algılarının aktarımını oluşturan dini eğitim⁴⁶ diğer yönüyle insanın kimliğini, hayat felsefesini, dünya bakışını ve dini kimliğini oluşturan bütün düşünce ve çabaların geliştirilmesi ve desteklenmesini içerir. Dini eğitim, bir amaca dayalı dini sosyalleşme olarak da anlaşılabilir.⁴⁷

Din Pedagojisi (Religionspädagogik): Teolojik disiplinlerin bir parçası olan din pedagojisi daha kesin ifade ile pratik teolojinin bir parçası olarak sosyoloji, psikoloji, felsefe, eğitim ve iletişim bilimleri ile karşılıklı sıkı bir iletişim içinde bulunur. Din pedagojisinin konusu dini öğrenim süreçlerinin oryantasyonu ve bilimsel refleksiyonudur. Bu ise dinin pedagojik süreçler içinde öğrenilmesini içerir.⁴⁸

Din Eğitimi (Religionsunterricht): İnsanın Tanrı ile ilişkisini ve Tanrı'nın insan için belirlediği kuralların öğretilmesini hedefleyen din eğitiminde, dini bilgilerin davranışa dönüştürülmesi ve davranış kazandırılması esastır. Bu anlamda dini dogmaların ve dini ritüllerin öğretilmesi anlamına gelmektedir.⁴⁹ Daha başka bir ifadeyle “Din eğitimi, bireyin fitratında bulunan inanma duygu ve ihtiyacı

⁴⁶ Achim Battke, Thilo Fitzner, Rainer Isak, Ullrich Lochmann (Hrsg.), *Schulentwicklung-Religion-Religionsunterricht: Profil und Chance von Religion in der Schule der Zukunft*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 2002, s. 72.

⁴⁷ Günter R. Schmidt, *Religionspädagogik, Ethos, Religiosität, Glaube in Sozialisation und Erziehung*, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen 1993, s. 131.

⁴⁸ Gottfried Bitter, Rudolf Englert, Gabriele Miller und Karl Ernst Nipkow, *Neues Handbuchreligionspädagogischer Grundbegriffe*, Kösel-Verlag, München 2002, s. 14.

⁴⁹ Muhiddin Okumuşlar ve Fatih Genç, “Din Eğitimi'nin Bilimselleşmesi/Neliği”, *Din Eğitimi*, Recai Doğan ve Remziye Ege (ed.), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 53.

çerçevesinde din olgusunu kavramasına rehberlik etme ve kabul ettiği dinin önerdiği yaşam biçimini öğrenmesine yardımcı olma sürecidir.”⁵⁰

Didaktik (Didaktik): Didaktik kelimesinin genel ve bağlayıcı bir açıklaması bulunmamakla birlikte⁵¹, öğretme ve öğrenmenin bilimi ve sanatı olarak ifade edilmektedir. Didaktikle, ilgili bilim dallarından yaşam için gerekli ve öğrenilmesi zorunlu bilgilerin filitrelenmesi hedeflenir.⁵² Didaktik terimi, Yunanca “didaşkein” kelimesinden türetilmiştir ve öğretmek, ders vermek anlamı ile birlikte aynı zamanda öğrenmek ve öğretilmek anlamlarına da gelir. Alman pedagojisinde bu terim 17. yüzyılda Comenius ve Ratke için önem kazanmıştır ve didaktiği bir öğretme sanatı olarak ifade etmişlerdir.⁵³

Din didaktiği ise, dini öğrenim ve öğretimin bilimsel teorisidir. Diğer bir ifade ile, dini öğretimin koşulları, imkanları, sınırları ve din dersinin öğretim süreçlerinin planlanması, uygulaması ve değerlendirmesine yönelik oryantasyonunu ifade eder.⁵⁴

6. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın kapsamı ve yöntemine ilişkin bilgi verilen bu bölümde; araştırmanın modeli, araştırma evreni ve örneklem, veri toplama araçları ile verilerin toplanması ve analizine ilişkin açıklamalara yer verilmektedir.

6.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, “Almanya’daki Okullarda İslam Din Dersinden Öğretmen ve Velilerin Beklentileri: Baden Württemberg Örneği” başlığı altında Almanya’nın Baden Württemberg eyaletinde kamu okullarında İslam din dersi veren İslam din dersi öğretmenlerinin ve İslam dersi alan öğrencilerin velilerinin İslam dersine yönelik beklentilerinin neler olduğunu ortaya koymak ve etkili bir İslam dersi için bir perspektif sunarak öneriler geliştirmek amacıyla yapılmıştır.

⁵⁰ Okumuşlar ve Genç, “Din Eğitimi’nin Bilimselleşmesi/Neliği”, s. 55.

⁵¹ Jürgen Raithel, Bernd Dollinger und Georg Hörmann, *Einführung Pädagogik - Begriffe, Strömungen, Klassiker, Fachrichtungen*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 7.

⁵² Pierre Pötzl, *Methodik&Didaktik - Grundlagen der Erwachsenenbildung*, Books on Demand, Norderstedt 2017, s. 11.

⁵³ Raithel, Dollinger und Hörmann, *Einführung Pädagogik - Begriffe, Strömungen, Klassiker, Fachrichtungen*, s. 74.

⁵⁴ Jan Woppowa, *Religionsdidaktik*, Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn 2018, s. 21-22.

Bu çalışmada araştırma yöntemlerinden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma “gözlem görüşme ve döküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanır.⁵⁵ Nitel araştırma disiplinlerarası bütüncül bir bakış açısını esas alır ve araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla inceler.⁵⁶ Araştırmanın yaklaşımını belirleyen nitel araştırma desenlerinden örnek olay kullanılmıştır. Örnek olay çalışması, güncel bir olguyu gerçek yaşam bağlamında araştıran empirik bir araştırma olarak tanımlanmaktadır.⁵⁷ Araştırmada nasıl ve nedene odaklanması durumunda örnek olay çalışması sıklıkla tercih edilmektedir.⁵⁸ Bu araştırmada da sıklıkla nasıl ve neden sorularına cevap arandığından ve derinlemesine inceleme amaçlandığından örnek olay çalışması tercih edilmiştir.

6.2. Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırma evrenini, Federal Almanya'nın Baden Württemberg eyaletinin İslam din dersi uygulamasına sahip kamu ilkokullarında İslam din dersi veren İslam din dersi öğretmenleri ile İslam din dersi alan Türk Müslüman öğrencilerinin velileri oluşturmaktadır.

Araştırmanın yapıldığı 2018/2019 eğitim-öğretim yılında Baden Württemberg eyaletinin Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı (Ministerium für Kultus Jugend und Sport Baden Württemberg) verilerine göre pilot proje kapsamında İslam din dersi verilen okullardaki İslam din dersi öğretmen sayısı yaklaşık olarak 70'tir. Araştırma örneklemini; Federal Almanya eyaletlerinden Baden Württemberg eyaletinin pilot proje kapsamında İslam din dersi verilen kamu ilkokullarında bu dersi veren 11 İslam din dersi öğretmeni ile ilkokullarda verilen İslam din dersine katılan 11 öğrencinin velisinden oluşmaktadır. Baden Württemberg eyaletinde İslam din dersi öğretmenlerinin çoğunluğunu Türk öğretmenler oluşturduğundan, araştırmaya katılan öğretmenlerin tamamını Türk öğretmenler oluşturmaktadır. İslam din dersi alan

⁵⁵ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2005, s. 39.

⁵⁶ Remzi Altunışık vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Sakarya Yayıncılık, 6. Baskı, Sakarya 2010, s. 302.

⁵⁷ Robert K. Yin, *Case Study Research: Design and Methods*, Sage Publications, Second Edition, 1994, s. 13.

⁵⁸ Yin, *Case Study Research: Design and Methods*, s. 6.

öğrencilerin çoğunluğunu Müslüman Türk öğrenciler oluşturduğundan araştırmaya katılan velilerin tamamını Türk Müslüman veliler oluşturmaktadır. Örneklemi oluşturan İslam din dersi öğretmenlerine, okullarda verilen İslam din dersi hakkında dersin öğretmenleriyle yapılan röportaj haberlerinden hareketle öğretmenlerin sosyal medya hesapları veya elektronik posta adresleri aracılığıyla kendileriyle irtibata geçilerek ulaşılrken; velilere ise ya mülakat yapılan öğretmenlerin yönlendirmesi ya da araştırmacının kendi arkadaş çevresinin yönlendirmesi sonucunda ulaşılmıştır.

Yapılan görüşmelerde benzer bulguların tekrarı ve ilave bilgi alınamaması nedeniyle görüşmeci sayısının artırılmasına gerek duyulmamıştır.⁵⁹

Araştırmanın örneklemi oluşturan İslam din dersi öğretmenleri ve veliler, nitel araştırmalarda kullanılan, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına imkan veren amaçlı örnekleme yöntemine⁶⁰ uygun olarak seçilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcılar, zengin bilgi kaynağı olabilecek birey veya durumların saptanabilmesi için amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu veya zincir örnekleme yöntemine uygun olarak belirlenmiştir.⁶¹ Örneklemi oluşturan öğretmenlerin ve velilerin kişisel bilgilerine aşağıda yer verilmektedir:

6.2.1. Öğretmenlerin Kişisel Bilgileri

Araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerine; araştırmaya temel oluşturan görüşme sorularını yöneltmeden önce katılımcı öğretmenlerin kişisel bilgilerini ve İslam dersini yakından ilgilendirdiği düşünülen bilgileri tespit etmek amacıyla kısa anket formu niteliğinde kısa cevaplı sorular sorulmuştur. Kısa anket formundan elde edilen bilgilere aşağıdaki tabloda yer verilmektedir. Araştırmada örneklemi oluşturan her bir katılımcı öğretmen, Ö_01, Ö_02 şeklinde sırasıyla devam ettirilerek numaralandırılmış ve katılımcılar görüşme sırasına göre sıralandırılmıştır. Öğretmenlere yönelik kısa anket formu çalışmanın ekler bölümünde yer almaktadır.

⁵⁹ Fatih Namal, Mehmet Demirci ve Şükrü Keleş, “Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Temel Tıp Bilimleri’nde Çalışan Araştırma Görevlilerinin, Araştırma ve Yayın Etiği Açısından Karşılaştıkları Zorluklar ve Özyeterlikleri ile İlgili Görüşleri”, *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 2, 2017, s. 69.

⁶⁰ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2008, s. 107.

⁶¹ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, Ankara 2011, s. 111.

“Tablo 1: Öğretmenlerin Kişisel Bilgileri”

Katılımcı	Ö_01	Ö_02	Ö_03	Ö_04	Ö_05	Ö_06
Cinsiyeti	Kadın	Kadın	Erkek	Kadın	Kadın	Kadın
Yaşı	29	27	28	39	30	30
Medeni Durumu	Evli	Bekar	Evli	Evli	Evli	Evli
Doğum Yeri	Almanya	Almanya	Almanya	Almanya	Almanya	Almanya
Almanya’da İkamet Süresi	29 yıl	27 yıl	26 yıl	39 yıl	30 yıl	26 yıl
Ana Branşı	Almanca Matematik	Almanca Ekonomi Biyoloji	Almanca İngilizce Beden Eğitimi	Almanca Tarih Etik	Almanca İngilizce	Matematik Teknik Bilgisayar
İslam Din Dersi Öğretmenliği için Alınan Eğitim ve Süresi	Eğitim Fakültesi 2 yıl	Eğitim Fakültesi 1,5 yıl	Eğitim Fakültesi 1 yıl	Eğitim Fakültesi 1 yıl	Eğitim Fakültesi 1 yıl	Eğitim Fakültesi 1,5 yıl
Dersin Verildiği Sınıf Düzeyi	1-4. sınıflar	1.-6. sınıflar	1.-4. sınıflar	4.-7. sınıflar	1-4. sınıflar	1-4. sınıflar
İslam Din Dersi Öğretmenliği Mesleki Kıdem	4 yıl	4 yıl	1 yıl	7 yıl	3 yıl	4 yıl
Haftalık Ders Saati	4 saat	6 saat	4 saat	2 saat	2 saat	8 saat
Arapça Dil Seviyesi Durumu	Temel	Temel	İleri	Temel	Bilmiyor	Bilmiyor
Kur’an-ı Kerim’i Okuyabilme Durumu	Okuyamıyor	Okuyamıyor	Okuyabiliyor	Okuyabiliyor	Okuyabiliyor	Okuyabiliyor
Hizmet içi Seminerine Katılım Durumu	Katıldı	Katıldı	Katıldı	Katıldı	Katıldı	Katıldı
Hizmet içi Seminerini Faydalı Bulma Durumu	Çok Faydalı	Faydalı	Kısmen Faydalı	Faydalı	Faydalı	Faydalı

Katılımcı	Ö_07	Ö_08	Ö_09	Ö_10	Ö_11	
Cinsiyeti	Kadın	Erkek	Kadın	Kadın	Kadın	
Yaşı	33	33	33	26	32	
Medeni Durumu	Bekar	Evli	Evli	Evli	Evli	

Doğum Yeri	Türkiye	Almanya	Almanya	Almanya	Almanya	
Almanya`da İkamet Süresi	31 yıl	33 yıl	33 yıl	26 yıl	32 yıl	
Ana Branşı	Almanca Matematik İş Eğitimi	Matematik Teknik	Coğrafya Matematik Teknik	Almanca Ev Ekonomisi Teknik	Matematik Teknik	
İslam Din Dersi Öğretmenliği için Alınan Eğitim ve Süresi	Eğitim Fakültesi 1 yıl	Eğitim Fakültesi 1,5 yıl	Eğitim Fakültesi 1 yıl	Eğitim Fakültesi 2 yıl	Eğitim Fakültesi 1 yıl	
Dersin Verildiği Sınıf Düzeyi	1.-4. sınıflar	1.-10. sınıflar	2.-6. sınıflar	3.-7. sınıflar	2. sınıflar	
İslam Din Dersi Öğretmenliği Mesleki Kıdem	5 yıl	3 yıl	4.5 yıl	5 yıl	8 yıl	
Haftalık Ders Saati	8 saat	4 saat	6 saat	6 saat	2 saat	
Arapça Dil Seviyesi Durumu	Zayıf	Zayıf	Temel	Çok Zayıf	Bilmiyor	
Kur`an-ı Kerim`i Okuyabilme Durumu	Okuyabiliyor	Okuyabiliyor	Okuyabiliyor	Okuyabiliyor	Okuyabiliyor	
Hizmet içi Seminerine Katılım Durumu	Katıldı	Katıldı	Katıldı	Katıldı	Katıldı	
Hizmet içi Seminerini Faydalı Bulma Durumu	Kısmen Faydalı	Kısmen Faydalı	Kısmen Faydalı	Kısmen Faydalı	Faydalı	

6.2.2. Velilerin Kişisel Bilgileri

Araştırmada örnekleme temsil eden BW eyaletindeki İslam din dersi alan öğrencilerin velilerinin kişisel bilgilerinin tesbitine ilişkin velilere; cinsiyeti, yaşı, doğum yeri, Almanya`da ikamet süresi, öğrenim durumu ve mesleği, eşinin öğrenim durumu ve mesleği, dini yaşantı durumu, dini eğitimini aldığı yer, katılımcı velinin öğrenciye yakınlığı, öğrencinin cinsiyeti, öğrencinin sınıf düzeyi ve öğrencinin gittiği okul türü, velinin öğrenci ile evde konuştuğu dil ile öğrencinin okul dışındaki dini eğitimi hakkında sorular yöneltilmiştir. Örnekleme oluşturan her bir veli ise V_01,

V_02 şeklinde kodlanarak görüşme sırasına göre numaralandırılmıştır. Velilere yönelik uygulanan kısa anket formundan elde edilen bilgilere aşağıda yer verilmektedir:

“Tablo 2: Velilerin Kişisel Bilgileri”

Katılımcı	V_01	V_02	V_03	V_04	V_05	V_06
Cinsiyeti	Kadın	Kadın	Kadın	Kadın	Kadın	Kadın
Yaşı	32	34	37	38	37	35
Doğum Yeri	Türkiye	Almanya	Türkiye	Almanya	Türkiye	Türkiye
Almanya’da İkamet Süresi	8 yıl	34 yıl	12 yıl	38 yıl	16 yıl	14 yıl
Öğrenim Durumu	Meslek Yüksek Okulu	Meslek Eğitimi	Üniversite	Lise	İlkokul	Lise
Mesleği	Ev Hanımı	Pazarlamacı	Din Görevlisi	Postacı	Ev Hanımı	Ev Hanımı
Eşinin Öğrenim Durumu	Ortaokul	Teknik Lise	Lise	Lise	Eşi yok	Ortaokul
Eşinin Mesleği	Araba Tamircisi	Elektrikçi	Tamirci	Bankacı	Eşi yok	Yapı Malzemesi Ustası
Dini Yaşantı Durumu	Dini sorumluluklarını yerine getirmeye çaba gösteriyor.	Dini sorumluluklarını yerine getirmeye çaba gösteriyor.	Dini sorumluluklarını özenle yerine getiriyor.	Dini sorumluluklarını özenle yerine getiriyor.	Dini sorumluluklarını özenle yerine getiriyor.	Dini sorumluluklarını yerine getirmeye çaba gösteriyor.
Dini Eğitimini Aldığı Yer	Aile, Arkadaş ve Hoca	Cami ve Tv	Dini Kaynaklar	Hoca ve İnternet	İnternet	İnternet ve Kitap
Kur'an-ı Kerim'i Okuma Şekli	Arapça	Türkçe	Arapça	Arapça	Türkçe	Arapça
Öğrenciye Yakınlığı	Annesi	Annesi	Annesi	Annesi	Annesi	Annesi
Öğrencinin Cinsiyeti	Erkek	1 Kız 1 Erkek	Kız	1 Kız 1 Erkek	Kız	Kız
Öğrencinin Sınıf Düzeyi ve Okul Türü	4. sınıf	4. sınıf 3. sınıf	4. sınıf	4. sınıf 1. sınıf	4. sınıf	2. sınıf

Öğrenci ile Evde Konuşulan Dil	Türkçe	Almanca	Türkçe	Almanca	Türkçe	Türkçe
Öğrencinin Okul Dışındaki Dini Eğitim	Cami ve Tekke	Cami	Cami	Cami	Yok	Cami

Katılımcı	V_07	V_08	V_09	V_10	V_11	
Cinsiyeti	Kadın	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
Yaşı	39	37	35	33	39	
Doğum Yeri	Almanya	Almanya	Türkiye	Almanya	Almanya	
Almanya'da İkamet Süresi	39 yıl	37 yıl	2,5 yıl	33 yıl	30 yıl	
Öğrenim Durumu	Ortaokul	Ortaokul	Üniversite	Ortaokul	Ortaokul	
Mesleği	Kuaför	Tıbbi Asistan	Din Görevlisi	Ev Hanımı	İşçi	
Eşinin Öğrenim Durumu	Ortaokul	Ortaokul	Üniversite	İlkokul	Ortaokul	
Eşinin Mesleği	İşçi	Endüstri Teknisyeni	Ev Hanımı	Kaynakçı	Ev Hanımı	
Dini Yaşantı Durumu	Dini sorumluluklarını yerine getirmeye çaba gösteriyor.	Dini sorumluluklarını özenle yerine getiriyor.	Dini sorumluluklarını yerine getirmeye çaba gösteriyor.	Dini sorumluluklarını yerine getirmeye çaba gösteriyor.	Dini sorumluluklarını yerine getirmeye çaba gösteriyor.	
Dini Eğitimini Aldığı Yer	Tv, Dini Kitap, Cami	Cami Hocası, İnternet	İlahiyat	Cami Hocası	Cami, Tv	
Kur'an-ı Kerim'i Okuma Şekli	Türkçe Anlamı	Türkçe Anlamı	Arapça ve Türkçe Anlamı	Arapça ve Türkçe Anlamı	Türkçe Anlamı	
Öğrenciye Yakınlığı	Annesi	Annesi	Babası	Annesi	Babası	
Öğrencinin Cinsiyeti	1 Kız 1 Erkek	Erkek	Erkek	2 Erkek	Kız	
Öğrencinin Sınıf Düzeyi ve Okul Türü	1-4. sınıf	2. sınıf	2. sınıf	1. sınıf 3. sınıf	2. sınıf	

Öğrenci ile Evde Konuşulan Dil	Türkçe	Türkçe	Türkçe	Türkçe Almanca	Türkçe	
Öğrencinin Okul Dışındaki Dini Eğitim Aldığı Yer	Cami	Cami	Cami	Cami	Cami	

6.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmaya en uygun veri toplama tekniği olarak bilimsel araştırmalarda en güçlü tekniklerden biri olarak kullanılan görüşme tekniği seçilmiş ve araştırma verileri görüşme yoluyla elde edilmiştir. Araştırma konusu doğrultusunda öncelikle araştırmanın alanına giren literatür taraması yapılmış; ulusal ve uluslararası olmak üzere ilgili kaynaklar seçilerek araştırmanın teorik çerçevesi oluşturulmuştur. Araştırmanın teorik çerçevesi ışığında İslam din dersi veren öğretmenleri ve bu dersi alan öğrencilerin velilerine yönelik açık uçlu görüşme soruları hazırlanmıştır (Ek-1 ve Ek-2). Araştırmanın amacını gerçekleştirmek üzere ilkokulda İslam dersi veren 11 İslam din dersi öğretmeni ile çocuğunu bu derse gönderen 11 velinin İslam din dersi hakkındaki görüşleri alınmış ve toplam 22 kişi ile yapılan görüşmeler neticesinde İslam din dersinden beklentiler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Nitel araştırmada araştırmacı, katılımcıya kolay ve anlaşılır sorular sormalı ve yönlendirmelerden kaçınmalıdır. Sorular çok boyutlu hazırlanarak birçok farklı alanda bilgi içeren soruları içermelidir. Soruların dizilimi mantıklı biçimde düzenlenmelidir.⁶² Sayılan nitel araştırma özelliklerinin yanında araştırmada İslam din dersi öğretmenlerinin Almanca diline daha fazla hakim olmalarından dolayı görüşme sorularının öğretmenlerin anlayacakları şekilde kolaylaştırılarak sorulmasına ayrıca dikkat edilmiştir.

Görüşme formu, yapılandırılmış görüşmeler kadar katı olmayan ve yapılandırılmamış görüşmeler kadar da esnek olmayan iki uç arasında yer alan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden faydalanılarak oluşturulmuştur.⁶³ Bu teknikte araştırmacı, soruları hazırlarken anahtar sorular çerçevesinde hazırlayarak görüşmeyi yapılandırır; fakat bu formu uygulama esnasında soruların sırası değişebilir, akla

⁶² Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2005, s. 130.

⁶³ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık, Ankara 1995, s. 165.

gelen sorular sorulabilir.⁶⁴ Araştırmada hem İslam din dersi öğretmenlerine hem velilere yönelik olmak üzere her iki hedef kitleye sorulan sorulardan oluşan iki ayrı mülakat formu hazırlanmıştır.

Görüşme sorularının hazırlanması aşamasında alanın uzmanları ile görüşülerek bir ön hazırlık yapılmıştır. Hazırlanan görüşme soruları öncelikle gönüllü bir öğretmen ve gönüllü bir veliye deneme görüşmesi olarak uygulanmıştır. Deneme görüşmesi neticesinde farkedilen eksiklikler tamamlanmış, katılımcılar tarafından anlaşılmayan sorular yeniden gözden geçirilerek iyileştirilmiş ve görüşme soruları araştırmanın uygulama aşaması için kullanıma hazır hale getirilmiştir.

Araştırmada bilimsel bulguların doğruluğunu konu edinen geçerlik ile bilimsel bulguların tekrarlanabilirliği ile ilgili olan güvenirliliğin⁶⁵ sağlanması için bazı önlemler alınmıştır. Araştırmanın iç geçerliği olarak tanımlanan inandırıcılığını artırmak için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak alanın uzmanlarına gönderilmiş ve uzman görüşleri doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca oluşturulan araştırma kategorilerinin ve alt kategorilerinin birbiriyle uyumlu ilişkisi kontrol edilerek araştırma bütünlüğünün sağlanmasına dikkat edilmiştir. Araştırma sonuçlarının benzer durum ve ortamlarda genellenebilmesi olarak ifade edilen araştırmanın dış geçerliğini (aktarılabirliğini) artırma noktasında ise araştırma süreci boyunca örneklemin nasıl seçildiği, örneklemin özellikleri gibi uygulama sürecinin tüm aşamaları ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Araştırmanın dış güvenirliliği (teyit edilebilirliği) için veri toplama ve analiz yöntemleri gibi süreçte yapılanlara detaylı olarak yer verilmiştir. Araştırmanın iç güvenirliliğini (tutarlılığını) artırmak için ise toplanan verilere betimsel bir yaklaşımla doğrudan alıntı yapılarak yer verilmiş ve oluşturulan kavramsal çerçeve yardımıyla yapılan veri analizleri ile çalışmanın iç güvenirliliği artırılmaya çalışılmıştır.

Görüşme yapılmadan önce araştırmacı tarafından araştırmanın güvenilirlik ve geçerliğini artırmak amacıyla katılımcılara araştırma hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Görüşmeden elde edilen cevaplar görüşülen kişinin izni dahilinde ve anonim kalması şartıyla ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Araştırmaya

⁶⁴ Peter Atteslander, *Methoden der empirischen Sozialforschung*, Walter de Gruyter GmbH&Co. KG, Berlin 2000, s. 114.

⁶⁵ Bkz. Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, Ankara 2008, ss. 255-274.

katılan velilerden ikisi ses kaydına izin vermediğinden görüşleri not alınmak suretiyle kayıt altına alınmıştır. Görüşmenin hangi dilde yapılacağı konusunda ise; görüşme yapılan kişiler, kendilerini Türkçe ya da Almanca hangi dilde daha rahat ifade edeceklerse o dili kullanabilmeleri noktasında serbest bırakılmıştır. Katılımcıların çoğunluğu Türkçe konuşmayı tercih etmişlerse de Türkçe ifade etmekte güçlük çektikleri noktalarda görüşmeyi Almanca dilinde devam ettirmişlerdir. Araştırmada, katılımcılar tarafından Almanca olarak verilen görüşlere Türkçe'ye çevirisi yapılarak yer verilmiştir.

6.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama sürecinin başında ilk olarak yarı yapılandırılmış görüşme formuna uzman görüşü alınarak son hali verilmiştir. Hazırlanan görüşme soruları aracılığıyla veri toplamak için araştırmanın amacı doğrultusunda İslam din dersinin verildiği okullar tespit edilerek hedef kitlesi belirlenmiştir. Hedef kitlesine araştırmanın önemi, amacı hakkında kısaca bilgi verilmiş ve alınacak bilgilerin bilimsel amaçlı kullanılacağına yönelik açıklama yapılmıştır. Katılımcılara görüşmenin yaklaşık 30-40 dakika sürebileceği ve istedikleri takdirde görüşmeye ara verebilecekleri de belirtilmiştir. Nitel araştırma kapsamında 22 kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanan verilere ait ses kayıtlarının yazıya dökme işlemini ifade eden transkripsiyon (Transkription)⁶⁶ ile görüşmeler yazıya aktarılmıştır. Ses kayıtlarının yazıya aktarma işleminde özel bir metot izlenmemiş, ses dosyası dinlenerek olduğu gibi yazıya dökülmüştür. Araştırma grubunu oluşturan katılımcılara ait özel bilgilerin gizliliğinin sağlanması nedeniyle katılımcıların isimlerine ve İslam din dersi verilen okul sayısının eyaletin toplam okul sayısına oranla oldukça az olması ve pilot uygulama kapsamında verilen dersin sadece belli başlı şehirlerde ve okullarda olması nedeniyle katılımcıların oturdukları şehirlerin isimlerine ve okul isimlerine de yer verilmemiştir. Görüşme kaydının deşifresi esnasında araştırmaya katılan öğretmenler Ö_01, Ö_02; veliler ise V_01, V_02 şeklinde numaralı devam eden bir kodlama sistemiyle isimlendirilmişlerdir. Araştırmada her bir katılımcı öğretmen ile yaklaşık 40-50 dakika, her bir katılımcı veli ile yaklaşık 35-50 dakika arasında bir görüşme yapılmıştır. Araştırma esnasında

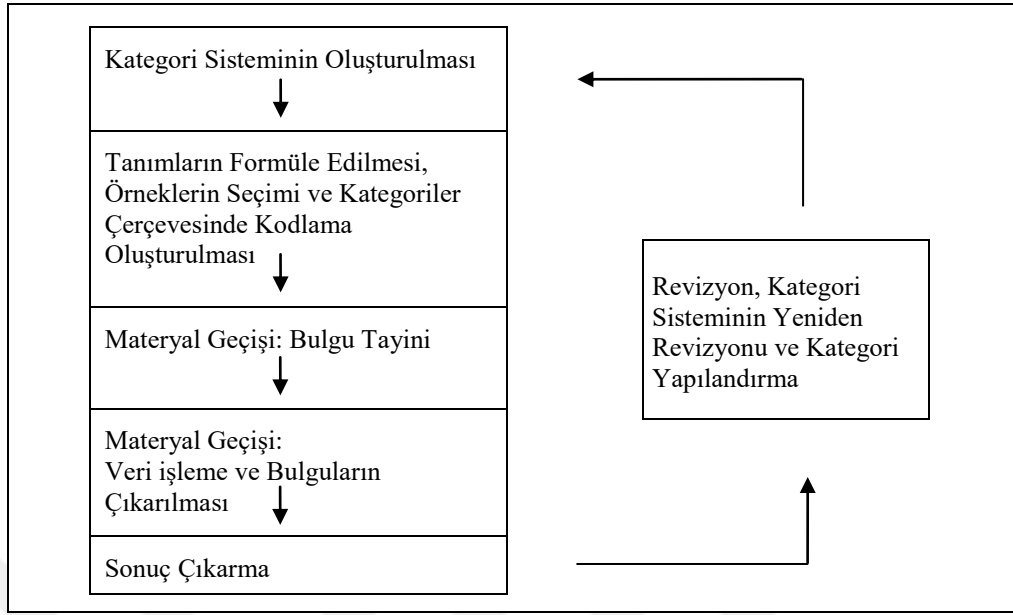
⁶⁶ Thorsten Dresing und Thorsten Pehl, *Praxisbuch Interview, Transkription&Analyse Anleitungen und Regelsysteme für qualitativ Forschende*, Eigenverlag, 5. Auflage, Marburg 2013, s. 17.

alınan ses kayıtlarının transkripsiyonlarının tamamına çalışmanın hacmini oldukça genişlettiğinden yer verilmemiştir. Transkripsiyonu yapılan kayıtlara, araştırma kapsamında katılımcı görüşlerini belirtmek ve araştırma bulgularının geçerliğini artırmak amacıyla doğrudan alıntılar yapmak suretiyle yer verilmiştir.

Verilerin analizi sürecinde ise nitel veri analizi türlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Verilerin analizinde görüşmelerden elde edilen veriler, ortak özelliklere sahip bir sistem içinde bölümlere ayrılarak kategorileştirilmiştir. Böylece katılımcı görüşlerinden elde edilen veriler, belli kategoriler altında sistemli bir şekilde analiz edilerek verilmiştir. Kategoriler arasında oluşacak sınırlandırma probleminin yaşanmaması, verilerin işlenmesinin kolaylaştırılması için veriler araştırma amacına uygun kodlanmıştır. Kodlanan ve kategorileştirilen verilerin analiz edilip yorumlanmasından sonra son basamakta elde edilen veriler yeniden değerlendirilerek filtrelenmiş, özetlenmiş ve sonuca ulaşılmıştır.⁶⁷ Araştırmada betimsel analizin amaçlarına uygun olarak görüşülen kitlenin görüşlerinin yansıtılması amacıyla doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Görüşme tekniği ile elde edilen veriler, belirlenmiş kategoriler ve kodlar aracılığıyla özetlenerek yorumlanmıştır. Tanımlanan bulguların açıklanmasından sonra son aşamayı oluşturan bulguların yorumlanması aşamasında ise toplanan veriler arasında neden-sonuç ilişkisi kurularak verilere anlam kazandırılmış ve elde edilen sonuçlara ilişkin açıklamalar yapılmıştır.

⁶⁷ Philip Mayring, *Einführung in die Qualitative Sozialforschung*, Beltz Verlag, Weinheim und Basel 2002, s. 114-120.

Verilerin analizinde aşağıda verilen yol takip edilmiştir:⁶⁸

Analiz sürecinde kullanılan kategoriler; Mayring'in kategori tanımına uygun oluşturulmuştur. Mayring'e göre kategoriler tümevarımsal ve tümdengelimsel yaklaşımlarla oluşturulabilir. Tümevarımsal yaklaşımla oluşturulan kategoriler, daha önce tanımlanmış ve tespit edilmiş kavramlara başvurmada doğrudan malzemeden türetilerek veya tümevarımsal yaklaşımlarla teorik çerçeveye bağlı olarak oluşturulabilir. Burada araştırmanın kategorilendirme biçiminde, araştırmacının varsayımlarından kaynaklanan herhangi bir bozulmanın önüne geçilmesi ve olduğu şekliyle yakalanarak görüntülenmesi hedeflenir. Tümdengelimsel yaklaşımla kategorilerin oluşumu ise, teorik perspektif ışığında ve araştırma sorusu aracılığıyla önceden yapılan araştırmalara dayanarak oluşturulmaktadır.⁶⁹ Bu araştırmada kullanılan kategorilerin oluşturulması aşamasında öncelikle teorik çerçeveden faydalanılarak bir yapı oluşturulmuş, sonrasında ise oluşturulan bu kategoriler deşifrelerin okunması esnasında verilerden ortaya çıkan yeni durumlarla birlikte değerlendirilerek teorik perspektif ışığında yeniden ele alınmış ve yeniden yapılandırılmıştır. Ortak noktaları açısından araştırma verilerini mantıklı biçimde bir araya getiren kategorilerin altında sınıflandırılan her bilgi, anlamlı bölümlere

⁶⁸ Mayring, *Einführung in die Qualitative Sozialforschung*, s. 120.

⁶⁹ Philip Mayring, *Qualitative Inhaltsanalyse, Grundlagen und Techniken*, Beltz, Weinheim 2007, s. 74-75.

ayrılmış ve kavramlaştırılmak suretiyle kodlanmıştır. Kodlamada, verilerden elde edilen kavramlara göre kodlama veya genel çerçeve içinde kodlama tercih edilmiştir.

Araştırma konusu doğrultusunda literatur taraması ışığında oluşturularak veri analizi boyunca kullanılan, elde edilen verileri sistematikleştiren ve oluşturulan kodları sınıflandırarak araştırmanın amaca uygun incelenmesini ve analizini kolaylaştıran kategoriler ile bu kategorilerin araştırma sorusuna ve literatüre uygun şekilde ne anlam ifade ettiğine ilişkin açıklamaları aşağıda sıralanmaktadır:

Din-Devlet İlişkileri: Alman Anayasası'nın 7. Maddesi ile Almanya'da din dersleri garanti altındadır. Bu maddeye göre din dersleri tüzel kişi statüsünde bulunan dini cemaatler aracılığıyla verilmektedir. Müslümanların din dersini verebilmeleri için devlet karşısında kamu tüzel kişi niteliğine sahip olamamalarından kaynaklanan muhatap cemaat olma sorunu vardır. Kamu tüzel kişi niteliğine sahip olamayan Müslümanlar, dini cemaat olma şartlarını yerine getiremediklerinden İslam din dersinin kim tarafından verilmesi gerektiği noktasında problemler yaşanmaktadır. Bu belirsiz durum din dersinin başarısını önemli ölçüde olumsuz etkilemekte ve din dersinden sorumlu mercilerden bir takım beklentilerin oluşmasına sebebiyet vermektedir.

İslam Din Dersinin Hedefi: İslam din dersinin hedeflerine ilişkin bir birliğin olmaması din öğretiminin önemli problemleri arasında yer almaktadır. Bu noktada öğrenci, öğretmen ve velilerin ise amacı farklı olmaktadır. Beklentilerde birliktelik olmadığı sürece gösterilen çabalar önemli ölçüde boşa gitmektedir.⁷⁰ Bu nedenle dersin hedeflerine yönelik öğrencilere kazandırılması istenilen beceriler noktasındaki beklentilerin tespit edilmesi önemlidir.

İslam Din Dersinin İçeriği: Ders içeriği; istenilen bilgi, beceri, tutum ve davranışların öğrenciye kazandırılması maksadıyla oluşturulan bir programdır. Burada öğrencilere kazandırılması gereken bilgi, beceri, tutum ve davranışların nasıl belirlenmesi gerektiği sorusu önem arz etmektedir.

İslam Din Dersi Kitabı: Öğretmen, ders kitabını seçerken dikkat etmesi gereken bazı kriterler vardır. Bu kriterler arasında kitabın yazarı, içeriği, kitabın

⁷⁰ Beyza Bilgin, "Din Dersi Öğretmenliği ve Güçlükleri", *AÜİFD*, 26/1, Ankara 1983, s. 261-262.

biçim ve tasarım özellikleri önemli yer tutmaktadır.⁷¹ Bu bakımdan ders kitabının İslam din dersinden beklentiler arasında sayılabilecek önemli faktörlerden biri olduğu düşünülmektedir.

İslam Din Dersinin Öğrenme-Öğretme Süreci ve Değerlendirmesi: Öğretimde başarılı olmanın belirleyici unsurlarından biri de öğretim etkinliklerinin değerlendirilmesidir. İstenilen davranış değişikliğinin oluşmasında bu süreç önemlidir. Öğrencinin istenilen davranışı gösterememesi durumunda bunun nedenlerinin araştırılması gerekmektedir.⁷² İslam dersi öğrenme-öğretme süreci, ihtiyaçlara yönelik bilgi verilmesi ve davranış değişikliği kazandırması açısından önemli görülmektedir. Öğrencinin istenilen bilgilere sahip olması ve istenilen davranışları gösterebilmesi için bu sürece ait beklentilerin araştırılması gerekmektedir.

İslam Din Dersinin Dili: Dersin aktarılmasında bir araç olarak kullanılan dil, öğrencilere dini bilgilerin doğru olarak verilmesi ve öğrenciye dini duygu ve davranışların yaşatılması bakımından önemlidir. Burada yaşanan temel sorunlardan birini de dini kavramların Almanca'ya aktarılması esnasında terimlerin Almanca karşılığını bulmadaki güçlüğü oluşturduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda İslam din dersinin hangi ölçüde istenilen hedeflere ulaştırdığı, dersin beklentilere ne ölçüde cevap verebildiği sorusunun cevabı önem arz etmektedir.

İslam Din Dersi Öğretmeni: Öğretmen, işlediği dersin verimliliği hakkında önemli bilgilere sahiptir. Dersin verimli planlanabilmesinde ve dersten kaynaklanan önemli beklentilerin tespit edilmesinde öğretmen önemli bir kaynaktır. Öğretmen faktörü, İslam din dersinden beklentilerin oluşumunu etkileyebilecek önemli bir faktör olarak görüldüğünden araştırmanın amacına ulaşmasında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir.

Öğrenci Velisi: Velinin okulda öğretmen ile iletişim ve iş birliği içinde olması dersin başarısını olumlu yönde etkileyen faktörlerden biridir. Velinin öğretmenle etkileşimi karşılıklı bazı beklentilerin doğmasına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle İslam din dersinin geleceği açısından bu beklentilerin bilinmesi önemlidir.

⁷¹ Recai Doğan ve Cemal Tosun, *İlköğretim 6. 7. ve 8. Sınıflar için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 1. Baskı, Pegem, Ankara 2003, s. 195.

⁷² Doğan ve Tosun, *İlköğretim 6. 7. ve 8. Sınıflar için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, s. 221.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALMANYA'DA İSLAM DİNİ VE MÜSLÜMANLAR

1.1. Alman Toplumu ve İslam Dini

Almanya'da İslam; güncelliğini yitirmeyen, tartışma gündeminden düşmeyen konuların başında gelmektedir. Bu tartışmalar anlayış ve empati içerikli olduğu gibi reddetmeye giden anlayış ve görüşleri de içermektedir. “İslam'ın Alman toplumunu ele geçireceğini haykıranlar ile Hristiyan-garblı değerlerin korunması gerektiğini söyleyenler toplumda açık bir şekilde onay görmektedir. Bu komplo teorileri toplumun duyguları ve korkuları ile oynamaktadır. İslam'dan ve Müslümanlardan korkma ve çekinmenin adı İslamofobi olarak anlatılmaktadır. Bu korku, toplum içinde adeta kök salmıştır.” İslam konusundaki tartışmalarda uzman tartışmacıların bizzat kendilerinin bile bu noktada ne kadar endişeli olduğu görülmektedir. Burada asıl korkular İslam'ın kendisinden değil bilakis İslam'ın toptan reddedilmesinden ve İslam'a karşı önceden edinilmiş ön yargılardan kaynaklanmaktadır. Diğerleri için kullanılan “Biz, ötekilere yani yabancılara karşı” parolası, Hristiyan değerlerinin arkaik ve baskıcı topluma karşı olduğunu gösteren bir anlayışı içermektedir. Böyle bir anlayış İslam'a karşı negatif yayın yapan medyanın bir ürünüdür. İslam'ın adını kullanarak intihar saldırılarının, namus cinayetlerinin ve baskıların yapıldığı bir gerçektir ve bütün Müslümanların bu olaylarla bağlantılı oldukları, şiddet ve terör eylemlerinden sorumlu oldukları da kolaylıkla söylenmektedir. Ayrıca İran veya Afganistan'da cereyan eden bu tür olayların, Almanya'da yaşayan Müslümanların yaşam gerçekleri ile hiçbir ilişkisinin bulunmadığını da söylemek gerekir.⁷³

Burada asıl sorun Alman toplumunun İslam hakkında yeterli bilgiye sahip olmamasıdır. Yetersiz ya da yanlış İslam bilgisi; güvensizlik, ön yargı ve gerçekle

⁷³ Ferdinand Mirbach, “Sozialstruktur und Religiosität der Muslime in Deutschland”, *Islam und die Deutsche Gesellschaft*, Dirk Halm und Hendrik Meyer (Hrsg.), Springer, Wiesbaden 2013, s. 21.

ilgisi olmayan mitolojilerin oluşmasına, Müslümanların bilinmedikliğine ve tehlikeli tanınmalarına sebebiyet vermiştir. Alman politikası da 1950'lerden bu yana oluşan iş gücü göçünü ve toplumun heterojenleşmesini görmezden gelerek entegrasyon sürecine katkıda bulunmamıştır. Toplumun dayanışmasının yok edilmesi anlamına gelen bu durum ise Müslümanların olumsuz yönde tanınmasına sebebiyet vermiştir. Globalleşen ve göç hareketlerinin yaşandığı bir dünyada konunun sadece küçük bir dini gruptan ibaret olmadığı zamanla anlaşılmıştır. Toplum radikal bir yönde değişmeye devam etmekte ve toplumda sosyal, kültürel ve dini çeşitlilik giderek artmaktadır. Göç hareketleri sonucu her türlü çeşitliliğin artması; toplum içinde bir şans, bir fırsat olarak görülebileceği gibi bu durum aynı zamanda bir risk faktörü de oluşturabilir. Olumlu gelişmelerin yaşanması için atılacak adımlar, karşı tarafı ön yargısız anlamaya çalışmak ve özellikle birbiri hakkında bilgi edinmekle mümkündür. Almanya'daki Müslümanların özellikle dini hayatları hakkında büyük bir bilgi açığının olması da objektif bir iletişimi zorlaştırmaktadır.⁷⁴

İslam'ın ve Müslümanların Avrupa'daki imajına ilişkin değerlendirmeler sadece Almanya'da değil, bilindiği üzere Avrupa'da da negatif yöndedir. Bu menfi durumun düzeltilmesi için birçok akademik düzeyde çalışmalar yapılsa da bu durum ortadan kaldırılamamaktadır. Avrupa'da Müslümanlara karşı bakışlar; tamamen önyargı, kulaktan dolma, hiçbir emek sarfedilmeden inanılan bilgilerden oluştuğundan bu inançlar değiştirilmesi oldukça zor bilgileri içermektedir. Müslümanlar söz konusu olunca ortaya çıkan İslamofobi kavramında olduğu gibi, fobi kelimesi gerçeğe dayanmayan ama insanların psikolojik olarak abarttığı korku ve tedirginliklerinden oluşmuş bir kavramdır. Ön yargılar ve kişilerin psikolojik abartmalarından kaynaklanan bu fobinin yok edilmesi için zamana ihtiyaç vardır. Ön yargıların yok edilmesi ve Müslümanların fobi olmaktan çıkması adına atılması gereken ilk adım, Müslümanların Avrupalılara örnek bir toplum olmasıdır. Bu anlamda Avrupa'da İslam demek yerine Avrupa ve İslam ikilisini bütünleştirerek, Avrupa'da İslam nasıl pratiğe dönüştürülebilir bunun üzerinde tartışmak yerinde olacaktır.⁷⁵

⁷⁴ Mirbach, "Sozialstruktur und Religiosität der Muslime in Deutschland", s. 22.

⁷⁵ Ali Murat Yel, "Günümüzde Avrupa'nın Müslümanlara Bakışı", *III. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, 20-24 Eylül 2004, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 743.

1.2. Almanya`da Müslümanlar

İş gücü göçleri, eğitim amaçlı göçler, fakirlik, savaş ve istikrarsızlık neticesinde yaşanan göçlerden biri de Müslümanların Avrupa ülkelerine yapmış olduğu göçlerdir. II. Dünya Savaşı`nın sonundan itibaren Müslüman ülkelerden Avrupa`ya göçlerde artış gözlenmiştir.⁷⁶ II. Dünya Savaşı`nın sonundan itibaren Federal Almanya iş gücü açığı yaşamıştır. İş gücü açığının kapatılması adına Federal Almanya 1961 yılında misafir işçilerin Almanya`ya istihdamı hakkında Türkiye ile bir anlaşma imzalamıştır. İmzalan anlaşma neticesinde 12 yıl içinde yaklaşık 900.000 işçi Türkiye`den Almanya`ya göç etmiştir. İş gücü göçü neticesinde Almanya`ya yerleşen göçmenler ve bu göçmenlerin nesilleri, bugünün Federal Almanya`sını demografik olarak şekillendirdiği gibi; toplumsal, kültürel ve ekonomik açıdan da şekillendirmeye devam etmektedir.⁷⁷

Federal Almanya`daki Müslüman nüfus verilerine bakıldığında; Federal Almanya Göç ve Mülteciler Dairesi Araştırmaları, Almanya`da yaklaşık 4,4 ile 4,7 milyon arasında Müslüman`ın yaşadığını gösterir. Bu hemen hemen 82,2 milyon olan toplam Almanya nüfusunun yaklaşık %5,4-%5,7`sini oluşturmaktadır.⁷⁸ Almanya`nın diğer göçmen nüfusları içinde en büyük orana sahip olan, 2,85 milyon kişiyle Türkiye`den gelen göçmenlerdir. Bu rakam genel nüfusun yaklaşık % 3,5`ine karşılık gelmektedir.⁷⁹

Göçmenlerin çoğu Almanya`ya geldikten sonra Berlin, Köln, Stuttgart, Frankfurt, Dortmund, Essen, Münich ve Hamburg başta olmak üzere büyük şehirlere ve sanayi bölgelerine yerleşmişlerdir. Müslüman göçmenlerin sanayi bölgelerinde yoğunlaşması; Müslümanların ülkenin toplam nüfusuna oranla az olmalarına rağmen

⁷⁶ Tiesler, *Müslime in Europa, Religion und Identitätspolitik unter veränderten gesellschaftlichen Verhältnissen*, s. 9.

⁷⁷ Stefan Luft, "Die Anwerbung türkischer Arbeitnehmer und ihre Folgen", *Bundeszentrale für politische Bildung*, www.bpb.de/internationales/europa/tuerkei/184981/gastarbeit (12.03.2020).

⁷⁸ Sticks, *Wie viele Muslime leben in Deutschland?, Eine Hochrechnung über die Anzahl der Muslime in Deutschland zum Stand 31. Dezember 2015*, s. 29.

⁷⁹ Susanne Schührer, *Türkeistämmige Personen in Deutschland*, Working Paper 81, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge 2018, www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Forschung/WorkingPapers/wp81-tuerkeistaemmige-in-deutschland.pdf?__blob=publicationFile&v=12 (02.04.2020), s. 14.

Müslümanlar, gittikleri büyük şehirlerde ve sanayi bölgelerinde açıkça göze batmış ve şehrin yapısına önemli ölçüde etki etmiştir.⁸⁰

Müslümanların Avrupa'ya göç etmelerinin nedeni, insanların daha rahat bir yaşam elde etmeye çalışmalarının bir neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Geride bırakılan ülkede yaşamın kazandırmış olduğu alışkanlıkların, değerlerin, kültürlerin bambaşka bir ülkede yeniden anlam bulması demek; göç olgusu yaşayan insanlar için bir karmaşa, bir bunalım ve kendini arayıştan öteye gidememiştir. Müslümanların Avrupa'ya geldiği ilk dönemlerde ülke ekonomisine yaptıkları katkıdan dolayı Müslümanlara potansiyel işçi gözüyle bakılmıştır. Günümüzde oldukça üzerinde durulan entegre kelimesi, o zamanın Müslümanları için söz konusu olmamıştır. İlk nesil Müslümanların ne dilleri, ne eğitimleri; onların ülkeye uyum sağlamaları ve ülke halkıyla bir bütün olmaları açısından üzerinde durulan konular arasına girmemiştir. Müslümanlar hesapta zaten ülkelerine geri dönecekleri için ülkede adeta yokmuşçasına muamele görmüşlerdir. Bugün durum tam tersine dönüp Müslümanlar vatanlarına geri dönemeyince ve beklemedikleri oranda Müslüman varlığının görünürlüğü artınca onlara karşı algı ve tutumlar da değişmek zorunda kalmıştır.

Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan Müslümanların çoğu 1960'lı yıllarda Avrupa'nın ekonomik kalkınma sürecinde, öncelikle işçi olarak gelmişlerdi.⁸¹ 1970'li yılların ortasında yaşanan ekonomik durgunluk ve bu durgunluğun sebebi olarak görülen Müslüman işçilerden duyulan rahatsızlık nedeniyle iş gücü alımı önce sınırlandırılmış ve sonrasında durdurulmuştur. Avrupa'ya iş gücü alımının durdurulmasıyla göçmen işçiler, Avrupa'da uzun süreli kalma amacıyla 1970'li ve 1980'li yıllarda ailelerini de beraberlerinde getirmişlerdir.⁸² Avrupa ülkelerinin ucuz ve kalifiyesiz elemana ihtiyacından dolayı Avrupa'ya daha çok kırsal kesimde yaşayan insanlar göç etmişlerdir.⁸³

Müslümanların Avrupa kültürü ile etkileşimi neticesinde değer, inanç ve davranışlarında birtakım değişimler yaşanmış ve bu durum kültürleşme sorununu ortaya çıkarmıştır. Kültürleşme ile birlikte yeni çevreye uyum kolay olmamıştır. Göçmenlerin karşılaştıkları ortam, çevre, kurulması zorunlu sosyal ilişkiler,

⁸⁰ Muslime in der Europäischen Union, *Diskriminierung und Islamophobie*, EUMC, 2006, s. 26.

⁸¹ Muslime in der Europäischen Union, *Diskriminierung und Islamophobie*, s. 26.

⁸² Muslime in der Europäischen Union, *Diskriminierung und Islamophobie*, s. 27.

⁸³ Muslime in der Europäischen Union, *Diskriminierung und Islamophobie*, s. 26.

konusulan dil, eğitim sistemi gibi yaşamın içinden konular; göç edilen ülkede yaşamı oldukça zorlaştırmıştır.⁸⁴ Çoğunluğu erkek olan göçmen işçilerin eşlerini de aile birleşimi kapsamında beraberlerinde getirmelerinden sonra göçmenler göç ettiği ülkenin toplumsal altyapısında zamanla önemli rol oynamışlardır.⁸⁵

1990'lı yıllarda Avrupa'da "Avrupa İslam'ı" (Euro İslam) denen bir algının oluşumu başlamıştır.⁸⁶ Bir Müslümanlık modeli olarak ortaya çıkan Euro İslam, Avrupa'da yaşayan Müslümanların içinde bulundukları kültürde oluşturdukları İslam algısı olarak tanınmaktadır.

Son kuşak Müslüman gençlere bakıldığında, kendilerinden önceki kuşaklara kıyasla daha eğitilidir ve bu nedenle İslami bilgi ve anlayışlar geleneksel olmaktan çıkmaya ve bilinçli yaşam düzeyine geçmeye başlamıştır. Bu geçişte Avrupa halkı ile bir çatışma yaşanmamasına da dikkat edilmiştir.⁸⁷

Müslümanların Hristiyanlığın etkisinde olan modern bir topluma uyum sağlayıp sağlayamayacağı sorusu Avrupa gündeminden düşmeyen bir soru olmuştur. Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı'nın yaptığı araştırmalar, Müslümanların yaşadıkları topluma ayak uydurabildiklerini göstermektedir. 2000 yılında 2000 kişi ile yapılan telefon anketlerine göre din göç bağlamında önemli bir rol kazanmıştır. Almanya'da yaşayan Türk Müslümanlar için dinsel kimlik önem arz etmektedir. Ankete katılanların 2/3'ü kendini dindar olarak tanımlamıştır. Katılımcıların %7'lik bir oranı kendini çok dindar olarak görürken, %3'ü kendilerini hiç dindar görmemektedir. Müslümanlar kimlik kaybı korkusu yaşadığı için din göç bağlamında önem kazanmıştır. Gençlerin dini vecibelerini yerine getirme eğilimi düşüken, kendini Müslüman kimliğiyle tanımlama oranı yüksektir. Eğitim düzeyi yükseldikçe, Müslümanlar daha modern görüşlere sahip olmakta ve dinsel eğilim de bu durumdan etkilenmektedir. İşçi statüsündeki Müslümanlar daha muhafazakarken; memur,

⁸⁴ Belkıs Kümbetoğlu, "Göçmenlik Mültecilik, Yeni Bir Yaşam ve Sonrası", *Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, Sosyoloji Derneği, 20-22 Kasım 1996, Başbakanlık DİE Matbaası, Ankara 1997, s. 272.

⁸⁵ Muslime in der Europäischen Union, *Diskriminierung und Islamophobie*, s. 27.

⁸⁶ Tariq Ramadan, *To Be a European Muslim*, Islamic Foundation, Leicester 1998, s. 121.

⁸⁷ Ramadan, *To Be a European Muslim*, Islamic Foundation, s. 121.

serbest meslek, girişimci statüsündeki Müslümanlar daha çağdaş ve liberal görüşlüler.⁸⁸

1.3. Müslümanlar ve İslam Din Eğitimi

Federal Almanya'da tahminen yaklaşık 900.000⁸⁹ Müslüman öğrenci yaşamaktadır. Bu öğrencilerin Müslüman kimliklerini kaybetmeden, içinde bulundukları yabancı bir toplumda kendileriyle barışık ve güven içinde yaşayabilmeleri ancak sağlıklı bir din eğitimi ile mümkün görülmektedir.

Bu bağlamda göçmen ailelerin kimliklerini korumada dinin katkısı önemlidir.⁹⁰ Çoğunlukla para kazanmak ve rahat bir yaşama kavuşmak amacı güden göçmen ailelerin bir kısmı kendi kültürüne yabancılaşırken; diğer bir kısmı ise kültürel değer ve kimliklerini korumada kısıtlı imkânlar altında mücadele vermeye devam etmektedir.⁹¹

Müslüman kimliği taşıyan çocuklar, Müslüman olmanın ne anlama geldiğini, namaz kılmayı ve İslami değer ve normları ailelerinden öğrenmektedir. Çocuklar ailelerinden aldıkları bilgilerle dini örf ve adetlerine bağlı olarak büyümektedirler.⁹² Dini sosyalleşme bağlamında aileler, çocukları için önemli bir dini model oluşturdıklarından İslami açıdan aile önemli bir rol oynamaktadır. İslam'da dini eğitim bir Müslümanı şekillendiren bütün eğitimi içermektedir.⁹³ İslam'a göre dini topluluğun oluşmasında ve ümmet bilincinin gelişmesinde de aile faktörü önemlidir.

⁸⁸ Faruk Şen, "Avrupa Birliği Sınırları İçinde İslâm'ın Gelişmesi ve Sorunları", *III. Din Şûrası, Tebliğ ve Müzakereleri*, Mehmet Bulut (ed.), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 841-843.

⁸⁹ Bülent Uçar und Coskun Saglam, "Islamische Religionspädagogik in Deutschland", *Zeitschrift für Pädagogik und Theologie*, Band 64, Heft 1, 2012, s. 13.

⁹⁰ Orhan Türkdoğan, *Batı Almanya'da Köy Kalkınma Modelleri ve Türk İşçilerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Dede Korkut Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1977, s. 91., Akt. A. Vahap Taştan "Yurt Dışındaki Türk İşçi Ailelerinin Kimliklerini Korumada Dinin Rolü", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 8, 1992, s. 235.

⁹¹ Kadir Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1990, s. 41.

⁹² Sigrid Weiner, *Besmele, Eine Einführung in den Islam, Religiöse Unterweisung in der Türkei*, Auer Verlag, Donauwörth 1983, s. 41., Akt. Kamil Gönülegliren, *Erziehung und Islam, Eine Untersuchung in identitätstheoretischer Hinsicht*, (Inaugural-Dissertation), Philosophische Fakultät der Heinrich-Heine-Universität, Düsseldorf 2013, s. 154.

⁹³ Fritz Köster, *Religiöse Erziehung in den Weltreligionen, Religiöse Erziehung in den Weltreligionen - Hinduismus, Buddhismus, Islam*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1986, s. 186-187., Akt. Gönülegliren, *Erziehung und Islam, Eine Untersuchung in identitätstheoretischer Hinsicht*, s. 154.

Batı toplumunda ise dini bir yapının oluşmasında ailenin rolü İslam toplumundan farklılık arz etmektedir.⁹⁴

Ailede gerçekleşen dini eğitim sözlü değil, hal ve hareketlerin örnek alınmasıyla oluşan bir eğitimden öteye geçememekte ve bu nedenle çocuklar ailelerinden dinlerinin detaylarını öğrenememektedirler. Kur'an ve gelenekler hayatın sadece uhrevi değil dünyevi açıdan da tüm alanına kurallar koyarak birbirinden ayrılmaz şekilde düzenlemektedir. Çocuklar birlikte yaşama ahlakını ailesinden aldığı bu İslami temellerle oluşturmaktadırlar.⁹⁵

Dini eğitim ailede, camilerde ve bazı Avrupa ülkelerindeki okullarda İslam din dersleri kapsamında verilmektedir. Buradan hareketle Müslümanların dini eğitim ihtiyacının olmadığı söylenmektedir. Burada önemli bir husus ise böyle bir dini eğitimin sadece aile içinde verilmesinin yeterli olmayacağı ve bu eğitim ihtiyacının güvenilir bir altyapı ile yerine getirilmesi gerektiğidir. Aileler çocuklarının eğitimini dini bir sorumluluk olarak görmekte ve dini eğitimi çocuklarının kişiliklerinin korunmasında bir araç olduğunu düşünmektedirler. Böyle bir altyapının varlığı halinde, din eğitimi için zamanı olmayan veya çocukların dini eğitimini verme noktasında donanımı olmayan aileler rahatlayacaktır. Yabancı bir kültür içinde yaşayan Müslümanlar, çocuklarına kendi kültürüne ve kendi toplumuna aidiyetini aşılamayı istemektedirler. Güvenilir bir altyapı aracılığı ile verilecek din eğitimi, çocukları kendi kültürüne, gelenek ve göreneklerine bağlı kılacak ve kendi Müslüman toplumlarının birer üyesi haline getirecektir. Aileler kamu okullarına güvenemediklerinden çocuklarının dini eğitimlerini dini eğitimin yapıldığı dini kuruluşlarda almasını istemektedirler. Bu durum okulların dini eğitim konusunda ailelerin isteklerini yeterince yerine getiremediğini göstermektedir.⁹⁶ Almanya'daki

⁹⁴ Ursula Spuler-Stegemann, *Muslime in Deutschland, Nebeneinander oder Miteinander*, Herder Verlag, Freiburg/Basel/Wien 1998 s. 184., Akt. Gönüleglendiri, *Erziehung und Islam, Eine Untersuchung in identitätstheoretischer Hinsicht*, s. 183.

⁹⁵ Weiner, *Besmele, Eine Einführung in den Islam, Religiöse Unterweisung in der Türkei*, s. 41., Akt. Gönüleglendiri, *Erziehung und Islam, Eine Untersuchung in identitätstheoretischer Hinsicht*, s. 154.

⁹⁶ Gülseren Günçe, "Yurtdışındaki İşçilerimiz ve Çocuklarının Din Eğitimi", *Millî Eğitim ve Din Eğitimi İlmî Seminer*, Ankara, 9-10 Mayıs 1981 Tebliğler-Müzakereler-Sonuçlar, Aydınlar Ocağı, İstanbul, Akt. Halit Ev, "Die Religiöse Bildung der Muslime in Deutschland", *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverantwortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.), Peter Lang GmbH, Frankfurt 2011, s. 73-74.

Müslümanların dini bilgisi genellikle İslam'ın temel bilgisinden, namaz kılmaktan, dua etmekten ve surelerin ezberlenmesinden oluşmaktadır.⁹⁷ Dindar Müslüman Türk aileler, çocuklarının Kur'an-ı Kerim'i Arapça okumalarına önem vermekte, belli başlı dini ve kültürel norm ve değerleri – namaz kılmak, abdest almak, bayram günlerini bilmek, büyüklere saygı gibi – öğrenmelerini istemektedirler. Bu temel dini bilgilerin aktarılması çocuğu aynı zamanda suç işlemeye karşı da korumaktadır.⁹⁸ Dolayısıyla dini açıdan benimsenmiş alışkanlıklar olarak adlandırılabilir bu dini ritüeller; çocuğun Allah'a olan bağını güçlendirmekte, manevi ve ahlaki anlamda bir değer eğitimi olarak görülmektedir. Böyle bir dini eğitimle çocuk sabır, disiplin, dayanışma ve dürüstlük kavramlarıyla tanışmaktadır. Dini ritüellerin yer aldığı böyle bir dini eğitim Müslüman aileler açısından çok önemli görülmektedir.⁹⁹ Ailelerin iş hayatlarının getirdiği yoğunlukları ve içinde bulunulan çevrenin de etkisi düşünüldüğünde dini eğitim açısından aile-çocuk ilişkisinin ne kadar zor bir hal aldığı rahatlıkla söylenebilir.¹⁰⁰

Aile içinde alınan dini eğitimin yanında, dinin pratiğine yönelik becerilerinin kazandırılmasında camilerde verilen Kur'an-ı Kerim ağırlıklı derslerin de Müslüman ailelerin dini eğitim anlayışında önemli bir role sahiptir. Ailelerin din ve dinin pratikleri hakkındaki bilgisi, çocuklarına bir model oluşturmaya yetmediğinden çocukların dini eğitimlerinde camiler önemli bir fonksiyon olarak görülmektedir.¹⁰¹ Bu kurumlardaki yapılar çocukların belli bir toplum içinde sosyalleşmelerini ve çocukların kişiliklerini korumalarını sağlamıştır. Toplumsal kontrol mekanizmasının bir parçası olan bu kurumlar sayesinde çocuklar, bazı kötü alışkanlıklardan veya

⁹⁷ Halit Ev, “Die Religiöse Bildung der Muslime in Deutschland”, *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverantwortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.), Peter Lang GmbH, Frankfurt 2011, s. 74.

⁹⁸ Yasemin Karakaşoğlu und Halit Öztürk, “Erziehung und Aufwachsen junger Muslime in Deutschland. Islamisches Erziehungsideal und empirische Wirklichkeit in der Migrationsgesellschaft”, *Junge Muslime in Deutschland. Lebenslagen, Aufwuchsprozesse und Jugendkulturen*, Hans-Jürgen Wensierski und Claudia Lübecke (Hrsg.), Barbara Budrich, Opladen&Farmington Hills 2007, s. 166, Akt. Gönüleglenden, *Erziehung und Islam, Eine Untersuchung in identitätstheoretischer Hinsicht*, s. 161.

⁹⁹ Ursula Boos-Nünning, “Migrationsfamilien als Partner von Erziehung und Bildung”, *Diskurs Migrationsfamilien als Partner von Erziehung und Bildung*, Friedrich Ebert Stiftung (Hrsg.), Dezember 2011, www.library.fes.de/pdf-files/wiso/08725.pdf (07.03.2020), s. 27.

¹⁰⁰ Ev, “Die Religiöse Bildung der Muslime in Deutschland”, s. 74.

¹⁰¹ Karakaşoğlu und Öztürk, “Erziehung und Aufwachsen junger Muslime in Deutschland. Islamisches Erziehungsideal und empirische Wirklichkeit in der Migrationsgesellschaft”, s. 166.

davranışlardan başarılı bir şekilde uzaklaştırılabilmişlerdir. Buna rağmen camilerde yeterli düzeyde bir dini eğitim verilememektedir. Camilerin eğitim problemleri olarak üzerinde durulan konulardan başka, camilerin başka görevlerinin bulunması ve din görevlileri ile ilgili bazı sorunlar, yeterli düzeyde dini eğitim verilmesinin önünde duran önemli engellerdendir. Çoğu din görevlisi bulundukları ülkenin dilini ve ortamını bilmediğinden çocukların dini eğitimlerinde yeterli olamamaktadır. Bir de bu camilerde verilen derslerin bir düzene oturtulamaması, çocukların topluma entegrasyonu etkilemekte ve camilerde yeni bir eğitim anlayışını da zorunlu kılmaktadır.¹⁰² Derslerin düzene oturtulamamasında Türkiye'den gönderilen din görevlilerinin, öğrencilerin yetersiz Türkçeleri karşısında ifade zorluğu yaşamaları ve gençlerin Almanca anlatım isteklerine cevap verememeleri iletişim açısından önemli sebepler arasında yer almaktadır. Ayrıca din görevlileri, öğrencilerin Alman toplumu içinde oluşan dini beklenti ve ihtiyaçlarına yabancı olduklarından, öğrencilerin ilgisini çekebilecek konulara dikkat çekememektedirler. Bu durum Müslüman ailelerin dini eğitim ihtiyaçlarını okul dışında dini cemaatler veya kuruluşlar aracılığıyla karşılamaya çalıştığını gösterse de, Müslüman çocukların dini kimlik edinimiyle alakalı sorunlar açısından bu ihtiyacın tam da giderilemediği söylenebilir. Bu anlamda Almanya'daki Müslümanların dini eğitim ihtiyacını karşılamaya yönelik okullarda da İslam dersinin verilmesi gündeme gelmiştir.

Müslümanların din eğitimi isteklerinin bir sonucu olarak kamu okullarında Müslüman öğrencilere yönelik uygulamaya konmuş olan İslam bilgisine yönelik derslerin de (Islamische Unterweisung veya Islammkunde) çocukların din eğitimi ihtiyacını yeterli derecede karşılamadığı görülmüştür. Buna rağmen bu derslerle öğrenciler, dinlerinin temelini oluşturan kültürlerini öğrenerek dinleri ile kültürleri arasındaki farkı görmüşlerdir. Ders, öğrencileri bilinçlendirerek, öğrencilerin topluma entegresini sağlamış ve öğrencilerin hayatını kolaylaştırmıştır. Diğer

¹⁰² Halit Ev, *Almanya'da Çocuklara Yönelik Kur'an ve Dini Bilgiler Kursları*, Tıbyan Yayıncılık, İzmir 2003., Akt. Halit Ev, "Die Religiöse Bildung der Muslime in Deutschland", *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverantwortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.), Peter Lang GmbH, Frankfurt 2011, s. 74.

tarafından mevcut ders müfredatı incelendiğinde ise Almanya'nın kültürüne uygun hazırlandığı algısını uyandırmaktadır.¹⁰³

Almanya'daki Müslümanların dini eğitimi konusu Müslümanların buradaki mevcut durumlarını yeniden ele alarak yeni bir anlayışla tekrardan gözden geçirilmelidir. Böylece Müslüman olmayan bir ülkede sorumluluk sahibi Müslüman bir vatandaş kimliği ile nasıl yaşanacağını çözüm yolları da oluşturulmuş olacaktır.¹⁰⁴

Müslümanların din eğitimi sorunları sadece Almanya'da değil, Türkiye'de de yıllarca tartışılan konular arasında yer almıştır. Müslümanların dini eğitimine yönelik arayışların Müslüman bir ülke olan Türkiye'de de hala devam ettiği görülmektedir..

Türkiye'de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin yapısını oluşturan 1982 Anayasası ile din eğitimi örgün eğitim kurumlarında zorunlu okutulan din dersleri arasındadır ve nasıl bir din eğitimi hedeflediği konusunda şu maddeleri içermektedir:¹⁰⁵

- 1) Din dersinin merkezini İslam oluşturur.
- 2) İslam, mezhepsel farklılıklardan ve halk inançlarından arındırılarak kendi temelleri içinde verilecektir.
- 3) İslam, geleneksel Türk kültürü ile yansıtılacaktır. Kuşaktan kuşağa aktarılan gelenek ve görenekler ise Türk milletinin bir simgesi olarak belirtilecektir.
- 4) Sayılan üç özellikle birlikte din dersinin salt bilgi vermesi haricinde öğrencilerin kimlik gelişimini destekleyerek Türk kültürünün aktarımı sağlanacaktır.
- 5) İslam ve İslam kültürü ile öğrencilerin duygusal bağ kurmaları sağlanarak din sevdirecek ve inandırılacaktır.
- 6) Öğrenciler aldığı bilgileri içselleştirerek davranışlarına yansıtacaktır.

¹⁰³ Halit Ev, "Die Religiöse Bildung der Muslime in Deutschland", s. 74.

¹⁰⁴ Halit Ev, "Die Religiöse Bildung der Muslime in Deutschland", s. 75.

¹⁰⁵ Beyza Bilgin und Regine Erichsen, "Der Religionsunterricht in der Türkei und sein religionspolitischer Kontext. Eine Analyse aus türkischem Verständnis und ein deutscher Kommentar", *Zeitschrift für Pädagogik*, 35, 1989, s. 373.

Türkiye’de verilen din derslerinin anayasal dayanağı oluşturan bu maddelerin analizi sonucunda, devlet tarafından verilen din dersinin, ailelerin kuşaktan kuşağa aktarılan din algısından farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Din dersinde halk inançlarından arındırılmış modern bir İslam verilmeye çalışılmaktadır.¹⁰⁶ Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte birçok alanda olduğu gibi din eğitimi alanında da yenilikler yapılmış ve bu süreçte toplumun din eğitiminden beklentileri olmuştur. Toplumun din eğitiminden beklentileri hususunda bir azalma yaşanmadığını; yaşanan tecrübelerin yanında sosyoloji ve pedagoji verileri kullanılarak yapılan araştırmalar göstermektedir.¹⁰⁷

Hem Almanya hem Türkiye’de Müslümanların dini eğitimine yönelik devam eden çalışma ve çabaların, Müslümanların dini eğitim ihtiyacından kaynaklanan beklentilerinin devam edeceğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

Almanya’da din eğitiminden beklentiler ile din eğitiminde yaşanan yetersizlikler neticesinde yapılan çalışma ve arayışlara bakıldığında; nitelikli bir dini eğitim sunabilme kapsamında, Uluslararası İlahiyat Programı (UIP) projesinin bu alanda yapılan çalışmalara önemli bir örnek teşkil ettiği görülmektedir. Bu programın amaçlarından birinin ise Avrupa ülkelerinde yetişen yeni nesillerin ihtiyaç duydukları örgün ve yaygın din eğitimini doğru bilgi ve pedagojik yöntemlere göre sunabilen, temsil gücü yüksek insan kaynağı yetiştirmek olduğu görülür.¹⁰⁸ Bu programın Almanya’da yetişen yeni nesillerin dini eğitimleri noktasında yeni anlayışlara yol açacağını söylemek mümkündür.

Burada din eğitimiyle de doğrudan ilişkili bir diğer husus olarak; Almanya’daki Müslümanların dini eğitimleri noktasında Müslüman birey yetiştirme hedefi bakımından önem arzeden, Müslümanların dini kişilik ve kimlik oluşumlarından genel hatlarıyla bahsetmek yerinde olacaktır Doğuştan genetik temellere dayanan, kişinin duygusal özellikleri olan mizaç ile sosyal çevrenin

¹⁰⁶ Kamil Gönüleglendiri, *Erziehung und Islam, Eine Untersuchung in identitätstheoretischer Hinsicht*, Inaugural-Dissertation, Heinrich-Heine Universität Düsseldorf, 2013, s. 155.

¹⁰⁷ Yusuf Batar, “Türkiye’de Din Eğitimi ve Toplumsal Beklentiler-Konya Örneği”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:4 , Nisan-Eylül 2012, s. 123.

¹⁰⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, *UIP Uluslararası İlahiyat Programı Tanıtım ve Başyuru Kılavuzu*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2017, <https://disiliskiler.diyanet.gov.tr/Documents/1-U%C4%B0P%20PROGRAM%202019%20SON.pdf> (02.04.2020), s. 6.

etkisiyle sonradan edinilen tutumları içeren karakteri de içine alan kişilik¹⁰⁹, “bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimi” şeklinde ifade edilmektedir.¹¹⁰ -Kişiye ait dini özellikler, o kişinin dini kişiliğini belirlemektedir. İnsanın dini inançları, duyguları, düşünceleri, şüpheleri, dini tutum ve davranışları, dine yaklaşımı, dini esasları değerlendirme biçimleri yani bir bütün olarak dini görünümü o kişinin dini kişiliğini diğer bir ifade ile dini yönünü oluşturmaktadır.¹¹¹ Kişiliğin oluşumunda irade, amaçlılık, sorumluluk, fedakarlık, umut, güven, sabır, dürüstlük gibi özellikler; kişiliği belirleyici önemli özellikler olup, bu özellikler dini kaynaklardaki anlamları açısından kişiliğe katkıda bulunmaktadır.¹¹²

Dinin insan kişiliği üzerinde etkilerinin yanında “insanın kendisini nasıl algıladığı, kim olduğu, kiminle özdeşleştirdiği, kökeninin ne olduğu, değerlerinin, normlarının ve prensiplerinin ne olabileceği, yasaklarının ne olduğu, düşüncelerinin, yönelimlerinin ve fikirlerinin ne olduğu, kendini nasıl geliştirebileceği, nasıl gerçekleştirebileceği ve nasıl tamamlayabileceği”¹¹³ ile ilgili soruları içeren kişiliğin, insanın kimliği üzerindeki etkisi büyüktür. Burada insanın kendini nasıl algıladığı, kiminle özdeşleştirdiği insanın kimliğini oluştururken; dışarıdan görüldüğü gibi olan ve nesnel bir özellik gösteren yönü ise insanın kişiliğini oluşturmaktadır.¹¹⁴ Kimliği, “bireyin çeşitli aidiyetlerini açıklayan, dış gözlemle kavranabilen, özneyi en yakın diğerlerinden ayıran farklılıklar” olarak tanımlamak mümkündür.¹¹⁵ Nasıl ki kültürün, çevrenin, dış şartların insan kişiliği üzerinde etkisi varsa, kişiliği oluşturan unsurların da ben kimim sorusunu içeren insan kimliği üzerinde etkisi söz konusudur.

¹⁰⁹ Mevlüt Kaya, “Ailede Anne Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 1997, s. 194.

¹¹⁰ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 31. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2015, s. 404.

¹¹¹ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Sönmez Matbaa ve Basımevi, Samsun 1993. s. 85.

¹¹² Akif Akto, “Kişilik Oluşumunda Dinin Rolü”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52/2, 2011, s. 197.

¹¹³ Yasemin Karakasoglu-Aydin, *Muslimische Religiosität und Erziehungsvorstellungen: Eine empirische Untersuchung zu Orientierungen bei türkischen Lehramts- und Pädagogik-Studentinnen in Deutschland*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 2000, s. 13., s. 99., s. 441., Akt. Massoud Hanifzadeh, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Möglichkeiten und Grenzen*, Marburg: Tectum-Verlag, 2010, s. 132.

¹¹⁴ Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997, s. 8.

¹¹⁵ Nevzat Köseoğlu, “Kültür/Kimlik Üzerine”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 33, 1995, s. 43.

Yukarda kişilik kavramını farklı boyutlardan tanımlamaya yönelik yer alan sorular, Almanya’da yaşayan Müslümanların dini inançları açısından ele alındığında 7 temel soru ile şöyle açıklanabilir:¹¹⁶

- 1) İncimın hayatımdaki önemi nedir?
- 2) İncimı öğrenip yaşayabilir miyim ya da incimı öğrenmeyi ve yaşamayı istiyor muyum?
- 3) İncimı İslami bir toplumda ve Alman diasporasında nasıl öğrenip yaşayabilirim?
- 4) Dinim ve dinimin pratikleri benim kişiliğimde, ailemde, iş hayatımda ve ahiretimde hangi rolü oynuyor?
- 5) Dinimi ve kültürümü nasıl oluşturabilir ve nasıl tamamlayabilirim?
- 6) İslami-dini temel kişiliğimi ve temel oryantasyonumu (uyumumu) nasıl muhafaza edebilirim?
- 7) İslam toplumuna ve Alman diasporasına hangi katkıları sağlayabilirim?

Burada ortaya çıkan sorun Alman toplumunda yetişen bireylerin bu sayılan 7 temel soruyu hangi altyapıyla cevaplayabileceğidir. Aileleri tarafından bir destek ve kendilerine bir model bulamayan çocuklar, içinde yaşadıkları toplum kültürüyle karşı karşıya geldiğinde kimlik problemi yaşamakta ve kendilerini tanımlayamadıklarından bu sorulara cevap bulamamaktadırlar. Alman toplumunda yaşayan Müslümanlar, iki kültür arasında kalarak yaşadıkları ortamda; ana dillerinin yetersizliği, ihmal edilmiş dini eğitimleri, hakkında bilgi sahibi olamadıkları tarihleri ve sınırlı ölçüde uygulama bulan kültür ve gelenekleriyle bu sorulara cevap bulamamaktadırlar. Çevresinde onaylanma ve kabul edilme ihtiyacı duyan bu bireyler kendilerini hangi kültüre ait hissettiği noktasındaki arayışları ile bir kimlik karmaşası yaşamaktadırlar.

Bu çok kültürlü toplum yapılarında bireylerin kendini iki veya daha çok kültüre ait hissetmesi durumu “hibrid kişilik” olarak adlandırılmaktadır. Müslüman göçmen kişiliği ile yerli (Alman, Fransız gibi) kişiliklerin birleşmesi ve iki vatanlı olunması anlamında hibrit kişilik kavramı kullanılmaktadır. Hibrit kişilik batı topluluklarında

¹¹⁶ Massoud Hanifzadeh, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Möglichkeiten und Grenzen*, Marburg: Tectum-Verlag, 2010, s. 133.

gittikçe kabul gören bir anlayış haline gelmektedir.¹¹⁷ Bireylerin hibrit kişilik geliştirmelerinde ki en önemli sebepleri, bireylerin kendi kimliklerini terk etmeden aidiyet duygusu geliştirmek istemeleri ve yeni hibrit kimliklerle toplumun bir parçası haline gelme istekleri oluşturmaktadır. Hibrit kimliklerle bireyler içinde bulundukları topluma aidiyet duygusu geliştirebilmektedirler.¹¹⁸ Arap kökene sahip Marekeşli bir Alman'ın, "Ben Alman'ım ama Almanlar gibi değil, ben Marekeşliyim ama Marekeşliler gibi değil; bu Almanlar için bir bilmecedir" şeklindeki ifadesi hibrit kimliği tanımlamaktadır.¹¹⁹ Buradan hibrit kimliğin bireylerin kimlik karmaşası karşısında oluşturulan bir çözüm olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada aidiyete temel oluşturacak doğru bir din eğitimi ile Müslümanların iç dünyalarını inşa etmek, kişilik ve karakter gelişimlerini din eğitimi ile destekleyerek, toplum içinde karşılaştığı sorunlar ve problemler karşısında bireylerin kendilerini tanımlamalarına yardımcı olmak açısından Müslümanların ihtiyaç ve beklentileri ile uyumlu bir din eğitiminin, kişilik ve kimliğin bir parçası olarak da oldukça önem arz ettiğini söylemek mümkündür.

1.4. Almanya'da Din-Devlet İlişkisi

Almanya'da devlet ve din arasındaki hukuki ilişki, uzun ve değişken bir tarihin ürünüdür. Reform Çağı, 1555'te yapılan Augsburg Barışı, 1648'de Vestfalya Barışı, 19. yüzyılın başında Eski Krallığın sonu, 1848/1849 tarihli Paul Kilisesi'nin İmparatorluk Anayasası ve 1919'da İmparatorluktan Weimar Cumhuriyeti'ne geçiş gibi tarihsel süreçler Almanya'da devlet ve kilise arasındaki ilişkinin yasal düzenini şekillendirmede önemli etkenler arasında yer almaktadır.¹²⁰

Okullardaki mevcut din dersinin yapısı, 20. yüzyılın başında cereyan eden gelişmelere dayanmaktadır. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra hem siyasi hem ekonomik güç kaybı, kiliselerde istikrarsızlığa yol açmıştı. Kasım Devrimi ve 9 Kasım 1918'de

¹¹⁷ Cornelia Spohn (Hrsg), *Zweiheimisch. Bikulturell leben in Deutschland*, Bonn 2007, Akt. Naika Foroutan und Isabel Schäfer, "Hybride Identitäten muslimische Migranten", *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 5, 26 Januar 2009, s. 11.

¹¹⁸ Barış Çağırkan, "Göç, Hibrit Kimlik ve Aidiyet: Yeni Toplumlara, Yeni Kimlikler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5/8, 2016, s. 2621.

¹¹⁹ Badawia, Tarek, "Zweiheimisch, eine innovative Integrationsformel", *Zweiheimisch. Bikulturell leben in Deutschland*, Cornelia Spohn (Hrsg.), Körber-Stiftung, Bonn 2006, s. 183.

¹²⁰ Deutsche Bischofskonferenz, "Das Verhältnis von Kirche und Staat in der Bundesrepublik Deutschland" <https://dbk.de/themen/kirche-staat-und-recht/verhaeltnis-von-kirche-und-staat/>, (15.04.2020).

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra, dini topluluklara kamu fonu sağlanıp sağlanmayacağı tartışıldı. Devlet yapılarını yeniden düzenlerken devlet ve kilisenin sadık ayrılığı, devlet ile kilisenin radikal ayrılığı, dinin özel alan oluşu gibi meseleler hakkındaki düşünceler çatışyordu. Ulusal Meclis'te hiçbir grup çoğunluğu sağlayamadığından Anayasanın 149. ve 7. Maddesi oluşturularak okullarda din dersinin devam etmesi sağlanmıştır. Bundan sonra din dersi mezhepsel olarak devam etmiş ve dersin tarafsız bir din dersi olmasına izin verilmemiştir.¹²¹

Almanya'da okullarda verilen din dersleri 1960'lı yıllardan itibaren üzerinde önemle durulan bir konu haline gelmiştir. Bu konuyu önemli hale getiren sebeplerden birini de gelecek nesillerin dini eğitimi oluşturmaktadır. Önceleri din dersinin sadece kiliseye ait bir faaliyet alanı olmadığı, eğitimin de bir parçası olduğu tartışılırken; dinin faaliyet alanı bugün çok yönlü gelişmeler sayesinde değişmiş ve genişletilmiştir. Toplumun dini ve dünyevi bakışının çoğullaşması, ferdiyetçiliğin getirdiği zorluklar ve imkanlar, klasik kurumların etkisinin azalması, okul öğrenimindeki değişimler; dinin faaliyet alanının değişmesinde önemli gelişmeler arasında yer almaktadır. Bu gelişmelerden hareketle din eğitimi ve özellikle didaktiği noktasında yeni paradigmaların ve modellerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Toplumun ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda Protestanlar din eğitimi didaktiği üzerindeki çalışmalarını 1990'ların ortalarından itibaren yoğunlaştırırken; Katolikler de değişen toplumsal şartlar neticesinde din eğitimi çalışmalarında bu değişimleri göz önünde bulundurmuşlardır.¹²²

Devlet ve dini cemaatler arasındaki ilişkiler devlet tarafından kilise yasaları ile belirlenmiştir. Federal Alman Cumhuriyeti Anayasası din ve devlet ilişkilerinin ayrılması noktasında kesin bir ayırım yapmaz.¹²³ Almanya'da din ve devlet ilişkisinin temelini, Alman Anayasası'nda yer alan "Devletin kilisesi yoktur."

¹²¹ Henning Tabbert, "Zur Kontroverse über den Religionsunterricht", Subkommende-Abend am 18. April 2006, www.johanniter.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/Orden/Genossenschaften/Hessische/Vortr%C3%A4ge/KontroverseReligionsunterricht.pdf (01.04.2020), s. 3.

¹²² Harald Schwilke, *Religionsunterricht im Dialog*, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main 2004, s. 9-10.

¹²³ Bundesministerium des Innern, "Religionsverfassungsrecht", *Artikel-Heimat&Integration*, www.bmi.bund.de/DE/themen/gesellschaft-integration/staat-und-religion/religionsverfassungsrecht/religionsverfassungsrecht-node.html, (04.03.2020).

maddesi oluşturmaktadır.¹²⁴ Din-devlet ilişkisi kapsamındaki bu hüküm devletin din eğitime mesafesini ortaya koymaktadır.

Devlet ile dini cemaatler arasındaki ilişkiler Alman Anayasası'nın 4. ve 140. Maddelerinde düzenlenmiştir. Bu yasa tüm dini ve felsefi topluluklara uygulanmaktadır. Anayasanın 4. Maddesinin 1. ve 2. Paragrafı her bireyin dini özgürlüğünü garanti eder. Bu maddeye göre herkes özgürce bir dine inanabilir ve dini bir topluluğa katılabilir. Bu maddeler aynı zamanda bireyin hiçbir dine bağlı olmama hürriyetinin yanında dini cemaatten çıkma veya dini cemaati değiştirme hürriyetini de içerir. Federal Anayasa Mahkemesi'ne göre devlet, bireylerin dini veya ideolojik bağlılıklarına bakmaksızın “tüm vatandaşların evi” olmalıdır. Bu nedenle, devlet belirli bir dini veya ideolojik bağlılıkla kendini tanımlamaz; aksine tüm dini topluluklara karşı tarafsızdır ve hoşgörülüdür. Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası diğer ülkelerin aksine devlet ve din konusunda kesin bir ayrıma gitmeden, devlet okullarında mezhebe dayalı din dersi uygulaması örneğinde olduğu gibi dini cemaatlerle işbirliği yapar. Dini cemaatler, dinin pratik hedeflerini birlikte yerine getirme amacı güden ve dini topluluğun inancını koruma altına alan derneklerdir. Kültürel, geleneksel amaçlar etrafında birleşen topluluklar dini cemaat olarak kabul görmez. Dini cemaatler, toplumun dini görevlerinin yerine getirilmesine hizmet etmektedir. Almanya'daki dini cemaatler, kendi imajlarına ve geleneklerine göre kendilerini organize etme konusunda anayasal özgürlüğe sahiptir. Alman devleti ile dini cemaatler; manevi rehberlik örneğinde olduğu gibi sosyal hizmet uygulamaları, eğitim alanındaki din dersi uygulamaları ve kilise vergisinin toplanmasına kadar birçok noktada işbirliği kurmaktadır.¹²⁵

1.5. İslam Din Dersinin Din-Devlet İlişkisi Kapsamında Yeri

1.5.1. İslam Din Dersinin Hukuki Temelleri

Federal Alman Anayasası'nın 140. Maddesine göre 11 Ağustos 1919 tarihli Alman İmparatorluğu Weimar Anayasası'nın 136, 137, 138, 139 ve 141. Maddeleri mevcut anayasanın bir parçası olarak halen yürürlükte. Weimar Anayasası'nın

¹²⁴ Grundgesetz Artikel 137: Es besteht keine Staatskirche (Alman Anayasası'nın 137. Maddesine göre bir devlet kilisesi yoktur.)

¹²⁵ Bundesministerium des Innern, “Religionsverfassungsrecht”, *Artikel-Heimat&Integration*, www.bmi.bund.de/DE/themen/gesellschaft-integration/staat-und-religion/religionsverfassungsrecht/religionsverfassungsrecht-node.html, (04.03.2020).

maddeleri ülkenin din-devlet ilişkisini düzenler. Weimer Anayasası'nın 137. Maddesi şöyledir:¹²⁶

- 1) *Devlet kilisesi yoktur.*
- 2) *Dini topluluklar kurma hakkı güvence altına alınır. Dini toplulukların İmparatorluk toprakları içinde birleşmeleri hiçbir sınırlandırmaya tabi değildir.*
- 3) *Her dini topluluk, kendi işlerini, herkes için geçerli olan yasaların çerçevesinde bağımsız olarak düzenler ve yönetir. Görevlilerini, devlet veya belediye ve köylerin katılımı olmaksızın belirler.*
- 4) *Dini topluluklar, medeni hukukun genel hükümlerine göre hukuki ehliyet kazanırlar.*
- 5) *Halen kamu tüzel kişi niteliğinde olan dini topluluklar, bu hüviyetlerini muhafaza ederler. Kuruluş ve üye sayılarına göre devamlılık gösteren diğer dini topluluklara da istekleri üzerine aynı haklar tanınır. Kamu tüzel kişi niteliğindeki dini toplulukların bir birlik kurmaları halinde bu birlik de kamu tüzel kişi sayılır.*
- 6) *Kamu tüzel kişi niteliğindeki dini topluluklar, bölgesel vergi listeleri üzerinden, eyalet hukukunun tespit ettiği koşullar çerçevesinde vergi toplamak yetkisine sahiptirler.*
- 7) *Belirli bir dünya görüşüne ortaklaşa hizmet etmeyi kendilerine amaç edinmiş birlikler dini topluluklara eşit sayılırlar.*
- 8) *Bu hükümlerin uygulanmasının yeni hükümler konulmasını gerektirmesi halinde, bu yetki eyalet yasama organlarına aittir.*

Weimer Anayasası'nın 137. Maddesinin 1. Fıkrasında görüldüğü üzere devletin kilisesi yoktur ve aynı zamanda devlet bir kilise kurmakla da görevli değildir. İlgili maddenin 5. fıkrasında belirtildiği gibi Weimar Anayasası'nın yürürlüğe girdiği dönemdeki mevcut dini cemaatler, devlet tarafından muhatap kamu tüzel kişiliği olarak kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra kamu tüzel kişiliği niteliğini kazanmak isteyen dini cemaatler başvuru yapmak zorundadır. Dini cemaatler başvurularında hem tüzükleri ile hem de üye sayısı ile devamlılıklarını ispatlamaları gerekmektedir. Dini cemaatlerin bu şartlardan başka herhangi bir teolojik şart da ispat etmek zorunda olmaksızın bu anayasaya göre dini cemaat olarak kabul edilmeleri gerekmektedir.

Stempel'in ifadesinde, az sayıda üyesi olan kuruluşlara bile tüzükleri ile süreklilik arzettiklerini ispat etmeleri durumunda kamu tüzel kişiliği niteliği verilmesi

¹²⁶ Deutscher Bundestag, *Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası*, Christian Rumpf ve Gökçe Uzar Schüller (çev.), Son Değişiklik 2014, www.btg-bestellservice.de/pdf/80207000.pdf (11.08.2019), s. 125.

gerektiği belirtilmektedir. Bir diğer ifadeyle, belirli bir üye sayısı şartı bulunmamakla birlikte bu kuruluş mevcut üyeleriyle bir süreklilik arzettiğini ispatlaması gerekir.¹²⁷

Federal Almanya'da okullarda verilen din derslerinin yasal dayanağını Alman Anayasası'nın 7. Maddesi belirlemektedir. Anayasa'nın 7. Maddesi'ne göre:¹²⁸

- 1) *Bütün okul rejimi devletin denetimi altındadır.*
- 2) *Çocukların din dersine katılıp katılmayacaklarına karar vermek, velilerin hakkıdır.*
- 3) *Din dersi, mezhepsiz okullar dışındaki kamu okullarında olağan derslerdendir. Din dersi, devletin denetim hakkına zarar vermeyecek şekilde, dinsel toplulukların temel ilkeleriyle uygunluk içinde verilir. Hiçbir öğretmen, iradesine aykırı olarak din dersi vermeye zorlanamaz.*
- 4) *Özel okul açma hakkı güvence altındadır. Kamu okullarının yerine geçmek üzere özel okullar, devletin izniyle kurulurlar ve eyalet yasalarına tabiidirler. Eğitim hedefleri, donatım ve öğretim kadrosunun bilimsel yöntemlerle yetiştirilmesi bakımından kamu okullarından geri kalmadıkça ve öğrencilerin anne ve babalarının varlık durumlarına göre ayıklanmasına yol açmadıkça, özel okullar açılmasına izin verilir. Öğretmenlerin ekonomik ve yasal durumlarının yeterli derecede güvencesi sağlanmadıkça, izin verilmez.*
- 5) *Özel bir ilkokul açılmasına ancak, eğitim idaresince, bunda özel bir pedagojik yarar bulunduğu kabul edilmesi veya velilerin başvurusu üzerine, bölge okulu, dini veya dünyevi mezhep okulu olarak kurulmak istenip bu çeşit bir okul o belediye ile köy sınırları içinde bulunmuyorsa, izin verilebilir.*
- 6) *Hazırlık okulları kaldırılmıştır.*

Bu maddenin 3. fıkrası ile güvence altına alınan din dersleri, kamu okullarında okutulan düzenli bir derstir ve bu dersler devletin denetim hakkına zarar vermeyecek şekilde dini cemaatlerin prensipleriyle uyum içinde verilir. Hiçbir öğretmen kendi iradesi dışında din dersi vermekle yükümlü tutulamaz.¹²⁹ Devlet din dersini dini cemaatlere bırakır. Aynı zamanda devlet dersin içeriğine tarafsızlık gereği karışamaz. Anayasa'da din dersinin düzenli bir ders (ordentliches Schulfach) şeklindeki ifadesi Alman Anayasa Mahkemesi'ne göre¹³⁰ din dersinin diğer dersler gibi zorunlu olduğunu gösterir. Din derslerinin anayasa gereği düzenli okutulan dersler arasında bulunması durumu, Müslümanların İslam Din dersleri taleplerini haklı çıkarmaktadır.

¹²⁷ Martin Stempel, *Zwischen Koran und Grundgesetz, Religiöse Betätigung muslimischer Ausländer in der Bundesrepublik Deutschland*, Dissertation, Hamburg 1986, s. 311., Akt., Ali-Özgür Özdi, *Aktuelle Debatten zum Islamunterricht in Deutschland: Religionsunterricht-religiöse Unterweisung für Muslime Islamkunde*, EB-Verlag, Hamburg 1999, s. 64.

¹²⁸ Deutscher Bundestag, *Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası*, s. 15-16.

¹²⁹ Hanifzadeh, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Möglichkeiten und Grenzen*, s. 249.

¹³⁰ Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts BVerfGE 74, 1987, 244-256.; FLSP, Fälle und Lösungen, "652 Religionsunterricht", *dejure Rechtsinformationssysteme*, <http://datenbank.flsp.de/flsp/lpext.dll/Infobase8/r/religionsunterricht/652nr15?fn=document-frame.htm&f=templates&2.0>, (14.03.2020).

Dini cemaatlerin Federal Alman Anayasası'nın 7. Maddesinin 3. Fıkrasında belirtilen “Din dersi, devletin denetim hakkına zarar vermeyecek şekilde, dinsel toplulukların temel ilkeleriyle uygunluk içinde verilir.” ibaresi gereği İslami cemaatlerin ne federal ne de eyaletler bazında birlik olup tanınmış muhatap bir dini cemaat olamamaları, İslam din derslerinin devlet tarafından düzenli bir ders olarak verilememesinde önemli bir etkidir. Bu maddeye göre verilen din dersi mezhebe dayalı, yani dini topluluğun temel ilkeleriyle uygun bir ders olmasını gerektirmektedir. Farklı mezheplerden olan öğrenciler de derse kayıt yaptırabilmektedir.

Temel Anayasa'nın 7. Maddesinin 2. Fıkrasına göre ise çocuğun yasal vekili olan velisi, çocuğunun din dersine katılıp katılmaması konusunda belirleyici bir hakka sahiptir.¹³¹ Din dersleri zorunlu olsa bile çocuk 14 yaşına kadar ailesinin belirlediği din dersini alabilir. Aile, çocuğunun herhangi bir din dersine katılmasını istememesi durumunda ise anayasanın vermiş olduğu serbestliğe uygun din dersine alternatif olarak etik derslerine girer. 14 yaşından sonra ise öğrencinin kendi isteğine göre din dersleri belirlenir. Din dersini düzenli vermekle yükümlü olan devlet, din dersi sınıfı açmak için taban öğrenci sayısı belirleme hakkına sahiptir. Her eyaletin belirlediği öğrenci sayısı birbirinden farklıdır. Baden Württemberg eyaletinin belirlediği taban sayı en az 6 öğrencidir.

Devletin denetim hakkı dini cemaatlerin katılımı ile değişime uğrasa da devletin denetim hakkı halen mevcut kalmaktadır. Okullardaki eğitim ve öğretimde federal hükümet değil, eyalet kültür bakanlıkları yetkili mercidir. Eyalet kültür bakanlıkları din dersiyle ilgili karar verirler. Eyaletler diğer dersler için öğretmenleri seçer, disiplinle ilgili hükümleri uygular, aynı zamanda müfredatı ve yönetmelikleri oluşturur ve hangi ders kitabının uygulanacağını belirler. Anayasaya göre din dersi dini cemaatlerin temel ilkelerine uygun şekilde verilmesi gerektiğinden, eyaletin burada denetleme yetkisi sınırlıdır. Bu da devletin denetleme yetkisinin dini

¹³¹ Hanifzadeh, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Möglichkeiten und Grenzen*, s. 249.

cemaatlerden bağımsız olmadığını gösterir. Her eyaletin kendi anayasasında denetleme ile ilgili farklı hükümler yer almaktadır.¹³²

1.5.2. Dini Cemaat Problemi

Din derslerinin hukuksal çerçevesi bölümünde bahsedildiği üzere, Federal Alman Anayasası'nın 7. Maddesinin 3. Fıkrasına göre kamu okullarındaki din dersleri devletin denetim hakkı saklı tutularak dini cemaatlerin esaslarına uygun biçimde verilmesi gerekir. Dini cemaat, dini bir topluluğu ifade eden tüzel kişiliktir.

Federal Almanya'da kişiler her ne kadar bireysel birçok haklara sahip olsalar da din konusunda bazı hakları elde edebilmeleri için ülkenin resmi kurumlarınca tanınan, ülkenin kendisine mutahap kabul ettiği dini bir cemaat olarak kabul edilmeleri gerekmektedir. Dini kurumların gerekliliği ülkenin yukarıda bahsedilen ve Weimer Anayasası'nda belirtilen din-devlet ilişkisinden kaynaklanmaktadır.¹³³

Alman yasalarına göre dinler cemaatlerden oluşur ve inananlar grup ve dernek oluşturabildiği gibi bu grupların ve derneklerin yasal statüde yer bulabilmesi de mümkündür. Katolik Kilisesi, Protestan Kilisesi, Yahudi Cemaati, Yehova Şahitleri vb. birer kamu tüzel kişiliği olarak tanınmışlardır. Bugün Müslümanların en temel problemi kendi dini ihtiyaçlarına göre dernek kurabilseler de, tüzel kişilik olarak örnek gösterilen cemaatler gibi devlet kamu tüzel kişiliği statütünde yer alamamış olmalarıdır. Devletin muhatap aldığı dini bir cemaat; devlet ile dini cemaat arasındaki iş birliği, din özgürlüğü, devlet okullarında din derslerinde garanti ve düzenlemeler ve dini cemaatlerin kamusal alandaki konumu ve finanse edilmeleri konularında bazı önemli haklara sahip olmaktadır.¹³⁴ Başka bir ifadeyle, devlet tarafından tanınarak muhatap alınan dini bir cemaat; dini öğretilerini kendisi belirleyebilir, görevlendireceği kişileri kendisi seçebilir, din hizmetlerini kendisi organize edebilir ve sosyal hizmetler sunabilir. Kendisine verilen bu haklar yasaları

¹³² Janbernd Oebbecke, "Das Grundgesetz und Religionsunterricht", *Religionen in der Schule und die Bedeutung des Islamischen Religionsunterrichts*, Bülent Uçar, Martina Blasberg-Kuhne und Arnulf von Scheliha (Hg.), V&R unipress, Göttingen 2010, s. 56.

¹³³ Recai Doğan, "Avrupa Birliği Sürecinde Dinî Kurumlar ve Din Eğitimi: Almanya Modeli", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, *XLIX*, 49/2, 2008, s. 2.

¹³⁴ Gerhard Robbers, "Almanya", *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi, Hukuki Yapı, Din Eğitimi, Din Hizmetleri, Ali Köse ve Talip Küçükcan* (eds.), ISAM, İstanbul 2008, s. 46.

ihlal etmeyecek şekilde düzenlenirken, genel yasalar da dini cemaatlerin özerklik hakkına aykırı davranmaz.¹³⁵

Anayasanın 7. Maddesinde bahsedilen dini cemaat/dini topluluk statüsünü elde etmek isteyen Müslümanların aşağıda sayılacak bazı şartları yerine getirmesi gerekmektedir. Bu şartların yerine getirilmesi halinde dini cemaatler anayasaya uygun din dersi verme hakkını elde edebileceklerdir. Bu maddeler şöyledir:¹³⁶

- 1) Dernek, ortak dini hedefler çerçevesinde birleşmelidir.
- 2) Dernek, belirlenen görevler çerçevesinde tüm yönlü hizmet etmelidir. Üyelerinin sadece dini yaşamını korumak yeterli değildir.
- 3) Gerçek kişilerin üyeliği esastır.
- 4) Dernek, inananlarının inançlarını temsil eden bir çatı kuruluş mahiyetinde organize olmalıdır.
- 5) Dernek, tüzüğü ve üye sayısı ile sürekliliğini teminat altına almalıdır.
- 6) Hangi öğrencilerin İslam din dersine katılabileceği konusunda derneğin üye yapısı net ve açık olmalıdır.
- 7) Dernek kendi içinden, devletin muhatap alabileceği, dini konularda bağlayıcı kararlar alabilen yetkili bir kişi belirlemelidir.
- 8) Derneğin anayasaya, temel hak ve hürriyetlere uygunluğunu ispatlaması gerekir.

Bu maddeler değerlendirilğinde; Müslümanların devlet karşısında kamu tüzel kişiliği olarak muhatap kabul edilmesinde dini topluluğun bir tüzüğünün olması, üye sayısı, finansal ekipmanı, dini-sosyal dinamiği gibi devamlılık içeren unsurlar ile güvenilirliği, iş birliği yeteneği, anayasaya bağlılığı gibi güvene dayalı unsurları takip ederek dini cemaat olma yolunda bir yol çizmesi gerekmektedir.¹³⁷

İslam`da resmi bir kilise yapısına benzer bir yapı yoktur. Alman devleti ise Müslümanlardan oluşan bir temsilciyi kendine muhatap olarak istemektedir. Devlet, İslami dini cemaatleri kamu tüzel kişiliği olarak kabul etmek için Alman Anayasası`na bağlı, sorumlu ve inananların temsilcisi olabilmelerini

¹³⁵ Robbers, “Almanya”, s. 51.

¹³⁶ Thorsten Anger, “Zur rechtlichen Legimation des Islamischen Religionsunterrichts”, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland*, Bülent Uçar und Danja Bergmann (Hg.), V&R unipress, Göttingen 2010, s. 48.

¹³⁷ Hanifzadeh, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Möglichkeiten und Grenzen*, s. 249.

beklemektedir.¹³⁸ Almanya'daki dini cemaatlere yıllardır gecikmiş bir hak olarak verilmesi gereken kamu tüzel kişiliği statüsü, Müslümanların birlik oluşturmamaları bahanesiyle geciktirilmeye devam etmektedir. Bu anlamda Müslümanlar üzerine düşen görevlerini sistemli ve sorumluluk bilinci içinde yerine getirmelidir.

Birçok dini cemaat bulundukları eyaletlere kamu tüzel kişiliği elde etmek amaçlı başvurularda bulunmuşlardır. Almanya Alevi Birlikleri ve Ahmediyye Cemaati haricinde başvurusu kabul edilen Müslüman bir dini cemaat bu zamana kadar olmamıştır.

İslam din derslerinin okullarda verilmesinde gösterdikleri çaba açısından öne çıkan dini cemaatler genel özellikleriyle şöyle sıralanmaktadır:

- **Diyanet İşleri Türk İslam Birliği** (Türkisch-Islamische Union der Anstalt für Religion e.V.)

05.07.1984 tarihinde 135 dernekle kuruluşu gerçekleşen Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), 896 derneği¹³⁹ ve 150.000 üyesi¹⁴⁰ ile Federal Almanya'da en büyük Müslüman kuruluştur. Dernek bünyesinde faaliyet gösteren camilerde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından atanan din görevlileri görev yapmaktadır. Temsil ettiği kitlenin büyük kısmını Türkler oluşturmaktadır. Her ülkeden ve her yaştan insana dini, sosyal, kültürel ve eğitim alanında hizmet sunmaktadır. Çalışmaları gençlere, yaşlılara, çocuklara, yetişkinlere ve buradan hizmet almak isteyen herkese yöneliktir.¹⁴¹ 2013 yılından itibaren Uluslararası İlahiyat Programı'ndan mezun olan ilahiyatçılar ile Almanya'da yaşayan ve Almanca diline hakim ilahiyat fakültesi mezunları da çocuklara, gençlere, yetişkinlere ve yaşlılara yönelik çeşitli faaliyet ve çalışmalarıyla DİTİB camilerinde görev yapmaktadırlar.

¹³⁸ Klaus Spenlen, *Islam in Deutschland. Ein Leitfaden für Schule, Aus-und Weiterbildung*, Neue Deutsche Schule Verlagsgesellschaft GmbH, Essen 2016, s. 73.

¹³⁹ Diyanet İşleri Türk İslam Birliği, www.ditib.de/default.php?id=5&lang=en, (12.03.2020).

¹⁴⁰ Spenlen, *Islam in Deutschland. Ein Leitfaden für Schule, Aus-und Weiterbildung*, s. 75.

¹⁴¹ Diyanet İşleri Türk İslam Birliği, www.ditib.de/default.php?id=5&lang=en, (05.04.2020).

- **İslam Toplumu Milli Görüş** (Islamische Gemeinschaft Milli Görüş e.V.)

İslam Toplumu Milli Görüş (IGMG), ilk derneğini Braunschweig şehrinde 1972 yılında kurmuştur.¹⁴² 1995 yılında Avrupa Millî Görüş Teşkilatları (AMGT) içinden oluşmuş olan IGMG, Necmettin Erbakan liderliğindeki Türk Millî Görüş hareketinin bir parçasıdır. Anayasayı Koruma Federal Dairesi raporunda 2007 yılında bu kuruluşun yaklaşık 27.000 üyesinin olduğunu belirtse de IGMG'nin yaptığı açıklamalar Almanya'nın tamamında yaklaşık 323 camisinde 87.000'nin üstünde üyesi bulunduğunu göstermektedir.¹⁴³

- **İslam Kültür Merkezleri Birliği** (Der Verband der islamischen Kulturzentren e.V.)

İslam Kültür Merkezleri Birliği (VIKZ), 1973 yılında kurulmuştur. Süleyman Hilmi Tunahan'a bağlı kuruluş, Almanya genelinde yaklaşık 300 dernege sahiptir.¹⁴⁴ Dernekte din görevlisi yetiştirmek amacıyla kadın ve erkeklere yönelik 3 yıllık tam zamanlı bir kurs ve ardından staj imkanı sunulmaktadır. Kursun teorik kısmında Kur'an okuma, Arapça, hadis ve tefsir bilimine giriş, İslam teolojisi ve İslam tarihi okutulmaktadır. Kurs dili Türkçe ve Arapça'dır. 3 yıllık kurs eğitiminin sonunda kursiyerlerin bir imam veya ilahiyatçı eşliğinde staj yapmaları sağlanır. Eğitimin amacı, kursiyerlerin cami topluluğunu yönetmelerini sağlamak ve Müslümanların dini, sosyal, kültürel çıkarlarıyla ilgilenebilecekleri şekilde eğitmek olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁵

- **Almanya Müslümanları Merkez Konseyi** (Der Zentralrat der Muslime in Deutschland e.V.)

1988 yılında Almanya İslami Çalışma Grubu (Islamischer Arbeitskreis, IAK) olarak kurulan dernek, 26 Mart 1995'te yeni tüzüğü ile Almanya Müslümanları

¹⁴² Faruk Şen und Hayrettin Aydın, *Islam in Deutschland*, C.H.Beck Verlag, München 2002, s. 53.

¹⁴³ Deutsche Islam Konferenz, "Almanya'da Müslüman Organizasyonları", www.deutsche-islam-konferenz.de/DIK/TR/Magazin/Lebenswelten/MuslimOrganisationen/Organisationen/organisation-en-node.html, 2010, (12.03.2020).

¹⁴⁴ Verband der Islamischen Kulturzentren e.V., <http://vikz.de/index.php/ueber-uns.html>, (03.04.2020).

¹⁴⁵ Verband der Islamischen Kulturzentren e.V., <http://vikz.de/index.php/Imamausbildung.html>, (03.04.2020)

Merkez Konseyi adıyla yeniden kurulmuştur. Almanya İslami Çalışma Grubu, İslami usullere göre hayvanların boğazlanması konusunda ve İslam din dersleri hakkında yöneltilen sorularda Müslümanların temsilcisi olabilmek amacıyla kurulmuştu. IAK; büyük çatı kuruluşlardan DİTİB, VIKZ, ATİB (Avrupa Türk İslam Birliği), AMGT'nin yanında, Hamburg, Münich, Aachen şehirlerinde bulunan büyük İslami kuruluşlardan oluşmaktaydı. 1993 yılına kadar IAK Müslümanların temsilci derneği olarak görülmüştür. AMGT ve DİTİB'in 1993-1994 yıllarında ayrılmasıyla 1995'te Almanya Müslümanları Merkez Konseyi (ZMD) adıyla yeniden yapılanmıştır.¹⁴⁶ ZMD, 21 üye kuruluştan oluşmaktadır ve Almanya'daki Müslümanların yaklaşık %3'ünü temsil etmektedir. Konsey, Avrupa Türk İslam Birliği (ATİB) ve Müslüman Kardeşler (Muslim Bruderschaft) tarafından şekillenmektedir. ZMD'nin Almanya'da 70'ten fazla, ATİB'in ise 120'den fazla camisi bulunmaktadır.¹⁴⁷

- **Almanya İslam Konseyi** (Der Islamrat für die Bundesrepublik Deutschland)

Almanya İslam Konseyi (IR) 1986 yılında Müslümanları temsil etmek amacıyla kurulmuştur. Kuruluşun bünyesinde yaklaşık 25 üye kuruluş ve 400'ün üzerinde cami yer almaktadır. Bunun yanında sayısı 1000'i geçen kurumları ile çocuk ve kadınlara sosyal hizmetler sunmakta, eğitim kurumları organize etmekte ve öğrencilere ders destek imkanları sağlamaktadır. Bu kuruluşun en büyük üyesi İslam Toplumu Millî Görüş'tür. Bunun yanında Aleviler ve diğer cemaatler yer almaktadır.¹⁴⁸ IR'in hedefleri arasında kamu hukuku çerçevesinde dini bir kurum olarak tanınmak ve İslam din dersinin kamu okullarında düzenli bir ders olarak verilmesini sağlamak yer almaktadır.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Thomas Lemmen, *Islamische Vereine und Verbände in Deutschland*, Friedrich-Ebert-Stiftung (Hrsg.), Bonn 2002, s. 88.

¹⁴⁷ Spenlen, *Islam in Deutschland. Ein Leitfaden für Schule, Aus-und Weiterbildung*, s. 76-77.

¹⁴⁸ Islamrat für die Bundesrepublik Deutschland, www.islamrat.net/ueber-uns, (01.09.2019).

¹⁴⁹ Lemmen, *Islamische Vereine und Verbände in Deutschland*, s. 85.

- **Almanya Müslümanlar Koordinasyon Konseyi** (Der Koordinationsrat der Muslime in Deutschland)

Almanya Müslümanlar Koordinasyon Konseyi (KRM) 28.03.2007 tarihinde kurulmuştur.¹⁵⁰ Dört büyük İslami cemaatin oluşturduğu KRM'nin hukuk alanında tüzel kişiliği bulunmamaktadır. KRM'ye üye olan kuruluşlar; Almanya Müslümanları Merkez Konseyi (ZMD), Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), Almanya İslam Konseyi (IR) ve İslami Kültür Merkezleri Birliği (VIKZ)'dir. KRM'nin hedefleri, çatı kuruluşlarla iş birliği ve koordinasyonu sağlayarak Alman devletinin muhatap alabileceği birlik olarak Müslümanları temsil etmektir.¹⁵¹

- **Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu** (Alevitische Gemeinde Deutschland e.V.)

Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu 1990 yılında kurulmuştur. Almanya çapında 700.000 üye sayısı ile 160 yerel örgütü temsil etmektedir. Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu, Alman Anayasası'nın 7. Maddesi, 3. Fıkrasına göre kamu tüzel kişiliği olarak tanınmış bir dini cemaattir. Böylece sekiz eyalette Alevilik İnanc dersleri Alevi cemaati tarafından okutulmaya başlanmıştır.¹⁵² Alevi inançlarının kaynağı, günümüze kadar ulaşan Alevi inancını aktaran sözlü gelenek ve yazılı kaynaklardan oluşmaktadır. Kutsal kitapları yoktur.¹⁵³

1.6. İslam Din Dersi Eyalet Uygulamaları

Almanya çapında 1970'lere kadar İslam din derslerinin kamu okullarında yer alması için çabalar sarf edilmiş, Batı Almanya eyaletlerinde çeşitli İslam din dersi modelleri denenmiştir.¹⁵⁴ Mezhebe dayalı İslam din dersinin uygulanma kararı alınmadan önce İslam din dersi, eyaletlerde farklı modellerde uygulanmıştır. Eyaletlerde uygulanan bu modeller; “Ana dili Tamamlama Dersi (Muttersprachlicher Ergänzungsunterricht)” kapsamında verilen kültürel amaçlı din dersi, bir mezhebe

¹⁵⁰ Koordinierungsrat der Muslime in Deutschland (KRM), <http://koordinationsrat.de/gruendung>, (02.03.2020).

¹⁵¹ Spenlen, *Islam in Deutschland. Ein Leitfaden für Schule, Aus-und Weiterbildung*, s. 72.

¹⁵² Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF), <https://alevi.com/ueber-uns/>, (22.02.2020).

¹⁵³ Spenlen, *Islam in Deutschland. Ein Leitfaden für Schule, Aus-und Weiterbildung*, s. 57.

¹⁵⁴ Mark Chalil Bodenstein, “Okul Denemesinde İslami Din Bilgisi”, *Deutsche Islam Konferenz*, 16.02.2009, www.deutsche-islam-konferenz.de/DIK/TR/DIK/StandpunkteErgebnisse/UnterrichtSchule/Schulversuche/schulversuch-e-node.html, (12.04.2020).

dayalı olmayan ve inandırma amacı gütmeyen İslam dini hakkında bilgi veren “Din Öğretimi (Religiöse Unterweisung)” ve İslam Bilgisi (Islamkunde) şeklindeki derslerden oluşmaktaydı.

Alman İslam Konferansı'nın 2008 tarihinde yaptığı üçüncü oturumunda İslam din dersinin (Islamischer Religionsunterricht) okullarda uygulanması kararı alındığında, Almanya eyaletlerinin çoğu bu uygulama için hazırды. Kamu okullarında din dersinin verilmesi için Alman İslam Konferansı, Kültür Bakanlığı Konferansı'nı görevlendirmiştir.¹⁵⁵

Federal Almanya Cumhuriyeti 16 eyaletten oluşmaktadır. Aşağıda pilot proje kapsamında yer alan İslam din dersi (Islamischer Religionsunterricht) uygulamalarına eyaletler bazında kısaca değinilecektir:

- **Baden-Württemberg**

Çalışmanın ana konusunu oluşturan Baden Württemberg eyaletindeki İslam din dersi uygulamalarına üçüncü bölümünde detaylı olarak değinileceğinden burada tekrar yer verilmemiştir.

- **Bavyera (Bayern)**

Bavyera eyaletinde İslam din dersleri 1986/1987 eğitim öğretim yılından 2009 yılına kadar “İslam Kültürü/Türk Dilinde İslam Din Bilgisi” (Islamkunde/Islamische religiöse Unterweisung in türkischer Sprache), 2001/2002 eğitim öğretim yılından itibaren Alman Dilinde İslam Din Bilgisi (Islamische religiöse Unterweisung in deutscher Sprache) olarak verilmiş olup, 2003/2004 eğitim öğretim yılından itibaren ise İslam Dersi (Islamunterricht) olarak model pilot proje kapsamında verilmektedir.¹⁵⁶

2003/2004 eğitim-öğretim yılından itibaren Erlangen`de bir ilkokulda Erlangen modeli pilot proje kapsamında başlayan Almanca İslam din dersi¹⁵⁷, bugüne kadar

¹⁵⁵ Bodenstein, “Okul Denemesinde İslami Din Bilgisi”, *Deutsche Islam Konferenz*, 16.02.2009.

¹⁵⁶ Ingrid Müller, “Natürlich ist ein Religionsunterricht im eigenen Glauben besser”, *Was soll ich hier? Lebensweltorientierung muslimischer Schülerinnen und Schüler als Herausforderung für den Islamischen Religionsunterricht*, Harry Harun Behr, Christoph Boehner, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2010, s. 15.

¹⁵⁷ Ingrid M. Müller, *Modellversuch Islamunterricht*, Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung, München 2008, www.isb.bayern.de/download/1763/abschlussbericht_islam.pdf (08.03.2020), s. 9.

uzatılarak İslam Dersi (Islamische Unterricht) olarak yaklaşık 260 okulda yaklaşık 11.500 öğrenciye mezhepler üstü yaklaşımla verilmiştir.¹⁵⁸ Eyalette İslam din dersleri projesi ilk olarak 5 sene ile sınırlandırılmıştır. İslam Dersi (Islamische Unterricht) adı altında yürütülerek diğer okullarda da verilmesi yaygınlaştırılmıştır. Devlet sorumluluğunda verilen ders, ilk ve orta dereceli okullar başta olmak üzere 4 ortaokul ve 2 lisede de okutulmaya başlamıştır. Ders içeriği, Erlangen-Nürnberg Üniversitesi tarafından Eğitim Bakanlığı ile birlikte ebeveynlerin katılımıyla geliştirilmiştir ve Bavyera Anayasası'nın ve Temel Hukuk'un temellerine dayanmaktadır.¹⁵⁹ Kademeli olarak genişletilen pilot proje, 2016/2017 öğretim yılında geldiğinde 330'dan fazla okulda yaklaşık 15.500 öğrenciye İslam dersi imkanı sağlamıştır.¹⁶⁰

İslam dersinin okullarda uygulanmasında öngörülen şartlar ise:¹⁶¹

- Devletin muhatap alabileceği bir veli derneği,
- Öğrencilerin aileleri tarafından yazılı bir ders kaydı,
- En az 12 öğrenci tarafından yapılmış ders kaydından oluşmaktadır.

Dersi veren öğretmenler Müslüman'dır. Ders haftada 2-3 saat verilmektedir.¹⁶² Eyalet Eğitim ve Kültür Bakanlığı bu dersin konseptini oluşturmada söz sahibi olsa da Müslümanların da müfradat ve öğretmen seçiminde söz hakları olmuştur.¹⁶³ İslam din dersi, Mezhebe Dayalı Din Dersi (bekenntnisorientierter konfessioneller Religionsunterricht) ile Din Bilgisi (Islamische Unterweisung) arasında inanç

¹⁵⁸ Deutscher Bundestag, *Islamunterricht und Islamische Theologie/Präventionsprojekte gegen Islamismus*, Dokumentation WD8-3000-025/16, 2016, www.bundestag.de/blob/436842/d6bb6c994d840efeaf2f25b224772f68/wd-8-025-16-pdf-data.pdf (22.02.2020), s. 5.; Bayerisches Staatsministerium für Bildung und Kultus, Wissenschaft und Kunst, "Bayern geht beim Islamunterricht seinen eigenen Weg weiter", www.km.bayern.de/lehrer/meldung/3200/bayern-geht-beim-islamunterricht-seinen-eigenen-weg-weiter.html (22.02.2020).

¹⁵⁹ Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus, "Bayerns Bildungsministerium bietet bundesweit einmaliges Modell des Islamischen Unterrichts an-staatlich verantworteter Unterricht, kein konfessioneller Religionsunterricht", Pressemitteilung Nr. 014 vom 21.01.2015, www.km.bayern.de/pressemitteilung/9318/.html, (08.03.2020).

¹⁶⁰ Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus, "Bayerns Kultusministerium zur Entwicklung des Islamischen Unterrichts- Modellversuch noch im Laufen-Gute Erfahrungen mit Unterricht in staatlicher Verantwortung und auf Basis der Bayerischen Verfassung", Pressemitteilung Nr. 459 vom 24 November 2017, www.km.bayern.de/pressemitteilung/11014/.html, (02.03.2020).

¹⁶¹ Ingrid Müller, "Natürlich ist ein Religionsunterricht im eigenen Glauben besser", s. 18.

¹⁶² Ingrid Müller, "Natürlich ist ein Religionsunterricht im eigenen Glauben besser", s. 18.

¹⁶³ Ulrich Seiser und Dieter Schütz, "Islamische Religion im schulischen Unterricht: Bayern", *Islamischer Religionsunterricht?*, Wolfgang Bock (Hrsg.), Mohr Siebeck, Tübingen 2007, s. 89.

eğitimine yönelik verilmektedir. Sünniler, Şiiiler veya diğer gruplar arasındaki tartışmalı dini konularda ise tarafsız bir bilgi aktarımı yapar.¹⁶⁴ İslam din dersi müfredatı henüz gelişim aşamasında olduğundan Hristiyan din dersinin didaktiği örnekliliğinde ders verilmektedir. Sınıfın farklı dini yapısı göz önünde bulundurularak çocuğun durumuna göre dersin aktarımı gerçekleşir.¹⁶⁵ İslam din dersinin hedefleri arasında; dini temel bilgilerin öğretilmesi, Müslüman öğrencilerin kişilik ve kimliklerinin geliştirilmesi, Müslüman kimliğinin geliştirilmesi, Allah'a bağlanma yeteneğinin geliştirilmesi, Almanya'da yaşayan insanlarla uyum sağlama yeteneğinin geliştirilmesi yer almaktadır.¹⁶⁶

Eyalette uygulanan din dersinin ilkokullardaki öğrenme alanı¹⁶⁷; 1. Birlikte Yaşama, 2. İnanç Esasları, 3. Namaz, 4. Dini Yaşam, 5. Muhammed, 6. Kuran, 7. Peygamberler, 8. Diğer Dinler olarak planlanırken; ortaokul ders müfredatındaki öğrenme alanları ise¹⁶⁸; 1. Toplumda Beraber Yaşama, 2. İnanç Esasları, 3. Dini Yaşam, 4. İslam Tarihi ve Coğrafyası, 5. Kur'an ve Hadis, 6. Peygamberler, 7. Diğer Dinler şeklinde planlanmıştır.

- **Berlin**

Federal Anayasa'nın 141. Maddesinde belirtildiği gibi 1 Ocak 1949 tarihinde eyalet kanunlarında başka bir düzenlemesi bulunan eyalette Federal Anayasa'nın 7. Maddenin 3. Fıkrasının 1. cümlesi geçerli değildir (Artikel 7 Absatz 3 Satz 1 findet keine Anwendung in einem Lande, in dem am 1. Januar 1949 eine andere landesrechtliche Regelung bestand).¹⁶⁹ Bu yüzden Berlin eyaletinde devlet Federal Anayasa'nın 7/3 Maddesinde belirtilen her öğrenciye din dersi verme yükümlülüğü yani düzenli bir ders verme yükümlülüğü yoktur. Bu maddeye Bremer Klausel denmektedir ve Bremer Klausel düzenlemesi Bremen ve Brandenburg için de geçerlidir. Bu eyaletlerde din dersi vermek dini cemaatlerin görevidir, eyaletin görevi değildir.

¹⁶⁴ Seiser und Schütz, "Islamische Religion im schulischen Unterricht: Bayern", s. 90.

¹⁶⁵ Seiser und Schütz, "Islamische Religion im schulischen Unterricht: Bayern", s. 90.

¹⁶⁶ Seiser und Schütz, "Islamische Religion im schulischen Unterricht: Bayern", s. 90-91.

¹⁶⁷ Seiser und Schütz, "Islamische Religion im schulischen Unterricht: Bayern", s. 91.

¹⁶⁸ Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus, *Fachlehrplan für den Schulversuch Islamunterricht an der bayerischen Hauptschule*, 15.01.2010, www.isb.bayern.de/download/12717/islamunterricht_hs.pdf (02.02.2020), s. 3.

¹⁶⁹ Grundgesetz, XI. Übergangs- und Schlußbestimmungen (Art. 116-146), www.dejure.org/gesetze/GG/141.html, (22.01.2020).

Berlin`de din dersinin verilmesi dini cemaatlerin elindedir. Kamu okullarında verilen bu din dersi mecburi olmayan bir derstir. Derste verilen notlar, ne sınıf geçmede ne de sınav sistemi içinde bir geçerliliğe sahiptir. Devletin denetleme yetkisi sadece müfredatın çerçevesi ile ilgilidir. Kültür Bakanlığı bu ders için sınıf sunmak ve öğretmenlerin maaşlarına katkıda bulunmak zorundadır. 2003/2004 yılında iki İslami cemaat Berlin okul kanuna göre ders vermiştir.¹⁷⁰ Bu cemaatlerden Milli Görüş`e yakın olan İslam Federasyonu (Islamische Föderation in Berlin e.V. - IFB) 1998 yılında İslam din dersi verme hakkını senelerce süren hukuki mücadelen sonra kazanmıştır. 2003 yılının ağustos ayında IFB tarafından 15 Berlin ilkokulunda İslam din dersi verilmiştir.¹⁷¹ IFB 2008 yılında 37 okulda yaklaşık 4.000 öğrenciye mezhebe dayalı İslam din dersi vermiştir.¹⁷²

Berlin`de dini cemat olarak tanınan diğer bir cemaat ise Anadolu Alevileri Kültür Merkezi (Kulturzentrum Anatolischer Aleviten)`dir. Almanya Alevi Toplumu (Alevitische Gemeinde Deutschland e.V.) 2000 yılında Alevi din dersi vermek için dilekçe verip 12 üniteden oluşan bir müfredat taslağı sunmuştur. 2002/2003 eğitim-öğretim yılından itibaren 10 okulda yaklaşık 200 alevi öğrenciye Alevi din dersi verilmiştir.¹⁷³ 2014/2015 eğitim öğretim yılından itibaren ortaöğretimde de bu dersler verilmeye başlanmıştır. Ders Alevi öğretmenler tarafından haftada iki saat verilmektedir. Derse tüm inançtan öğrenciler katılabilmektedir. Diğer din derslerinde olduğu gibi Alevilik dersi öğrencilerin sınıf geçmesinde etkili değildir. Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu`nun hazırladığı müfredata göre verilen derste Alevi inancını yansıtan; Hak-Muhammed-Ali Birlemesi, Aleviliğin Tarihi, Alevi Kültüründe Bağlama ve Semah`ın Yeri, Alevilik`te Ahlak Anlayışı, Dede/Pir, Hızır, Alevi Uluları, Muharrem Orucu, Önemli Ayınlar (Cem), On İki Hizmet ve Müsahiplik gibi konular işlenmektedir. Derslere öğrencilerden karşılıklı rızalık

¹⁷⁰ Michael Kiefer, *Islamkunde in deutscher Sprache in Nordrhein-Westfalen. Kontext, Geschichte, Verlauf und Akzeptanz eines Schulversuchs*, Lit Verlag, Münster 2005, s. 82.

¹⁷¹ Islamische Foederation, “Aktuelle Zahlen über den Islamischen Religionsunterricht, Islamischer Religionsunterricht”, www.islamische-foederation.de/iru.htm, 04.03.2004, (04.05.2017).

¹⁷² Klaus Spenlen, “Auf dem Weg zu Islamischem Religionsunterricht-Chancen, Grenzen sowie Lösungsversuche der Länder”, *Auf dem Weg zum Islamischen Religionsunterricht. Sachstand und Perspektiven in Nordrhein-Westfalen*, Michael Kiefer, Eckart Gottwald und Bülent Uçar (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2008, s. 29.

¹⁷³ Kulturzentrum Anatolischer Aleviten Berlin: Presseerklärung vom 19.04.2002 (Berlin Anadolu Alevileri Kültür Merkezi, Basın Açıklaması, 19.04.2002), Akt. Michael Kiefer, *Islamkunde in deutscher Sprache in NRW*, Lit Verlag, Münster 2005, s. 82.

alınarak başlanır ve böylece öğrenciler arası olası kırılganlıklar dile getirilerek öğrenciler arası barış sağlanır.¹⁷⁴ Dersler öğrenci sayısına göre açılabilir. İlkokullarda ders almak isteyen öğrenci sayı tabanı 15 iken, orta dereceli okullarda bu sayı 12'dir. İleri dereceli okullarda da ders için sınıf açılmakta ve öğretmen tayin edilmektedir.¹⁷⁵

- **Aşağı Saksonya (Niedersachsen)**

Aşağı Saksonya eyaletinde İslam Din Dersi 2003/2004 eğitim-öğretim yılından itibaren model proje olarak Almanca dilinde verilmektedir.¹⁷⁶ 2003/2004 eğitim-öğretim yılında seçilmiş sekiz kamu okulunda 1. sınıftan 4. sınıfa kadar uygulamaya konan model;¹⁷⁷ 2018 yılına gelindiğinde 68.000 Müslüman öğrenciden yaklaşık 4.000 Müslüman öğrenciye verilerek, 62 kamu okuluna yaygınlaştırılmıştır.¹⁷⁸

Dersin en az katılımcı sayısı 12 öğrenci olmalıdır. Öğrenci sayısı bu sayıya ulaşmadığı durumlarda talep olması halinde diğer sınıflarla birleştirilerek ders verilebilmektedir.¹⁷⁹ Ders planı, Kültür Bakanlığı tarafından kurulan İslam Din Dersi Yuvarlak Masa kuruluşunda yer alan Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), Şura Derneği Aşağı Saksonya (SCHURA Niedersachsen)¹⁸⁰, İslam Kültür Merkezleri Birliği (VIKZ), Almanya Müslümanlar Merkez Konseyi (ZMD) gibi önemli Müslüman organizasyonlarla birlikte hazırlanmaktadır.¹⁸¹ Yuvarlak Masa,

¹⁷⁴ Berlin Alevi Toplumu-Cemevi (Alevitische Gemeinde zu Berlin), “Alevilik Dersi”, www.alevi.org/tr/2013-05-09-18-20-6/2013-06-02-22-15-30.html, (01.02.2020).

¹⁷⁵ Berlin Alevi Toplumu-Cemevi, “Alevilik Dersi”, (01.02.2020).

¹⁷⁶ Birgit Vāth, “Islamischer Religionsunterricht an staatlichen Schulen-Zwei Modellprojekte zu seiner Etablierung in Niedersachsen”, *Staatlicher Islamunterricht in Deutschland. Die Modelle NRW und Niedersachsen im Vergleich*, Stefan Reichmuth und Mark Bodenstein u.a. (Hrsg.), Lit Verlag, Berlin 2006, s. 69.

¹⁷⁷ Vāth, “Islamischer Religionsunterricht an staatlichen Schulen – Zwei Modellprojekte zu seiner Etablierung in Niedersachsen”, s. 70.

¹⁷⁸ Neue Presse, “4000 Schüler besuchten 2018 Islamunterricht”, 21.07.2019, www.neuepresse.de/Nachrichten/Niedersachsen/Niedersachsen-4000-Schueler-besuchten-2018-Islamunterricht, (05.02.2020).

¹⁷⁹ Schule und Recht in Niedersachsen, “Niedersächsisches Schulgesetz NSchG, §124 und §125 des Niedersächsischen Schulgesetzes”, (Aşağı Saksonya Okul Yasasının 124-125. Paragrafı), www.schule.de/2241001/nschg.htm#teil9, (03.03.2020).

¹⁸⁰ 2011 yılının sonundan itibaren Aşağı Saksonya Kültür Bakanlığı tarafından İslam dersi danışma kuruluna kabul edilen Schura Niedersachsen ve DİTİB Eyalet Birliği ittifakı Müslümanların İslam din dersine yönelik taleplerini temsil etmektedir.; Schura Niedersachsen, “Zur Entstehung der SCHURA Niedersachsen”, www.schura-niedersachsen.de/schura/, (05.04.2020);

¹⁸¹ Dietrich, “Zum aktuellen Stand der verschiedenen Schulversuche und Studienmodelle in Deutschland”, s. 11.

Anayasa'ya uygun bağımsız bir dini cemaati ifade etmemekle birlikte İslam cemaatinin temsilcisi olarak kabul görmektedir.

Ders salt bilgi aktarımından oluşmamaktadır.¹⁸² Dersin mezhebe dayalı verilmesi Federal Anayasa'nın 7/3 Maddesine uygun olduğunun göstergesidir. Böylece öğrencinin dini kişiliği kabul edilmiş ve tüm cemaatlere eşit mesafede durulmuş olmaktadır. Dersin öncelikli hedefi öğrencilerin entegrasyonuna katkıda bulunmaktır.¹⁸³

Ders programları ve ders kitapları incelendiğinde hedeflenen öğrenme alanları; Allah, Kur'an Peygamber Muhammed, Peygamberler, Namaz, Oruç, Birlikte Yaşamak, Müslüman Toplumu, Diğer Dinlerle Karşılaşma'dır.¹⁸⁴

- **Bremen**

Berlin eyaletinde belirtildiği üzere Bremen eyaletinde de Federal Anayasa'nın 141. Maddesi (Bremer Klausel) gereğince eyaletin öğrencilere din dersi verme mecburiyeti yoktur.

Bremen'de İslam Kültürü (Islamkunde) pilot proje olarak Almanca dilinde verilmektedir. Derse her mezhepten öğrenci katılabilir.¹⁸⁵ Bu ders mezhebe dayalı olarak verilmez. Yerel cami dernekleri, enstitüler ve kilise temsilcileriyle birlikte Yuvarlak Masa Komisyonu (Runder Tisch) oluşturularak İslam Kültürü ders projesi şeklinde yürütülür.

İslam kültürü dersini eyalet kendi sorumluluğunda üstlenmiştir. 1999 yılının yaz döneminden itibaren İslam din derslerinin uygulanmaya konulması hakkında tartışmalar yapılmış ve 2000 yılında Yuvarlak Masa'da bir araya gelinmiştir. 2001 yılının sonunda dersin müfredatı mezhebe dayalı olmayan İslam Kültürü olarak hazırlanmış ve 2003/2004 eğitim-öğretim yılında 5. sınıflarda uygulanmaya

¹⁸² Văth, "Islamischer Religionsunterricht an staatlichen Schulen-Zwei Modellprojekte zu seiner Etablierung in Niedersachsen", s. 79.

¹⁸³ Văth, "Islamischer Religionsunterricht an staatlichen Schulen-Zwei Modellprojekte zu seiner Etablierung in Niedersachsen", s. 79.

¹⁸⁴ Văth, "Islamischer Religionsunterricht an staatlichen Schulen-Zwei Modellprojekte zu seiner Etablierung in Niedersachsen", s. 73-74.

¹⁸⁵ Spenlen, "Auf dem Weg zum islamischem Religionsunterricht-Chancen, Grenzen sowie Lösungsversuche der Länder", s. 29.

başlanmıştır. Alman İslam Konferansı İslam din derslerinin Bremen’de uygulanmaya konulması isteğini bildirmiştir.¹⁸⁶

- **Kuzey Ren Vestfalya (Nordrhein-Westfalen)**

Kuzey Ren Vestfalya (NRW) eyaletinde 1986 tarihinde İslam Kültürü (Islamkunde) ana dil dersi çerçevesinde Türkçe, Arapça ve Boşnakça olarak verilmesine karşın, 1999’dan itibaren İslam Kültürü dersi pilot proje kapsamında 130 okulda, 6.500 öğrenciye yine ana dil dersi çerçevesinde Almanca dilinde verilmiştir.¹⁸⁷ Derse mecburi en az katılım sayısı 12 öğrenci olarak belirlenmiştir.

2012/2013 eğitim-öğretim yılında 33 okulda 1800 öğrenci İslam din dersi alırken; mezhebe dayalı verilen bu ders 2015/2016 eğitim-öğretim yılında 13.700 çocukla 176 okulda yaygınlaşarak sınıf geçmede etkili derslerden biri olmuştur. Eyalet hükümetinin verilerine göre 215 pedagog İslam din dersi verme yetkisine sahip olmuştur.¹⁸⁸ 2017/2018 eğitim-öğretim yılına gelindiğinde ise NRW’de bulunan 415.000 Müslüman öğrenciden 19.000’i aşkın Müslüman öğrenci 241 İslam din dersi öğretmeninden İslam dersi almıştır.¹⁸⁹ NRW’de 4’ü İslami kuruluşlardan diğer 4’ü ise Kuzey Ren Vestfalya Eğitim Bakanlığı’ndan oluşan 8 kişilik uzman kurul, 2019 yılının ortasına kadar İslam din derslerinin içeriğini belirleme yetkisine sahip olmuştur.¹⁹⁰ 2019 yılından sonra İslami kuruluşlara dini cemaat statüsü verilip verilmeyeceği bilirkişi raporu ile değerlendirilmiş ve İslam dersinin içeriğinden ve okul kitaplarından sorumlu merci olarak danışma kurulu yerine bir komisyon belirlenmiştir. Yeni oluşturulan komisyonda Müslüman dernekleri yer almıştır. Komisyondaki her derneğe ne kadar Müslüman temsil ettiğine bakılmaksızın bir oy kullanma hakkı verilmiştir.¹⁹¹ İslam din dersi 2012’den bu yana üniversitede bölüm olarak okutulmaktadır. Din dersi vermeye yetkisi olmayan öğretmenler 6 aylık

¹⁸⁶ Mark Chalil Bodenstein, “Islamischer Religionsunterricht im Schulversuch”, *Deutsche Islam Konferenz*, 16.02.2009, www.deutsche-islam-konferenz.de/DIK/DE/DIK/5ReligionsunterrichtSchule/Schulversuche/schulversuche-node.html, (11.02.2020).

¹⁸⁷ Spenlen, “Auf dem Weg zum islamischem Religionsunterricht-Chancen, Grenzen sowie Lösungsversuche der Länder”, s. 31.

¹⁸⁸ RP Online, “Immer mehr Schüler in NRW besuchen Islamunterricht”, 27 Juni 2016, (11.02.2020).

¹⁸⁹ Westdeutscher Rundfunk Köln, “In NRW gibt es weiter islamischen Religionsunterricht”, www1.wdr.de/nachrichten/landespolitik/islamunterricht-nrw-102.html, (15.04.2020).

¹⁹⁰ RP Online, “Immer mehr Schüler in NRW besuchen Islamunterricht”, 27 Juni 2016, (11.02.2020).

¹⁹¹ Westdeutscher Rundfunk Köln, “In NRW gibt es weiter islamischen Religionsunterricht”, (15.04.2020).

sertifika kursu ile ilköğretim okullarında din dersi verme yetkisine sahip olabilirken; ortaöğretim okullarında din dersi vermek isteyen bir öğretmenin 1 senelik sertifika kursu yapması gerekmektedir.¹⁹²

- **Hessen**

İslam din dersi uygulamalarını reddeden Hessen eyaleti, 2002/2003 eğitim-öğretim yılında lise düzeyindeki okullarda verilen “Etik Dersinde İslam Etiği” adı altında denemeler gerçekleştirmiştir.¹⁹³ Hessen eyaleti daha sonra mezhebe dayalı İslam din derslerini Federal Alman Anayasası’nın 7. Maddesi 3. Fıkrasının öngördüğü şekilde vermeye başlayan ilk eyalet olmuştur. DİTİB Hessen Eyalet Birliği Derneği ve Federal Almanya Ahmediye Cemaati Derneği dini toplulukları, anayasanın ilgili maddelerine göre mezhebe dayalı din dersi vermeye uygun dini topluluklar arasında yer almıştır.¹⁹⁴

2013/2014 eğitim-öğretim yılında Hessen eyaletinde 27 ilkokulda İslam Din Dersi verilmeye başlanmıştır. Sonrasında ise ders yaygınlaştırılarak 56 ilkokul ve 12 ortaokul olmak üzere toplam 68 okulda İslam dersi verilmiştir. İlköğretim 1., 2., 3., 4., 5. ve 6. sınıf öğrencilerinden oluşan yaklaşık 3334 öğrenci Hessen Eyaleti’nde mezhebe dayalı İslam din dersine katılım sağlamaktadır. Ahmediye Cemaati ve DİTİB Hessen Eyalet Birliği Derneği tarafından sunulan İslam din dersleri ilkokul 1. sınıftan itibaren verilmektedir. İlkokul bitimine kadar din derslerini alan öğrencilerin ortaokula geçtiklerinde de din dersinden faydalanabilmeleri için yeni müfredat hazırlanmaktadır. Din dersinin düzenli verilen dersler arasında olabilmesi için her iki dini topluluğun verdiği İslam derslerine katılım sayısı ayrı ayrı topluluk için en az 8 öğrenciyi gerektirmektedir.¹⁹⁵

Şubat 2019 yılından itibaren DİTİB’e verilmesi beklenen 7. sınıflar DİTİB’e verilmemiştir. Devlet 7. sınıfta bulunan 144 Müslüman öğrenciye bizzat kendi sorumluluğunda İslam dersi vermeye başlamıştır. DİTİB’e verilmemesindeki sorun

¹⁹² RP Online, “Immer mehr Schüler in NRW besuchen Islamunterricht”, 27 Juni 2016, (11.02.2020).

¹⁹³ Bodenstein, “Okul Denemesinde İslami Din Bilgisi”, (12.04.2020).

¹⁹⁴ Hessisches Kultusministerium, “Bekenntnisorientierter islamischer Religionsunterricht”, www.kultusministerium.hessen.de/schulsystem/religionsunterricht/bekenntnisorientierter-islamischer-religionsunterricht, (11.02.2020)

¹⁹⁵ Hessisches Kultusministerium, “Bekenntnisorientierter islamischer Religionsunterricht”, (11.02.2020).

ise Türkiye`den bağımsız olamama ve tüm Müslümanları temsil edememe gibi durumlar öne sürülmüştür.¹⁹⁶

2020/2021 eğitim-öğretim yılı itibariyle Hessen eyaleti DİTİB ile İslam din dersine ilişkin iş birliğini sonlandırmıştır. Eyalet yaptığı açıklamasında DİTİB`in Diyanet`ten, dolayısı ile de Türkiye hükümetinden bağımsız olmadığı yönündeki şüphelere ilişkin bu kararı aldığını belirtmiştir. DİTİB, Hessen eyaletinin aldığı kararı hayal kırıklığı ile dile getirerek bu iddiaların savunulur bir yanının olmadığını ifade etmiştir. Alınan bu karar doğrultusunda eyalette İslam dersinin verildiği 56 ilkokul ile 12 ortaokul bu karardan etkilenecektir.¹⁹⁷

- **Brandenburg**

Eyalette İslam hakkında, Hayat Bilgisi-Etik-Din Kültürü (Lebensgestaltung-Ethik-Religionskunde) dersinde bahsedilmektedir.¹⁹⁸ İslam din dersi mevcut değildir.

- **Rheinland Pfalz**

Rheinland-Pfalz eyaletinde yaklaşık 30.000 Müslüman öğrenci bulunmaktadır.¹⁹⁹ İslam din dersleri 2004/2005 eğitim-öğretim yılından bu yana 10 ilkokulda ve 7 ortaokulda pilot proje kapsamında verilmektedir. Eyalette verilen İslam din dersleri sadece İslam Kültürü dersi değildir; Katolik ve Protestan dersleri gibi mezhebe dayalıdır ve bu derslerde olduğu gibi sınıf geçmede etkili bir derstir. Dersin dili Almanca`dır, ders notlandırılır ve okul denetimindedir. Bu eyalette de dini cemaat olma statüsünü elde eden İslami bir cemaat olmadığından, Anayasa`ya uygun (Madde 7/3) bir İslam Din Dersi verilememektedir. Eyalet, dini eğitimin önemini ve din derslerinin entegrasyon için oluşturduğu önemi göz önünde bulundurarak, bölgesel çapta bu konuda kendisine muhatap tayin ettiği

¹⁹⁶ Frankfurter Allgemeine Zeitung, “Entscheidung über Ditib rückt näher”, www.faz.net/aktuell/rhein-main/hessens-schwere-zusammenarbeit-mit-ditib-wegen-islamunterricht-16617160.html (12.04.2020).

¹⁹⁷ Deutsche Welle, “Hessen Eyaleti DİTİB ile İslam Dersi İş Birliğini Sonlandırdı”, www.dw.com/tr/hessen-eyaleti-ditib-ile-islam-dersi-i-%C5%9Fbirli-%C4%9Fini-sonland-%C4%B1rd-%C4%B1/a-53272949, 28.04.2020, (01.05.2020).

¹⁹⁸ Deutscher Bundestag, *Islamunterricht und Islamische Theologie/Präventionsprojekte gegen Islamismus*, s. 5.

¹⁹⁹ Deutscher Bundestag, *Islamunterricht und Islamische Theologie/Präventionsprojekte gegen Islamismus*, s. 5.

Müslümanlarla iş birliği yaparak İslam din derslerini pilot proje olarak uygulamaktadır.²⁰⁰ Ders bütün öğrencilere açıktır.

- **Schleswig Holstein**

Schleswig Holstein eyaletinde 13'ü ilkokul olmak üzere 14 okulda 2016/2017 eğitim-öğretim yılında İslam Din Kültürü Dersi (islamisch-religionskundlicher Unterricht) Almanca dilinde verilmeye başlanmıştır. Ders seçmeli ders kapsamında Müslüman öğretmenler tarafından verilmektedir. Eyalette İslam dersi, Müslüman öğrencilerin dini kimliklerini oluşturmada bir fırsat olarak görülmektedir. İslam din kültürü dersini veren bir okul böylece öğrencilerin entegrasyonuna katkı sağladığını göstermede önemli bir adım atmış olmaktadır. İslam din kültürü dersinin temelini, özel çalışılan müfredatlar oluşturmaktadır. Öğretmenlerin bu dersi verebilmeleri için 2 sene sertifika kursuna katılmaları gerekmektedir. Verilen bu eğitimin dersleri bilimsel ve didaktik konular içermektedir.²⁰¹

- **Hamburg**

Hamburg eyaletinde uygulanan din dersi modeli eleştirilmektedir. Eyalette verilen din dersi modeli dinler arası ve diyalog içerikli bir modeldir. Ders; Hristiyan, Yahudi, İslam, Alevi, Budist dinlerinin içeriklerine yer verir.²⁰² Hamburg eyaletinin kabul ettiği tek muhatap cemaat Kuzey Elbe Protestan-Lutheran Kilisesi (Nordelbische Evangelisch-Lutherische Kirche)'dir.²⁰³ Protestan Kilise dersin çerçevesinin belirlenmesinde ve organize edilmesinde yetkilidir. Bunun yanında 1995 yılında bir alt komisyon olarak Dinler Arası Din Dersi Komisyonu kurulmuştur. Bu kuruluşa; Protestan Kilisesi, Budist Toplumu, Tibet Merkezi,

²⁰⁰ Rheinland-Pfalz, "Modellhafte Erprobungen zum islamischen Religionsunterricht", www.religion.bildung-rp.de/islamischer-religionsunterricht-modellprojekt.html, (22.03.2020).

²⁰¹ Schleswig-Holstein, "Allgemeine Informationen über die Grundschule", www.schleswig-holstein.de/DE/Fachinhalte/S/schulsystem/allgemeine_info_grundschule.html;jsessionid=52B790EE6B60F7021D4E3D9DCA6B7AA4#doc1836122bodyText6, (05.03.2020).

²⁰² Folkert Doedens, "Dialogisch orientierter Religionsunterricht für alle in Hamburg", *Vom Dialog zur Kooperation- Die Integration von Muslimen in den Kommunen*, Beauftragte der Bundesregierung für Ausländerfragen (Hrsg.), Berlin/Bonn 2002, www.kirchameck.de/diskussion12.pdf (10.03.2020), s. 39.

²⁰³ Asiye und Eyyub A. Köhler, "Ordentlicher Islamischer Religionsunterricht oder Religionsunterricht für alle an öffentlichen Schulen in Hamburg", *Alfadrach*, Nr. 104, Mai Juni 2001, www.al-fadschr.com/wp-content/uploads/Asiya-und-Ayyub-A.-K_hler-Ordentlicher-islamischer-Religionsunterricht.pdf (05.02.2020), s. 27.

Yahudi Toplumu, Hamburg Şurası ve Alevi Kültür Merkezi yer almıştır.²⁰⁴ 2019 yılının aralık ayında Eğitim Senatörü Ties Rabe, Hamburg'un dinler arası din dersi modelinde ilk eyalet olacağını açıklamıştır. Dinler arası ders modelinde; Protestan Kilisesi, Yahudi Cemaati, üç İslami dini Cemaat ve Alevi Cemaatine eşit haklar tanınarak ders içeriğini belirleyebilecekler ve her dini cemaat kendi öğretmenini belirleme hakkına sahip olacaktır. Beş yıl boyunca bazı okullarda denenen dinler arası din dersi modelinin, pilot proje kapsamında diğer okullarda da yaygınlaştırılması düşünülmektedir. Uygulanacak dersin bütün öğrencilere yönelik inanç eğitimi açısından sakıncaları dile getirilerek, herkesin kendi dinine odaklı bir eğitim vermesi gerektiği ve bu nedenle yeni uygulamanın etkili bir uygulama olmadığı noktasında İGMG'den dersin biçimine ilişkin eleştiriler gelmiştir.²⁰⁵

- **Saarland**

Eyalette İslam din dersi uygulaması 2015/2016 eğitim-öğretim yılında ilkokullarda başlamıştır. 2015/2016 eğitim-öğretim yılının sonunda 100 öğrenciye İslam din dersi verilmiştir. Saarland eyaletinde yaklaşık 9.000 öğrenci bulunmaktadır. Bu projenin devamı öğrencilerin isteğine ve öğretmen açığının giderilmesine bağlıdır. Ders müfredatı sadece ilkokul 1. ve 2. sınıflar için mevcuttur. İslam dersi ağırlıklı olarak Saarbrücken ve Völklingen şehirlerinde uygulanmaktadır.²⁰⁶ Ders Müslüman öğretmenler tarafından Almanca dilinde verilmektedir. Müslüman öğrencilerin dini kişiliğine katkıda bulunmak ve diğer dinlere karşı hoşgörülü ve tolerans sahibi bireyler yetiştirmek dersin hedefleri arasında yer almaktadır.²⁰⁷ Eyalette 2015/2016 yılında 4 ilkokulda başlangıçta 4 yıl planlanarak başlayan İslam din dersi, sürecin sonunda tekrar 1 yıl daha uzatılmıştır. Eğitim Bakanlığı, modelin eyaletin diğer okullarında verilip verilmeyeceğini henüz

²⁰⁴ Michael Kiefer, "Staatlicher Islamunterricht in Deutschland", *Staatlicher Islamunterricht in Deutschland*, Stefan Reichmuth, Mark Bodenstein, Michael Kiefer und Birgit Vöth (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2006, s. 21.

²⁰⁵ IslamiQ, "Islamunterricht an öffentlichen Schulen in Deutschland", 28.12.2019, <http://www.islamiq.de/2019/12/28/islamunterricht-an-oeffentlichen-schulen-in-deutschland/>, (20.04.2020).

²⁰⁶ Saarländischer Rundfunk, "Islamunterricht soll ausgebaut werden", www.sr.de/sr/home/nachrichten/politik_wirtschaft/saarland-will-islamunterricht-ausbauen100.html, (23.05.2017).

²⁰⁷ Ministerium für Bildung und Kultur Saarland, *Islamischer Religionsunterricht Grundschule, Erprobungsphase*, 2015, www.saarland.de/dokumente/thema_bildung/Lehrplan_GS_Islamischer_Religionsunterricht_1-4_Juli_2015.pdf (17.02.2020), s. 3.

incelemektedir. İslam dersinin yaygınlaştırılmasının koşulları arasında pilot projeyi birlikte yürüten projenin önemli ortaklarından DİTİB başta olmak üzere diğer dini cemaatlerin de onayı söz konusudur.²⁰⁸

- **Thüringen, Sachsen, Sachsen Anhalt, Mecklenburg-Vorpommern**

Thüringen, Sachsen, Sachsen Anhalt eyaletlerinde Müslüman sayısı çok az olduğu için bu eyaletlerde İslam din dersleri söz konusu değildir. Mecklenburg-Vorpommern eyaletinde de İslam din dersi verilmemektedir ve bir din dersi planlaması da söz konusu değildir.²⁰⁹

1.7. İslam Din Dersinin Hedefleri ve Didaktiği

Federal Alman Anayasası'nın 1949 yılında kabul edilmesiyle kamu okullarında din dersi verilmeye başlanmıştır.²¹⁰ Anayasası'nın din dersleri konusundaki ilgili Maddesi (7/3) din dersinin diğer derslerle eş değer düzeyde ve sınıf geçmede etkili olması bakımından düzenli bir ders olmasını sağlar. Din dersi devletin denetim yetkisi saklı kalarak dini cemaatin inanç esaslarıyla örtüşecek şekilde verilmektedir. Din dersleri dini içeriğin geleneksel aktarımının yanında genel eğitim esasları çerçevesinde düzenlenir ve öğrenciye yapıcı kritik düşünme yeteneği sağlar.²¹¹

Din dersinin temel hedefleri arasında; hayatın anlamı, toplumun değerleri ve tutumlarını içeren etik konularla çocuklara ve gençlere dini gelenekler ışığında cevap vermek ve çoğulcu bir toplumda sorumlu davranışlar kazandırabilmek yer alır.²¹²

Öğrencilere kendi dini inanç geleneklerini ve dinlerinin temellerini aktarmanın yanında diğer dinleri tanımalarına imkan sağlamak ve diğer dinler için anlayış

²⁰⁸ Sol.de Partner von RP Online, "Bildungsministerium will Islamunterricht im Saarland fortsetzen", <https://www.sol.de/news/update/News-Update,375069/Saarland-Islamunterricht-soll-fortgesetzt-werden,375123>, 02. Juli 2019, (20.04.2020).

²⁰⁹ Spenlen, "Auf dem Weg zum islamischem Religionsunterricht-Chancen, Grenzen sowie Lösungsversuche der Länder", s. 29.

²¹⁰ Ceylan, *Islamische Religionspädagogik in Moscheen und Schulen. Ein sozialwissenschaftlicher Vergleich der Ausgangslage, Lehre und Ziele unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf den Integrationsprozess der muslimischen Kinder und Jugendlichen in Deutschland*, s. 93.

²¹¹ Ceylan, *Islamische Religionspädagogik in Moscheen und Schulen. Ein sozialwissenschaftlicher Vergleich der Ausgangslage, Lehre und Ziele unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf den Integrationsprozess der muslimischen Kinder und Jugendlichen in Deutschland*, s. 97.

²¹² Johannes Lähnemann, "Zum Profil religiöser Bildung in Schulen und Hochschulen - ein Resümee", *Islamische Erziehungs- und Bildungslehre*, Lamya Kaddor (Hrsg.), Lit Verlag, Münster 2008, s. 115.

kazandırmak okullarda verilen din eğitiminin genel hedeflerindendir.²¹³ Öğrencilerin din dersiyle yapıcı, eleştirel, tartışmacı ve birbirleriyle diyalog içinde düşünmeyi öğrenmesi hedeflenir. Düşünmeyi, tefekkür etmeyi ve gerekçelendirmeyi öğrenen bir öğrenci böylece dini düşüncelerle, bilgilerle ve medyanın etkileriyle daha bilinçli baş edebilecektir.²¹⁴

Müslüman öğrencilerin kişilik oluşumu ve gelişiminde etkili olan ve anayasal bir hak olarak verilmesi gerekli görülen İslam din dersi; bunun yanında din ve inanç özgürlüğü kapsamında okutulan derslerdendir. Buna göre Müslüman öğrenciler diğer öğrencilerle eşit duruma gelmekte ve öğrenciler kendi dinlerini tanıyarak diğer dinlerle yapıcı tartışabilmelerine imkan sağlamaktadır.²¹⁵

Katolik din dersinin hedefleri ve didaktiği incelendiğinde; Katolik din dersi, ders hedeflerini gerçekleştirmede bir takım metotlar kullanarak din dersi didaktiğini sürekli geliştirmekte ve bu hedefler toplumsal şartlara göre yeniden uyarlanmaktadır. Hristiyan din didaktiği İncil-gelenek merkezli ve konu-problem merkezli bir yapıdan oluşmaktadır. İncil-gelenek merkezli bir yapıda İncil ve kilise tarihi geleneği ve orjinal metinlerin anlaşılması konu olmakta iken; konu-problem merkezli yapıya bakıldığında öğrencilerin toplumsal ve bireysel yaşamını konu edinen, diğer dinlere ve dünya görüşlerine yer veren bir yapıyla karşılaşılır. Üçüncü yapı ise; öykü, hikaye ve sembol içerikli bir yapıdan oluşmaktadır. Burada hikayelerden, resimlerden, metaforlardan ve sembollerden oluşan bir aktarım vardır.²¹⁶ Dini çoğulcu bir toplumda diğer dinlerle karşılaşma din didaktiği açısından önem arz etmektedir. Böylece çoğulcu bir toplumda farklı din mensupları birbirini anlayabilir. Farklı din mensuplarının birbirini anlayıp tanınması, dinler arası merkezli bir programa temel teşkil ederek Hristiyan din didaktiğinin dördüncü yapısını oluşturmaktadır.²¹⁷

²¹³ Lähnemann, “Zum Profil religiöser Bildung in Schulen und Hochschulen- ein Resümee”, s. 117.

²¹⁴ Lähnemann, “Zum Profil religiöser Bildung in Schulen und Hochschulen- ein Resümee”, s. 117.

²¹⁵ Ceylan, *Islamische Religionspädagogik in Moscheen und Schulen. Ein sozialwissenschaftlicher Vergleich der Ausgangslage, Lehre und Ziele unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf den Integrationsprozess der muslimischen Kinder und Jugendlichen in Deutschland*, s. 97.

²¹⁶ Ceylan, *Islamische Religionspädagogik in Moscheen und Schulen. Ein sozialwissenschaftlicher Vergleich der Ausgangslage, Lehre und Ziele unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf den Integrationsprozess der muslimischen Kinder und Jugendlichen in Deutschland*, s. 93-94.

²¹⁷ Karl Ernst Nipkow, “Grundlagen einer Religionsdidaktik aus christlicher Sicht”, *Islamische Erziehungs- und Bildungslehre*, Lamya Kaddor (Hg.), Lit Verlag, Münster 2008 s. 36. ve devamı,

Dinler arası yaklaşım iş göçünden sonra daha önemli hale gelmiştir. Özellikle Müslüman nüfusun artmasıyla didaktik yapıyı oluşturan dinler arası programın önemi ağırlık kazanmıştır. Bu durum çoğulcu bir toplumda verilen İslam din dersinin didaktik yapısı üzerindeki anlayışları da etkilemektedir.²¹⁸

Uçar'a göre İslam din dersleri diğer din derslerinde olduğu gibi genel eğitim hedefleri doğrultusunda verilmesi gerekmektedir. Ders içeriği okulun pedagojik konseptine göre uyarlanmalı ve ders disiplinler arası olmalıdır. Böylece İslam din dersi genel eğitim kurumlarının içinde yer alan normal okul derslerden biri haline gelebilir. Alman Anayasası'nın 7. Maddesinin 3. Bendine göre din dersi mezhebe dayalı verilmelidir ve buna göre verilen ders ilgili dini cemaatin inanç anlayışına uygun olmalıdır. Ders içerikleri de dini cemaatlerin prensipleriyle mutabık bir biçimde verilmeli ve o cemaatin benimsediği inanç gerçeklerinin aktarımı ön planda tutulmalıdır.²¹⁹ Burada inanç eğitiminin, öğrencilerin yaşam gerçekliğini dikkate alarak aynı zamanda bilimselliği de önem arz etmektedir. Din dersinin öğrencilerin günlük hayatta karşılaştığı sorun ve zorluklara cevap verebilmesi de önem arz etmektedir.²²⁰

Federal Almanya eyaletlerinde her eyaletin kendine özgü din dersi plan ve hedefleri, eyalet tarafından belirlenen bir komisyon tarafından belirlenmektedir. İslam din dersi uygulamaları bütün eyaletlerde farklılık arz etmesine rağmen tüm

Akt. Ceylan, *Islamische Religionspädagogik in Moscheen und Schulen. Ein sozialwissenschaftlicher Vergleich der Ausgangslage, Lehre und Ziele unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf den Integrationsprozess der muslimischen Kinder und Jugendlichen in Deutschland*, s. 94.

²¹⁸ Ceylan, *Islamische Religionspädagogik in Moscheen und Schulen. Ein sozialwissenschaftlicher Vergleich der Ausgangslage, Lehre und Ziele unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf den Integrationsprozess der muslimischen Kinder und Jugendlichen in Deutschland*, s. 94.

²¹⁹ Bülent Uçar, *Ansätze für eine islamische Fachdidaktik I: Kompetenzerwerb, Inhalte und Korrelationsdidaktik (Fortbildungsmaterialien)*, Landesinstitut für Schule/Qualitätsspiel, Soest 2006, s. 5-6., Akt. Sultan Baysal-Polat, "Wissens- und Kompetenzvermittlung als Ziele der Islamischen Religionspädagogik", *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverantwortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.), Peter Lang GmbH, Frankfurt 2011, s. 199.

²²⁰ Bundesverfassungsgericht, BVerfGE 74.; Krş. Rauf Ceylan, *Islamische Religionspädagogik in Moscheen und Schulen. Ein sozialwissenschaftlicher Vergleich der Ausgangslage, Lehre und Ziele unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf den Integrationsprozess der muslimischen Kinder und Jugendlichen in Deutschland*, Band 2, Verlag Dr Kovac, Hamburg 2008, s. 101.

eyaletlerin kendi bölgesine özgü ders uygulamaları incelendiğinde, ortak ana hedefler doğrultusunda hareket edildiği görülmektedir.²²¹

Almanya'daki İslam dersi didaktisinin geliştirilmesinde Selçuk'a göre şu maddelerin cevap bulması gerekmektedir:²²²

- Almanya'daki Hristiyan din pedagojisi
- Müslümanların geldikleri ülkedeki İslam din pedagojisi
- Müslümanların Almanya'daki azınlık durumu
- Pedagojinin genel öğretileri
- Öğrencilerin ihtiyaçları ve algılama becerileri
- Devletin eğitim amaçları ve hukuki koşullar
- Almanya'daki Müslümanların ve onları temsil edenlerin dini hassasiyetleri
- İslam (din) pedagojisinin geleneği ve dini içerikler

İslam din dersinin içeriği konusunda bir mutabakat olmadığından bu durum didaktik yönünden ders programının belirlenmesini zorlaştırmaktadır. İslam din dersi içeriğinin hangi kriterlere göre belirleneceği ve hangi hedeflerle öğretileceği konusu; program geliştiricileri, teologlar ve din pedagogları arasında tartışmalıdır. Her ne kadar tartışmalar devam etse de İslam din dersi eyaletlerde mevcut içerikle pilot proje olarak uygulanmaya devam etmektedir. İslam din derslerinin içeriği, yapısı, didaktiği ve hedefleri konusunda sorular ne kadar erken açıklığa kavuşturulursa, bu durum din derslerinin okullarda düzenli ve verimli bir ders olarak verilmesini daha da kolaylaştıracaktır.²²³

Almanya'da İslam din dersi için mevcut bazı müfredatlar ve ders materyalleri bulunmakta ise de Uçar'a göre bu materyaller yetersizdir. Bu müfredat ve materyaller genellikle kötüdür veya Almanya'daki Hristiyan din pedagojisinden

²²¹ Birgit Vāth, "Welche Lehrziele verfolgen die Lehrpläne", *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Fachdidaktische Konzeptionen, Ausgangslage, Erwartungen und Ziele*, Bülent Uçar, Danja Bergmann (Hg.), V&R unipress, Göttingen 2010, s. 133.

²²² Mualla Selçuk, "Überlegungen zum islamischen Religionsunterricht in Deutschland", *Islamische Religionspädagogik – Etablierung eines neuen Faches*, Peter Graf (Hrsg.), Göttingen 2007, s. 106.

²²³ Ceylan, *Islamische Religionspädagogik in Moscheen und Schulen. Ein sozialwissenschaftlicher Vergleich der Ausgangslage, Lehre und Ziele unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf den Integrationsprozess der muslimischen Kinder und Jugendlichen in Deutschland*, s.103.

kopyalanmış veya taklit edilerek oluşturulmuş müfredat ve materyallerinden oluşmaktadır. Müfredat ve materyallerde Arap veya Türk, modern veya geleneksel İslam din pedagojisi alıntılarının da olduğu görülür. Modern İslam alan didaktiği diye hitap edilebilecek hiçbir kaynak yoktur. İslam din pedagojisi ve didaktiği oluşturulurken İslam'ın birincil kaynakları, din pedagojisi kaynakları, Arapça bilgisi, Müslümanların Almanya'daki dini hassasiyetleri ile Müslüman olmayanları kabullenme becerileri gibi noktaların göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir.²²⁴

Din Pedagojisi araştırmacılarından Joachim Kunstmann din dersinin içerik ve hedeflerini şu şekilde tanımladığı görülmektedir:²²⁵

- Din dersi yaşam ve dünya bakışı için farklı formlar sunarak hayatı biçimlendirir.
- Din dersi öğrencilere insan varlığının temelini dini köklerden ve mezheplerden bağımsız anlama imkanı verir.
- Din dersi dini konularda konuşma ve iletişime geçme becerisi kazandırır.
- Din dersi kendi varlığını ve geleceğini anlama konusunda kendi ve yabancı dini geleneklerini göz önünde bulundurarak yardımcı olur.
- Din dersi genel eğitimin vazgeçilmez bir parçası olduğundan okulların eğitim görevi içinde bulunmaktadır.

Eğitim bilimcisi Karl Scheider'e göre ise İslam din dersi Allah ile ilgili sorulara cevap vererek dinin yaşanmasına motive eder. İslam din dersi ile Müslüman çocuklar dinlerinin okulda ve toplumda kabul gördüğünü görür ve böylece öğrencilerin bulundukları ülkeye entegre olmalarına katkı sağlar. Müslüman ve Müslüman olmayanların arasını bulmada bir ortam sağlayan İslam din dersi, birlikte barış içinde yaşamalarına imkan verir. İslam din dersi, bütün din ve kültürlerinin bulunduğu bir ortam olan okulda verilmelidir. Ayrıca ders diğer din ve kültürlerle

²²⁴ Bülent Uçar, "Islamischer Religionsunterricht in Deutschland. Versuch einer Grundlagendarstellung und künftige Forschungsaufgaben", *Den Koran zu lesen genügt nicht!: Fachliches Profil und realer Kontext für ein neues Berufsfeld; auf dem Weg zum islamischen Religionsunterricht*, Harry Harun Behr, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hrsg.), Lit Verlag, Berlin/Münster 2008, s. 110-111.

²²⁵ Joachim Kunstmann, *Religionspädagogik*, Tübingen/Basel, 2005, s. 39 ve devamı, Akt. Ceylan, *Islamische Religionspädagogik in Moscheen und Schulen. Ein sozialwissenschaftlicher Vergleich der Ausgangslage, Lehre und Ziele unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf den Integrationsprozess der muslimischen Kinder und Jugendlichen in Deutschland*, s. 101.

karşı ılımlı olmayı sağlayarak öğrencilerin kişilik gelişimine katkı sağlar ve öğrencilerin Müslüman olmayan bir ortamda dini kişiliklerini geliştirmesine fırsat verir. Bu durum aynı zamanda Avrupa topluluğu için yeni İslam'ın oluşumu demektir.²²⁶

Din dersinin içeriği ve hedefleri öğrencilerin bilişsel gelişim basamaklarına uygun ve öğrencilerin yaşadığı hayatla ilişkili olması gerekir. Öğrencilerin düşüncelerini sağlamak, din dersinin önemli hedefleri arasında yer almaktadır.²²⁷ Din dersi öğrencilere günlük hayatlarında karşılaştığı zorlukların üstesinden gelme becerisi kazandırmalıdır. Öğrenci din dersi ile edindiği dindarlığını öğrendiği dini bilgilerle daha da güçlendirebilir.²²⁸

Mezhebe dayalı verilen İslam din dersi programında; inanç esasları, Kur'an-ı Kerim ayetleri ve genel dini bilgilerin aktarımı yapılmaktadır. Dersin amaçları arasında dini davranışların uygulanması ve dini davranışların günlük hayata yansıtılmasının yanında din dersinin öğrencilerde diyalog kabiliyeti gelişimine katkıda bulunması hedeflenmektedir.²²⁹

Program hazırlanırken İslam din dersinin okullarda niçin verilmesi gerektiği sorusunun cevabı aranmış ve belli başlı ortak ana hedefler üzerinde durulmuştur. Bu hedefler şöyledir:²³⁰

- Sorumluluk kazandırma noktasında kişilik eğitimi ve kimlik gelişimi,
- Öğrencilerin yaşına uygun inanç esaslarının tanıtımı,
- Varoluşsal sorulara cevap bulma,

²²⁶ Karl Schneider, "Auf dem Weg zum islamischen Religionsunterricht an staatlichen Schulen", *Thema: Dialog der Religionen - eine Illusion*, Zeitschrift Glaube und Lernen 18, Heft 2003, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen 2003, s. 157, Akt. Ceylan, *Islamische Religionspädagogik in Moscheen und Schulen. Ein sozialwissenschaftlicher Vergleich der Ausgangslage, Lehre und Ziele unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf den Integrationsprozess der muslimischen Kinder und Jugendlichen in Deutschland*, s. 102.

²²⁷ Ceylan, *Islamische Religionspädagogik in Moscheen und Schulen. Ein sozialwissenschaftlicher Vergleich der Ausgangslage, Lehre und Ziele unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf den Integrationsprozess der muslimischen Kinder und Jugendlichen in Deutschland*, s. 103.

²²⁸ Sultan Baysal-Polat, "Wissens- und Kompetenzvermittlung als Ziele der Islamischen Religionspädagogik", *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverantwortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.), Peter Lang GmbH, Frankfurt 2011, s. 199.

²²⁹ Baysal-Polat, "Wissens- und Kompetenzvermittlung als Ziele der Islamischen Religionspädagogik", s. 199.

²³⁰ Väh, "Welche Lehrziele verfolgen die Lehrpläne", s. 133.

- Dini konuşma kabiliyetinin geliştirilmesi,
- Farklı inançları tanıma,
- Dini toleranz ve dinler arası diyalog eğitimi,
- Korelasyon tekniği yoluyla din inançları ile çocuğun yaşam gerçekliği arasındaki bağı kurmadır.

İslam din dersi müfredatında her şeyden önce öğrencilerin kimlik gelişimi hedeflenerek öğrencinin bilinçlenmesi sağlanmaktadır. Bu bilinçlenme öğrenciye İslami kaynakları ve İslami geleneği kritik ederek inceleyebilme becerisi kazandırmakta ve öğrencinin demokratik, hür değerlerle çatışmaya girmeden mutlu bir yaşam sürmesine imkan vermektedir.²³¹ Kritik düşünme becerisine sahip olan öğrenciler, kendi mezheplerine karşı aydınlanarak ve kritik bakarak, dini geleneklerini ve dünyaya bakış açılarını gözden geçirebilir ve argümanlarını kontrol ederek neye inanacağı konusunda bilinçli karar verebilmektedir.²³²

İslam din dersleri kendi hedeflerini kendisi belirlemelidir ve bu öğrenme hedeflerini; algılama, dil, kritik, karar verme ve davranış becerileri oluşturur. Bu hedefler sadece İslam din dersinin değil, diğer derslerin de hedefleri arasında yer alır. Öğrenciler bu hedeflerle günlük sorunların üstesinden gelme ve aşırı akımlara karşı durma yeteneği kazanır. Diğer yandan dersin hedefleri arasında dini bilgi aktarımı ve dini ahlak da yer alması gerekmektedir. Bu dini ahlakın öğrencilere yansıtılmasında öğretmenlerin de bu ahlaki yaşaması önemlidir.²³³

Öğrenciler İslam din dersi programı ile bir takım dini becerilere sahip olurlar. Sevgi ile temellendirilen İslam din dersi programı ile öğrenciler, farklılıklara ve Müslüman olmayanlara karşı hoşgörülü davranmayı ve onları kabullenmeyi öğrenir.²³⁴ Bunun yanında öğrenci din dersi ile barış eğitimi, saygı eğitimi, sevgi ve

²³¹ Văth, “Welche Lehrziele verfolgen die Lehrpläne”, s. 133.

²³² Eckart Gottwald, “Glaubensbindung, gesellschaftliche Pluralität und die verschiedenen Religionsunterrichte”, *Auf dem Weg zum islamischen Religionsunterricht. Sachstand und Perspektiven in Nordrhein-Westfalen*, Michael Kiefer, Eckart Gottwald und Bülent Uçar (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2008, s. 50-51.

²³³ Uçar, *Ansätze für eine islamische Fachdidaktik I: Kompetenzerwerb, Inhalte und Korrelationsdidaktik (Fortbildungsmaterialien)*, s. 10-11., Akt. Baysal-Polat, “Wissens- und Kompetenzvermittlung als Ziele der Islamischen Religionspädagogik”, s. 201.

²³⁴ Ceylan, *Islamische Religionspädagogik in Moscheen und Schulen. Ein sozialwissenschaftlicher Vergleich der Ausgangslage, Lehre und Ziele unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf den Integrationsprozess der muslimischen Kinder und Jugendlichen in Deutschland*, s. 115.

şefkat eğitimi, dil becerisi kazanma eğitimi, uyumlu ve dengeli olma eğitimini alır ve dinler arası ve kültürler arası eğitim becerilerini geliştirmeyi öğrenir.²³⁵

Müslümanların etnik, mezhepsel, kültürel ve dil farklılıkları Almanya`da ders konularının seçiminde farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Almanya`da Müslümanların %70`inin Türklerden oluşması diğer grupların göz ardı edileceği anlamına gelmez. Diğerlerine karşı tolerans için bu farklılıkların kabullenilmesi gerekmektedir.²³⁶

Ortaya çıkan bu farklılıklar doğrultusunda din dersleri nasıl olmalıdır sorusunun cevabını şu şekilde verilebilir:²³⁷

- Dersin içeriği mezhepler üstü olmalıdır.
- Dersin içeriği kültürel ve inanca özgü farklılıkları dikkate almalıdır.
- Ders içeriğinin belirlenmesinde öğrencilerin yaşamları göz önünde bulundurulmalıdır.
- Ders içeriği pedagojik kriterlerle uyuşmalıdır.
- Dersin konuları ortak etik değerleri içermelidir. Aynı zamanda dersin ana konuları inanç, ibadet ve ahlaki konular etrafında birleşmelidir.

²³⁵ Baysal-Polat, “Wissens- und Kompetenzvermittlung als Ziele der Islamischen Religionspädagogik”, s. 202-205.

²³⁶ Baysal-Polat, “Wissens- und Kompetenzvermittlung als Ziele der Islamischen Religionspädagogik”, s. 208.

²³⁷ Baysal-Polat, “Wissens- und Kompetenzvermittlung als Ziele der Islamischen Religionspädagogik”, s. 208.

İKİNCİ BÖLÜM

BADEN WÜRTTEMBERG EYALETİNDE İSLAM DİN DERSİ

UYGULAMALARI

2.1. Baden Württemberg Eyaleti Okul Sistemi

Federal Almanya’da okul sistemi her eyalette farklıdır. Her eyaletin eğitimi o eyaletin kültür bakanlığı tarafından belirlenir. Eğitimden sorumlu kültür bakanları, Kültür Bakanları Konferansı (KMK-Kultus Minister Konferenz) adı altında toplanarak eğitimle ilgili konularda tüm eyaletleri kapsayabilen ortak kararlar alabilirler.

Baden Württemberg eyaletindeki okul sisteminde, 30 Eylül tarihinin sonu itibariyle 6 yaşını tamamlamış çocuklar ilkokula başlamak zorundadır. 1 Ekim ve 30 Haziran arası 6 yaşını doldurmak üzere olan çocuklar ise okul yönetimi tarafından gelişim özellikleri açısından eğitime uygunluğu tespit edilmesi halinde okula başlayabilmektedirler.²³⁸ 4 yıllık zorunlu ilkokul eğitimine başlayan bir öğrenci; 4. sınıfın 2. yarısında öğretmeni tarafından başarı ortalamasına göre gitmesi gereken bir okul tavsiyesi almakta; Werkrealschule/Hauptschule, Realschule, Gymnasium veya Gemeinschaftschule olarak adlandırılan okul türleri ile 5. sınıftan itibaren eğitime devam etmektedir.²³⁹ Kişisel gelişimine, motivasyonuna, performansına, başarı derecesine göre öğretmeni tarafından hangi okul türüne devam edeceği konusunda bir okul tavsiyesi alan öğrencinin;²⁴⁰ hangi okula devam edeceği konusundaki son söz aileye aittir. 2012/2013 yılına kadar öğrenci, öğretmeni

²³⁸ Baden Württemberg Serviceportal, “Grundschule”, www.service-bw.de/lebenslage/-/sbw/Grundschule-5001463-lebenslage-0, (15.02.2020).

²³⁹ Baden Württemberg Serviceportal, “Grundschule”, (15.02.2020).

²⁴⁰ Baden Württemberg Serviceportal, “Übergang in weiterführende Schulen”, www.service-bw.de/web/guest/lebenslage/-/lebenslage/bergang+in+weiterfuehrende+Schulen-5001333-lebenslage-0, (15.02.2020).

tarafından verilen okul tavsiyesi kararına uymak zorundaydı ve istediği okul türünü tercih edemiyordu. Ancak bu tarihten itibaren okul türünün seçimi öğretmenin tavsiyesine rağmen ailelerinin kendi tercihlerine bırakılmıştır. Aile bu hususta öğretmenin tavsiyesine uymak zorunda değildir.

Öğrencinin ilkökul sonunda ileri seviyede eğitim veren Gymnasium okul türüne gidebilmesinde, öğrencinin 4. sınıf yarıyıl ortalamasında yer alan Almanca ve Matematik derslerinde gösterdiği başarısı önemli etkiye sahiptir. Almanca ve Matematik derslerinde Alman not sistemine²⁴¹ göre ortalaması 2-3 olan bir öğrenci seviyesi, yüksek bir okul türü olan Gymnasium'a uygun görülürken; bu ortalamanın en az 3 olması halinde öğrenci Realschule okul türüne uygun görülmektedir.²⁴² Öğrencinin bu derslerdeki ortalamasının daha düşük olması halinde ise öğrencinin Werkrealschule/Hauptschule okul türünü tercih etmesinden yana durulmaktadır.

Baden Württemberg eyaletinde 2012 yılından itibaren 42 okulla uygulamaya giren Gemeinschaftschule olarak adlandırılan okul türü, 2016/2017 eğitim-öğretim yılı itibarıyla 310 okulla varlığını devam ettirmektedir. Gemeinschaftschule yukarıda bahsedilen Werkrealschule/Hauptschule, Realschule ve Gymnasium okul türlerini içermekte ve öğrenciler başarı seviyelerine göre farklı başarı düzeyindeki sınıflarda eğitim görmektedir. Öğrenciler 5. sınıftan 10. sınıfa kadar tüm gün eğitim görmektedir. 10. sınıftan sonra not ortalamasına göre Gymnasium'a geçebilme hakkına sahiptir. Öğrencinin tercihine göre 10. sınıftan sonra meslek eğitimi alması da mümkündür.²⁴³

İyi seviyede eğitim veren Gymnasium ise 12 veya 13. sınıfa kadar devam etmekte ve burayı bitiren bir öğrenci lise düzeyinde mezun olmaktadır. Gymnasium'u bitiren bir öğrenci lise bitirme sınavı (Abitur) derecesi ve okuldaki son 4 yarıyılının not ortalamasına göre üniversiteye girmeye hak kazanmaktadır. Üniversiteye gitmeyi tercih etmeyen bir öğrencinin ise meslek eğitimi tercih etme imkanı da bulunmaktadır.

²⁴¹ Başarı Değerlendirme Not Sistemi: 1,0: sehr gut (çok iyi), 2,0: gut (iyi), 3,0: befriedigend (orta), 4,0: ausreichend (geçer), 5,0: mangelhaft (başarısız), 6,0: ungenügend (başarısız).

²⁴² Baden Württemberg Serviceportal, "Übergang in weiterführende Schulen", (15.02.2020).

²⁴³ Landeskunde Baden-Württemberg, "Schularten Baden-Württemberg", www.landeskunde-baden-wuerttemberg.de/bildung_schularten.html#c13272, (15.03.2020).

İlkokul 4. sınıftan sonra başarı derecesine göre Hauptschule okul türüne devam eden öğrenciler 9. sınıfa kadar burada eğitim almaktadır. Bu okul türünü bitiren bir öğrenci eğitim sonunda ortaokul düzeyinde bir diplomaya sahip olur. Hauptschule`yi iyi derece ile bitiren bir öğrenci, Werkrealschule olarak adlandırılan okul türünden 1 sene daha devam ederek iyi bir ortalama ile mezun olduğu takdirde Gymnasium`a geçmeye hak kazanabilir.

İlkokul 4. sınıftan sonra yine başarı derecesine göre Realschule`ye giden öğrenciler buradaki eğitimlerini 10. sınıfa kadar sürdürürler. Realschule, Hauptschule`ye kıyasla daha iyi derecede eğitim veren bir okul türüdür. Buradan mezun olan öğrenciler sahip oldukları diploma derecesinin iyi olması halinde ya Gymnasium`a giderek lise derecesinde ya da Berufskolleg denilen meslek lisesine giderek meslek lisesi derecesinde mezun olabilirler. Meslek lisesi derecesinde mezun olan öğrenciler teoriden çok pratiğe dayalı eğitim veren üniversite derecesindeki meslek yüksekokullarında (Fachhochschule) okumaya hak kazanırlar. Diploma başarı ortalamalarının Gymnasium ya da Berufskolleg için yeterli olmaması halinde öğrenci, not durumuna uygun olan bir meslek eğitimine başlayabilir. Bahsi geçen bu okul türlerinin yanında özel eğitim kurumları ile engelli öğrencilere yönelik özel eğitim veren okullar da mevcuttur.

2.2. Baden Württemberg Eyaletinde Din Dersi

Baden Württemberg Eyaleti Okul Kanununun 100. Maddesi din dersi uygulamalarına dair aşağıdaki hükümleri içerir:²⁴⁴

- 1) Din dersine katılım konusundaki karar öğrencinin velisine aittir. Öğrenci dini açıdan reşit yaşa gelince bu hak inanç ve vicdan açısından öğrenciye verilir.
- 2) Din dersinden kayıt sildirme okul yönetimine yazılı bir dilekçe ile mümkündür. Reşit olmayan ama dini reşit olma yaşına ulaşmış öğrenci kendi kaydını bizzat kendisi okul yönetimine giderek sildirebilir. Dinen

²⁴⁴ Landesrecht BW Bürgerservice, “Schulgesetz für Baden-Württemberg (SchG) in der Fassung vom 1. August 1983”, www.landesrecht-bw.de/jportal/?quelle=jlink&query=SchulG+BW+%C2%A7+100&psml=bsbawueprod.psml&max=true, (15.03.2020).

reşit öğrencinin bizzat kendisinin sözlü vereceği dilekçeye öğrenci velisi de davet edilir.

- 3) Din dersinden kayıt sildirmeye sadece okul yarıyılına başlangıcında izin verilir.

Almanya’da dini reşitliğin tanımı, çocukların dini eğitim yasasında belirlenmiştir. Bu yasaya göre 14 yaşını doldurmuş öğrenciler dini açıdan reşit olarak kabul edilip, din dersine girip girmeyeceklerine kendileri karar verebilirler.

Din dersine katılmama ise Baden Württemberg Okul Yasasının 100. Maddesinde belirtilen şartlarda gerçekleşir. Bu maddenin 1. fıkrası çocuğun inanç ve vicdan hürriyetini göz önünde bulundurur. Öğrencinin verilen dersin tarzından memnun olmaması halinde ise bu durum öğrencinin inanç ve vicdan hürriyetini kapsamadığından öğrenciye derse katılmama özgürlüğünü vermez.²⁴⁵

Baden Württemberg eyaletinde öğrenciler devlet okullarında Protestanlık, Katolik, Eski Katolik, Yahudilik, Suriye Ortodoks, Alevilik din dersleri ile bazı bölgelerde İslam din derslerini alabilmektedir. Din dersi dini cemaat üyelerine zorunlu bir derstir. Öğrencinin din dersine katılmak istememesi durumunda öğrenci din dersinden kaydını sildirerek, okullarda din dersine alternatif olarak sunulan etik dersine katılmak zorundadır. Öğrenci 14 yaşından itibaren din dersine katılıp katılmama hususunda kendisi karar verebilir. 14 yaşından önce öğrencinin ailesi veya velisi dersin seçiminde hak sahibidir. 12 yaşına gelen çocuğun ailesi çocuğunun isteğine ters bir dini eğitim aldırması söz konusu olmazken; aile, çocuğunun iradesi dışında da dersten çocuğunun kaydını sildiremez.²⁴⁶

2.3. Baden Württemberg Eyaletinde İslam Din Dersi

Baden Württemberg eyaletinde 1987 nüfus sayımında neredeyse çeyrek milyon nüfusun Müslüman nüfus olduğu tespit edilmiştir. Bu oran genel nüfusun yaklaşık % 2,9’una karşılık gelmektedir.²⁴⁷ 2011 yılına ait nüfus sayımı sonuçlarına göre ise

²⁴⁵ Andreas Zoller, “Teilnahme am Religionsunterricht”, *Landesportal Anwalt Schulrecht Baden Württemberg*, www.schulrecht.rechtsanwalt-zoller.de/religion-religionsunterricht-baden-wuerttemberg.html, (12.03.2020).

²⁴⁶ Baden Württemberg Serviceportal, “Religionsunterricht-Abmeldung erklären”, www.service-bw.de/leistung/-/sbw/Religionsunterricht++Abmeldung+erklaeren-943-leistung-0, (15.03.2020).

²⁴⁷ Urs Baumann, “*Islamischer Religionsunterricht. Grundlagen, Begründungen, Berichte, Projekte, Dokumentationen.*”, Verlag Otto Lembeck, Frankfurt 2001, s. 129.

Müslüman sayısı 600.000 olarak tahmin edilmektedir. Müslüman nüfusun çoğunluğunu Türkiye`den gelenler oluşturmaktadır.²⁴⁸

Bu kadar küçük bir azınlık için İslam din derslerinin üzerinde durulmasının en önemli sebeplerinden biri Baden-Württemberg eyaletinde Müslümanların sayısının önemli ölçüde artış göstermesidir. Dersin üzerinde durulması noktasındaki ikinci önemli bir sebep ise İslam dininin Almanya`da 3. büyük din olmasıdır. Diğer önemli sebebin ise Alman toplumunun farklı kültür ve dinlerle birlikte yaşama durumuyla ilgili olduğu görülür.²⁴⁹

İslam din dersinin okullarda verilebilmesi için İslami dini kuruluşlar, Alman Anayasası`na (Artikel 7, Abs. 3 GG) uygun olarak 1999 yılına kadar BW Kültür Bakanlığı`na dilekçeler vermişlerdir. Bu dilekçeler bakanlık tarafından alınarak toplanmış ve İslam din dersine yönelik verilen bu dilekçelerin yeni bir durum ortaya çıkarmasından dolayı dilekçeleri veren kuruluşlarla bir diyalog süreci başlatılmıştır. Dersin imkanına yönelik yapıcı çalışmalarda bulunmak amacıyla bu kuruluşların temsilcilerinden oluşan bir koordinasyon komisyonu (Steuereungsgruppe) kurulmuştur. Bu komisyon, İslam din dersinin okullardaki imkanına ilişkin çalışmalara katkıda bulunmak üzere din pedagojisi ve eğitim alanındaki uzmanlarla desteklenmiştir.²⁵⁰

Komisyon 2000 yılından 2004 yılına kadar Alman eğitim standartlarına uygun dersin temellerini içeren bir müfredat çalışması yapmıştır. Komisyonda eğitim bilimcilerinden Peter Müller ve Karl Schneider`in yönetiminde 4 İslami kuruluş yer almıştır. Bu kuruluşlar 1) Baden-Württemberg Müslüman Merkez Konseyi (Zentralrat der Muslime in Baden-Württemberg, ZMBW), 2) İslami Eğitim Enstitüsü (Institut für Islamische Erziehung), 3) Özgür İnanç Konseyi (Rat für freie Glaubensausübung) ve 4) Baden-Württemberg Eyalet Birliği Dini Topluluğu (Religionsgemeinschaft des İslam Landesverband Baden-Württemberg, RGBW)`dur. Bu kuruluşlardan ilk 3 kuruluş Boşnak ve Arnavut eyalet dernekleriyle 2004

²⁴⁸ Landeszentrale für politische Bildung Baden Württemberg, "Islam in Baden-Württemberg", September 2017, www.landtagwahl-bw.de/muslimisch.html?&MP=1178-9456, (05.03.2020).

²⁴⁹ Baumann, "Islamischer Religionsunterricht. Grundlagen, Begründungen, Berichte, Projekte, Dokumentationen.", s. 129.

²⁵⁰ Barbara Lichtenthäler, "Islamische Religion im schulische Unterricht: Baden Württemberg", *Islamische Religionsunterricht?, Rechtsfragen, Länderberichte, Hintergründe*, Wolfgang Bock (Hg.), Mohr Siebeck, Tübingen 2007, s. 81.

tarihinde birleşerek Baden-Württemberg İslam Cemaati (Islamische Glaubensgemeinschaft Baden-Württemberg, IGBW) adıyla yeni bir dini cemaat oluşturmuşlardır. Sünni İslam din derslerinin içeriğinden farklı bir içeriğe sahip olan Aleviler (AABF) ise 2000 yılında İslam din derslerinden ayrı olarak başvuru yapmışlar ve içerik farklılığından dolayı ayrı değerlendirilmişlerdir.²⁵¹

İslam din dersleri için oluşturulan komisyonun amacı belirtildiği üzere Müslümanların hem müfredat hem de din dersi öğretmenleri konusundaki düşüncelerini ifade etmelerine fırsat vermektir. Diğer bir amaç olarak ise BW Eyalet Hükümeti'nin başından beri İslam Bilgisi (İslamkunde) değil; mezhebe dayalı İslam din dersi vermek istemesi gelmektedir. Burada mezhebe dayalı verilen İslam din dersleriyle alakalı Müslümanların fikirlerinin ön plana çıkarılması hedeflenmiştir.²⁵² Müslümanlardan oluşan komisyon Baden Württemberg Eyalet Hükümeti tarafından muhatap dini cemaat olarak kabul edilmediği gibi görüşlerine ihtiyaç durumunda başvurulabilecek yedek olarak adlandırılabileceğimiz bir dini cemaat olarak da kabul edilmemiştir. Eyalet dini cemaatin yerine, kendine yedek ortak olarak Müslüman aileleri seçmiştir. Prosedür olarak her Müslüman aile çocuğunu İslam din dersine kayıt yaptırmaktadır.²⁵³ Ailelerin başvurusu sanki bir dini cemaatin başvurusu gibi kabul edilmekte ve buna bağlı olarak o okulda İslam din dersleri verilmektedir.

Baden Württemberg eyaletinde İslam din dersleri 2006/2007 eğitim-öğretim yılı itibarı ile 10 ilkokulda Almanca dilinde Sünni inanın ön plana çıkarıldığı mezhebe dayalı pilot proje kapsamında verilmeye başlanmıştır. Başlangıçta 4 sene ile sınırlı tutulan ve pilot proje kapsamında verilen ders, haftada 2 saat olmak üzere Almanca olarak verilmiştir. Pilot projenin başlamasından bir sene sonra Kültür Bakanlığı 2007/2008 eğitim-öğretim yılı itibarıyla yaklaşık 500 Müslüman öğrencinin İslam din dersine katılacağını duyurmuştur.²⁵⁴

²⁵¹ Hansjörg Schmid, Ayşe Almila Akca und Klaus Barwig, *Gesellschaft gemeinsam gestalten. Islamische Vereinigungen als Partner in Baden-Württemberg*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2008, s. 44.

²⁵² Lichtenthäler, "Islamische Religion im schulische Unterricht: Baden Württemberg", s. 81.

²⁵³ Astrid Dinter und Lothar Kuld, "Islamischer Religionsunterricht in der Sicht von Schülerinnen, Schülern und Eltern-Ergebnisse einer explorativen Befragung", *Islamischer Religionsunterricht in Baden Württemberg. Zur Differenzierung des Lernfeldes Religion*, Lothar Kuld und Bruno Schmid (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2009, s. 87.

²⁵⁴ Schmid, Akca und Barwig, *Gesellschaft gemeinsam gestalten. Islamische Vereinigungen als Partner in Baden-Württemberg*, s. 44.

2015/2016 eğitim-öğretim yılına gelindiğinde ise 40 okul daha listeye eklenerek pilot uygulama kapsamı genişletilmiş ve okullarda mezhebe dayalı Sünni odaklı İslam dersleri verilmiştir. Baden Württemberg Kültür Bakanı Andreas Stoch, İslam din derslerinin verildiği okul sayısı artışına vurgu yaparak daha fazla Müslüman öğrencinin dinleri ile sağlam bir temel kurabilmeleri için öğrencilere sunulan imkanlardan memnun olduğunu bildirmiştir. Yapılan öğretmen atamalarının ardından İslam din dersleri 71 okulda verilmiş, toplam 60 öğretmen bu dersi okutmuştur. 2015/2016 eğitim-öğretim yılının başında ilk kez 3 lise düzeyindeki okulda da (Gymnasium) İslam din dersleri vermeye başlanmıştır.²⁵⁵

2017 yılı itibarıyla İslam din dersleri pilot proje kapsamında 93 kamu okulunda 5900 öğrenciye verilmiştir. 50 okulda daha İslam din dersi ihtiyacı belirlenmiş olmasına rağmen öğretmen yetersizliğinden bu okullarda ders verilememiştir.

Din derslerinin Müslüman öğrenciler için diğer dersler kadar önemli olduğunu dile getiren Baden Württemberg Eyalet Başbakanı Kretschmann; çocuklarına kendi dinlerini öğrenme fırsatı sunulmasından ve kendi inançlarını okul camiasında Almanca dilinde geliştirebilme imkanının verilmesinden dolayı birçok ailenin minnettar olduğunu dile getirmiştir. Entegrasyon düşüncelerinin gerçekleştirilmesinde İslam din derslerinin en iyi yollardan biri olduğuna değinen başbakan, proje danışma kurulunun kuruluşu ile İslam din dersinin ileriye yönelik atılmış önemli bir adım olduğunun altını çizmiştir. Pilot proje kapsamında uygulanan Baden Württemberg İslam din derslerinin danışma kurulunda Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), İslam Kültür Merkezi (VIKZ), Almanya Boşnak İslam Toplumu (IGBD), İslam Toplumu Baden-Württemberg (İGBW) temsilcileri ile Tübingen Üniversitesi İslam İlahiyat Merkezi'nden Prof. Dr. Leijla Demiri, Karlsruhe İslam İlahiyati/Dini Eğitimi Enstitüsü'nden Dr. Jörg Imran Schröter, Ludwigsburg İslam İlahiyati/Dini Eğitimi Enstitüsü'nden Gökçen Tamer-Uzun ve eğitimci Hakan Turan bulunmaktadır.²⁵⁶

²⁵⁵ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, “Weitere 40 Schulen bieten Islamischen Religionsunterricht an”, *Baden-Württemberg Pressemitteilung*, 2015, (02.03.2020).

²⁵⁶ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, “Projektbeirat Islamischer Religionsunterricht nimmt Arbeit auf”, 11.11.2015, www.km-bw.de/Lde_DE/Startseite/Service/11_11_2015+Beirat+Islamischer+Religionsunterricht?QUERY_STRING=religion, (03.03.2020).

İslam din dersleri pilot projesinin 2018 yılında tamamlanmasının ardından hedeflerinin bu derslerin yönetiminin İslami kuruluşlara geçmesi gerektiğini dile getiren Baden Württemberg Kültür Bakanı Andreas Stoch; danışma kurulunun oluşumunu, yapılacak çalışmalar noktasında çok önemsedğini belirterek; aynı zamanda bu kurulun, ders eğitim planlarının geliştirilmesi, öğretim modellerinin elde edilmesi, öğretim materyallerinin tasarımı ve hazırlanması, müfredatın geliştirilmesi ve öğretmenlerin eğitimi gibi konularda yapacağı danışmanlık ile sürece önemli katkılar sağlayacağını altını çizmiştir.²⁵⁷

2019 yılına kadar Baden Württemberg eyaletinde pilot proje olarak devam eden İslam din dersinin yeniden düzenlenerek devam ettirilmesine karar verilmiştir. Bu amaçla İslam dersinin 2020 yılından itibaren vakıf üzerinden organize edilerek yürütülmesi konusu gündeme getirilmiştir. Kültür Bakanı Eisenmann, vakfın İslam din dersinin geleceği açısından bir perspektif olduğunu düşünmektedir. BW Bakanlar Kurulu pilot proje olarak organize edilen İslam din dersinin devam ettirilmesine ve dersin devamı için 1 Ağustos 2019'da bir vakıf kurulmasına karar vermiştir. İslam dersinin yürütülmesine yönelik sorumluluğu 2019/2020 eğitim-öğretim yılından itibaren bu vakıf yerine getirecektir. Böylece Sünni Okul Konseyi (Sunnitischer Schulrat) vakfı ile Baden Württemberg eyaletinde verilen İslam dersine yasal ve sağlam bir örgütsel çerçeve kazandırılmıştır. Başbakan Winfried Kretschmann vakıf modelinde İslam dersini bugüne kadar benzersiz yeni bir yol olarak değerlendirerek, dersin öğrencilerin inançlarına ve anayasaya uygun bir dini eğitim imkanı sağlayacağını dile getirmektedir. Kretschmann'a göre ders, okuldaki çeşitliliğin kabulü ve hoşgörüsü, dini ve kültürel anlayışın sağlanması, toplumsal birlik ve beraberliğe katkısı açısından önemli görülmektedir. Kültür Bakanı Eisenmann Müslümanların inançlarının kendilerine ait olduğunu ve Müslüman çocukların dini eğitimlerinin arka bahçelere değil, okullara ait olduğunu ifade etmektedir. Eisenmann'a göre İslam din dersi büyük bir başarıdır ve öğrenciler, aileler ve okullar tarafından kabul görmesi sevindiricidir. Eisenmann, taşıyıcısı BW eyalet hükümeti olan İslam dersi vakıf modelinin Almanya çapında örnek olacağını dile getirmektedir. Baden-Württemberg İslam Kültür Merkezleri Birliği (Landesverband

²⁵⁷ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, "Projektbeirat Islamischer Religionsunterricht nimmt Arbeit auf", 11.11.2015, (03.03.2020).

der Islamischen Kulturzentren Baden-Württemberg, LVIKZ) ve Almanya Boşnaklar İslami Cemaati (Islamische Gemeinschaft der Bosniaken in Deutschland, IGBD) vakıf teklifine olumlu cevap verdiklerini açıklamışlardır. Anayasa çerçevesinde dini tarafsızlığı koruyan kamusal nitelikteki vakıf, oluşturulacak tüzük düzenlemesi ile ilk süreçte 2025 yılına kadar devam edecektir.²⁵⁸ İslam din dersinin yürütülmesine ilişkin Baden Württemberg eyalet hükümeti sorumluluğundaki vakıf teklifine Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) ile Baden Württemberg İslam Toplumu (IGBW), teklifin dini cemaatlerin din dersine ilişkin özerklik haklarına bir müdahale olduğu gerekçesiyle katılmamışlardır. Her iki kurum da bir sonraki adım için eyalet hükümetinin mevcut taslağının anayasaya aykırı ve sakıncalı hususlarını ortaya koyarak İslam din dersinin anayasaya uygun bir şekilde verilebilmesi için modeller geliştirmek üzere bağımsız bir uzmanlar komisyonu oluşturacaklarını ifade etmişlerdir.²⁵⁹ Buna karşın LVIKZ başkanı, vakıf modelinin anayasal olmadığını bildiklerini fakat dersin devamı için şu an başka bir imkanın olmadığını ifade ederek; bu modeli kabul etmek zorunda olduklarını ifade etmiştir. IGBD başkanı ise vakıf modeline ilişkin düşüncesini -bununla yaşayabiliriz- şeklinde dile getirerek vakıf modelinin ideal bir çözüm olmadığını fakat dini cemaatlerin yasal olarak tanınmamaları ile devletin dini cemaatler olmadan dersi verememesinden kaynaklanan nedenlerden dolayı tek çözümün iş birliği olduğunu ve bunun da din özgürlüğüne ağır bir müdahale olmadığını ifade ederek vakıf modelini kabul ettiklerini açıklamıştır.²⁶⁰

Vakıf aynı zamanda İslam din dersi öğretmenlerinin eğitiminden sorumlu olacaktır. İslam din dersi öğretmeni yetiştiren eğitim fakültelerinden sorumlu olan vakıf, bir yıllık geçiş döneminden sonra da 1 Ağustos 2020 itibariyle Tübingen Üniversitesi İslam Teoloji merkezinden sorumlu olacaktır. Vakıf, bir kurul ve tahkim komitesi ile yürütülmektedir. Kurulun görevleri arasında; eğitim planının kararlaştırılması ve yürürlüğe konması, öğretim materyallerinin ve dini kitapların

²⁵⁸ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport, “Islamischer Religionsunterricht wird fortgeführt”, <https://km-bw.de/Lde/Startseite/Service/2019+07+16++MP+Stiftung+IRU>, (10.03.2020)

²⁵⁹ DİTİB, “Eyalet Birliği-Basın Açıklaması 30.01.2019”, www.ditib.de/detail_verband2.php?id=10&lang=en, (20.03.2020).

²⁶⁰ IslamiQ, “Stiftung als Träger des islamischen Religionsunterrichts?”, www.islamiq.de/2019/02/15/stiftung-als-traeger-des-islamischen-religionsunterrichts/, 15.02.2019, (23.03.2020).

onayının kararlaştırılması ile öğretmenlerin din dersi verme yetkisi için icazet kurallarının (Idschaza-Ordnung) belirlenmesi yer almaktadır. Kurul 5 kişiden oluşmaktadır ve kurul üyelerinin görev süresi 3 yıldır. Üç üyeden oluşan tahkim komisyonunun görevleri ise yönetim kurulu kararlarını teolojik ve yasal yönden incelemek, kararları reddetmek veya kendi kararlarıyla değiştirmektir.²⁶¹

Baden Württemberg eyaletinde 2019 yılı itibariyle yaklaşık 6.000 öğrenci 90 okulda İslam din dersi almaktadır. İslam dersi alan öğrenci sayısı, toplam Müslüman öğrencilerin sayısının %4'ünü oluşturmaktadır.²⁶²

2.3.1. İslam Din Dersi Öğretim Programının Amaçları

Okullardaki İslam din dersi ile; öğrencilerin dini kişilik gelişimlerine, kendi yaşamlarını sosyal sorumluluklarını gözeterek şekillendirebilme yeteneklerinin geliştirilmesine, demokratik topluma katkıda bulunabilme yeteneklerinin kazandırılmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Öğrenciler ders sayesinde hem dini davranış yeteneklerini geliştirebilecekler hem de günlük yaşamla ilişkilendirebilmeyi öğreneceklerdir. İslam din dersiyle amaçlanan becerileri; dini ve ahlaki alan becerisi, kişisel-sosyal beceriler, kişisel-toplumsal sorumluluk bilinci becerisi şeklinde özetlemek mümkündür. İslam dini çalışmalarının odak noktasını birincil kaynaklar ile öğrencilerin günlük yaşam alanları oluşturmaktadır. Böylece öğrenci İslam din dersi sayesinde din ile günlük yaşam arasında bağlantıyı kurabilmeyi öğrenecektir.²⁶³

BW eyaletine göre; okulda İslam din derslerinin amacı, öğrencilerin dini kişiliklerini geliştirmelerinde bir olanak sunmak ve dindarlıklarını yaşama fırsatı vermektir. Aynı zamanda bu dersin amacı dini diyalogu ve kültürel anlayışı geliştirerek Müslüman öğrencilerin entegrasyonuna önemli katkı sağlamaktır.²⁶⁴

²⁶¹ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport, “Islamischer Religionsunterricht wird fortgeführt”, <https://km-bw.de/Lde/Startseite/Service/2019+07+16++MP+Stiftung+IRU>, (10.03.2020)

²⁶² Ministerium für Kultus, Jugend und Sport, “Islamischer Religionsunterricht wird fortgeführt”, (10.03.2020).

²⁶³ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe I*, Neckar-Verlag, Villingen-Schwenningen 2016, www.bildungsplaene-bw.de/site/bildungsplan/get/documents/lsbw/export-pdf/depot-pdf/ALLG/BP2016BW_ALLG_SEK1_RISL.pdf (05.03.2020), s. 3-6.

²⁶⁴ Lichtenthäler, “Islamische Religion im schulische Unterricht: Baden Württemberg”, s. 83.

Sünni mezhebe dayalı verilen İslam din dersinin öğretim programının hazırlanması aşamasında, okulun eğitim misyonuna uygun bir din eğitimi hedeflenmiştir. İslam din dersi programı; Allah inancı ve inanç esaslarına yönelik sorulara yer verme, İslam dininin şekillendirdiği gelenek ve kültürünün aktarılması ve içinde yaşanan çoğulcu toplumun yaşam şartlarıyla ilişkilendirilmesi, başka dinden olanlara karşı hoşgörü ve davranılması, hayatın anlamına ilişkin dinin verdiği cevaplar ve yaşamın din ile şekillendirilmesi, saygılı, hoşgörü ve iş birliği içinde bir yaşamı mümkün kılması gibi hususlar hedeflenerek hazırlanmıştır.²⁶⁵

İlkokullarda verilen İslam din dersinin öğrenme alanları ile kazandırılması hedeflenen temel ilkeler şunlardır:²⁶⁶

- İlkokulda okulun eğitim misyonuna uygun verilen Sünni İslam din dersi, öğrencilerin dini eğitimini destekleyerek birçok yönden katkılar sağlamaktadır.
- Mezhebe dayalı verilen ders ile Allah'a ve inanca yönelik bir takım sorularda bütüncül düşünmeye yönlendirme esastır.
- Farklı İslami geleneklere ve kültürlere sahip öğrencilerin yer aldığı ilköğretim geniş bir tabanı oluşturmaktadır. Burada öğrencilerin farklılıklarının kabullenilmesi ile birbirlerine yardım becerileri geliştirilmelidir. Temelde varoluşsal sorulara ve beraberliğin getirdiği sosyal sorulara yer verilir.
- Öğrenci öğrenme alanını oluşturan temel inançları, normları ve İslam'ın etik pratik kurallarını içinde bulunduğu çoğulcu toplum yaşamıyla ilişkilendirir. Öğrencilere saygılı, dikkatli, hoşgörü ve birbiriyle eşit olma becerisi kazandırılır.
- İnancın, öğrencilerin mevcut yaşam dünyalarına girmesi sağlanır.

²⁶⁵ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Bildungsplan der Grundschule*, Neckar-Verlag, Villingen-Schwenningen 2016, www.bildungsplaene-bw.de/site/bildungsplan/get/documents/lsbw/export-pdf/depot-pdf/ALLG/BP2016BW_ALLG_GS_RISL.pdf (05.03.2020), s. 3

²⁶⁶ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Bildungsplan der Grundschule*, s. 3.

- Ders, öğrencilerin gelişim basamaklarına göre hayatın anlamını ve hayatın amacını bulmada yol gösterir ve dini bir olgunluğa erişebilmeleri noktasında katkılar sağlar
- Öğrencilerin, günlük yaşamdaki sorulara ve sorunlara dini açıdan bir çözüm bulmaları sağlanır. Öğrencilerin soruları ve cevapları alınarak onlara kendilerinin belirledikleri ve sorumlu oldukları bir İslami hayat yaşamalarına imkan verilir.

İlkokullarda sünni geleneklere göre şekillenen İslam din dersi programının BW eyaleti müfredat programında yer alan temel görevi; öğrenciye, birbirinden ayrılmaz bir bütünlük arz eden süreçle ilgili yeterlilikler ve içerikle ilgili yeterlilikler kazandırmaktır. Öğrencilerin dini gelişimlerine eşlik eden süreçle ilgili kazandırılması gereken bu yeterlilikler 5 bölüme ayrılmaktadır:²⁶⁷

- 1) Algılama ve Betimleme Becerisi: Öğrenciler dini fenomenleri ve soruları, içinde yaşadığı çevresi içinde algılar ve tanımlar.
- 2) Açıklama Becerisi: Öğrenciler dini ifade biçimlerini, sembolleri, ayetleri ve hadisleri anlar ve açıklar.
- 3) Yargılama Becerisi: Öğrenciler dini ve etik soruları kıyaslar, sebep-sonuç ilişkisi kurarak kendi görüşünü oluşturur ve bu görüşünü sebeplendirir.
- 4) İletişim Kurma ve Diyalog İçinde Olma Becerisi: Öğrenciler diğerlerinin, duygu, düşünce, görüş ve davranışlarını benimseyebilir ve onlarla bilgi alışverişinde bulunabilir.
- 5) Şekil verme/Yön verme/Biçimlendirme ve Davranış Becerisi: Öğrenciler kendi yaşamlarına ve birlikte yaşamaya şekil verebilir ve bu yaşamlara İslami perspektiften bakabilir.

İlkokul İslam din dersi öğretim programına göre içerikle ilgili kazandırılması gereken yeterlilikler; insan ve inanç, dünya ve sorumluluk, Kur'an ve İslami kaynaklar, Allah ve yaratması, elçi Muhammed, Allah'ın elçileri ve onların mesajı ile dinler konulu öğrenme alanlarından oluşmaktadır.

²⁶⁷ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Bildungsplan der Grundschule*, s. 6.

Ders didaktik açıdan incelendiğinde diyalog merkezli ve bütüncül bir süreçtir. Bu diyalog insanın varlığına, ruhuna ve maneviyatına hitap ederek bunlar arasında bir denge kurar. Öğrenci kognitiv, duygusal ve pratik yaşamdaki deneyimleri ile özne konumunda dersin merkezini oluşturur. Mezhebe dayalı İslam din dersinde öğrenciler dini düşünce ve davranış biçimlerini geliştirirler. Bu ders öğrencilerin kendi inançlarını pozitif algılamalarını sağlayarak, kendinden emin ve bir ölçü içerisinde dinini savunabilmesine katkıda bulunur.²⁶⁸ Ders prensibi olarak öğrencilerin öğrenme ve kişilik gelişimi açısından didaktik azaltılabilir. Öğrenciler ilkokul 1. ve 2. sınıfta ilk defa din dersiyle karşılaştıklarından ders içeriğinin; öğrencilerin ilgilerini, meraklarını ve sevinçlerini uyandırması gerekir. Bu yüzden içerik oyunlarla desteklenmelidir. İlkokul 3 ve 4. sınıfta ise bu temel bilgiler derinleştirilerek verilmelidir.²⁶⁹

Ortaöğretimde verilen İslam din derslerinin öğrencilerin dini eğitimlerine katkıda bulunması amaçlanırken; öğrencilerin Kur'an'ın anlamı ve Hz. Muhammed'in hayatı ile içinde bulunduğu zamana uygun dini hayatını şekillendirebilmesi ve İslam inançları ile hayatını anlamlandırabilmesi önemlidir. Öğrenciler İslam inancı ve geleneklerini sadece öğrenmeyecek aynı zamanda davranışlarında ve gerçek yaşamında uygulayabilme imkanı bulacaktır. Öğrenciler İslam dini hakkında konuşma imkanı bularak hayatın anlamı üzerinde düşünebilecek ve böylece dini kişiliklerini oluşturabilecektir. Ders sadece Sünni Müslümanlara değil diğer mezhepten Müslümanlara ve diğer dinden öğrencilere de açıktır. Ders barış, adalet, güven, demokrasi ve özgürlük ilkeleri ile öğrencilere sevgi, saygı, dayanışma ve tabiat bilinci gibi sorumluluklar kazandırır. İslam din dersi öğrencilerin hem İslam hem de Alman toplumuna ait aidiyet bilincini ortaya çıkarır. Öğrenciler bu dersle çoğulcu bir toplumda dini kararlarını ve görüşlerini anlatıp savunabilmelidir. Bu açıdan dini konuşma, diyalog, tartışma, karar verme ve öğrenme becerilerinin geliştirilmesi İslam din dersinin temellerindendir. Ders dinlerarası öğrenim ve İslam içi diyalog, kültürel-sosyal anlama ve tartışma becerisi

²⁶⁸ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Bildungsplan der Grundschule*, s. 6.

²⁶⁹ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Bildungsplan der Grundschule*, s. 7

sağlar.²⁷⁰ Ortaöğretim programında süreçle ilgili kazandırılması gereken yeterlilikler ilkokul programında yer alan yeterliliklerle aynıdır. Bu 5 yeterliliğe ilave olarak metot yeterliliğinden bahseden altıncı bir madde eklenir. Metot yeterliliği ile öğrenciler İslami metinleri anlamada çeşitli metotları bağımsız olarak uygulayabilir.²⁷¹

Ortaöğretim İslam din dersi öğretim programında, içerikle ilgili kazandırılması gereken yeterlilikler; insan inanç ve etik, Kur'an ve İslami kaynaklar, Tanrı ve yaratması, peygamber Muhammed, toplum ve tarih, dinler ve dünya bakışı öğrenme alanlarından oluşmaktadır.²⁷²

2.3.2. İslam Din Dersi Kitapları

Öğretim programının başarılı olarak uygulanmasında öğretim araç ve materyallerinin öğrenme-öğretme süreci içerisinde kullanımı esastır. Bu materyallerin eğitim-öğretimde ki yeri ve önemi, materyallerin hazırlanmasındaki ilkeler, bilinçli materyal kullanımı dersin başarılı olmasındaki önemli etkenlerdendir.²⁷³ Materyaller sadece içerik yönüyle değil; kapak, cilt, baskı, kağıt gibi farklı nitelikleriyle birlikte en çok da²⁷⁴ öğrencilerin duygu, düşünce ve davranışlarını şekillendirmede²⁷⁵ etkili resimleriyle öğrencilerin dikkatini çekmektedir.²⁷⁶ Yeni öğrenme teorileri sayesinde kitaplarda yer alan kuru bilgiler; fotoğraflar, grafikler, resimler ile desteklenmekte ve böylece verimli bir öğrenmenin gerçekleşmesi sağlanmaktadır.²⁷⁷

Diğer eyaletlerde İslam din dersinde okutulmak üzere hazırlanan kitaplardan, Baden Württemberg Eyaleti'nde okutulan kitaplar ve içerikleri aşağıda kısaca açıklanmıştır:

²⁷⁰ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe I*, s. 3-15.

²⁷¹ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe I*, s. 14.

²⁷² Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung*, s. 15.

²⁷³ Doğan ve Tosun, *İlköğretim 6. 7. ve 8. Sınıflar için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, s. 157.

²⁷⁴ Ferhunde Oğuzkan, *Çocuk Edebiyatı*, Emel Matbaacılık, Ankara 1997, s. 325.

²⁷⁵ Erdal, Gültekin, "Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Çocuk Kitaplarının Resimlemelerine Genel Bir Bakış", *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Gelişme, Sorunlar ve Çözüm Önerileri (04-06 Ekim 2006)*, Sedat Sever (Yayıma Hazırlayan), Çogem Yayınları, Ankara 2007, s. 409-410.

²⁷⁶ Sedat Sever, *Çocuk ve Edebiyatı*, Kök Yayıncılık, Ankara 2003, s. 191-192.

²⁷⁷ Doğan ve Tosun, *İlköğretim 6. 7. ve 8. Sınıflar için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, s. 157.

- **Beraber Aynı Yolda (Miteinander auf dem Weg)**

Mezhebe dayalı, farklı sınıf düzeylerine göre hazırlanan Miteinander auf dem Weg kitaplarının 1. ve 2. sınıf düzeyinde çıkarılan kitabı 2012 yılında 96 sayfa olarak Mouhanad Khorchide editörlüğünde hazırlanırken;²⁷⁸ 3 ve 4. sınıf düzeyindeki kitabı ise 2015 yılında Mouhanad Khorchide, Burcu Yılmaz ve Frauke Döbber editörlüğünde diğer uzman yazarların çalışmaları ile 111 sayfa olarak Klett Yayınevi iş birliğinde yayımlanmıştır.²⁷⁹

İlkokul 1. ve 2. sınıf düzeyinde ders kitabının içeriği incelendiğinde kitapta şu ünite başlıklarına yer verildiği görülür.²⁸⁰

- Ben, Sen ve Biz Hepimiz (Ich, du und wir alle)
- Allah'ım, Dünyan Ne Kadar Güzel (Wie schön ist deine Welt, oh Allah!)
- Allah Beni Seviyor Ben de Allah'ı Seviyorum (Allah hat mich lieb und ich habe Allah lieb)
- Allah Bize Muhammed'i Yolladı (Allah schickte uns Muhammad)
- Allah'la Konuşuyorum (Ich spreche mit Allah)
- Ailemi Seviyorum (Ich liebe meine Familie)
- Kuran: Allah Benimle Konuşuyor (Der Koran: Allah spricht mit mir)
- Allah Beni Yalnız Bırakmaz (Allah lässt mich nicht allein)
- Müslüman Olarak Yaşamak (Als Muslim leben)
- Diğer Dinler Hakkında Ne Öğrenebilirim (Was ich über andere Religionen lernen kann)
- Bayramlar Bizi Birleştirir (Feste bringen uns zusammen)

İlkokul 3 ve 4. sınıflar için hazırlanan kitapta ise sırasıyla ünite başlıkları şu şekildedir: ²⁸¹

- Allah Büyüktür (Allah ist größer)
- Muhammed Allah'ın Elçisi (Muhammad-der Gesandte Allahs)
- İkra-Oku (Iqra`-Lies!)

²⁷⁸ Mouhanad Khorchide, Frauke Döbber und Burcu Yılmaz (Hrsg.), *Miteinander auf dem Weg*, Schülerbuch 1./2, Klett Schulbuchverlag 2012.

²⁷⁹ Mouhanad Khorchide, Frauke Döbber und Burcu Yılmaz (Hrsg.), *Miteinander auf dem Weg*, Schülerbuch 3./4, Klett Schulbuchverlag 2015.

²⁸⁰ Khorchide, Döbber und Yılmaz (Hrsg.), *Miteinander auf dem Weg*, Schülerbuch 1./2, 2012.

²⁸¹ Khorchide, Döbber und Yılmaz (Hrsg.), *Miteinander auf dem Weg*, Schülerbuch 3./4, 2015.

- Birlikte Olma Kuralları (Regeln für das Miteinander)
- Bu Bizim İnancımız (Das ist unser Glaube)
- Ramazan Bizim Oruç Tutma Ayımız (Ramadan ist unser Fastenmonat)
- İbrahim a.s (Ibrahim a.s.)
- Temizlik Yolları (Wege zur Reinheit)
- Musa a.s. (Musa a.s.)
- Yahudiliği Tanıyorum (Ich lerne das Judentum kennen)
- İsa a.s. (Isa a.s.)
- Hristiyanlığı Tanıyorum (Ich lerne das Christentum kennen)

Kitapta öğretim programının içeriklerinin işlendiği görülmektedir. Kitapta cümle yapısı uzun değildir. Kitap ilgi çekici, renkli bir içerikle hazırlanmıştır. Kitabın içeriği dersin interaktif işlenmesine bir ortam sağlar. İslam din dersi kitapları içinde ders işlemeye en uygun kitaplardan birisi olarak görülmektedir. Kitaptaki konular öğrencilerin anlayacağı şekilde, karmaşıklıktan uzaktır. Kitap çok yönlü uygulamaları ve alıştırmaları içeren bir yapı içermektedir.²⁸²

- **İslam Kitabım (Mein Islambuch)**

İslam din dersi kitaplarından İslam Kitabım (Mein Islambuch); Serap Erkan, Evelin Lubig-Fohsel, Gül Solgun-Kaps ve Bülent Uçar tarafından 96 sayfa olarak 2009 tarihinde 1 ve 2. sınıflar için²⁸³; Sultan Baysal-Polat, Evelin Lubig-Fohsel, Gül Solgun-Kaps tarafından 72 sayfa olarak 3. sınıflar için²⁸⁴; Evelin Lubig-Fohsel, Gül Solgun-Kaps, Seher Uguz ve Bülent Uçar tarafından 80 sayfa olarak 4. sınıflar için hazırlanarak Oldenbourg Schulbuchverlag yayınevi tarafından yayımlanmıştır.²⁸⁵

İlkokul 1 ve 2. sınıf düzeyinde yayımlanan Mein Islambuch ders kitabında; inanç esasları, dini gelenekler, Müslüman kişiliği ile Müslüman toplumuna aidiyet ön

²⁸² BW Eyaletinde Bir İslam Din Dersi Öğretmeni, *Kişisel Görüşme*, 03.03.2019.

²⁸³ Serap Erkan, Evelin Lubig-Fohsel, Gül Solgun-Kaps und Bülent Uçar, *Mein Islambuch, Grundschule 1/2*, Oldenburg Schulverlag, 2009.

²⁸⁴ Sultan Baysal-Polat, Evelin Lubig-Fohsel und Gül Solgun-Kaps (hrsg.), *Mein Islambuch Grundschule 3*, Oldenburg Schulbuchverlag, 2011.

²⁸⁵ Bülent Uçar, Evelin Lubig-Fohsel, Gül Solgun-Kaps und Seher Uguz, *Mein Islambuch 4. Schuljahr*, Oldenburg Schulbuchverlag, 2013.

planda tutulmuştur. Ayrıca kitap, Müslüman öğrencinin toplum içinde bir yer bulması noktasında da bir bakış açısı sunmaktadır.²⁸⁶

Mein Islambuch ders kitaplarında üzerinde ağırlıklı durulan konular sırasıyla şöyledir:

- Ben, Aile, Toplum (Ich, Familie, Gemeinschaft)
- Yaratılış (Die Schöpfung)
- Tanrı ile Konuşma ve Dua (Mit Gott sprechen und beten)
- Peygamberler ve Kuran (Die Propheten und der Kuran)
- İslam ve Diğer Dinler (Der Islam und andere Religionen)
- İslam'da ve Diğer Dinlerde Bayramları Kutlamak (Feste feiern im Islam und anderen Religionen)

İlkokul 1 ve 2. sınıflara yönelik Mein Islambuch kitabının bazı yerlerinde çocuk dostu çevirilerin teolojik problemlere neden olduğu görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'den en sık alıntı yapılan Fatiha Suresi'nin çevirisi bu anlamda sorunludur. Surenin 3. ayeti "Kıyamet gününün sahibidir" yerine "O iyi ve kötü karar verir" şeklinde çevirilmiştir. Bu çeviri her ne kadar teolojik olarak doğru olsa da bu ayetin çevirisinden ziyade yorumu olarak değerlendirilmektedir.²⁸⁷ Bu bakımdan Kur'an ayetlerinin sadeleştirilerek verilmesi farklı manaların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir.

İlkokul 3. sınıflara yönelik Mein Islambuch 3 kitabı ise ilkokul 1 ve 2. sınıf düzeyinde yayımlanan kitabın devamı niteliğindedir. Kitap sadece iç düzen ve tasarımıyla değil aynı zamanda içeriğiyle de ilkokul 1 ve 2'nin devamı mahiyetindedir. Mein Islambuch 3 kitabı daha çok İslam'ın 5 şartı ve iman esasları ağırlıklıdır.²⁸⁸

Ders kitabında yer alan temel bilgiler, inanç pratiğine giriş niteliğindedir. Kitap sünni inanç doğrultusunda oluşturulsa da geniş bir yelpaze sunmaktadır. Kitabın ön sözünde çeşitli dini hareketlere yönelik bilgilerin değil; bütün Müslümanlara yönelik temel dini bilgilerin öğretildiğine vurgu yapılmaktadır. Çünkü Almanya'nın birçok

²⁸⁶ Erkan, Lubig-Fohsel, Solgun-Kaps und Uçar, *Mein Islambuch, Grundschule 1/2*, s. 4.

²⁸⁷ Annett Abdel-Rahman und Kathrin Klausning, "Mein Islambuch 1./2. Schuljahr", *Zeitschrift für Religionspädagogik*, 8, H.1, 2009, s. 255.

²⁸⁸ Elif Medeni, "Mein Islambuch. Grundschule 3", *Hikma*, 3, Heft 5, 2012, s. 267.

eyaletinde İslam din dersi müfredatı İslam ve iman esasları temelli hazırlanmıştır. Kitapta namaza ilişkin duruş pozisyonları kız ve erkek çocukları için resmedilmiştir. Fakat namazın kılınışı biçimiyle ilgili açıklamalarda kitabın 51. sayfasında “Kolları göbek seviyesinde çaprazlayın veya baş parmaklarınızla kulak memelerine dokununuz.” örneğinde olduğu gibi sadece erkek çocuklarına yönelik açıklamaların yer aldığı görülür. Kitapta yer alan yaratılış bölümü ilgi çekici ve yaratıcı şekilde hazırlanmıştır. Bölüm Kur'an'dan ayetler, bir hadis, bir şarkı, Annemarie Schimmel'den bir şiir, el-Buhari'den sonra bir hikaye ile konuya farklı bakış açıları sunmaktadır. Bölümün resimleri renkli ve ilgi çekicidir. Bölüm disiplinler arası öğretim ve okul projeleri için iyi bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Kitapta yer alan konu alanları; ben, aile ve toplum, yaratılış, Hz. Muhammed, bir rehber olarak Kur'an, İslam'ın 5 şartı, İslam'da ve diğer dinlerde bayramları kutlamak olarak yer almaktadır. İlkokul 1 ve 2. sınıflara yönelik ders kitabında yer alan benzer konular, bu kitapta derinlemesine ele alınmaktadır.²⁸⁹

İlkokul 1 ve 2. sınıflar için hazırlanan ders kitabına yönelik, Türkçülüğün etkilerinden dolayı eleştiriler söz konusuysa; Türklerin etkisinde bir İslam bu kitap için söz konusu olmaktan çıksa da, yine de kitapta Türklere ait unsurlar göze çarpmaktadır. Kitapta yer alan hac konusu dini çeşitliliği göstermede iyi bir fırsat sunarken, kitabın 57. sayfasında çizimine yer verilen hacılar Türk hacıları olarak resmedilmiştir.²⁹⁰

Mein Islambuch ders kitaplarında genellikle İslam'ın şartları ve imanın şartları üzerinde durularak resimlerle ve içerikle bir başlangıç yapılmaktadır. Kitaplarda genel olarak müfredatta yer alan konuların hepsinin işlendiği görülmektedir. Kitabın resimleri soluk ve gelenekseldir. Ders kitabının görselleri incelendiğinde ise bazı resimler göze çarpmaktadır. Resimlerde Hz. Meryem yüzüyle birlikte resmedilmektedir. Kitabın iki yerinde Cebrail resmedilmiştir. Bazı yerlerde ise Hz. Peygamber resmedilmektedir ancak yüzü gösterilmemektedir. Genellikle kadın başörtüsüzdür. Dua eden bir kız çocuğu kısa etekle resmedilmiştir. Kitapta kültürel unsurlara yer verilirken; Müslüman kadın profili ya mutfakta ya da elinde pide ile;

²⁸⁹ Medeni, “Mein Islambuch. Grundschule 3”, s. 267.

²⁹⁰ Medeni, “Mein Islambuch. Grundschule 3”, s. 269.

Müslüman erkek ise elinde dana etiyle resmedilmiştir. Müslümanlar genelde siyah saçlı ve bıyıklıdır.²⁹¹

- **İslam`a Bir Bakış (Ein Blick in den Islam)**

Sınıf düzeylerine göre oluşturulan Ein Blick in den Islam adlı ders kitabı, Bülent Uçar editörlüğünde uzmanların da katkılarıyla kaleme alınarak 5/6. sınıf düzeyinde 2010 yılında, 7 ve 8. sınıf düzeyinde ise 2012 yılında Anadolu Verlag isimli yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

2012 yılında Ein Blick in den Islam kitabının 7 ve 8. sınıf düzeyinde oluşturulan konularının ana başlıkları sırasıyla şu şekildedir:

- 1) Allah, Bir Tanrı (Allah, der eine Gott)
- 2) Allah`a Sevgi (Liebe zu Allah)
- 3) Dua-Tanrı ile Konuşma (Beten- Sprechen zu Gott)
- 4) Ahiret (Jenseits)
- 5) Tanrı`ya Giden Yol (Der Weg zu Gott)
- 6) İslam Sanatı (Islamische Kunst)
- 7) Emeviler (Die Umayyaden)
- 8) Abbasiler (Die Abbasiden)
- 9) Sünnet (Sunna)
- 10) Kuran ve Sünnet Işığında İyi Davranışlar (Gutes Benehmen im Lichte des Koran und der Sunna)
- 11) Hata, Günah, Vicdan (Verfehlung, Sünde und Gewissen)
- 12) Uyuşturucuya Prim Yok (Keine Macht den Drogen)
- 13) Aile (Familie)
- 14) Erkekler ve Kadınlar (Männer und Frauen)
- 15) Gençler (Jugend)
- 16) Sünniler ve Şiiler (Sunniten und Schiiten)
- 17) Sufizm ve Alevilik (Sufismus & Alevitentum)
- 18) İslam ve Hristiyanlık (Islam und Christentum)
- 19) İslamı Bayramlar (Islamische Feste)

²⁹¹ BW Eyaletinde Bir İslam Din Dersi Öğretmeni, *Kişisel Görüşme*, 03.03.2019.

Ortaöğretim 5 ve 6. sınıf düzeyinde okutulan Ein Blick in den Islam kitabı ise 17 üniteden oluşmaktadır. Toplam 164 sayfadan oluşan kitabın ana konuları ise şu şekilde sıralanmaktadır:

- 1) Ben ve Diğerleri (Ich und die Anderen)
- 2) Peygamber Muhammed'in Hayatı (Das Leben des Propheten Mohammed)
- 3) Peygamber Muhammed; Güzel Örnek (Der Prophet Mohammed; Das schöne Vorbild)
- 4) İslam'ın 5 Şartı (Die fünf Säulen des Islam)
- 5) Tanrı'ya İnanmak ve Şehadet (Der Glaube an Gott und die Schahada)
- 6) Temizlik (Die Reinheit)
- 7) Namaz (Das Gebet)
- 8) Birlikte Yaşama (Miteinander Leben)
- 9) 10 Emir (Die zehn Gebote)
- 10) Anlaşmazlık ve Uzlaşma (Streit und Versöhnung)
- 11) Yıldızlar, Modeller, İdoller (Stars, Vorbilder, Idole)
- 12) Zaman ve Mekan (Zeit und Raum)
- 13) Tevrat, İncil ve Kuran (Thora, Bibel und Koran)
- 14) Meleklerle İman (Der Glaube an Engel)
- 15) Kutlamalar (Feste feiern)
- 16) Sağlıklı Ruh, Sağlıklı Beden (Gesunde Seele, Gesunder Körper)
- 17) Almanya'da İslam (Der Islam in Deutschland)

Ortaöğretim 5 ve 6. sınıf düzeyinde okutulan bu ders kitabının ön sözünde öğrenciler ve velilere atıfta bulunan yazarlar, bu kitapta yer alan İslam'ın temel unsurlarının; ergenlik çağındaki Müslümanların yaşam biçimlerini ele alarak onların yaşam gerçeklerine uygun bir içerik olduğundan bahseder.²⁹² Ders kitabı oluşturulurken yazarlara çeşitli dini motifler rehberlik etmiştir.²⁹³ Kitabın ön sözünde dini içeriklerin ve dini değerlerin aktarımında özellikle geleneğe dayalı ve güvenilir bir aktarımın önemine vurgu yapılmaktadır.²⁹⁴

²⁹² Bülent Uçar, *Einblick in den Islam. Ein Schulbuch für die Jahrgangsstufe 5/6*, Schulbuchverlag Anadolu, Hückelhofen 2010, s. 3.

²⁹³ Uçar, *Einblick in den Islam. Ein Schulbuch für die Jahrgangsstufe 5/6*, Schulbuchverlag, s. 3.

²⁹⁴ Uçar, *Einblick in den Islam. Ein Schulbuch für die Jahrgangsstufe 5/6*, Schulbuchverlag, s. 3.

Ders kitabının 2. üniteden 7. üniteye kadar olan ilk bölümünde temel inanç esaslarından bahsedilmektedir. Bu bölüm kitabın üçte ikisini oluşturmaktadır. Kitabın geri kalan bölümleri; birlikte yaşam kültürü, diğer dinlerin temel esasları, melek ve temizlik kavramları ile dini hikayelerin yer aldığı konulardan oluşmaktadır.²⁹⁵

Her ünite kendi arasında alt ünite başlıkları ile kategorilendirilmiştir. Öğrencilerin üzerinde çalışma yapabilecekleri değişik metinler sunulmaktadır. Çok sayıda resim ve grafik içererek görsele hitap eden kitap; şiirlerle ve haberlerle pekiştirilmiştir. Bazı bölümlerde konu metninin kenarında yer alan bilgi kutucukları ile konular açıklanarak desteklenmiştir. Bunun yanı sıra konular süslü çerçeveler içinde ayet ve hadis alıntıları ile zenginleştirilmiştir. Her üniteye ait ödevlere ve soru kümelerine yer verilerek öğrencilerin değerlendirme becerisi kazanmaları amaçlanmıştır.²⁹⁶ Kitap içerik açısından değerlendirildiğinde; 1970'lere kadar öğretilen Katolik din dersi kitaplarının didaktiğine benzemektedir. O zamanlar din dersleri dogmanın ve inancın hayata geçirilmesinin eğitimi olarak görülüyordu.²⁹⁷ Ders kitabında bilgilerin sunumunun bu temellere dayandığını birinci ünite de görmek mümkündür. Bu ünite de Müslüman bir ailenin bir günü anlatılmaktadır. Yaklaşık üç sayfada anlatılan bu ailenin ideal İslami yaşantısı ve günlük bütün dini görevleri, özellikle beş vakit namazın gerekliliği öğretilmektedir.²⁹⁸ Ayrıca doğru ve örnek davranışlar kitabın çoğu yerinde işlenmekte ve bu davranışları öğrencilerin yerine getirmesi hedeflenmektedir. Pratik inanç esaslarının öğretilmesini de konu edinen kitap, öğrencilere 6. ünite ile abdest almayı, 7. ünite de ise namaz kılmanın rükunlarını, namazın kılınışını detaylı şekilde anlatmaktadır.²⁹⁹

²⁹⁵ Michael Kiefer, "Saphir 5/6 und Einblick in den Islam-kritische Anmerkungen aus islamwissenschaftlicher Perspektive", *Integrationsmedium Schulbuch. Anforderungen an Islamischen Religionsunterricht und seine Bildungsmaterialien*, Klaus Spenlen und Susanne Kröhnert-Othman (Hg.), Band 132, V&R unipress, Göttingen 2012, s. 103.

²⁹⁶ Kiefer, "Saphir 5/6 und Einblick in den Islam-kritische Anmerkungen aus islamwissenschaftlicher Perspektive", s. 103.

²⁹⁷ Georg Hilger, Ulrich Kropac und Stephan Leimgruber, "Konzeptionelle Entwicklungslinien der Religionsdidaktik", *Religionsdidaktik. Ein Leitfaden für Studium, Ausbildung und Beruf*, Georg Hilger, Stephan Leimgruber und Hans-Georg Ziebertz (Hg.), Kösel Verlag, München 2007, s. 50.

²⁹⁸ Kiefer, "Saphir 5/6 und Einblick in den Islam-kritische Anmerkungen aus islamwissenschaftlicher Perspektive", s. 103.

²⁹⁹ Kiefer, "Saphir 5/6 und Einblick in den Islam-kritische Anmerkungen aus islamwissenschaftlicher Perspektive", s. 104.

Kitapta iki İslami kaynak kullanılmaktadır. Bu kaynaklardan biri öğrencilerin yaşına uygun verilen İslami kaynaklardan elde edilen hikayelerdir. Peygamberlerin hayatı ikinci üniteye ayrıntılı olarak 11 sayfada anlatılmıştır. Yazar, İbn İshak'ın Sırat-Resul-Allah adlı kitabından Hz. Muhammed'in peygamber olma sürecine kaynak vermeden değinse de kitap genel olarak kaynak vererek başka metinlerden alıntı yapmıştır. Kitapta toplam 20 ayet, 20 hadis bulunmaktadır. Kitapta kaynak olarak, geleneksel kaynaklardan sayılan Yunus Emre'ye ait şiirlerin de yer aldığı görülmektedir. Kitapta 13. üniteye Kuran'ın yapısı ve yazılarının oluşumundan bahsedilmektedir. Hadislerin oluşumu ve yapısını anlatan ayrıca bir üniteye yer verilmemiştir. Kitabın 28. sayfasında küçük bir bilgi kutucuğunda iki cümle ile hadislerin arka planından bahsedilmiştir. Ayetler ve hadisler verilirken hiçbir açıklama yapılmadan sadece konu bağlamında kullanılmıştır. Bu şekilde o ayet veya o hadisin hangi bağlamda indiği ya da söylendiği, hangi konuyu işlediği belli olmamaktadır. Diğer taraftan Almanca'ya yapılan tercümelerde surelerin çok anlamlılığı da problem oluşturmaktadır.³⁰⁰ Aktarımlarda çeviri ve anlam problemleri vardır. Tevbe suresinin 108. ayeti örneğinde olduğu gibi “Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever.” ayeti; kitabın 66. sayfasında başka, 70. sayfasında başka, 147. sayfada ise yine başka bir versiyonda tercüme edilmiştir. Okul kitaplarında böyle bir ihmalkar davranış uzmanlar açısından kabul edilemez. Bir kitapta geçen bir tercüme kitabın diğer bölümlerinde de aynı tercümeyle geçmelidir. Hadislerde de aynı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Hadisler çoğu zaman sadece yarım veya bir cümleden oluşmaktadır ve bu hadisin hangi bağlamda kullanıldığı konusunda problem yaratmaktadır. Bir de hadislerin hiçbirinde hangi hadis kitabından alındığı da yazılmamaktadır. Bu hadislerin doğruluğu ve bağlamı ne öğretmenler ne öğrenciler ne de aileler tarafından denetlenememektedir.³⁰¹

Kitapta, Kur'an ve hadislerin anlam bütünlükleri bozulmadan basitleştirildiğinden bahsedilse de bu basitleştirmenin nasıl yapıldığı konusunda da bir açıklama yoktur. Yazarlar ders kitabının oluşturulmasında Müslümanların

³⁰⁰ Kiefer, “Saphir 5/6 und Einblick in den Islam - kritische Anmerkungen aus islamwissenschaftlicher Perspektive”, s. 106.

³⁰¹ Kiefer, “Saphir 5/6 und Einblick in den Islam - kritische Anmerkungen aus islamwissenschaftlicher Perspektive”, s. 106.

konsensüs prensibinden yola çıkmışlardır. Farklılıklar ise bir zenginlik olarak görülmüştür.³⁰²

Kitapta yer alan dini bilgilerin öğrenciler tarafından eleştirel düşünme becerisi ile ele alınmasının önemi ve edinilen bu bilgilerin öğrenci tarafından derinleştirilmesinin önemi ön planda tutulmuştur. Diğer yandan kitabın oluşturulmasında, dersin dini bilgisi az olan öğrencilere ya da hiç dini bilgiye sahip olmayan öğrencilere de hitap etmesi amaçlanmıştır. Yazarlar bazı öğrencilerin okuma-yazma becerisi olmayan öğrencilere, dini okuma-yazma becerisinin de verilmesi gerektiğini söylemekte ise de bunun nasıl anlaşılacağı hiçbir şekilde ortaya konulmamıştır.³⁰³

- **Saphir:**

İslam din derslerinin okullarda pilot proje kapsamında uygulanmaya başlamasıyla birlikte 2008 yılında “Saphir” adıyla yayınlanan kitap, ilk çıkarılan İslam din dersi kitapları arasında yer almıştır. Saphir; İslam din pedagoglarından Lamya Kaddor, Rabeya Müller ve Harry Harun Behr tarafından 5/6. sınıf düzeyinde yayımlanmıştır. Münchener Kösel yayınevinde 3 yılda hazırlanan kitap; Bayern, Bremen, Niedersachsen ve Nordrhein-Westfalen eyaletleri Kültür Bakanları tarafından İslam din dersi kitabı olarak onaylanmıştır. Kitap 15 bölümden oluşur ve 181 sayfadır. Kitap; Allah, Peygamber Muhammed, Kuran’ın içeriği-yapısı, çocuk hakları ve sosyal sorumluluklar olmak üzere belli başlı konulardan oluşmaktadır.³⁰⁴

Ortaöğretim 5 ve 6. sınıf düzeyinde hazırlanan Saphir İslam din dersi kitabının bölümleri şu şekildedir:³⁰⁵

- 1) Tanrı’yı Tanımak (Gott auf die Spur kommen)
- 2) İnanmak Güzelleştirir (Glauben macht schön)
- 3) Tanrı’nın Varlığı (Geschöpf Gottes sein)
- 4) Dua- Tanrı ile Konuşma (Gebet- mit Gott sprechen)

³⁰² Uçar, *Einblick in den Islam. Ein Schulbuch für die Jahrgangsstufe 5/6*, s. 3.

³⁰³ Uçar, *Einblick in den Islam. Ein Schulbuch für die Jahrgangsstufe 5/6*, s. 3.

³⁰⁴ Claudia Mende, “Erstes deutsches Islam-Schulbuch. Edelstein als Lehrmaterial”, *Qantara*, 2008, www.de.qantara.de/inhalt/erstes-deutsches-islam-schulbuch-edelstein-als-lehrmaterial, (05.03.2020); Lamya Kaddor, Rabeya Müller und Harry Harun Behr, *Saphir 5/6 Religionsbuch für junge Musliminnen und Muslime*, Kösel Schulbuch, Berlin 2008.

³⁰⁵ Lamya Kaddor, Rabeya Müller und Harry Harun Behr, *Saphir 5/6 Religionsbuch für junge Musliminnen und Muslime*, Kösel Schulbuch, Berlin 2008.

- 5) Melekler Her Yerde (Engel sind überall)
- 6) Son Gelen Muhammed (Muhammed kam als Letzter)
- 7) Muhammed Medine`de (Muhammed in Medina)
- 8) Örnek olmak-Bunu Başarabilir miyim? (Vorbild sein-schaff ich das?)
- 9) Kuran...Burayı Takip Edin (Qur`an...hier entlang)
- 10) Çok Sayıda Kitaplar-Bir Kelime Üzerine (Viele Bücher-auf ein Wort)
- 11) Herkes için Eşit Haklar (Gleiches Recht für alle!)
- 12) Tanrı ile Karşılaşmak (Gott im Gegenüber begegnen)
- 13) Barış için Uğraşmak (Am Frieden arbeiten)
- 14) Almanya`da Yaşamak (In Deutschland leben)
- 15) Niçin ve Nasıl Kutluyoruz (Warum und wie wir feiern)

Ders kitabı incelendiğinde kitabın görsel tasarım öğelerinden resimlerle zenginleştirildiği ve düşündürücü öğeleri içerdiği görülmektedir. Kitapta verilen bilgiler öğrenciyi araştırmaya ve düşünmeye sevkedecek şekilde verilmiştir. Ders kitabının arka sayfalarında verilen sözlükte, kitapta yer alan önemli dini terimlerin Arapça`sına yer verilmektedir. Dini açıdan öne çıkan bu terimlerin Arapça`ya aktarımı, Arapça bilmeyen çocukların Arapça ile tanışmalarına yardımcı olmaktadır.³⁰⁶

Saphir ders kitabında geleneksel İslami kaynaklardan faydalanılmıştır ve kitapta ayet ve hadislerden alıntılar yer almaktadır.³⁰⁷ Hristiyan din dersinden farklı olarak, İslam din bilgisi derslerinin sadece bilgilendirme amacını taşıdığına, öğrencilerin inançlı olmaları doğrultusunda eğitilmediğine de dikkat çekilmektedir.

İslam`a Bir Bakış (Ein Blick in den Islam) ile Saphir arasında bir kıyaslama yapıldığında; 5 ve 6. sınıfın içeriklerinin birçok nokta birbiri ile kesiştiği görülmektedir. Her iki kitapta da Hz Muhammed'in hayatı, Kur`an, namaz, hayatı ilgilendiren konulardan anlaşmazlık, barış ve örnek olmak gibi belli başlı konular işlenmektedir. Kitaplar birbirinden pedagojik olarak önemli derecede farklılık göstermektedir. İslam`a Bir Bakış (Einblick in den Islam) kitabında yazarlar İslam din dersini inanç öğretimi olarak hedeflemişlerdir. Burada asıl hedef doğru

³⁰⁶ Kiefer, "Saphir 5/6 und Einblick in den Islam-kritische Anmerkungen aus islamwissenschaftlicher Perspektive", s. 103.

³⁰⁷ Kiefer, "Saphir 5/6 und Einblick in den Islam-kritische Anmerkungen aus islamwissenschaftlicher Perspektive", s. 110.

davranışın öğrencilere kazandırılmasıdır. Safir kitabında ise yazarlar; dersi, bilgi aktarımı ve düşünmeye yönlendirme odaklı hedeflemiştir. Burada öğrenciye dini davranışların öğretilmesinden kaçınılmıştır. Her iki kitapta da İslami içerikler tekrarlanmaktadır. Her iki ders kitap da Sünni geleneğe uygun olarak hazırlanmış ve İslam'da yer alan ayrılıklara yer verilmemiştir. Her iki kitapta da heterojen bir toplumun çeşitliliğine yer verilmeyerek Alevi İslam din dersinden bahsedilmemiştir.³⁰⁸ Bu durum problemli ve gerilim yaratan konulardan kaçınılması sonucunu doğurduğundan eleştirilmektedir. Kitapların çok sayıda teolojik, didaktik ve metodik hataları içerdiği ve bunların düzeltilmesi gerektiği de üzerinde durulan önemli konular arasında yer almaktadır. Hangi İslam ve hangi İslam içeriği kapsamındaki belirsizlikler giderilmeli ve belirlenen bu içerik okul ders kitaplarına yansıtılmalıdır. Hangi din dersi didaktiği uygulandığı taktirde iyi olur? sorusunun cevabının bulunması da bu noktada son derece önem arz etmektedir. Şimdiye kadar ders materyali hazırlayan uzmanların bahsi geçen bu konularda bilimsel bir araştırmasına rastlanmamıştır. 2011-2012 yıllarından bu yana 6 üniversitede açılan İslam Din Pedagojisi bölümlerinin bu sorulara bilimsel cevaplar üretmesi önemli beklentiler arasında yer almaktadır.³⁰⁹

- **Bismillah-İslam'ı Keşfediyoruz-Yardımcı Kitap (Bismillah-Wir Entdecken den Islam-Arbeitsheft)**

Bismillah-İslam'ı Keşfediyoruz (Bismillah-Wir Entdecken den Islam-Arbeitsheft) isimli yardımcı kitap, Rauf Ceylan editörlüğünde çok yazarlı olarak 1 ve 2. sınıf, 3 ve 4. sınıflar için Schroedel Verlag GmbH tarafından 2009 yılından itibaren yayımlanmaya başlanmıştır.

İlkokul 1 ve 2. sınıflar için düzenlenen Bismillah-Wir Entdecken den Islam isimli çalışma kitapçığı incelendiğinde, her ne kadar kitap çalışma kitapçığı olarak geçse de, içeriğinde çalışma yapılacak fazla bir şey bulunmadığı ve ailelerin bu kitabı almasının gerekli olmadığı anlaşılmaktadır. Kitapçığın sayfa düzeni gayet açık, net ve ilgi çekici olmasına rağmen; öğretmen yine de kitapçığı nasıl kullanacağı konusunda zorluk çekmektedir. Kitapçıkta yer alan Kur'an-ı Kerim'den sureler

³⁰⁸ Kiefer, "Saphir 5/6 und Einblick in den Islam-kritische Anmerkungen aus islamwissenschaftlicher Perspektive", s. 110-111.

³⁰⁹ Kiefer, "Saphir 5/6 und Einblick in den Islam-kritische Anmerkungen aus islamwissenschaftlicher Perspektive", s. 110-111.

Arapça yazılışı ile birlikte değil; sadece Almanca tercümesi ile verilmektedir. Kur'an surelerinin tercümeleri basitleştirilerek verildiğinden bu durum surelerde anlam kaybına sebebiyet vermiştir. İlkokul 3 ve 4. sınıfların çalışma kitapçığı incelendiğinde bu kitapçığın çalışmaya daha uygun olduğu görülmektedir. Çocuklar bu kitapçıkta kendi başına çalışabilme imkanı bulmaktadır. İlkokul 4. sınıflar için hazırlanan çalışma kitapçığında tek tanrılı dinlerdeki suyun anlamı, kalp ile görme, 4 büyük halife gibi bazı ilgi çekici konulara da yer verilmiştir.³¹⁰

2.3.3. İslam Din Dersi Müfredatı/Öğretim Programı

Almanya'da din derslerinin içeriği Alman Anayasası'nın 7. Maddesinin 3. Fıkrası gereği din dersleri ilgili dinin değerlerine bağlı bir yaklaşımla hazırlanır. Laik ve seküler bir devlet, dinlere eşit uzaklıkta durması gerektiğinden, devlet din derslerinin içeriğine müdahalede bulunamaz. Bu durumda bir dinin ve inancın etrafında toplanmış kişilerden oluşan dini cemaat yetkilileri, din derslerinin içeriğini devlete sunarlar. Dini cemaatlerin ayrıca din dersi öğretmenlerini veto hakları da vardır.³¹¹ Her dini cemaat kendi müfredatını hazırlar. Devletin buradaki görevi, müfredatın pedagojik ilkelere ve demokratik ilkelere uygun olup olmadığını denetlemesidir. Müslümanlar şu ana kadar anayasaya uygun dini cemaat oluşturamadıklarından din dersleri müfredatları devletin gözetimindeki kurul tarafından hazırlanmaktadır.³¹²

Baden Württemberg eyaletinde verilen İslam din dersleri müfredatı 2000 yılının nisan ayında kurulan bir eğitim komisyonu (Steuerungsgruppe) tarafından hazırlanmıştır. Bu komisyon, İslam din derslerini verebilmek için başvuru yapan dini kuruluşlardan oluşmaktadır.³¹³ Baden Württemberg eyaletinde İslam din derslerinin verilmesi için başvuru yapan kuruluşlar arasında; Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (Föderation der Alevitengemeinde Deutschland e.V. Köln), Stuttgart

³¹⁰ BW Eyaletinde Bir İslam Din Dersi Öğretmeni, *Kişisel Görüşme*, 03.03.2019.

³¹¹ Bülent Uçar, "Almanya'da Alevilik ve Çeşitli Eyaletlerde Alevilik Din Dersleri Projesi", *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 6, 2009, s. 75.

³¹² Peter Müller und Barbara Lichtenthäler, "Das Modelprojekt Islamischer Religionsunterricht in Baden Württemberg", *Islamischer Religionsunterricht in Baden Württemberg. Zur Differenzierung des Lernfelds Religion*, Lothar Kuhl und Bruno Schmid (Hg.), LIT Verlag, Berlin 2009, s. 25.

³¹³ Ministerium der Justiz und für Europa Baden-Württemberg, www.jum.baden-wuerttemberg.de/servlet/PB/menu/1200963/index.html, (28.06.2007), Akt. Dunja el Missiri, "Erfahrungen beim Start des Modellprojekts", *Islamischer Religionsunterricht in Baden Württemberg. Zur Differenzierung des Lernfelds Religion*, Lothar Kuhl und Bruno Schmid (Hg.), LIT Verlag, Berlin 2009, s. 37.

İslam Din Toplumu (Religionsgemeinschaft des Islam e.V. Stuttgart), Stuttgart İslami Eğitim Enstitüsü (Institut für Islamische Erziehung e.V. Stuttgart), Kornwestheim İbadet Özgürlüğü Konseyi (Rat für freie Glaubensübung e.V. Kornwestheim) ve Baden Württemberg Müslümanlar Merkez Konseyi (Zentralrat der Muslime, Landesverband Baden Württemberg e.V.) yer almıştır. Burada zikredilen Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu ve Stuttgart İslam Din Toplumu haricindeki diğer kuruluşlardan; Baden Württemberg Müslümanlar Merkez Konseyi, İslam Eğitim Enstitüsü ve Baden Württemberg İslam Din Topluluğu 2005 tarihinde birleşerek, Baden Württemberg İslam Din Topluluğu'nu oluşturmuşlardır.³¹⁴

Eğitim bilimcilerinden Prof. Dr. Peter Müller ve Prof. Dr. Karl Schneider tarafından desteklenen komisyonun hedefi, mezhebe dayalı İslam din derslerini Anayasa'nın 7(3) Maddesine ve BW Eyalet Anayasası'nın 18. Maddesine göre hazırlamaktır. Bu komisyonun diğer amacı ise müfredatın dini cemaat tarafından oluşturulmasını ve bu dini cemaatin devletin muhatap alacağı bir kurum haline gelmesini sağlamaktır.³¹⁵

İlkokuldan lise son sınıfa kadar verilen İslam din dersi öğrenme alanlarında her seviye için farklı alt üniteler yer almaktadır. Aşağıda birlikte gruplandırılmış sınıflar için birbiriyle örtüşen ortak alt üniteler bulunmaktadır. Bir ünite birden fazla öğrenme alanını içerebilir. Bu üniteler şöyledir:

İlkokul 1 ve 2. ile 3 ve 4. sınıflar için İslam dersi öğrenme alanı:

- İnsan ve İnanç (Mensch und Glaube)
- Dünya ve Sorumluluk (Welt und Verantwortung)
- Kur'an ve İslami Kaynaklar (Koran und die islamischen Quellen)
- Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung)
- Elçi Muhammed (Muhammad der Gesandte)

³¹⁴ Dunja el Missiri, "Erfahrungen beim Start des Modellprojekts", *Islamischer Religionsunterricht in Baden Württemberg. Zur Differenzierung des Lernfelds Religion*, Lothar Kuhl und Bruno Schmid (Hg.), LIT Verlag, Berlin 2009, s. 37.

³¹⁵ Karl Schneider, "Islamischer Religionsunterricht an Schulen in Baden Württemberg? Interreligiöse Möglichkeiten", *Islam-Erbe und Herausforderung*, Hans-Bernhard Petermann (Hg.), 5. Heidelberger Dienstagseminar (Schriftenreihe der Pädagogischen Hochschule Heidelberg 42), Heidelberg 2004, s. 278., Akt. Dunja el Missiri, "Erfahrungen beim Start des Modellprojekts", *Islamischer Religionsunterricht in Baden Württemberg. Zur Differenzierung des Lernfelds Religion*, Lothar Kuhl und Bruno Schmid (Hg.), LIT Verlag, Berlin 2009, s. 37.

- Allah'ın Elçileri ve Onların Mesajı (Gottes Gesandte und ihre Botschaft)
- Dinler (Religionen)

Ortaöğretim 5. sınıftan 10. sınıfa kadar (Sekunder Stufe 1) 5-6., 7-8-9. ve 10. sınıflar için hazırlanan İslam dersi öğrenme alanları ise şu şekildedir:

- İnsan-İnanç-Etik (Mensch-Glaube-Ethik)
- Kur'an ve İslami Kaynaklar (Koran und islamische Quellen)
- Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung)
- Elçi Muhammed (Muhammad als Gesandter)
- Toplum ve Tarih (Gesellschaft und Geschichte)
- Dinler ve Dünya Bakışı (Religionen und Weltanschauungen)

Üst düzey okul türlerinden lise derecesinde mezuniyet veren Gymnasium'a giden 5-6., 7-8., 9-10. ve 11-12. sınıf öğrencileri için İslam din dersi öğrenme alanları ise şöyledir:

- İnsan-İnanç-Etik (Mensch-Glaube-Ethik)
- Kur'an ve İslami Kaynaklar (Koran und islamische Quellen)
- Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung)
- Elçi Muhammed (Muhammad als Gesandter)
- Toplum ve Tarih (Gesellschaft und Geschichte)
- Dinler ve Dünya Bakışı (Religionen und Weltanschauungen)

İslam bilimci Kiefer, verilen İslam din dersleri kapsamının belli olmadığından bahsetmektedir. Ona göre Sünni geleneğe göre ders verilecekse, diğer mezhep ve akımların nasıl ele alınacağı meselesi önemlidir. Bunun yanında İslam din derslerinin didaktiğinin, Katolik ve Protestan din derslerinin didaktiğinden nasıl bir farklılık gösterdiği konusunun da ayrıca aydınlatılması gerekmektedir. Kiefer, İslam din dersi kitaplarının bir laboratuvar araştırması aşamasında olduğunu dile getirir. Kiefer'e göre bu durum tartışmalı ve yanlış sonuçları beraberinde getirebilir. Kiefer, bilimsel konferanslarda veya diğer tartışma ortamlarında bu dersin standartlarının konuşulması gerektiğini ve özellikle öğrencilerin ve Müslüman öğrencilerin

velilerinin görüşleri ile bu dersin standartlarının belirlenmesi gerektiğini düşünmektedir.³¹⁶

İlkokul 1 ve 2. sınıflarda verilen İslam din dersi öğrenme alanlarına ait içerikler incelendiğinde, bu içeriklerle hedeflenen kazanım ve davranışlar, öğrenme alanlarına göre aşağıda kısaca açıklanmıştır.³¹⁷

İnsan ve İnanç (Mensch und Glaube)

Öğrenciler bu öğrenme alanıyla kendi ve başkalarının duygu ve düşüncelerini algılayıp insanlarla birlikte yaşama konusunda konuşabilir. Öğrenciler Kur'an-ı Kerim'in 49. suresinin 13. ayetinde de belirtildiği gibi insan, aile ve toplum içinde saygı çerçevesinde yaşar. Öğrenciler, İslam'ın Tanrı'ya teslimiyet anlayışından hareketle, namazın Tanrı'yı tanımada bir araç olduğunu öğrenir. Öğrenciler dua etmeyi, abdesti ve anlamını tanır. Okulda birlikte dini bayramları kutlar.

Dünya ve Sorumluluk (Welt und Verantwortung)

Öğrenciler kendini ve dünyanın ne kadar mükemmel ve çeşitlilik içinde olduğunu tanımlar. Varlığını, Tanrı'nın yaratmasının bir sonucu olduğunu anlar ve insani sorumluluklarını yüklenmeyi öğrenir. Kur'an ayetleri aracılığıyla bu dünyanın, Tanrı'nın bir hediyesi olduğunu ve Tanrı'ya teşekkür etmeyi öğrenir. İnsanlara, hayvanlara ve bitkilere nasıl bir sorumluluk içinde olması gerektiğini anlar.

Kur'an ve İslami Kaynaklar (Kuran und Islamische Quellen)

Kur'an ve İslami Kaynaklar öğrenme alanında; Tanrı'nın merhametini, Kuran'ı indirmekle gösterdiğine yer verilir. Bu bağlamda öğrenci Tanrı'nın lütfunu görerek sevinir. Peygamberin hayatından anlamlar çıkararak kendi hayatı ve davranışına cesaretle yön verir. Öğrenci Kur'an'a saygıyı öğrenir ve namazda Arapça okuması gerektiğini bilir. Öğrenciler Kur'an hakkında kendi duygu ve düşüncelerini ifade eder ve Kur'an kıssaları hakkında bilgi edinir.

³¹⁶ Kiefer, "Saphir 5/6 und Einblick in den Islam-kritische Anmerkungen aus islamwissenschaftlicher Perspektive", s. 117.

³¹⁷ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Bildungsplan der Grundschule*, s. 11-18.

Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung)

Öğrenciler bu öğrenme alanında Tanrı'nın varlığı ve onun yaratması hakkında konuşabilir. Tanrı'nın insanı yaratmasının Kuran'da ve diğer İslami kaynaklarda nasıl zikredildiğini görür. Öğrenci, Tanrı hakkında kendi düşüncelerini söyleyebilir. Tanrı'nın varlığının ne kadar büyük olduğunu keşfeder. Tanrı'nın Vedud ismini kavrar. Tanrı'nın varlığını ve birliğini tevhid inancıyla anlar ve buna iman eder.

Elçi Muhammed (Muhammad der Gesandte)

Öğrenciler, Elçi Muhammed öğrenme alanıyla Elçi Muhammed'i Tanrı tarafından vahiy alan bir insan olarak anlar. Onun doğumunu, çocukluğunu, gençliğini ve peygamber oluş sürecini öğrenir. Onun güvenilirliği ve adaletininin ahlaki temellerini kavrar. Elçi Muhammed'in yaşadığı Arap yarımadasındaki sosyal, dini ve siyasi ilişkiler hakkında bilgi edinir. Yemen valisi Ebrehe olayını Kuran'ın 105. suresinden okur ve anlatır. Elçi Muhammed'in hayatındaki önemli kişileri sayar. Elçi Muhammed'in çocukluğunda yaşadığı trajik hadiseleri 93. sure ile anlatır ve kendi hayatı ile ilişkilendirir. Keşiş Bahira olayını kendi cümleleri ile anlatmayı öğrenir.

Tanrı'nın Elçileri ve Onların Mesajları (Gottes Gesandte und ihre Botschaft)

Öğrenciler Tanrı'nın Elçileri ve Onların Mesajları öğrenme alanında, Tanrı'nın hiçbir toplumu elçisiz bırakmadığını bilir. Tanrı'nın elçilerinin hayatlarının kendileri için bir örnek olduğunu öğrenir ve kendi yaşamı ile bağlantı kurar. Öğrenci; Müslümanların tüm elçilere, Yahudi ve Hristiyanların elçilerine de inanması gerektiğini görür. Elçilerin güzel niteliklerini tanımlar ve İsa'nın da bir peygamber olduğunu anlar.

Dinler (Religionen)

Öğrenciler bu öğrenme alanında; insanları, çevresini ve özellikle çevresindeki farklı din mensubu olan öğrencileri keşfeder. Başka dinlerin unsurlarını tanımlayarak çevresindeki diğer dinlerle ve hiçbir dini inancı olmayan insanlarla saygılı ilişkiler geliştirir.

İlkokul 3 ve 4. sınıflarda verilen İslam din dersi öğrenme alanlarına ait içerikle hedeflenen kazanım ve davranışlar ise şöyledir:³¹⁸

İnsan ve İnanç (Mensch und Glaube)

Öğrenci bu öğrenme alanı ile kendinin ve diğerlerinin toplum içindeki farklılıklarını algılar. İslami anlayışların desteği ile diğer insanlarla beraber yaşamanın temelini oluşturur. Dürüstlüğü, samimiyetin ve güvenilirliğin önemini öğrenir. Tanrı'nın, kendisine kendinden daha yakın olduğunu Kur'an-ı Kerim'in 50. suresinin 16. ayeti ile anlar. Namazı Müslüman'ın Tanrı'ya yakınlığının bir göstergesi olarak bilir. Tanrı'nın Rahman ve Gafur sıfatlarını öğrenerek kendi hayatıyla ilişkilendirir. Namaz surelerini, namaz dualarını, namaz vakitlerini, kibleyi ve abdesti öğrenir. Caminin karakteristik unsurlarını sayar ve camiye gidilmesi gereken özel vakitleri bilir.

Dünya ve Sorumluluk (Welt und Verantwortung)

Öğrenci, Dünya ve Sorumluluk öğrenme alanı ile kendi dünyasını ve başkalarının dünyasını tanımlar. İnsanların birbirlerine karşı sorumluluk sahibi olması gerektiğini bilir. Başkalarının ve kendisinin ihtiyaçlarını görerek bunlar arasında uyum sağlar. Mahlukatin yaratılışını tanımlar ve bunların hangi tehditler altında olduğunu görür. Kur'an ve hadislerden kendi hayatı için örnekler çıkararak zor durumlarla nasıl baş edebileceğini düşünür, tahmin eder. Müslümanları bir ümmet olarak algılar.

Kur'an ve İslami Kaynaklar (Koran und die islamische Quellen)

Bu öğrenme alanında öğrenciler, Kur'an-ı Kerim'in Tanrı tarafından indirildiğini ve Kuran'ın içeriğini ve yapısını tanımlar. Bazı Kur'an ayetlerini ve sureleri tanır ve onların anlamlarını kendi hayatı ve hayatının sorularıyla ilişkilendirir. İlk vahiy olayını kendi cümleleri ile anlatır. Kur'an'ı kılavuz olarak bilir. Kur'an'ın yanında peygamberin sünnetinin de Kur'an'ı anlamada önemli bir kaynak olduğu hakkında bilinçlenir. Hadislerden örnekler vererek bunların anlamını anlatır ve kendi hayatıyla ilişkilendirir.

³¹⁸ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Bildungsplan der Grundschule*, s. 19-25.

Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung)

Öğrenciler bu öğrenme alanında Kur'an'ın varlık hakkında düşünmeye sevkettiğini bilir. Öğrenciler birbiri ile Tanrı algısını paylaşır ve Tanrı'nın ve insanın özelliklerini kıyaslar. Yaratmanın önemini anlayarak farkındalık geliştirir. Tanrı'nın tabiat ayetlerini Kur'an ayetleriyle ilişkilendirir. Tanrı'nın zaman ve mekandan münezzehe olduğunu anlar. Öğrenciler Tanrı'nın sıfatlarını sayarak kendi hayatıyla ilişkilendirir. Ölüm, keder, üzüntü ve şiddet anlarında Tanrı ile bağlantı kurarak bu durumlara cevap bulur. Günlük zikirlerle Tanrı ve kendisi hakkında düşünür.

Elçi Muhammed (Muhammad der Gesandte)

Elçi Muhammed öğrenme alanında, peygamberin hayatı İslami kaynaklara göre anlatılır. Öğrenciler bu alanda peygamberin söz ve davranışlarının insanları nasıl etkilediğini görür. Elçi Muhammed'in erken yaşta sorumluluk üstlendiğini ve o zamanda onun herkes tarafından nasıl örnek alındığını bilir. Elçi Muhammed'in peygamber olmadan önce inzivaya çekilerek Tanrı'yı düşündüğünü öğrenir. İlk vahiy olayını anlatır ve ilgili surenin ayetlerini bilir. Elçi Muhammed'in tek tanrı inancını nasıl anlattığını ve ilk Müslümanları bilir. Hicretin sebeplerini öğrenir. Vahyin sosyal boyutunu ve mesajını sayar ve bunlarla ilgili kendi pozisyonunu açıklar.

Tanrı'nın Elçileri ve Onların Mesajı (Gottes Gesandte und ihre Botschaft)

Öğrenciler bu alanla Tanrı'nın sevgisini, Tanrı'nın hayatımıza yön vermesini ve bize yardımını; peygamberler aracılığıyla gösterdiğini öğrenir. Böylece zor durumlarda peygamberlerden edindikleri bilgileri uygulayarak hayatlarında güven oluştururlar. Elçi İbrahim'i tanır ve İbrahim'in dininin İslamiyet'teki önemini öğrenir. Kurban Bayramı'nın önemini ve anlamını öğrenir. Elçi Yunus'un mücadelesini, Elçi Musa'nın kıssasını bilir ve anlatır. Peygamberlerin haksızlıklar ve kötülükler karşısındaki duruşlarını öğrenir.

Dinler (Religionen)

Öğrenci bu öğrenme alanında insanların farklı dinlere mensup olduklarını anlar ve onlarla beraber barış içinde yaşamayı öğrenir. İslam'daki ehli kitap anlayışının temellerini anlatır ve bu temelleri birbiri ile kıyaslar. Yahudilik ve Hristiyanlığı İslamiyet'le kıyaslayarak benzer ve farklı özelliklerini ortaya koyar. Kur'an'dan Tanrı'nın insanları farklı dillerde yarattığını öğrenir.

İslam din dersinin ilkokul 1. ve 2. sınıflara ait müfredat programı incelendiğinde, sınıflara göre oluşturulan müfredat programının öğrenme alanına ait ünite bilgileri şu şekildedir:

“Tablo 3: İlkokul 1. ve 2. Sınıf Müfredat Programı”

Sınıf	Öğrenme Alanı	Ünite
1. sınıf	İnsan ve İnanç (Mensch und Glaube)	- İslam, Benim Dinim (Islam, meine Religion) - Selamün Aleyküm, Barış Selamımız (Salam alaikum-Unser Friedensgruß) - Besmele (Bismillah) - Tanrı'nın Adıyla Başlamak (Mit Gottes Namen beginnen) - Ailem (Meine Familie) - Ben, Aile, Toplum (Ich, Familie, Gemeinschaft) - Abdest (Die Gebetswaschung)
	Dünya ve Sorumluluk (Welt und Verantwortung)	- Tanrı Her Şeyi Yarattı (Gott hat alles erschaffen) - Ben Kendi Çevremle İlgileniyorum (Ich kümmere mich um meine Umwelt) - Sorumluluk Alma (Verantwortung übernehmen) - İlkbahar-Tanrı Her Şeye Yeniden Can Veriyor (Frühling-Gott macht alles wieder lebendig) - Dua- Tanrı'ya Teşekkür Ediyoruz (Dua-Wir danken Gott)
	Elçi Muhammed (Muhammad der Gesandte)	- Benim Ailem (Meine Familie) - Muhammed (sav.), Peygamberimizin Doğumu, Çocukluğu ve Ailesi (Muhammad (sav.) unser Prophet-Geburt, Kindheit, Familie)
	Dinler (Religionen)	- Ben, Aile, Toplum (Ich, Familie, Gemeinschaft) - Kurban Bayramını Kutluyoruz (Wir feiern Opferfest) - İsa (as.) Çok Güzel Bir Peygamber (Isa (as.) ist ein wundervoller Prophet) - Ramazan-Oruç Ayı (Ramadan-Der Fastenmonat) - Ramazan'ı Nasıl Geçiriyorum (Wie verbringe ich den Ramadan) - Ramazan Bayramı için Etkinlik Yapıyorum (Wir basteln für das Ramadanfest) - Ramazan Bayramını Birlikte Kutluyoruz (Wir feiern gemeinsam das Ramadan Fest) - Okulda Diğer Dinlerle Karşılaşıyoruz (Wir begegnen anderen Religionen in unserer Schule)
	Tanrı'nın Elçileri ve Onların Mesajı (Gottes Gesandte und ihre Botschaft)	- İsa (as.) Çok Güzel Bir Peygamber (Isa (as.) ist ein wundervoller Prophet) - Peygamber Nuh (as) (Der Prophet Nuh/Noah as.) - Okulda Diğer Dinlerle Karşılaşıyoruz (Wir begegnen anderen Religionen in unserer Schule)
	Kur'an ve İslami Kaynaklar (Koran und die islamischen Quellen)	- Muhammed (sav.), Peygamberimizin Doğumu, Çocukluğu ve Ailesi (Muhammad (sav.) unser Prophet-Geburt, Kindheit, Familie) - Kur'an- Biz Kutsal Kitabımızı Tanıyoruz (Koran-wir lernen unser heiliges Buch kennen) - İman Esasları-Melek (Die sechs Glaubensgrundsätze-Engel)

		- Peygamber Nuh (as) (Der Prophet Nuh/Noah (as.))
	Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung)	- Muhammed (sav.), Peygamberimizin Doğumu, Çocukluğu ve Ailesi (Muhammad (sav.) unser Prophet-Geburt, Kindheit, Familie) - İlkbahar- Tanrı Her Şeye Yeniden Can Veriyor (Frühling-Gott macht alles wieder lebendig) - İman 6 Esası-Melekler (Die sechs Glaubensgrundsätze-Engel) - Her İnsanın Bir Koruyucu Meleği Vardır (Jeder Mensch hat einen Schutzengel) - Peygamber Nuh (as) (Der Prophet Nuh/Noah (as.)) - Dua-Tanrı'ya Teşekkür Ediyoruz (Dua-Wir danken Gott)
2. sınıf	İnsan ve İnanç (Mensch und Glaube)	- Yeni Öğretim Yılına Ulaşmak (Ankommen im neuen Schuljahr) - Tanrı'nın 99 Güzel ismi Var (Gott hat 99 schöne Namen) - Ritüel Dua İçin Gerekli Olan Her Şey (Was gehört alles zum rituellen Gebet)
	Dünya ve Sorumluluk (Welt und Verantwortung)	- Zekat (Zakat/Almosen) - Dua- Tanrı'ya Teşekkür Ediyoruz (Dua-Wir danken Gott)
	Elçi Muhammed (Muhammad der Gesandte)	- Kuran- Tanrı'nın Vahyi (Der Koran-Offenbarung Gottes) - Bayramlarımız-Kurban Bayramı (Unsere Feste-Das Opferfest)
	Dinler (Religionen)	- İslam'ın 5 Şartı (Die 5 Säulen des Islam) - Bayramlarımız-Kurban Bayramı (Unsere Feste-Das Opferfest) - Ritüel Dua İçin Gerekli Olan Her Şey (Was gehört alles zum rituellen Gebet) - Zekat (Zakat/Almosen) - Ramazan-Oruç Ayı (Ramadan-der Fastenmonat) - Okulda Diğer Dinlerle Karşılaşıyoruz (Wir begegnen anderen Religionen in unserer Schule)
	Tanrı'nın Elçileri ve Onların Mesajı (Gottes Gesandte und ihre Botschaft)	- Tanrı'nın Birliği/Tevhid/Şehadet (Gott der Eine/Tauhid-Glaubensbekenntnis/Schahada) - Okulda Diğer Dinlerle Karşılaşıyoruz (Wir begegnen anderen Religionen in unserer Schule)
	Kur'an ve İslami Kaynaklar (Koran und die islamischen Quellen)	- Kuran-Tanrı'nın Vahyi (Der Koran-Offenbarung Gottes) - Bayramlarımız-Kurban Bayramı (Unsere Feste-Das Opferfest)
	Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung)	- Tanrı'nın 99 Güzel ismi Var (Gott hat 99 schöne Namen) - Tanrı'nın Birliği/Tevhid/Şehadet (Gott der Eine/Tauhid-Glaubensbekenntnis/Schahada) - Dua- Tanrı'ya Teşekkür Ediyoruz (Dua-Wir danken Gott)

Ortaöğretim 5. sınıftan başlayarak 10. sınıfa kadar (Sekundar Stufe I) kademeli olarak işlenen öğrenme alanları her sınıf için alt ünitelere ayrılmıştır. Öğrencilerin ön bilgilerinin farklılığı dikkate alınarak, müfredatta temel seviyenin G (Grundniveau), orta seviyenin M (Mittleres Niveau) ve ileri seviyenin E (Erweitertes Niveau) olarak

basamaklandırıldığı içerikler, öğrencilerin seviyelerine uygun şekilde öğretmen tarafından uygulanır. Öğrencilerin bilişsel, duygusal özellikleri, yaşam dünyaları, dini tecrübeleri dersin merkezindedir. Öğrenciler konu bağlamında müfredatta yer alan ayetleri okuyabilir ve ayetleri yaşına uygun dini ve hermeneutik (yorumsal) yaklaşımlarla açıklayabilir. Sınıf düzeyi arttıkça Kur'an ayetleri, hadisler ve diğer dini kaynaklar tarihi-kültürel bağlamda konuşulur ve böylece Kur'an metnlerinin daha iyi anlaşılması sağlanır. İslam din dersi, okulun hayat ve deneyim alanı olmasını sağlar. Bu duruma dini bayramların kutlanması da destek verir. İslam dersi aynı zamanda okul içindeki dayanışmayı ve diyalogu sağlar.³¹⁹

Aşağıda ortaöğretim (Sekundar Stufe I) 5-6., 7-8-9. ve 10. sınıflara ait öğrenme alanlarının içerikleri verilmiştir.³²⁰ Öğretmen bu içeriği öğrencilerin dini bilgi seviyesine uygun olarak belirlemekte ve uygulamaktadır.³²¹

Ortaöğretim 5. ve 6. sınıflarda verilen İslam dersi öğrenme alanlarına ait içerikle hedeflenen kazanım ve davranışlar şöyledir:

İnsan-İnanç-Etik (Mensch-Glaube-Ethik)

Öğrenci bu öğrenme alanı ile insan varlığı ve insanlığın temel soruları hakkında tefekkür ederek Tanrı inancı ve Tanrı'nın merhameti hakkında düşünür ve Tanrı'nın yaratmasını gözlemleyerek Tanrı'nın hakimiyetini algılar. Öğrenci, içinde bulunduğu ortamda Müslüman olmanın anlamını keşfeder ve kendi dini anlayışını dengeler. Tanrı'nın daima var olduğunu, kendi varoluşunu anlar. Tanrı'nın varlığının; ailenin, kardeşliğin, insanın varlığının temelini oluşturduğunu öğrenir. Böylece öğrenci affediciliğin, arkadaşlığın ve karşılıklı diyalogun bilincine vararak yaşamın temel sorularına yaşına uygun cevaplar arar.³²²

³¹⁹ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe I*, s. 3-15.

³²⁰ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe I*, s. 15.

³²¹ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe I*, s. 11.

³²² Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe I*, s. 15.

Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung)

Tanrı ve Yaratması öğrenme alanı ile öğrenciler Tanrı'nın vahyini ve onun yaratılmışlara karşı sevgisini anlar. Tanrı'nın sıfatlarını algılayarak, İslam'ın Tanrı algısını, güzelliğini ve İslam sanatını Tanrı'nın güzelliğini anlamada bir araç olarak görür ve böylece Tanrı hakkında bir algı sahibi olur. Dini ritüelleri ve bu ritüellerin Şehadet ve Tevhid için önemini anlar.

Elçi Muhammed (Muhammad als Gesandter)

Öğrenciler peygamberin İslamiyet'teki önemini öğrenir. İslam dininin temel mesajının barış ve adalet üzere olduğunu keşfeder. Peygamberin hayatını o zamanki politik, dini ve sosyal çerçeve içinde anlamlandırır ve buna göre kendi davranış ve düşüncelerini oluşturur.

Toplum ve Tarih (Gesellschaft und Geschichte)

Bu öğrenme alanında öğrenciler Müslümanların günlük yaşamını algılar. Müslümanların önceki hayatlarını, hicreti ve ümmet inancını öğrenir. Müslüman kuruluşları ve yardımcı organizasyonları Müslüman topluluğunun bir parçası olarak algılayarak farklılıkların birliktelik için bir engel teşkil etmediğini anlar.

Dinler ve Dünya Bakışı (Religionen und Weltanschauungen)

Öğrenciler bu öğrenme alanındaki ünitelerle Hristiyanlık ve Yahudiliğin inanç ve yaşam şekillerinin oluşturduğu temel noktaları, Müslümanların düşünce ve hayat biçimleri ile anlamaya çalışır. Böylece Hristiyan, Yahudi ve farklı inançlara karşı birlikte yaşamı hedefleyen bir dünya bakışı oluşturur. Öğrenciler, Hristiyan kuruluşlara yapılacak ziyaretlerle içinde bulunduğu Hristiyanlıkla yoğrulmuş toplumu anlar. Öğrenci, Hristiyan ve Yahudilerle birlikte yapılan aktivitelerle farklı dinden olan öğrencilere karşı saygılı, toleranslı ve birbirine hoşgörülü durmayı öğrenerek farklı dinlere özgü yaşam biçimlerini tanımlar.

Ortaöğretim 7, 8, ve 9. sınıflarda verilen İslam din dersi öğrenme alanlarına ait içerikle hedeflenen kazanım ve davranışlar şu şekildedir:³²³

³²³ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe I*, s. 34-54.

İnsan-İnanç -Ahlak (Mensch-Glaube-Ethik)

Öğrenciler dini toplumun kapsamını ve onun erdemini düşünür ve hayatın ona bir servet olarak verildiğini anlayarak emir ve yasakların Kur'an'daki işlevini öğrenir. Öğrenci; dini, etik ve sosyal sorumluluğunu öğrenerek beraber barış içinde yaşamayı öğrenir. Dini veya dini olmayan değerler ve insan haklarından sonuçlar çıkararak gelecekteki iş hayatlarıyla ilgili etik sorunlarla baş edebilir. Öğrenci ölüm anı hakkında bilgi edinir ve hem kendi ölümü hem de başkalarının ölümü hakkında duyarlı olur.

Kur'an ve İslami Kaynaklar (Koran und islamische Quellen)

Öğrenci bu öğrenme alanında İslamiyet'i tanıyarak mutlu ve barışçıl yaşamı öğrenir. Kur'an'ı, Tanrı'nın indirdiği bir kitap olarak algılar ve Kur'an'ın Tanrı'nın merhametinin temsili olduğunu görür. Buradan güç alan öğrenci; hayatına, davranışlarına ve topluma yön verir. Öğrenci, Kur'an ayetlerini genel anlamıyla yorumlayabilir. Tüm indirilen dinlerin temel konularını anlayarak Kur'an'ın evrensel mesajını anlar. Farklı Kur'an mealleri ile çalışarak farklı dini anlayışlara açık olur ve bu anlayışları saygı ile karşılar.

Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung)

Öğrenci, insanın çevre ve doğaya karşı sorumluluklarını kalıcı bir şekilde öğrenir. Tanrı'nın varlığını diğer dinlerden de öğrenerek Tanrı'nın varlıklardaki yansımaları görür. İslam'ın akaid konularını öğrenerek geleneksel İslam anlayışını ve bu anlayışın sorulara verdiği cevapları hassas bir şekilde algılaması gerektiğini öğrenir. Barışın yaratılanlara saygıdan ileri geldiğini anlar.

Elçi Muhammed (Muhammad als Gesandter)

Öğrenciler bu öğretim alanında Elçi Muhammed'in hayatı boyunca sergilediği karakteri, davranış biçimleri hakkında bilgi edinerek; peygamberle duygusal bir bağ geliştirir. Peygamberinin örnekliğini farklı Elçi Muhammed algıları ile kıyaslayarak onu tarihsel ve toplumsal çerçevede anlar. Peygamberi resmedilme yasağına, batının düşünce ve basın özgürlüğü açısından bakarak kendi peygamber anlayışını ortaya koyar ve düşünür.

Toplum ve Tarih (Gesellschaft und Geschichte)

Öğrenciler, Toplum ve Tarih öğrenme alanındaki ünitelerle çevreden gelen etkiler karşısında göstermesi gereken davranışları öğrenirler. Medyanın toplum içindeki rolünü, İslam'ın medyadaki yansımaları algılar ve kendini Müslüman toplumun bir parçası olarak görür. Öğrenciler; insan onurunu, insanın sahip olduğu temel hak ve hürriyetlerini İslam'ın temel prensipleriyle kıyaslayarak İslam'ın bu prensiplerle uyduğunu görür. Kadın ve erkek rol modellerini, demokrasinin temel kurallarını öğrenir. Öğrenciler sorumluluk bilinci ile hayatın bütün aşamalarında bilinçli davranışlar sergileyerek global davranışlar geliştirir.

Dinler ve Dünya Bakışı (Religionen und Weltanschauungen)

Öğrenci, Hristiyan ve Yahudi inancının temel prensiplerini hem o dinin bakış açısından hem de İslam'ın bakış açısından öğrenir ve Almanya'daki Yahudi yaşantısı hakkında bilgi sahibi olur. Öğrenci, yaşına uygun diyalog biçimleri geliştirerek bunları diğer din mensuplarına karşı saygı içinde uygular. Diğer din mensupları ile etkinlikler yaparak saygılı, barışçıl ve eşit hakların yer aldığı bir atmosfer oluşturur.

Ortaöğretim 10. sınıf için verilen İslam din dersi öğrenme alanlarına ait içeriklerle hedeflenen kazanım ve davranışlar ise şöyledir:³²⁴

İnsan-İnanç-Etik (Mensch-Glaube-Ethik)

Bu öğrenme alanında öğrenciler derin bir şekilde Tanrı'yı düşünür. İnsan olmanın sınırlarını ve sorunlarını kendi his ve empatileri ile anlatır. Birlikte yaşamının temelini karşılıklı birbirini dinlemekten geçtiğini anlar. Karşı tarafı anlamak için onun perspektifinden bakmanın önemini kavrayarak başkalarının düşünce, istek ve hislerini algılar. Kişisel karar verme, sorun çözme ve sorumluluk bilincinin kazanılmasında etik bilinci temel kabul eder. Rol modellere göre öğrenci kendi etik-dini anlayışını geliştirir.

Kur'an ve İslami Kaynaklar (Koran und islamische Quellen)

Kur'an ve İslami Kaynaklar öğrenme alanını oluşturan ünitelerle öğrenciler mezheplerin yorumlama metodlarını öğrenir ve onların eserlerinden bilgi edinir.

³²⁴ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe 1*, s. 55-78.

Hadis biliminin nasıl oluştuğunu öğrenerek, hadis ilmini Kur'an'ın yorumlanmasında hermeneutik bir araç olarak kullanır. Sünni ve Şii akımların tarihi arka planını öğrenir. Diğer dinlerin temel kaynaklarıyla, bu ayrışmanın diğer dinlerdeki yerini anlayarak, Kur'an'ın ve İslam kaynaklarının bugünkü yaşam biçimi için önemini kavrar. Kuran'ın tüm insanlara bilimde ilerleme hedefini gösterdiğini, tasavvur etmenin taklitten daha önemli olduğunu dini açıdan anlar. Böylece öğrenci bilinçli bir dindarlık geliştirerek kesin bilgiye ulaşır.

Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung)

Bu öğrenme alanı ile öğrencilerin Tanrı ile iletişim kurmasına teşvik edilir ve Tanrı'yı algılamada farklı yolların olduğu hakkında öğrencilerde algı oluşturulur. Öğrenciler karar verme ve sorumluluk bilinci ile kendi yaşamını oluşturarak, kendisinin Tanrı ile ve diğer insanlarla ilişkisini kavrar. İnsanın çabalarını diğer yaratılmışlarla kıyaslar ve bu kıyası modern tıp, teknik, çevre bilinci ve toplumsal sorular açısından ilişkilendirir.

Elçi Muhammed (Muhammad als Gesandter)

Elçi Muhammed'i konu edinen bu öğrenme alanında öğrenciler peygamberin örnekliği ile Tanrı'ya güvenmeyi ve tüm insanlara karşı sorumluluk sahibi olmayı kavrar. Öne çıkan Müslüman örnek kişilikleri veya toplumları kendi ile kıyaslayarak bir inanç anlayışı ortaya koyar. Diğer taraftan kendi inançlarını diğer dinlerin öne çıkan şahsiyetleri ile kıyaslayarak somut sorunlara çözümler oluşturur ve birlikte yaşamayı geliştirir. Güven, özgüven, tolerans, samimiyet, sorun çözme becerisi ve karar verme becerisi kazanarak bunların toplumun taşıyıcı unsurları olduğunu anlar.

Toplum ve Tarih (Gesellschaft und Geschichte)

Öğrenci geçmişteki ve şimdiki İslami kültürlerden, toplumsal gelişmelerden haberdar olur ve İslam'ın içinde bulunduğu toplumdaki yerini ve önemini anlar. İslam toplumunun çoğulculuğunu anlayarak farklı İslam anlayışları ile karşılaşır ve bunların nedenini İslam dünyasındaki gelişmelere bakarak sorgular. Din ve dindarlık arasındaki farkı algılayıp olumsuz toplumsal gelişmelere karşı durmayı öğrenir. Dünya kültürünün bir parçası olan İslam'ın mirasını ve İslam'ın kültürel anlamını kavrayarak pozitif bir kişilik oluşturur. Bu şekilde öğrenci hem Müslüman toplumda hem de diğer tüm toplumlarda kendine güvenen Müslüman bir kimlik geliştirir.

Dinler ve Dünya Bakışı (Religionen und Weltanschauungen)

Dinleri konu edinen bu öğrenme alanında öğrenciler özellikle Hinduizm ve Budizm'in inanç esaslarını, yaşam biçimlerini ve yorumlama metotlarını inceler. Hem kendi dinine hem başka dinlere karşı olan ön yargıları inceler. Bu ön yargıların doğruluğunu araştırır. Din, felsefe ve dünya bakışı ile ilgili terimleri öğrenir. Öğrenciler diğer dinlerin temsilcileri ile irtibat kurarak, kendi inancını diyalog anlayışı içinde saygı çerçevesinde güçlendirir.

2.3.4. İslam Din Dersi Öğretmenlerinin Eğitimi ve Yetiştirilmesi

Almanya'nın kamu okullarında pilot proje olarak başlatılan İslam din derslerinin başarılı olmasında öğretim ilke ve hedefleri doğrultusunda geliştirilen öğretim materyallerinin yanında bu materyalleri uygulayan İslam din dersi öğretmenlerinin de önemi şüphesiz büyüktür.

İslam din dersleri Baden Württemberg eyaletinde pilot proje olarak verilmeye başlandığında bu dersi verebilecek öğretmenler yok denecek kadar azdı. Din dersleri komisyonunda (Steuerungsgruppe) yer alan Müslümanlar tarafından teklif edilen öğretmenler, İslam din dersi öğretmenliği için gerekli şartlardan olan; Müslüman olma, yeterli Almanca dil bilgisine sahip olma, pedagojik ve din pedagojisi yeterliliğine sahip olma şartlarını taşıyorlardı. Aynı zamanda bu dersi verecek öğretmenlerin İslam din pedagojisi eğitimlerinin nasıl yapılacağı konusu da komisyon üyeleri arasında tartışmalıydı.³²⁵

İslam din dersleri öğretmenlerinin yetiştirilmesi için gerekli hazırlıkların yapıldığı aşamada, bu dersi verebilecek öğretmenlerin, İslam dinine mensup olmaması, Almanca dil bilgisinin yetersizliği, pedagojik ve dini pedagojik yetersizlikleri gibi belli başlı nedenlerle başvuruları reddedildi. Buna karşın İslam dersi öğretmeni ihtiyacını gidermeye yönelik okul müdürlüklerden elde edilen veriler; okullarda görev yapan bazı öğretmenlerin din dersi verebilmeleri için İslam dinine mensubiyet, Almanca dil bilgisi, pedagojik formasyon gibi gerekli şartların çoğunu taşıdıklarını ve bu öğretmenlerin teolojik-dini pedagojik alanda bilgilerini artırmak için yoğun bir eğitim almaya hazır olduklarını göstermiştir. Öğretmenlerin

³²⁵ Müller und Lichtenthäler, "Das Modelprojekt Islamischer Religionsunterricht in Baden Württemberg", s. 28.

din dersini verebilmeleri için gerekli olan hizmet içi eğitim kapsamındaki eğitim, model din dersi projesinin 2006/2007 eğitim-öğretim yılının birinci yarısında gerçekleştirilmiştir. Bu eğitim teoloji ağırlıklı dersler ile din pedagojisini kapsayarak İslam teolojisi ve din pedagojisi uzmanları tarafından verilmiştir. Öğretmenler din pedagojisi eğitimi almadıklarından, bu öğretmenlerin hizmet içi eğitimleri öğretmenlik mesleklerinin yanında zorunlu olarak 2010 tarihine kadar devam ettirilmiştir.³²⁶

Din derslerinin okullarda pilot proje olarak verilmeye başlanması sürecinde Baden Württemberg Eğitim Bakanlığı'nın desteğiyle ilkokullarda görev yapan öğretmenlerden yukarıda belirtilen şartlara uygun olan öğretmenler isteğe göre seçilmiş ve seçilen öğretmenlere kendi istekleri dahilinde 2007/2008 kış semestirinde Karlsruhe Eğitim Fakültesi (Pädagogische Hochschule Karlsruhe), Ludwigsburg Eğitim Fakültesi (Pädagogische Hochschule Ludwigsburg) ve Weingarten Eğitim Fakültesi'nde (Pädagogische Hochschule Weingarten) İslam din dersi alanında kendilerini alanda geliştirebilmeleri amacıyla sertifika programı çerçevesinde İslam din pedagojisi eğitimi verilmiştir.³²⁷ Bu sertifika programları (Erweiterungsstudium) çok sayıda teolojik ve din pedagojisi alanındaki dersleri içermekte ve İslam din dersi teologları ve din pedagojisi uzmanları tarafından verilmektedir.³²⁸

Sertifika programı eğitim fakültelerinde örgün eğitim türünde verilmekte ve iki dönem sürmektedir. Öğrencilerin programa kabulü ve programa uygunluğu bölüm başkanı tarafından yirmi dakikalık sözlü uygunluk testi (Eignungskolloquium) ile gerçekleştirilmektedir. Bu konuşmada öğrencilerin teori ve uygulama bilgilerinin yanında öğrencinin bölüme olan ilgisinin sorgulanmasına da yer verilmektedir.³²⁹

Sertifika programı iki modül halinde gerçekleştirilir. Birinci modül alan derslerinden (Fachwissenschaftliche Grundlagen) oluşurken, ikinci modül ise

³²⁶ Müller und Lichtenthäler, "Das Modellprojekt Islamischer Religionsunterricht in Baden Württemberg", s. 28-29.

³²⁷ Müller und Lichtenthäler, "Das Modellprojekt Islamischer Religionsunterricht in Baden Württemberg", s. 29.

³²⁸ Müller und Lichtenthäler, "Das Modellprojekt Islamischer Religionsunterricht in Baden Württemberg", s. 30.

³²⁹ Pädagogische Hochschule Freiburg, *Erste Ordnung zur Änderung der Studienordnung der Pädagogischen Hochschule Freiburg für den Studiengang, Amtliche Bekanntmachungen der Pädagogischen Hochschule*, 2012, www.ph-freiburg.de/fileadmin/dateien/zentral/rektorat/bekanntmachungen/ab_2012_33.pdf (30.05.2020), s. 3.

pedagojik ve didaktik temelli derslerden (Fachpädagogische und fachdidaktische Grundlagen) oluşmaktadır. Freiburg Eğitim Fakültesi'nde verilen sertifika programı incelendiğinde; programın birinci modülü Arapça İslami terimler, ilk dönem İslam tarihi, Kur'an bilimine giriş, hadis bilimine giriş, İslam'ın inanç esaslarına giriş ve İslam etiğine giriş derslerinden oluşur. İkinci modül ise pedagoji ağırlıklı olup teorik derslerden ve uygulamadan (staj) oluşur. Bu modülü oluşturan dersler ise; İslam din pedagojisine giriş, dinler arası öğretim, İslam din dersleri didaktiği ve metoduna giriştir. Birinci modül toplam 450 saat iken, ikinci modül stajla birlikte toplam 360 saatten oluşur. Her iki modülü de başarı ile bitirme şartı ya yazılı sınav ya da ödevler ile sağlanır.³³⁰

İslam din dersi öğretmenlerine yönelik tespitlerini ifade eden Ev'e göre, İlahiyat fakültesi mezunu olmayan ve aldığı kurslarla İslam din dersi verebilmeleri için icazet (yeterlik) verilen öğretmenlerin başarılı olamayacağı açıktır. Din dersini veren bu öğretmenlerin dersin muhteva ve metotlarına yabancı olduklarından bu alanın verim getireceğini beklemek doğru olmaz.³³¹

Okullarda İslam din dersini verecek öğretmenlerin yetiştirilmesine ilişkin sorunun çözülmesi yolunda ilk adımlar, üniversitelerde İslam Teolojisi adı altında yeni bölümlerin açılmasıyla gerçekleştirilmiştir. İslam din dersi öğretmeni yetiştirme sertifika programları öğretmen açığını kapatmada kalıcı çözümden ziyade geçici çözüm olarak görülmüştür.

Geçici ara çözümlerden sonra dersin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla İslam din dersini verebilecek ilk ve ortaöğretim İslam din dersi öğretmenleri Karlsruhe, Ludwigsburg, Freiburg und Weingarten eğitim fakültelerinde eğitmeye başlanmıştır. Lise İslam dersi öğretmenleri ise Tübingen Üniversitesi İslam Teolojisi Fakültesi (Zentrum für Islamische Theologie an der Universität Tübingen) ve Stuttgart Didaktik ve Öğretmen Eğitimi Devlet Semineri (Staatliche Seminar für Didaktik und Lehrerbildung Stuttgart) bölümünde yetiştirilmektedir. Eğitim

³³⁰ Pädagogische Hochschule Freiburg, "Erweiterungsfach Islamische Theologie/Religionspädagogik", www.ph-freiburg.de/fileadmin/dateien/zentral/studienplanung/gs_sto_anlage_islamische_na.pdf (30.05.2020).

³³¹ Halit Ev, "Almanya-Kuzey Ren Westfalen Eyaleti'ndeki İslam Din Dersleri Konusunda Bazı Tespit ve Teklifler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI, İzmir 2002, s. 286.

fakültelerinde bölüm ve ana bilim dallarının yeniden yapılandırılmasıyla, İslam dersi verecek uzman öğretmen yetiştirmek amacıyla 2015/2016 eğitim-öğretim yılında lisans (Bachelor) ve master dereceli İslam Teolojisi/İslam Din Pedagojisi adı altında İslam din dersi öğretmenliği bölümleri açılmıştır. Bu bölümler ilk ve orta dereceli okullarla birlikte liselerde de İslam din dersi öğretmeni olabilme imkanı vermektedir.³³²

2015/2016 eğitim-öğretim yılı itibariyle Baden Württemberg eyaletinde 68 kamu okulunda 60 Müslüman öğretmen tarafından İslam din dersi verilmiştir.³³³ 2019 yılı itibariyle İslam din dersi yaklaşık 90 kamu okulunda verilerek proje kapsamı genişletilmiştir.³³⁴

Öğretmenlere İslam din dersi verebilmeleri için eğitim fakültelerinde sertifika program olarak verilen İslam Teolojisi/İslam Din Pedagojisi, sonraları eğitim fakültelerinde okuyan öğretmen adaylarına yan dal olarak sunulmuştur. Bölüm, İslam din derslerinin okullarda yaygınlaşmasıyla birlikte uzman İslam din dersi öğretmeni ihtiyacının karşılanması amacıyla eğitim fakültelerinde artık ana dal olarak da seçilebilebilir hale getirilmiştir.

İslam din dersi öğretmeni yetiştirmeye yönelik Freiburg Eğitim Fakültesi'nin ilkökul öğretmenliği programında ana dal olarak 5 sömestir (dönem) süren ve toplam 42 kredilik okutulan İslam Teolojisi/İslam Din Pedagojisi'nde yer alan dersler şu şekildedir:³³⁵

- İslam Din Pedagojisine Giriş (Einführung in die islamische Religionspädagogik)
- İslam Din Dersine Yönelik Arapça-İslami Terimler (Arabisch-islamische Fachbegriffe für den islamischen Religionsunterricht)

³³² Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, "Weitere 40 Schulen bieten Islamischen Religionsunterricht an", *Baden-Württemberg Pressemitteilung*, 2015, (02.03.2020).

³³³ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, "Projektbeirat Islamischer Religionsunterricht nimmt Arbeit auf", 11.11.2015, (03.03.2020).

³³⁴ Baden Württemberg, "Islamischer Religionsunterricht sunnitischer Prägung erhält rechtssichere Basis", 2019, www.baden-wuerttemberg.de/de/service/presse/pressemitteilung/pid/islamischer-religionsunterricht-sunnitischer-praegung-erhaelt-rechtssichere-basis/, (18.03.2020).

³³⁵ Pädagogische Hochschule Freiburg, "Kompetenzbereich 4- Islamische Theologie/ Religionspädagogik", www.ph-freiburg.de/fileadmin/user_upload/Modul%C3%BCbersicht_PO_2015_BA_PRIM_mit_PH-Logo.pdf, (20.03.2020).

- Kur'an Bilimine Giriş (Einführung in die Koranwissenschaft)
- Hadis Bilimine Giriş (Einführung in die Hadithwissenschaft)
- İslam Etiğine Giriş (Einführung in die islamische Ethik)
- Erken İslam Tarihi (Die Geschichte des frühen Islams)
- Ders Didaktiği ve Metodu (Fachdidaktische und die methodische Aspekte)
- İslam İnancına Giriş (Einführung in die islamische Glaubenslehre)
- İslam Hukuku (Islamische Rechtslehre)
- Kur'an Arapçasına Giriş (Einführung in das Koranarabisch)
- Tanı Destekli Planlama, Uygulama ve Ders (Diagnosegestützte Planung, Durchführung und Reflexion von Unterricht)
- Din Didaktiği: Konular ve Derinlemesine Araştırma Metotları (Religionsdidaktik: Themen und Forschungsmethoden mit Vertiefung)
- Din Didaktiği: Diyalog ve Dinler arası Eğitimin Temel Sorunları (Religionsdidaktik: Grundfragen dialogischer und interreligiöser Bildung)

İslam bilimcisi Michael Kiefer'e göre henüz yeni bölüm olan İslam Teolojisi/İslam Din Pedagojisi bölümü üniversitelerde son zamanlarda deney usulüne göre okutulmaktadır. Kiefer buradaki asıl sorunu bu dersi veren Müslüman hocaların, her ne kadar uzman oldukları iddia edilse de din pedagojisi alanındaki eğitimlerinin olmamasında görmektedir. İslam din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesinden sorumlu öğretim elemanlarından; Münster Üniversitesi'nden Mouhanad Khorchide sosyoloji ve İslam araştırmaları, Osnabrück Üniversitesi'nden Bülent Uçar İslam araştırmaları, Rauf Ceylan ise migrasyon ve din sosyolojisi uzmanıdır. Sadece Erlangen Üniversitesi'nden Harry Harun Behr öğretmenlik eğitiminden dolayı bir eğitimci vasfı vardır.³³⁶ Din pedagoğlarından Lähnemann, başarılı bir din dersinin uygulanmasında pedagojik ve teolojik açıdan iyi eğitilmiş öğretmenlerin; iyi

³³⁶ Kiefer, "Saphir 5/6 und Einblick in den Islam-kritische Anmerkungen aus islamwissenschaftlicher Perspektive", s. 100.

hazırlanmış ders programı ve yararlı ders kitaplarından daha önemli olduğunu vurgulamaktadır.³³⁷

İslam din dersi hedeflerinin gerçekleşmesi için öğretmenlerin hem pedagojik hem teolojik hem de didaktik açıdan bazı metotlara sahip olması gerekmektedir.³³⁸ Dersi verecek öğretmenin pedagojik yeterliliği öğretmenin dersi planlanma stratejilerini içerir. Buna göre öğretmen; dersin sürecine ilişkin gözlem ve tanı koyma yeteneğinin yanında planlama, konuşma ve etkileme becerileri ile birlikte alan bilgisi ve alan didaktiği becerilerine de sahip olmalıdır. Başka bir ifade ile pedagojik yeterliliğe sahip bir öğretmen; dersin hedeflerini belirler, dersin içeriğini düzenler, öğrenme ortamını ayarlar, sosyal yapıyı oluşturarak iletişimi kurar ve etkileşimi geliştirerek yönetir.³³⁹ Öğretmenlerin din dersini başarılı verebilmelerinde diğer önemli bir etken ise öğretmenin teolojik yeterliliğe sahip olmasıdır. Teolojik yeterlilik bilimsel alan bilgisi niteliği ile ölçülür. Öğretmenler İslam Teolojisi'nin farklı disiplinlerini oluşturan Kur'an okuma becerisi, hadis ve hukuk bilgisi ve İslam tarihi ve felsefesi alanındaki bilgilere de sahip olmalıdır.³⁴⁰

İslam din dersi öğretmenin teolojik yeterliliği aşağıda sıralanacak becerilerin kazanılması yoluyla mümkündür. Bu beceriler şöyle sıralanabilir:³⁴¹

- Teolojik sorular ve alan bilgisi hakkında yeterli bilgiye sahip olma
- Teolojik problemleri metodik bir şekilde inceleyebilme (Metod Bilgisi)
- Temel bilgileri öğrencilerin anlama seviyelerine göre aktarabilme (Yapısal Bilgisi)
- Teolojik soruların diğer disiplinlerle olan bağlantılarını görebilme (Disiplinlerarası Bilgisi)
- Dini bilgilerin gündelik yaşamla ilişkisini kurabilme (Güncelleme Becerisi)

³³⁷ Johannes Lähnemann, "Almanya'daki Müslüman Çocukları için Din Eğitiminin Öğrenim Amaçları ve Metodları", *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri*, 8-10 Nisan 1988, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1991, s. 48.

³³⁸ Peter Müller, "Islam unterrichten zwischen Auseinandersetzung und Gestaltung", *Den Koran zu lesen genügt nicht. Fachliches Profil und realer Kontext für ein neues Berufsfeld. Auf dem Weg um Islamischen Religionsunterricht*, Harry Harun Behr, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2008, s. 86-91.

³³⁹ Müller, "Islam unterrichten zwischen Auseinandersetzung und Gestaltung", s. 87.

³⁴⁰ Müller, "Islam unterrichten zwischen Auseinandersetzung und Gestaltung", s. 87.

³⁴¹ Müller, "Islam unterrichten zwischen Auseinandersetzung und Gestaltung", s. 88.

- Uygun bir tarzla iletişim kurma becerisine sahip olma (Dil ve Diyalog Becerisi)

Öğretmen teolojik yeterliliğin yanında hermeneutik yeterliliğe de sahip olmalıdır. Hermeneutik yeterliliğin amacı hem kendini hem de başkalarını anlamayı içerir. Böylece öğretmen, öğrenci ile diyalog halinde bulunarak onu anlamaya çalışacaktır. Sahip olduğu bu beceri ile karşı taraf için neyin önemli olduğunu bulma noktasında empati kurabilecek ve ortaya çıkan bulgu ile kendi bildiklerini kıyaslama imkanına sahip olacaktır. Bu kıyaslama neticesinde ortaya çıkan durum, öğretmenin, birlikte yaşam için hangi sonuçları çıkardığını algılamasına yardım edecektir.³⁴²

Öğretmenin din dersini başarılı vermesinde etken olarak sayılan bu aşamalar her ne kadar birbirinden farklı olsa da birbirinden ayrılmaz parçalardır. Baden Württemberg İslam din dersi müfredatı öğrencilerin yanında öğretmenleri de hedeflemektedir. Öğretmenin dini beceriye sahip olması, öğretmenin kendi dünyasını anlama ufkunu geliştirmesini içerir.³⁴³ Dini yeterliliğe sahip bir öğretmen portresinde öğretmenin bir dine bağlılığı olmasa bile herkes tarafından kolaylıkla kabul edilen, mantık içeren bilgilere sahip olması yer alır. Ayrıca öğretmenin; toplumun yaşam biçimi bilgisini içeren genel kültür bilgisine sahip olması, çoğulcu din anlayışını geliştirmiş olması, dinin mevcut kültürel yapısını bilmesi, dinin güncel hayatla bağlantılarını kurabilmesi, dini içeriği derste işleyebilmesi, öğretilen bilgilerin denetlenmesine açık olabilmesi öğretmenin dini beceri kapsamında sahip olması gereken önemli özelliklerdir.³⁴⁴

Öğretmenin dini yeterliliğin yanında rol yeterliliği de önemlidir. Her öğretmen, öğrenci ile iletişimde farklı rol sorumluluklar üstlenir. Öğretmen bu rolleri bilinçli ve tutarlı kullanarak öğrencilerin teolojik düşüncelerini geliştirebilme yeteneğine sahip olmalıdır. Öğretmen dikkatli bir gözlemci rolünde olup sınıf içindeki konuşmaları yönlendirmede yol gösterici bir rol üstlenmesi gerekir. Öğrencilerin

³⁴² Baysal-Polat, “Wissens- und Kompetenzvermittlung als Ziele der Islamischen Religionspädagogik”, s. 210.

³⁴³ Baysal-Polat, “Wissens- und Kompetenzvermittlung als Ziele der Islamischen Religionspädagogik”, s. 211.

³⁴⁴ Müller, “Islam unterrichten zwischen Auseinandersetzung und Gestaltung”, s. 89.

söylediklerini algılamak, onlara değer vermek ve onlarla bir bağ kurmak için dikkatli bir gözlemci rolünde olmalıdır.³⁴⁵

Ayrıca üniversitelerde bölüm olarak okutulan İslam İlahiyatı'nın uzun bir tarihi olmayışından dolayı bu bölüm yeni bir tecrübedir. Öğretmen yetiştirme maksadıyla kurulmuş bu bölümlerin ilahiyat temelleri zayıftır ve daha çok pedagojik ağırlıklıdır. Ayrıca Almanca literatürlerin İslam İlahiyat alanında son derece yetersiz olduğu ve kaynak açısından oryantalist literatürün kullanıldığı da bir gerçektir. Burada görev İslam İlahiyatçısı Müslüman öğrencilere düşmektedir. Müslümanlar sadece öğrenci statüsünde kalmayacak öncelikle kendi kaynaklarını anlayacak ve bu kaynaklarla bugün arasında bir ilişki kurması gerekecektir. Bunun hemen olmasını beklemek de yanlış olur. Çünkü ilahiyatçıların önünde İslam İlahiyatı'nın fundamentalizmle mücadelesi, İslam ilahiyatının İslam'ı modernize etmesi ve göçmenlerin entegrasyonuna katkı sağlayacağı beklentileri gibi birçok faktör engel olarak durmaktadır. Bu engeller ilahiyatçıların beklenen yönde çalışmalar yapmasını bir hayli zorlaştırmaktadır. İslam İlahiyatçılarında bütün bu sayılan teorik zorlukların yanında bir takım kurumsal zorluklar da yer almaktadır. Bu zorluklar arasında yeni bir branş olan İslam İlahiyatının hangi fakülteye bağlanması gerektiği sorunu kurumsal meseleler arasında önemli bir sorun olarak durmaktadır.³⁴⁶

2.3.5. İslam Din Dersinin Dili

İslam din derslerinin Almanca verilmesindeki en önemli etkenlerden biri bütün Müslüman öğrencilerin dini ihtiyaçlarına cevap verebilmektir. Farklı kökenden Müslümanlara kendi dillerinde bir İslam dersinin verilmesi kolay olmadığından ders Almanca dilinde verilmektedir.

İslam din derslerinin hangi dilde verilmesi gerektiği konusunda Türk Müslüman aileler her ne kadar Türkçe dilinde verilmesi tarafında olsa da bunu göç bağlamında anlamak elbette zor olmayacaktır. Bu zamana kadar İslami bilgileri Almanca dilinde ifade etmeyen göçmen Müslüman Türk aileler, yaşadıkları bu

³⁴⁵ Müller, "Islam unterrichten zwischen Auseinandersetzung und Gestaltung", s. 91-92.

³⁴⁶ Ömer Özsoy, "Almanya'da İslam İlahiyatı-Tarihsel Gelişim, Kuramsal ve Kurumsal Zorluklar", *Als Thema der Deutsch-Türkischen Zusammenarbeit XII, Alman ve Türk İşbirliğinin Konusu Olarak İslam ve Avrupa*, Tarabya, 16. Oktober 2014, Deutsche Botschaft Ankara/Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği (Hrsg.), Ankara 2015, s. 117-119.

tecrübeden dolayı İslam'ın Almanca dilinde öğrenilmesi gerekliliğini düşünememişlerdir.³⁴⁷

Bugüne bakıldığında, gerek dini cemaatler gerek Alman hükümeti ve gerekse diğer ülke Müslümanlarının Almanca dilinde bir İslam'ın anlatılmasına sıcak baktığı ve bu konuda alevli tartışmaların yapılmadığı görülmektedir. Yeni Müslüman nesil vatanına geri dönme fikrinden uzaklaşınca; sosyal, kültürel ve siyasi ortamlara girebilmiş, kendini geliştirmiş ve dolayısıyla bu durum bu tür ortamlarda kendini ifade etme zorunluluğunu doğurmuştur. Bu tür ortamlarda kendini, kültürünü, dinini ifadesi de Almanca kelime ve kavramların doğru, yerinde ve geliştirilerek kullanılması ile mümkün hale gelmektedir. Diğer taraftan Müslümanların, diğer kökenden Müslümanlarla aynı ortamda, aynı dilde İslam'ı birlikte öğrenmeleri, dinleri hakkında ortak dille konuşmaları Müslümanların birlik ve beraberliği açısından önem arz etmektedir. Bu kaçınılmaz değişimlerle birlikte, Almanya'da yeni yetişen neslin ana dilini yeterli ve düzgün kullanamaması probleminin de, dinin yeterince anlaşılması noktasında Almanca dilinde öğrenimini bir anlamda zorunlu hale getirdiğini söylemek mümkündür.

Dersin Almanca verilmesinde en önemli hedef, öğrencinin İslam hakkında ve dini kavramları kullanmada dile hakimiyetini sağlamaktır. Müslüman öğrencilerin çoğu, inançları hakkında sadece kendi dillerinde konuşabilmektedir. Çoğu öğrenci İslam din dersinin başında örneğin Prophet (Peygamber) kelimesini bilmediğinden kendini ifade etmekte zorlanmakta ve utanmaktadır. Dersin sonlarına doğru, öğrenci dini soruları Almanca dilinde korkmadan ve çekinmeden ifade edebilecek seviyeye gelmektedir. Burada Almanca dini kavram bilgisi yeterli olmayan Müslüman öğrenciler, Müslüman olmayanlarla en basit dini konular hakkında bile ifade zorluğundan iletişim güçlüğü yaşamaktadır. Bu nedenle öğrenciler ancak sağlam bir dil bilgisi ile kendi kişiliklerini bulabileceklerdir. Sağlam dil bilgisi ise onların yaşadıkları ortama daha iyi entegre olmalarına imkan sağlayacaktır.³⁴⁸

³⁴⁷ Lamya Kaddor, "Islamkunde in deutscher Sprache", <http://lamya-kaddor.de/unterricht/islamkunde-in-deutscher-sprache/>, (30.05.2020).

³⁴⁸ Kaddor, "Islamkunde in deutscher Sprache", (30.05.2020).

Üzerinde çalışılan İslam din dersi müfredatında, İslam'ın temel kavramları Almanca terimlerle ifade edilmiştir. Allah yerine Gott³⁴⁹ kullanılmıştır. Gott ile Alman din dilinde ve kültüründe Yaratan ve Rahman anlamına geldiğinden Allah ifadesi kullanılmamıştır. Aynı terimlerin ortak manaya gelecek şekilde kullanımı Müslüman öğrencilerin din dili kullanımı ve diyalog becerisi açısından önemlidir. Böylece toplumsal diyalogun önünde duran gereksiz bir dil bariyeri önlenmiştir. Ayrıca günlük Alman dilinde bilinen bir kısım İslami kavramların orijinal hallerinde kullanımlarına da önem verilmiştir.³⁵⁰

Farklı İslam toplumları tarafından ortak kullanılan bazı dini kavramların farklı dillerde anlam kaybına uğramaması için bu kavramların Arapça orijinali IJMES³⁵¹ transkripsiyon (başka bir alfabeye çevirme) sistemine göre yazılarak kelime Almanca kavramla belirtilmektedir.³⁵² Öğrenciler böylece Arapça teolojik kavramlarla tanışıp yaşlarına göre kavramların içeriğini doldurabilecek ve öğrencilerin İslami metinleri anlaması kolaylaşacaktır. Bu sisteme göre düzenlenmiş bir örnek verildiğinde; Hac kelimesinin Almanca sözlük karşılığı olan Pilgerfahrt, Mekke'ye Hac Ziyareti manasına gelen Wallfahrt nach Mekka açıklaması ile birlikte verilerek, “hac” kelimesi transkripsiyon sisteminde “ḥadjj” şeklinde yazılmıştır.³⁵³

Arapça kelime ve kavramların hem Alman hem de uluslararası dil alanında okunuşunu belirtmek için başka bir alfabeye çevirme (transkripsiyon) standardı bugüne kadar olmadığından müfredattaki kelime ve kavramların aktarımı belli bir kurala uygun yapılamamıştır. Pragmatik yaklaşımla hareket edilerek bütün Arapça,

³⁴⁹ Kuzey Ren Vestalfalya eyaletinin İslam din dersi müfredatında Allah kavramı kısmen kullanılmıştır. Allah kavramının kullanılması sebebi ise bu kavramın Alman geleneğinde de mevcut olmasıdır. Burada iki eyaletin müfredatında kavram kullanımı farklılığı göze çarpmaktadır. Ministerium für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen, *Lehrplan für die Grundschule in Nordrhein-Westfalen*, Düsseldorf 2013, www.schulentwicklung.nrw.de/lehrplaene/upload/klp_gs/klp_rel_islam/LP_Islamischer_Religionsunterricht_GS_Endfassung.pdf (30.03.2020), s. 14-15.

³⁵⁰ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Bildungsplan der Grundschule*, s. 7.

³⁵¹ IJMES, International Journal of Middle East Studies, “Letters of the Alphabet”, www.loc.gov/catdir/cpsd/romanization/arabic.pdf, (01.03.2020).

³⁵² Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung Bildungsplan der Oberstufe an Gemeinschaftsschulen*, Neckar-Verlag, Villingen-Schwenningen 3. März 2016, www.bildungsplaene-bw.de/site/bildungsplan/get/documents/lbw/export-pdf/depot-pdf/ALLG/BP2016BW_ALLG_GMSO_RISL.pdf (06.02.2020), s. 35-36.

³⁵³ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung Bildungsplan der Oberstufe an Gemeinschaftsschulen*, s. 38.

Farsça, Türkçe kelime ve kavramlar –“Hac” kelimesi için kullanılan Hadsch (حج), Pilgerfahrt veya “Hoca” kelimesi için kullanılan Hodscha (خواجه), der Lehrer örneğinde olduğu gibi– Almanca Duden sözlüğünden faydalanılarak yazılmıştır. Duden sözlüğünde olmayan Arapça kelime, kavram ve isimler ise Almanca fonetiğine göre uyarlanmıştır. Bazı Arapça kelimeler Almanca'nın fonetik yapısına uymamaktadır. Böyle durumlarda kelimeler ders müfredatında Almanlar arasında en yaygın kullanılan şekliyle yer almaktadır. Alman İslam bilimcilerinin, Alman-oryantalistlerce kullanılan transkripsiyon metodu, Alman telaffuzundan farklı yazım biçimleri -(ض=d örneğinde olduğu gibi)³⁵⁴ içerdiğinden; okuma-yazmayı yeni öğrenen öğrenciler açısından yanıltıcı semboller içermesi nedeniyle kullanılmamaktadır. Peygamber isimlerinin aktarılmasında da Muhammad/Muhammed/Mohammed örneğinde olduğu gibi farklı yazım şekilleri ortaya çıkmaktadır. Peygamber Hz. Muhammed, müfredatta Muhammad şeklinde ifade edilmiştir. Bu kullanım bu ismin bu şekilde yazılması gerektiğini belirleme amacı içermediği gibi diğerleri arasından da yapılmış bir tercih de değildir. Diğer kavramlar da aynı şekilde Tawhid/Tewhid veya Maulid/Mawlid/Mevlid örneklerinde olduğu gibi farklı yazım şekilleriyle göze çarpmaktadır.³⁵⁵

Ders müfredatında kullanılan bu teknik terimler müfredatın sonunda liste olarak verilmiştir. Burada öğretmenlerin üstlenmesi gereken sorumluluk, öğrencilerin ana dilinde kullandığı özel kavramları bu kavramlarla ilişkilendirmeleridir. Ayrıca Kur'an'dan Arapça alıntı yapmak, onları ezbere okutmak ve aynı zamanda İslami kaynaklardan Arapça alıntılar yaparak konuda derinleşmek ve tefekkür etmek derste yapılması beğenilen, teşvik edilen bir çalışmadır. Bu yolla İslami kavramların orijinalliğinin korunması ile estetik değerinin öğretilmesi amaçlanmaktadır. Bu durum öğrencilerin Arapça dilini öğreneceği anlamına gelmediği gibi öğrenciye Arapça okuyabilme becerisini de kazandırmaz. Bu tür becerilerin kazandırılması aile ve caminin bir görevidir. Mezhebe dayalı verilen İslam din dersinin Almanca

³⁵⁴ Seminar für Orientalistik, “Regeln zur wissenschaftlichen Umschrift des Arabischen am Seminar für Orientalistik der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel”, www.islam.uni-kiel.de/de/studium/materialien/materialien-1/umschrift-arabisch (05.03.2020), s. 2.

³⁵⁵ Ministerium für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen, *Lehrplan für die Grundschule in Nordrhein-Westfalen, Islamischer Religionsunterricht*, Düsseldorf 2013, www.schulentwicklung.nrw.de/lehrplaene/upload/klp_gs/klp_rel_islam/LP_Islamischer_Religionsunterricht_GS_Endfassung.pdf (30.03.2020), s. 11-12.

verilmesindeki en önemli hedef, Alman toplumunda Müslüman öğrencilerde dini konuşma kültürünün oluşumunu sağlamak ve öğrencilerin kendi dinleri ve dini davranışları hakkında konuşma ve iletişim becerisi kazandırmaktır.³⁵⁶ İslam din dersinin dil konusundaki ödevi ise öğrencilere din dilinin estetiğine, semantiğine ve metaforuna ilişkin erişilebilirlik kazandırmaktır.³⁵⁷

³⁵⁶ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Bildungspläne 2016, Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung*, www.bildungsplaene-bw.de/Lde/LS/BP2016BW/ALLG/GYM/RISL/LG, (05.03.2020), s. 10.

³⁵⁷ Ministerium für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen, *Lehrplan für die Grundschule in Nordrhein-Westfalen, Islamischer Religionsunterricht*, s. 11.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Almanya İslam pedagojisi, henüz gelişiminin başlangıcındadır. Heimbrock, modern bir İslam Pedagojisi geliştirmek için ilk etapta öğrencilerin, öğrenci velilerinin ve cami derneklerinin; ders içeriği, ders metotları ve öğretmenler hakkındaki beklentilerini empirik temellere dayanarak tespitinin gerekli olduğunu belirtmektedir.³⁵⁸ Burada beklentileri karşılayabilen bir İslam dersinin, gerçek hayatla bütünleşerek ihtiyaçlara cevap vermesi bakımından önemi ortaya çıkmaktadır.

Ahrens ise, Federal Almanya'daki okullarda İslam din dersinin başarılı uygulanabilmesi için önemli faktörlerden biri olarak okul ile veli arasındaki bağın incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Ahrens, velilerin okula karşı veya okulun velilere karşı çoğu zaman endişe ile yaklaştığından bahsetmektedir. Ahrens'e göre bu endişeler genellikle ders içerikleri noktasında oluşmaktadır. Ahrens, okulun eğitim hedefleri ile ailelerin eğitim hedefleri kıyaslandığında bu hedeflerin birbiri ile uyumadığını dile getirmektedir.³⁵⁹

Uçar'a göre İslam dersleri açısından İslam din dersinin içeriğinin ne olacağı konusu önem arz etmektedir. Müslüman çocukların, dinlerini öğrenirken o dersi kendilerine yakın hissetmelerini sağlayacak içeriklerin ne olduğunun tespiti iyi bir din dersinin ihtiyaçlarındadır. Kendilerini derse yabancı hissetmeyen öğrenciler

³⁵⁸ Hans Günter Heimbrock, "Jenseits der Koranschulen-Auf dem Wege zur Islamischen Erziehung im westlichen Kontext", *Zeitschrift für Pädagogik und Theologie*, 59, 2007, s. 176.-178., Akt. Bülent Uçar (Hrsg.), "Prinzipien einer Islamischen Religionspädagogik", *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverortung und dialogischer Öffnung: Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.) Lang GmbH, Frankfurt 2011, s. 121.

³⁵⁹ Ahrens, *Islamischer Religionsunterricht an öffentlichen Schulen als multifaktorielle Problematik und Chance*, s. 93-94.

dinlerini öğrenebilir, derse katkıda bulunabilir ve fikir paylaşımında bulunabilirler. Çocuğun okul dışında cami veya aile ortamında öğrendiği tanıdığı İslam`la İslam din dersi içeriğinin bağdaşmaması durumunda; çocuk kendini derse karşı yabancı hissedecek ve bu durum çocuğun dersteki geri dönüşümlerini olumsuz yönde etkileyecektir. Bu nedenle öğretmenlerin eğitiminde, müfredatın oluşturulmasında ve eğitim ilke ve yöntemlerin belirlenmesinde; öğrencilerin bu derste kendini bulma imkanı sağlayacak bir bakış açısının geliştirilmesi gerekmektedir. En iyi taslağın bile hedef kitlesini göz önünde bulundurmadığı müddetçe hedefe ulaştırmadığı ortadadır. İslam dersinin hedefine ulaşabilmesi için dersin hedef kitlesini oluşturan öğrencilerin ihtiyaç ve beklentilerinin araştırılması gerekmektedir.³⁶⁰ Bu anlamda öğrencilerin dini eğitiminde belirleyici role sahip velilerin din eğitiminden beklentilerinin belirlenmesi, istek ve beklentilerinin eğitim ve öğretim sürecinde uygulanması önemli bir ihtiyaçtır. Verimli ve etkili bir ders için Müslüman toplumun talep ve ihtiyaçlarının belirlenmesi, İslam din dersi öğretmenlerinin mevcut işleyişe yönelik ihtiyaç ve beklentilerinin tespiti; dersin okul ve aile iş birliğinde birbirini tamamlayan bir süreç olması bakımından önem arz etmektedir.

İslam din dersi hakkında yapılan bu değerlendirmeler, dersin henüz gelişim sürecinde olması bakımından bazı soruların cevaplandırılması gerektiğini göstermektedir. Bu bakımdan; dersin gelişim sürecine katkıda bulunması, dersin işleyişi noktasındaki problem ve sorulara ışık tutması, dersin verimli ve başarılı uygulanabilmesi amacıyla İslam din dersi öğretmenleri ile velilerin dersten beklentilerinin tespiti önemli görülerek incelenmiştir.

Almanya`da İslam pedagojisi didaktik taslağının geliştirilmesine önem verilmektedir. İslam din dersi didaktiği ihtiyacına binaen didaktiğe temel oluşturabilecek bazı önemli unsurlar aşağıda kategoriler halinde hem İslam din dersi öğretmenlerine yönelik hem de velilere yönelik olmak üzere sınıflandırılmıştır. Araştırma kategorileri oluşturulurken literatüre dayalı olarak İslam din derslerini yakından ilgilendiren, cevap bulması gereken sorular temel alınmıştır. İslam din derslerinin başarılı olarak uygulanması noktasında cevap bekleyen önemli sorular; ne

³⁶⁰ Bülent Uçar und Danja Bergmann, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele*, V&R Unipress, Univ.-Verl. Osnabrück, Göttingen 2010, s. 11-12.

öğretilmesi gerekiyor? (içerik), niçin öğretilmesi gerekiyor? (hedef), nerede öğretilmesi gerekiyor? (öğretim ortamı), ne zaman öğretilmesi gerekiyor? (gelişim düzeyi), nasıl öğretilmesi gerekiyor? (metot), kim öğretmesi gerekiyor? (öğretici) gibi dersin işleyişini yakından ilgilendiren önemli ana çerçeve sorulardan oluşmaktadır.³⁶¹

Araştırmanın bu bölümünde başarılı ve etkili bir İslam din dersi için İslam din dersi öğretmenlerinin ve bu dersi alan öğrencilerin velilerinin derse ilişkin görüş ve beklentilerini tespit etmek amacıyla çalışmanın 6.3. ve 6.4. (Veri Toplama Araçları ve Veri Analizi) bölümlerinde de belirtildiği üzere literatur bilgisi ışığında kategoriler oluşturulmuş ve görüşmelerden elde edilen veriler bu kategoriler aracılığıyla sistemleştirilerek araştırma bulgularına ulaşılmıştır. Kategoriler altında verilen bulgularla ilişkili olarak her kategoriye ait bölüm sonunda genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

İslam din dersi öğretmenleri ve velilerden, veri toplama tekniği olarak kullanılan görüşme sorularından elde edilen cevaplar, aşağıda her bir katılımcı kitlesine yönelik oluşturulan başlıklar altında yer almaktadır. Katılımcı cevaplarından elde edilen araştırma verilerinin analizi sonucunda ulaşılan bulgular ve yorumlar ile katılımcı kitlesine ait her bölüm sonunda yapılan değerlendirmelere aşağıda yer verilmektedir.

Literatür taraması sonucunda Baden Württemberg eyaletindeki okullarda verilen İslam din derslerinden hem öğretmenlerin hem de velilerin beklentilerini ele alan müstakil bir çalışmaya rastlanmadığından; araştırma bulgularını karşılaştırma imkanı kısıtlıdır.

3.1. Öğretmenlerin Beklentilerine İlişkin Bulgular

İslam din dersi öğretmenlerinin İslam dersinden beklentilerini belirlemek amacıyla araştırmanın amaçları doğrultusunda oluşturulan görüşme tekniğinin İslam din dersi öğretmenlerine uygulanması sonucunda elde edilen bulgulara burada yer verilmektedir. Veriler, görüşme sürecinde görüşme sorularının sorulması sırasında gözetilen anlam bütünlüğüne uygun olarak oluşturulan, birbiriyle ilişkili kodlar yardımıyla farklı kategoriler altında sınıflandırılmıştır. Görüşme sorularından elde

³⁶¹ Selçuk, “Überlegungen zum Islamischen Religionsunterricht in Deutschland”, s. 106.

edilen verilerin analizi sonucu elde edilen bulgular, bu kategoriler altında, katılımcı yanıtlarından ya doğrudan ya da anlam bütünlüğünü bozmadan yapılan alıntılar aracılığıyla tanımlanmıştır.

3.1.1. Öğretmenlerin Din-Devlet İlişkileri Açısından Beklentileri

Baden Württemberg eyaletinde devlet tarafından pilot proje olarak uygulanan İslam din dersinin verilmesi noktasındaki sorumluluğun kime ait olması gerektiği ile dersten sorumlu olması beklenen mercilerin derse dair hangi sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiği; araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerine sorularak, katılımcı öğretmenlerin din dersinden din-devlet ilişkileri bağlamındaki talep ve beklentileri tespit edilmiştir.

3.1.1.1. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Sorumluluğu Konusundaki Görüşleri

İslam din derslerinin devlet okullarında uygulamaya konulması esnasında Alman Anayasasının 7. Maddesinin 3. Paragrafında geçen bir yapı ile uyumlu İslam din dersi vermek mümkün olamamaktadır. Halen Alman Anayasa'sına uygun muhatap Müslüman dini cemaat oluşturulamadığından BW eyaletinde İslam din dersi, Kültür Bakanlığı'nın sorumluluğunda yürütülmektedir. Bu anlamda İslam din dersinin, devletin mi yoksa Anayasa'ya uygun olarak dini cemaatlerin mi sorumluluğunda verilmesi gerektiği ile ilgili beklentileri tespit etme amaçlı geliştirilen sorular, araştırmaya katılan İslam dersi öğretmenlerine yöneltilmiştir. Katılımcı cevaplarından elde edilen bu beklentiler aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_02: Devlet sorumlu olmalı. Devlet sorumluluğu altında olması gerekiyor. Çünkü cemaatler arası çok farklılıklar var. Düşünceler, fikirler, inançlarda dahi farklılıklar var. Uygulamada, eğitim şekillerinde de farklılıklar görüyoruz. Zaten İslam dersinde her türlü cemaatlerden olan çocuklar bulunuyor ve kendi aralarında bile bazı konularda hem fikir olmuyorlar. Bunu çocuklarda görüyoruz. Yetişkinlerde bu daha belirgin oluyor. O yüzden her şeyin devlet kontrolü altında olmasından yanayım.

Ö_11: Devletle gayet iyi gidiyoruz. Çünkü hiçbirisi bütün din derslerini kapsamıyor. Kimisi sadece Türk'leri kapsıyor, kimisi sadece Bosna'lıları kapsıyor, kimisi Şii'leri kapsıyor. Cemaatleri sorunlu, problemli görüyorum.

İslam din derslerinin sorumluluğu ile ilgili sorulan sorulara verilen cevaplardan elde edilen katılımcı beklentileri incelendiğinde; İslam dersi öğretmenlerinin çoğunluğunun (Ö_02, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11) dersin devlet sorumluluğunda ve kontrolünde verilmesi gerektiği yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcı İslam din dersi öğretmenlerinde, İslam dersinin mevcut durumdaki dini cemaatlerin sorumluluğunda verilmesi halinde cemaatler arası fikir ayrılıkları

sebebiyle bazı karışıklıklara sebebiyet verebileceği düşüncesinin hakim olduğu görülmektedir. Katılımcılar dini cemaatleri sahip oldukları farklı dini anlayışlar bakımından ayrımcılığa sebebiyet verebilecekleri endişesiyle dersin sorumluluğuna uygun görmemektedirler.

Dini cemaatlerin de devletle birlikte ortaklaşa bu derse önemli katkılar sunması gerektiğinin önemine de dikkat çeken katılımcı öğretmenler (Ö_01, Ö_03, Ö_08, Ö_09) olmuştur. Bu yönde görüş bildiren bazı öğretmen görüşleri şöyledir:

Ö_08: Ortak, anlaşmalı hareket etmeliler. Almanya`da Baden Württemberg eyaletinde 4 tane büyük dernek var. Hangi dernek, hangi şekilde, hangi müfredatı belirler? İster istemez kendi istek ve arzuları öne çıkacağı için devletin burada dengeleyici bir rol alarak ikisinin de ortaklaşa bir anlaşma yolunu belirlemeleri gerekir.

Ö_09: Bizim çok desteğe ihtiyacımız var. Parasal konuda da desteğe ihtiyacımız var. Birisi Kur`an-ı Kerim verse veya o yönden yardımcımız olsa çok iyi olur. Devlet olduğu için bu konularda bize yardım etmiyorlar ama dini kurumlar olsaydı yardım olurdu. Bir birleşebilseler hedef zaten o. Devletin hedefi bu.

Bir kısım katılımcılara göre İslam din dersi çalışmalarını devlet ve dini cemaatler ortaklaşa yürütmelidirler. Katılımcılar, devleti İslam dersinin verilmesinde dini cemaatler arasında dengeleyici bir unsur olarak görürken aynı zamanda din eğitimi noktasında dini cemaatlerin tecrübelerinin, katkılarının da İslam dersinin gelişiminde ve işleyişinde katkısı olabilecek bir destek olarak görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerden birinin, dini cemaatlerin kontrolünde bir İslam dersinin verilmesi gerektiğinden yana olduğu görülmektedir. Katılımcı öğretmen görüşü şöyledir:

Ö_03: Dini cemaatler vermeli. Çünkü dini cemaatler bu işin içinde. İçerik bakımından neyin ne kadar önemli olduğunu daha iyi biliyorlar. Dini cemaatsiz olmaz ama devletsiz olabilir. Ama ikisi beraber bir şey yapsalar daha iyi olur.

Dini cemaatlerin kontrolünde bir İslam dersi verilmesi gerektiği yönünde görüş bildiren katılımcı öğretmene göre dini cemaatler din derslerinin içeriğine daha çok hakimdir. Devletsiz din dersinin olabileceğini ama dini cemaatsiz din dersinin mümkün olmadığını ifade eden katılımcı yine de devletin ve dini cemaatlerin birlikteliğinde bir din dersinin daha sağlıklı olacağından yana görüşlere sahiptir.

İslam din dersinin sorumluluğu ile alakalı dini cemaatlere değinen araştırmalara bakıldığında; araştırmalarda, dini cemaatlerin henüz bu yetkinliğe ulaşacak niteliklerinin olmadığı belirtilmektedir. Çalışmasında dini cemaatlerin okullarda İslam din dersini verme noktasında henüz hazır olmadığını belirten Konya, dini cemaatlerin İslam din dersi gelişmelerini şüphecilikle izlediklerini dile

getirmektedir. Dini cemaatlerin, çocuklarını İslam din dersine göndermek isteyen üyelerinin derse ilişkin görüşlerini ve endişelerini onaylamayı tercih ettiklerini belirten Konya, dini cemaatlerin İslam din derslerine tecrübesiz ve hazırlıksız yakalandıklarını ifade etmektedir. Bunun yanında Osnabrück üniversitesindeki İslam din dersine ilişkin gelişmelerin DİTİB tarafından önemli ölçüde desteklendiğini ve takip edildiğini dile getiren Konya, dini cemaatlerin Müslüman toplumun bütününe ulaşamadıklarını ve kendi içlerinde kapalı kaldıkları sürece bu gençleri de kaybedeceklerini bildiklerine dikkat çekmektedir.³⁶² Konya'nın dini cemaatlerin derslerle alakalı sorumluluk alma noktasındaki endişeleriyle, araştırmaya katılan öğretmenlerin endişelerinin benzer yönere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan okullarda diğer dinlere ait verilen din derslerine bakıldığında, kilisenin öğrenciler ve öğretmenler tarafından din derslerinde kabullenilebilirliği veya ders müfredatlarına ne ölçüde dahil edilmesi gerektiği konusuna ilişkin araştırmalar; okullarda verilen Hristiyan din derslerinde kilisenin bazı zorlukları beraberinde getirmesine rağmen kilisenin din derslerine dahil edilmesi gerektiğini göstermektedir. Bendrath'a göre din dersi teolojik yönüyle kilisenin misyonundan ayrı düşünülemez. Devletin eğitim görevleri arasında önemli bir yer tutan din dersi, hem okulun hem de kilisenin eşit derecede sorumluluğundadır. Kilisenin okul din dersi müfredatındaki sorumluluğunda kilisenin bizzat kendi istekli tutumu da önem arz etmektedir. Burada Bendrath, kilisenin okullarda verilen din derslerine ne kadar müdahildir sorunun cevabına gelince olması gerekenden daha az müdahil olduğunu dile getirmektedir. Din derslerinin verilmesi noktasında kilisenin geride durmasının sebebi ise bilinmemektedir.³⁶³ Kilisenin din dersine ne ölçüde dahil edilmesi gerektiği yönündeki bu ifadeler, dini kurumların okullardaki fonksiyonlarına ilişkin ipucu vermektedir. Burada din dersinin kiliseye olan ihtiyacı ve kiliseden bağımsız düşünülemeyeceği belirtilmektedir.

Buradan hareketle katılımcıların çoğunluğunun görüşleri doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında; katılımcıların, İslam dersinin sorumluluğu noktasında

³⁶² Pervin Konya "Erfahrungen als Lehrkraft für Islamunterricht in deutscher Sprache", *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.), Peter Lang, Frankfurt 2011, s. 476-477.

³⁶³ Chrisine Bendrath, *Kirche als Bildungsperspektive des Religionsunterrichts*, Lit Verlag, Berlin 2011, s. 181-182.

dini cemaatlerin yetersizliklerinden dolayı devlet kontrolünde bir İslam dersi profili çizdikleri görülse de, bir kısım katılımcıların da belirttiği üzere dersin ihtiyaç duyduğu noktalarda dini cemaatlerin yapacağı katkılar yönüyle dini cemaatlerin önemli görüldüğü ve dersin cemaatlerden bağımsız görülemediği söylenebilir. Almanya'daki Müslümanların dini eğitiminde oynadığı önemli roller itibariyle dini cemaatlerin, İslam dersinin verimli işlenebilmesi amacıyla ders sürecine olan katkıları yönüyle işlevsel olmaları gerektiğine vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. İslam dersinin denetimini ve sorumluluğunu tamamen dini cemaatlere verememe yönündeki görüş ve düşüncelerin; dini cemaatler arasındaki fikir ayrılıkları, farklı din algılarının getirdiği farklı dini anlayışlar sebebiyle olduğu görülmektedir. Bu nedenle İslam dersi müfredatının oluşturulması, İslam dersi öğretmenlerinin seçimi gibi dersin uygulamasını ilgilendiren önemli konulardaki ders sorumluluğunun tamamen dini cemaatlere bırakılmasının mevcut dini cemaatlerin durumları dahilinde mümkün gözükmediğini söylemek mümkündür.

3.1.1.2. Öğretmenlerin Okul Yönetimine Yönelik Görüşleri

Araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerine “Okul yönetiminden İslam din dersine katkıları noktasında ne gibi beklentileriniz var?” sorusu sorulduğunda katılımcı öğretmenlerin soruya verdikleri cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_03: Din derslerine ayrılan bütçe konusunda sıkıntı yaşamıyoruz. Müdürle ilişkimiz iyi ama diğer din derslerinden öğretmenler pek fazla beraber çalışmak istemiyorlar. Hizmet içi seminerlere gittiğimizde müdürün onayı gerekli. Bunu onaylaması birinci beklentim. İkincisi okulda dini bir etkinlik olduğunda bunlara dikkat edilmesi lazım. Okulda etkinlikleri Ramazan ayına denk gelmemesine dikkat etmelerini isterim.

Ö_04: Okul yönetimi beklentimi, karşılıyor din dersine çok destek veriyorlar. O yönde hiçbir sorunumuz yok. Benim beklentim de öteki din derslerini nasıl görüyorsa benim din dersimi de aynı şekilde görmesini, aynı değeri vermesini isterim.

Ö_06: Müdürle aramızda güven sorunumuz yok. Her istediğimiz alınabilsin ve okulda her zaman İslam din dersi olduğundan bununla gurur duyulsun. Dışarıya verilen bilgilerde bizim okulumuzda da din dersi var denilmesini bekliyorum. Bu yönlerden destek lazım.

Ö_10: Kendi müdürümden beklentim yok çünkü çok açtı bu konuda. Her konuda da yardımcı oluyordu. İhtiyaçlarımızı karşılıyordu. Öyle bir müdür her zaman iyidir. Mesela kitap ihtiyacımız oluyordu alın diyordu. Okul yönetiminin açık olmasını, her okulda mutlaka İslam dersinin yapılmasını isterim. Müdürün açık görüşlü olması gerekir.

Araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerinin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_10, Ö_11) okul yönetiminden İslam din dersine verdikleri destekten dolayı oldukça memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, okul yönetiminin İslam din derslerine karşı negatif bir tavır

sergilemediklerini aksine İslam din dersine materyal, ders kitabı, araç ve gereç gibi çeşitli ders donanımlarını sağlamaya çalıştıklarını ve müdürlerinin İslam dersine destek verdiklerini belirterek bu noktadaki beklentilerinin karşılandığını belirtmişlerdir. Katılımcılar okul yönetiminden İslam dersine desteği noktasında duydukları memnuniyetin yanında okul müdürlerinden İslam dersinin geleceğine yönelik gelişimi için dersin kabullenirliğini ve önemini artırmak amacıyla okul müdürlerinin İslam dersinin yanında durduğunda göstererek, dersin tanıtımını yaparak, dersi duyurarak daha aktif roller üstlenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerden 2'si ise okul yönetiminden beklentileri noktasında farklı görüş belirtmişlerdir. Farklı görüş belirten katılımcı öğretmen görüşleri şöyledir:

Ö_05: Çok beklentim var. Ben ilk İslam dersi öğretmeniydim ve hiçbir kitap yoktu. Hiçbir dini kitap veya bir bütçe yoktu. Çocukların eline verebileceğim bir defter, bir kitap, hiçbir şey yoktu. İnternette birkaç kitap araştırdım, bir kaç kitap kendim için ısmarladım. Onlar karşılandı ama öğrencilerime yoktu. Bize verilen bir bütçe de yok şu an. Müdürlerin din dersinden pek bilgisi olmadığı için bir sorun olduğu zaman yardım edemiyorlar. Yeni müdür geldi şimdi müdür benim dersime girmek istedi. Bir de ben kitapları ısmarladığım zaman o kitapları müdürüme gösterdim. İçine baktı. İçindeki verilen dersler ne diye. Güven sorunu çok var.

Ö_09: Parasal konuda sorun var. Kur'an-ı Kerim ihtiyacım oluyor müdür para vermiyor. Gidiyorum kendim alıyorum. Ama kalkıp da on beş tane Kur'an-ı Kerim alamam. Keşke bana destek olsa diyorum. Bana diyorlar ki sen niye camiden almıyorsun. Çünkü Hristiyan din dersleri genelde kiliseden alıyorlar parayı ve oradan kitap da alabiliyorlar. Müdürümün bizim okulumuzda İslam dersi var deyip de bunu dışa biraz yansıtmasını, anlatmasını isterim.

Okul yönetiminden beklentiler ve memnuniyet noktasında farklı görüş bildiren 2 katılımcı öğretmenin, diğer katılımcılara kıyasla olumsuz bir tablo çizdikleri görülmektedir. Katılımcılar, müdürlerinden kendilerine karşı daha hassas ve özenli davranmalarını beklemektedirler. Katılımcıların ortak sorununu, İslam dersine bir bütçenin ayrılmaması oluşturmaktadır. Katılımcılar bütçe yetersizliğinden dolayı İslam dersi kitap ve materyallerini temin edemediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar, İslam dersine maddi açıdan gerekli donanımın sağlanmasını beklemektedirler. Katılımcılardan Ö_05'e göre, okul yönetiminin İslam din dersi hakkındaki bilgisi oldukça azdır. Katılımcı, okul yönetimiyle güven noktasında problem yaşadığını bu sebeple okul müdürünün İslam dersi kitaplarını incelemek istediğini ve ders ortamına katılarak bu derste neler yapıldığına ilişkin endişesini gidermek istediğini belirtmiştir. Bu noktada katılımcı öğretmenin en önemli beklentisi bu dersin de okulda verilen diğer katolik din dersleri gibi okul müdürü tarafından kabul görmesidir. Katılımcılardan Ö_09 da dersin müdür tarafından

dikkate alınmasını, ders hakkında bilgilenmesini ve aynı zamanda okulu da ders hakkında bilgilendirerek dersin kabullenirliğini artırmak amacıyla destek vermesini beklemektedir. Katılımcı görüşlerinden hareketle; gerekli ders materyallerinin sağlanması için ihtiyaç duyulan maddi desteğin yanında ayrıca okul müdürünün İslam dersine ilgi ve alaka duyarak manevi destek içeren davranışlar sergilemesi okul müdüründen beklenenler arasında özetlenebilir.

Katılımcı görüşlerinden hareketle; katılımcıların çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09, Ö_10, Ö_11) okul müdürlerinden, İslam din dersinin okul üyeleri tarafından kabullenilebilirliği için dersi tanıtımalarını, ders hakkında okulu, öğretmenleri bilgilendirici çalışmalar yapmalarını beklemektedirler. Müdürlerin derse her türlü maddi-manevi desteği verme noktasında çaba göstermeleri ve dersin içeriği hakkında bilgiler vermeleri önemli beklentiler arasında özetlenebilir. Ayrıca toplumda oluşan olumsuz İslam algısını kırmak ve derse okul içinde hak ettiği değeri vermek amacıyla bir kamu üyesi mensubu olan okul müdürleri tarafından İslam din dersinin tanıtımının yapılmasının İslam dersi öğretmenleri tarafından oldukça önemli görüldüğü düşünülmektedir. Bu yönde yapılacak her türlü bilgilendirme çalışmalarının okul ortamında karşılıklı güven, samimiyet duygularının gelişmesi açısından önemli görüldüğünü söylemek mümkündür.

3.1.1.3. Öğretmenlerin BW Eyaleti İslam Din Dersi Danışma Kuruluna Yönelik Görüşleri

Din hürriyeti Alman Anayasası'nın ilgili Maddesinde (7/3) güvence altına alınmıştır ve okullarda din dersleri bu madde kapsamında verilmesi gerekmektedir. Devletin Anayasaya uygun muhatap alabileceği dini cemaatin mevcut olmayışından Anayasaya uygun İslam din dersi verilememektedir. İslam din dersinin verilebilmesi için BW eyaletinde dini cemaat muhatap sorununa geçici yollarla çözüm üretilmiş ve dini cemaatin din dersindeki sorumluluğunu üstlenebilecek İslam din dersi danışma kurulu (Beirat) oluşturulmuştur. İslam dersinin işleyişi noktasında önemli sorumluluklar üstlenen bu kurulun, dersin başarılı işleyişi ve uygulanışı noktasındaki rolü de kuşkusuz önemlidir. Bu bağlamda araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerine bu kuruldan beklentileriyle alakalı olarak "Baden Württemberg eyaleti danışma kurulundan beklentileriniz nelerdir?" şeklindeki soru yöneltilmiştir. Bu soruya katılımcılar tarafından verilen cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_01: Onlardan daha çok anlaşış din dersinin arkasında durmasını bekliyoruz. Öğretmenler kendi açılarından değil de daha çok din dersi sağlıklı bir şekilde verilebilsin diye. Çünkü din dersinin bir sorumlusu olmadan olamayacağı için tek onu bekliyoruz. Arkasında dursunlar desteklesinler, bir olsunlar. Ortak bir yol bulsunlar. Profesyonel bir şekilde çalışabilsinler ki biz de işimizi profesyonel yapalım.

Ö_02: Benim için önemli olan onların bize ulaşması. Bize nasıl destek olabileceklerini, bizim haklarımız neler, ne şekilde kendimizi geliştirebiliriz. Bu tür bilgilendirmeyi dilerdim.

Ö_03: Mesela cami cemaatleri ile dersin içeriği bakımından beraber bir şeyler yapmaları, organize etmeleri güzel olur. Hizmet içi eğitimi etkinliklerinde de fikir sunabilirler, bir katkıda bulunabilirler.

Ö_05: Bu kurul müdürüm ile iletişime geçse veya müdürün bu kuruldan haberi olsa benim de bu kuruldan haberim olurdu ve ben de onlarla iletişime geçerdim. Hiçbir çaba yok. Sadece giriyoruz derslerimizi veriyoruz ve çıkıyoruz. Bize kitap listesi bile verseler ben onları kendim de alırım. Yeter ki benim bir literatür listem olsun ki bunlarla çalışabileyim. Belirli şehirlerdeki camilerdeki hocalar ile de iletişimi sağlayabilirler.

Ö_07: Birincisi çok aktif olsunlar. Çünkü hiçbir şey duyulmuyor, sanki benim gözümde küçük bir grup gibiler. Kendi başlarına buluşuyorlar, kendi başlarına yapıyorlar ama bize çok bilgi vermiyorlar. Bize siz de burada yardım edin deseler diye düşünüyorum. Daha aktif olmalarını diliyorum. Pek bir yol kat edemiyorlar diye düşünüyorum.

BW eyaleti İslam din dersi danışma kurulundan ne gibi beklentilerinin olduğu sorusu karşısında araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerinin beklentilerine bakıldığında; katılımcıların tamamının (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09, Ö_10, Ö_11) ortak beklentilerinin bu kurulda yer alan üyelerin dersin işleyişi, gelişimi, eğitim-öğretim sürecinin iyileştirilmesi noktasında daha aktif ve özverili çalışmalar yapması gerektiği yönünde olduğu görülmektedir. Katılımcı öğretmenler, danışma kurulu tarafından kendilerinin İslam dersinin işleyişi noktasında daha fazla bilgilendirilmesini, dersin içeriğini ilgilendiren çalışmalarda daha iyi organize olmalarını, öğretmenlerle iletişim kurmalarını ve öğretmenleri derse motive edecek dersi destekleyici çalışmalar yapmalarını beklemektedirler.

Katılımcı öğretmenlerden 3'ü, danışma kurulundan ne gibi beklentilerinin olduğu sorusu karşısında öncelikle şaşkınlıklarını dile getirdikleri görülmektedir. Şaşkınlıklarını dile getiren öğretmen görüşlerine aşağıda yer verilmektedir:

Ö_02: Kurulumuz var mı bizim Baden-Württemberg`de? Nasıl bir kuruldu anlayamadım. Ben İslam din dersi öğretmeniyim ve bu kuruldan (Beirat) bir haberim yok.

Ö_05: Danışma kurulunun olduğunu bilmiyordum. Sayenizde haberim oldu, ben de araştıracağım.

Ö_06: Danışma kurulunu ilk defa duydum.

Yukardaki 3 katılımcı öğretmenin görüşleri incelendiğinde; öğretmenlerin danışma kurulundan haberlerinin olmadığı ve soru karşısındaki şaşkınlıkları görülmektedir. Böyle bir kurulun varlığını ilk kez duyan öğretmenler şaşkınlıklarını

dile getirmişlerdir ve bu araştırma aracılığı ile de olsa bu konu hakkında bilgilendirilmekten dolayı teşekkürlerini dile getirmişlerdir. Bu kuruldan henüz haberdar olan katılımcı öğretmenlerin kuruldan beklentileri sorulduğunda ise; bu kurulun kendisini İslam dersi öğretmenlerine tanıtmayı gerektiğini ve kurulu derse ilişkin sorular ve sorunlar karşısında başvurulacak bir muhatap sorumlu olarak görmek istedikleri anlaşılmaktadır.

Bütün katılımcı öğretmenlerin danışma kurulundan beklentileri değerlendirildiğinde; öğretmenlerde, kurulun İslam din dersi öğretmenleri ile iletişime geçerek dersin işleyişi ve uygulanışı noktasında birlikte hareket etmenin güçlendirilmesi gerektiği yönünde ortak bir beklentinin hakim olduğu görülmektedir. İslam din dersi öğretmenlerinin ders sürecinde kendilerini desteksiz ve kendi başına hissettikleri anlaşılmaktadır. Öğretmenler dersin içerik, metot, yöntem, ders araç ve gereçleri noktasında dersin verimini artırmak amacıyla sürece ilişkin bilgi, beceri ve davranışların kazandırılması açısından danışma kurulunun öğretmenlerle iletişim halinde kendilerine rehberlik etmesini beklediklerini söylemek mümkündür.

3.1.1.4. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Öğretmenlerinin Eğitimi

Konusundaki Görüşleri

Öğretmenlerin İslam din dersi öğretmeni olabilmek için aldıkları eğitimi nasıl buldukları ile İslam din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesi noktasındaki beklentilerinin ne olduğunu öğrenmek amacıyla katılımcı İslam dersi öğretmenlerine “İslam din dersi öğretmenlerinin eğitimi ile ilgili devletten beklentileriniz nelerdir?” şeklindeki soru yöneltilmiştir. Bu soruya katılımcı öğretmenler tarafından verilen cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_1: Baden-Württemberg'deki din eğitimi öğretmenler için şu an çok iyi bir seviyeye geldi. İlk başta bu kadar kapsamlı değildi. İki sene okuyorduk, daha az derslerimiz vardı, üniversitede daha az öğretim görevlileri vardı. Bunlar hep yıllar geçtikçe, tecrübe arttıkça, öğretmenlerin sayısı arttıkça bunun üstüne çalışmalar yapıyorlar. Aynı bu şekilde zamanla beraber kaliteyi de arttırarak devam etmesini bekliyoruz.

Ö_06: Ben üç dönem okudum. Şimdi dört dönem, iki seneye çıktı. Daha fazla bilgi veriliyor. Hem genel bilgi hem de çocuklara ciddi anlamda bu din sevgisini nasıl aşılayabileceğimiz veriliyor. Benim belli bir dini bilgim vardı ama diğer okuyanlarda bu kadar çok dini bilgi yoktu. Bu da diğer taraflarda eksik kaldı. Bunların daha fazla aşılması gerekir. Bir de eğitimimizde daha çok tarihi bilgiler verildi. Didaktik de vardı, hatta didaktik öğretmenimiz çok iyiydi. Bizim çocuklara vereceğimiz eğitimde tarihi bilgi gereksiz, önemsiz. Onun yerine ana bilgiler, genel bilgilerin tekrar verilmesi benim için daha önemliydi.

Ö_10: Öğretmenlikte din dersini mutlaka almaları gerekiyor. Ben iki yıl eğitim aldım. Hiç derinlere girilmedi. Temel var ama hiç derinlere girilmedi.

Ö_11: Biz ilk dönem iki dönem okuduk. Bir denemeydi, test dönemi. Şu an da diğer derslerle aynı seviyede aynı sıklıkta derslerle görülmüyor. Ve o yönde çok değişimler oldu. Çok da güzel değişimler ama şimdi üniversitelilere sorduğunuz zaman onlar da şikayet ediyor. Siz okurken çok kolaymış diyorlar. Ama normal bir durum, gelişmesi normal.

Katılımcıların İslam din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesi hakkındaki görüşleri incelendiğinde katılımcıların çoğunluğu tarafından (Ö_01, Ö_02, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11); İslam din dersi öğretmenliği eğitiminin ilk verilmeye başlandığı zamanlarda ders modüllerinin ve eğitim süresinin yetersiz olduğu ifade edilmektedir. Katılımcı öğretmenler üniversitelerdeki İslam din dersi öğretmenliği eğitim programının kendini yenileyerek ve geliştirerek devam etmesini memnun edici bir gelişme olarak görmektedirler. Bununla birlikte katılımcılardan Ö_06, eğitimin tarihi bilgi ağırlıklı bir program olması bakımından yetersizliğine ve bu nedenle dersin pratiğine yönelik içeriğe sahip bir eğitim programının beklendiğine dikkat çekmektedir. Katılımcı öğretmenlerin çoğunluğu İslam din dersi öğretmeni yetiştirme eğitiminin yeni başladığı ilk zamanlarda yaklaşık 1 sene olan eğitim süresinin son zamanlarda 4 seneye kadar artırılmasını olumlu yönde bir gelişme olduğunu ve üniversitede verilen bilgileri faydalı ve değerli bulduklarını ifade etmişlerdir. Buna karşın öğretmenler üniversitede aldıkları eğitimi değerlendirirken bu eğitimi yetersiz ve yüzeysel bulduklarını da belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin yetiştirilmesine ilişkin beklentiler noktasında bazı katılımcılar tarafından başka beklentilerin de ifade edildiği görülmektedir. Bu beklentiler şu şekildedir:

Ö_09: Keşke daha çok Arapça bilgi verilse.

Katılımcı öğretmenlerin 3'ü (Ö_04, Ö_07, Ö_09) bahsi geçen beklentilere ilave olarak İslam dersi öğretmeni yetiştirme programında dersin pratiğine yönelik Arapça dil bilgisine de yer verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerden bir öğretmen ise üniversitelerde İslam din dersi öğretmenlerine yüksek lisans imkanının verilmesini beklemektedir. Katılımcı öğretmen görüşü şöyledir:

Ö_02: Benim beklentim üniversitelerde bize yüksek lisans imkanı sağlamalarıdır. Ben kendimi devamlı geliştirmek istiyorum. Çünkü şu an biz yan dal (Affines-Fach) olarak yani dördüncü ders olarak bir buçuk sene bir eğitim gördük. Şimdiki dört yıl eğitim görecekler ve dört yıl eğitimden sonra bunlar bizde staj (Referendariat) yapacaklar. Ben bir buçuk senelik bir eğitimle dört sene eğitim görenin karşısında nasıl bir eğitmen olabilirim. Bunu üniversitedeki doçentimize hep söylüyorum. O açıdan ben de kendimi devamlı geliştirmek istiyorum ki ileride üniversiteden mezun olanlara ben de eğitim verebileyim.

Katılımcının bu düşüncesinde İslam dersi öğretmeni olarak kendini daha çok geliştirme isteği yattığı anlaşılmaktadır. Bundan sonraki dönemlerde İslam din dersi öğretmenliği için üniversitelerde 4 sene eğitim alan bir öğretmen adayı, öğretmenlik stajını 1 senelik İslam din dersi öğretmeni yetiştirme programına katılan öğretmende yapacaktır. Burada katılımcı öğretmen, kendisini 4 sene eğitim gören bir stajyer öğrenci ile eşit tutamayacağını belirtmektedir. Bu nedenle katılımcı, alanda bilgi ve tecrübelerini geliştirmek amacıyla yüksek lisans yapma olanağının verilmesini beklemektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin 3'ünün, İslam din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesi hususunda diğerlerinden farklı olarak dile getirdikleri başka beklentilere sahip olduğu görülmektedir. Farklı yönde beklentileri içeren görüşler aşağıdaki sıralanmaktadır:

Ö_03: Her geleni öğretmen olarak kabul ediyorlar. Hiç dikkat etmiyorlar. Seminerde oturan bazı kişiler vardı. Ben bir baba olarak onların dersine kendi çocuğumu yollamak istemem. Ne için yaptıkları niyetlerinden belli, tavırlarından anlaşılıyor. Bu derse katılınca sertifikayı aldıktan sonra yani öğretmenlik için gerekli eğitimi yaptıktan sonra iş bulma olanağı yükseliyor. Niye? Çünkü büyük bir açık var. Bu açıkları doldurmak için İslam din dersi okumuş öğretmenlere bu işi sağlıyorlar. Bundan önce zaten memur olmak zordu. Ama bu dersi okuduktan sonra herkes için böyle bir şey oldu. İslam din dersini de okuyayım ki benim atanma ihtimalim yükselsin diye düşünüyor.

Ö_07: İslam din dersini okuyan kesinlikle bir memuriyet yeri alabiliyor. Çünkü çok azız ve çok gerekiyor. Aileler de din dersi öğretmenlerine baya dikkat ediyor. Şimdi ben cami geçmişim olduğu için henüz hiçbir sorun yaşamadım. Bunu okuyor, zaman ayırıyor öğretmen ama kalbiyle arkasında olmalı. Üniversitede herkes din öğretmeni olmamalı. Din dersi öğretmenleri alınırken biraz daha gözden geçirilmesinden yanayım.

Ö_08: Kişinin belli bir ön hazırlığı ya da sosyal olarak ne getirdiğine bakılmalı. Sen verebilir misin, veremez misin sorgulanmalı. Orada seviyeyi belirlemiyorlar. Öğretmen adaylarında sadece Müslüman olma şartına bakılıyor. Müslümansan hadi deniyor. Sadece tek bir şart var, sözlü mülakat. O yüzden bir kontrol yapılıyor ama kişinin hangi alt yapıya sahip olduğu bakılmıyor.

Katılımcılar İslam din dersi öğretmenlerinin niteliklerine değinerek öğretmenlerin belli kriterlere göre seçilmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Katılımcı öğretmenlere göre herkes İslam dersi öğretmeni olmamalı, din dersini verebilecek öğretmenler belli bir dini alt yapıya sahip olmalıdırlar. Katılımcılar, üniversiteyi bitiren öğretmen adaylarının belli bir süre daha eğitimden geçerek İslam din dersi öğretmenliğini elde ettiklerini belirtmektedirler. Katılımcılardan Ö_03 ile Ö_07, öğretmenlerin İslam din dersi öğretmenliğini öğretmenlik mesleğine atanmada bir basamak olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılara göre, asıl ana branşlarına ataması gerçekleşmeyen öğretmenler, en fazla öğretmen açığının bulunduğu İslam din dersi öğretmenliği eğitimini almaktadırlar. İslam din dersi

öğretmenliği için bu eğitimi alan öğretmenler, sonrasında İslam dersi öğretmen ihtiyacının bulunduğu okullara atamasını daha kolay yaptırabilmekte ve böylece aynı okula kendi ana branşında da atanmaya hak kazanabilmektedirler. Bu nedenle öğretmenlik mesleğine atanmada, İslam dersi öğretmenliğini bir basamak olarak gören öğretmenlerin bu dersin öğretmeni olmalarının önüne geçmek amacıyla din dersi öğretmeni yetiştirme programına belli başvuru kriterlerinin getirilerek, öğretmenlerin daha özenle seçilmesi gerektiği araştırmaya katılan öğretmenlerin beklentileri arasında yer almaktadır. Katılımcılar her Müslüman öğretmenin sözlü mülakat ile programa girmesine izin verildiğini fakat sadece Müslüman olma şartının programa kabul için yetersiz bir kriter olduğunu ve daha başka seçici kriterlerin de getirilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Katılımcı görüşlerinden, İslam din dersi öğretmenlerinin mesleğe uygunluk açısından kişisel ve mesleki yetkinliklerinin de öğretmen seçme kriterleri arasına dahil edilmesi gerektiği söylenebilir.

Katılımcı öğretmenlerin çoğunluğu tarafından ifade edilen görüşler çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında; öğretmenler üniversitede aldıkları eğitimi yetersiz ve yüzeysel bulmaktadırlar. Eğitimin yüzeysel bulunma sebeplerinin temelinde, İslam dersinin pratiğine yönelik yetersizlik ve eksikliklerin üniversitedeki eğitimle tamamlama isteklerinin olduğu söylenebilir. Eğitimin teoriden daha çok pratiğe yönelik olması gerektiği yönündeki isteklerini ise; öğretmenlerin, İslam dersi öğretmenliği eğitimlerinin ardından dersin pratiğine ve uygulamasına yönelik bilgiler noktasında kendilerini yetersiz hissetmeleriyle ilişkilendirmek mümkündür. Bu nedenle öğretmelik eğitimi kapsamının teorik bilgilerden daha çok dersin pratiğine yönelik olması ile eğitim-öğretim sürecinin verimli planlanabilmesine ilişkin mesleki uygulama ve beceriyi kazandırması gerektiği önemli beklentiler arasında özetlenebilir.

3.1.2. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Hedefine İlişkin Beklentileri

İslam din dersinin hangi hedefler doğrultusunda verilmesi gerektiği sorusu İslam din dersi tartışmalarında en çok gündeme getirilen konuların başında gelmektedir. Hem akademik camianın hem de dini cemaatlerin gündemine taşınan bu konu; dersin bizzat merkezinde bulunan İslam dersi öğretmenlerine yöneltilerek, öğretmenlerin dersin hedeflerine yönelik görüşleri ve beklentileri tespit edilmiştir. Bu kategori altında oluşturulan beklentiler, araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerinin dersin hedefleri noktasındaki beklentilerini içermektedir.

3.1.2.1. Öğretmenlere Göre İslam Din Dersinin Hedefleri

İslam dersinin mevcut hedeflerine ilişkin öğretmen beklentilerini tespit etmek amacıyla araştırmaya katılan öğretmenlere “İslam din dersinin hedefleri nedir? Dersin başarılı uygulanması için dersin hedefleri ne olmalıdır?” şeklinde sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların dersin hedefleri noktasındaki görüş ve beklentileri ayrı sorular altında sorulsa da sorulara verilen cevaplar aşağıda bir bütün halinde bir araya getirilerek sıralanmaktadır:

Ö_01: Hedefler açık ve net ve şu an ki şekilden memnunuz. Benim için en önemli hedefi çocuklarımızın Almanca dilinde kendi dinlerini anlatabilmeleri, anlayabilmeleri, kendini ifade edebilmesidir. Birisi çocuklarımıza Ramazan nedir diye sorduğu zaman bunu Almanca olarak telaffuz edip anlatabilmesidir. Dil ve din bağlantısını sağlamaktır.

Ö_02: Yeni müfredatta hedefler net ve yeterli. Çocukların temel dini bilgilere ihtiyacı var. Özellikle benim bulunduğum okulda temel bilgi eksikliği çok var. Altıncı sınıfta bile hala inanç nedir, beş büyük görevimiz nedir gibi her sene böyle soruları tekrarlamam gerekiyor. Dinleri hakkında Almanca konuşabilmeleri, terimleri öğrenmeleri, dini bayramları kutlamayı öğrenmeleri önemli. En önemli hedeflerden biri de hocanın dediğini değil de ben kendim bu dini anlamam gerekiyor, bu benim sorumluluğum dedirtebilmektir.

Ö_03: Müfredatta hedefler belirli. Bu ders bizim elimizde öğretmen olarak istediğimizi yapabiliyoruz. Hedeflerde, Kuran'dan bir parça ya da Fatih Suresi'ni anlatsın ya da Almanca'ya çevirebilsin var. Peygamber hikayelerinden birkaç tanesini öğretsinler, peygamberleri tanınsınlar var. Hedefte çocuklara düşündüklerini söyletebilme, sorgulatma var. Benim açımdan hiç sıkıntı değil, araştırınsınlar.

Ö_09: Hedefler daha iyi hale geldi. Derste önemli bilgileri verebiliyorum o yüzden içerik olarak iyi. Hedef, temel bilgileri bir şekilde çocuklara öğretmek ve Almanca olarak öğretmek. Tabii ki başka dinlere karşı da saygı, onların nasıl yaşadıklarını, nasıl inandıklarını da öğretmek. Şu an Ramazan geliyor ama Almanların da oruç zamanı var. İkisini karşılaştırmak çocuklar için çok ilginç oluyor.

Ö_11: Hedefler yeterli. Almanca kendini ifade edebilmeyi kazandırmaya çalışıyoruz. Okulda sure ezberletme görevimiz değil. Fatih Suresinin içinde ne var, Allah bize ne demek istedi, neden dedi, neden önemli sure bunları konu ediyorum. Çocukların dini gelişimi yönünden okulda dinlerini ders olarak görmeleri, dinlerini farklı bir statüye getiriyor. Öteki çocuklar Hristiyan din dersine, Katolik din dersine, Protestan din dersine gidiyor, ben de bu derse geliyorum diyor çocuk.

Araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerinin çoğunluğu, İslam din dersi hedeflerinin, yeni öğretim programındaki son değişikliklerle birlikte bir önceki program hedeflerine kıyasla daha da iyileştirildiğini, ders hedeflerinin daha açık ve anlaşılır hale getirildiğini ve yeni müfredatla birlikte belirlenen hedeflerden memnun olduklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcı öğretmenlerin çoğunluğuna göre; İslam dininin temel dini bilgilerini aktarmak ile din hakkında genel bilgiler vermek (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09, Ö_10, Ö_11) ve öğrencilere dinini Almanca dilinde

aktarabilme yeteneği kazandırmak (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_07, Ö_08, Ö_09, Ö_11) dersin önemli hedefleri olarak tanımlanmaktadır.

Katılımcı öğretmenlere göre, müfredatta yer alan İslam din dersinin hedefleri esnektir; öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda öğretmenler tarafından belirlenmesine imkan verecek mahiyettedir. Bu durum, müfredatın sınırları çerçevesinde, öğretmenlerin kendi hedefleri doğrultusunda bir İslam din dersinin işlenmesine izin verdiği anlaşılmaktadır. Katılımcı öğretmenlerin, eğitim-öğretim sürecinin sonunda öğrencide görmek istedikleri bilgi ve davranışları öğrenciye kazandırmak hedefinde oldukları anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerinin çoğunluğuna göre dersin hedeflerinde değişiklik yapılması gereken herhangi bir yetersizlikten bahsedilmemiştir. Hedefler yeni müfredat programında eskiye kıyasla daha memnun edici bulunmaktadır.

İslam din dersinin hedeflerinin açıklığı ve netliği konusunda “İslam din dersinin hedefleri açık ve net değil.” cümlesinde ifade bulan 2 farklı görüş tespit edilmiştir. Bu görüşler şöyledir:

Ö_05: Aslında hedefleri açık ve net bırakmıyorlar. Hedefleri bize bırakıyorlar.

Ö_06: Hedefleri çok net bulmuyorum. Zaten sürekli değiştiriliyor.”

Katılımcıların ders hedeflerini net bulmamalarının sebebi, hedeflerin esnek yapılandırılması ile hedeflerin zaman içinde değiştirilmesi olarak ifade edilmektedir. Buradan hareketle; hem ders hedeflerinin öğretmenler tarafından şekillendirilmesine fırsat verecek yapıda olması hem de hedeflerle örtüşen ders materyallerinin yetersizliğinin katılımcıların bu yönde görüş bildirmelerine sebebiyet verdiği söylenebilir.

Katılımcı ifadelerinden hareketle; katılımcıların büyük çoğunluğu İslam din dersinin hedeflerini yeterli bulmaktadır. İslam dersinin okullardaki imkanının bile dersin hedefleri açısından katılımcı beklentilerini karşılayan veya memnun eden bir gösterge şeklinde düşünülebilir. Katılımcıların, dersin hedeflerini, İslam dininin temel bilgilerini aktarmak ve öğrencilere Almanca dilinde dini ifade etme kabiliyeti kazandırmak şeklinde tanımladıkları görülmektedir. Öğretmenlerin asıl hedeflerinin; çocuklara dini sevdirmek ve dinin temellerini neden, niçin ve nasıl üçgeninde kavratmaya çalışmak ve sorgulatmak olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin, camilerde ezbere dayalı uygulanan klasik bir din eğitimi anlayışı ile ders

işlemedikleri görülmektedir. Katılımcı görüşlerinden hareketle İslam dersinin temel hedeflerini; dinin temel bilgilerinin öğrencilerde ilgi uyandıracak şekilde verilmesi, öğrencilerin dinlerini sorgulayarak, araştırarak dinlerini anlamalarına, kavramalarına ve düşünmelerine rehberlik edilmesi ile dinlerini Almanca dilinde aktarabilmelerine katkıda bulunulması şeklinde özetlemek mümkündür.

3.1.2.2. Öğretmenlere Göre İslam Din Dersinin Öğrenciler Üzerindeki Etkisi

İslam din dersi ile kazandırılması hedeflenen davranışların öğrenciler üzerinde nasıl bir etki gösterdiğini tespit edebilmek amacıyla “İslam din dersinin öğrenciler üzerindeki genel etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?” şeklindeki soru araştırmaya katılan İslam dersi öğretmenlerine yöneltilmiştir. Katılımcı öğretmenlerin soruya verdiği cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_1: Bize velilerden gelen tepkiler çok olumlu. Çocukların ailelerine anlattıkları şeyler de çok olumlu. Okulda öğrenip ailelerine anlattıkları, aktardıkları şeyler. Okul içerisinde de diğer din dersleri ile aynı zamanda eşit şekilde ders görebilmek diğer din derslerinin içinde bizim değerimizi artırıyor. Bizim de dinimiz var diyerek çocuklar kendilerine bir değer verildiğini hissediyorlar. Ben birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar dört yıldır din dersini veriyorum. O değişimi, çocuklardaki o bilgi artışını görebiliyorum. Şu an sordukları sorular ile birinci sınıftaki sordukları sorular arasında çok fark var. Her sene o bilgilerin üstüne ekliyoruz. Çocuklardan olsun velilerden olsun olumlu geri dönüşler alıyoruz. Okul içindeki diğer Alman öğretmenlerden de olumlu geri dönüşler alıyoruz. Onlar da ne güzel şeyler öğreniyorsunuz, çok güzel şeyler öğreniyorsunuz diyorlar. Bizim aslında dinimizin içeriklerini daha iyi anlamamızı sağlıyor. Hem kendimiz hem de çevremiz için.

Ö_02: Olumlu ve çok gerekli. Çocuklar birbirleri ile dinleri hakkında konuşabiliyorlar, birlikte dini bayramları kutlayabiliyoruz. İslam bu ders ile birlikte bizim okulun bir parçası oldu. Din dersi ile diyalog oluyor. Kendi öğrenci zamanımdan örnek verirsem kendimi tam olarak okula ait okulun bir parçası olarak hissetmiyordum. Ama şimdiki çocuklar kendini okula ait hissediyor. Çünkü dini okulda kabul görmüş.

Ö_03: Öğrendikleri şeylere bakınca dersten sonra eve gidiyorlar, evde annelerine anlattıklarını biliyorum. Anneleri babaları okula geldiğinde bu konu hakkında konuşuyorlar. Çocukların öğrendiklerini bize tatbik ediyorlar. Günlük yaşamda en önemli avantajı dini terimleri Almanca'da duyup uygulamaları, başkaları ile bu konu hakkında konuşabilmeleri. Dışarı çıktıklarında Alman arkadaşlarına ya da Almanca konuştukları arkadaşları ile bu konuları konuşmada zorluk çekiyorlar. Ama derste öğrendikleri için duymuş oluyorlar ve onlar için kolaylık sağladığına inanıyorum.

Ö_04: Olumsuz bir şey diyemeyeceğim. Hepsine bir faydası oluyor. Özellikle İslam, ahlaki anlamda çok büyük katkısı oluyor diye düşünüyorum. Mesela ahlaki değerler; yardımseverlik olsun, dürüstlük olsun, yalan söylememek olsun. Çocuklar bunların dinle birleştiğinin farkında değildi. Şimdi dinimizden geldiğini daha çok idrak ediyorlar. O hoşuma gidiyor. Bir de Almanca olduğu için başkalarına kendi dinleri ile ilgili bilgileri daha iyi telaffuz edebiliyorlar. Çocuklarımız camilerde, Kur'an kurslarında mesela Kelime-i Şahadet getirmenin Türkçe'sini öğreniyorlar. Ama o kelimeler Türkçe olmasına rağmen Türkçe'ye de çok iyi hakim olmadıklarından onlara çok yabancı geldiği için Almanca'ya çeviremiyorlar. Ama bizim dersimizde Almanca olarak öğrendiğinden onlar için daha net oluyor.

Ö_06: Ben çok pozitif görüyorum. Çocuklar din dersini çok seviyor. Kendilerini açık bir şekilde ifade edebilmeye başlıyorlar. Alman arkadaşlarının yanında bile bana Selamün Aleyküm diyebiliyorlar. Benim ile çok açık bir şekilde dinleri ile ilgili konuşabiliyorlar. Ben Müslüman'ım ve İslam dersine gireceğim gibi veya sen Müslüman değilsin ayrımını rahat bir şekilde ifade edebiliyorlar. Ramazan olunca da çok güzel. Öğretmenlere de arkadaşlarına da Ramazan ile ilgili bilgiyi Almanca verebiliyorlar. Bu benim için büyük bir başarıdır.

Katılımcıların tamamı tarafından İslam dersinin öğrenciler üzerinde oldukça olumlu sonuçlara sebebiyet verdiği ifade edilmektedir. İslam din dersinin öğrenciler üzerindeki etkisi hakkındaki genel yaklaşımlar, dersin öğrenciler üzerinde oldukça pozitif etkiler bıraktığı şeklindedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11) İslam dersinin öğrenci üzerindeki etkilerinden bahsederken, öğrencilerin bu ders sayesinde öncelikle kendi dinleri hakkında Almanca konuşabilme kabiliyeti kazandıkları üzerinde durmaktadır. Katılımcılar; öğrencilerin, dinlerini Almanca kavramlarla ifade edebilmelerini ve dinleri hakkında Almanca konuşabilmelerini dersin öğrenciler üzerindeki önemli pozitif etkileri arasında görmektedirler.

Katılımcı görüşleri içersinde; İslam din dersinin okullarda verilmeye başlanmasıyla birlikte, İslam'ın okulun bir parçası haline geldiği şeklinde ifadesi bulunan bir katılımcı (Ö_02) görüşünün, bütün katılımcıların konuya ilişkin düşünce ve görüşlerini özetleyen bir yanının olduğunu söylemek mümkündür. İslam dersinin okullardaki varlığının ve imkanının, Müslüman öğrencilerin diğer din mensubu arkadaşları tarafından ciddiye alınmasını sağladığını göstermektedir. Dolayısıyla öğretmenler bu dersi öğrenciler arasında birlik ve beraberliğin geliştirilmesi açısından önemli bir faktör olarak görmektedir. Buradan hareketle, öğrencilerin, diğer dinlerden insanlarla bir arada yaşamayı İslam dersi sayesinde öğrendiklerini söylemek mümkündür.

Katılımcı görüşlerinden hareketle bir değerlendirme yapıldığında; İslam din dersinin öğrencilerin kişilik ve dini kimliğine önemli ölçüde katkı sağladığını, öğrencilerde özgüveni artırıcı bir etkisi olduğunu, diğer dinlerle olan ilişkilerde önemli bir etken olduğunu, entegrasyona olumlu katkı sağladığını, aileleri tarafından din eğitimi ihtiyacı giderilmeyen çocukların okulda İslam din dersi ile dini hakkında bilgi edinme imkanı bulduğunu, öğrencilerin merak ettikleri dini soruların cevaplarını bu ders sayesinde bulabildiklerini, ahlak ile İslam arasındaki ilişkiyi bu ders sayesinde farkedebildiklerini söylemek mümkündür. Ayrıca dersin öğrenciler üzerindeki dolaylı yönden olumlu etkisine; öğrencilerin İslam din dersi sayesinde

rahatladıklarını, kendilerini daha iyi ifade etme ortamı bulduklarını da ilave etmek mümkündür.

3.1.3. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin İçeriğine İlişkin Beklentileri

Dersin içeriğine ilişkin öğretmen beklentilerini tespit etmede; ders içeriklerinin yeterliliği, güncel hayata dair bilgileri içerip içermediği, içeriğin öğrencilerin gelişim düzeylerine uygunluğu ve içerikte hangi konuların önemli olduğuna ilişkin belirlenen sorular aşağıda sıralanan başlıklar altında katılımcı öğretmenlere yöneltilmiştir.

3.1.3.1. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin İçeriğinin Yeterliliği Konusundaki Görüşleri

Okullarda verilen İslam dersi müfredatının yeterli olup olmadığını, ders müfredatını nasıl bulduklarını ve müfredatla ilgili beklentilerinin ne olduğunu tespit etmek amacıyla katılımcı öğretmenlere “İslam din dersinin içeriğini yeterli buluyor musunuz? Bu konudaki öneri ve beklentileriniz nedir?” şeklindeki sorular yöneltilmiştir. Soruya verilen cevaplar şu şekildedir:

Ö_1: İçerikler çok yeterli hatta çok kapsamlı. Bize müfredatın sunduğu ders planını veya yıllık planları bizim hayata geçirmemiz çok zor oluyor. Çünkü çocukların kendi ailelerinden veya genel olarak kendi getirdikleri dini bilgiler eksik veya farklı olduğu için hepimizin aynı noktaya gelmesi zaman alıyor. Bazı konuları bir iki defa işliyoruz. Her sene üstüne ekleyerek daha farklı şeyler öğreniyoruz. Biz daha çok konuları kısıtlamakta zorlanıyoruz.

Ö_02: Yeterli. Üzerine çok çalışıldı ve tartışıldı. Bundan öncekine nazaran üzerine gerçekten çalışılmış, daha derinleştirilmiş. Yeni müfredatla birlikte yeterli buluyorum.

Ö_07: Müfredatı çok iyi buluyorum, memnunum. Ona göre konular hazırlıyorum. Allah sevgisi, peygamberimiz, peygamberler, Kur'an-ı Kerim, başka dinler. Bunların içeriğini doldurmak bize kalıyor.

Ö_10: Yeterli, temel bilgiler çok güzel.

Araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerinin müfredata yönelik görüşlerine bakıldığında; öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09, Ö_10, Ö_11) ders müfredatının yeterliliği hakkında memnuniyet içeren olumlu görüşler bildirmiş, müfredatın oldukça yeterli ve kapsamlı olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılara göre müfredatta ilköğretim ders programında öğretilmesi gereken temel bilgilerin hepsi mevcuttur.

Müfredatın yeterli olduğu yönündeki görüşlerinin yanında 4 katılımcı öğretmen (Ö_01, Ö_03, Ö_06, Ö_08) tarafından ayrıca dile getirilen bir diğer husus ise; ders müfredatının oldukça yeterli, kapsamlı ve yoğun oluşu karşısında derse ayrılan ders saatinin ise kısıtlı oluşudur. Bundan dolayı ders planının oluşturulması esnasında

içeriğin daraltılarak hazırlanması zorunluluğu oluşmaktadır. Katılımcı öğretmenlerin bu görüşlerine dayanarak bu noktada zorluk yaşayan öğretmenlerin, 1 ve 2. sınıflar ile 3 ve 4. sınıflara aynı ders saatinde din dersi veren öğretmenler olduğunu düşündürmektedir. Aynı ders saatinde farklı sınıf düzeylerine aynı ortamda ders veren öğretmenlerin, hangi içeriği hangi sınıf düzeyinde vermeleri gerektiğinin tespiti noktasında zorluklarla karşılaştıkları düşünülmektedir. Ayrıca derse ayrılan kısıtlı sürenin ve farklı seviyede dini bilgilere sahip öğrencilerin, ders içeriğinin müfredata uygun olarak yeterli şekilde aktarımını olumsuz yönde etkilediğini söylemek mümkündür.

Müfredatın yeterliliği hakkında araştırmaya katılan öğretmenlerden biri farklı yönde görüş bildirmiştir. Ayrıca katılımcının müfredata ilişkin diğer katılımcı öğretmenlerden farklı bir beklentisi olduğu görülmektedir. Katılımcının ilgili görüşlerine aşağıda yer verilmektedir:

Ö_05: Müfredattaki konular yeterli değil, daha da geliştirilmeli. 1. sınıfta hangi konuyu işlesem, bunu 3. sınıfta mı yapsam veya 2. sınıfta mı yapsam diye düşünüyorum. O tam belirgin olsa daha kolay olur. Bütün din dersi arkadaşlarımız birleşse aramızda 1. sınıfta bu konuları işleyeceğiz, 2. sınıfta bu konuları işleyeceğiz, onlara göre bu kitaplar, bu hikayeler var, bu resimler var dense hepimiz için daha kolay olur.

Katılımcı öğretmenin soruya verdiği cevap incelendiğinde, ders müfredatı yeterli değildir, belirsizdir; bu nedenle geliştirilmelidir. Katılımcı hangi konuların ilgili sınıf düzeyine uygun olduğu noktasında zorluk yaşamaktadır ve sınıf düzeyine göre ders konusunu belirlemede ve konuyu düzeye uygun hale getirmede zorlanmaktadır. Katılımcıya göre, öğretmene kılavuzluk edecek şekilde ders içeriği dosyalarının belirlenmesi gerekmektedir. Ö_5 ile Ö_07'nin müfredattan beklentiler noktasındaki görüşleri benzerdir. Ö_07'ye göre de ders konularına ilişkin öğretmenlerin derste materyal olarak kullanabileceği dosyalar oluşturulmalıdır. Katılımcının dersin içeriğine ilişkin görüşünün, müfredatın öğretmenler tarafından şekillendirilebilmesine imkan verecek esnek yapısından kaynaklandığını, bu durumun da dersin içeriğinin sınırlarını tespit etmede bazı zorluklara sebebiyet verdiğini söylemek mümkündür.

Ders içeriğinin yeterli ve kapsamlı olduğunu belirten katılımcı öğretmenlerin çoğunluğunun, müfredat noktasındaki beklentileri sorulduğunda bir beklenti içinde olmadıkları yönünde görüş belirtmişlerdir. Öğretmenler müfredatın oldukça yeterli ve kapsamlı olduğunu, müfredatta yer alması gereken konulara yer verildiğini ve bu nedenle bir eksiklik görmediklerini düşünmektedirler. Öğretmen görüşlerinden

müfredatın anlaşılır, hedef kitleye uygun, dini kazanımlara yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Öğretmenlerin tamamına yakınının ders içeriği noktasındaki memnuniyetleri ile içerik beklentilerinin olmaması durumunun, bir katılımcının (Ö_07) “Müfredatı çok iyi buluyorum, memnunum. Ona göre konular hazırlıyorum. Allah sevgisi, peygamberimiz, peygamberler, Kur'an-ı Kerim, başka dinler. Bunların içeriğini doldurmak bize kalıyor.” yönündeki görüşünden hareketle, müfredatın öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda öğretmenler tarafından şekillendirilmeye imkan verecek bir yapıya sahip olma özelliği ile ilişkili olduğu söylenebilir. Buna göre öğretmenlerin müfredat kapsamında dersi istedikleri şekilde şekillendirebildiklerini ve öğrencilerin ihtiyaç ve ilgileri doğrultusunda verilmesi gerekli görülen bilgileri vererek müfredata yön verebildiklerini söylemek mümkündür.

3.1.3.2. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Öğrenme Alanları Konusundaki Görüşleri

Bu başlık altında, hedef kitleye yönelik etkili bir İslam din dersi verilebilmesi için katılımcı öğretmenlere, önemliden az önemliye doğru sıralanması istenen seçenekler verilerek, öğrenci ilgi ve ihtiyacına dayalı içerik beklentisini hedefleyen öğrenme alanı önceliğinin tespitine yer verilmektedir. Buna göre katılımcı öğretmenlere “Size göre ders içeriğinde hangi alanlara öncelik verilmelidir? İman mı, ibadet mi, ahlak mı?” şeklindeki soru yöneltilmiştir. Soruya ilişkin katılımcı öğretmen görüşleri aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_01: İbadeti okulda çok zor gerçekleştirme imkanımız oluyor ve zaten bizim ibadeti dersin içinde pratik şekilde vermemiz zor. Bunun için belirli kurallar da var. İlk etapta inanç. Ondan sonra zaten ahlak.

Ö_02: İbadet kişiseldir ve zorla yapılmasını doğru bulmuyorum. O yüzden bende İslam din dersinde ibadet ilk sırada gelmiyor. Bu konuda da tabii temel bilgi vermemiz gerekiyor. Biz nasıl ibadet edebiliyoruz, bunun şekilleri var. Ama en önemlisi inanç. Önce çocuğun inancını derinleştirmek gerekiyor. Sonra ahlak geliyor. Bu ikisini zaten güçlendirdiğiniz zaman çocuk kendiliğinden ibadet etmek ister diye düşünüyorum.

Ö_05: İlk başta inanç. Çünkü inanç olduğu zaman ahlaka da yönlendirebiliyorsunuz. Bir çocuğun ahlakı iyi olduğu zaman zaten ibadet etmek isteyecektir.

Ö_06: İman, ahlak, ibadet. İman olduğu zaman daha çok ahlakın ne kadar önemli olduğunu anlıyorlar. Güzel ahlak da zaten bir nevi ibadet ile tetiklendiği için ilk önce iman gerekiyor.

Araştırma verilerine göre katılımcı öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11) inanç alanı ile ilgili konuları öncelikli öğretilmesi gereken konular arasında görmektedir. İkinci olarak ahlak alanı ile ilgili

konuların derste işlenmesi istenirken, ibadet alanı sıralamada üçüncü sırada tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerden çoğunluğu, inancın önemli bir öğrenme alanı olduğu üzerinde durarak ilk sırada inançla ilgili konuların yer alması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Ahlak alanı ile ilgili konuları ikinci sıraya koyan katılımcılar arasından bir katılımcı; inanç ile ahlakı birbirinden ayıramadığını, bu nedenle ikisini de ilk sıraya koymak istediğini belirtmiştir. Katılımcıların yaptığı sıralamada ibadet konu alanının son sırada yer aldığı görülmektedir. Katılımcı öğretmenlerin bir kısmı ibadetler noktasındaki konuların; kişinin bizzat kendi ile Allah arasında olan konulardan olduğuna fakat dinin ahlaki boyutunun ise bütün toplumu ilgilendiren ve imanı tamamlayan bir unsur olma yönüne vurgu yapmışlardır. Katılımcılarda; öğrencilerin iman ve ahlaka dair konularda bilgilendirilmeleri ve bilinçlendirilmeleri halinde öğrencilerde ibadetin kendiliğinden gelişebileceği düşüncesinin hakim olduğu görülmektedir.

Ahlak öğrenme alanının öncelikli olduğunu düşünen 2 katılımcı görüşü ise şöyledir:

Ö_04: Ahlak çok önemli diye düşünüyorum. İbadeti bir şekilde öğreniyorlar. Sonra İnanç. Bu demek değildir ki ibadet önemli değil. Özellikle Müslüman öğrencilerimizin ahlak konusunda çok eksikliği var.

Ö_08: Ahlaktan, ahlaki terbiyeden başlarım. İslam'ı yapan İslam ahlakıdır. Sonra inanç ve ibadet.

Katılımcılar, öğrencilerin ahlaki özellik ve davranışlarına ilişkin olumsuzluklardan dolayı dinin öncelikle ahlaki boyutuna vurgu yaparak, ahlak konu alanının öncelikli olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar, öğrencilerin ahlakını iyileştirmek, öğrencilere ahlakı terbiye vermek ve ahlaklı bir insan olmalarını sağlamak amacıyla dinin ahlaki boyutunun öncelikle göz önünde tutulması gerektiğini düşünmektedirler. Her iki katılımcı da ahlak öğrenme alanından sonra inanç öğrenme alanını önemli bulmaktadır.

Katılımcılardan biri diğerlerinden farklı görüşe sahip olduğu görülmektedir. Bu görüş şu şekildedir:

Ö_03: İbadet, inanç ve ahlak.

Katılımcıya göre İslam din dersi öncelikle ibadet konu alanına ağırlık vermelidir. Ö_03'ün diğerlerinden farklı yönde olan bu görüşüne, diğer katılımcılardan farklı dini profile sahip olmasının sebebiyet verdiği söylenebilir.

Ö_03'e ait anket formu verilerine göre, diğer katılımcılardan farklı olarak katılımcı, Arapça'yı ileri seviyede bilmektedir ve aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'i de Arapça okuyabilmektedir. İleri düzeyde Arapça bilgisi ile Kur'an-ı Kerim'i okuyabilme durumunun ibadet etmekle yakın ilişkisini düşündürdüğünden Ö_03'ün ibadet öğrenme alanını ilk sıraya koyduğu söylenebilir.

Katılımcı görüşlerinden hareketle, öğretmenlerin öğretim programında ağırlık vermek istedikleri konu alanları noktasındaki sıralamaya bakıldığında katılımcıların çoğunluğu inanç öğrenme alanının öncelikli olması gerektiğini ifade etmişlerdir. İslam dersinin içeriğiyle asıl hedeflenenin öğrencilerin zihinsel düzeyde var olan inançlarının dayanağını ortaya çıkarmak ve inanç konularının kazanımlarına yer vermek olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin İslam din dersi ile öğrencilerin dinleri hakkında doğru ve yeterli bilgiye sahip olmalarını hedefledikleri anlaşılmaktadır. İman-inanç konularının ahlak ve ibadetlerle doğrudan ilişkili olduğu bu açıdan imanı içselleştiren öğrencinin sonrasında davranışlarının olumlu yönde etkilenebileceği düşünülmektedir. Bu anlamda dersin öğretmenler tarafından bilinçlendirmeye yönelik tasarlandığı söylenebilir. Buradan öğretmenlerin öğrencilerin kendi dinleriyle tanışmaları, kendi dinlerini yaşamaları sürecinde öğrencilere kılavuzluk yapmak, öğrencileri dine yönlendirmek ve dini benimsetmek istediklerini söylemek mümkündür. Öğretmenlerin derste verilen bilgilerle iman-ibadet farkındalığı oluşturmaya çalıştıklarını fakat ibadet eğitimi yapmaya veya ibadetlerin pratiğine yönelik bir eğitim beklentilerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Burada İslam din dersinin öğrencilerin ibadetler noktasındaki sorumluluklarını yerine getirip getirmediikleri ile ilgilenmesi veya ilgilenmemesi gerektiği noktasındaki soruları gündeme getirebilir.

3.1.3.3. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Dersin Günlük Hayatla İlişkisi Konusundaki Görüşleri

İslam din dersinin başarılı ve ihtiyaçlara cevap veren bir ders olarak uygulanabilmesi noktasında durulması gereken bir diğer husus, İslam dersinin öğrencinin günlük hayatıyla olan bağlantısıdır. Din insan fıtratı ile doğrudan alakalıdır ve dolayısıyla insanın bütün hayatını içine almaktadır. İnsanın, günlük yaşamında ihtiyacını gideren dini konulara daha çok önem vermek istediği görülmektedir.

Araştırmaya katılan İslam dersi öğretmenlerine, İslam din dersinin öğrencilerin günlük dini ihtiyaçlarını karşılamadaki yeri ve yeterliliğine yönelik; “İslam din dersi içeriğini, öğrencilerin günlük hayata dair dini ilgi ve ihtiyaçlarını karşılamada yeterli buluyor musunuz? Bu konuda ne gibi eksiklikler hissediyorsunuz?” şeklindeki sorular sorulmuştur.

Görüşmelerden elde edilen veriler incelendiğinde din dersi içeriğinin öğrencilerin günlük hayata dair dini ilgi ve ihtiyaçlarını karşılamadaki yeterliliği noktasında iki farklı görüş tespit edilmiştir. Bu görüşler sırasıyla şu şekildedir:

İslam din dersini günlük hayata dair dini ilgi ve ihtiyaçların karşılanmasında yeterli bulanların görüşleri:

Ö_01: Karşılamaya çalışıyoruz. Öğrencilere soru sormaları için alan vermek gerekiyor. Din dersinde çok sohbet ediliyor. Soruları çok oluyor. Mesela hafta içinde biriken sorularını geliyorlar soruyorlar. Dersin başında veya sonunda hemen ona bir cevap bulmaya çalışıyorlar. Güncel hayatlarında yaşadıkları şeyleri veya kafalarına takılan şeyleri soruyorlar. Bunlara biz yer verirse evet karşılırsınız.

Ö_03: Evet hayata dair bilgiler tabii veriyor. Derste İslam'ın beş şartını, namaz kılmayı öğreniyorlar. Sonra eve gidiyorlar kimse namaz kılmıyor. Bu çocukların evde bir şeyi değiştirebileceklerini sanmıyorum. Ama bu konu hakkında evde aileleriyle konuşabilirler, ona inanıyorum. Bu gün ne öğrendiniz diye sorabilirler.

Ö_04: Din dersi olmasaydı sorularına cevap bulacakları bir ortam olmazdı. Çocukların sorunları başka derslerde bu kadar ele alınmaz. Müfredatı 2/3 oranında yaparsın, 1/3 oranında da dersi sen belirleyebilirsin. O senin elindeki bir şey. Güncel şeyleri sen katabilirsin. Müfredatta olsun olmasın çünkü bu çocuklar için önemli. Din dersi öğretmeni olduğun için senin fikrin onlar için önemli.

Ö_06: Farklı farklı öğrencilerimiz var. Alevi öğrencilerimiz de var, evinde hiç namaz kılmayan, ailesi hiç oruç tutmayan öğrencim de var, dört dörtlük dinini yaşayan öğrencilerim de var. Kimisi ben biliyorum derken kimisi ama benim annem yapmıyor diyor. Evde dini hayat ibadet tam olarak yaşansa dahi çocuklarda eksik bilgiler her zaman mevcut. Bu konuda da İslam dersi bir şekilde onlara cevap verebilir. Sürekli merak ettikleri şeyleri her zaman soruyorlar ve bunların cevaplanması benim için çok önemli. Soruları çok cevaplıyorum.

Ö_07: Sonuçta bilgi alıyorlar bizden, evet, yeterli. Çocukların karşılaştığı çok sorular var. En azından sorularına bir nebze bir cevap olabilir.

İslam din dersi içeriğinin öğrencilerin günlük hayata dair dini ilgi ve ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olup olmadığı konusunda yeterlidir diyenler (Ö_01, Ö_03, Ö_04, Ö_06, Ö_07, Ö_08), İslam dersinin öğrencilerin günlük hayata dair dini ihtiyaçlarını giderecek bilgiler verdiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılara göre öğrenciler merak ettikleri dini konuları öğretmenlere sorarak bilgi edinebilmektedirler. Katılımcılar öğrencilerin kafalarına takılan dini sorulara cevap verilmesi halinde onların ihtiyaç duyduğu noktalardaki eksikliklerin giderildiğini bu nedenle İslam dersinin öğrencinin günlük hayattaki dini ihtiyaçlarını karşıladığını düşünmektedirler. Öğrencilerin günlük hayatta karşılaştıkları dini içerikli soruları

öğretmenlerine sorduklarını, öğretmenlerin de bu sorulara vakit ayırarak cevap vermesi halinde dersin; öğrencilerin hayatlarına, davranışlarına katkı sağladığını ve böylece günlük ihtiyaçlarının karşılandığı düşünülmektedir.

İslam din dersini, öğrencilerin hayata dair dini ihtiyaçlarının karşılandığı bir imkan olarak gören katılımcı görüşlerinin temelinde; İslam din dersinin varlığının dahi öğrencilerin günlük dini ihtiyacını karşılamada önemli bir etken olarak görülmesinin olduğu söylenebilir. Öğretmenler öğrencilerin hayata dair dini ilgi ve ihtiyaçları sorusunu, öğrencilerin zihnindeki dini sorularının aydınlatılması noktasındaki duyduğu ihtiyaç şeklinde algılamışlardır. Öğretmenlere göre öğrencilerin günlük hayata dair dini ihtiyaçlarının, öğrencilerin zihnindeki dini sorularından ibaret görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu nedenle öğretmenler, İslam dersini, öğrencilerin günlük hayatta karşılarına çıkan dini soruların cevaplandırıldığı bir merkez olarak görmektedirler. Katılımcı öğretmenlerin çoğunluğu, öğrencilerin günlük hayatını ilgilendiren dini boyutlu konulara mutlaka ve özellikle değindiklerini ve hatta bazı ders saatlerini sadece bu sorulara ayırdıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar tarafından İslam dersi, öğrencilerin günlük hayatında ihtiyaç duyduğu dini ilgi ve ihtiyaçları gidermede önemli bir fonksiyon olarak görülmektedir. Bu nedenle öğretmenlerin görüşlerine dayanarak İslam din dersinin, öğrencilerin dini sorularını sorabildikleri ve dini açıdan kendilerini ifade edebilmelerine önemli ölçüde katkı sağlayan dolayısıyla da öğrencilerin hayata dair dini ihtiyaçlarını giderebildikleri bir ortamdır şeklindeki tanımı mümkündür. Bu yönüyle katılımcı öğretmenlerin İslam dersini, öğrencilerin günlük hayatta kullanabilmelerine katkı sağlayacak şekilde işleme anlayış ve amaçlarının, dersi günlük dini ihtiyaçların karşılanmasında yeterli hale getirdiğini söylemek mümkündür.

İslam din dersi içeriğini günlük hayata dair dini ilgi ve ihtiyaçların karşılanmasında yetersiz bulanların görüşleri:

Ö_02: Yok yeterli değil. Kesinlikle ailelerin de desteklemesi ve bu konuda okul dışında eğitim vermesi çok önemli. Birinci ve ikinci sınıf birlikte ders görüyor, üçüncü ve dördüncü sınıf birlikte. Mesela haftada birinci ve ikinci sınıflara sadece iki saat ders veriyorum. Çocuklar evde de örnek görmeleri gerekiyor. Evde ibadet olması gerekiyor, evde dini ahlak, inanç hakkında konuşulması gerekiyor. Ama sadece evde değil, çocuklar gerekiyorsa düzenli şekilde camiye gönderilip orada da eğitim almaları gerekiyor.

Ö_09: Bir ek ihtiyaç var tabii ki. Onu da imamlarımız yapıyor. Din dersinde nasıl ibadet ettiğimi göstermiyorum. Çocuklara öğretmiyorum ya da Kur'an-ı Kerim okutmasını öğretmiyorum. Bu bilgi ihtiyaç olduğu bir bilgi. Bunu ben zaman dolayısıyla öğretemediğim için bunu tabii başka görevli yerler yüklenmesi gerekiyor.

Çünkü birçok çocuğumuzun annesi, babası Kur'an-ı Kerim'i okuyamayabilir. O yüzden ben her seferinde buradaki hocalarımıza da el ele çalışmamız gerekiyor diyorum.

Ö_10: Yeterli değil. Ben onlara Kur'an öğretecek durumda değilim, öğretemem de. Öğretmen olarak zaten Kur'an dersi vermek istemiyorum. Camiye gidilip camide Kur'an-ı Kerim dersi görmeleri gerekiyor. Bir de kendilerini geliştirmek için yine yanı sıra camiye gidilmesi gerekiyor diye düşünüyorum.

İslam din dersi içeriğini öğrencilerin günlük hayata dair dini ilgi ve ihtiyaçların karşılanmasında yeterli görmeyen görüşlerin (Ö_02, Ö_05, Ö_09, Ö_10, Ö_11) temelini, cami merkezli din eğitiminin bu ihtiyaçların tamamlanmasında önemli bir tamamlayıcı merci olarak görülmesi anlayışı oluşturmaktadır. Katılımcılarda oluşan günlük dini ihtiyaç tanımının, öğrencilerin camilerde veya ailesinde Kur'an-ı Kerim merkezli bir dini eğitim almaları şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Görüşlerden hareketle, dini bilgilere dayalı bir dini eğitimin yeterli olmayacağı, cami eksenli dini eğitim ve öğretimin de öğrencilerin günlük hayatında ihtiyaç duyduğu dini ilgi ve ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir merkez olarak görüldüğü söylenebilir. İslam din dersini öğrencilerin hayata dair dini ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz gören katılımcı öğretmenlerin görüşlerinden hareketle; dini eğitimin yalnızca temel bilgilerden oluşmadığı ve bu eğitime katkıda bulunan cami veya aile faktörü gibi diğer önemli faktörlerle de iş birliği içerisinde çalışılması gereken bir süreç olduğu söylenebilir. Dolayısıyla yetersiz diyenlerin görüşleri özetlendiğinde, öğrencilerin günlük hayata dair dini ilgi ve ihtiyaçlarının karşılanması ancak bir ucunda okul diğer ucunda cami bir diğer ucunda ise aile faktörü olan bir üçgen çerçevesinde mümkün gözükmektedir. Buradan öğrencilerin okulda edindikleri temel dini bilgilerin; camide edindikleri dinin ibadetlerine yönelik dini pratikler ile evde ailelerin, çocuklarının dini eğitimlerine yönelik ilgi, destek ve yönlendirme ile pekiştirilmesi sonucunda öğrencilerin din eğitim ihtiyacının etkili ve verimli şekilde giderilebileceğini söylemek mümkündür.

3.1.3.4. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin İçeriğinin Öğrencinin Gelişim Düzeyine Uygunluğu Konusundaki Görüşleri

İslam din dersi içeriğinin öğrenci düzeylerine uygun olup olmadığı sorusu araştırma kapsamında önemli ve anlamlı sorulardandır. Derste dini bilgi ve becerilerin kazandırılması hedeflenirken ders içeriğinin, öğrencilerin yaşı, gelişim düzeyleri, ön bilgi düzeylerine uygun olup olmadığına yönelik “İçeriğin öğrencinin gelişim düzeyine/sınıf düzeyine/öğrenci seviyesine uygunluğu konusunda ne

düşünüyorsunuz?” sorusu katılımcı İslam dersi öğretmenlerine sorulmuştur. Soruya verilen cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_01: Uygun dur. Ders içerikleri kendi tarafımızdan sırası belirleniyor. Kendimiz sırasını seviyesini belirliyoruz. Genellikle çok kapsamlı olduğu için konular bizim elimizde. O konuları çocukların seviyelerine uygun bir şekile getirebiliriz.

Ö_03: Evet uygun buluyorum. Bizde 1. sınıf ayrı, 2. sınıf ayrı diğeri de hepsi ayrı. Hep aynı konular ama seviyeye daha uygun bir şekilde öğrencilere sunuluyor.

Ö_08: Yüzde 90 uygun. Düzeylere uygun hale öğretmen getirmek zorunda.

Ö_09: Uygun. Çoğu zaman farklı yapmayı düşünüyorum, değiştirmeyi düşünüyorum ama buna zorlanıyorlar. O yüzden olduğu gibi bırakıyorum. Birazcık fazla bilgi istiyorlar onu veriyorum, zorlandıklarını farkedince bırakıyorum. Ama bu öğrenciden öğrenciye değişiyor. Önceden farklı okuldaydım orada daha çok bilgi verebiliyordum. Değişiklik yapabiliyordum. Öğrenciye de bağlı bir şey.

Ö_10: Uygun buluyorum çünkü zaten çok açık olduğu için istediğini zaten yapabiliyorsun. O yüzden sınıfa göre kendini zaten ayarlıyorsun.

Ö_11: Pedagogik olarak bir özgürlüğümüz var. Herkes kendi sınıfına göre, kendi seviyesine göre ilerleyebilir. Benim bazı seneler çok yavaş ilerlediğim oldu. Müfredatın yarısına ulaşabildiğim oldu. Bazı sınıflarda da daha hızlı ilerleyebiliyordum. Sınıfa göre değişiyor.

Elde edilen verilere göre katılımcı öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09, Ö_10, Ö_11) ders müfredatının öğrencinin gelişim düzeyine, sınıf düzeyine ve öğrenci seviyesine göre uygun olduğunu belirtmiştir. Katılımcı öğretmenler ders içeriğinin öğrenci seviyelerine uygun hale getirilmesinde öğretmenin büyük role sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar, müfredatın öğretmen tarafından istenilen şekilde ayarlanabilir esnek yapısından dolayı öğretmenlerin ders müfredatını sınıf seviyelerine uygun hale getirebildiklerinden bahsetmişlerdir. Öğretmenler, öğrencilerin derse ilişkin bilgi düzeylerini dikkate alarak müfredatı öğrenci seviyesine uygun hale getirmektedirler. Her sınıfın seviyesi öğretmen tarafından dikkate alınarak dersin muhtevası ya sadeleştirilmek ya da derinleştirilmek suretiyle öğrenci seviyesine uygun hale getirildiği dile getirilmiştir.

Katılımcılardan 1'i diğeri farklı görüş bildirmiştir. Farklı görüş bildiren katılımcı görüşü şöyledir:

Ö_05: 1. sınıfta uygun bulmuyorum. Zaten 1. sınıfta çok dikkatliyim. Çünkü çocuklar korkabilir. Anlamadıkları için veya evde hiç o eğitimi almadıkları için ürkebildiklerinden 1. sınıfta oyunlarla, güzel hikayeler ile ahlak bilgisi veriyorum. Ama 2. sınıftan sonra başlıyor.

Ö_05'e göre 1. sınıflar için hazırlanan müfredat, öğrencilerin seviyesine uygun değildir. Katılımcı, 1. sınıflar için uygun görülen müfredatın anlaşılmasından veya o zamana kadar hiç din eğitimi almayan öğrencileri içeriğiyle korkutabilecek

bir yapı içermesinden bahsetmektedir. Bu nedenle katılımcı 1. sınıflarla daha çok ahlaka ilişkin bilgileri işlediğini ifade etmiştir. Katılımcıya göre müfredat uygulaması 2. sınıftan sonra başlamaktadır. Katılımcı görüşüne göre 2. sınıftan itibaren müfredatın öğrenci seviyesine uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırma boyunca elde edilen katılımcı görüşleri doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında; öğretmenlerin ders müfredatının öğrencinin gelişim düzeyine, sınıf düzeyine ve öğrenci seviyesine uygun olduğunu ifade etseler de öğretmenlerin ders müfredatını öğrenci seviyelerine uygun hale getirebilmelerinde öğretmenlerin çabalarının rolü gözden kaçmamaktadır. Burada ders kitabı ve materyallerinin önemi söz konusu edildiğinde, İslam dersi öğretmenlerinin ders kitap ve materyallerine ulaşımı ile bu materyallerin içerik ve biçimsel açıdan geliştirilmesinin, dersin öğretmenler tarafından öğrenci seviyelerine uygun hale getirilmesindeki katkısının önemli olduğu söylenebilir. Diğer yandan Baden Württemberg eyaletindeki bazı okullarda 1 ve 2. sınıflar aynı ders saatinde, 3 ve 4. sınıfların da aynı ders saatinde İslam dersi verildiği düşünüldüğünde; müfredatın öğrenci seviyelerine uygun hale getirilmesi hazırlıklarının kolay olmadığını söylemek mümkündür. Bu nedenle öğretmenlerin ders müfredatını her ne kadar öğrenci seviyesine uygun olduğunu dile getirse de, öğretmenlerin müfredatı öğrenci seviyesine uygun hale getirmedeki planlama, uyarlama çalışma ve çabaları söz konusudur. Dolayısıyla öğretmenlerin ders müfredatını öğrenci seviyelerine uygun hale getirme çalışmalarına destek olunması gerektiği anlaşılmaktadır.

3.1.4. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Kitaplarına İlişkin Beklentileri

Ders kitapları, derste anlatılan bilgileri içerir ve öğretmenlerden sonra eğitimin en önemli parçasını oluşturur. Ders kitaplarının öğrenmeye katkısı büyüktür. Ders kitaplarının derse yön verme özelliğinden hareketle bu kategori altında İslam din dersi kitaplarının aktüel durumu ile İslam din dersi öğretmenlerinin bu kitaplar hakkındaki görüş ve düşüncelerinin tartışıldığı gündemi de göz önünde bulundurarak; birbiriyle anlamlı ilişkiler içeren alt kategoriler oluşturulmuş ve bu kategoriler altındaki sorular aracılığıyla araştırmaya katılan İslam dersi öğretmenlerinin ders kitaplarına ilişkin görüş ve beklentileri tespit edilmiştir.

3.1.4.1. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Kitapları Konusundaki Görüşleri

İslam din dersinden beklentilerin tespitine yönelik olarak beklentileri etkileyen faktörlerin başında İslam din dersi kitapları gelmektedir. Bu alanda farklı akademik çevreler tarafından oluşturulan İslam din dersi kitaplarının; öğretmenler ve öğrenciler tarafından ne ölçüde benimsendiği, bu kitapların ders işleme sürecine hangi ölçüde katkı sağlayarak işlevsellik kazandığı gibi noktalar İslam din dersleri kapsamında analiz edilmesi gereken önemli hususlardandır. Bu amaçla araştırmaya katılan öğretmenlere “Hangi ders kitabını uyguluyorsunuz? Kitapları nasıl değerlendiriyorsunuz?” şeklinde sorular yöneltilerek derste kullanılan İslam dersi kitaplarına ilişkin öğretmen yaklaşımları tespit edilmiştir. Öğretmenlerin bu kitaplar hakkındaki görüşlerine aşağıda yer verilmektedir:

Ö_01: *Bismillah, Mein Islambuch, Miteinander Auf dem Weg. Mein Islambuch`da 1`ler ve 2`lerin kitabı beraber. Çok zor bir dil ile anlatılmış. Uzun şekilde kapsamlı anlatılmış. Ben bütün kitapları kullanıyorum. Oradan o konu ile alakalı bir şey alıyorsam, öbür kitaptan onu alıyorum, birleştirip o şekilde öğrencilere sunuyoruz.*

Ö_02: *Miteinander Auf dem Weg`i çok iyi buluyorum. Özellikle kadın ile erkek rolünü biraz kırmaya çalışmış, ona önem vermişler. Mesela sadece başörtülü kadınlar Müslüman değil, başı açık olan da Müslüman gösteriliyor. Özellikle resimlerini çok iyi buluyorum. Her öğrenci için kitap yok ama. Bende bir tane kitap var. Çocuklara resimleri gösterebiliyorum veya içerikleri alıp kendim özellikle çalışma kağıtları hazırlamak zorunda kalıyorum.*

Ö_07: *Kitapların hiçbirine tam bu benim kitabım diyemem. Kitap konusunda Türkiye`den falan da baktım, kitaplar aldım. Okulda Bismillah yardımcı kitabı var. Avusturya`da çıkan bir kitap var içerik olarak iyi. Tek tek içinden parçalar alabilirim ama daha çok kendim çalışıyorum. Şu süper diyemiyorum.*

Ö_09: *Fazla ders kitabımız yok. Bu yönden çok zorluk yaşıyoruz. Yalnızca bir iki kitap var, genelde hepimizde aynısı var. Bende Bismillah var. Bir tane de Miteinander auf dem Weg var. Onu da kullanıyorum. Islambuch var onu da kullanıyorum. Ben genelde kendi ders malzemelerimi kendim yaparım. Hepsinden bir şeyler alarak kendim düzenlemeye çalışıyorum. Bismillah iyi, hoşuma gidiyor. Yalnızca çok yazı var içinde. Küçük sınıflar için imkansız onu yapmak, kullanmak. Keşke daha çok tercih edeceğimiz kitaplarımız olsa. Hangi kitabı alacağımı bilmiyorum. Hiçbir kitap uymuyor. Kendim yapmayı daha çok tercih ediyorum.*

Ö_10: *Şu kitabı kullanıyorum diyecek bir kitap yok. Yani oradan buradan biraz kullanıyorum. Miteinander auf dem Weg hoşuma giden bir kitap. En çok ilkokulda onu kullanıyorum. Yani sıra Mein Islambuch var ondan biraz bir şeyler alıyorum. Mein Blick in den Islam var ondan bir şeyler kullanıyorum. Saphir`den biraz bir şeyler alıyorum. Ondan sonra Bismillah defteri var onlardan kullanıyorum. Bir de Avusturya`dan Islamstunde kitapları var. Onlardan çok kullanıyorum. Bismillah yardımcı kitabı çok basit, iki dakikada bitiriyorlar.*

Katılımcı öğretmenlerin tamamı, İslam dersini tek bir kitaptan değil, farklı yazarlara ait farklı İslam dersi kitaplarından faydalanarak takip etmektedir. Katılımcılar, piyasadaki belli yayınevlerine ait farklı İslam din dersi kitaplarından elde ettikleri içerikleri bir araya getirmek suretiyle dersi işleyebildiklerini ifade etmişlerdir. Araştırma verilerine göre; İslam dersi kitapları arasında katılımcılar

tarafından benimsenerek okutulması uygun görülen belirli bir ders kitabı henüz mevcut değildir.

Katılımcıların çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_08, Ö_09, Ö_10) genellikle derste Miteinander auf dem Weg (Yolda Birlikte) ders kitabından faydalandıklarını belirtmişlerdir. Yine katılımcıların çoğunluğunun ise (Ö_01, Ö_03, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11) derste Bismillah isimli yardımcı kitaptan faydalandığı görülmektedir. Sayılan bu kitaplarla birlikte, katılımcıların bir kısmının ise (Ö_01, Ö_06, Ö_08) derste bir diğer kitap olarak Mein Islambuch (İslam Kitabım) isimli ders kitabını da kullandıklarından bahsettiği görülmektedir. Bunun yanında katılımcılardan Ö_03, Ö_07 ile Ö_10, Avusturya'da okullarda İslam dersinde okutulan İslamstunde isimli ders kitaplarından faydalandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin İslam dersini tek bir kitaptan değil de farklı kitaplardan takip etmelerinin temelinde; İslam dersi kitaplarının içerik, görsel sunum, anlatım tarzı ve dil bakımından bir takım yetersizliklerin vurgulandığı görülmektedir. Bu nedenle öğretmenlerin kendi hazırladıkları ders materyallerini ders kitabının yerine koyarak ders kitabı eksikliğini gidermeye çalışmaktadırlar. Buradan hareketle katılımcılar tarafından bütün İslam dersi kitapları birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görülmektedir, tek bir kitapla İslam dersini işlemek mümkün gözükmemektedir.

Katılımcı öğretmenlerin ders kitaplarına yönelik ağırlıklı görüşlerinin; İslam din dersinde tercih edilen ders kitaplarının bazılarının görüntü, bazılarının üslup bakımından problemlili olduğu, bazılarının içerik yoğunluğu bakımından kapsamsız ve yetersiz olduğu bu nedenle ders kitaplarının eğitim-öğretim dönemi boyunca kullanılabilecek nitelik ve yeterlilikten yoksun olduğu yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Henüz köklü bir geçmişi olmayan dersin, İslam dersi öğretmenlerinin bilgi ve tecrübeleri doğrultusunda ilerlediği düşünüldüğünde, dersin başarısı için hem öğretmenlere hem derse kılavuzluk edebilecek nitelikli ders materyallerinin geliştirilmesi aşamasında öğretmenlerin bilgi ve tecrübelerinden faydalanmanın anlamlı olduğu söylenebilir.

İslam din dersi uygulamalarındaki karşılaşılan zorluklara ilişkin literatürlere bakıldığında; Konya'nın, İslam din dersi kitaplarının ve materyallerinin eksikliğine ilişkin görüşlerini dile getirdiği görülmektedir. Her fikir, her çalışma kağıdı veya küçük şeylerin bile öğretmene dersi sunmada bir ışık kaynağı oluşturduğunu belirten Konya, Kültür Bakanlığı'nın verdiği eğitim seminerlerinde uzman Katolik ve

Protestan din dersi öğretmenleri ile birlikte yapılan materyal çalışmalarının oldukça yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Konya yine de dersin amacını yerine getirecek bir ders kitabı veya ders materyalinin varlığından söz etmenin güç olduğunu belirtmektedir. Konya'ya göre yeterli ders materyalinin sağlanması halinde hem dersin işlenmesi kolaylaşacak hem de İslam din derslerinin düzenli bir ders olması yönündeki genel kabullenirlik artacaktır.³⁶⁴ Konya'nın araştırma bulgularıyla örtüşen görüşlerinden hareketle ders sürecinin verimli hale getirilmesinde ders materyallerinin zenginleştirilmesinin önemi ortadadır. İslam derslerine yönelik ders kitaplarının problemlili konular arasında olduğu anlaşılmaktadır. Ders kitaplarının, hem bütçe sorunu hem de nitelikli ders kitaplarının kısıtlılığı nedeniyle tercih edilmeyişinden kitapların sınıftaki bütün öğrenciler için sağlanamadığı da göz önünde bulundurulduğunda; ders sürecinin bu durumdan olumsuz etkilenmesi söz konusu olabilir. Bu nedenle öğrencilerin derse ilgisini artırmak amacıyla nitelikli ders kitaplarının geliştirilmesinin aciliyeti önemli gözükmektedir.

3.1.4.2. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Kitaplarının Hazırlanma Kriterleri Hakkındaki Görüşleri

İslam din derslerinin okullarda yaygınlaşmasıyla birlikte İslam din dersi kitaplarına olan ihtiyaç kuşkusuz gün geçtikçe artacaktır. İslam din dersi öğretmenlerinin ders tecrübeleri doğrultusunda nasıl bir ders kitabı hazırlanması halinde bu dersin verimini artırabileceği ile ihtiyaçlara cevap verebileceği hakkında bilgi edinmek amacıyla katılımcı öğretmenlere “Ders kitaplarının hazırlanmasında en çok hangi kriterlere dikkat edilmeli?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların konu hakkındaki görüşleri aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_05: Resimler bir de dil önemli. Dil çok kolay olması lazım. Algılanabilmesi lazım çocuklar için. Çok kolay yazılması lazım. Bir de çok az bilgi içermesi lazım. Bir çocuk için çok az bilgi yeterli o yaşlarda.

Ö_06: Yasaklarımıza dikkat edilmeli. Meleğin hiçbir şekilde resminin olmaması bile önemli. Renkli resimler ve çocukların anlayabileceği bir dil önemli. Sınıfına göre tabii ki yazı uzunluğu değişir ama çocukların anlayabileceği kelimeler ve ifadeler önemli.

Ö_07: Dini bilgiler, yazılan dili çocuğun anlaması önemli. Resimlere daha çok dikkat etsinler ama korkutucu da bırakmasınlar. Peygamberleri görünmeyecek şekilde arkadan çizebilirler. Profesyonel, didaktik düşünen kişilere ihtiyaç var. Alman didaktiği bu konuda din dersinde çok önde gidiyor. Bismillah 1/2 yazıyor ama asla 1. sınıfa göre değil. Daha çok 2. sınıftan itibaren uygun. Çünkü çocuk okuyamıyor, yazamıyor.

³⁶⁴ Konya “Erfahrungen als Lehrkraft für Islamunterricht in deutscher Sprache”, s. 475.

Ö_09: Yaşlarına, sınıflarına uygun olması gerekiyor. Tabi ki birinci sınıfta geçen konular da işlenmesi çok önemli. Değilse zorluk çekiyoruz. Ama eğer bi ikinci sınıfta tabi ki yazı oranı da ikinci sınıfa uygun olması gerekiyor. Onlar okumayı yeni öğreniyorlar. Uzun uzun konuyu işleyemezler. Yaşa uygun olmaları, görüntü olarak çocukların ilgilerini çekmesi gerekiyor. Birinci sınıfta geçen konuları da işlemeleri çok önemli. Çünkü eksik olunca kalkıp başka yerden aramaya çalışıyorum. O ders kitabını kullanmak istiyorsam o zaman bütün konuların da onun içine işlenmesi gerekiyor.

Derste okutulması uygun görülen İslam din dersi kitabının içeriği ve niteliği hakkında öğretmen görüşlerinden hareketle; belli ders kitabı kriterleri tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğuna göre (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_11) ders kitabının hazırlanması aşamasında en çok dikkat edilmesi beklenen kriterlerin başında; öğrencilerin kolaylıkla anlayabileceği, öğrenci düzeyine uygun anlaşılır, sade bir dil kullanımı ile resimlerinin ilgi çekiciliği gelmektedir. Katılımcı öğretmenlerin kitaplar hakkındaki görüşlerinin ağırlıklı olarak ders kitaplarının dil ve resim bakımından yetersiz olduğu yönünde olduğu görülmektedir. Kitaplar dil bakımından bazen uzun, bazen karmaşık ya da anlaşılmaz değerlendirilirken; kitap resimlerinin ise ayrımcılık içeren veya melek, peygamber çizimleri gibi dini değerlerle bağdaşmayan öğeler içermesi yönüyle eleştirildiği görülmektedir. Katılımcılar tarafından ders kitaplarının öğrencilerin yaş ve sınıf seviyelerine uygun hale getirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca ders kitaplarında kullanılan resimlerin çizimine dinin hassasiyetlerinin göz önünde bulundurularak yer verilmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Katılımcı görüşlerinden, kitapların pedagojik formasyon tecrübesine sahip, alanında uzman kişiler tarafından hazırlanmasını uygun gördükleri anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerden iki öğretmen ise İslam dersi kitaplarının hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken kriterler hususunda diğerlerinden farklı görüşlere sahiptir. Bu görüşler şöyledir:

Ö_08: Birincisi yazarların kim olduğu. İslamiyet'i neoliberal bir şekilde yansıtmak istiyorlar ve ona göre uyarlayıp ona göre kitapları hazırlıyorlar. Oradan da çocukların dini gelişimlerine büyük etkileri oluyor. Öğretmen o kitaplara güvenip ders yaparsa çocukları o yönde eğitir ve etkiliyor.

Ö_10: Bir tane kitap var elimde mesela Einblick in den Islam. Belirli bir cemaatin kitabı bu. Hemen belli oluyor. Cemaatli bir kitap olmaması gerekiyor.

Katılımcı öğretmenlerden Ö_08, ders kitabının hazırlanmasında yazar kriterinin önemine değinmiştir. Ö_08'e göre kitabı hazırlayan yazarın sahip olduğu düşünce akımları öğrencilerin dini eğitimlerini şekillendirebilmektedir. Bu nedenle Ö_08; kitap yazarını, kitabının derste okutulup okutulmamasında önemli bir ölçüt

olarak görmektedir. Diğer katılımcı öğretmen ise (Ö_10) iyi bir ders kitabının hazırlanma sürecinde dikkat edilmesi gereken kriter olarak kitabın belli bir cemaati temsil etmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcı öğretmen bazı mevcut din dersi kitaplarında belli cemaate ait unsurların yer aldığını bu nedenle din dersi kitabının ilgili cemaate işaret eden unsurlardan uzak tutularak hazırlanması gerektiğini belirtmektedir. Katılımcılara göre ders kitaplarının, bir kesimin görüşünü veya düşünce yapısını besleyen öğelere yer vermeyecek şekilde hazırlanması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bütün katılımcı öğretmen görüşleri dikkate alındığında ders kitapları; anlaşılır, sade bir dil ve ilgi çekici resimler ile öğrenci seviyelerine uygun hale getirilmelidir. Kitaplardaki içerik; öğrenci düzeyine uygun anlaşılabilir düzeyde bir dil ile kalitesi yüksek, profesyonel ve ilgi çekici resimlerle desteklenmelidir. Buna karşın ders kitabının; sade ve anlaşılır bir dil yerine ağır bir üslupla yazılmış olması, kitapta çok fazla yazıya yer verilmesi, kitaptaki resimlerin İslami unsurlarla bağdaşmaması ile öğrencileri birleştirici, bütünleştirici öğelere sahip olmaması açısından yetersizliği ile içerik ve resimlerinin uyumsuzluğu gibi etkenler öğrencinin kitaba odaklanmasını zorlaştırdığından bu tür kitapların ders kitabı olarak öğretmenler tarafından tercih edilmediği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle ders kitaplarının içerik tasarımı ile görsel tasarımlarının; ders kazanımlarını ve öğrenmeyi destekleyecek, öğrencilerin ilgisini çekebilecek nitelikte öğrenci merkezli olarak hazırlanmaları gerektiğini söylemek mümkündür.

3.1.4.3. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Ders Kitaplarının Müfredata Uygunluğu Konusundaki Görüşleri

Araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerinin, İslam din dersi kitaplarının müfredata uygunluğu noktasındaki görüş ve beklentilerini tespit etmek amacıyla İslam din dersi öğretmenlerine “Takip ettiğiniz ders kitaplarını müfredata uygunluk açısından nasıl değerlendiriyorsunuz? şeklindeki soru sorulmuştur. Katılımcı öğretmenlerin soruya vermiş oldukları cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_04: Genelde uyuyor. Müfredat değişmiş olmasına rağmen yine de konuları uygun buluyoruz.

Ö_05: Uyuyor ama hepsi değil. Bazen müfredat ile çalışmıyorum. Mesela Ramazan olduğu zaman Ramazan konusu işliyorum. Yani kendi çalışmalarına göre de ayarlayabiliyorum.

Ö_06: Konular içerisinde geçiyor. Hepsinin eksikliği de var fazlası da var. Bütün öğretmenler zaten bu konuda kitapların eksik, yetersiz olduğunu biliyor. İşte o yüzden

bütün kitapları kullanıyorum. Bir konu bir kitapta daha güzel ifade ediliyor. Bir konu başka kitapta daha güzel ifade ediliyor. Bir sınıf yazıyı okur ve anlar ve o işin içinden çıkar, diğerine daha fazla resim gerekir.

Ö_07: Uygun. İçerikleri tabii müfredata bakılarak yazılmış konular. Genelde her kitabın konuları da aynıdır. Tam müfredata bire bir uygun olamaz. Kendimiz tamamlıyoruz.

Ö_09: Uyuyor ama eksikleri var. Bilgi olarak yetersiz oluyor. Ya da Bismillah'a bakıyorum genelde ya bir resim boyuyor ya bir kelime yazıyor. Ama ikinci sınıftaki çocuk da yarım saat resim boyamaz. Yani bu zaman bakımından çok az malzeme var.

Katılımcı öğretmenlerin tamamı (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09, Ö_10, Ö_11) ders kitaplarında yer alan ders konularının müfredata uygun hazırlandığını ifade etmişlerdir. Ders kitaplarının müfredata uygun hazırlandığını belirten öğretmenler, ders kitaplarını müfredata uygun bulmakla birlikte eksik ve yetersiz bulduklarını da belirtmişlerdir. Katılımcı öğretmenlerin çoğunluğuna göre İslam din dersi kitaplarında müfredatla uyumlu yer alan konular, bilgi bakımından eksik ve yetersizdir ve kitapların bu yönüyle öğretmen beklentilerini yeterince karşılayamadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle öğretmenler kitaplarda yer alan konu içeriklerini kendi çalışmalarıyla zenginleştirdiklerini belirtmişlerdir. Öğretmenler dersi müfredata uygun hale getirmek için tek bir kitaptan değil, farklı kaynaklardan birleştirerek kendi hazırladıkları materyallerle dersi işlemektedirler. Buna göre katılımcı öğretmenler, İslam din dersi kitaplarının müfredatı destekler nitelikte hazırlandığını belirtse de, ders kitaplarında öğrencilerin ihtiyaç duyduğu noktalardaki eksikliklerin giderilmesi gerektiğini bu nedenle ders kitaplarının konu içeriğinin zenginleştirilerek müfredata daha uygun hale getirilmesi gerektiğini söylemek mümkündür.

3.1.4.4. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Kitaplarının Görsel ve İçerik Tasarımı Konusundaki Görüşleri

Ders kitaplarında dikkat edilmesi gereken diğer önemli bir husus da kitapta yer alan bilgilerin somutlaştırılmasına yönelik kullanılan şekil, resim, fotoğraf ve grafik gibi unsurlardan oluşan görseller ile kitabın derste ki kullanışlılığına ilişkin kitabın içerik tasarımıdır. İslam dersi kitaplarında yer alan görsellerin ve içerik tasarımının değerlendirilmesine ve bu noktadaki beklentilerine ilişkin olarak araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerine “Ders kitaplarındaki görselleri ve içerik tasarımını nasıl değerlendiriyorsunuz?” şeklindeki soru sorulmuştur. Katılımcıların soruya verdikleri cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_01: Yeni kitaplar, çocukların hayatına uyumlu kitaplar ve çok daha ilgi çekici. Renkli resimler, modern resimler, bu günü yansıtan resimler var. Çocukların kendi hayatlarında da görebilecekleri kadınlar veya ailedeki toplumsal yaşamı daha farklı gösteriyorlar. Yeni kitaplar günümüze uygun, herkeste eşit bir görev dağılımı var.

Ö_02: Görselleri iyi buluyorum. Mein Weg'i daha önce de kullanıyordum. Özellikle oradaki görselleri çok başarılı buluyorum. Çocukların ilgisini çekiyor. Her konuya başlarken bir tane görsel var. Konu hakkında konuşmaya çok yer veren görseller oluyor. Onu başarılı buluyorum.

Ö_06: Öğrencilerin ilgisi resimlere göre oluyor. Resmi görüyorlar ben bu resimdekini biliyorum deyip sonra yazıyı okuyamaya başlıyorlar. Mesela Kabe'yi gördüm, ben bu Kabe'yi biliyorum, acaba ne yazıyor şeklinde okuyorlar.

Ö_09: Bismillah defterleri gayet güzel. Görsel bakımdan da çocukların çok ilgisini çekiyor. O yüzden gayet iyi. Gündelik hayatlarını da bir şekilde tedarik ediyor. İlgilerini çeken konular işleniyor. O yönden iyi.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11) tercih ettikleri İslam dersi kitaplarının görsel ve içerik tasarımı hakkında olumlu görüş bildirmişlerdir. Öğretmenlerin çoğunluğu derste kullanmayı tercih ettikleri bazı İslam din dersi kitaplarını, öğrencilere hitap etmesi ve öğrencilerin ilgisini çekmesi yönüyle derste kullanışlılığı açısından görsel ve içerik tasarımını beğendiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenler kitap resimlerini özellikle öğrencinin ilgisini çekerek öğrenciyi konuya odaklaması yönüyle değerlendirmişlerdir. Kitap görsellerinin pozitif değerlendirilme ölçütlerini; öğrencinin ilgisini çekmesi, günlük yaşamla bağı koparmaması, konu hakkında öğrencinin konuşmasına, düşünmesine imkan vermesi şeklinde ifade etmek mümkündür.

Bir kısım katılımcı öğretmen (Ö_09, Ö_10, Ö_11) kitaplarda yer alan resimleri, katılımcı Ö_10'un görüşünde de görüleceği üzere “Görseller fena değil, kullanışlı. İslamiyet’e de uygun. Peygamber efendimizin resmini yapmışlar. Yüzü yok ama bedeni var. Yada bir melek yapmışlar yüzü yok ama bedeni var. Çocuklara bu kitapta böyle şeklinde açıklama yapıldığı takdirde olabilir.” yönünde değerlendirerek, peygamberlerin ve meleklerin yüz şekline yer vermeyen ders kitaplarını derse daha uygun bulduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların içerik ve resim açısından ayrıştırıcı unsurlar ve öğeler içermeyen ve İslamiyet’e uygun olduğunu düşündükleri kitapları ders kitabı olarak tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında; ilk olarak bazı kitapların öğrencileri konuya odaklayacak ve öğrenmeyi destekleyecek nitelikte olması açısından kitaptaki resimlerin ve içeriğin veriliş biçiminin başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte öğretmenlerin görseller ve içerik

bakımından ayrıştırıcı olmayan, ayrıştırıcı tartışmaya fırsat vermeyen, öğrencileri görseller aracılığı ile içeriğe motive ederek derse odaklayan kitapları tercih ettiği ve ders kitaplarının bu doğrultuda yeniden gözden geçirilerek geliştirilmelerini istedikleri anlaşılmaktadır.

Katılımcılardan Ö_08 İslam din dersi kitaplarını biçim ve içerik açısından uygun bulmadığını ifade etmiştir. Ayrıca diğer katılımcıların da tercih ettikleri ders kitaplarını genel itibarıyla uygun bulduklarını ifade etmelerine rağmen İslam din dersi kitaplarının dikkat çeken bazı olumsuz yönlerini de dile getirdikleri görülmektedir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

İslam Dersi Kitaplarını Kültürel Açıdan Olumsuz Değerlendirenlerin Görüşleri:

Ö_08: Oldenburg kitapları aşırı derecede Türkiye yanlısı olduğu için Türk kaligrafisi, Türk mimarisi ağırlıklı olduğu için bazı Arnavut çocukları ya da Arap çocukları dinlerini onunla bağdaştıramıyor. Klett Verlag'ın kitapları da çok komik yazıldığı için bazen iyi oluyor bazen de aşırı derecede abartılmış komik oluyor.

Ö_09: Mein Islambuch hoşuma gitmiyor. Görüntü olarak da hoşuma gitmiyor. Yani bir sayfa açsam çok yazı var. Resimler çocukça olmadığından çocukların ilgisini çekmeyebilir. Daha çok büyüklerin ilgisini çekecek resimler var. Bazılarında mesela bayram konusunu işleyince el öpme var. Onda bir tartışma çıkabiliyor. Çünkü bazı ülkelerde el öpme yok. Mesela Azerbaycan, Özbekistan ülkelerinde yok ve tuhaflarına gidiyor. O yönden tabii ki zorluk yaşıyoruz.

Ö_11: Bazen çok kültürel oluyor.

Katılımcılardan Ö_08, Ö_09 ile Ö_11; kitap içeriğinin, kültürel ağırlıklı verildiğinden bahsetmektedirler. Katılımcılardan Ö_08, Türk mimarisinin etkisinde çizilen resimlerin, diğer ülkelerden gelen Müslüman öğrenciler tarafından İslam dini ile bağdaştırılamadığından bahsetmektedir. Mein Islambuch ders kitabının Türk kültürünün etkisi altında yazıldığını ifade eden Ö_09, diğer ülkelerden gelen Müslüman çocuklar tarafından kitaptaki bazı kültürel içerikli bilgilerin anlaşılması noktasında zorluklar yaşandığını belirtmektedir. Ö_09, aynı kitapta resmedilen el öpme kültüründen sadece Türk öğrencilerin anladığını, diğer yabancı Müslüman öğrencilerin ise kültürlerinde el öpme geleneği olmadığından böyle bir kültüre yabancı kaldıklarından bahsetmiştir. Katılımcı, Türklere özgü el öpme geleneğini bilmeyen diğer Müslüman öğrencilerin ders esnasında tuhaf bir durum yaşadıklarını dile getirmektedir. Ayrıca katılımcı; Mein Islambuch ders kitabının resimlerinin; öğrenciler tarafından çekici olmadığını, içinde yazı oranının fazla olduğunu da dile getirerek kitabı görsel ve içerik açıdan da olumsuz değerlendirmiştir. Katılımcı

öğretmenlerden Ö_11 de benzer ifadeler kullanarak, bazı İslam din dersi kitaplarında kültürel öğelerin ağırlıklı olduğunu belirtmiştir.

İslam Dersi Kitaplarını Kadın Resimleri Açısından Olumsuz Değerlendirenlerin Görüşleri:

Ö_01: İlk çıkan kitaplarımızda resimler problemliydi. Çoğu resimler Hristiyan din kitaplarından alıntıydı. Daha çok onların dinini yansıtan kitaplardı. Bütün Müslüman kadınlar o kitaplarda başörtülü gösteriliyor. Bugün çıkarılan kitaplarda daha farklı kadın modelleri de gösteriliyor. Çocukların kendi hayatlarında da görebilecekleri kadınlar veya ailedeki toplumsal yaşamı daha farklı gösteriyorlar.

Ö_03: Kadınların biri kapalı oluyor, biri açık. Böyle değişikliklere yer verilmesi güzel.

Ö_05: Bazı satırlar oluyor o satırlar bana ters geldiği için okumuyorum. Mesela anneleri kapalı olmayan öğrencilerim var. Kitapta kadın kapanması lazım diye yazarsa çocuğun psikolojisi bozulmasın diye veya annesini sorgulamasın diye o kısmı okumuyorum.

Ö_11: Bazı kitaplarda hiçbir kadında başörtü görülemiyor. Hem başörtülü hem başörtüsüz olması gerekiyor. Çocuklar hepsinin Müslüman olduğunu anlayabilsin. Ama hiçbir şekilde başörtüyü kullanmazsa onda bir art niyet ararım.

Bazı katılımcılar (Ö_01, Ö_03, Ö_05, Ö_11) ders kitaplarında kadınların sadece başörtülü veya başörtüsüz resmedildiğine değinmektedirler. Katılımcılardan Ö_01 öncelikle, ilk çıkarılan ders kitaplarının Hristiyan din kitaplarından alıntı olduğunu ve bu nedenle resimlerinin problemli olduğunu ifade etmektedir. Sonrasında ise kadınların başörtülü resmedilişine değinerek son çıkan ders kitaplarında bu durumun düzeltildiğini ve kadınların başörtüsüz de resmedildiğini dile getirmektedir. Katılımcı, çocukların toplumsal yaşamın içinden, günlük hayatlarında karşılaşılabilecekleri kadın resimlerine de yer verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Katılımcılardan Ö_03 hem başörtülü hem başörtüsüz Müslüman kadın resimlerine yer veren ders kitaplarını olumlu bulduğunu, Ö_05 de Müslüman kadınların sadece başörtülü resmedilmesini ve başörtü takmayı telkin edici içeriğe sahip kitapları, anneleri açık olan öğrenciler açısından problemli bulduğunu ifade etmektedir. Katılımcıya göre bu tür kitaplar anneleri açık olan öğrencilerin ya psikolojisini bozmakta ya da annelerini sorgulamaya teşvik etmektedir. Bu yönüyle katılımcı, ders kitaplarında bu tür bilgileri içeren kısımları okumamayı tercih etmektedir. Ö_11'de kitapta yer alan Müslüman kadın resimlerinin hem başörtülü hem başörtüsüz verilmesi gerektiğini ve bunun Müslüman kavramının tanımlanması açısından da önemli olduğunu dile getirmektedir.

Katılımcılardan Ö_05 ve Ö_07'nin ders kitaplarında yer alan rahatsız edici başka bir unsur olarak savaş konusunu dile getirdikleri görülmektedir.

Katılımcılardan Ö_05 “Dini savaşlarımızı, efendimizin hayatını okurken dini savaşlarımızın sadece kaç tane savaş oldu onu söylüyorum ama içeriğini nasıl olduğunu anlatmıyorum.” şeklindeki görüşüyle, Ö_07 de “4. sınıfın kitabında Afrikalı çocuk elinde silah tutuyor. 1. sınıflarınkinda biraz ekstremlik var. Biraz daha çocuğa indirgenmesi, çocukların içini açmasını lazım. Görsel konusunda didaktik konularında Almanlardan biraz daha gerilerdeyiz.” şeklindeki görüşüyle ders kitaplarındaki savaş konularının anlatımı noktasındaki düşüncelerini dile getirmişlerdir. Katılımcı görüşlerine göre, ilkokul çağındaki öğrenciler üzerinde bırakacağı olumsuz etkisinden dolayı şiddet içeren savaş içerikli bilgi veya resim unsurlarının ders kitabında yer alması uygun bulunmamaktadır.

Katılımcılardan Ö_03 ve Ö_06 ise bazı ders kitaplarını peygamberlerin veya meleklerin yüzünün resmedilmesine yer verdiğinden dolayı eleştirdikleri görülmektedir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

Ö_03: Başka kitaplarda bir melek çizmişler, İslami değerlere göre yapmamışlar. Ya da peygamberlerin hayatından bir film gösteriyorlar sonra bu filmin yapımında oynayanlar Hristiyan oluyor.

Ö_06: Tek yaşadığım problem bir peygamberin yüzünün çizilmiş olması. Çünkü çocuklara biz bunu söylüyoruz aşıyoruz daha sonra dini bir kitapta birdenbire melek resmi veya peygamberin yüzünü görüyorlar.

Katılımcılar, peygamber veya meleklerin dış görünüşüne yer veren ders kitaplarını, öğrencilere olumsuz örnek teşkil etmesi açısından uygun bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların, melek veya peygamberin yüz çizimlerini İslami değerlerle bağdaştıramadıklarından bu tür çizimlere yer veren ders kitaplarını olumsuz değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Bazı katılımcılar da (Ö_09, Ö_11) da buradaki 2 katılımcının görüşlerini destekler mahiyette “Benim kullandığım kitapçıklarda peygamber efendimiz ışık olarak yansıtılmış, o güzeldi (Ö_11).” yönünde açıklamalar yaparak; peygamber veya melek çizimlerine yer vermeyen kitapları tercih ettiklerini, bu tür kitapların İslam’a daha uygun olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcı görüşlerinden hareketle, katılımcıların çoğunluğunun (Ö_01, Ö_03, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09, 10, Ö_11), bazı İslam din dersi kitaplarını görselleri veya içeriği nedeniyle uygun bulmadıklarından bu kitapları ders kitabı olarak da tercih etmek istemedikleri görülmektedir.

Katılımcı görüşleri özetlendiğinde; İslam din dersi kitaplarının görsellerinin kültürel çeşitliliği içermemesi, kadınların kitap boyunca ya sadece başörtülü veya

sadece başörtüsüz çizimlerine yer verilmesi, kitap görsellerinin veya içeriğinin şiddet unsurları içermesi, peygamberin ve meleğin İslam'a uymayan çizim şekilleri bakımından ders kitaplarının görsel ve içerik tasarımı noktasında katılımcıların olumsuz görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, bazı kitap görsellerinin sınıf ortamında tartışmaya sebebiyet verebileceği ve asıl içeriğe odaklanmayı zorlaştırabileceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle İslam dersi kitaplarının görsel ve içerik tasarımlarına; öğrencileri derse motive edici, ayrıştırmayan, kapsayıcı bir ders ortamı sunan görseller ve bu görsellerle ilişkili içeriklere yer verecek şekilde hassasiyet gösterilmesi gerektiği katılımcı öğretmenlerin önemli beklentileri arasında sayılabilir.

Kitapta yer alan görsellerin anlamlı ve faydalı olması için bazı kriterler söz konusu edilmektedir. Bunlar arasında zikredilen önemli kriterlerden bazıları şunlardır:³⁶⁵

- Konu ve dersin içeriğiyle görseller arasında bir ilişkinin olması
- Görsel öğelerin konuya, programa ve amaca uygunluğu
- Seçilen görsellerin ilgi uyandırması ve öğrenciyi düşünmeye sevk etmesi

Kitapta yer alan görsellerin anlamlı ve faydalı olmasına ilişkin sıralanan bu kriterlerin, araştırma bulguları ile örtüştüğü görülmektedir. Buradan hareketle, tercih edilen İslam din dersi kitaplarına biçim ve içerik açısından olumlu yaklaşan fakat genel itibarıyla İslam din dersi kitapları biçim ve içerik açısından iyileştirilerek geliştirilmeli diyenlerin; kitaplardaki konu ve içeriklerin görsellerle uyumlu olması, görsellerin ve içerik tasarımının öğrencilerde ilgi uyandırması, görsellerin İslam dersinin amacına uygun olması, görsel ve içeriğin öğrencileri birleştirmesi, ayrımcılığa, tartışmaya veya dışlanmaya yer vermemesi yönüyle İslam din dersi kitaplarını değerlendirdiklerini söylemek mümkündür.

³⁶⁵ Nihat Şimşek, *Derste Eğitim Teknolojisi Kullanımı*, Anıl Matbaa, Ankara 1997, s. 69, Akt. Ebru Demircioğlu, "Dokuzuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Görseller Hakkında Öğretmen Görüşleri: Trabzon Örneği", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/7 Summer, Ankara 2013, s. 97.

3.1.4.5. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Kitaplarıyla İlgili Yaşanan Zorluklar Konusundaki Görüşleri

Araştırmaya katılan öğretmenlerin ders kitaplarından kaynaklanan zorluklara ilişkin görüş ve önerilerini tespit etmek amacıyla katılımcılara “Ders kitapları noktasında yaşadığınız zorluklar nedir?” şeklindeki soru yöneltilmiştir. Katılımcıların soruya verdikleri cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_01: Okulumuz bütçesi uygun. Biz bu kitabı yirmi beş adet birler ve ikiler için istiyoruz diyebiliriz. Ama hiçbir kitap için bunun okulumuzda olması gerekiyor, biz bunu bir yıl boyunca kullanırız diyemeyiz. O yüzden bu sıkıntıyı yaşıyoruz. Ders kitapları dışında biz kendi öğretmenler aramızda da kendi geliştirdiğimiz materyallerle çalışıyoruz. Bir konu hakkında güzel bir şey bulamadığımız zaman kendimiz geliştiriyoruz. Böyle zorluklar yaşıyoruz.

Ö_02: Yeterli değil. İsterdim ki bir tane iyi kitap yerine bir kaç tane iyi kitap olsun ki ben bir konuya hazırlanırken, şu kitapta şu konu daha iyi hazırlanmış, o kitaptan işleyeyim diyebileyim. Elimde bir veya iki tane kitap var, bu kitaplarla idare etmek zorundayım. Bunun haricinde çalışma kağıtlarını ben hazırlamam gerekiyor. Çok zamanımı alıyor.

Ö_04: Kitaplardaki sorular ya da yapılması tavsiye edilen alıştırmalar bazen cazip gelmiyor, farklı şeyler yapıyorum. Mesela parçayı kullanıyorum ama verdiği ödevleri kullanmıyorum.

Ö_06: Öğrencilere yılbaşında dağıttığım kitabı sene içerisinde çok fazla kullanmıyoruz. Çünkü içeriği benim için bazen yetersiz bazen fazla geliyor. Toplarsanız iki ay o kitap ile çalışıyoruzdur.

Ö_11: Ben Bismillah kitabını çok beğeniyorum. Onu bütün sınıflara satın alalım diyesim gelmiyor. Çünkü o kitap bir sene bana yetmeyecek. Fotokopiler yapmak zorunda kalacağım ya da kendim hazırlayacağım. Bir kitap olsa Bismillah tarzında onu kitap olarak ısmarlayabileceğim, birkaç sene kullanabileceğim daha güzel olurdu.

Katılımcı öğretmenlerinin çoğunluğunun (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_011) ders kitapları noktasında yaşadıkları en önemli zorluğun; derste kullanmaya uygun, nitelikli ders kitaplarının yetersizliğinden kaynaklandığı görülmektedir. Katılımcılar, piyasada satın alınabilecek nitelikli İslam din dersi kitabının olmadığını, ders kitaplarının içerik ve kapsamlarının yetersiz geldiğini dile getirmişlerdir. Öğretmenler, ders kitabına alternatif olarak kendi olanakları çerçevesinde geliştirdikleri ders materyallerini kullandıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcı görüşlerinden, öğrencilerin ihtiyaç duyduğu bilgilere ulaştırması bakımından öğretmenlerin ders kitapları yerine, emek sarfederek kendi imkanları doğrultusunda geliştirdikleri ders materyallerini tercih ettikleri görülmektedir.

Katılımcılardan 2'si ders kitapları ile ilgili yaşadığı zorluklar noktasında diğerlerinden farklı görüşler bildirmiştir. Farklı görüş bildiren katılımcı görüşleri şöyledir:

Ö_09: Yeni bir kitap çıktıysa onu bulmam zor oluyor. Çünkü ismini bilmiyorum. Tesadüfen denk geliyorum. Klett yayınevine gidiyorum veya internete bakıyorum. Sadece kitabın ismini yazarsam bulabiliyorum. Eğer ismini bilmezsem o yeni kitabı bulamıyorum.

Katılımcılardan Ö_09, yeni çıkan İslam dersi kitaplarına piyasada zor ulaştığını ifade etmiştir. Katılımcı, kitabın ismini tam olarak bilmeden yeni çıkan İslam dersi kitaplarını piyasada bulmanın zor olduğunu dile getirmektedir. Katılımcı, kitapların ulaşılabilirliği noktasında zorluklar yaşamaktadır. Katılımcı görüşünden, yeni çıkan din dersi kitaplarından tesadüfen haberdar olmak yerine bu kitaplara ulaşılabilirliğin kolaylaştırılmasını istediği anlaşılmaktadır.

Ö_10: Öğretmen yorumları oluyor. Onların açıklaması daha bir geniş olsa daha güzel olur.

Katılımcılardan Ö_10 ise öğretmen kılavuz kitabında yer alan açıklamalarla ilgili olarak bu kitaplardaki öğretmen yorumlarının kapsamının geniş tutulması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir.

Katılımcı görüşlerinden hareketle bir değerlendirme yapıldığında; katılımcıların ders kitaplarına ilişkin zorluklar noktasındaki düşüncelerini; bir eğitim-öğretim sürecini dolduracak nitelikte uzun soluklu bir kullanıma elverişsizliği nedeniyle ders kitaplarının içerik yetersizliğine vurgu yaparak dile getirdiklerini söylemek mümkündür. Bu bağlamda katılımcı öğretmenlerin ders kitaplarına yönelik en önemli beklentilerinin; içeriğinin kapsamlılığı ve doluluğu, bilgi, beceri kazanımları açısından yeterliliği, resimlerinin uygunluğu, öğrencilerin gelişim seviyelerine uygunluğu yönüyle öğretmenlere ve öğrencilere hitap eden nitelikli, kaliteli ders kitaplarının hazırlanması ve bu yöndeki çalışmalara hız verilmesi gerektiği yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmen beklentilerine uygun bir ders kitabının hazırlanması halinde, öğretmenlerin ders kitaplarına alternatif olarak ders materyali geliştirmek zorunda kalmayacaklarını ve İslam din dersi kitaplarının standartlaşmasının önü açılarak bu durumun olası ders içeriği farklılaşmasına bir çözüm olabileceği söylenebilir.

3.1.4.6. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Kitaplarının Hazırlanması Konusundaki Görüşleri

İslam din dersinin okullarda henüz yeni okutulan bir ders olması sebebiyle ders kitaplarının kimler tarafından hazırlanması gerektiği konusu İslam din dersleri ile ilgili tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bu nedenle araştırma kapsamında ders kitaplarının daha etkili kullanılmalarını sağlamak amacıyla kitapların kimler

tarafından hazırlanması gerektiği, öğretmenlere sorulması gereken anlamlı ve önemli sorular arasında görülmektedir. Öğretmenlerin kitaplardan edindikleri tecrübeleri doğrultusunda ders kitaplarının niteliğini artırıcı çalışmalara bir alt yapı oluşturmak maksatıyla araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerine “İslam din dersi kitapları kimler tarafından hazırlanmalıdır? Kitabı hazırlayanlar hangi niteliklere sahip olmalıdır?” şeklindeki sorular yöneltilmiştir. Katılımcı öğretmenlerin soruya verdikleri cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_01: Pratikte tecrübesi olan öğretmenler tarafından hazırlanmasını daha uygun buluyorum. Çünkü genellikle kitaplar üniversitede ders veren profesörler hocalar tarafından hazırlanıyor ya da onların içinde bulunduğu bir komite tarafından hazırlanıyor. Öğretmenlerin biraz eksikliğini hissediyoruz. Çünkü onlar ders hayatındaki tecrübelerini çok daha iyi aktarabilirler.

Ö_04: Hem Müslüman hem de eğitim sektöründe çalışan insanlar hazırlamalıdır. İslam pedagojisi lazım. Sadece İslam ilahiyatçısı az gelir. İlahiyatçı da bu grubun içinde olabilir ama bir pedagoga olması şart.

Ö_05: Bir din kültürü eğitimi kesinlikle olması lazım bir de o kitapları yazan insanların çocuklar ile beraber çalışmış olmaları çok önemli.

Ö_09: Sadece teologlar yazsa olmaz. Öğretmenler de yazması gerekiyor. Eğer sadece teologlar, hiç çocukla ders yapmayan kişiler yazarsa bilemezler.

Ö_11: Hem pedagojik bilgisi olan hem de dini yönden çok vasıflı bir kaç insan olması lazım. Sınıf seviyesine göre mesela sekizinci, dokuzuncu sınıflara teologlar da hazırlayabilir. Ama her zaman biraz pedagojik yönünü gösterebilecek insanlar olması lazım.

Araştırma sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde; katılımcı öğretmenlerin çoğunluğunun (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11), İslam din dersine yönelik hazırlanan kitapların, pedagojik bilgisi olan kişiler ve alan bilgisine sahip teologlar tarafından birlikte hazırlanması gerektiğinden yana olduğu görülmektedir. Bunun yanında katılımcılar, ders tecrübesine sahip öğretmenlerin de kitap hazırlama komisyonunda yer alması gerektiğini düşünmektedirler. Sadece teologlar tarafından yazılan bir ders kitabının pedagojik açıdan yetersiz olduğu katılımcı öğretmenler tarafından dile getirilmektedir. Katılımcıların çoğunluğu, öğretmenlerin veya eğitimcilerin din dersi kitabı hazırlama komisyonuna dahil edilmesini istemektedirler. Katılımcıların bu görüşlerinin temelinde; İslam din dersi kitaplarının pedagojik açıdan yetersiz olduğu düşüncesinin yattığı söylenebilir. Katılımcılar, ilahiyatçı uzmanların İslam din ders kitaplarını hazırlamada kendi başına yeterli olmayacaklarını, bu uzmanlarla birlikte öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarının farkında olan pedagojik donanıma sahip eğitimcilerin de çalışması gerektiğini belirtmektedirler.

Bazı katılımcılar (Ö_04, Ö_06, Ö_08, Ö_09), İslam dersi kitaplarını hazırlayan komisyonun üyelerine ilişkin farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu üyelere ilişkin görüşler aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_04: Sadece Türk olmaması lazım. Mesela 10 kişilik bir grup ise bir tane Arap bir tane Bosnalı da olabilir diye düşünüyorum.

Ö_06: Farklı gruplar tarafından hazırlanması gerek. Öğrencilerimiz farklı gruplardan geliyor. Türk'ü de, Arap'ı da, Makedonyalı'sı da var. Bu şekilde bu toplumun da o kitapları hazırlaması gerekiyor.

Katılımcı görüşlerine göre ders kitabı hazırlama komisyonunda bulunması gereken kişiler farklı gruplardan oluşmalıdır. Katılımcılar; İslam dersine bütün Müslüman ülkelerden gelen öğrenciler katılabildiğinden, ders kitaplarının sadece bir ülkeyi temsil eden kişiler tarafından değil; diğer Müslüman ülke çocuklarına da hitap etmesi açısından diğer Müslüman ülke uzmanlarının da dahil edildiği bir komisyon tarafından hazırlanması gerektiği ifade etmektedirler. Katılımcılar, ders kitaplarının genellikle Türkler tarafından hazırlandığını dile getirmektedirler. Katılımcı öğretmenlerin ifadelerinden hareketle; katılımcıların, İslam din dersine yönelik hazırlanan kitapların sınıftaki bütün öğrencileri kapsamaması gerektiği yönünde bir beklentilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Kitap hazırlama komisyonunun, diğer Müslüman ülkelerin eğitimcileri ve ilahiyatçılarının da dahil edilerek oluşturulması, hem sınıf içindeki gruplaşmaların önünde bir tedbir hem de Müslümanları temsil edecek bir kurul olma yönündeki beklenen çalışmaların bir adımı olarak da düşünülebilir. Bu yönde yapılacak bir çalışma, Müslümanların devlet karşısında dini cemaat muhatap sorununun çözülmesinde önemli bir fırsat olarak da değerlendirilebilir.

Katılımcı görüşlerinden hareketle bir değerlendirme yapıldığında; katılımcılar ders kitaplarının teologlar tarafından pedagojik formasyona sahip uzman eğitimcilerin iş birliğinde hazırlanması gerektiğini dile getirmektedirler. Katılımcılar kendilerinin de ders kitaplarının hazırlanma komisyonuna dahil edilmesini istemekteydiler. Ders kitaplarındaki pedagojik yetersizliklerden kaçınmak amacıyla İslam din dersi öğretmenlerinin İslam dersinden edindikleri birikim ve tecrübelerinden yararlanılması gerektiği katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır. Bu nedenle hem pedagoji hem de teoloji alanları arasındaki ilişkinin gözetilerek ders kitaplarının hazırlanmasının önem arzettiği söylenebilir.

3.1.5. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Öğrenme-Öğretme Sürecine ve Değerlendirilmesine İlişkin Beklentileri

Dersin nasıl öğretilmesi gerektiği, öğrenci başarısının nasıl değerlendirilmesi gerektiği gibi öğrenme süreçlerini kapsayan boyutlara ilişkin öğretmen beklentileri; öğretim materyalleri, derste kullanılan yöntem ve metotlar, ezbere dayalı ders yapısı, ders saatlerinin yeterliliği ile başarı değerlendirme sistemine yönelik oluşturulan kodlar yardımıyla tespit edilmiştir. Aşağıda uygun kodlar altında araştırma sorularına ve katılımcıların bu sorulara verdiği cevaplara yer verilmektedir.

3.1.5.1. Öğretmenlerin İslam Din Dersi Öğretim Materyallerinin Yeterliliği Konusundaki Görüşleri

Dersin öğrenme süreci boyunca ilgi çekici ve kalıcı sunulmasında hiç şüphesiz öğretim materyalleri önemli rol oynamaktadır. Öğretim materyallerinin dersin verimliliğini önemli derecede etkileyen bir unsur olma özelliğinden; araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerine “Ders kitabı haricinde kullanılan yardımcı eğitim materyallerini, ders araç ve gereçlerini yeterli buluyor musunuz? Bu noktadaki ihtiyaç nasıl giderilmelidir?” şeklindeki soru yöneltilerek öğretmenlerin ders öğretim materyalleri hakkındaki görüşlerine ve bu materyallerle ilgili beklentilerine aşağıda yer verilmektedir:

Ö_1: Yok, kesinlikle yeterli bulmuyoruz. Kendimiz geliştiriyoruz. Birinci sınıflarda özellikle ikinci sınıflarda yani küçük sınıflarda; bir konuyu kuklalarla, bebeklerle pratik bir şekilde işlemek daha güzel oluyor. Bunun için de şu anda piyasada uygun şeyler yok. Mesela Hristiyan'lar Nuh'u işlerken onların geliştirdikleri gemiyi alabiliriz. Onlar Nuh'un gemisini anlatıyorlar, içinde çeşitli hayvanlar falan var. Bunu kullanan öğretmenlerimiz var. Bizim kendi dinimiz için böyle şeyler olmadığından zorluk yaşıyoruz. Bunları geliştirmek lazım. Tabii hepsi zaman alıyor. Biz araştırıyoruz, internete bakıyoruz. Oyun hamurları ile veya kendimiz bir Kabe yapıyoruz. Öğretmenler güzel bir konuyu uygulamalı işledikleri zaman kendi aralarında daha çok değiş tokuş şeklinde paylaşıyorlar.

Ö_04: Hayır yeterli değil. Çok daha fazla yayınevleri bu konu hakkında çalışma yapıp çok güzel şeyler çıkarmalı. Şu an çoğu şeyi hepimiz kendimiz üretiyoruz. Grüne Banane diye bir site var, en azından onu kullanmasan bile oradan bir fikir alıyorsun. Bunun gibi bazı konular ile yayınlanmış yardımcı kitap şeklinde de olsa güzel olur.

Ö_07: Asla yetmez. Ben CD'lerle çalışıyorum. Güzel bir grup var Avusturya'dan, Almanca güzel müzikleri var. Daha çok olmalı böyle şeyler. Çocuk müzikleri ile dersimi açıyorum. Resimleri mutlaka gösteriyorum. İpad'imi yanımda götürüyorum veya CD açıyorum. Almanca dilinde dinimizi anlatan materyaller çok yok. Varsa da çok amatörce yapılmış. Mesela Youtube'da abdest alan kişiler var. Açıp gösteremiyorum. Ya Türkçe oluyor ya da sakallı, beyaz giyimli aşırı gruplar gösteriyor. Normal giyimli düzgün abdest almayı gösteren bir çocuk videomuz dahi yok.

Ö_09: Dışarıdan satın alıp kullanacağım şeyler çok az. İzine gidiyorum, izinden getiriyorum. Maketler getiriyorum, tesbihler, seccadeler elime ne geçiyorsa getiriyorum. Türkçe kitaplar alıp onları tercüme ediyorum. Bir Kabe resmi burada

bulamıyorum, Türkiye`den getiriyorum. Büyük resim veya malzeme olarak hepsini kendim yapmam gerekiyor. Büyük bir zamanım ona gidiyor.

Ö_10: Çalışma kitapları çok az var. Almanya genelinde çalışma kitabı olarak sadece bir yayınevi var. Arkadaşlar ile bir şeyler yaptığımızda her zaman aramızda değiş tokuş yapıyoruz. Hizmet içi seminerleri biz genellikle bilgi alışverişi için kullanıyoruz. Ben bu derste şunu yaptım, sen hangi derste ne yaptın şeklinde.Orada bilgi alışverişi oluyor.

Katılımcıların tamamı, alternatif öğretim materyallerinin eksikliğine ve yetersizliğine değinerek bu tür yardımcı materyallerin bizzat kendileri tarafından geliştirilmek suretiyle oluşturulduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcı öğretmenler ihtiyaç duydukları yardımcı eğitim-öğretim materyallerine; aralarında fikir alışverişi yapmak amacıyla oluşturdukları sosyal medya grupları veya paylaşım siteleri ile bizzat İslam din dersi öğretmenleri tarafından hazırlanan ders materyallerinin grup üyeleri arasında paylaşılması yoluyla veya hizmet içi seminerlerindeki tecrübe alışverişi ile ulaşmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların, alternatif ders materyallerinin internetten, çeşitli kitaplardan, CD`lerden araştırarak ya da kendi imkanları ile edindikleri araç-gereçlerle kendi çabaları doğrultusunda hazırlandığını belirtmeleri; bu tür materyallere olan ihtiyaç boyutu ile bu tür materyallerin yetersizliği boyutunu da ortaya çıkarmaktadır. Katılımcı görüşlerinden, katılımcıların çoğunluğunun beklentileri doğrultusunda bir öğretim materyallerinin olmadığı; alıştırma, resimler, müzikler, öğretici videolar, maketler gibi derste kullanılabilecek yazılı veya görsel malzeme ve materyallerin önemli derecede yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcı görüşlerinden hareketle; ders işlemeye katkıda bulunması maksatıyla öğretmenler tarafından geliştirilen veya edinilen; tesbih, seccade, kabe maketi, Hz. Nuh`un gemisi, dini içerikli müzikler, abdest videoları gibi alternatif öğretim materyallerinde öğretmenlerin özverileri ve çabalarının önemli derecede rolü olduğunu ayrıca bu alternatif materyalleri hazırlamanın veya materyallere ulaşmanın zaman alıcı bir çalışma olduğunu söylemek mümkündür.

Yardımcı materyallerin yeterliliği hakkında okul bütçelerinin yetersizliğini öne çıkaran katılımcı öğretmen görüşü ise şu şekildedir:

Ö_02: Okula verilen kısıtlı bir bütçe var ve ben o bütçeden bu şeyleri satın almak zorunda kalıyorum ve genelde yeterince bütçemiz olmuyor. Müdür de çok desteklemeye çalışıyor. İslam din dersi artık projeden çıkıp zorunlu bir ders haline geldiğinde bize belli bir bütçe ayrılması gerekiyor ki biz materyalleri alabilelim. Şu an için bütçe yetersiz geliyor. Mesela davul gibi bir çanta var, içinde çok güzel şeyler var. Ben bunu çok beğendim ama satın alamıyoruz, çünkü fiyatı bir kaç yüz euro. Çok isterdim onunla çalışabileyim.

İslam dersine ayrılan bütçenin yetersizliğini vurgulayan öğretmenin görüşüne göre, derste öğretmen tarafından istenilen yardımcı materyallerin kullanılamamasındaki önemli etken derse ayrılan bütçenin sınırlılığıdır. Katılımcı, İslam dersine ayrılan bütçenin yeterli hale getirilmesi halinde istediği yardımcı materyallerle çalışabileceğini ifade etmektedir. Katılımcı öğretmen, derste kullanabileceği, ders için faydalı gördüğü, satın almaya değer nitelikte bir yardımcı materyal paketi bulmasına karşın bütçe kısıtlılığından bu paketi satın alamamaktadır. Katılımcının yardımcı materyal ile çalışma isteğinin, bu materyallerin derse zenginlik katması açısından önemli bulunduğu bir göstergesi şeklinde düşünülebilir.

Müller, Baden Württemberg eyaletindeki ilkokullarda verilen İslam din dersleri üzerinde yaptığı araştırmasında derste kullanılan çeşitli metotlara dikkat çekmektedir. Müller; ders sunumunun, dersin hedefleri ve amaçlarına uygun olarak şarkı söyleme ve el işi etkinlikleri ile zenginleştirildiği takdirde, dersin öğrenciler tarafından olumlu yönde değerlendirildiğini ifade etmektedir.³⁶⁶ Müller'in araştırmasında bahsettiği bu metotlar ile katılımcı öğretmenlerin geliştirmeye veya ulaşmaya çalıştıkları alternatif öğretim materyalleri benzerlik göstermektedir. Bu nedenle öğretmenlerin bu tür yardımcı materyalleri öğrenmeyi kolaylaştırmak, dersin etkinliğini artırmak amacıyla geliştirdiklerini söylemek mümkündür. Katılımcı öğretmenlerin, Müller'in de bahsettiği yardımcı materyaller noktasında desteklenmesinin, dersten beklenen verimi daha da artması ile dersi işleme açısından öğretmenlere kolaylık sağlaması bakımından önemli gözükmektedir.

Ders materyallerine yönelik bulgular değerlendirildiğinde; öğrencilerin dikkatini çeken, dersi eğlenceli, aktif ve etkili hale getiren yardımcı öğretim materyallerinin hazırlanarak yayınevleri tarafından kullanıma sunulmasının öğretmenlerin genel beklentileri arasında olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca ders materyallerinin paylaşılmasına imkan veren seminerler ile bu tür materyalleri paylaşma özelliğine sahip web sayfaları veya forumların, materyal geliştirme

³⁶⁶ Peter Müller "Christen sind trotzdem unsere Freunde. Schwerpunkt Baden Württemberg", *Was soll ich hier? Lebensweltorientierung muslimischer Schülerinnen und Schüler als Herausforderung für den Islamischen Religionsunterricht*, Harry Harun Behr, Christoph Boehinger, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2010, s. 11.

açısından desteklenmesinin de katılımcıların önemli beklentileri arasında olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.5.2. Öğretmenlerin İslam Din Dersinde Uygulanan Yöntemler Konusundaki Görüşleri

İslam din dersinin verimli ve etkili bir ders haline gelebilmesi için araştırmaya katılan öğretmenlere derste kullandıkları yöntemler ile ilgili “Öğrenci kapasitelerine uygun hangi yöntemi kullanıyorsunuz? Yöntem uygulamada yaşadığınız zorluklar nedir ve bu zorluklar nasıl giderilebilir?” şeklindeki sorular yönetilerek katılımcı görüşleri alınmış ve katılımcıların bu noktadaki görüş ve beklentilerine aşağıda yer verilmiştir:

Ö_03: Değişik yöntemler kullanıyorum.

Ö_04: Konudan konuya uygun olan şekli buluyorsun. Ne kadar farklı şeyler yaparsan o kadar güzel oluyor.

Ö_09: Hepsini kullanıyorum.

Ö_10: Hepsini kullanıyorum.

Katılımcı öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_10) dersi tek bir yöntemle işlemek yerine derste farklı yöntemlere yer verdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar, derste tercih ettikleri yöntem ve metotlar noktasında yaşadıkları bir sorundan bahsetmemişlerdir.

Derste kullanılan yöntemler konusunda görüş bildiren katılımcıları en çok tercih ettikleri yöntemlere göre üç gruba ayırmak mümkündür. İlk olarak anlatım yöntemini daha fazla kullandığını ifade eden katılımcı görüşleri şöyledir:

Ö_02: Peygamberlerin hikayelerini anlatırken hikayeleri anlatıyorum. Çünkü çocuklar hikayeleri zaten biliyorlar, ilgilerini çekiyor. Peygamberlerin hayatlarını işlerken anlatmayı seviyorum.

Ö_04: Anlatım gayet güzel oluyor. Özellikle konu çocukların ilgisini çektiği zaman bir de güzel bir anlatımınız varsa hikayeleri güzel dinliyorlar. Sahabelerin, peygamberlerin hikayesi olabilir.

Ö_05: Hikaye anlatımı çocuklarda çok etki yaratıyor. Belirli bir noktayı çocuklara anlatmak istediğim zaman bir hikayeyi araştırıyorum veya kendi kafamda kurguluyorum.

Katılımcıların çoğunluğunun (Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09) genellikle derste konuyu öğrencilere aktarma temeline dayanan anlatım yöntemini tercih ettikleri görülmektedir. Katılımcı öğretmenlerden Ö_04, anlatım yönteminin peygamberlerin hayatı gibi özellikle öğrencilerin ilgisini çeken konularda akıcı bir üslupla kullanıldığı takdirde öğrenciler tarafından sevildiğine işaret etmektedir.

Katılımcıların anlatma yöntemini, hikaye anlatım yöntemi ile öğrencilerin ilgisini çekebildiklerinden dolayı kullandıkları anlaşılmaktadır.

Katılımcıların dersin konusuna uygun olarak sıklıkla tercih ettiği bir diğer yöntem olan soru-cevap yöntemine ilişkin görüşler şu şekildedir:

Ö_07: Soru-cevap yarışmaları yapıyorum. Sureleri öğrenenleri gruplara ayırıyorum. Yarışmada dini konulardan sorun birbirinize diye ayırıyorum. Çok hoşlarına gidiyor.

Ö_08: Büyük kısmı soru-cevap olarak gidiyor. Bilmediği bir konu sorduğunuz zaman, mesela oruç hakkında. Gece kalkmadım, gündüz oruçlu olarak niyetlenip öğlen dayanamadım yemek yedim, bir şey olur mu? Ondan sonra su içersem bir şey olur mu? gibi.

Ö_09: Onlarla daha çok bir hikayeden sonra soru-cevap oluyor. Kendileri birazcık araştırıyorlar.

Katılımcıların bir kısmının (Ö_01, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09) ise öğrencileri düşünmeye yönlendiren, öğrencilerin kafalarını meşgul eden soruların cevap bulduğu soru-cevap yöntemini kullandıkları görülmektedir. Katılımcı ifadelerinden öğrencilerin kafasını meşgul eden dini soruların oldukça fazla olduğu, evde sorularına cevap bulamayan öğrencilerin derste bu ihtiyaçlarını gidermeye çalıştıklarını söylemek mümkündür.

Katılımcı öğretmenlerin dersin konusuna uygun olarak sıklıkla tercih ettiği bir diğer yöntemin ise grup çalışması olduğu görülmektedir. Grup çalışması yöntemiyle ders işleyen öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Ö_01: Sonra dersin asıl konusuna geçtiğimiz zaman grup çalışması olabiliyor veya onların sunumları oluyor. Biri sunum hazırlıyor, onu sunuyorlar.

Ö_02: Anlatım haricinde grup çalışmaları çok yoğun oluyor. Bazı konular grup çalışması halinde daha verimli oluyor.

Ö_10: Grup çalışmalarını daha sonra konuyu derinleştirmek için yapıyorum.

Ö_11: Genelde grup çalışması yapıyoruz. Çocuklar onu sonra kendileri ya da iki kişi beraber geliştiriyor. Defterine bir şey geçiriyor ya da bir şey hazırlıyor, bir şey çiziyor konu hakkında ya da hazırladığım bir şeyi çözüyorlar. Ondan sonra tekrar buluşup konunun dağılımını bitiriyoruz. Daha çok çocukların konuşabileceği, kendini ifade edebileceği şekilde ders hazırlamaya çalışıyorum.

Katılımcıların bir kısmı (Ö_01, Ö_02, Ö_04, Ö_10, Ö_11) kullandıkları diğer yöntemlerin yanında grup çalışmasını da tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Grup çalışmasını, katılımcılardan Ö_02, bazı konuların daha iyi öğrenilmesine imkan vermesi, Ö_10, konuyu derinleştirmede verimli olması, Ö_11 ise öğrencilere derste konuşma ve kendini ifade etme fırsatı vermesi sebebiyle tercih ettiğini ifade etmiştir.

Bazı katılımcıların (Ö_04, Ö_05, Ö_10) anlatım, soru-cevap veya grup çalışmasının yanında başka bir yöntemi daha kullandıkları tespit edilmiştir. Başka bir yöntem daha kullanan katılımcı görüşleri aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_04: Tartışma konuları da güzel oluyor. Güncel konularda özellikle onu kutlayabilir miyiz, kutlayamaz mıyız, havai fişek günah mıdır değil midir gibi hepsinin farklı farklı fikirleri var. Tartışma güzel oluyor.

Ö_05: Grup tartışması gibi yapıyoruz. Öyle çok yararlı oluyor. Çünkü kendi sorularını kendi düşüncelerinde sormak istiyorsun. Bunları konuşunca çok heyecanlılar.

Ö_10: İlk başta tartışma ve düşünme.

Katılımcılar, derste farklı görüşlerin tartışılma ortamı bulduğu zamanlarda tartışma yöntemini de kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin tartışma yöntemi ile zihinlerinde oluşan dini soruları paylaşabilme imkanı bulduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların tartışma yöntemi ile öğrencilerin dikkatini derse çektiği ve dersi ilgi çekici hale getirdikleri söylenebilir.

Katılımcı görüşlerine dayanarak bir değerlendirme yapıldığında; katılımcıların konu aktarımında dersin konusuna göre öğrencilerin kapasite ve becerileri doğrultusunda öğrencileri derse motive etmeye katkı sağlayan, öğrencilerin ilgisini çeken, konuya uygun olarak belirleyip seçtikleri anlatım, soru-cevap ve grup çalışması gibi değişik yöntemler kullandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin farklı yöntemler kullanmalarındaki amaçlarının öğrencilerin derse yönelik motive ve ilgilerini artırma ve öğrencileri düşünmeye teşvik etme olduğunu söylemek mümkündür. Öğretmenler dersin konusuna göre uygun yöntemleri kendileri belirlemektedirler. Derste bir tek yöntem kullanmak yerine farklı yöntemleri kullanan katılımcıların yöntem seçimlerini etkileyen önemli unsurun dersin konusu olduğu anlaşılmaktadır. Dersin konusunun yöntemin seçilmesinde belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca katılımcıların, yöntemlerin uygulanması esnasında yaşadıkları bir zorluktan bahsetmemelerini, öğretmenlerin derse hazırlıklı gelmelerine veya öğretmenlerin ana branşlarında kullandıkları yöntem becerilerine bağlamak mümkündür.

3.1.5.3. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Öğretiminde Ezbere Dayalı Yöntemler Konusundaki Görüşleri

Araştırmaya katılan öğretmenlere İslam din dersinin öğrenme-öğretme süreciyle ilgili olarak “Dersin ezbere dayalı yöntemlerle öğretilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?” şeklindeki soru yöneltmiş ve katılımcı öğretmenlerin, İslam

din dersinde ezberin imkanı, önemi ve gerekliliğine ilişkin görüş ve beklentileri tespit edilmiştir. Dersin ezbere dayalı bir ders olarak işlenmesi hakkındaki katılımcı öğretmen görüşleri aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_1: Kısım kısım uyguluyorum. Küçük ayetler, sureler olabiliyor veya başka şeyler oluyor. Küçük küçük kısımlarda kullanıyoruz ve güzel de oluyor. Çocuklar seviyor. İyi tepkiler de alıyoruz. Çünkü kendi bilgilerini hemen sunabiliyorlar. Onlar da hevesleniyorlar. Üçüncü ve dördüncü sınıftan sonra sınav yaptığımız için onlar için de iyi bir çalışma oluyor. Ama tabii Kur'an'ı ezberleyelim gibi bir şey yapmıyoruz. Çünkü çoğu çocuk Arapça telaffuz açısından zorlanıyor. Onun için küçük ayetleri ezberlemesi bile zorluk oluyor. Ama onu yaptığı zaman da çocuk için bir büyük mutluluk oluyor.

Ö_06: Namaz dualarına geldiğimiz zaman çocukları ödüllendiriyorum. Eğer ezberlerseler damga veriyorum. Yıl sonunda da küçük bir hediye veriyorum. Evden de bu destek geldiği zaman çocuklar bunu hissederek ve gururlu bir şekilde bütün sınıfın önünde duayı okuyor.

Ö_07: Ezbere dayalı Arapça şunu öğrenirsin, bunu öğrenirsin o yok. Ben herkese küçük hediyelerden aldım. Hediye almak isteyenler veya camide sure öğrenenler geliyor ben bunu öğrendim diyor. İsimleri karta yazılıyor. O kadar severek öğreniyorlar ki. Sonra bazıları hediye alıyor öbürleri bakakalıyor. Sonra onlar da Kulhu'yu öğreniyorlar. Yazıyoruz, okuması için Arapça'sını Almanca'ya çeviriyoruz. Bunları motive şekilde evde öğrenebilir.

Ö_08: Çocuklardan Fatıha suresini ezberlemelerini istiyorum. Arapça'yı gönüllü istiyorum. Teşvik amacı ile istiyorum çünkü Arapça ders dili olmadığı için isteyemiyorum. Almanca'sını istiyorum. Almanca tercüme ve açıklamasını istiyorum ama çocuklara Arapça okunuşu şeklinde veriyorum. Bunu ödüllendirme olarak yapıyorum. Böyle notunu düzeltme imkanı var.

Ö_09: Hep gönüllü oluyor, zorlayamam. İsteyen yapabilir diyorum. İsteyene tabii ki ödül var. Hediye, not veriyorum veya yıldız veriyorum veya bir yere bir şey yapıdırıyorum. Onları biraz motive etmek istiyorum. Aslında ezber çok önemli ama sırf ezber değil içeriği de çok önemli. Sen ezberlediğinin ne anlama geldiğini bilmiyorsan o zaman o ezberin de sana bir faydası yok. Zorlamıyorum. Kendi isteklerine bırakıyorum.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09) İslam din dersinde ezbere dayalı yöntemler kullanılmasından yana olumlu görüş bildirmişlerdir. Öğrencilerin bazı temel dini bilgileri ezberlemelerinde bir sakınca görmediklerini ve ezberin gerekli olduğunu ve hatta öğrencileri ezberlemeye teşvik etmek istediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar dini bilgi, sure, dua ezberi gibi ezber ağırlıklı bir ders işlemediklerini, öğrencilere zorla ezber yaptırmaktan yana olmadıklarını buna karşın öğrencileri küçük sure veya duaları ezberlemeye de teşvik etmek istediklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazıları (Ö_01, Ö_6, Ö_07, Ö_08, Ö_09) gönüllü olarak sure ya da dua ezberleyenleri ise öğrencileri hem motive etmek hem de teşvik etmek amacıyla ödüllendirdiklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcılara göre ezbere dayalı öğrenme gönüllülük esasına dayalı olarak yapılabilir, bu nedenle küçük sureler veya dualar öğrencilere ezberletilebilir. Katılımcıların, İslam dersinde sure veya dua ezberini öğrencilerin kendi çabası

dahilinde derse teşvik ve motive etme amaçlı olarak sınırlı şekilde uyguladıkları görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan kısa sure ve duaları gönüllülük esasına dayanarak kendi istekleri dahilinde ezberleyen öğrenciler; öğretmenleri tarafından desteklenerek motive edilmekte veya bu öğrenciler bazı katılımcı öğretmenler tarafından küçük hediyelerle ödüllendirilmektedirler. Bazı katılımcıların, öğrencilere bu yolla notunu iyileştirme imkanı da verdikleri görülmektedir. Katılımcıların, sure veya dua ezberinin zorunlu tutulması gerektiğine yönelik bir istek ve beklentilerinin olmadığı görülmektedir.

Az da olsa İslam din dersinde ezberleme yöntemine farklı yaklaşım gösteren öğretmen görüşleri aşağıdaki şekildedir:

Ö_10: Ben hiç ezbere bir şey vermediğim için cevap veremeyeceğim.

Ö_11: Ezbere dayalı her zaman problemlidir. İlkokulda ezbere dayalı bir şey yapmıyoruz.

Araştırmaya katılan öğretmenlerden 2'si ezbere dayalı metotlarla İslam dersi işlemediklerini belirtmişlerdir. Derste ezberleme metodunu kullanmadıklarını belirten katılımcı görüşlerine göre, bu metodun kullanılmama sebebi olarak henüz ilkokul düzeyindeki çocuklara yönelik ezbere dayalı bir eğitim sistemi anlayışının olmaması şeklinde düşünülebilir.

Camilerde ve okullarda verilen din eğitimine dair bir değerlendirme yapan Ceylan, din derslerinin yaygınlaşarak devam etmesi ve dini içeriklerin camilerde bilimsel yansıtılması koşulu altında camilerdeki ezberleme metoduna karşı pedagojik bir itirazın yapılamayacağından bahsetmektedir. Ceylan'a göre ezber metodu eleştirilmesine rağmen eğitim sistemi ezbere dayalı bir sistemdir ve özellikle okul öncesi ve okul çağında akılda tutma öğrenme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Ceylan'a göre şayet İslam dersleri içeriğine ayet ezberleme zorunlu tutulsaydı öğretmenler ciddi anlamda sıkıntı yaşarlardı. Ceylan, Müller'in İslam din dersinde cami ve okul iş birliğinin zorunluğu ve birbirlerini farklı açılardan tamamladığı görüşüne dikkat çekerek dini eğitimin farklı iki yönüne vurgu yapmaktadır.³⁶⁷

Ceylan'ın da tespitlerinden yola çıkarak, katılımcı İslam dersi öğretmenlerinin, öğrencilere küçük sure veya dua ezberletmeleri ya da bazı dini bilgilerin akılda

³⁶⁷ Rauf Ceylan "Zur Bedeutung des Analysierens und Reflektierens", *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland. Fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele*, Bülent Uçar und Danja Bergmann (Hg.), V&R unipress, Göttingen 2010, s. 257.

kalmasını istemelerinin, ezbere dayalı öğrenme metodunun din eğitimin vazgeçilmez bir parçası olduğunu göstermektedir. Katılımcıların bu küçük sure veya duaların ezberletilmesinde gönüllülük esasına dayanışlarının temelini, ders müfredatının bu tür ezberleri zorunlu tutmamasının yanında; ders saatinin yetersizliği ile katılımcıların Kur'an okuma durumlarının zayıflığı ile alakalı olduğunu düşündürmektedir.

Katılımcı öğretmenlerin görüşlerinden hareketle; Ceylan'nın da ifadeleriyle örtüşen araştırma bulgularında, öğretmenlerin, ders müfredatında zorunlu tutulmamasına rağmen öğrencilerin küçük sure veya duaları ezberlemelerinden yana oldukları ve hatta bir kısım öğretmenlerin bu sure ve duaları ezberleyen öğrencileri çeşitli ödüllendirmelerle ezbere teşvik ettikleri görülmektedir. Bu sebeple katılımcı öğretmenlerin, küçük sure veya duaların ezberlenmesinde öğrencilere rehberlik yapmak istedikleri söylenebilir. Katılımcılar, öğrencilere Kur'an-ı Kerim'de yer alan günlük hayatta da kullanabilecekleri bazı kısa surelerin ezberini zorunlu tutmamakla birlikte öğrencileri derse motive etmek amacıyla bu tür ezberlerden yana istekli ve olumlu görüş bildirdikleri görülmektedir.

3.1.5.4. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Ders Saatlerinin Yeterliliği Konusundaki Görüşleri

Okullarda verilen İslam din dersinin yeterli olup olmadığını, derse ayrılan sürenin dersin başarısına etkisini tespit etmek amacıyla araştırmaya katılan İslam dersi öğretmenlerine “İslam din dersi saatlerinin yeterliliği konusunda ne düşünüyorsunuz? Yetersiz ise ne gibi önlemler alınmalıdır?” şeklinde sorular yöneltilerek bu noktadaki öğretmen beklentileri sorulmuştur. Bu soruya verilen katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmektedir:

Ö_01: Haftada 2 saat düzenli bir şekilde olduğu zaman kesinlikle yeterli.

Ö_02: Müfredatı uygulamak için yeterli.

Ö_07: Haftada 2 saat yeterli buluyorum.

Ö_11: İlkokulda yeterli.

Katılımcı öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_10, Ö_11) ders saatlerinin oldukça yeterli olduğunu, ders saatlerinin artırılmasına yönelik bir beklentilerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcılar ilkökul düzeyindeki İslam din dersi saatlerine ayrılan zamanı yeterli bulduklarını düşünmektedirler. Öğretmenlerin bu yönde görüş belirtmelerinin sebebi olarak; ders

müfredatının, öğrencilerin dini ihtiyaçlarını giderecek şekilde ders saatlerine orantılı olarak paylaştırıldığı söylenebilir. Diğer bir neden olarak ise katılımcıların, öğrencilere kazandırmayı hedefledikleri davranışları, belirlenen ders saatleri içerisinde istenilen düzeyde gerçekleştirdiklerini söylemek mümkündür.

Ders saatlerinin yeterliliği konusunda farklı görüş bildiren 3 katılımcı öğretmen görüşü aşağıda sıralandığı şekildedir:

Ö_03: Az, yetersiz. Daha fazla şeyler verilebilir. Ders saatleri çoğaltılabilir.

Ö_08: Yeterli değil. Çünkü haftada bir ya da iki saat ders yapıyorum. Bazen araya başka bir şey giriyor, derse giremiyorum. İki-üç hafta boyunca ders olmayınca dersi baştan başlıyoruz.

Ö_09: Keşke birazcık daha çok olsa. Daha fazla olsa konular daha çok derine işlenir. Anlamak, kavramak için daha çok zaman bırakılmalı.

İslam din dersi saatlerinin yeterliliği noktasında derse ayrılan saatleri yeterli görmeyen katılımcı görüşlerine göre, ders saatlerinin artırılması beklenmektedir. Bazı katılımcılara göre (Ö_03, Ö_09) ders saatleri artırıldığı takdirde verilmek istenen konulara daha fazla zaman ayrılabilir ve böylece konuların detaylı ve derinliğine işlenmesi mümkün olacaktır. Ö_08'e göre ise derse farklı nedenlerden dolayı giremediği durumlarda dersin işleyişi aksamakta ve dersin haftada bir gün verilmesinden dolayı öğrencilerle tekrar uzun bir zaman sonra bir araya gelmek mümkün olmaktadır. Katılımcı öğretmenlerin görüşleri değerlendirildiğinde; İslam dersine ayrılan saatin artırılması ile, öğretmenlerin öğrencilerle daha fazla zaman geçirebileceğini, ders bilgilerinin öğrencilerde daha iyi pekişmesine yardımcı olabileceğini ve sonuç itibarıyla dersten en iyi şekilde faydalanılacağını söylemek mümkündür.

Katılımcı görüşlerinden hareketle; ilkokullar için planlanan İslam din dersi saatlerinin öğrenme için yeterli olduğu, ders saatlerinin artırılmasına yönelik bir beklentinin olmadığı görülmektedir. Öğretmenlerin öğrencilere kazandırmak istedikleri bilgi, beceri ve davranışlar için derse ayrılan zamanın ve sürenin yeterli olduğunu, öğretim güçlüğü ve dersin verimiyle ilgili olarak ders saatlerinin artırılmasına yönelik bir ihtiyacın ortaya çıkmadığını söylemek mümkündür.

3.1.5.5. Öğretmenlerin İslam Din Derslerinde Öğrenci Başarısını Değerlendirme Sistemi Konusundaki Görüşleri

İslam din dersi alan öğrencinin dersteki başarı ve performansını tespit etmeye ilişkin araştırmaya katılan öğretmenlere “Öğrenci başarılarını değerlendirme sistemi

hakkında ne düşünüyorsunuz? Başarı sizce nasıl değerlendirilirse dersten verim artar?” şeklindeki sorular yöneltilmiştir. Sorulara verilen cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_01: Not sadece sınavdan oluşmuyor. O not çocuğun sözlü davranışına, yaptığı sunumlara bakıyor. O çocuğun derse katılımındaki notu da kapsıyor.

Ö_02: Derste nasıl çalışıyor, kaç defa parmak kaldırıp kendiliğinden bir şey anlatıyor %50; diğer %50'si de yazılılardan oluşuyor. Her çocuk başka seviye ile okula geliyor. Bazısı dini açıdan aile çok sorumluluk sahibi olduğu için çok eğitim vermiştir. Buna göre değerlendirmekte önemli. Çok bilgili gelen öğrenci o bilgi seviyesinde kalmaması gerekiyor. O da çaba gösterip daha fazla bilgi edinmesi gerekiyor. Az bilgi ile gelen ne kadar çaba gösteriyor, ne kadar öğreniyor. Buna önem veriyorum.

Ö_03: Sunum gerçekleştiriliyor ve katılım önemli. Bir de defter ve kitap kullanmıyoruz. Öğrencilere fotokopi sunduğumuzdan bunları bir dosya halinde muhafaza ediyorlar ve o dosyaya da bakıyorum. Dosyayı nasıl kullanıyorlar kağıtları kırışık mı öyle şeylere dikkat ediyoruz. Ama tabii bu yüzde olarak biraz daha az.

Ö_04: Çeşitli şeyleri yapabilirsin, sınav yapabilirsin. Öğrencilerimiz yazılılarda genelde kötüler. Çalışmıyorlar. Yaparım diye bir beklenti var. Almanca'ları da hepsinin iyi olmadığı için soruları anlamıyorlar. Ama sure ezberletip not verebilirsin. Ben Allah'ın 99 ismini yaptığım zaman kitapçık yapıyorum, onu değerlendiriyorum. Kitapçıkta en sevdiğin on ismi Almanca ve Arapça yazacaksın. Ona uygun sembolik bir resim yapacaksın. Mesela Nur ismini yazıyorsun. Nur ışıklı bir şey bir ampul boyayabilir. Altına da Allah ışık saçar gibi bir cümle koyacak. Buna da bir sınav değerinde not veriyorum. Böyle bir defter düzeni veya sunum olabilir. Mesela bir peygamberin hayatını derste sunabilir.

Ö_06: Benim için sözlü katılım ve yazılı katılım eş değerde. Hatta sözlü katılım benim için bir derece daha yukarıda. Çünkü her zaman diyorum; bizim yabancı kökenli çocuklarımız var ve soruları anlayamıyorlar. O yüzden dersle ilgileniyor mu, ezberliyor mu, öğreniyor mu bu türden ders içerisindeki aktifliği benim için çok önemli. Ben zaten yazılı yaparken de çocuklara soruları sürekli anlatıyorum. Çünkü göçmenler çok ve ifade problemi yaşıyorlar.

Ö_07: Ben motivasyona bakıyorum. O çocuk istekli mi diye bakıyorum. Hepsinin okula getirdiği bilgi her insanda hele din alanında çok farklı. Bir kişi geliyor hiçbir bilgisi yok ama birden öğreniyor. O benim için çok yol katediyor. Öbürü mesela bilgiyle geliyor ama bir tane bilgi bile dahil etmiyor. Dersi önemsemeyenler var. Onlara ikaz kartı yazıyorum. Testlerimiz var. Kitap, defteri nasıl yapıyor, güzel boyuyor mu, güzel bitiriyor mu, öğrendiği içeriğin hepsi var mı ona çok dikkat ediyorum. Hepsini karıştırıyorum.

Ö_09: Birazcık ders çalışsınlar, bilgilensinler, akıllarında tutsunlar istiyorum. O yüzden ezberi okurlarsa iyi not veriyorum. Ya da sunum yaptırıyorum. Çok metod uyguluyorum ki herkesin kabiliyeti ortaya çıksın. O yüzden notlamalı çok imkan olduğunu düşünüyorum. Yazılı-sözlü bende yüzde elli, elli. Çünkü İslam dersinde çoğu şey konuşularak da yapılır. Her şeyi sadece yazıya dökemez.

Ö_11: Kağıt üzerinde sorularla sınav yaptığım oldu. Çocukların seviyesinden dolayı kötü notlar aldığım için biraz değiştirdim. Bir sene proje olarak çocukları notlandırdım. Dinin bir konusu hakkında proje hazırladılar. Din dersinde acaba kötü not alır mıym diye not sıkıntısı yaşamalarını istemiyorum.

Katılımcı öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11); öğrencinin İslam dersindeki başarısını, öğretmenlerin kendi inisiyatiflerinde tercih ettiği farklı ölçme ve değerlendirme yöntemleri ile değerlendirdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar bir ölçme ve değerlendirme

yöntemi ile değil, birden fazla yöntem kullanarak öğrencilerin başarısını ölçmektedirler.

Katılımcılar, öğrenci başarı göstergesi olarak sadece yazılı sınavı değil; aynı zamanda sözlü sınavı, öğrencilerin ön bilgi düzeylerini, performans ödevlerini ve öğrencinin derse ilgi ve katılım durumlarını da ölçme ve değerlendirme sürecine dahil ederek öğrenci başarısını bir bütün halinde değerlendirdiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların yazılı sınavlar ile birlikte sözlü sınavlar (Ö_01, Ö_09, Ö_10), öğrencilerin ders ve proje sunumları (Ö_01, Ö_03, Ö_04, Ö_09, Ö_11), derse ilgi ve katılımları (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_05, Ö_06, Ö_07) ile birlikte kitap, defter veya dosya düzenleri (Ö_03, Ö_04, Ö_07) gibi sınıf içi etkinliklerini başarı değerlendirmede bir ölçüt olarak dikkate aldıkları görülmektedir. Katılımcı görüşlerinden, öğretmenlerin öğrencileri sadece yazılı sınav yaparak değerlendirmek istemedikleri görülmektedir. Sadece yazılı sınava dayalı olarak yapılan başarı ölçme sonuçlarının genellikle başarısız olduğu bazı katılımcılar (Ö_04, Ö_06, Ö_11) tarafından ayrıca dile getirilmiştir. Bu nedenle katılımcıların, öğrencilerin sınıf içi performanslarını da başarı ölçmede bir araç olarak tercih etmelerinin temelinde; öğrencilerin din dersine ilgilerinin canlı tutulması, din dersine pozitif bakmalarının sağlanması ile öğrencileri not korkusundan dolayı İslam'dan uzaklaştırmama isteğinin yer aldığı düşünülmektedir.

Katılımcılardan biri diğerlerinden farklı görüşe sahiptir. Farklı görüş bildiren katılımcı görüşü şöyledir:

Ö_08: İslam din dersini çocukların sevmesini istiyorum. Kendi dinlerini sevmesine bir kapı aralamak manasında görüyorum. Bu yönden değerlendirme ya da seviye belirleme arka planda kalıyor. Önemli olan dinlerini tanımalarını sağlamak.

Katılımcı, öğrenci başarı değerlendirme yöntemleri hakkında her hangi bir yöntemden bahsetmemiştir. Katılımcı ölçme ve değerlendirmeden ziyade İslam dininin öğrenciler tarafından sevilmesini ve tanınmasını ön plana çıkarmaktadır.

Almanya'da yapılan araştırmalarda, Almanya'daki yabancı öğrencilerin okullardaki başarı durumunun, sosyal gelişim açısından güçlü öğrencilere kıyasla daha başarısız olduğunu göstermektedir. Göç kökenli çocuklar ile sosyal açıdan gelişmemiş ailelerin çocukları daha çok Hauptschule ya da Sonderschule denilen

düşük dereceli okullara gitmektedirler.³⁶⁸ Bu öğrencilerin düşük düzeydeki okullara gönderilmesine Almanca dil yetersizliği başta olmak üzere bireysel, toplumsal, ekonomik birçok faktör etki etmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin, öğrenci başarılarını değerlendirmede sadece yazılı sınavı tercih etmemelerinin bunun yanında diğer yöntemleri de kullanmalarının sebebi olarak öğrencilerin okuldaki genel başarı düzeyleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Katılımcıların, öğrencilerin derste aktif ve başarılı olabilmeleri için eğitimde fırsat eşitliği anlayışıyla öğrencileri okula motive amaçlı farklı değerlendirme yöntemlerini kullanarak öğrencilere bir fırsat vermek istediklerini söylemek mümkündür. Göçmen öğrencilerin okul derslerindeki başarıları diğer öğrencilere kıyasla düşük olduğundan, katılımcı öğretmenlerin; bu öğrencileri, İslam dersinde gösterdikleri performans ve başarılarıyla diğer okul derslerine motive etmek istedikleri söylenebilir.

Öğretmen görüşlerinden hareketle bir değerlendirme yapıldığında; katılımcı öğretmenlerin öğrenci başarılarını çeşitli yöntemlerle değerlendirdikleri görülmektedir. Katılımcıların, öğrenci başarılarını değerlendirirken, öğrencilerin derse ilgilerini, öğrencilerin bilgi düzeyleri ile beraber sınıf içi etkinliklerini de göz önünde bulundurdıklarını ve böylece öğrencilerin düşünme ve araştırmaya dayalı becerilerini ön plana çıkarmalarına fırsat vermek istediklerini söylemek mümkündür. Katılımcıların, öğrenci başarısını değerlendirmede ve takip etmede yazılı sınavın yanında başarıyı ölçen diğer tekniklerin de kullanıldığı görülmektedir. Bu tekniklerin kullanımında öğrencinin derse yönelik istek, ilgi ve katılımı başarı değerlendirmede önemli bir etkiye sahiptir. Katılımcıların başarı değerlendirmede sadece yazılı sınava bağlı kalmamalarındaki öncelikli hedeflerinin dersti öğrencilere sevdirmek ve öğrencilerin ilgilerini derse çekmek olduğu söylenebilir. Bununla birlikte yazılının yanında farklı değerlendirme yöntemlerinin kullanılma sebebi olarak; katılımcıların, göçmen Müslüman öğrencilerin yetersiz Almanca düzeylerinden dolayı sınav sorularını kavrayamamalarının bir sonucu olarak başarısız ders notundan kaçınma isteğinin bir sonucu olarak da düşünülebilir. Bu durum öğretmenlerin, diğer okul derslerinde başarı oranı düşük olan göçmen öğrencilerin İslam dersinde de başarısız olmalarını istememeleri şeklinde de söylenebilir.

³⁶⁸ Richard D. Alba, Johann Handl, Walter Müller “Ethnische Ungleichheit im deutschen Bildungssystem”, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 46, Heft 2, 1994, s. 225.

3.1.6. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Öğretim Diline İlişkin Beklentileri

Almanca dilinde etkili bir İslam din dersi verilmesine ilişkin öğretmen beklentilerini tespit etmek amacıyla araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerine ders tecrübelerinden hareketle Almanca dilinde iyi bir İslam dersi imkanı için bazı sorular yöneltilmiştir. Dersin diline ilişkin araştırma bulgularına aşağıda oluşturulan alt kategoriler yardımıyla yer verilmektedir.

3.1.6.1. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Öğretim Dilinde Karşılaşılan Zorluklar Konusundaki Görüşleri

Araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerine “Öğrenciler dersi Almanca dilinde öğrenebiliyorlar mı? Dersin Almanca işlenmesi esnasında karşılaştığınız zorluklar nedir?” şeklindeki sorular yöneltilmiştir. Katılımcı öğretmenlerin verdiği cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_02: Genelde dini ana dilimizde öğreniriz. Çünkü annelerimiz babalarımız ana dilimizde bize dinimizi öğretirler. Almanca'da o terimleri bilmedikleri için kendini ifade ederken başta zorluk çekiyorlar. Ama tam da hedefimiz bu zaten. Çocuklar eksikliklerini görsünler, bunları tamamlasınlar. İnsanlara dini Almanca anlatabilir hale gelmeleri gerekiyor. Bu yüzden çocuklara onun Almanca'sı budur şeklinde gösteriyorum. Kelimeleri anlatarak yavaş yavaş öğreniyorlar.

Ö_06: Almanca öğrenebiliyorlar. Bazen bazı kelimelerin ne demek olduğunu bilmiyorlar. O zaman işte kelimeyi Türkçe'de söylüyorum. Genelde Türkçe'si de Arapça'ya yakın olabiliyor. Bu şekilde o kelimeleri açıklayıp ifade edebiliyorum, çocuklar daha çabuk anlıyor. Dilin yetersiz olduğu bölümlerde de farklı örneklerle anlatıyorum ve çocuklar da bilinmeyen kelimeleri birbirlerine anlatıyorlar. Başka bir dille anlayamaması biraz da kendi dilinde bilmediği için kaynaklanıyor. Kendi dillerine çok fazla hakim olmadıkları için Almanca dilinde de çok fazla kavrayamıyorlar.

Ö_10: Çocuklara bayramı anlatıyorum. Bizim çocuklar bayram diyor. Almanca Fest olarak kullanılmıyor. Öyle zorluklar yaşıyor. Sonuçta bunu hiç Almanca konuşmuyorlar ya da hiç konuşulmadı. Şimdi birden bire bu kelimeler Almanca konuşuluyor. Onun zorluğunu yaşıyorlar diye düşünüyorum. Ama görüyorum, kendilerini Almanca'da daha iyi ifade edebiliyorlar.

Ö_11: Almanca'da çocuklarla çok iyi anlaşıyoruz. Ve çocuklar zaten farklılıklarını kendileri dile getiriyor. Suriyeli bir çocuk biz onu öyle telaffuz etmiyoruz diyebiliyor. Türk çocuk ben abdest alıyorum diyor. Ben o Türkçe abdest, Almanca Gebetswaschung diyorum. Arap bir çocuk evde biz wudu diyoruz diyor. Bunu dile getirmek önemli. Almanca olması da hepsini bi noktada birleştirmek için çok önemli.

Katılımcı öğretmenlerin hepsi, öğrencilerin İslam dersinin Almanca dilinde verilmesinden yana olumlu görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar, öğrencilerin İslam dersini Almanca dilinde anlayabildiklerini, derste dinlerini Almanca öğrenebildiklerini dile getirmişlerdir. Katılımcılar, öğrenciler tarafından anlaşılmayan Almanca dini kavramların veya konuların, Türkçe veya Arapça ya da öğrencilerin kendi dillerinde karşılığını vermek suretiyle dinin Almanca dilinde

anlaşılması noktasında ortaya çıkan zorluğun İslam dersi ile aşıldığından bahsetmişlerdir. Katılımcı ifadelerinden; öğretmenlerin, çocukların konuyu kavrayabilmelerine yardımcı olmak amacıyla dersi oldukça öğrenci düzeyine uygun hale getirerek kolay bir dille anlatmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Katılımcı öğretmenlerden bazıları (Ö_02, Ö_06, Ö_10); öğrencilerin derste zorlanmalarındaki etkeni dersin Almanca dilinde işlenmesinde değil; öğrencilerin dinlerindeki bazı kavramları Almancada veya kendi ana dilinde hangi kelimeye karşılık geldiğini bilmemelerinde görmektedir. Bu durumun nedenini katılımcılardan Ö_10'nun da belirttiği gibi; öğrencilerin dinlerini aile ortamında sadece kendi ana dillerinde konuşmalarına, dini kavramların Almanca karşılıklarıyla ilk kez ders ortamında karşılaşmalarına dolayısıyla da öğrencilerin İslam dersi ile karşılaşmalarına kadar dinlerini Almanca dilinde duyma, konuşma ve öğrenme fırsatı bulamadıklarına bağlamak mümkündür.

Müller'in Almanya'nın Bayern eyaletindeki İslam din derslerinin Almanca dilinde verilmesi noktasındaki araştırma bulguları ile buradaki dersin dili noktasındaki araştırma bulgularının benzerlikler içerdiği görülmektedir. Müller yaptığı araştırmasında, eğitilmiş din dersi öğretmenleri tarafından Almanca dilinde verilen din dersinin, öğrencilere inancını Almanca dilinde konuşabilme ve tartışabilme imkanı verdiğinden, bununla birlikte öğrenciye bazı Kur'an ayetleri üzerinde Almanca tartışabilme ve bu tartışmalarla Almanca baş edebilme yeteneği kazandırdığından bahsetmektedir.³⁶⁹ Katılımcı öğretmenlerin görüşleri bu doğrultuda değerlendirildiğinde; öğrenciler, ana dilinde bildikleri, tanıdıkları dini kavramların Almanca dilindeki karşılığını İslam dersinde öğrenme imkanı bulmaktadır. Böylece öğrencilerin, ana dilindeki dini kavramları Almanca karşılıkları ile ilişkilendirmek suretiyle Almanca dilinde de dinini tanıma, anlama, konuşma ve tartışma becerilerini geliştirebilme imkanı bulduklarını söylemek mümkündür.

3.1.6.2. Öğretmenlerin İslam Din Dersinde Dini Kavramları Almanca Öğretimindeki Sorunlar Konusundaki Görüşleri

Araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerine “Dini terimlerin Almanca'ya aktarılmasında dikkatinizi çeken hususlar nedir? Öğrenci derste kavram

³⁶⁹ Müller “Natürlich ist ein Religionsunterricht im eigenen Glauben Besser”, s. 22.

karmaşası yaşıyor mu? Yaşıyorsa bu karmaşıklığın yaşanmaması için neler yapılmalıdır?” şeklindeki sorular yöneltilerek, öğretmenlerin dini kavramların Almanca diline aktarılmasında yaşadıkları sorunlar var ise bu sorunlar noktasındaki görüş ve beklentileri sorulmuştur. Kavram karmaşası ile ilgili katılımcılara yöneltilen soruda Allah-Gott, İsa-Jesus örneği üzerinden sorunun açıklaması yapılarak, derste veya ders kitaplarında bu terimlerin birbiri yerine kullanımları hakkındaki katılımcı öğretmen görüşleri tespit edilmiştir. Dini terimlerin Almanca'ya aktarımına ilişkin katılımcı görüşleri aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_01: Dini terimlerin Almanca'da tercümesini araştırıyoruz, kendi dilimizin döndüğü şekilde çocuklara aktarmaya çalışıyoruz. Kelimeyi örnekler vererek açıklamaya çalışıyoruz. Bazen sınıfta Arapça anlayan bilen çocuklarımız oluyor, onlar yardımcı oluyorlar. O şekilde şimdiye kadar çok zorluk yaşamadık. Bazı dini terimleri bazı çocuklar, özellikle Türk çocukları kendi dillerinde çok daha iyi anlıyorlar. Onlara o kelimenin bir tane kelimesini Türkçe anlatmak on kelimeyle Almanca anlatmaktan çok daha kolay. Ama din dersine farklı ülkelerden de çocuklar geldiği için dilimizin döndüğünce açıklamaya çalışıyoruz. Kitaplarda zaten çoğu kelime açıklanıyor. Almanca'sı da yazıyor. İsimlerde de öyle. Mesela İsa, Almanca Jesus yazıyor. O şekilde kitaplarda küçük küçük notlar düşülüyor. En önemli kelimeler açıklanıyor veya kitapların arkalarında, en son sayfalarında bir liste oluyor orada kelimeler açıklanıyor. Kendim açıklamaya çalışıyorum. Biz dersi işlerken Hristiyan'ların da İsa Peygamber'e inandığını da işliyoruz. Farklılıklarımızı, hangi konuda ayrıldığımızı da anlatıyoruz. İki din de İsa'ya inanıyor ama şu noktada onlar böyle düşünüyorlar biz böyle düşünüyoruz diyoruz. Bunu dediğimiz zaman çok bir şey kalmıyor.

Ö_02: İslam din dersi alan öğrencilere ilk defa Gott kelimesini kullandığım zaman tuhafına gidebiliyor. Öğretmenim neden Allah demiyorsun da Gott diyorsun diyorlar. Allah'ın Almancası ne diye sorunca Gott diyorlar. Bahsettiğimiz de zaten aynı. Allah ile Gott aynı anlama geliyor. İsa, Jesus konusunda derste her iki terimi de kullanıyorum. Hem Almanca'sını, hem Arapça'sını kullanıyorum ki çocukların kulağı alışsın.

Ö_03: Anlattıktan sonra anlıyorlar. Bazı kelimeler için Türkçe kelimeler kullanıyoruz. Almanca da böyle, Arapça'da, Türkçe'de böyle diyoruz. O İslami kavramı bir kaç misal verdikten sonra anlıyor. Alışkanlık haline gelmesi lazım. Biraz vakit geçtikten, bir kaç misal verdikten, bir kaç kere duyduktan sonra bunun normalleştğine inanıyorum.

Ö_04: Geçenlerde Hz. İsa ile Hz. Musa'yı işledik. Musa ile Moses aynı kişi olduğunu idrak edebiliyorlar. Jesus-İsa, Moses-Musa olduğunu biliyorlar. Bibel'deki İsa'nın, Jesus'un hikayesi farklı olduğunu anlatınca algılayabiliyorlar. Ortak noktalarımızı ve ayrıldığımız noktaları anlatırken orada ortaya çıkıyor. Allah'ın Gott demek olduğunu, Hristiyan'ların da Allah kelimesini kullandıklarını onlara söylüyorum.

Ö_05: Şu ana kadar Almanca diline aktarılmasında öyle dikkatimi çeken bir şey olmadı. Gott'un Allah'ın tercümesi Gott değil, Hristiyanların tanrısı zannediyorlar. Maria'nın Hz. Meryem olduğunu bilmiyorlar. Bunları bir öğretmen güzel bir şekilde anlatırsa bunları kesinlikle anlayabilirler.

Ö_07: Dini terimleri Almanca'ya aktarırken düzeltilmesi gereken çok bir şey yok. Abdest-Gebetswaschung gibi kelimeler öğrenilmeli. Ben Moses de diyorum Arapça Musa da diyorum. Allah kavramını anlatırken Gott da deyin Allah da deyin ki çocuklar ikisinin aynı olduğunu bilsin. Bu kavramlar dinimizi anlatırken öyle de öyle de yazılıyor diyorum çocuklara.

Ö_08: Öğretmen Allah ya da Gott kelimesini nasıl bir ayrıştırma ile anlattığı önemli. Allah diyorsunuz ama Almanya'da Gott'tan başka kelime bilinmiyor ki! Ama Kur'an,

ibadet manasında biz Allah kelimesini kullanmak zorundayız diye anlatıyorum. Jesus ile İsa'nın aynı manaya geldiğini İslami açıdan anlatmaya çalışıyorum.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_11) dini kavramların Almanca diline aktarımı noktasında derste bir sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların, dini kavramları Almanca dilinde anlatırken; öğrencilerin Almanca dini kavramlarla ilk defa karşılaşması esnasında anlamakta zorluk çektiklerini fakat bu kavramların açıklamasının yapıldığı hatta öğrencilerin kendi dillerinde de karşılığını bulacak şekilde açıklamasının yapıldığı taktirde öğrencilerin bu kavramları kavrayabildiklerini ve kolay öğrenebildiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar, Almanca dilinde ifade edilen dini kavramların anlam karmaşıklığına sebebiyet vermediğini, sorun olduğu durumlarda öğretmen tarafından açıklandığı taktirde o kavramın öğrenciler tarafından anlaşıldığını belirtmişlerdir. Katılımcı öğretmenlerin ifadelerinden hareketle; İslam din dersinde kullanılan Almanca dini kavramların öğretmenler tarafından öğrencilerin seviyesinde onların anlayabileceği şekilde açıklanmasının; dersin Almanca dilinde dini kavrama, anlama ve konuşabilme hedefini gerçekleştirmede temel bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Allah-Gott, Isa-Jesus terimlerinin içerdikleri anlamları itibariyle öğrenciler tarafından anlaşılabilir, ayırt edilip edilemediği noktasındaki soruya katılımcılar; bu terimlerin Hristiyanlık ve İslamiyet'te işaret ettiği manalarına, ortak noktalar ve ayrıldığı noktalar olarak karşılaştırmalı açıklamalarla yaklaşıldığı taktirde, öğrenciler tarafından kavrandığını ve öğrencilerde bir karışıklık oluşturmadığını belirtmişlerdir. Katılımcılar bu terimlerin birbiri yerine kullanılabileceğini, terimlerin Almanca karşılığının ondan başkasının olamayacağını ifade etmişlerdir. Katılımcı görüşlerinden hareketle, derste farklı ülkelerden gelen Müslümanların anlayacağı Almanca dilinde ortak bir din dili oluşturmak ve dolayısıyla öğrencilerle Almanca dilinde iletişim kurabilmek amacıyla bu terimlerin birbiri yerine kullanılabileceğini anlamak mümkündür. Buradan hareketle; Almanca dini terimin içerdığı bir anlamın, diğer dinlerdeki anlamı ile birlikte aradaki farkları ortaya koyacak biçimde İslam dersi öğretmenleri tarafından İslam'a uygun açıklanmasının öğretmenlerin duyarlılığı kapsamında görülen bir sorumluluk olduğu anlaşılmaktadır.

Bazı katılımcı öğretmenler Gott-Allah kullanımına ilişkin diğer katılımcılardan farklı görüş bildirmişlerdir. Bu görüşler şu şekildedir:

Ö_09: Müfredat Gott kullanmamızı istiyor. Tanrı söyleyemem, benim için Allah olması gerekiyor. İsa, Jesus konusunda ikisinin aynı olduğunu anlamıyorlar. Çocuklar sorun yaşıyor. Ben genelde yılbaşına doğru İsa aleyhisselamı işlediğim için her seferinde Jesus, İsa aleyhisselam ile aynı kişi diyorum. Yine de zorluk çıkabiliyor. Gott-Allah kelimesi de aynı durumda. Tek birini kullanmamız gerekiyor. Biz öğretmenler tek birini kullanmazsak çocuklar için de kafa karışıklığı olabilir.

Ö_10: Allah bizim için zaten her zaman Allah'tır, onu hiç Gott olarak tercüme etmiyoruz. Gott olarak kullanılsa karmaşa yaşayabilir. O bizim için Allah ve Gott ile alakası yok. Biz Hz. İsa olarak kullanıyoruz.

Katılımcı iki öğretmen; Allah ve Gott kelimelerinin birbirlerinin yerine kullanımlarının öğrencilerde kafa karışıklığına sebebiyet verebileceğini ifade etmektedirler. Ö_09, müfredatta Allah yerine Gott tercih edildiğini ama derste Gott kelimesini tercih etmek istemediğini dile getirmektedir. Katılımcı, İsa ile Jesus konusunda da öğrencilerin kafa karışıklığı yaşadıklarını ve bu isimlerin birbiri yerine kullanılmasının anlam karmaşıklığı açısından sorun olabileceğini bu sebeple tek bir kavramın kullanımının tercih edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Katılımcılardan Ö_10, Gott ve Allah kelimelerinin anlamları açısından birbiriyle örtüşmediğini ifade etmektedir. Anlam karmaşası yaşanmaması için Ö_10'un Gott kelimesini kullanmayı tercih etmediği görülmektedir. Katılımcının Jesus-İsa karşılaştırmasında da yine Müslümanlar arasındaki kullanım alışkanlığına bağlı olarak Hz. İsa'yı tercih ettiği görülmektedir.

Katılımcı öğretmenlerin 2'si, dini kavramların Almanca diline aktarımına ilişkin anlam veya biçim açısından bazı hususları da dile getirmek istemişlerdir. Dini kavramların Almanca diline aktarımında kavramların anlamı bakımından doğru tercüme edilip edilmediği hususuna dikkat çeken katılımcı görüşleri şöyledir:

Ö_03: Almanca terimler İslami bakımdan bazen yüzde yüz uymuyor. Zekat'a Almanca'da Almosen, Spende veya freiwillige Spende diyorlar. Freiwillig ne demek; istersen yaparsın, istersen yapmazsın demek. Zekat freiwillig bir şey değil, farz. Bu konuda böyle biraz hassasiyet göstermek lazım diye düşünüyorum.

Ö_08: Arapça'dan Almanca'ya çevrilen bazı kelimeler %100 Almanca'ya uymuyor. %100 manayı bulamadığı için sıkıntı oluşabiliyor. Ben bunu Kur'an-ı Kerim'i çevirirken ya da başka bişey okurken çocuklara diyorum ki bunu tercüme eden kişi kendi açısından tercüme etti. Kendimi bu şekilde açıklama yapmak zorunda hissediyorum.

Burada katılımcılar, Almanca'ya aktarılan bazı dini sözcük veya metinlerin çevirisi esnasında anlamla ilgili bazı şüpheli durumlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılara göre bazı dini kavramların Almanca karşılığı asıl manayı yansıtmamaktadır. Katılımcılardan Ö_03'e göre zekat, İslam dininde farz bir ibadete işaret ederken, bu kavram Almanca'ya çevrilirken kişinin sadakası kapsamında gönüllülüğe dayanan bir ibadet anlamında Spende karşılığında çevrilmektedir. Yine

katılımcılardan Ö_08, çevirilerde çeviren kişinin kendi bakış açısının hakim olduğunu dile getirmektedir. Katılımcı tarafından ders kitaplarında uygun bulunmayan bazı çeviriler; çeviren kişinin bakış açısına göre yapılmış bir çeviridir açıklamasıyla çevirinin hatalı olduğu katılımcı tarafından öğrencilere bildirilmektedir. Katılımcının bu şekilde düşünmesine sebep olarak; katılımcının, İslam din dersi kitaplarını hazırlayan kişilerin bu kitapları hazırlama liyakatına sahip olup olmadığı noktasındaki araştırma boyunca dile getirdiği tedbirli ve şüpheli yaklaşımları gösterilebilir. Katılımcı görüşlerinden hareketle, İslam dersi kitaplarının hazırlığı noktasında yapılacak çevirilere dikkat edilmesi gerektiği ile bu noktada yapılan çeviri hataları karşısında da öğretmenlerin gerekli tedbir ve hassasiyetlerini göstermeleri gerektiği söylenebilir.

Katılımcı öğretmenlerin önemli bir kısmının, dini kavramların Almanca diline aktarımıyla ilgili sorulan soruya, aktarım biçimiyle ilgili olarak bir takım Arapça dini sözcüklerin Latin alfabesine aktarımına ilişkin transkripsiyonuna yönelik de görüş bildirdikleri görülmektedir. Dini kavramların aktarımında, biçim bakımından dikkat çeken noktalara ilişkin katılımcı görüşleri şöyledir:

Ö_04: Arapça kelimeler ile ilgili sorun oluyor. Mesela Hz. Hatice'nin ismi, Hatica mı diye yazayım. Benim öğrencilerimin %90'ı Türk. Hatice diye yazıyorum ama Hatica diye de görürseniz o da aynı diyor. Bu problem oluyor bazen. Arap öğrenciler çoğaldı. Arapça da mı yazsam arkasına aynı ismin? Çok çeşitli yazılım şekilleri var.

Ö_09: Almanca diline aktarılırken ben adhan yazmıyorum, ezan yazıyorum. Arapça'da salah t ile salat şeklinde yazılıyor. Ben h ile yazıyorum. Çünkü çocuklarımız Salat'ı Almanca salata manasında okuyorlar. Onun bir faydası yok. O yüzden ben farklı yazıyorum.

Ö_11: Arap çocukları namaz kelimesini hiç duymamış. Salat yazdığımda çocuklardan bazısı bunu komik bularak salata mı bu diyorlar.

Katılımcıların önemli bir kısmı (Ö_02, Ö_04, Ö_07, Ö_09, Ö_11) bazı dini kavramların başka alfabeye aktarılması esnasında oluşan yazılış biçimi sorunundan bahsetmektedir. Bazı katılımcılar (Ö_02, Ö_09, Ö_11); namaz teriminin örneğini vererek, bu kelimenin Arapça'da hem salah hem de salat olarak Arapça dilinden kaynaklanan farklı yazılış şekilleriyle okunabileceğini, bu kelimenin Almanca karşılığının Gebet olduğunu ve Gebet kelimesinin öğrencilerin kendi dillerinde de ilişkilendirebilecek şekilde açıklandığı taktirde işaret ettiği anlamı bakımından bir sorun oluşturmayaacağına işaret etmişlerdir. Yine bir katılımcı (Ö_04) Hz. Hatice'nin ismini örnek göstererek, bu ismin yazılışını Türk öğrenciler için Hatice, Arap öğrenciler için Hatica olarak tercih ettiğini ifade etmektedir. Katılımcı, Hatica isminin Hatice ile aynı olduğunu Türk öğrencilere açıkladığını dile getirmektedir.

Katılımcıların görüşlerinden, bazı dini kelimelerin Almanca diline aktarımı esnasında ortaya çıkan farklı yazılış biçimlerini öğrencilere açıklamak suretiyle öğrencilerin aydınlatıldığı anlaşılmaktadır. Katılımcılardan Ö_07 tarafından; farklı yazılış biçimlerinin öğrencilerin zihninde karışıklığa sebebiyet vermemesi amacıyla tek bir yazılış biçiminin benimsenerek bütün kaynaklarda standartlaştırılması önerilmektedir. Katılımcı görüşünden hareketle, dini kavramların farklı yazılış biçimlerinin, öğretmenleri dersin içeriğinden ziyade içeriğin biçimine odaklanmasına yol açtığı söylenebilir. Katılımcıların önemli bir kısmı tarafından dile getirilen bazı dini kavramların Almanca'ya aktarımında yazılış biçimlerine yönelik sorunlara ilişkin görüşlerden hareketle; ders kitaplarında tek tip aktarımların tercih edilmesi durumunda, dersin odak noktasının terimlerin aktarım şekilleri değil; dini terimin işaret ettiği konunun bizzat kendisi haline getirilmesinin dersin verimi ve başarısı noktasında önemli olacağını söylemek mümkündür. Kavramların transkripsiyonu, kendine has bir dil bilim çalışmasını gerektirdiğinden ve bu nedenle araştırma kapsamını genişleteceği düşünüldüğünden, müstakil bir başlık altında araştırma kategorilerine dahil edilmemiş, sadece katılımcıların konuya ilişkin görüş ve düşüncelerine yer vermek suretiyle değinilmiştir.

Hem dini terimlerin, Allah-Gott, Isa-Jesus örneğinde olduğu gibi Almanca diline aktarımıyla ilgili hem de dini kavramların aktarımı noktasında dikkat çeken anlam ve biçime ilişkin hususlarla ilgili katılımcı öğretmen görüşleri değerlendirildiğinde; öğretmenlerin, bu kavramların anlam bakımından karşılıklarına ilişkin doğru bilgi ve içeriğin öğrencilerin zihninde doğru yer edinip edinmediği ve bu kavramların doğru bağlamda kullanılmalarına ilişkin kavramların doğru izahı ile ilgilendiklerini söylemek mümkündür. Farklı ders kitaplarında yer alan farklı aktarım biçimleri hakkında ise, İslam din dersi öğretmenleri tarafından öğrencilere bu aktarımlar noktasında gerekli açıklamaların yapılması suretiyle olası karışıklığın önüne geçildiği anlaşılmaktadır. Dini kavramların Almanca'ya çevrilmesi hususunda, bu kavramların doğru tercüme edilip edilmediği noktasında bir kısım katılımcı tarafından dile getirilen hususlar olmuşsa da, katılımcı öğretmenlerin çoğunluğu tarafından sorun olarak görülen bir husus dile getirilmemiştir.

3.1.6.3. Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Almanca Dilinde Öğretiminin Günlük Yaşamda Öğrencilerin Dini İhtiyacını Karşılama Yeterliliği Konusundaki Görüşleri

Almanca dilinde verilen İslam din dersinin öğrencilerin günlük hayatındaki yeri, dini ihtiyaçlarını karşılamadaki yeterliliğine ilişkin öğretmen görüşlerini tespit etmek amacıyla; araştırmaya katılan İslam dersi öğretmenlerine, “İslam din dersinin Almanca verilmesi öğrencilerin günlük yaşamda dini ihtiyaçlarını karşılamada, dinini anlama ve anlatmada yeterli midir?” şeklindeki soru yöneltilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenler bu soruya aşağıda sıralandığı şekilde cevaplar vermişlerdir:

Ö_04: Tabii yardımcı olur. Bu ders sayesinde senin Peygamberin benim kitabımda da var diyebilir. Bizde hikayesi böyle seninkinde böyle diyebilir. Bir sohbet girebilir, bir tartışmaya girebilir. Bunlar eğer ki çocuk özellikle evde din eğitimi görmüyorsa bizim cemaatlerin verdiği din eğitimlerine de gitmiyorsa çok daha fazla ihtiyacı oluyor. Aile tarafından din eğitimi görmüyorsa tabii ki okulun çok daha farklı faydası var.

Ö_06: Almanca onlar için bir ikinci dil ve dışarıya Almanca’da bazı şeyleri ifade edebilirler. Ama kendi ana dillerinde de tekrar bu bilgileri öğrenmeleri ve bu kelimeleri öğrenmeleri gerekiyor ki kendi eşlerine de kendi insanlarına da rahat bir şekilde dinleri üzerinde konuşabilsinler, kendilerini ifade edebilsinler.

Ö_09: Çocuklar hep Almanca konuşuyorlar. Arkadaşlarına veya bir Hristiyan veya bir Yahudiye veya inanmayan bir çocuğa dinini ifade edebilmek için Almanca’sını bilmesi gerekiyor. Kendi ana dilinde bilmek de çok önemli. Tabii ki Türkçe’de de bilmeleri gerekiyor. Türkçe dini ifadelerle bazı şeyleri daha güzel ifade edebiliyorsun. Bizim öğrencilerimizin hepsi ya Arnavut camisine gidiyorlar ya da Türk camilerine gidiyorlar. O yönden hep destek veriyorum, gidin diyorum. Velilere de din dersine geliyor diye camimizden almayın, oralarda gitsinler ana dillerinde de öğrensin çocuk dinini diyorum.

Ö_11: Dinini aktarmada yeterli olur. Aileden çocuğun kendi dilinde bildiği kelimelerle bezenmesi lazım. Çocuğun kafasında onu nasıl kaydettiğini ailesi daha çok şekillendiriyor.

Katılımcı öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11), okulda verilen İslam din dersinin, çocukların günlük yaşamda ihtiyaç duyabileceği; dinin aktarımına, anlatılmasına, din hakkında konuşmaya ilişkin ihtiyaçlarını gidermede yeterli olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılara göre İslam dersi, dinini Almanca dilinde dinlerini ifade etme yeteneği kazandırarak öğrencilerin günlük hayattaki dini ihtiyaç ve beklentilerine cevap olabilmektedir. Buna göre İslam dersi alan öğrencilerin; dinlerini Almanca dilinde ifade edebilmeleri, arkadaşlarıyla dinleri hakkında konuşabilmeleri ve dinlerini aktarabilmeleri açısından İslam dersi öğrencilerin günlük hayatta dini ihtiyaçlarını karşılamada oldukça önemli bir faktör olarak görülmektedir. Katılımcı görüşlerinden hareketle, derste verilen bilgilerin sosyal hayatta konuşularak, temel düzeydeki dini bilgilerin aktararak öğrenciler tarafından işlevsel hale getirildiğini ve dolayısıyla

öğrencilerin günlük yaşamın konuşmaya, anlatmaya, aktarmaya ilişkin dini ihtiyaçlarının İslam dersi sayesinde karşılandığını söylemek mümkündür.

Almanca dilinde İslam din dersinin öğrencilerin günlük hayatındaki dini ihtiyaçlarını karşılamadaki yeterliliği noktasında bir katılımcı öğretmen, diğerlerinden farklı görüş bildirmiştir. Bu görüş şöyledir:

Ö_08: Yeterli bulmuyorum. Bir cami ortamında Arapça salavat getirirse çocuk bu etkiyi kavrayabiliyor. İnsanda bambaşka bir hissiyat yaratabiliyor. Ben okul zamanında İslam din dersine girmememe rağmen aileden temel olarak İslami dini eğitimimi aldığım için dini açıdan eksik kalmama sebep olmadı.

Diğer katılımcılardan farklı görüş bildiren Ö_08; öğrencilerin günlük hayata dair dini ihtiyaçlarının karşılanmasında İslam dersini yeterli bulmadığını ifade etmiştir. Katılımcıya göre din eğitimi ihtiyacının en iyi giderildiği ortam, aile veya cami ortamlarıdır. Katılımcı, cami ortamında salavat getirilmesini örnek vererek, cami atmosferinin öğrencide dini açıdan bir etki ve hissiyat oluşturduğuna işaret etmektedir. Katılımcıya göre öğrenci, ailesinde veya camilerde dini eğitiminin temelini aldığı takdirde günlük hayattaki dini ihtiyaçlarını karşılayabilecektir. Katılımcı görüşünden hareketle, İslam dersinin günlük dini ihtiyaçları karşılamada yetersiz olduğunu, bu ihtiyacın giderilmesi noktasında aile veya cami ortamlarının çocuğun hem dini eğitimi hem maneviyatı açısından daha etkili olduğunu ve bu nedenle çocuğun bu ortamlarda dini eğitimini almasının günlük hayata dair dini ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcının bu yöndeki görüşünde katılımcının; İslam din dersi öğretmenlerinin ve ders saatlerinin yetersizliğine ilişkin görüşleri ile cami içerikli din eğitimi odaklı düşüncelerinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Almanca dilinde İslam din dersinin öğrencinin günlük hayatta karşılaştığı dini ihtiyacını giderir yönünde görüş bildiren katılımcıların, dini ihtiyacın karşılanmasına yönelik önemli bazı ilave açıklamalar da yapmışlardır. Bu katılımcılardan bazıları (Ö_06, Ö_07, Ö_09) okullardaki İslam dersine takviye eğitim olarak öğrencilerin kendi ana dillerinde de din eğitimi almaları gerektiğini belirtirken; bazıları da (Ö_01, Ö_02, Ö_04, Ö_07, Ö_09, Ö_11) öğrencilerin günlük hayata dair dini ihtiyaçlarının karşılanması noktasındaki tamamlayıcı sorumluluğu, camilerde veya ailede verilen din eğitiminde görmektedir. Katılımcılardan Ö_03 de “İslam din dersi okuldaki çocuklara temel bilgi veriyor. Bu temel bilgiye ulaştıktan sonra kendileri de biraz araştırabilirler ya da kendilerini geliştirebilirler.” şeklindeki görüşüyle okulda verilen

İslam din dersini, öğrencinin kendi çabasına bağlı olarak öğrencinin kendi ilgi ve ihtiyacı doğrultusunda geliştirilmesi gereken bir ders olarak tanımlamaktadır. Katılımcıya göre öğrenci, günlük hayata dair dini ihtiyaçlarını okul ortamında edindiği bilgileri kendi çabasına bağlı olarak geliştirdiği takdirde giderebilir. Katılımcılar, okulda verilen İslam dersinin yanında okul dışında da dini eğitiminin çeşitlik yollarla geliştirilerek devam etmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Katılımcıların; öğrencilerin dini ihtiyaçlarını giderebilmeleri için ana dilinde, camide, aile içinde veya kendi çabası doğrultusunda olmak üzere okul dışındaki çeşitli yollarla destek almaları gerektiğinden yana oldukları görülmektedir.

Bütün katılımcı görüşleri değerlendirildiğinde; okulda verilen dini eğitimin ilk aşamada öğrencinin günlük hayattaki temel dini ihtiyaçlarını karşılayacak bir eğitimden ibaret olduğu ancak öğrencinin okulda karşılanamayan dini ihtiyacına yönelik eksikliklerini okul dışındaki imkanlarla ya da dini eğitim imkanlarıyla gidermesi gerektiği anlaşılmaktadır. Okul dışında dini eğitimin yapılabileceği takviye ortamlardan bahseden katılımcılar, bu ortamların aile, cami veya cemaatlerden oluşan ortamlar olduğuna işaret ederek öğrencilerin bu ortamlar aracılığıyla günlük hayata dair dini ihtiyaçlarını giderebileceklerini ifade etmişlerdir. Katılımcı görüşlerinden hareketle, din dersi dışındaki ilave din eğitimi ihtiyacına dair görüş ve düşüncelerin, ailelerin veya cami ortamlarının çocuklara dini benimsetme, dindar yapma veya o dinin mümini yapma gibi ibadete yönelik fonksiyonlarından hareketle, temel bilgilendirmeye dayalı İslam din dersinin dışında bir dini eğitim mercinin İslam dersine takviye amaçlı önemli bulunduğu söylenebilir.

3.1.7. Öğretmenlerin Öğrenci Velilerine Yönelik Beklentileri

Alman okullarında Müslüman öğrencilere yönelik olarak verilen dini eğitimin başarısını sadece öğretmenler değil aynı zamanda veliler de etkilemektedir. Eğitimdeki başarı, eğitim paydaşları arasında yer alan velilerin, öğretmen-öğrenci-veli dayanışmasına dayalı iş birliği ile doğru orantılıdır. Bu bağlamda araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerine “İslam din dersi alan öğrencilerin velileri ile iletişiminiz nasıl, Olumsuz tepkilerle karşılaştınız mı? şeklindeki sorular ile “Velilerin İslam din dersine katkıları noktasında beklentileriniz nelerdir? Veliler derse yönelik hangi katkıyı yapabilirler?” şeklindeki sorular yönetilmiştir. Bu sorulara katılımcı öğretmenler tarafından verilen cevaplar aşağıda verilen uygun alt kategoriler altında sınıflandırılarak sıralanmaktadır.

3.1.7.1. Öğretmenlerin Velilerle İletişimi Konusundaki Görüşleri

Araştırmaya katılan İslam dersi öğretmenlerine, derse gelen öğrencilerin velileri ile iletişim ve irtibatları hakkında “İslam din dersi alan öğrencilerin velileri ile iletişiminiz nasıldır? Bu konuda olumsuz tepkilerle karşılaştınız mı?” şeklindeki sorular sorulmuştur. Katılımcı öğretmenlerin velilerle iletişim noktasındaki beklentilerini içeren görüşleri aşağıdaki sıralanmaktadır:

Ö_01: Velilerden olumsuz tepkiler şimdiye kadar yaşamadım. Veliler konusunu biraz zayıf görüyorum. Ya ilgilenmiyorlar ya gerçekten ilgilenmek istemiyorlar. Konuştuğumuz veliler ile görüştüğümüz velilerden olumlu tepkiler alıyoruz. Ama hiç ulaşamadığımız hiç görüşemediğimiz veliler de oluyor. Çocuk bütün din dersi boyunca başarısız oluyor. O veliler gelip bizimle konuşma gereği hissetmiyorlar.

Ö_02: Olumsuz tepki ile karşılaşmadım. Aksine hep olumlu tepki aldım. Bazen okula yeni başlayan öğrencilerin velilerin İslam dersi nasıl, dersi kim veriyor, hangi dilde oluyor gibi soruları oluyor. Bunu cevapladığımız zaman sorun olmuyor. Ama genel anlamda veliler daha aktif olabilirler. Çok fazla destek göremiyorum.

Ö_03: Olumsuz tepkilerle şimdiye kadar karşılaşmadım. İletişimimiz tek tük. Bazen konu açılıyor veliler ile görüştüğümüzden sonra konuşuyoruz. Bazen umursamazlık oluyor. Biz de dersler ya birinci ya da altıncı derste yani son derste, son ders saatinde son oluyor. Bazen çocuklarını okuldan erkenden alıyorlar. Bu zorunlu bir ders değilmiş gibi davranıyorlar. Bazen sanki önemsiz bir ders gibi oluyor.

Ö_07: Benim çok iletişimim yok. Hatta düşündüm organize edeyim, çağırayım diye. Büyük bir toplantının önünde durmak istemedim. Çünkü şöyle bir şey var; bu konuda çok fazla milletimiz olduğu için bir araya gelince tartışma da çıkabilir. Açılmayan konular da açılabilir. Bu yüzden öyle bir buluşma yapmadım. Gerekenler bana tek tek geliyorlardı, ama şu an hiç kimse gelmiyor.

Ö_08: Ebeveynler ile bir sıkıntım yok. Bazi aileler ilgisiz. Bu sureyi ezberle ya da şunu yap dediğim zaman yaptırım olmayacağını düşünerek öğrenci yapmıyor. Ebeveynde de din dersinin not olarak bir etkisi yok şeklindeki yorumlarıyla karşılaşılabiliyoruz. Veli toplantısına bile gelmiyorlar. Genel olarak Türk ve Müslüman ailelerde bir ilgisizlik var.

Katılımcı öğretmenlerin tamamı İslam din dersine gelen öğrencilerin velileri ile düzenli bir iletişim ve iş birliği içinde olmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu ise (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_07, Ö_08, Ö_10, Ö_11) dersle alakalı velilerle yaşadıkları ciddi bir sorundan bahsetmemişlerdir. Katılımcı öğretmenlerin çoğunluğunun, velilerle dersin işleyişini olumsuz yönde etkileyen önemli sorunlar yaşamadıkları anlaşılmaktadır. Katılımcılar, İslam din dersi alan öğrencilerin velilerini İslam din dersine karşı ilgisiz bulduklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar (Ö_04, Ö_07); katılımcılardan Ö_04'ün “Bir veli gelip de bir şey söylediği olmuyor. İlk başlarda daha sık oluyordu. Şimdi toplum herhalde bu derse alıştı. Artık öyle gelen giden olmuyor.” ifadesinde de görüldüğü gibi İslam din dersinin ilk verilmeye başladığı ilk zamanlarda velilerle iletişim kurabildiklerini ama daha sonraları iletişim ve irtibatın koptuğunu dile getirmişlerdir. Katılımcılardan Ö_02, dersin

verilmeye başlandığı ilk zamanlarda dersin niçin verildiğini, kim tarafından verildiğini ve içeriğinin ne olduğunu soran velilere gerekli bilgileri verdikten sonra o velilerle iletişimlerinin kalmadığını belirtmiştir. Katılımcılardan Ö_01; velilerin, çocuklarının dersteki başarısızlıklarının sebebini dahi öğrenmeye teşebbüs etmediklerini; bir diğer katılımcı öğretmen (Ö_03), velinin, çocuğunun başka bir okul dersi hakkında öğretmenin kendisiyle konuşması esnasında İslam din dersi hakkında konu açılırsa ancak bu şekilde veliyle İslam din dersine ilişkin iletişim kurabildiğini; bir diğer katılımcı öğretmen ise (Ö_11), velilerin sadece ders notu sorunu gibi öğrenciyi ilgilendiren bir konu hakkında sorun yaşaması durumunda velilerin kendileri ile irtibata geçtiklerini, başka türlü bir iletişimin olmadığını belirtmiştir. Bir katılımcı öğretmen ise (Ö_07), velilerle iletişim noktasında, velilerle iletişim taraftarı olmadığını, velilerle İslam din dersi noktasında iletişimden çekindiğini dile getirmiştir. İletişim noktasında endişeli bir tutum içinde olan katılımcının; velilerle iletişim için gerekli toplantıların düzenlenmesi durumunda farklı milletlerden olan öğrenci velilerinin İslam din dersiyle ilgili istenmeyen konuları gündeme getirerek tartışma yaratabileceğinden endişe ettiği görülmektedir.

Elde edilen görüşler çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında; katılımcı öğretmenlerin çoğunluğunun velilerle iletişim kurma isteklerine rağmen katılımcılarla veliler arasında iletişimin oldukça kısıtlı olduğu veya hiç olmadığı anlaşılmaktadır. Katılımcı görüşleri dikkate alındığında; bu iletişimsizliğin nedeni olarak ya velilerin İslam din dersine karşı ilgisiz bir tavır içinde oldukları veya bu ders hakkında bilgi sahibi olmadıkları söylenebilir. Velilerin öğretmenlerle iletişimsizliklerinin temelinde; bir katılımcı öğretmenin (Ö_08) “Genel olarak Türk ve Müslüman ailelerde bir ilgisizlik hala var malesef.” şeklindeki görüşü doğrultusunda, göçmen ailelerin göçe bağlı sosyal, ekonomik, kültürel yapılarından kaynaklanan eğitime yönelik ilgisizliklerinin olduğunu düşündürmektedir. Katılımcıların, velilerle aralarındaki iletişimi güçlendirmek adına; velileri İslam dersine sunabilecekleri katkılar yönüyle önemli bir faktör olarak gördüğü ve bu nedenle velileri eğitim-öğretim sürecine dahil ederek alana çekmek istedikleri söylenebilir.

Öğretmenlerin velilerle derse ilişkin yaşadıkları sorunlar hakkında sorulan soruya, katılımcıların çoğunluğunun velilerle bir sorun yaşamadığı şeklinde cevap verdikleri görülmektedir. Her ne kadar çoğunluk tarafından velilerle yaşanan

olumsuzluklardan bahsedilmese de 3 katılımcının dersi ilgilendiren bazı noktalarda velilerle yaşadıkları sorunları dile getiren görüşleri aşağıda sıralanmaktadır:

Ö_05: Üçüncü sınıfta yaşadım. Allah yerine Gott dedim ve bir veli bana mektup yazdı. Hristiyanlarda bizim tanrımıza Allah demiyorlar da siz nasıl oluyor da Allah'a Gott diyebiliyorsunuz, Hristiyanlara benzetiyorsunuz dedi. Ben bunu kabul etmiyorum. Biz derse dua ile başlıyoruz. Almanca teşekkür ediyoruz. Ben dua ederken bacak bacak üstüne atmışım. Bunun hiç farkında değilim. Öğrencim de rahatsız olmuş. Bunu annesine iletmış. Veli nasıl bacak bacak üstüne atarak dua ettin diye bana geldi. Ondan sonra bir başka veli daha geldi. Siz hangi camiye gidiyorsunuz veya hangi gruptasınız diye sordu. Ben hiçbirinde değilim dediğimde bana ters baktı.

Ö_06: Benim eğitimimi çok yetersiz bulmuşlardı. Başka dinler ile ilgili konuştuğum zaman veliler buna anlayış göstermeli. Benim çocuğum neden diğer dinlerin kutlamalarını, neden kutlandığını neden öğrendi şeklinde duyumlar aldım. Benimle ilgili dedikodular dönmüş. Bu konuda anlayışlı olmaları gerekiyor. Bir Hristiyan devletinde yaşıyorsunuz ve çocuğunuzun burada neler olup bittiğini bilmesi gerekiyor. O yüzden başka dinler hakkında çok fazla konuşmıyorum. Çocuklar, onların kime inandığını merak ediyor. Çocuklar yetişkinlerden ve ailelerinden çok fazla şeyleri merak ediyorlar. Ailelerine, arkadaşlarına soramıyorlar. Öğretmenlerine sorabilirler. Bunu ailelerine söyleseler ailelerinden tepki görecekler.

Ö_09: Önceki okulumda hala çok sevilen bir öğretmenim. Çok anlayışlılardı. Bilgi verildiği için çok seviniyorlardı. Yalnızca Türk olmasını istiyorlardı. Türk olduğum için sevdiler, sorun yaşamadım. İçerikler hakkında sorun yapmadılar. Eğer Türk olmasaydım orada zor bir hayatım olacağını biliyorum. Benden sonraki arkadaşım Türk değildi o çok zorlandı. Şimdiki okulumda zorluk olarak bazı velilerden içeriğe karşı tepkiler oluyor. Mesela o konu Kur'an-ı Kerim'de yazmıyor veya bu konuyu işlemeyin diyorlar. Ben benim elimde olmayan bir şey, bunu işlemem gerekiyor diyorum. Siz lütfen gidin kendiniz tekrar araştırın, bunlar Kur'an-ı Kerim'de yazan şeyler diyorum. Çocuklar bunu bana sorarsa olan şeylere yok diyemem dedim. Çünkü o zaman yalan söylüyorum ve hatta inkar ediyorum. Bu yönden zorluk yaşıyorum. İnsanlar farklı mezheplerden olduğu için mezhep sorunlarımız oluyor. Ben Sünni mezhep, Hanefi mezhebine göre ders veriyoruz diyorum. Eğer çok uyum sağlamıyorsa siz bana söyleyin ben ona göre de hareket ederim diyorum. Velilerden fazla ilgi yok. İlgisi olan velilerle genelde abdest sorunumuz var. Kur'an-ı Kerim'de bir sureye bakmak istiyorsun ve abdestsiz elleyemezsin şeklinde sorunumuz var. Ama ben orada on beş tane çocuğa buz gibi bir soğuk suyla abdest aldıramayacağımı söylüyorum. Önceden söyleyebilirim çocuğunuz okulda değil evinde abdest alsın diye. Ama benim için ders bilgi edinmek olduğu için ellerini güzelce yıkamaları da yeterli olabilir. Hatta eldiven giyinsinler. Çok imkan gösteriyorum. Veliler ahlak dersinin daha çok olmasını istiyor. Daha çok temel bilgi var.

Katılımcılardan 3'ü velilerle yaşadıkları bazı sorunlardan bahsetmişlerdir. Katılımcı öğretmenlerden Ö_05; velilerle yaşadıkları sorunlardan bahsederken, derste Allah yerine Gott'u kullandığından bir veli ile sorun yaşadığını ifade etmiştir. Veli, katılımcı öğretmene, Hristiyanlar Allah kavramını kullanmazlarken, Müslümanların neden Gott'u tercih ettiğini sormaktadır. Katılımcıya göre veli; Allah yerine Gott kullanılmasından rahatsızlık duymaktadır ve bu nedenle öğretmenin Gott kelimesini kullanmasını istememektedir. Yine aynı katılımcı öğretmen bir başka sorun olarak; bir velinin yanına geldiğini, kendisinin hangi camiye gittiğini ya da hangi dini cemaate ait olduğunu öğrenmek istediğini ifade etmiştir. Katılımcı, hiçbir dini cemaate ait olmadığını söylediğinde ise velinin bu durum karşısında şaşkınlığını

ifade eden bir tavır sergilediğini dile getirmektedir. Yine aynı katılımcı öğretmen, derste yaptığı dua esnasında farkında olmadan bacak bacak üstüne attığını ve bunun bir öğrenci tarafından farkedilerek ailesine iletildiğini dile getirmektedir. Bunun üzerine veli, katılımcı öğretmene gelerek öğretmenin neden böyle bir davranış sergilediğini sorgulamıştır. Velilerle olumsuz bir durum yaşayan bir diğer katılımcı ise (Ö_06), bazı veliler tarafından eğitiminin yetersiz bulunduğunu, diğer dinler hakkında bilgi veren ders konularının bazı veliler tarafından problemlili görüldüğünü ve anlayışla karşılanmadığını ifade etmektedir. Katılımcı öğretmene göre veliler, diğer dinler hakkında çocuklarına bilgi verilmesini istememektedirler. Katılımcıya göre ise öğrenciler diğer dinler hakkında oldukça meraklıdır. Öğrenciler diğer din mensuplarının kime, neden, nasıl inandığını sorarak bu meraklarını gidermek istemektedirler. Katılımcı öğretmen bu tür soruların öğrenciler tarafından sorulmasını ve merak edilmesini içinde bulunulan ülkenin dini itibarıyla oldukça mantıklı ve yerinde karşıladığını belirterek, velilerin de bu noktada anlayışlı olmalarını beklemektedir. Son olarak velilerle yaşadığı olumsuzluklar noktasında görüş bildiren bir diğer katılımcı öğretmen ise (Ö_09); öğretmenlik yaptığı iki okulda karşılaştığı farklı sorunlardan bahsetmektedir. İslam dersi öğretmeni olarak ilk görev yaptığı okulda, kendisinin Türk olduğundan dolayı zorlanmadığını ve sıkıntı yaşamadığını dile getiren Ö_09, kendisinden sonra o okula İslam din dersi öğretmeni olarak gelen öğretmenin Türk olmadığından dolayı önemli sıkıntılar yaşadığını ifade etmiştir. Katılımcı öğretmene göre o okulda İslam din dersi öğretmenin Türk olmasının önemi oldukça büyüktür. Ö_09'un İslam dersi öğretmeni olarak görev yaptığı ikinci okulunda ise dersin içeriği noktasında veli itirazları ile karşılaştığı görülmektedir. Bazı veliler istemedikleri konuların öğretmen tarafından işlenmesine karşıdır. Katılımcı öğretmen ise velilere; bu konuların ders müfredatında yer aldığını ve işlenmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Aynı katılımcı, mezhepler noktasında da velilerden tepki aldığını ifade etmektedir. Dersi Sünni mezhebe dayalı veren katılımcı, diğer mezheplerden olan öğrencilerin velileriyle sorunlar yaşadığını belirtmektedir. Ayrıca velilerin Kur'an-ı Kerim'e abdestli dokunulması gerektiği yönündeki düşünceleri yine katılımcı öğretmen ve veliler arasında yaşanan bir sorun olarak ifade edilmektedir. Katılımcı öğretmen; okul ortamında öğrencilere abdest aldırmanın mümkün olmadığını, öğrencilerin evden abdestli gelebileceklerini, öğrencilerin ellerini yıkadıktan sonra Kur'an'a dokunmalarının veya bir eldiven giymek suretiyle Kur'an'a dokunmalarının bir mahsuru olmadığını velilere izah

etmektedir. Fakat bu açıklamalara rağmen katılımcı yine de velilerle zorluk yaşadığını dile getirmektedir.

Sayıları azınlıkta da olsa velilerle yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşlerine yer verilen katılımcıların; Allah-Gott kelimelerinin kullanımı, diğer dinler hakkında bilgiler ile mezhebi uygulamalara ilişkin konularda velilerle sorunlar yaşadığı görülmektedir. Buradan hareketle, katılımcıların velilerle genellikle dersin içeriğine yönelik sorunlar yaşadığı anlaşılmaktadır. Velilerin genellikle sahip oldukları dini algı ve anlayışlarından dolayı öğretmenlerle sorun yaşadığını söylemek mümkündür.

Öğretmen ve veliler arasındaki mesafenin nedenlerine ilişkin araştırmalara bakıldığında; eğitim paydaşlarından öğretmenler ve veliler, eğitimin daha çok idealize etme, telafi etme yönleriyle anılmaktadır. Din dersi öğretmenleri verdikleri eğitimin açıklarını ve olumsuzluklarını dengelemek zorundadır. Bu durum ise dersin öğretmen tarafından işleniş başarısına zarar vermektedir. Bazı aileler muhalif ve negatif tavırlar sergilemekte ve çocuklarının okul zamanlarını boşa kaybedilmiş zaman olarak değerlendirebilmektedir.³⁷⁰ Araştırmalar ailelerin din derslerine olan ilgi ve alakalarının yetersizliğini ve ailelerin dersten beklentilerinde değişkenlik olduğunu göstermektedir. Ailelerin çoğunluğunun din dersine ve dini eğitime karşı ilgisizliklerinin temelinde, öğretmenlerin onlarla istenilen ölçüde iletişim yolları oluşturmadıkları³⁷¹ faktörü de önemli bir unsur olarak vurgulanmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular, bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde; katılımcı öğretmenler ile veliler arasındaki iletişimsizliğin nedeni olarak; henüz bir geçmişi olmayan İslam din dersinin, mevcut düzenlemeler dahilinde ilerlediği bir aşamada öğretmenlerin hem kısıtlı materyallerle çalışma hem ders planlama, uygulama hazırlıkları noktasında çaba sarfederek velilerden önce dersin başarısı ve verimi ile daha çok ilgilendikleri ve öncelikle dersin gidişatı hakkında bir anlamda ön izleme yapma istekleri düşünülebilir. Veliler tarafından bakıldığında ise bu iletişimsizliğin

³⁷⁰ Michael Wedding und Michael Sandkamp, "Schule und Elternhaus, Gemeinsame Interessen-mögliche Konflikte, Ein streitbarer Dialog", *Kirche und Schule*, Bischöfliches Generalvikariat (Hrsg.), 152, 36. Jahrgang, Dezember 2009, s. 7-10., Akt. Rita Burrichter, Bernhard Grümme, Hans Mendl, Manfred L. Pirner, Martin Rothgangel und Thomas Schlag, *Professionell Religion unterrichten, Ein Arbeitsbuch*, Kohlhammer, Stuttgart 2012, s. 212.

³⁷¹ Magdalena Seeliger, *Qualifizierung oder Bildung? Religionslehrerfortbildung im Spannungsfeld von Erwartung, Bildungsverhältnis und andragogischen Konzepten*, WVT Wissenschaftlicher Verlag, Trier 1996, s. 143, Akt. Rita Burrichter, Bernhard Grümme, Hans Mendl, Manfred L. Pirner, Martin Rothgangel und Thomas Schlag, *Professionell Religion unterrichten, Ein Arbeitsbuch*, , Kohlhammer, Stuttgart 2012, s. 212.

nedeni olarak; velilerin, İslam din dersi hakkında yeterli bilgiye sahip olmamalarından dolayı dersi önemsememeleri veya genel itibariyle eğitimi hafife almaları şeklinde gösterilebilir.

Velilerin derse ilgilerine ilişkin araştırma bulgularıyla örtüşen görüşler bildiren Konya, bazı öğrenci velilerinin derse ilgili olduğunu, dersin içeriği hakkında bilgi sahibi olmaya çalıştıklarını belirtirken; buna karşına bazı velilerin ise derse ilgisiz olmasına rağmen çocuklarını derse yolladıklarını ve dersin yetersiz olduğunu belirttiklerini ve bu velilerin ise derse karşı ön yargılı olduklarını ifade etmektedir. Konya'ya göre aileler kendi dinleri hakkında çok az bilgiye sahiptir. Aileler dini bilgileri ya kulaktan dolma ya da ailelerinden edindikleri kadarıyla bilmektedir. Konya'ya göre bazı ailelerle bu sebepten dolayı dersin içeriği noktasında anlaşmazlık yaşanabilmektedir.³⁷² Konya'nın araştırma bulgularıyla örtüşen görüşlerinden hareketle; velilerin derse ilgisiz olmasının temelinde, ailelerin hem dinleri hakkında az bilgiye sahip olmaları hem kulaktan dolma bilgilerin de etkisinin yanında ailelerdeki havaleci eğitim anlayışının etkisiyle de velilerin çocuklarının eğitimleri konusunda ilgisizliklerinin hakim olduğu söylenebilir.

3.1.7.2. Öğretmenlerin Derse Katkısı İle İlgili Velilerden Beklentileri

Araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerine, velilerin derse yaptıkları katkılar ile velilerden derse yönelik beklentileri “Velilerin İslam din dersine katkıları noktasında beklentileriniz nelerdir? Veliler hangi katkıyı yapabilirler?” şeklinde sorulmuştur. Araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenleri bu konudaki görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmişlerdir:

Ö_04: Noel yemeğinde olduğu gibi bir iftar yemeğinin yapılması Müslüman çocukların hoşuna gidiyor. Mesela bir kere iftar yemeği yaptık. Bütün veliler bir şeyler gönderdi. Bayramlarda baklava gönderseler iyi olur. Hacca gittikleri zaman bize zemberek suyu verseler. O konuları işlerken kullanabileceğimiz şeyler verseler iyi olur. Bir veli hac zamanından kalmış otuz tane seccade hediye etmişti. Onları okulda bulunduruyoruz.

Ö_06: Evde çocukları ile tekrar yapsınlar. Evde çocuklarına ne öğrendiniz bu gün, ne yaptınız diye sorsunlar.

Ö_08: Velilerle iş birliği çok önemli. Okulda bir kutlama gibi ya da herhangi bir şey yapılmak istense biz öğretmen olarak dayanacağımız kişiler ebeveynler. Ama bizim bu Türk ailelerinde veya Müslüman ailelerinde böyle bir yapılanma yok. Hristiyanlarda Kilise Cemaati olarak bir yapılanma olduğu için orada hemen herkes birbirini tanıyor.

³⁷² Konya “Erfahrungen als Lehrkraft für Islamunterricht in deutscher Sprache”, s. 476.

Ö_11: Veliler her bayramda gelip de bayramı biz organize edeceğiz ne zaman yapalım deseler çok sevindim.

Katılımcı öğretmenlerin velilerden İslam din derslerine yapacakları katkı yönüyle beklentileri incelendiğinde, çoğunluğun görüşlerinin (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09, Ö_11), velilerden din dersi sürecine çeşitli faydalı katkılar yapmaları gerektiği yönünde olduğu görülmektedir.

Katılımcı görüşlerini; velilerin, çocuklarının dini eğitimlerini desteklemeleri ve İslam dersine ilgili olmaları gerektiğini gerekli gören görüşler ile; velilerin dini aktiviteler düzenlemesini ve velilerin bu dini aktivitelere katılımını gerekli gören görüşler şeklinde ikiye grupta değerlendirmek mümkündür.

İlk olarak katılımcı öğretmenlerin çoğunluğunun (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09) beklenti olarak yoğunlaştıkları nokta; velilerin, çocuklarının dini eğitimlerini desteklemeleri ve İslam dersine ilgili olmaları gerektiğidir. Bu görüşe sahip katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Ö_01: Çocuklara haftalık ödevler veriyoruz. Çocuğun bir hafta zamanı oluyor. Kimi veli çocuğunu destekliyor. Bunu biliyoruz. Din dersi için bir sunum hazırlıyor, velisi desteklemiş, geliyor anlatıyor. Bilgisayardan beraber çıktılar yapmışlar, bir şeyler yazmışlar. Kimi öğrenci geliyor hiçbir şey hazırlamamış çünkü hiçbir destek görmemiş. Kimisi geliyor; anneme şunu anlattım, annem de bunu sordu, ben de bunu anlatabildim diyor. Veliler her konuda desteklesinler, ne yaptınız, ne öğrendiniz diye sorsunlar. O ilgilerini gösterebilirler, sorsunlar.

Ö_05: Bilgilensinler. Masada yemek yerken bunu öğrenmişsin diyerek bunu daha derinleştirebilirler. Konuları öğrenebilirler. Mesela birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü sınıfta hangi konuyu işliyorsunuz diye sorarak o konuları çocukları ile işleyebilirler.

Ö_06: Evde çocukları ile tekrar yapsınlar. Evde çocuklarına ne öğrendiniz bu gün, ne yaptınız diye sorsunlar. Bazen dualar oluyor, onları beraber ezberlesinler.

Ö_07: Bilgi versinler, pozitif olsunlar. Konuyu ciddiye alsınlar. Defterleri eksik, defter versinler. Bu ders de aynı Matematik gibi Almanca gibi önemli bir ders desinler.

Ö_09: Destek olsunlar. Çocuklarının dersine dikkat etsinler. Bu dersin var olduğuna şükretsınlar, derse değer versinler.

Katılımcıların, velilerden çocuklarının dini eğitimlerine ve İslam dersine gösterecekleri ilgi yönüyle bu derse destek olmalarını bekledikleri görülmektedir. Katılımcı öğretmenlerin velilerden derse yapacakları katkı yönüyle beklentileri, verilen örneklerle sıralandığında katılımcı görüşlerinin; veliler çocuklarına derste hangi konuyu işlediklerini sorabilmeli (Ö_01, Ö_09), ders için konu önerisi yapabilmeli (Ö_03), çocukların derste öğrendikleri konular, velileri tarafından evde tekrarlanarak geliştirilmeli ve derinleştirilmeli (Ö_05) ve çocukların okulda işledikleri konular velileri ile evde tekrar yapılarak pekiştirilmeli (Ö_06) ve bu ders Almanca ve Matematik dersi gibi ciddiye alınarak dersin önemli olduğu yönünde

çocuklara açıklamalar yapılmalı ve İslam din dersinin önemine ilişkin vurgularda bulunulmalıdır (Ö_07) şeklinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların İslam din dersinin ciddiye alınarak öğrenilenlerin pekiştirilmesi, öğrenme sürecinin geliştirilerek devam ettirilmesi gerektiğine vurgu yaptıkları anlaşılmaktadır.

Velilerin dini etkinlik ve aktiviteler düzenlemesini ve bu aktivitelere velilerin katılımını bekleyen katılımcı görüşleri ise şöyledir:

Ö_04: Noel yemeğinde olduğu gibi bir iftar yemeğinin yapılması Müslüman çocukların hoşuna gidiyor. Bir kere iftar yemeği yaptık. Bütün veliler bir şeyler gönderdi. Bayramlarda baklava gönderseler iyi olur. Hacca gittikleri zaman bize zenzem suyu verseler. O konuları işlerken kullanabileceğimiz şeyler verseler iyi olur. Bir veli hac zamanından kalmış otuz tane seccade hediye etmişti. Onları okulda bulunduruyoruz.

Ö_05: İki öğretmen arkadaşım ile birlikte camilere ziyarete gitmek istiyoruz. Hristiyan öğretmen arkadaşlarım ile birlikte kiliseye gitmek istiyoruz. Din kültürü olusun diye o aktiviteleri düşünüyoruz. Ben bu sene dördüncü sınıf öğrencilerimi İslam Kütüphanesi Kudem'e götürmek istiyorum. Bu konularda yardımcı olsunlar.

Ö_08: Velilerle iş birliği çok önemli. Okulda bir kutlama gibi herhangi bir şey yapılmak istense biz öğretmen olarak dayanacağımız kişiler ebeveynler. Ama bizim bu Türk ailelerinde veya Müslüman ailelerinde böyle bir yapılanma yok.

Ö_11: Veliler her bayramda gelip de bayramı biz organize edeceğiz ne zaman yapalım deseler çok sevinirdim.

Katılımcıların (Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_08, Ö_09, Ö_11), velilerin dini aktiviteler organize etmeleri, organize edilen bu aktivitelere iştirak etmeleri ve bu tür dini etkinlikleri desteklemek suretiyle dersin başarısına katkıda bulunmaları gerektiği yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Katılımcı öğretmenlerden Ö_04, hac ibadetini yerine getirmiş bir velinin okula gelerek bu ibadet hakkında öğrencilere bilgi vermesini, öğrencilere konuyu kavratmak adına zenzem, seccade getirmesini derse yönelik önemli etkinlikler arasında örneklendirmektedir. Yine aynı katılımcı Ramazan Ayı'nda Müslümanlar tarafından tutulan oruç ibadetine yönelik okulda bir iftar yemeği organize edilmesini önemli bulmaktadır. Katılımcılardan Ö_11 ise Ramazan ve Kurban Bayramlarının kutlanmasına yönelik etkinliklerin, veliler tarafından planlanarak düzenlenmesini beklediğini dile getirilmektedir. Katılımcı öğretmene göre bu tür etkinlikler, İslam dersinin verimini artıran, önemli ve mutluluk verici çalışmalar olarak görülmektedir.

Velilerden İslam din dersine yapabilecekleri katkılar açısından çoğunluğun sahip olduğu görüşten farklı görüş bildiren katılımcı görüşü ise şu şekildedir:

Ö_10: Öyle bir beklentim yok. Mesela camiye gidiyoruz. Orada bize bir şeyler sunuyorlar. Biz de bakıyoruz. Bu o kadar önemli değil.

Katılımcı öğretmenlerden biri, velilerden din dersine yapacakları katkı yönünde herhangi bir beklenti içinde olmadığını ifade etmiştir.

Velilerin İslam din dersine yapacakları katkı yönüyle katılımcılar tarafından ifade edilen beklentilerden hareketle; velilerin derse ilgili davranışları, ders etkinliklerine iştirak etmeleri veya bu tür etkinlikleri bizzat organize ederek düzenlemeleri suretiyle dersin anlam ve önemini çocuklarına hissettirmeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Katılımcı ifadelerinden, velilerin din dersine ilgisiz tavırlar sergilediği görülmektedir. Bununla birlikte velilerin, dersin niteliğini artırıcı yönde derse destek ve katkılarının yeterli düzeyde olmadığı ile derse yönelik etkinliklerin yetersiz olduğu söylenebilir. Görüşlerden hareketle bir değerlendirme yapıldığında; katılımcılar, velileri pasif öğretimden aktif öğretime geçmede önemli bir araç olarak görmek istemektedirler denilebilir. Katılımcıların; dersin verimini artırma ve ders kazanımlarını gerçekleştirme noktasında velileri, teorinin pratikle buluşmasına imkan sağlayan bir merci olarak görmek istedikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca katılımcı öğretmenler tarafından, ders içeriklerinin hayatla buluşturularak dersin işlevsellik kazanması noktasında velilerin önemli bir basamak olarak görüldüğünü söylemek mümkündür.

3.1.8. Öğretmenlerin İslam Din Dersinden Genel Memnuniyet Durumu ve Diğer Beklentileri

İslam din dersi öğretmenlerine, İslam dersinin uygulamasına ilişkin genel memnuniyet durumları ile araştırma boyunca kendilerine sorulan hiçbir soruya bağlı kalmaksızın kendileri tarafından tanımlanması istenen beklentilerini tespit etmek amacıyla “İslam din dersinden genel itibarıyla memnun musunuz? Beklentileriniz noktasında en önemli üç beklentiniz nedir? Başka eklemek istediğiniz bir husus var mıdır?” şeklindeki sorular yöneltilmiştir.

Katılımcı öğretmenlerin, İslam dersinden memnun olma durumlarına yönelik dile getirdikleri görüşleri şöyledir:

Ö_01: Genel olarak memnunum ama öğretmenden çok efor, istek ve sevgi bekleyen bir ders. Bu tabii yorucu olabiliyor. Çünkü okulda bir tek din dersi vermiyoruz. Diğer bütün branş derslerimizi de veriyoruz. Sınıf öğretmenliği yapıyoruz. Bu zaman zaman yorucu olabiliyor.

Ö_09: Çok memnunum. İyi ki İslam din dersini okumuşum.

Ö_10: Ben seviyorum, işimi severek yapıyorum, severek de gidiyorum. Bunu okuduğuma, bu dersi verebildiğime çok mutluyum. Benim kaldığım çevrede din dersi

yok. Benim okulum benden 40 km uzaklıkta ve ben sırf bu ders için o yolu gidip geliyorum.

Araştırmaya katılan İslam dersi öğretmenlerinin tamamına yakını (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11), İslam din dersi uygulamasından ve İslam din dersi öğretmeni olmaktan oldukça memnun olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı ifadelerinden; derse ilişkin dile getirilen, araştırma boyunca bahsedilen bazı zorluklara rağmen, katılımcıların fedakarlıklarda bulundukları ve İslam dersi öğretmenliğini severek yaptıkları anlaşılmaktadır.

Bir katılımcı öğretmen, İslam din dersi uygulamaları noktasındaki memnuniyetini diğer katılımcı öğretmenlerden farklı ifade etmiştir. İslam din dersi hakkında farklı görüş bildiren katılımcı öğretmen görüşü aşağıdaki şekildedir:

Ö_08: Ben biraz eleştirel bakanlardanım. Çünkü şu an başı boş bırakıldığı için her şey yapılıyor. Öğretmenliği bitirdiğim sene Baden Württemberg’de öğretmen fazlalılığı olduğundan dolayı öğretmenler alınmıyordu. Çoğu İslam din dersini yapan öğretmenler biliyorlar ki, İslam din dersini yaparsam istediğim okula girme imkanım oluyor. Bundan dolayı da İslam din dersi eğitimi alan öğretmenler tanıyorum. Ben öğretmenliğe başlayayım, istediğim okula gireyim, bu hakkı alayım ondan sonra ne olursa olsun şeklinde bakan insanlarla dolu.

Katılımcılardan Ö_08, İslam din dersi uygulamalarına eleştirel baktığını ifade etmektedir. Katılımcı öğretmen, İslam dersine eleştirel bakma sebebini; öğretmen adaylarının, İslam dersi öğretmenliğini, öğretmenliğe atanmada bir basamak olarak gördükleri şeklinde açıklamaktadır. Katılımcı öğretmene göre; BW eyaletinde öğretmen fazlalılığından dolayı atanamayan öğretmenler, yeni bir istihdam alanı olarak öğretmen ihtiyacı duyulan İslam din dersi öğretmenliğini tercih ederek, kendi ana dallarında da öğretmenliğe atanabilme fırsatını elde edebilmektedirler. Katılımcı, İslam din dersi öğretmenliği yapan öğretmenlerin kendi branşlarına atanamamalarından dolayı öncelikle İslam din dersi öğretmenliğine atanmayı tercih ettiklerini belirtmektedir. Katılımcı; asıl kendi branşında atanamayan öğretmenlerin, öğretmen açığı bulunan İslam din dersi öğretmenliğine geçiş yaptığını, İslam dersi öğretmeni ihtiyacının olduğu okullara atanmak suretiyle aynı okulda kendi ana branşında da atanma imkanı elde ettiğini düşünmektedir. Buradan hareketle İslam din dersi öğretmeni olmanın, öğretmen atamalarında kolaylaştırıcı bir işleve sahip olduğu ve aynı zamanda atanmada alternatif bir yol olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. İslam din dersini atanmada bir imkan olarak görme durumuna ilişkin öğretmenlerin; bilgi, yetenek, yetkinlik ve sorumluluk noktasındaki alana uygunluğu

İslam dersi uygulamalarının yeniden değerlendirilmesi noktasında üzerinde durulması gereken önemli hususlar arasında düşünülebilir.

İslam dersinden öğretmen beklentilerine yönelik katılımcı İslam din dersi öğretmen görüşleri incelendiğinde, benzer beklentileri içeren katılımcı görüşlerini çokluk derecesine göre gruplandırmak mümkündür. Bu görüşler şöyledir:

Öğretmenlerin İslam Din Dersi Uygulamasına Yönelik Beklentileri:

Ö_02: İslam dersi artık projeden çıkıp gerçekten bir ders haline gelmesini istiyorum. Devlet desteği yetersiz kalıyor.

Ö_04: İslam okullarımızda şart. Alman toplumu da dahil, onun da orada bir yeri olduğu kabul edilmelidir. Öteki din dersleri gibi toplum tarafından kabul görmesidir.

Ö_07: Ders Almanca, Matematik gibi bir ders haline gelebilmeli. Daha çok aktif olabilmeli.

Ö_10: Almanya Baden Württemberg eyaletinde tam bir ders olarak kabullenmesi, dersin her yere yayılması, her okulda bunun mutlaka olması.

Araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerinin görüşleri değerlendirildiğinde; katılımcı öğretmenlerin çoğunluğunun (Ö_02, Ö_04, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11) genel beklentisinin; dersin, devlet okullarının tamamına yaygınlaştırılması yönünde dile getirildiği görülmektedir. Katılımcılar, pilot proje uygulaması kapsamında verilen İslam din dersinin artık normal bir ders olarak kabul edilerek bütün kamu okullarında düzenli verilmesi gereken bir ders olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bu düşüncelerinin temelini, kamu okullarında verilen İslam din dersinin öğrenciler üzerindeki olumlu etkilerinden dolayı bu dersten bütün Müslüman öğrencilerin faydalanması gerektiği düşüncesinin oluşturduğu söylenebilir. Bu nedenle devlet derse olan her türlü ilgi ve desteğini artırmalıdır. Bunun yanında araştırma boyunca edinilen katılımcı görüşlerine dayanarak, İslam dersinin diğer dinlerin dersleri gibi kamu okullarında verilmesinin katılımcılar tarafından bir hak olarak görüldüğü, bu nedenle de bütün kamu okullarına yaygınlaştırılması gerektiği şeklinde de düşünülebilir.

Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Sorumlularına Yönelik Beklentileri:

Ö_01: Beirat dediğimiz danışma kurulunun biz öğretmenlere ulaşmasını beklerim. Biz onlarla kesinlikle hiçbir şekilde bir diyalog haline geçmiyoruz. Hepsi devlet ile Beirat arasında kalıyor. Bizimle konuşup bizim sıkıntılarımızı veya isteklerimizi anlasalar daha iyi bir çalışma yürütebilirler.

Ö_02: İslam din dersi öğretmiyim ve benim danışma kurulundan (Beirat) haberim yok. Benim için önemli olan onların bize ulaşması. Bize nasıl destek olabilirler, bizim haklarımız neler, ne şekilde kendimizi geliştirebiliriz diye bilgilendirilmeyi dilerdim. Devletin bizden beklediği bir dini çatı kuruluş vardı.

Bir türlü uzlaşmıyoruz. Uzlaşmak çok önemli. Bir çatı kuruluşumuz olsun. İslam din dersi Türkçe görülüyor, Almanca görülüyor. Derste Araplar var, her türlü ülkeden öğrencilerimiz var. Bir yerde menejerlik yapan bir adam kurula seçilmiş. O kişi bir kere böyle bir dersi görmemiş, pedagog değil. Bunlar eğitim ile hiç alakası olmayan insanlar. Bu insan ders içeriğinde, ders kitapları hakkında ne kadar doğru karar verebilir. Devletin bizden hep beklentisi var ama kendileri çok az emek veriyorlar. İslam dersi verebilecek öğretmen eksikliği var.

Ö_07: Beirat veya profesörlerin bu konuya daha fazla vakit ayırması gerekiyor. Bu danışma kurulu (Beirat) daha çok aktif çalışmalı. Her okula form dağıtmalı sadece isteyenlere değil. İslam dersi öğrenci sayısını yazacaksınız, yollayacaksınız biz de bakacağız size öğretmen lazım mı şeklinde aktif olmalılar.

Katılımcılardan bazıları (Ö_01, Ö_02, Ö_07) İslam din dersinin sorumlularına yönelik beklentilere sahiptir. Katılımcılar, dersin sorumlularından İslam dersini destekleyici ve geliştirici daha aktif çalışmalar yapmasını beklemektedirler. Katılımcılar dersten sorumlu kurumların daha aktif çalışmalar yapmasını; danışma kurulunun İslam din dersi öğretmenleriyle sık sık irtibat halinde olması, onlarla diyaloga geçmesi (Ö_01, Ö_02), çatı kuruluşun pedagojik eğitimi olan uzman kişilere yer vermesi (Ö_02) ile danışma kurulunun veya ders sorumlularının İslam derslerini tanıtıcı ve yaygınlaştırıcı çalışmalara yer vermesi (Ö_07) şeklinde tanımladıkları görülmektedir. Katılımcılardan Ö_02; Müslüman çatı kuruluşlar hakkındaki tartışmaların son bulmasını, bu tartışmalar yerine bir uzlaş sağlanmasını beklemektedir. Katılımcıya göre; doğru dini kuruluşlar İslam din derslerinden sorumlu olmalıdır. Katılımcı, çatı kuruluşlarda yer alan öğretmenlik deneyiminden, pedagojik eğitimden uzak kişilerin; İslam dersinin içeriği, kitapları noktasındaki üstlendiği sorumluluklarının İslam dersinin başarılı uygulanması noktasında istenilen sonuca ulaştıramayacağını dile getirmektedir.

Öğretmenlerin İslam Din Dersini Alan Öğrencilere Yönelik Beklentileri:

Ö_03: Benim beklentilerim dersin öğrencilerin hayatlarına bir katkıda bulunması. Şuurlandırılmaları çok güzel. Çocukların hoşuna gidip bu konuları başkaları ile konuşmaları güzel. Evde olsun veya normal derse girdiklerinde diğer arkadaşları ile olsun veya futbola gittiklerinde orada arkadaşları ile konuşmaları beklentilerim arasında yer alıyor.

Ö_04: Çocuklarımızın bu derste eğitimlerinin onların hayatlarında bir katkıda bulunması. Dini sevmeyi, sadece adı üstünde Müslüman değil de Müslüman gibi yaşamayı sevmeleridir. Hem ötekilerin bunu kabul etmeleri, hem de bireyin bu dersten kendine bir şey bulup hayatına ekleyebilmesi önemli.

Ö_05: Çocukların Allah'ı daha iyi tanımaları, sevgi yolu ile bulmaları ve her şeyi sorgulamaları önemli. Hristiyan arkadaşları ile iyi irtibata geçmeleri ve kendi dinlerini anlatmalarındır.

Ö_06: Eğer bir öğrenciye dışarıda veya sınıfta veya başka arkadaşlarının yanında Arapça Selamun Aleyküm dediğimde Aleyküm Selam diyorsa, öğrencim dersimi seviyorsa ben ona güzel bir Allah sevgisi, iman, dini sevgi aşılamışım ki benim için ders hedefe ulaşmıştır. Başkalarına, öğretmenlerine veya arkadaşlarına derste öğrendiği dini bilgiyi güzel bir şekilde açıklıkla ifade

edebiliyorsa ve dördüncü sınıftan sonra da bana gelip ben sizin dersinizi çok özledim diyorsa benim için ders hedefe ulaşmıştır.

Katılımcılardan bazıları (Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06) İslam din dersinden öğrencilerin bilgi, beceri ve davranışlarına daha geniş bir ifade ile hayatlarına katkı sağlaması yönüyle beklentilere sahiptir. Katılımcılardan Ö_03 bu katkıyı, dersin öğrencileri şuurlandırmaya yönelik olarak verilmesi ile öğrencilerin dini konular hakkında başkaları ile konuşabilir hale gelmesi şeklinde değerlendirmektedir. Ö_04'e göre bu ders sayesinde çocuklar hayatlarına gerekli katkıyı yapabilmeli ve Müslümanca yaşamayı sevebilmelidirler. Ö_05'e göre İslam dersi, çocuklara Allah'ı tanıtmada yardımcı olmalıdır. Çocuklar İslam din dersi sayesinde Allah'ı sevgi yolu ile bulabilmelidir. Ayrıca çocuklar diğer dinlere karşı hoşgörülü olmayı bu ders sayesinde öğrenmelidir. Ö_06'nın da İslam din dersinin öğrencilerin derste öğrendiği kavramlarla konuşabilmesine yardımcı olma amacına yönelik beklentilere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların görüşlerinden hareketle; öğretmenlerin, öğrencilerin öğrenme kazanımlarını artırmayı amaçlayan beklentilere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcı öğretmenlerin, öğrencileri merkeze alan ve dersin bilişsel, sosyal, duygusal gelişime katkısı açısından öğrencilerin ders sonunda neleri yapabilir hale geldiklerini dikkate alan bir anlayışa sahip oldukları söylenebilir. Öğretmenlerin İslam dersinden beklentilerini; dersin, öğrencilerin dini yaşantı ve davranış biçimlerine etkisi ve katkısı yönüyle pozitif beklentiler şeklinde özetlemek mümkündür.

Öğretmenlerin İslam Din Dersi Öğretmenlerine Yönelik Beklentileri:

Ö_06: Öğretmenlerin dini yaşamaları gerekiyor. Ramazan'da oruç tutun deyip, çocukların karşısında su içersem bu çok doğru bir davranış olmaz. Oruç tutmayıp ben oruç tutmuyorum diyen çok din dersi öğretmeni var. Yaşamamız ve yaşatmamız gerekiyor.

Ö_07: İslam din dersi öğretmenleri hal ve hareketlerine çeki düzen vermelidir. Hizmet içi seminerlerine gidince bazı öğretmenleri örnek bulmuyorum, bazılarının tavırlarını eleştiriyorum. Son zamanlarda bu hizmet içi eğitimlerde negatif oldum.

Ö_08: Kim din dersi verebilir, kim veremez bu kontrol yapılmalıdır.

Katılımcılardan bazılarının (Ö_03, Ö_06, Ö_07, Ö_08) İslam din dersi öğretmenlerine yönelik bazı beklentilere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılar İslam din dersi öğretmenlerinin bazı hal, hareket ve davranışlarının hoşlarına gitmediğinden bahsetmektedirler. Katılımcılardan Ö_03, öğretmenlerin tavır ve davranışlarını uygun bulmadığını, Ö_06, oruç tutmayan öğretmenlerin olduğunu ve öğrencilerin önünde bunu rahatlıkla dile getirebildiğini, Ö_07, öğretmenleri bazı

tavır ve davranışlarından dolayı örnek bulmadığını ve bu nedenle öğretmenlerin hal ve hareketlerine çeki düzen vermesi gerektiğini, Ö_08 ise kimlerin İslam dersi öğretmeni olabileceğinin dini cemaatler tarafından kontrolünün yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Katılımcıların, İslam dersi öğretmenlerinin din dersi vermesi itibarıyla örnek davranışlar sergilemesi gerektiğini, verdikleri dersin içeriğiyle çelişecek davranışlar sergilemekten kaçınması gereğini düşünmekteydiler. Katılımcı görüşlerinden hareketle; dersin başarısı ve etkisi açısından İslam dersinin özüne uygun bir yaşantı, öğrencilerle muhatap olması bakımından öğrencilere örnek ve öncü bir duruş ile dersin içeriği ile çelişmeyen, mesleği en iyi şekilde temsil edecek niteliklere sahip olmak öğretmenlerden beklenen önemli roller arasında özetlenebilir.

Öğretmenlerin İslam Din Dersi Kitaplarına Yönelik Beklentileri:

Ö_01: Bizim kendi öğretmenlik eğitimimizde de profesyonel kitaplar olması önemli. Bir tek öğrenciler için değil öğretmenler için de gerekli. Bizim dersleri verebilmemiz için öğretmenler için alan didaktik (Fachdidaktik) kılavuz kitaplar gerekiyor.

Ö_07: Kitaplar, kıssalar, videolar daha çok olmalı. O alanda daha çok imkanlar sunulmalı. Kitaplar ve yardımcı kitaplarımız olmalı.

Ö_08: Kitaplara önem verilmesi lazım. Dini hikayelerin basitleştirilerek çocukların anlayacakları şekilde yazılması önemli. Dini açıdan sorun yaşanmayacak şekilde basit bir dille anlattığımız bir kitap olsa.

Bazı katılımcılar (Ö_01, Ö_07, Ö_08) ders kitabı ve öğretim materyalleri çalışmalarının hızlandırılması ve alandaki her türlü kaynak ihtiyacının giderilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Katılımcılar dersin işlenmesini her türlü kolaylaştıracak çeşitli ders kitabı (Ö_07, Ö_08) yardımcı kitap (Ö_07), kıssa (Ö_07), video (Ö_07) çalışmaları ile öğretmen kılavuz kitaplarını (Ö_01) önemli bulmaktadırlar.

Öğretmenlerin İslam Dersi Öğretmenlerinin Eğitim ve Yetiştirilmesine Yönelik Beklentileri:

Ö_02: Bizim eğitimimiz için daha fazla katkıda bulunabilirler. Yüksek lisans yapma imkanını çok isterim.

Ö_07: Hizmet içi eğitimde daha çok pratik alanda yol gösterilmeli.

Ö_10: Bazen kendimi çok yetersiz buluyorum. Beklentim temel eğitimi daha da derinleştirmek.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin 3'ü İslam din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesine yönelik beklentilere sahiptir. Katılımcılardan Ö_02, öğretmenlerin yetiştirilmesi hususunda daha fazla çalışma yapılması gerektiğini ve bu yönde alanda yüksek lisans yapma imkanının sağlanması gerektiğini ifade etmektedir.

Katılımcılardan Ö_07, öğretmenlerin eğitimlerinin iyileştirilmesine yönelik olarak hizmet içi eğitimlerde teoriden çok pratiğe yer verilmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Ö_10'un da öğretmenlerin aldıkları eğitimin geliştirilerek, derinleştirilmesi gerektiğinden yana görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların görüşlerinden hareketle, İslam din dersi öğretmenliği eğitimini ve meslek sürecini destekleyen her türlü temel eğitim, yüksek lisans, hizmet içi eğitime yönelik çalışmalarla öğretmenlerin alanda tecrübe kazanmalarına yardım edecek mesleki gelişim çalışmalarının desteklenmesi önemli beklentiler arasında özetlenebilir.

Öğretmenlerin Dini Cemaatlere Yönelik Beklentileri:

Ö_07: Pilot projede olmamızın süresi çoktan aştı. DİTİB buraya endekslenmeli.

Ö_08: Dini cemaatler tanınmalı ve öğretmenlere din dersi verme yetkisi yani icazet verilmelidir. Dini cemaatler ders kitabı hazırlamalıdır.

Katılımcılardan Ö_07'ye göre DİTİB, İslam din dersleri noktasında sorumluluk üstlenici çalışmalar ile derslerin uygulanışına yön verici etkin çalışmalar yapabilecek şekilde kendini organize etmelidir. Ö_08'e göre de en kısa zamanda dini cemaatler tanınmalı ve İslam din dersinin sorumluluğu dini cemaatlere geçmelidir. Ayrıca dini cemaatler İslam din dersi kitapları hazırlamalıdır. Her iki katılımcı öğretmen de İslam dersinin işleyişinin dini cemaatler aracılığı ile desteklenmesini ve dini cemaatlerin bu yönde destekleyici çalışmalar yaparak önemli adımlar atmalarını bekledikleri anlaşılmaktadır.

Katılımcıların görüşleri doğrultusunda genel bir değerlendirme yapıldığında; katılımcıların beklentilerinin genellikle devletten beklentiler şeklinde olduğu görülmektedir. Devlet, derse ilişkin gelişmeleri yeniden değerlendirerek dersin ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda uygun çalışmalar yapmalıdır. Beklentilerin öncelikle dersin pilot proje kapsamından çıkarılarak düzenli bir ders haline getirilmesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Dersin pilot proje kapsamından çıkarılarak devlet tarafından düzenli bir ders haline getirilmesi beklentisinden başka dile getirilen diğer beklentilerin de devletten beklentilerle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu beklentileri çoğunluğun benimsediği görüşlere göre; danışma kurulunun veya dersin sorumlularının aktif çalışmalar yapması, ders kitabı ve öğretim materyalleri çalışmalarının hızlandırılması, İslam din dersi öğretmenliği eğitimini ve mesleki gelişim sürecini destekleyen her türlü eğitim, yüksek lisans, hizmet içi eğitime yönelik çalışmaların hızlandırılması ile bazı katılımcılar tarafından

önemli görülen; derse ayrılan bütçenin genişletilerek devletin İslam din derslerine olan desteğini artırması (Ö_02), öğretmen yetersizliğinin devlet tarafından giderilmesi (Ö_02, Ö_07), bazı zorluklarla karşı karşıya kalmamak için okul müdürü başta olmak üzere ilgili mercilerin öğretmenlere gereken değeri vermesi (Ö_09), İslam din dersine siyasetin karıştırılmaması (Ö_11) şeklinde özetlemek mümkündür. Katılımcı ifadelerinden hareketle; İslam din dersi devletin sorumluluğunda pilot proje kapsamında verilen bir ders olduğundan dersin verimli ve yeterli hale gelebilmesi için her türlü ilgi ve desteğin de devlet tarafından artırılması gerektiği söylenebilir.

3.2. İslam Din Dersi Öğretmenlerinin Beklentilerine İlişkin Değerlendirmeler

Araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerinde, dini cemaatlerin mevcut yapılarından kaynaklanan sebeplerden dolayı dini cemaatlerin sorumluluğunda verilecek İslam dersinin bazı karışıklıklara sebebiyet vereceği düşüncesinin hakim olduğu görülmektedir. Öğretmenler, İslam dersinin dini cemaatlere bırakılması halinde ilgili cemaatlerin din dersi sorumluluklarını yerine getirip getiremeyecekleri noktasında endişelidirler. Öğretmenlerin bu endişelerinin temelini; dini cemaatlerin danışma kurulunda yer alan ders temsilcilerinin pedagojik formasyon eğitimi olmayan ve yetkin görülmeyen kişilerin oluşturduğu görülmektedir. Öğretmenlerin dini cemaatlerin sorumluluğunda verilecek din dersine kritik bakmalarında diğer önemli etkenlerin ise; dini cemaatlerin kendilerine özgü din algıları ile farklı metotlardaki dini eğitim anlayışlarının olduğu görülmektedir. Bu nedenle öğretmenler; İslam dersini bütün Müslüman öğrencilere hitap edecek şekilde yapılandırabilecek, hem dersin eğitim-öğretim sürecini hem dersin öğretmenlerini destekleyebilecek kapasiteye sahip işin ehli dini cemaat profilinden bahsetmenin zor olduğunu belirtmektedirler. Dini cemaatlerin farklı anlayışlarından kaynaklanan çok seslilik ihtimaline bir tedbir olarak, devletin İslam din dersi için ara bulucu bir fonksiyon üstlenerek, dersin geliştirilmesi ve verimli hale getirilebilmesi amacıyla dini cemaatlerle iş birliğine de sıcak bakıldığı anlaşılmaktadır.

İslam din dersi için gerekli olan ders kitabı ve materyal ihtiyaçları okul müdürlerinin çoğunluğu tarafından her ne kadar öğrenci adedince öğrenciler için karşılanamasa da derste kılavuzluk etmesi amacıyla İslam din dersi öğretmenleri için karşılanmaktadır. Katılımcı öğretmenler, okul yönetiminden İslam din dersinin

gelişimi noktasında dersin hem okul, hem veliler hem toplum tarafından kabullenirliğini artırmak ve dersi tanıtmak adına sayılan bu çevrelere yönelik daha aktif roller üstlenmesini beklemektedirler. Öğretmenler ayrıca BW eyaleti İslam din dersi danışma kurulundan da dersin gelişimi noktasında bir takım beklentilere sahiptir. Öğretmenler, danışma kurulundan İslam din dersinin pratiği noktasında daha fazla bilgilendirilmeyi beklemektedirler. İslam din dersi öğretmenlerinin de bu kurula dahil edilmesi gerektiği öğretmenlerin diğer önemli beklentileri arasında dikkat çekmektedir.

İslam din dersi öğretmeni yetiştirme program süresinin 4 seneye kadar uzatılması memnun edici bir çalışma olarak görülmüştür. Araştırmaya katılan öğretmenler, üniversitelerdeki İslam din dersi öğretmeni yetiştirme programını tarihi bilgi ağırlıklı bir program olması bakımından yetersiz ve yüzeysel bulmaktadırlar. Öğretmenler, üniversitedeki İslam din dersi öğretmeni yetiştirme programının, İslam din dersinin pratiğine yönelik dini pedagojik yaklaşımlar içeren bir eğitim tasarımına sahip olmasını beklemektedirler. Buradan öğretmenlerin kendilerini alana yönelik geliştirerek ders sürecine faydalı katkılar yapmak istediklerinin bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin önemli bir kısmı, İslam din dersi öğretmenlerinin belli kriterlere göre seçilmesi gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Bu öğretmenlere göre, her öğretmen İslam din dersi öğretmeni olmamalıdır. İslam din dersi öğretmenlerinin nitelikleri açısından alana uygun, rol model olabilecek kişilerden seçilmesi gerektiği önemli beklentiler arasında görülmektedir.

İslam dersinin geliştirilerek yenilenen hedefleri önceki hedeflere kıyasla daha net bulunmuştur. Dersin hedefleri esnek yapıda olduğundan öğretmenler dersi istediği şekilde şekillendirebildiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenler din dersinin hedefini, dinin inanç ve prensiplerini akıl ışığında, Almanca dilinde öğrencilere aktarılması ve ahlak esaslarının kavratılması olarak tanımlamaktadırlar. Bu yönüyle araştırmaya katılan öğretmenler, İslam din dersi hedeflerini memnun edici bulmaktadır. Öğretmenlerin, İslam dersinin farklı milletten Müslüman öğrenciler arasında birleştirici bir unsur olması yönüyle dersin mezhepler üstü çoğulcu bir anlayışla yapılması gerektiğinden yana oldukları anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenler tarafından, İslam din dersinin öğrenciler üzerinde etkisini oldukça pozitif tanımlanmaktadır. Öğretmenler, ilkokulda öğretilmesi gereken bütün dini bilgilerin müfredatta yer aldığını belirtmişlerdir. Bu yönüyle öğrenciler günlük hayata dair dini ihtiyaçlarını bu ders sayesinde giderebilmektedirler. Öğrenciler dini sorularına bu ders sayesinde cevap bulabilmektedirler. Katılımcı öğretmenlere göre dini bilgilerin verilmesine yönelik olarak verilen din dersi, öğrencilerin günlük dini ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olsa da geliştirilmelidir. Bu nedenle öğretmenler, öğrencilerin dini eğitimlerinin aynı zamanda camilerde veya aile içerisinde de mutlaka devam ettirilerek geliştirilmesi gerektiğinden yanadırlar.

Araştırmaya katılan öğretmenlere göre müfredatın öğrenci seviyelerine uygunluğu söz konusu ise de öğretmenlerin dersi müfredata uygun hale getirmedeki çalışma ve çabaları gözden kaçmamaktadır. Ders müfredatının öğrenci seviyesine uygun hale getirilmesinde ders kitabı ve materyal yetersizliğine rağmen müfredatın seviyeye uygun hale getirilebildiği dile getirilmektedir. Burada katılımcıların da ifade ettiği müfredat esnekliğinin, öğretmenlerin ders içeriğini öğrenci seviyelerine uygun hale getirebilmelerinde önemli bir etken olduğu düşünülebilir. Dersin öğrenci seviyelerine uygun hale getirilmesinde öğretmenlerin yorucu ve oldukça zaman alıcı çalışma ve çabalarının payının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda müfredatla birebir uyumlu, başka kaynaklara ihtiyaç hissettirmeyecek şekilde ders kitap ve materyallerinin tasarlanması veya müfredat kapsamının daraltılması gerektiğini söylemek mümkündür.

Öğrenciler dinin pratiği ile ilgili konularda daha çok heyecanlanmaktadır ve bu noktada öğretmenler ihtiyaca binaen dersin motivasyonu artırma amacıyla ara ara öğrencilere Kur'an-ı Kerim'den sure veya dua ezberletmek gibi dinin pratiği noktasındaki etkinliklere yer vermektedirler. Bu noktada öğretmenler, öğrencilerin derse motive olabilmeleri için dersin pratiği noktasında öğrencilere ailelerinin katkı yapmalarını beklemektedirler. Öğretmenler dinin ibadet boyutunun da olması gerektiğini ifade etmişler bunun da okul ortamında vermenin mümkün olamayacağını belirtmişlerdir. Bu anlamda okulda verilen Almanca din eğitimini dini cemaatlerin verdiği din eğitimi ile uzlaşma içinde harmanlanarak desteklenmesi önemlidir.

Araştırmaya katılan öğretmenler, eğitim-öğretim süreci boyunca derste okutulması uygun görülen nitelikli bir ders kitabının olmadığından bahsetmişlerdir.

Bu nedenle ders tek bir kitaptan değil, farklı yazarlara ait farklı İslam din dersi kitapları ile takip edilmektedir. Ders çoğunlukla Miteinander auf dem Weg (Yolda Birlikte) ders kitabı ve Bismillah yardımcı kitabının desteğiyle işlenmektedir. Öğretmenler, ders kitabı ihtiyacına oldukça fazla değindiklerinden bu yöndeki çalışmalara hız verilmesi gerekmektedir. Öğretmenler, İslam din dersi kitaplarını görsel sunum, anlatım tarzı ve dil bakımından yetersiz bulduklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler kendi hazırladıkları ders materyalleri ile ders kitabı eksikliğini gidermeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle öğretmenler, öğrencilerin kolaylıkla anlayabileceği, öğrenci düzeyine uygun, resimleri ile dikkat çekici ve sade bir dil kullanılarak günlük hayatla ilişkilendirilmiş ders kitaplarının hazırlanmasını beklemektedirler.

Öğretmenler, mevcut İslam din dersi kitaplarında yer alan konuları müfredata uygun olmakla birlikte kitaplar içerik açısından oldukça eksik ve yetersiz bulunmaktadır. Kitapların etkili olarak kullanılabilmesi için içeriklerinin zenginleştirilmesi gerektiği önemli bulunmaktadır.

Öğretmenler tarafından tercih edilerek faydalanılan İslam din dersi kitaplarındaki görsel ve içerik tasarımları başarılı bulunmuştur. Öğretmenler tarafından genellikle görseller ve içerik bakımından dersin amacını saptırmayan, farklı milletten gelen öğrenciler arasında ayrımcılığa fırsat vermeyen, öğrencileri görseller aracılığı ile dersin içeriğe odaklayarak onları konuşturan kitaplar veya kitap bölümleri tercih edilmektedir. Ders kitaplarındaki resim ve içerikler sadece bir kültüre ait unsurlarla değil, farklı kültürlerle ait unsurların da yer aldığı bir bakış açısı ile oluşturulması önemli bulunmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenler, teolog akademisyenler tarafından hazırlanan ders kitaplarının hissedilir derecede pedagojik yetersizlikler içerdiğini ifade etmişlerdir. Bu nedenle ders kitapları pedagoglar ve İslam ilahiyatçılarının iş birliğinde hazırlanmalıdır. Ders kitabı hazırlama komisyonuna tecrübelerinden yararlanmak amacıyla İslam din dersi öğretmenlerinin de dahil edilmesi beklenmektedir.

Öğretmenlere göre dersi aktif ve etkili kılmak üzere alıştırma, resimler, dini müzikler, dini içerikli videolar, maketler gibi derste kullanılabilecek yazılı ve görsel malzeme ve materyaller hissedilir derecede yetersizdir ve bu tür öğretim

materyallerine acilen ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tür materyallerin tasarlanması amacıyla seminerler veya materyal paylaşma özelliğine sahip internet sayfalarının düzenlenmesi önemli beklentiler arasında yer almaktadır.

Derste kullanılan yöntemler konusunda öğretmenler, öğrencileri derse teşvik ve motive edici yöntemler kullanmaya özen göstermektedirler. Öğretmenler genellikle anlatım, soru-cevap yöntemlerini tercih etmektedir. Öğretmenlerin bir kısmı ise bu yöntemlerin yanında grup çalışması ile tartışma yöntemini de kullandıklarını ifade etmiştir. Öğretmenler konuların içeriğine uygun farklı yöntemlerin kullanılması hususunda özen gösterdikleri anlaşılmaktadır. Öğretmenler tarafından, derste farklı yöntemlerin kullanılması noktasında dikkat çekilen diğer hususun ise öğrenci velilerinin ve dini cemaatlerin bu derse yapacağı katkılarla ilgili olduğu görülmektedir. Öğretmenler hem velilerden hem de dini cemaatlerden dinin pratikleri noktasında destek beklemektedir. Öğretmenler, konuların dağılımına göre hac tecrübesi yaşamış bir veliden bu tecrübeyi derste paylaşmasını istediklerini, dini cemaatlerin desteği ile cami ziyareti yapmak istediklerini, yine seccade, hurma, zemzem gibi öğretici dini öğelerin katkısıyla ders yöntemlerini zenginleştirmek istediklerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin, İslam din dersini ezbere dayalı yöntemlerle vermedikleri görülmektedir. Öğretmenler ezberleme yöntemini öğrencileri derse teşvik ve motive etme amaçlı uygulamadan yanadır. Öğretmenler İslam din dersinde küçük surelerin veya genel dini bilgilerin ezberletilmesini uygun bulmaktadır. Öğretmenler, öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'de yer alan günlük hayatta kullanabilecekleri bazı kısa surelerin ezberlemesini zorunlu tutmamakla birlikte bu surelerin ezbere bilinmesini ödüllendirerek ezberi derse motive etme aracı olarak kullanmaktadırlar. Öğretmenlerin tamamen ezbere dayalı bir din dersinden yana görüş belirtmeme sebepleri arasında; öğrencilerin eleştirel bakma ve düşünme becerisine sahip, sebep-sonuç ilişkisi içinde dinini anlayabilen, düşünebilen ve dinini seven bireyler olarak yetiştirilmesi hedeflerinin başka bir anlamda İslam dersiyle dini bilinç oluşturmaya yönelik hedeflerin olduğu söylenebilir. Bu durum, öğretmenlerin sure, dua ezberi gibi tamamen ezbere dayalı metotlarla bir din dersi işleme taraftarı olmadıklarını göstermektedir.

İlkokula ayrılan İslam din dersi saatleri öğretmenler tarafından yeterli görülmektedir. Ders saatlerinin artırılmasına ilişkin beklentiler söz konusu değildir.

Katılımcıların İslam din dersine ayrılan sürenin yeterli olduğu yönündeki düşüncelerini, İslam din dersine ayrılan sürenin, Katolik ve Protestan din dersi saatleriyle benzer olduğu ve bu nedenle İslam dersine daha fazla zaman ayrılamayacağı düşüncesinin oluşturduğu söylenebilir. Bunun yanında öğretmenlerin İslam din dersi kitap ve materyallerinin yetersizliğine ilişkin görüş ve düşüncelerinin; ders saatleri noktasındaki düşüncelerini etkilemiş olabileceğini akla getirmektedir. Bu durumda ders saatlerinin artırılması halinde öğretmenlerin hangi ders kitapları ve materyalleri ile bu ders saatlerini doldurabilecekleri söz konusu olmaktadır.

Öğretmenler, ölçme ve değerlendirmeye ilişkin kendi inisiyatiflerinde tercih ettiği çeşitli ölçme ve değerlendirme araçları ile öğrencileri değerlendirmektedirler. Öğretmenlerin çoğunluğu, öğrenci başarı göstergesi olarak sadece yazılı sınavı değil; aynı zamanda sözlü sınavı, öğrencilerin ders sunumlarını, derse ilgilerini, derse katılımlarını, dosya düzenlerini, performans ödevlerini de değerlendirme sürecine dahil etmektedir. Yazılı sınavın yanında öğrencilerin derste gösterdikleri performansları da başarıyı değerlendirmede önemli bir ölçüt olarak görülmektedir. Öğrencilerin yazılı sınavlarda iyi bir başarı gösterememe durumlarından dolayı sadece yazılı sınavla değerlendirilmek istenmediğini söylemek mümkündür.

Almanca dilinde verilen İslam din dersinden öğretmenler oldukça memnun olduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlere göre öğrenciler, İslam'ı Almanca dilinde öğrenme, anlama ve konuşma imkanını İslam dersinde bulmaktadır. Almanca dini terimlerin, öğrencilerin aileleri tarafından ana dilinde tekrarlanarak desteklenmesine dikkat çekilmektedir. Dini kavramların öğrencinin kendisi veya ailesi tarafından geliştirilmesi gerekmektedir. Öğretmenlere göre, Almanca dilinde verilen İslam dersi Müslüman çocukların din dili kazanımı açısından gelişimlerini destekler, dini temel bilgileri vererek temel dini ihtiyaçları giderir fakat günlük hayata dair dini eğitim ihtiyacının karşılanması için bu eğitimin geliştirilmesi önemli görülmektedir.

Araştırma bulguları, Almanca dilinde din eğitiminin, öğrencinin diğer din mensubu arkadaşları arasında aidiyet ve kimlik duygularının ortaya çıkmasında yardımcı önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Burada din dersinin Almanca dilinde verilmesi, dilin kimlik edinmede önemli bir görev üstlendiğini göstermektedir. Dinini Almanca anlamak ve aktarabilmek, aynı zeminde yaşayanlarla kendi dinini tartışma olanağı sağlamaktadır. Bu açıdan Almanca dilinde dini eğitim her açıdan desteklenmelidir. Okullarda hangi dilde din dersi yapılması

gerektiği açısından meseleye bakıldığında, katılımcı öğretmenlerin artık bu tür tartışmaları bitiren cevaplar verdiği görülmektedir.

Katılımcı öğretmenlere göre, öğrenciler İslam din dersini Almanca dilinde öğrenebilmekte ve böylece dinlerini Almanca dilinde ifade edebilme imkanı bulmaktadırlar. Öğrenciler dinlerindeki bazı kavramların Almanca dilinde hangi kelimeye karşılık geldiğini bilememektedirler. Derste Almanca anlaşılamayan dini kavram veya konular, Türkçe veya Arapça dilinde ya da öğrencilerin kendi dillerindeki karşılığı verilmek suretiyle öğretmenler tarafından açıklanmakta ve böylece anlaşılmayan dini kavram ve konuların anlaşılması kolaylaştırılmaktadır. Bu ders sayesinde öğrenciler dinlerini Almanca dilinde öğrenme imkanı bulmaktadırlar. Almanca dilinde verilen din dersinin başarısı, öğrencilerin Almanca'ya iyi hakim olmalarıyla ilişkilendirilebileceğinden, öğrencilerin Almancalarının mutlaka geliştirilmesini gerektiğinin önemi ortadadır.

Allah yerine Hristiyanlık literatüründeki Almanca Gott, İsa yerine Almanca karşılığı Jesus'un kullanılmasına ilişkin araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğu, her iki teriminde birleştiği ve ayrıldığı noktaların açıklanması neticesinde bu dini terimlerin anlamlarına dair öğrencilerin zihninde bir anlam karışıklığı olmadığını ifade etmiştir. Bu terimler arasındaki bir takım farklılıkların öğretmenler tarafından açıklanması halinde anlamları bakımından bir karmaşaya yol açmayacağı anlaşılmaktadır. Almanca'ya aktarılan bazı dini terimlerin, Almanca'da tam karşılığının olmaması nedeniyle o dine ait unsurlara ilişkin çağırışım ve göndermelere sebebiyet vermemesi açısından bu tür terimlerin öğretmenler tarafından açıklanmasına özen gösterilmesi gerektiği öne çıkarılmaktadır. Öğrencilerin bu tür Almanca dini terimlerle ilk defa karşılaşmalarından dolayı bu tür terimlerin kullanım alışkanlıkları açısından ilk başta yadırgandığı fakat zamanla bu duruma çocukların alıştığı tespit edilmiştir.

Bazı dini kavramların transkripsiyonu yani başka alfabeye aktarılmasıyla ilgili derste sorun yaşanmamaktadır. Öğretmenler tarafından bu tür kavramların farklı aktarım şekilleri hakkında öğrencilere açıklama yapıldığından sorun yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Öğretmenler, dini kavramların Almanca diline nasıl aktarıldığından ziyade; bu kavramların içerdiği mana derinliğinin öğrencilere öğretilmesi ile ilgilendikleri söylenebilir.

Almanca dilinde verilen İslam din dersi, öğrencilerin günlük hayata dair temel düzeydeki dini ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Öğrenciler Almanca İslam din dersi sayesinde kendi dini hakkında temel bilgileri arkadaşlarıyla konuşabilme ve kendini ifade edebilme imkanı bulmaktadır. Öğrenciler, dini ihtiyaç ve beklentilerini karşılayabilmesi için okulda verilen İslam din dersinin yanında bu derse takviye olarak camilerde veya aile ortamında da din eğitimi almaya devam etmelidir. Öğretmenler, günlük dini ihtiyaçların karşılanmasını okul dışında da geliştirilmesi gereken bir husus olarak değerlendirmektedirler. Öğrencinin günlük hayata dair dini ihtiyaçlarını eksiksiz karşılayıp karşılayamaması hususu, öğrencilerin ve ailenin din eğitimine gösterdiği ilgi ve çabaya dayalı görülmektedir. Buna göre öğrencilerin, ailesinde veya camilerde alacağı dini eğitim desteği sayesinde günlük hayata dair dini ihtiyaçlarının giderilebileceği söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin, İslam din dersine gelen öğrencilerin velileri ile düzenli bir iletişim ve iş birliği içinde olmadıkları görülmektedir. Öğretmenler, İslam dersine gelen öğrenci velilerini, derse karşı ilgisiz ve bu dersin kim tarafından, nasıl, niçin yapıldığına ilişkin uygulamayı ilgilendiren bazı hususlarda bilgisiz bulmaktadırlar. Öğretmenler velilerle iletişim içinde olmayı istemektedirler.

Araştırmaya katılan öğretmenler, velilerle İslam dersini yakından ilgilendiren hususlarda sorun yaşamamışlardır. Az sayıda da olsa velilerle sorun yaşadığını dile getiren bazı katılımcı öğretmenler de olmuştur. Bazı öğretmenler tarafından dile getirilen bu sorunlar, öğrencilerin dersten alınmasına sebebiyet verecek mahiyetteki sorunlardan olmasa da öğretmenleri üzdüğü ve tedirgin ettiği anlaşılmaktadır. Ailelerle ders noktasında sorun yaşayan öğretmenlerin sayıları az da olsa, yaşadıkları sorunların içeriği itibarıyla dersin geleceği bakımından oldukça önemli bulunmaktadır. Öğrenci velisi ile sorun yaşayan öğretmenlerin yaşadıkları bu sorunlar arasında; derste Allah kelimesinin yerine Gott kelimesinin kullanılması, velilerin İslam din dersi öğretmenini hangi dini cemaate mensup olduğunu sorgulaması, derste yapılan dua esnasında öğretmenin bacak bacak üstüne atarak oturma pozisyonu, derste diğer dinler hakkında öğrencilere bilgiler verilmesi ile mezhepsel meselelere ilişkin sorunlar yer almaktadır. Sorunların genellikle dersin içeriğine yönelik olduğu görülmektedir. Bu bakımdan öğretmenler velilerden İslam dersi hakkında bilgilenmelerini beklemektedirler.

Öğretmenler, velilerin İslam din dersine destek ve katkılarının yeterli düzeyde olmadığını düşünmektedirler. Öğretmenler, velileri İslam dersine çeşitli açılardan olumlu katkılar yapabileceği yönüyle önemli bir faktör olarak görmekte ve bu nedenle velileri eğitim-öğretim sürecine dahil etmek istemektedirler. Öğretmenler, velilerden dini aktiviteler düzenlemesini ve velilerin bu aktivitelere katılımını beklemektedir. Öğretmenlerin velilerden beklenti olarak yoğunlaştıkları diğer husus ise; veliler, çocuklarının dini eğitimlerini desteklemeli ve İslam dersine karşı ilgili olmalıdırlar. Öğretmenler velilerden, çocuklarının derste işledikleri konuları çocuklarına sormalarını ve kendileriyle iletişime geçerek çocuklarının dini gelişim süreçleri hakkında bilgi edinmelerini ve böylelikle bu sürece katkıda bulunarak öğretmenlere yardımcı olmalarını beklemektedirler.

Öğretmenler, aileleri tarafından desteklenen öğrencilerin, derste daha aktif, dini sorular karşısında daha meraklı olduklarına işaret etmişlerdir. Bu tür ailelerin çocuklarının derse motive olmalarındaki önemli etkenin velilerin dini konuları çocuklarıyla konuşmaları ve paylaşımları olduğu öğretmenler tarafından ifade edilmiştir. Bu yönüyle velilerin, çocuklarının dini gelişimlerini desteklemek amacıyla İslam dersi noktasında çocuklarının arkasında durmaları önemli görülmektedir.

İslam din dersi öğretmenleri İslam dersi uygulamasından ve İslam dersi öğretmenliğinden oldukça memnundur. Öğretmenler İslam din dersi öğretmenliği hakkında oldukça pozitif görüşlere sahiptir. Öğretmenlerin ders materyallerinin yetersizliği noktasında yaşanan sorunlara rağmen İslam dersine severek gittikleri anlaşılmaktadır. Bu yönüyle öğretmenlerin oldukça özverili olduklarını ve dersin verimini artırmak amacıyla çaba sarfettiklerini söylemek mümkündür.

Öğretmenlerin İslam din dersinden en temel beklentilerinin öncelikle bu dersin Baden Württemberg eyaletindeki bütün kamu okullarında verilmesi olduğu görülmektedir. Öğretmenler, pilot proje uygulaması şeklinde devam eden İslam din dersinin öğrencilere artık bir hak olarak verilmesini ve diğer dinlerin din dersleri gibi Müslümanların düzenli bir dersi haline getirilerek diğer okullarda da yaygınlaştırılmasını beklemektedirler.

3.3. Velilerin İslam Din Dersine Yönelik Beklentilerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan velilerin İslam din dersinden beklentilerini belirlemek amacıyla araştırmanın amaçları doğrultusunda görüşme tekniği ile elde edilen verilere ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Katılımcılara yöneltilen soruların cevaplarından elde edilen bulgular; aşağıda birbiriyle ilişkili farklı kategoriler altında tanımlanan kodlar altında doğrudan katılımcı görüşlerinden elde edilerek verilmektedir.

3.3.1. Velilerin Din-Devlet İlişkileri Açısından Beklentileri

Pilot proje kapsamında verilen İslam din dersinin veli ihtiyaç ve beklentilerine uygun bir ders olarak verilebilmesi amacıyla dersin sorumluluğunun kime veya hangi mercilere ait olması gerektiğinin araştırılması önemli görülmektedir. İslam din dersinin devlet ya da dini cemaatler tarafından verilmesi meselesi farklı anlayışlarda bir din eğitimi doğurabileceğinden; öncelikle kamu okullarında verilen bu dini eğitimin kim tarafından, nasıl şekillendirilerek verilmesi gerektiği ile devlet eliyle pilot proje kapsamında yürütülen İslam din dersinin mevcut durumuna yönelik önemli görülen noktalardaki sorular araştırmaya katılan velilere yöneltilmiştir. Araştırma sorularına uygun kodlar altında aşağıda yer verilmektedir.

3.3.1.1. Velilerin İslam Din Dersinden Memnuniyet Durumlarıyla İlgili Görüşleri

Araştırmaya katılan velilere; mevcut pilot proje kapsamında verilen İslam din dersi uygulaması hakkında ne düşündükleri, dersin pilot proje olarak uygulanmasından memnun olup olmadıklarına yönelik “Okullarda İslam din dersinin verilmesini nasıl buluyorsunuz?” sorusu sorulmuştur. Bu sorulara ilişkin katılımcı görüşlerini içeren cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

V_01 : Çok güzel, çok hoşuma gitti. 1. sınıfta İslam dersi başladığında veli toplantısına katıldığımızda Katolik müdürümüzün dinimizi anlatması benim için çok güzel oldu. Eşim çocukluktan beri burada yaşıyor. Oruç tutmayı, neden kurban kesiyoruzu, namaz kılıyoruzu anlatamaması, Kelime-i Şehadet'i bile çevirip Almanca dilinde söyleyememesi şimdiye kadar hep dinimizi anlatamamaktan kaynaklanıyor. Ben de Türkiye'den geldiğim için Peygamber demeyi bile Almanca bilmediğimden, çocuğum okulda İslam dersi görmeye başladığından itibaren peygamber buymuş, İslam'ın beş şartı şuymuş şeklinde kendim de destek almaya başladım. Ben de meraklanmaya başladım. Kelime-i Şehadet'in anlamı Almanca nasılmış diye ben de merakla bekledim. Umre yapmayı, hac yapmayı, nerede ne yapması gerekiyor, ordaki dağların isimlerini, neden o dağların arasında gidip gelmemiz gerektiğini çocuğum o kadar şevklenerek öğrenmiş ki. Okul görevini yapmış. Çocuk dışarıda çok güzel bir şekilde kendi telaffuz edebiliyor ve dikkat çekiyor. Cami de bile dikkat çekti. Çocuk nereden aldı bu altyapıyı,

nasıl bu kadar bilgi sahibi, nereden biliyor bunları diye soruldu. Her şeyi Almanca anlamıyla biliyor.

V_03: Memnunum, güzel. İyi ve faydalı buluyorum. Çocuklarımızın ana dili ne kadar Türkçe olsa da kendi dinlerini Almanca dilinden de dinlemeleri ve farklı kültürlerden gelen Müslümanlar ile karışık bir şekilde dini eğitim almaları, onların adetlerine, geleneklerine göre dini yaşantılarını da öğrenebilme imkanlarını örneklerle bulmalarını önemli ve faydalı buluyorum.

V_04: Çok memnunum. Almanca olması çok süper. Çünkü ben kendim de burada okula gittiğim için bizlere sorular sorulduğu zaman cevap veremiyorduk, kem küm ediyorduk. Şimdi çocuklarımızın çok büyük avantajı oluyor. Almanca din dersini yaparak kendilerini ifade edebiliyorlar.

V_05: Çok memnunum. Keşke diğer kızlarımın zamanında da öyle bir şey olsaydı. İnanılmaz mutluyum. Gerçekten güzel şeyler öğreniyor. Benim yetmediğim yerde öğretmeni yetiyor. Okulda öğrendiklerini gelip tekrar bana anlatıyor. İslam dersi olduğu zaman sabahları zevkle gidiyor.

Araştırmaya katılan velilerin pilot proje kapsamında verilen İslam din dersinden memnun olup olmadıklarına ilişkin görüşleri incelendiğinde, katılımcıların tamamının İslam dersinden memnun oldukları görülmektedir. Katılımcılardan V_05, kızının İslam din dersine mutlu gittiğini dile getirmektedir. V_05, çocuğunun derste faydalı şeyler öğrenmesinden ve çocuğunun derse mutlu gitmesinden dolayı bu dersin verilmesinden oldukça memnundur. Katılımcılardan V_01, V_03 ile V_04 ise dersten memnun olma sebeplerine dersin faydalı olmasının yanında özellikle dinin Almanca dilinde öğretilmesini de ilave etmişlerdir. Kelime-i Şehadet'in, Besmele'nin anlamının, namaz, oruç, İslam'ın 5 şartı gibi dini bilgilerin, peygamber kelimesinin anlamının Almanca dilinde ifadesi; velilerden V_01'i oldukça memnun etmiştir. V_01 tarafından öğrencinin öğrendiği bu bilgileri velisi ile paylaşması neticesinde dersin Almanca dilinde veliye de katkılar sağladığı ifade edilmiştir. Dersin hem öğrenciye hem de veliye Almanca dilinde katkılar yapması yönüyle veliyi oldukça memnun ettiği anlaşılmaktadır. Katılımcılardan V_09 ise din dersini, camide dini eğitim almayan öğrenciler açısından oldukça memnun edici olduğunu ayrıca dile getirmiştir.

Elde edilen verilerden araştırmaya katılan velilerin pilot proje olarak verilen İslam din dersinden oldukça memnun oldukları görülmektedir. Veliler, İslam din dersinin beğenilen olumlu özelliklere sahip olduğunu belirtmektedirler. Katılımcılar; İslam din dersinin çocukları için oldukça verimli ve faydalı olduğunu, çocuklarının kendi dinleri hakkında Almanca dilinde bilgi sahibi olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, öğrencilerin dini bilgilerine katkı sağlaması sebebiyle İslam dersine yönelik pozitif değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu açıdan dersin din eğitimi alanında veliler tarafından oldukça memniyet verici bir gelişme olarak

nitelendirildiğini söylemek mümkündür. Ayrıca Müslümanların din eğitimi ihtiyacı, arayış ve taleplerinden kaynaklanan sebeplerle de dersin bu taleplerin karşılanması açısından bir imkan ve fırsat olarak görüldüğünü düşünmek mümkündür.

3.3.1.2. Velilerin İslam Din Dersinin Eksik Yönleri İle İlgili Görüşleri

Araştırmaya katılan velilere; pilot proje kapsamında verilen İslam din dersinin eksik görülen ve geliştirilmesi gereken yönlerinin saptanması amacıyla “İslam din dersi uygulamasının eksik olarak gördüğünüz tarafları nelerdir?” sorusu sorulmuştur. Dersin eksik görülen taraflarına dair katılımcı görüşlerini içeren cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

V_01: İlmihal bilgilerine ağırlık verilse. Çocuklar eksik yetişiyorlar. Keşke daha da ilerlese ama Alman okulunda bu kadar oluyor. Çocuğumu takip ediyorum. Her sene Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı, Üç Aylar gibi belli dönemler geldiğinde belli şeyleri öğretiyorlar.

V_04: Eksik gördüğüm nokta, fazla detaya girmiyorlar. Sure öğrenme olsun, namaz kılma olsun. Sadece genel anlamını öğretiyorlar.

V_06: Ders hususunda zaten öğretebildiğini öğrettiğini düşünüyorum. Ben kendim de dini bilgileri paylaştığım için çocuğumla konuşuyorum. Ama Türkiye'deki gibi yeterli olduğunu düşünmüyorum. İncelediğim kadarı ile Türkiye'deki gibi daha açıklayıcı şeyler yok diye düşünüyorum.

V_07: Yeterli tam demeyelim de biraz yetersiz kalıyor, biraz az bilgi veriliyor. Bir de haftada bir kere olunca çok az geliyor.

V_08: Yetersiz diyebilirim. Yüzeysel bir eğitim yapılıyor. Verilen süre, çocuklarımızın dinimizi öğrenebilmesi için çok az.

V_11: Detaylandırılrsa biraz daha iyi olur. Genel bilgi değil de daha da içine girilebilir.

Katılımcı velilerin çoğunluğu (V_01, V_04, V_06, V_07, V_08, V_09, V_11) İslam dersini yetersiz görerek dersin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcı velilerden V_04, derste bilgilerin genel olarak verildiğini, bilgilerin detaylandırılmadığını ifade etmektedir. Katılımcı, derste surelerin ve namaz ibadetinin uygulamalı öğretilmesini beklemektedir. Katılımcılardan V_06 Türkiye'deki din dersleri gibi dersi detaylı bulmadığını ifade etmektedir. Katılımcı Türkiye'deki din derslerini içerik itibarıyla daha kapsamlı bulduğunu dile getirmektedir. V_07 ise dersi az bilgi vermesi yönüyle eksik bulmaktadır. Katılımcılardan V_08'in de okuldaki eğitimin yüzeysel olduğunu ve daha fazla bilgi aktarımının yapılması için ders saatlerinin artırılması gerektiğini ifade ettiği görülmektedir. V_11'in de dersin genel bilgi verdiğini bu nedenle dersin daha da detaylandırılmasını istediği görülmektedir. Katılımcı veli görüşlerinden; dersin az bilgi vermesi yönüyle yetersiz bulunduğu, dersten daha fazla bilgi aktarımının yapılması ile dersin detaylı, kapsamlı ve içerikli işlenmesinin beklendiği

anlaşılmaktadır. Katılımcı velilerin bu düşüncelerinin temelini, beklentilere uygun şekilde dersin geliştirilerek daha etkin ve verimli hale getirilmesi gerektiği oluşturabilir.

Katılımcı velilerden biri (V_03) ise dersin müfredat noktasındaki eksiklerinden bahsetmektedir. Katılımcı veli görüşü şöyledir:

V_03: Eksik olarak gördüğüm hususlar müfredat noktasında. Müfredatı kim oluşturdu, yaptıkları dersin kaynaklarını nereden aldıkları konusu. Bununla alakalı sorular sorduğumda internette bir grubun olduğu, Almanca İslam ile alakalı bir site olduğunu, oradan faydalandıklarını, müfredat noktasında da bir komisyon oluşturup oradan konularını belirledikleri cevabını aldım. Bu bana çok fazla denetimli gelmedi açıkçası.

Katılımcı veli, kendi araştırmaları neticesinde ders müfredatının bir komisyon tarafından belirlendiğini ifade ederken; öğretmenlerin ders kaynaklarına internet ortamındaki bir siteden ulaştıklarını dile getirmektedir. Ders müfredatının kim tarafından, hangi kaynaklardan oluşturulduğu noktasını bir eksiklik olarak değerlendiren katılımcı veliye göre ders denetimsizdir. Katılımcının bu düşüncesinde yetkili mercilerden ders hakkında yeterli bilgiye sahip olamadığı ve bu nedenle bu durumun kendisinde kaygıya sebebiyet verdiği düşünülebilir.

Katılımcılardan bazılarının ise İslam dersinin eksik yönleri noktasında diğerlerinden farklı düşündüğü görülmektedir. Farklı görüş bildiren katılımcı görüşleri şöyledir:

V_02: Eksik olarak görmedim. Her şey yolunda.

V_05: Eksiklik yok. Yaşına göre çok fazla ağırlık vermeden, öğrenmesi gereken şeyleri şimdilik öğreniyor. Benim açımdan okuldan bu kadar alması yeterli geliyor. Çünkü öğretmeni her şeyi anlatıyor. Aşure Günü zamanındaysak aşurenin neden yapıldığını, Kurban Bayramı'ndaysak neden kurban kesildiğini vs. çocuğun bu yaşta bilmesi gerekenleri öğretiyor.

V_10: Sınıfa göre iyi, yeterli.

Katılımcılardan V_02, V_05 ve V_10 dersin yeterli olduğunu ifade etmişlerdir. V_02, derste eksiklik görmediğini, her şeyin yolunda olduğunu; okul dışında bir dini kuruluştaki çocuğuna din eğitimi aldırmadığını kısa anket sorularında ifade eden V_05, çocuğunun öğrenmesi gereken her şeyi derste öğrendiğini; V_10 ise dersin sınıf düzeyine göre yeterli düzeyde olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı görüşlerinden hareketle, öğrencilerin sınıf seviyelerine uygun olarak yeterli dini bilgiyi aldıkları sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu durumda öğrencinin sınıf seviyesine uygun bilgileri almasının dersin başarıya ulaşması açısından yeterli görüldüğü söylenebilir.

İslam dersinin eksik görülen yönlerine dair katılımcı velilerin görüşleri incelendiğinde; katılımcıların çoğunluğu, dersin verimli ve memnuniyet verici olduğunu belirtmelerine karşın dersin yeterli hale gelebilmesi için geliştirilmesi ve iyileştirilmesi gereken yönlerinin olduğunu düşünmektedir. İslam dersinden öğrencilerin daha fazla bilgi edinmelerini sağlamak amacıyla ders içeriğinin detaylandırılarak kapsamlı hale getirilmesinin katılımcılar tarafından derse ilişkin giderilmesi beklenen bir ihtiyaç olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcıların bu düşüncelerinin temelinde, katılımcıların İslam dersinden daha fazla faydalanma ve çocuklarının din eğitimi noktasında daha etkin yetiştirebilme düşüncesinin yattığını söylemek mümkündür. Katılımcıların İslam din dersinin niteliğinin artırılması noktasında; dersin öğrencilere daha fazla bilgi vermesini, dini detay içererek kapsamlı hale getirilmesini ve öğrencilerin İslam dersinden daha fazla faydalanmalarının yollarının açılmasını bekledikleri anlaşılmaktadır.

3.3.1.3. Velilerin İslam Din Dersinin Sorumluluğu Konusundaki Görüşleri

İslam din dersi tartışmaları çerçevesinde en çok gündeme getirilen konuların başında bu dersin Alman Anayasası'na uygun olarak nasıl verileceğini ilgilendiren dersin sorumluluğunun kime ait olması gerektiği meselesi gelmektedir. Velilerin İslam dersinin kim tarafından verilmesini istediği ile dersin sorumluluğunun kime ait olmasını istediğine yönelik olarak katılımcı velilere “İslam din derslerinin kim tarafından verilmesini istersiniz? Ders devlet tarafından mı, dini cemaatler tarafından mı verilmeli, neden?” soruları yöneltilmiştir. Velilerin sorulara ilişkin verdikleri cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

V_01: Devlet sorumluluğunda verilmeli. Almanya devletini uygun gördüğümü söyleyeyim. Onlar bizim dinimizi bizden iyi bilmezler ama cemaat çatışması çok var. Ocu, bucu, oraya bitme, onların eti helal değil, onların kıldığı namaz olmuyor şeklindeki çatışmalar var. Cemaatler bile birbirlerinin yaptıklarını kabul etmiyorlar. Deseler ki din dersini bu cemaat veriyormuş ortalık birbirine girer. Onlar kendileri biliyor muymuş da ders veriyormuşa kadar gider. Bugüne kadar nasıl oluyorsa öyle kalsın.

V_04: Cemaate geçmesini istemem. Çünkü o cemaat kendine çekiyor ister istemez. Ben çocuklarımı Milli Görüş'e gönderiyorum ama ben Milli Görüşçü olduğum için değil; oranın eğitim sistemi hoşuma gittiği için.

V_06: Devlet tarafından yürütülsün. Cemaatleri, neler yaşandığını biliyorsunuz. Ufak ufak da olsa cemaatlerin büyüdüğünü, misyonerleştiğini düşünüyorum.

V_10: Ben devletten yanayım. Öbür türlü bir yöne yöneliyorlar, kendi taraflarına çekiyorlar. Ben çocuklarımı Diyanet'e yolluyorum. Hocalardan bu Süleymancılar yanlış dediklerini hiç duymadım. Ama Milli Görüş'e, Süleymancılar'a yollayan çocuklardan Diyanet'te yapılanlar yanlış şeklinde şeyler duyuyorum.

Araştırmaya katılan velilerin çoğunluğunun (V_01, V_04, V_05, V_06, V_10, V_11) derslerin sorumluluğu noktasındaki soruya öğretmenlerin görüşlerine benzer cevaplar verdiği görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğu, İslam din dersinin devlet tarafından devam etmesini isterken; aynı katılımcıların dini cemaatler aracılığıyla verilecek İslam din dersine mesafeli baktığı anlaşılmaktadır. Bu yönde görüş bildiren katılımcı velilerden V_01, cemaatlerin kutuplaşma tartışmalarından; V_04, dini cemaatlerin kendi dini zihniyetlerine çekme özelliklerinden; V_05, cemaatler hoşuna gitmediğinden, V_06, dini cemaatlerin misyonerlik çabalarından; V_10 dini cemaatlerin kendi taraflarına çekme çabalarından; V_11 ise dini cemaatlerin görüş ayrılıklarından bahsettiği görülmektedir. Katılımcılardan V_05'in "Ben bu şekilde memnunum. Benim hiçbir şikayetim yok. Çünkü çocuğumun gerçekten bilgi aldığını görüyorum. Cemaatlere geçse hoşuma gitmez." şeklindeki ifadesinde özetlendiği gibi; diğer katılımcıların da devlet sorumluluğunda verilen din dersinin verimli olduğu ve çocuklarının dersteki kazanımlarının da güzel olduğu yönündeki tecrübelerinden hareketle dini cemaatin sorumluluğunda bir derse şimdilik ihtiyaç duymadıklarını düşündüklerini söylemek mümkündür. Katılımcı görüşlerinden hareketle; velilerin dini cemaatler hakkındaki bilgi ve tecrübelerinin, İslam dersinin sorumluluğunun kime ait olması gerektiği noktasındaki yaklaşımlarını etkilediği söylenebilir. Bu nedenle katılımcıların çoğunluğunun İslam din dersinin devlet sorumluluğunda devam etmesinden yana olduğu görülmektedir.

İslam din dersinin sorumluluğu noktasında 2 katılımcının dersin sorumluluğuna ilişkin farklı yönde görüş bildirdiği görülmektedir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

V_03: Devlet verdirirken yeterliliklerini nasıl belirleyecek o konuda tereddütteyim. Dini cemaatlerin vermesi taraftarıyım ama bu dini cemaatlerin de tabii ki İslam dinine, kendi ülkemize yakın olanı olmalı. Dini cemaatlerin de ortak bir kültür komisyonu tarafından belirlenerek yine devlet tarafından denetlenerek verilmesi taraftarıyım.

V_09: Bu istişareli daha iyi olabilir. Her iki taraf da tek başına olmaz. Devletin böyle devam etmesinde öğretmenin yetersizliği söz konusu. Tamamen cemaatlere bırakılması da uygun olmaz. İkisi ortak çalışma sonucu bir müfredat ve öğretmenleri belirlese daha uygun olur.

V_03, devlet sorumluluğunda verilecek dersle, öğretmen yeterliliklerinin belirlenmesi noktasındaki endişesini dile getirmektedir. V_03'ün, dersin sorumluluğunu tamamen dini cemaatlere bırakmayarak dersin yine devlet denetiminde verilmesi taraftarı olduğu görülmektedir. V_09'a göre ise dersin devlet sorumluluğundaki devamı, öğretmenlerin alan bilgisi yetersizliği ve alana uygunluğu açısından sıkıntılıdır. V_03 ve V_09'un, devletin de dini cemaatlerin de tek başına

yeterli olmayacağını, her iki tarafın uzlaşması ile derslerin devam etmesi gerektiğini ifade ettiği görülmektedir. Katılımcıların İslam din dersini ne tamamen dini cemaatlerin ne de tamamen devletin sorumluluğunda bir ders olarak görememe nedenlerinde; devletin, İslam dersi alanında yetkin görülmemesi ile dini cemaatlerin bütün Müslüman öğrencileri kapsayıcı bir yapı ve sisteme sahip olmamasına ilişkin endişelerinin söz konusu olduğu söylenebilir. Bu nedenle katılımcıların İslam dersinin dini cemaatlerle devlet iş birliğinde ve denetiminde yürütülmesi gerektiği yönünde oldukları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan İslam dersinin devlet eliyle devam ettirilmesinde sorun görmeyen bir katılımcı da (V_02) *“Dini cemaat sorumluluğu alsa daha iyi olur. Belki daha iyi bilgili olur. Aslında o konuda alanda okumuş biri olsa da yeterli olur. Tabii ki devlet tarafından olabilir ama bu dinde de yaşayan birisi olması gerekiyor.”* şeklindeki görüşüyle bir taraftan İslam dersinin devlet eliyle devam etmesine olumlu bakarken; diğer taraftan da dini cemaatlerin bu konuda daha bilgili olabileceği yönünü ifade ederek dini cemaatler tarafından verilmesine de olumlu baktığı görülmektedir. Bunun yanında katılımcının, dini cemaate gerek duymadan alandaki uzmanların da İslam din dersi için yeterli olacağını belirttiği de görülmektedir. Katılımcının, İslam din dersinin kim tarafından verildiğinden ziyade dersi verecek öğretmenlerin alanında ehil ve dindar kişilerden seçilmesinin önemine işaret ettiği görülmektedir. Katılımcının devlet eliyle verilecek din dersine ilişkin dersin öğretmenlerinin nitelikleriyle ilgili hususu öne çıkardığı görülmektedir.

İslam din dersinin sorumluluğu noktasında diğerlerinden farklı görüş bildiren katılımcılar da vardır. Farklı görüş bildiren katılımcı veli görüşleri şöyledir:

V_07: Dini cemaat versin. Bu konuda daha çok bilgili olduklarını düşünüyorum.

V_08: İslami kurumların vermesi daha uygundur. Sonuçta İslami bir kurumun görevlisi dini bilgiyi çocuklara çok daha iyi verir. Bir de herkes yaptığı işini yapmalı değil mi?

Katılımcılardan 2'si, İslam din dersinin sorumluluğunun dini cemaatlere geçmesi gerektiğini düşünmektedir. Katılımcılara göre İslam dersi dini kuruluşlar tarafından verilmelidir. Katılımcılar, İslam dersi noktasında dini cemaatleri devlete kıyasla daha bilgili ve alanda daha yetkin bulmaktadırlar.

Özgür bir süreç olarak tanımlanan din dersi bütün öğrenciler için kaçınılmaz bir eğitim fırsatı olarak görülmektedir. Schwillus din dersinin tek bir elden verilebilmesi için mutlaka dini bir cemaat tarafından verilmesi gerektiğini

belirtmektedir.³⁷³ Diğer taraftan İslam din dersinin sorumluluğu noktasındaki durumu Müslümanlar açısından değerlendiren Muhagheghi, hem İslam din eğitime yönelik yasal çerçeve hem dini cemaatlerin mevcut yapısının aileleri yasal açıdan güçsüz ve savunmasız bıraktığını belirtmektedir. Her ne kadar din derslerinin sorumluluğu noktasında belirsizlikler söz konusu olsa da Muhagheghi, İslam din derslerinin bizzat aileler tarafından desteklenilmesinin ve savunulmasının gerekliliğinden bahsetmektedir.³⁷⁴ Katılımcı velilerin, Muhagheghi'nin de belirttiği gibi, İslam din dersinin mevcut haliyle devlet tarafından verilmesini desteklediklerini ve savunduklarını ve yine dersin devletin kontrolünde devam etmesini istediklerini söylemek mümkündür. Hem dini cemaatlerin mevcut durumu hem de devlet eliyle verilen dersin veriminin; katılımcıların din derslerinin sorumluluğunu mevcut şekliyle savunmaktan yana görüşler bildirmelerine sebep olduğunu düşündürmektedir. Muhagheghi'nin de dikkat çektiği durum üzere; katılımcı velilerin, devlet sorumluluğunda bir din dersinin yanında daha güçlü durduğu anlaşılmaktadır. Buradan velilerin dini cemaatlerin hem dini anlayış biçimleri hem kendi aralarında anlaşamamaları hem de çatı kuruluş olarak organize sorunlarından kaynaklanan durumlar nedeniyle yıllar sonra henüz yeni kavuşulan İslam dersinin heyecanı ile devlet sorumluluğunda tek elden bir İslam dersinden yana oldukları sonucuna ulaşmak mümkündür. Schwillus'un, dersin tek elden verilmesi gerektiğine yönelik ifadesinden hareketle katılımcı görüşlerinden, devlet otoritesinden uzaklaştıkça tek elden bir ders imkanından söz edilemeyeşinden kaynaklanan sebeplerle devletin anlaşmazlıkları dengeleyici ve minimize edici bir unsur olarak görülme özelliğinin öne çıktığını söylemek mümkündür. Bu nedenle katılımcı yaklaşımlarının dini cemaat ve devletin kesin ayrımına, iş birliği yapmaması gerektiğine yönelik yaklaşımlardan ziyade; dersin tek elden yürütülebilmesine yönelik devlet otoritesinin bir araç ve bir imkan olarak görülmesinden yana yaklaşımlar olduğu anlaşılmaktadır.

³⁷³ Schwillus, *Religionsunterricht im Dialog*, s. 205.

³⁷⁴ Hamideh Mohagheghi, "Islamischer Religionsunterricht aus sicht der Muslime", *Was soll ich hier? Lebensweltorientierung muslimischer Schülerinnen und Schüler als Herausforderung für den Islamischen Religionsunterricht*, Harry Harun Behr, Christoph Boehinger, Mathias Rohe, Hansjörg Schmid (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2010, s. 225.

3.3.1.4. Velilerin Okul Dışında Çocuklarının Dini Eğitim Alması İle İlgili Görüşleri

Okulların dini eğitimin merkezi olarak görülüp görülemeyeceği ve okullarda verilen İslam din dersi ile velilerin dini eğitim noktasındaki ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığını tespit etmek amacıyla katılımcı velilere “Çocuğunuzun okul dışında bir dini eğitim alması gerektiğini düşünüyor musunuz, neden?” sorusu yöneltilmiştir. Araştırmaya katılan velilerin soruya verdikleri cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

V_01: Tabii ki de destek alması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü orada Kur'an öğretilmiyor. Kısa sureler öğretiliyor, ilmiyal bilgileri kısıtlı oluyor. Çocuğum için şükür deyip onla yetinip kalmak istemiyorum. Dışarıda da devamlı alması gerekiyor.

V_03: Tabii ki düşünüyorum. Çünkü okulda aldıkları din dersi daha çok temel dini bilgiler niteliğinde ve daha çok örnekler ve oyunlar ile veriliyor. O yüzden orada temel dini eğitimini tam manası ile aldığını düşünmüyorum. Özellikle Kur'an-ı Kerim öğrenme noktasında temel dini bilgilerin alt yapısı noktasında yeterli olmayacağını düşünüyorum.

V_06: Camiyi yeterli buluyorum. Kur'an-ı Kerim öğreniyor. Camideki hocalara da güveniyorum. Kendimin evde veremediği şeyi veriyorlar. Camideki hocalardan bazı şeyleri kafalarında daha çok benimsiyorlar. Bazen çocuğunuz sizi dinlemiyor da bir başkasını farklı bir konuda daha ilgisini çektiği için dinleyebiliyor.

V_09: Camide daha fazlasını öğreniyor. Okul yetersiz olduğu için camiye gidiyor. Dini terbiye, dini ahlak okulda yeterli değildir. Evde, camide çocuğın bütün hayatının alanında sürekli dini eğitim olması gerektiğine inanıyorum.

V_10: Okul dışı yolluyoruz çünkü okul yeterli değil. Çünkü camide Kur'an öğreniyorlar. Okulda Kur'an öğrenmiyorlar ayrıca ilmiyal ve meal anlatmıyorlar.

V_11: Okuldaki eğitimin yeterli olduğunu düşünmüyorum. Namaz nasıl kılınır, Kur'an nasıl okunur bunları orada öğrenmiyorlar.

Katılımcıların tamamı, çocuklarının okul dışında bir dini eğitim alması gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların İslam din dersi dışında bir dini eğitime ihtiyaç duyma sebeplerini; okulda Kur'an-ı Kerim'in okuyuşuna yer verilmemesinin yanı sıra okula kıyasla okul dışında daha fazla dini eğitim aldıkları şeklinde açıkladıkları görülmektedir. Okul dışında dini eğitimi gerekli gören görüşler incelendiğinde; katılımcılardan V_01 çocuğunu camiye gönderdiğini ve dini eğitim açısından camiye bir destek olarak gördüğünü ifade etmektedir. V_01'e göre camide Kur'an, kısa sureler ile ilmiyal bilgileri verilmektedir. Bu sebeple öğrenci camide dini eğitimini almak zorundadır. Katılımcılardan V_02, çocuğunun Kur'an öğrenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca katılımcı, çocuğunun dini gelişimi açısından camiye tamamlayıcı bir merkez olarak gördüğünü dile getirmektedir. Katılımcılardan V_03, okulda verilen İslam dersinin dinin temel bilgilerine yönelik olduğunu düşünmektedir. Katılımcıya göre temel dini eğitimin tam anlamıyla

verildiği yer camilerdir. Bu açıdan Kur'an öğretimi ve temel dini bilgilerin yeterliliği açısından İslam din dersi yeterli görülmemektedir. V_04'e göre ise okul dışındaki cami eğitimi, dinin öğrenileceği yer olarak tanımlanmaktadır. Katılımcıya göre okul çocuklara Kur'an okumayı öğretmediğinden dolayı yetersizdir. Katılımcı velilerden V_05, okul dışında bir dini eğitimi gerekli görmektedir. Katılımcı, dini cemaatlere karşı olumsuz yaklaşımından dolayı çocuğuna tamamlayıcı din eğitimini kendisi verdiğini ifade etmektedir. V_06'ya göre camiler dini eğitim için yeterlidir. Katılımcı bu yeterliliği camilerin Kur'an-ı Kerim'i öğretme fonksiyonu ile hocalarının güvenilirliğini ile açıklamaktadır. Camilerin bu yönüyle dini eğitimin tamamlandığı mekanlar olarak görüldüğü söylenebilir. Katılımcılardan V_07, okulun yeterli olmadığını, sınıflarının kalabalık olduğunu; V_08; okulun yeterli olmadığını, camilerin yeterli olduğunu aynı zamanda okulda zamanın kısıtlı olduğunu ve öğretmenlerinin yeterli olmadığını dile getirmektedir. V_09'a göre çocuklar camide okula kıyasla daha fazlasını öğrenmektedirler. Katılımcıya göre okulda dini ahlak yeterli düzeyde verilmemektedir. Katılımcılardan V_10 ile V_11 de diğer katılımcılarla benzer şekilde görüşler bildirerek; okulun yeterli olmadığını buna karşın çocukların camide ibadet, Kur'an, ilmi hal ve meal öğrenerek dini eğitim açısından yeterli hale gelebildiklerini ifade etmektedirler.

Katılımcıların, dini ihtiyaç ve beklentilerine daha uygun cevap vermesi sebebiyle çocuklarını okul dışında dini eğitimin yapıldığı camiye gönderdikleri görülmektedir. Camiler; Kur'an öğretimi, sure ve dua ezberi ile birlikte hem ahlak eğitimi hem de ibadet eğitiminin yoğun yapıldığı merkezler olarak veliler tarafından tanımlanmakta ve bu yönleriyle tercih edilmektedir. Bu durum çocukların, velilerin dini ilgi ve ihtiyacı doğrultusunda esas dini eğitimlerini camide alabileceklerini göstermektedir. Başka bir ifadeyle esas dini eğitimin yapıldığı merkezler olarak camiler görülmektedir. Bunun yanında okullarda verilen İslam din dersinin veliler tarafından dini eğitimin alternatifi değil; tamamlayıcı merkezi olarak görüldüğü söylenebilir.

Ceylan, ailelerin bakış açısından hareket ederek; çocukların, aileleri tarafından camiye gönderilme sebeplerini şu şekilde sıralamaktadır:³⁷⁵

- Ailelerin dini bilgi düzeylerinin düşüklüğü
- Camilerde verilen ders içeriklerinin (Kur'an okuma, ezber, ibadetler) ailelerin geleneksel eğitim anlayışlarına uygunluğu
- Camilerin muhafazakar İslam anlayışı
- Dini-kültürel ve milli kimliği koruma
- Geleneksel eğitim metotları
- Ailelerin dini eğitim verme görevi ve inançlı bireyler yetiştirme hedefleri

Ceylan'ın görüşlerinden hareketle, Almanya'da yaşayan Müslüman çocukların dini eğitimi üzerinde sayılan sebeplerden dolayı camilerin oldukça önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Ceylan'ın, çocukların camiye gönderilme sebeplerinde de dile getirdiği üzere, araştırmaya katılan velilerin, çocuklarına okul dışında bir dini eğitim aldırılmalarındaki önemli etkenlerin başında, camilerde verilen ders içeriklerinin Kur'an okuma, ezber, ibadetler, ilmiyal bilgileri yönüyle ailelerin geleneksel eğitim anlayışlarına uygun olduğu söylenebilir. Bu açıdan Ceylan'ın tespitleri ile araştırmadan elde edilen bulgular örtüşmektedir. Dolayısıyla okullarda verilen İslam dersinin, Müslümanların dini eğitim imkanı olarak katılımcı veliler açısından önemli fakat program ve içerik yapısı itibariyle dini ihtiyaç ve taleplere istenilen düzeyde cevap verememesi açısından yetersiz olduğu söylenebilir.

3.3.1.5. Velilerin İslam Din Dersi İle İlgili Olarak Devletten Beklentileri

İslam din dersi alan öğrencilerin velilerine, İslam dersine yapabileceği katkılar yönüyle devletten beklentilerini tespit edebilmek amacıyla “Alman devletinden İslam din dersi noktasındaki beklentileriniz nedir? Devlet velilerle nasıl bir iş birliği içinde olmalıdır?” şeklindeki sorular katılımcı velilere yöneltilmiştir. Katılımcıların sorulara verdiği cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

V_01: Dersin olması benim için büyük bir nimet. Keşke her okulda ve zorunlu olsa. Karne notu var da yine de daha da etkili olsa. Ders not ortalamasını etkilese. Ders saatini arttırabilirler ya da ekstra yapabilirler.

³⁷⁵ Rauf Ceylan, “Zur Bedeutung des Analysierens und Reflektierens”, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland. Fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele*, Bülent Uçar und Danja Bergmann (Hg.), V&R unipress, Göttingen 2010, s. 251.

V_02: Devlet Türk velilere bu dersin kötü olmadığını gösterebilir. Neler yapıldığını gösterebilirler, anlatabilirler. Din dersine gidiyorlar öyle kalıyor. İnsanların neden oraya katılıp katılmadığını görmüyorlar. Ben derse gönderdiğimde ilk başta bana büyük bir tepki gelmişti. Birçok kişi kötü anlamda etkiler diye göndermemişti. Ama ben deneyeyim iyi olmadığını görürsem o zaman tepki gösteririm demiştim. Dersi bir toplantı vs. ile olabilir insanlara anlatabilirler.

V_08: Okullarda çok daha fazla verilmesi gerekir. Herkes inancını gerektiği gibi öğrenmesi gerekir. Okullarda da çocuklara daha fazla zaman verebilirler.

V_09: Benim ilçemde iki okulda resmi din dersi olarak kabul edilmiş ve ders zorunlu yapılmış. Bütün okullarda böyle yaygınlaşmasını istiyorum.

Katılımcılardan bazıları (V_01, V_02, V_04, V_05, V_06, V_10, V_11) dersin mevcut durumundan dolayı oldukça memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğunun (V_01, V_02, V_03, V_04, V_05, V_07, V_08, V_09, V_11), devletin dersi teşvik etmesi yönünde çalışmalarda bulunması gerektiği yönünde beklentilere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Soruya ilişkin katılımcı görüşlerinin; araştırmanın velilere yönelik “4.5.1.1. Pilot Proje Kapsamında Verilen İslam Din Dersinden Memnuniyet” kategorisi altındaki dersten memnuniyetini ifade eden görüşlerle uyum gösterdiğini; dolayısıyla katılımcıların dersten memnun olma durumlarının devam etmesi adına devletin dersi destekleyici ve geliştirici roller üstlenmesi gerektiğinden yana oldukları anlaşılmaktadır.

Velilerden V_01'in görüşünde görüldüğü gibi bazı katılımcılar (V_04, V_05, V_06, V_11); okullarda İslam din dersinin verilmesini hatta dersin okuldaki varlığını dahi büyük bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir. Katılımcılar devlet tarafından İslam dersinin okullara kazandırılmasından dolayı oldukça memnundur. Katılımcıların İslam din dersinin okullardaki varlığının dahi devletin İslam din dersine yapacağı katkı açısından beklentilerini karşılamaya yettiğini ifade etmelerinin temelinde; dersin uzun yıllar boyunca Almanya'da yaşayan Müslümanlar için din eğitimi yolunda atılmış bir adım olarak görülmesinin şaşkınlığı ve heyecanının yattığı söylenebilir. Katılımcı görüşlerinden, dersin kamu okullarına kazandırılmasının devletin derse önemli bir katkısı ve desteği olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Devletin İslam din dersine yapacağı katkısını; dersin bütün okullarda yaygınlaştırılması (V_07, V_09, V_11), ders saatlerinin artırılması (V_01, V_04, V_07, V_08, V_11), dersin Müslüman ailelere tanıtımı yapılarak çocuklarının derse kazandırılmalarının sağlanması (V_02) şeklinde ifade eden katılımcıların; dersin daha ileriye götürülmesi ve geliştirilmesi adına ortak yaklaşımlar içinde olduğu söylenebilir. Katılımcılardan V_02 ile V_04'ün İslam din dersinin nasıl verildiğine, kim tarafından verildiğine, neler öğretildiğine ilişkin dersin Müslüman ailelere

tanıtılması amacıyla ailelerin devlet tarafından bilgilendirilmesini beklediği görülmektedir. Bu durum İslam din dersi hakkında ailelerin yeterli bilgiye sahip olmadıklarını düşündürmektedir. Katılımcıların ders hakkındaki bilgilerinin çocuklarını derse gönderdikten sonra edinilen tecrübeye dayalı bilgiler olduğu söylenebilir. Ayrıca çocuklarını İslam dersine gönderen velilere karşı, çocuklarını derse göndermeyen Müslüman ailelerin kuşkucu ve endişeli bakışlarının, katılımcıları bu yönde bir beklentiye yönelttiğini düşünmek mümkündür. Katılımcıların devletten beklentileri özetlendiğinde; dersin yaygınlaştırılması, ders saatlerinin çoğaltılması, dersin düzenli ders haline getirilmesi ile çocuklarını derse göndermeyen ailelerin ders hakkında bilgilendirilerek derse teşvik edilmesi yönündeki beklentilerinin, İslam din dersinden öğrencilerin daha fazla faydalanabilmesine yönelik isteklerinin bir göstergesi olduğu şeklinde düşünülebilir.

Katılımcılardan V_03'ün diğer katılımcılardan farklı yönde beklentilere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcı veli görüşü şöyledir:

V_03: Ders verecek öğretmenlerin daha güzel bir şekilde seminer mi ya da ek ders mi yerinde ders aldırarak buradaki Alman okullarının İslam bölümlerinde değil de gerekirse Türkiye'deki İlahiyat Fakültelerine gönderilerek onlara uzun dönemli seminerler verilerek buralarda ders vermelerini sağlamaları ve onları sık sık denetlemelerini isterim. İslam dersinde öğrencilerin neler öğrenmesini istedikleri noktasında veli beklentilerini dinlemeleri, İslam dersini veren öğretmenlerden bekledikleri nitelikler neler onları dinlemeleri ve bunları göz önünde bulundurarak İslam din dersi veren kişileri seçmelerini isterim.

Katılımcı, devletten velilerin beklenti ve ihtiyaçlarını dikkate alarak İslam dersine katkı yapmasını beklemektedir. Katılımcıya göre devlet; İslam din dersi veren öğretmenlerin daha iyi eğitilmesi için gerekirse onları Türkiye'ye göndererek eğitici seminerden geçirmeli ve öğretmenlerin periyodik aralıklarla denetlenmesi için çalışmalar başlatmalıdır. Katılımcıya göre İslam din dersi, velilerin bu dersten beklentileri göz önünde bulundurularak şekillendirilmelidir. Katılımcı, İslam din dersinin içeriği ile İslam din dersini verecek öğretmenlerin niteliği hususundaki beklentilerinin yerine gelmesini istemektedir.

Bütün katılımcı görüşleri değerlendirildiğinde; katılımcıların çoğunluğunun İslam din dersine yapacağı katkılar yönüyle devletten beklentilerinin; dersin teşvik edilerek geliştirilmesine ilişkin beklentiler yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcı ifadelerinden İslam din dersinin veliler tarafından ihtiyaç duyulan ve önem verilen bir ders olduğu anlaşılmaktadır. Velilerin, İslam dersine yönelik devletten beklentileri özetlendiğinde; Müslüman öğrencilerin dersten daha fazla faydalanması

ile daha fazla Müslüman öğrencinin derse kazandırılması adına dersin bütün okullarda yaygınlaştırması ve tanıtılması başta olmak üzere devletin İslam din dersini destekleyici ve yaygınlaştırıcı roller üstlenerek, dersin uzun vadede faydalı ve etkin olarak devam etmesi amacıyla velilerin istek ve beklentileri doğrultusunda geliştirici ve iyileştirici hedeflerle ilerletilmesi beklenmektedir.

3.3.1.6. Velilerin İslam Din Dersine Yönelik Olarak Okul Yönetiminden Beklentileri

Okul yönetimi dersin işleyişinde kuşkusuz önemli bir yere sahiptir. Okul yönetiminin; dersin yürütülmesi, desteklenerek geliştirilmesi, derse ilişkin sorunların tespiti ve çözümüne yönelik katkıları önemlidir. Okul yönetiminin İslam din dersinin uygulanmasında hangi açılardan destek olabileceğini, yönetimin derse karşı nasıl bir duruş sergilemesi gerektiğini tespit etmek amacıyla araştırmaya katılan velilere “Okul yönetiminin İslam din dersine hangi katkıyı yapmasını istersiniz?” şeklindeki soru yöneltmiştir. Katılımcı velilerin soruya verdiği cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

V_01: İslam dersi başladığında veli toplantısına katıldığımızda bizim müdürümüzün dinimizi anlatması Alman okulu olduğu için benim için çok önemli oldu. Biz şunları anlatacağız diye öğrettiklerini bize anlatmaları lazım. Bizim müfredattan haberimiz olsa, ne öğrettiklerini bilsek iyi olur. Sonuçta biz de ne önemli ne önemli değil diyebiliriz.

V_03: Şu ana kadar gördüğüm şey bana olumlu ve memnuniyet verici. Çünkü gerek din dersinin okul toplantılarında, velilerin toplantısında okul müdürünü de görüyoruz, oda bulunuyor, o da katılıyor. Şu ana okul yönetimi olarak yetersiz bir şey görmüyorum.

V_04: Bizim müdür zaten karşı değil ki. Bu sistemi okula getirtti. O yüzden sevinçliyiz.

V_05: İzin verilmesi, İslam dersinin görülmesi bile bizim için şaşırtıcıydı. Çok güzel. Bu kadarını bile beklemiyorduk. Veliler kendi aramızda da konuştuk, inanılmaz sevindik mutlu olduk. Bu bile bizim için büyük bir adımdır.

V_10: Zaten bir şeye karşı gelmiyorlar, her şeyi güzel. Okuldan yana bir problemimiz yok.

V_11: Memnunum. Alman okulunda İslam dersi verilmesi çok büyük bir olay. Yabancı bir ülkede bize değer verildiğini hissetmek güzel. Okuldan ve yönetimden memnunum. Tüm okullara yayılmasını beklerim.

Katılımcı velilerin tamamı, İslam din dersi noktasında okul müdürü ve yönetimiyle yaşadıkları herhangi bir olumsuz durumdan bahsetmemişlerdir. Katılımcılar, okul yönetiminin İslam din dersine yönelik olumlu tutumundan dolayı memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar ayrıca okul müdürlerinin derse ilişkin; İslam dersinin okul dersleri arasına girmesine izin veren (V_05), derse karşı olmayıp dersin okulda verilmesini bizzat sağlayan (V_04), veli toplantılarında velilerin yanında duran (V_01, V_03), dersi destekleyen (V_10) tavır ve

davranışlarından örnekler vererek okul müdürlerinin bu yöndeki tutumlarından dolayı oldukça memnun olduklarını dile getirmişlerdir.

Katılımcı görüşleri incelendiğinde; bazı katılımcıların okul yönetiminden dersin geliştirilmesini destekleyici bir takım isteklerinin olduğu görülmektedir. Okul yönetiminden katılımcılardan V_01, ders içerikleri hakkında bilgilendirilmeyi; V_02, öğrencilerin Almanca dini içerikli etkinlikler yapmasını sağlamalarını; V_03, cami ziyaretleri yapmalarını; V_06, öğrencilere namaz kılabilcekleri bir alan tahsis etmelerini ve derse saygı duymalarını; V_07, derse saygı duymalarını, destek olmalarını ve ders saatini fazlalaştırmalarını; V_08, derse daha fazla zaman ayrılmasını; V_09, dersin diğer derslerden farkının olmadığını göstermelerini; V_11, dersin bütün okullarda yaygınlaştırılmasını beklemektedir.

Katılımcı görüşlerinden hareketle, katılımcıların, okul yönetiminin İslam dersini teşvik edici ve destekleyici yöndeki tutumlarından dolayı memnun oldukları görülmekte ve bunun yanında dersin okul dersleri arasında yer almasını sağlayan çalışmaların velileri oldukça mutlu ettiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların, okul yönetiminden, dersin hedef ve amaçları doğrultusunda dersin gelişimini destekleyici her türlü pozitif katkılar yaparak derse ilişkin aktif roller üstlenmelerini bekledikleri söylenebilir. Katılımcıların görüşleri değerlendirildiğinde; okul yönetiminin, İslam din dersinin okul ortamında kabullenilebilirliğine yönelik dersi destekleyici yöndeki her türlü adım, çalışma, etkinlik ve faaliyetlerine ilişkin pozitif katkılarının, velileri memnun edecek önemli katkılar olduğu şeklinde özetlenebilir. Ayrıca okul yönetiminin, İslam dersine odaklanarak dersin Müslümanlar açısından önemli ve değerli olduğunu hissettirecek yöndeki çalışmalarının Müslümanlar tarafından oldukça önemsendiğinin altını çizmek mümkündür.

3.3.2. Velilerin İslam Din Dersinin Hedefine İlişkin Beklentileri

İslam din dersinin hangi hedefler doğrultusunda verilmesi gerektiği tartışmaları karşısında; Müslümanların İslam din dersinin hedeflerine dair görüş ve beklentileri, dersin hedeflerinin ihtiyaç ve beklentiler doğrultusunda belirlenmesi bakımından merak konusudur. Çocuklarını İslam dersine gönderen velilerin niçin bu dersi tercih ettiklerine dair düşünceleri, İslam dersi tecrübesi yaşayan velilerin bu tecrübeler doğrultusunda okullarda nasıl bir İslam dersi verilebileceği noktasındaki kanaatleri; İslam dersinin hedeflerine ilişkin tartışma sorularının cevap bulması açısından önem

kazanmaktadır. Bu nedenle araştırmaya katılan velilere; “Çocuğunuzu İslam din dersine hangi amaçlarla gönderiyorsunuz? Sizce din dersinin hedefleri ne olmalıdır? Dersin hedeflerini beklentinize uygun buluyor musunuz? Dersin öğrenci üzerindeki bıraktığı etkiyi nasıl değerlendiriyorsunuz?” şeklinde çeşitli sorular yöneltilerek dersin hedefleri noktasındaki veli beklentileri araştırılmıştır. Dersin beklenen hedeflerini ortaya çıkarmaya ilişkin sorulan bu sorulara katılımcı velilerin cevaplarıyla birlikte aşağıda uygun kategoriler altında sınıflandırılarak yer verilmektedir.

3.3.2.1. Velilere Göre İslam Din Dersinin Amacı

Velilerin çocuklarını İslam din dersine gönderme amaçları İslam din dersinin işleyişinin veli ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda yürütülüp yürütülmediği noktasında önemlidir. Bu nedenle velilerin çocuklarını İslam dersine hangi amaçlarla gönderdiklerini tespit etmek amacıyla araştırmaya katılan velilere “Çocuğunuzu İslam din dersine hangi amaçlarla gönderiyorsunuz?” şeklindeki soru yöneltilmiştir. Katılımcıların soruya verdiği cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

V_04: İslam'ın beş şartını yerine getirmemiz gerektiğini öğrenmelerini istiyorum. Hedefim Allah'ın bir olduğuna inanması ve Peygamber efendimizin de bizim peygamberimiz olduğunu beyinlerine girsin istiyorum.

V_05: Dinini öğrenmesi için, Müslümanlığın ne kadar güzel bir din olduğunu öğrenmesi için. Kendisini bir Müslüman gibi yaşaması gerektiğini bilmesi için.

V_07: Çocuklar din dersini daha çok iyi anlayabilmeleri, her şeyi daha iyi bilmeleri, daha iyi uygulayabilmeleri için yolluyorum.

V_08: Öncelikle dinini çok daha iyi öğrenebilmesi için. Biz anne ve baba olarak bazen yetersiz bilgi de verebiliriz. Dinini daha iyi kavrayabilmesi için, daha düzgün yaşayabilmesi için, dinini daha fazla sevebilmesi için.

V_09: En baş amacım; çocuğumun dini inancını öğrenip, dini inancını yaşamına uygulayabilmesi. Dini ahlak, dini terbiyeyle yetiştirmesi diğer hedefler.

Araştırmaya katılan velilerin çoğunluğunun (V_01, V_02, V_03, V_04, V_05, V_06, V_07, V_08, V_09, V_11) çocuklarını İslam din dersine gönderme sebebi olarak; dinini, inancını öğrenmesi, dininin farkına varması, Müslüman olduğunu anlaması, dini vazifelerinin olduğunu bilmesi, İslam'ın iyi bir din olduğunu anlaması, Müslüman yaşantısının anlatılması, dinin, inancın yaşama uygulanması şeklinde ifadeler kullandığı görülmektedir. Katılımcıların, çocuklarını İslam dersine gönderme amaçlarının, çocuklarının dini öğrenmeleri yönünde olduğu görülmektedir. İfade edilen görüşler ışığında velilerin çocuklarını İslam dersine gönderme amaçlarının; İslam dini hakkında bilgi edinmelerini sağlamak ile İslam'ın, Müslümanlığın ve inançlarının gereğini bilmelerini, öğrenmeleri ve uygulamalarını sağlamak olduğu

anlaşılmaktadır. İslam dersinin; çocukların İslam dinini anlamasında ve kavramasında, çocukları İslam'a yönlendirmede ve çocukların hayatıyla İslam'ı bütünleştirmede veliler tarafından önemli bir etken olarak görüldüğünü söylemek mümkündür.

Bu amaçların yanında dinin Almanca dilinde ifadesine yardımcı olması açısından da çocuklarının İslam din dersi almasını isteyenlerin de (V_02, V_03, V_04, V_10) olduğu görülmektedir. Katılımcılardan V_02, "Almanca dili ile dinimizi anlasın ve anlatsın. Türkçe dili ile anlıyoruz ve onlara da anlatıyoruz ama Almanca anlatmaya çalıştığımız zaman birçok noktada atlıyoruz."; V_03, "Dinini Almancada öğreniyorlar. Bu eğitimi verenlerin hedeflerine ulaştıklarını düşünüyorum."; V_04, "Almanca olunca daha kolay oluyor öğrenmek."; V_10, "Almanca'sını da öğrensin. Hem Türkçe'yi de anlasın hem Almanca'yı da. Çünkü Almanya'da hep Türkçe konuşmuyoruz." yönündeki görüşleriyle dinin Almanca dilinde anlaşılmasının önemine değindikleri görülmektedir. Katılımcılar, çocuklarının İslam dinini Almanca dilinde öğrenmelerini istediklerinden dolayı derse gönderdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan V_10'un derse öncelikli gönderme hedefinin dinin Almanca dilinde öğrenilmesi olduğu görülmektedir.

Katılımcı görüşlerinden hareketle bir değerlendirme yapıldığında; velilerin çocuklarını İslam dersine dinini tanıması, sevmesi, öğrenmesi ve yaşamına aktarabilmesi amacıyla gönderdikleri anlaşılmaktadır. Bu yönüyle velilerin dinini bilen ve yaşayan dindar bireyler yetiştirmek istediklerini söylemek mümkündür. Ayrıca İslam dersinin, çocuklar ve din arasında kurulacak bağda önemli bir aracı olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Bu açıdan bakıldığında; İslam dersinin, çocukların dinini öğrenebilmesi ve yaşamını dinine göre şekillendirebilmesine katkı sağlaması amacıyla velilerin dini eğitim ihtiyacı ve arayışları noktasında yeni bir imkan ve fırsat olarak görüldüğü söylenebilir. Öğrencilerin İslam dersine gönderilme amaçlarına yönelik veli görüşleri değerlendirilerek özetlendiğinde, dersin öğrencilerin dini gelişimlerinde etkili olması ve öğrencilerde dini sorumluluk kazandırmasına yönelik amaçlarının vurgulandığını söylemek mümkündür.

3.3.2.2. Velilerin İslam Din Dersinin Beklentilere Uygunluğu Konusundaki Görüşleri

Okullarda İslam dersiyle gerçekleştirilen din eğitiminin Müslüman bir toplumda anlam bularak benimsenebilmesi adına velilerin din eğitimi hedefleriyle İslam dersi hedeflerinin bağdaşıp bağdaşmadığının tespit edilmesi önemlidir. Bu nedenle araştırmaya katılan velilere “Okulda verilen İslam din dersi beklentinizi karşılıyor mu? Dersi beklentilerinize uygun buluyor musunuz? Size ders hangi açılardan uygun, hangi açılardan uygun değil?” şeklinde yöneltilen sorulara ilişkin katılımcı cevaplarına aşağıda yer verilmektedir:

V_02: Evet uygun. Sureleri öğrendiler, yazdılar. Çocukların okuyabilecekleri bir şekilde okudular.

V_03: Anlatımlar uygun. Peygamber hayatları olsun, Kurban Bayramı gibi bayramlarımız olsun, böyle onların akıllarında kalacak, hafızalarında yer edecek materyaller ile birleştirerek çocuklara güzel bir eğitim sunuyorlar. Özellikle etkinlikleri çocukların daha dikkatini çekecek şekilde, el becerilerini de geliştirecek ve akılda kalıcı şekilde etkinliklerle yapıyorlar.

V_04: Tabii ki beklentimize uygun. Bayramlarda takvim yapıyorlar, Kurban`da kurbanı anlatıyorlar, camilere gidiyorlar. Her dini öğrenmeleri için, görmeleri için kiliseye bile gidiyorlar. İlk defa böyle bir sistem ile böyle bir ders ile karşılaştık. Fazla beklentimiz yoktu ama beklentilerimizin üstünde, güzel bir çaba gösteriyorlar.

V_06: Beklentilerime uygun geldi. Kitaplarda İslamiyet`i değiştirmeden vermeye devam ederlerse bu benim için yeterli olur. Almanya`da, böyle bir yerde yaşayıp da İslam dersini okul müfredatına koymaları bile benim için yeterli geldi.

V_11: Beklentime uygun. Dini bilgileri veriyorlar. İslam`ın temelini öğretiyorlar. Dediğim gibi dersin okulda olması bile iyi bir gelişme.

İslam din dersi hedeflerinin katılımcı velilerin beklentilerine uygun olup olmadığına ilişkin sorulan soru karşısında katılımcıların çoğunluğu (V_01, V_02, V_03, V_04, V_05, V_06, V_10, V_11) dersin hedeflerini kendi hedef beklentilerine uygun bulduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar dersin dini bilgi aktarımı noktasındaki hedeflerinin kendi hedefleriyle örtüştüğünü ifade etmişlerdir. Bazı katılımcıların; Kurban Bayramı, peygamberlerin hayatı, sure öğretimi gibi ders içerikleri üzerinden örneklendirmelere giderek dersin dini bilgileri aktaran yönüne işaret ettikleri görülmektedir. Katılımcı veliler, dersin hedeflerinin beklentilere uygunluğuna ilişkin görüşlerini, gerekli dini bilgilerin yeterli şekilde aktarılması doğrultusunda ifade ettikleri söylenebilir. İslam din dersinin okullardaki varlığının dahi beklentilerini karşılamaya yettiğini ifade eden bir kısım velilere göre (V_01, V_05, V_06, V_11), İslam dersinin okullarda verilmesi bile hedefleri karşılamada önemli bir etken olarak görülmektedir. Ders hedeflerinin beklentilerine uygunluğunu ifade eden katılımcı velilerden V_01, bu dersin bazı açılardan geliştirilmesi

gerektiğini de dile getirmektedir. Katılımcı; “Dördüncü sınıf öğrencisine dördüncü sınıfa göre İslam dersi versinler. Birinci sınıfta değil ki bunlar. Hala Kelime-i Şehadet’in anlamını öğreniyorlar. Tabii ki onların anlamını bilmesi gerekiyor. Çocuk onları bilmezse olmaz ama dördüncü sınıfta hala birinci sınıfta öğrendiklerini sorması tuhaf.” şeklindeki görüşüyle ders seviyesinin, sınıf düzeylerine göre ağırlaştırılması gerektiğini dile getirmektedir. Katılımcı, 1. sınıf öğrencisine 1. sınıf düzeyindeki dini bilgilerin verilmesini uygun bulduğunu belirtirken; 4. sınıf öğrencisine 1. sınıf düzeyindeki bilgilerin verilmeye devam edildiğini dile getirmekte ve bu durumu eleştirmektedir. Bu nedenle katılımcıya göre dini bilgiler öğrencilerin yaş ve gelişim seviyelerine uygun şekilde geliştirilerek verilmelidir.

Katılımcı velilerden 3’ünün ders hedeflerinin beklentilerine uygunluğu açısından diğerlerinden farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Farklı görüş bildiren katılımcı veli görüşleri şu şekildedir:

V_07: Çok ayrıntılı anlatmadılar, çocuklar eksik kaldı. Daha çok talep olsa, daha istek olsa, daha çok saat verilse, çocuklar daha çok şeyler öğrenseler. Dinimizden daha çok anlatılmasını isterdim.

V_08: Bir şeyi ne kadar çok yaparsanız o kadar çok öğrenirsiniz düşüncesindeyim. Nasıl Almanca dersini haftada üç kere veya beş kere yapıyorsa din dersi de bu şekilde olması gerekir ki çocuk dinini de o şekilde öğrenebilsin.

V_09: Şu aşamada karşılamıyor. Haftada bir saat din dersi var. Ders saati açısından yetersiz.

Katılımcılar, dersin bekledikleri hedeflere uygun bir ders olarak gerçekleşmediğini ifade etmektedirler. Katılımcıların derse ayrılan sürenin yetersizliğinden yakındığı görülmektedir. Ders saatinin haricinde katılımcılardan V_07, dersin yüzeysel işlendiğinden de bahsetmektedir. Katılımcılar, ders saatinin artırılması halinde çocuklarının daha çok dini bilgiye sahip olacağını düşünmektedir. Bu nedenle din dersinin katılımcıların ihtiyaç ve beklentilerine uygun hale getirilebilmesinde ve dersin istenilen hedeflere ulaştırılmasında ders saatinin artırılması önemli görülmektedir.

Bütün katılımcı görüşlerinden hareketle, İslam din dersinin hedeflerinin velilerin beklentilerine uygun olduğu görülmektedir. Velilere göre ise ders öğrencilere İslam’ı, İslam’ın temel esaslarını öğretmekte, öğrencilere bu noktada dini bilgi ve beceriler kazandırarak öğrencileri dine yönlendirmektedir. Bu yönüyle dersin veli hedefleriyle uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca velilerin İslam din dersinin hedefleriyle örtüşen yaklaşımlara sahip olmalarını; Müslümanların dini eğitime

verdikleri önemin bir ifadesi olarak İslam din dersinin Almanya'daki kamu okullarında sınıf ortamına kadar girmesinin sevinç ve hayret verici tezahürlerinin bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. Geçmişte olmayan böyle bir imkanın çocukların dini eğitimleri için bugün sağlanmasının velileri oldukça memnun etmeye yettiği anlaşılmaktadır.

3.3.2.3. Velilerin İslam Din Dersinin Öğrenci Üzerindeki Etkisi Konusundaki Görüşleri

İslam din dersini alan öğrencilerin velilerinin tecrübe ve gözlemlerine dayanarak; çocukları tarafından dersin ne oranda kabul gördüğüne, dersin çocuk üzerinde bıraktığı etkilerin veliler tarafından nasıl değerlendirildiğine ilişkin veli görüşlerini tespit etmek amacıyla velilere “İslam din dersinin çocuğunuz üzerindeki etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?” şeklindeki soru yöneltilerek İslam dersinin veliler nazarında öğrenciler üzerinde bıraktığı etkisi araştırılmıştır. Katılımcı velilerin soruya verdikleri cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

V_03: İslam din dersine gittikten sonra camiye de gidiyor ama camideki geri dönüşümleri çok fazla olmuyor ama İslam din dersinde bir peygamber hayatı olsun, bir konu olsun Almanca anlatıldığı zaman eve geldiğinde hevesli bir şekilde gelip evde anlattığını ya da yapmış olduğu etkinliği gösterdiğini farkedebiliyorum. O bakımdan da eğitim verenlerin hedeflerine ulaştıklarını düşünüyorum.

V_05: Dini konuda her şeyin bilincinde oldu. Okulda öğrendiği şeyleri gelip zevkle bana anlatıyor. Anne bunu yapmamamız gerekiyormuş diyor ve o yapmamamız gereken şeyleri yapmıyor. Anne saygı göstermemiz gerekiyormuş diyor. Mesela kurban bu yüzden kesiliyormuş diyebiliyor. Derse çok severek gidiyor. Çarşamba sabahları uyandığı zaman anne bu gün İslam var diyor ve severek gidiyor ve gelip heyecanla bana anlatıyor. Hz. İbrahim'i anlatıyor, ilk peygamberliği anlatıyor.

V_06: Birçok şeyi öğreniyor ve farkında olmadan benimsiyor. Daha inançlı oldu. İnançlı derken, anneye babaya karşı saygılı olması gerektiğini biliyor. Çünkü bizim dinimizde bu çok belirtiliyor. Sonra Allah'a karşı sevgiyi öğrenmesi önemli. İnsanlardan değil de Allah'tan korkması, her zaman bunu ben de dile getiririm. Öğrendiği şeyi gelir anlatır. Ben bu gün bunu öğrendim der. Şu duayı öğrendim, sen biliyor musun, benimle yapar mısın, birlikte yapabilir miyiz der. Türkiye'ye gittiğimizde de bildiklerini annemle ya da babamla paylaşır.

V_07: Sürekli sorular soruyorlar. Benim bilmediğim şeyleri öğrendiler. Çocuklar eve girip namaz kılmaya hevesleniyorlar, namaz kılmak istiyorlar. Sureleri öğrenmek için daha çok hevesleniyorlar, Oruç tutmaya hevesleniyorlar. Çocuklar Kuran'ın ne kadar önemli olduğunu öğrendiler. Sureleri öğrenmeye başladılar. İman'ın şartlarını öğrendiler.

İslam din dersinin öğrenci davranışları üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla sorulan soruya araştırmaya katılan velilerin çoğunluğu (V_01, V_02, V_03, V_04, V_05, V_06, V_07, V_09, V_10, V_11) İslam dersinin çocukları üzerinde olumlu bir etkisinin olduğundan bahsetmişlerdir.

Velilerin çoğunluğu, çocuklarının bilgilerinin arttığını ve derste öğrendikleri bilgileri gelip kendileriyle heyecanla paylaştıklarını gözlemlendiklerini dile getirmişlerdir. Veliler, İslam din dersine katılan çocuklarının derste işledikleri konuları ailelerine istekli ve heyecanlı anlattıklarını belirtmektedirler. Katılımcı ifadelerinden, çocukların İslam dersinden edindiği bilgilerle daha bilinçli ve neye inandıklarının farkında bireyler olma yönünde katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca katılımcılardan V_02 ile V_03'ün; V_02'nin *"Tabii ki olumlu gördüm. Bana her konuşulan ya da her anlatılan şeyleri gelip anlatıyor. Ama camide öğrendikleri zaman hemen gelip anlatmıyordu. Ama okulda anlattıkları zaman hemen gelip bana anlatıyordu."* şeklindeki ifadesinde görüldüğü gibi çocuklarının camideki dini eğitime kıyasla okulda verilen İslam dersinden daha fazla geri bildirim aldıklarına vurgu yaptıkları görülmektedir.

Katılımcılardan bazılarının dersin öğrenci üzerindeki etkisi açısından dersi başka yönüne de değindikleri görülmektedir. Bu katılımcı görüşleri şöyledir:

V_01: Fatiha'nın anlamını Türkçe çevirip söyleyemezsen çocuk hem Türkçe, hem Almanca, hem Arapça söylüyor. Almanca da bu anlama geliyor diye söyleyerek beni çok etkilemişti.

V_04: Çocuğum Türkçe bildiklerini Almanca kelimeleri ile de öğrenmiş oldu.

İslam dersinin öğrencilerin üzerindeki etkisine Almanca dili açısından da değinen bazı katılımcıların (V_01, V_3, V_04, V_09, V_10, V_11) dersin Almanca dilinde öğrencilere ifade kabiliyeti kazandırması açısından çocuklar üzerinde bir etkisi olduğuna dikkat çektikleri görülmektedir. Katılımcılar dersi, dinin Almanca dilinde imkanı olarak görmektedirler. Bu yönden dersin, öğrencilere İslam'ın Almanca dilinde ifade edilmesi ve din hakkında konuşabilme imkanı da verdiğini söylemek mümkündür.

Katılımcılardan biri (V_08) çocuğunun cami eğitimi aldığından dolayı dini bilgilere zaten hakim olduğunu, çocuğu üzerinde derse ilişkin herhangi bir değişim gözlemleyemediğini ifade etmiştir.

Veli görüşlerinden hareketle; İslam din dersinin, öğrencileri dinini anlatmaya, paylaşmaya, öğrenmeye ve uygulamaya motive ve teşvik edici yönde olumlu etkiler bıraktığını, dersin, öğrencilerin dini bilgi ve inançlarına yönelik daha bilinçli ve farkında olmasına imkan sağladığı yönünde etkiler gösterdiğini söylemek mümkündür. İslam din dersi çocukları konuşmaya ve öğrendiklerini çevresi ile paylaşmaya teşvik ettiğinden; dersin aynı zamanda çocukları canlandırıcı, rahatlatıcı

ve teskin edici etkiler gösterdiğini görmek de mümkündür. Velilerin araştırma boyunca dersin Almanca dilinde verilmesine ilişkin sahip olduğu görüşlerinden hareketle; öğrencilerin dersi paylaşma, aktarma, ders hakkında konuşma isteklerinin ve heyecanlarının sebebini, dersin Almanca dilinde anlatılmasından dolayı öğrenciler tarafından daha kolay anlaşılmasına ve dersin ilgi çekici yöntemlerle işlenmesine bağlamak mümkündür. Öte yandan İslam din dersinin çocukları üzerindeki olumlu etkisini görerek bu etkiyi tanımlayan velilerin de; dersin, öğrencinin derse etkin katılımını sağlayan ve öğrencileri tatmin eden bir ders olma boyutunu da ortaya çıkardığı söylenebilir.

Yölek-Cantay'a (2010) göre çeşitli dinlere ve seküler görüşlere sahip çoğulcu bir toplum modelinde inanç temelleri dine ait sağlam bilgilerle oluşmaktadır. Bu bilgiler bireye dil, ifade ve iletişim yeteneği kazandırmaktadır.³⁷⁶ Yölek-Cantay'ın dini eğitimin kazandırdıkları üzerine yaptığı analizinde; dini bilgilerin dil, ifade ve iletişim yeteneği ile diyalog yetkinliği kazandırması yönündeki ifadelerinin araştırma bulgularıyla örtüştüğü görülmektedir. Bu tespitler ışığında; dersin öğrencilerde bir farkındalık oluşturma nedeniyle öğrencilerin kendilerini ve dinlerini daha iyi ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Güner de, okullarda İslam din dersinin verilmesinde kimlik ve öz güven gelişimini dersin önemli amaçları arasında sayarak İslam din dersinin diğer dersler gibi normal bir okul dersi olarak kabul görmesi sonucunda öğrencilerin görüşlerini daha iyi ifade edebildiğini ve soyut kelimelerin öğrenciler tarafından kullanılabilirliğini belirtmektedir. Güner'e göre öğrenciler din dersi ile aynı zamanda Almancalarını da geliştirme imkanı bulmaktadır.³⁷⁷ Güner'in hem öğrencilerin kendilerini daha iyi ifade etmesi açısından hem de Almancalarının gelişmesi açısından dersin öğrenciler üzerindeki olumlu etkisine ilişkin görüşlerinin de araştırma bulgularıyla örtüştüğü görülmektedir.

Katılımcı görüşleri değerlendirildiğinde, dersin, öğrencilere dini bilgi, beceri ve davranışlar noktasında pozitif katkılar sağlayarak öğrenciler üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Dersin öğrencilerin dini bilgilerini artırdığını,

³⁷⁶ Hasiybe Yölek-Cantay, *Islamische Bildung im säkularen Staat*, Band 15, Tectum Verlag, Marburg 2010, s. 126.

³⁷⁷ Orhan Güner, "Der Schulversuch Islamischer Religionsunterricht", *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.), Peter Lang, Frankfurt 2011 s. 460.

öğrencilerde dini bilinç oluşturmaya yardımcı olduğunu ve dini ilgilerini güçlendirdiğini diğer bir ifadeyle öğrencilerin dini ilgi ve duyarlılıklarını artırdığını söylemek mümkündür.

3.3.3. Velilerin İslam Din Dersinin İçeriğine İlişkin Beklentileri

Müslüman öğrencilere yönelik verilen İslam din dersinin, Müslüman toplumun beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için dersin içeriğine ilişkin görüş ve beklentilerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Müslümanların dini ihtiyaç ve beklentilerinin tespiti için araştırmaya katılan velilere; dersin içeriğinde hangi konuların özellikle yer alması gerektiği, hangi konulara yer verilmemesi gerektiği, din dersi kitaplarının kimler tarafından hazırlanması gerektiği, camilerde verilen din dersleri ile okulda verilen İslam din dersi içeriklerinin veliler tarafından nasıl değerlendirildiği ile din dersinin mezheplere göre nasıl yapılması gerektiği hususlarında çeşitli sorular yöneltilmiş ve bu sorularla birlikte sorulara katılımcılar tarafından verilen cevaplar aşağıda uygun kategoriler altında sınıflandırılmıştır.

3.3.3.1. Ders İçeriği İhtiyaç Analizi

Okullarda verilen İslam din dersinin Müslüman öğrencilere yönelik hangi içeriklerle verilmesi gerektiğinin tespiti araştırma sonuçlarıyla mümkündür. İslam din dersinin içeriğine yönelik velilerin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini araştırmak amacıyla katılımcı velilere “En çok hangi konuların ders içeriğinde yer almasını istersiniz? Hangi konular ihmal edilmemeli? İman-İbadet-Ahlak alanlarına göre dini eğitimde öncelikle hangi alana önem verilmeli? Öğretilmesini istemediğiniz konular var mı? Varsa neden öğretilmesini istemezsiniz? Hristiyanlık, Yahudilik hakkında bilgiler verilmeli mi, neden?” şeklindeki sorular yöneltilerek dersin içeriğine ilişkin katılımcı veli görüşleri tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan velilerin sorulara ilişkin görüşleri aşağıda uygun kategoriler altında sıralanmaktadır:

3.3.3.1.1. Velilere Göre İslam Din Dersinde İman-İbadet-Ahlak Öğrenme Alanlarının Önemi ve Öğretilmesi İstenmeyen Konulara İlişkin Veli Görüşleri

İslam din dersinde hangi konu alanlarının diğerlerine göre öncelikli gelmesi gerektiğinin tespitine dair araştırmaya katılan velilere “İman-İbadet-Ahlak konu alanlarına göre dini eğitimde öncelikle hangi alana önem verilmelidir?” sorusu ile öğretilmesi istenmeyen konuların tespitine yönelik “Öğretilmesini istemediğiniz

konular var mı? Varsa neden öğretilmesini istemezsiniz?” sorusu yöneltmiştir.

Araştırmaya katılan velilerin sorulara verdikleri cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

V_01: İman, İbadet. Önce çocuğum bir inansın, inançlı olsun.

V_05: İman benim için ilk sırada, imanlı olması benim için çok önemli. İkinci İbadet. Zaten imanlı olursa diğer ikisinin kendiliğinden geleceğini düşünüyorum. Aslında üçü de çok önemli benim için ve ayırt edemeyeceğim şeyler.

V_08: İman, ibadet, ahlak. Çünkü iman olmazsa ibadet olmaz, ahlak da genelde ailenin çocuğuna verdiği bir şeydir. Ama aile çocuğuna ne verirse ahlaki yönden de o tarafa yönlendirebilir. Ama iman olmazsa ibadet de olmaz diye düşünüyorum. Onun için iman önce gelir, çocukları daha fazla bağlayabilmek için.

V_11_ İman, ibadet, ahlak. İmanlı olurlarsa namazlarını kılarlar, oruçlarını tutarlar. Ahlak da gelir sonrasında. Ama iman olmazsa bunlar zor olur. Ahlak da zor olur.

Katılımcı velilerin çoğunluğu (V_01, V_05, V_08, V_09, V_10, V_11) iman konu alanını ilk sıraya koymaktadır. Katılımcılara göre iman-inanç ağırlıklı verilecek eğitimin, ibadet ve ahlak noktasındaki alanı tamamlayabileceği, öğrencilerin inanç eğitimi ile inanç ve iman gereği ibadetlerini yerine getiren ve ahlaki sorumluluklarını bilen bireyler olarak ilerleme yolunda olabileceği dile getirilerek bu yönde yetiştirilmesinin diğer dini pratik ve ahlaki sorumlulukları yerine getirme noktasında daha teşvik edici olabileceğine vurgu yaptıklarını söylemek mümkündür.

Bazı katılımcıların ise öncelikli konu alanına ilişkin farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Bu konudaki katılımcı görüşleri şöyledir:

V_03: Birinci sıraya ahlak koyulmalı. İkinci sırada iman ve sonrası ibadet noktası. Çünkü çocukların yaşadıkları ortam, okul çevreleri de düşünüldüğü zaman önce gerekli olan İslam ahlakı, özellikle Müslüman çocukların. İslam ahlakını verdikten sonra İslam ahlakı ile birlikte iman ve ibadet iç içe olduğu için İslam ahlakını yeterli derecede verdiğimiz zaman, gerisinin de hem ailenin desteği ile hem farklı yerlerden, kaynaklardan alınan eğitim ile tamamlanabileceğini düşünüyorum. Ahlak ağırlıklı olursa daha faydalı olacağını düşünüyorum. Öğretmenler tarafından verilmesi, resmi bir kurumun altında bu bilgilerin verilmesi çocuklar açısından daha etkili olur.

V_04: Önce ahlak. Çünkü bu devrin çocuklarının ahlaka çok ihtiyaçları var. İbadet ve iman.

Bir kısım katılımcı velinin (V_03, V_04, V_06, V_07) ahlak konu alanını ilk sıraya koyduğu görülmektedir. Katılımcılara göre çocukların ahlaki gelişimleri açısından daha fazla ahlaki eğitime ihtiyacı olduğundan ahlak konu alanı ön planda olmalı ve ders öğrencilere ahlaki davranışlar kazandırmaya yönelik katkılar sağlamalıdır. Katılımcılardan V_03; ahlaka dair konuların ilk sırada yer alması gerektiğini ifade ederken buna gerekçe olarak resmi kurumların ahlak eğitimi vermelerinin çocuklar üzerinde daha etkili olabileceğini dile getirmektedir.

Katılımcıların konu alanlarına ilişkin yaptığı sıralamada ibadet konu alanının ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. İman konu alanını ilk sıraya koyan

katılımcıların çoğunluğu ile birlikte katılımcılar (V_01, V_04, V_05, V_08, V_10, V_11) ibadet konu alanını ikinci sırada ağırlıklı verilmesi gerektiği ifade etmişlerdir.

İbadet konu alanını ilk sıraya koyan katılımcı sayısı ise 1'dir (V_02). Bir katılımcı (V_02) haricinde ibadet konu alanını ilk sıraya koyan başka katılımcı olmamıştır.

Katılımcıların derste öğretilmesini istemedikleri konuya ilişkin görüşleri ise şöyledir:

V_04: Öğretilmesini istemediğim konular yok. Dinimizin her konusu çok güzeldir ve gereklidir.

V_06: İslam dini hakkında her şeyin öğretilmesini isterim. Öğretilmesini istemediğim bir şey yok.

V_09: Öğretilmesini istemediğim konu yok, karşıma yanlış bilgi, gereksiz bilgi çıkmadı.

V_10: Öğretilmesini istemediğim bir konuyla karşılaşmadım.

Katılımcı velilere derste öğretilmesini istemedikleri konuların olup olmadığına dair yöneltilen soruya katılımcıların tamamı derste işlenmesini istemedikleri bir konunun olmadığı ve istemedikleri konular noktasında henüz bir tecrübe de yaşamadıkları yönünde cevaplar vermişlerdir. Buradan hareketle derste işlenmesi özellikle istenmeyen konuların velilerin ders tecrübeleri doğrultusunda henüz söz konusu olmadığını söylemek mümkündür. Bu durum şimdiye kadar işlenen konu içeriklerinin; velilerin istemediği, hoşuna gitmediği konulardan oluşmadığını göstermektedir.

İslam din dersinin iman-ibadet-ahlaka yönelik konu alanlarının ders öğretim programında hangi oranda yer alması gerektiğine dair katılımcıların konu alanı sıralamasına ilişkin görüşlerinden hareketle; katılımcıların iman konu alanı üzerinde daha ağırlıkları durdukları bu nedenle bu alana dair beklentilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcılara göre İslam din dersinin öğrencileri öncelikle inançlı bireyler olmaları yönünde eğitmesi gerekmektedir. Katılımcıların imandan sonra ikinci odaklandıkları noktanın ise ibadet konu alanı olduğu görülmektedir. Katılımcılar iman ve ibadet ilişkisini öne çıkararak inanç ve ibadet bütünlüğünün sağlanması gerektiğine dikkat çekmekteydiler. Burada Muhagheghi'nin Almanya'da Müslüman ailelerde geleneksel din eğitimi anlayışı hakimiyetine ilişkin tesptileri söz konusu edildiğinde Muhagheghi, Müslümanların din eğitimi anlayışlarının Kur'an-ı

Kerim'i okuma ve ezberleme, namaz, oruç gibi ibadetlerin eğitimine yönelik olduğunu dile getirmektedir.³⁷⁸ Buradan hareketle katılımcı velilerin, dersin temel dini bilgi odaklı, İslam'ın temel ilke ve esasları doğrultusunda kişiyi Müslüman yapan temellere yönelik verilecek bir eğitim olması yönünü öne çıkardıklarını anlamak mümkündür.

Katılımcı veliler bu sıralamayı yaparken bahsi geçen tüm konu alanlarının aslında birbiriyle ilişki içinde bir bütünlük arzettiğine de işaret etmişlerdir. Bu nedenle sayılan bu konu alanlarının birbirinden önemli ve ayrılmaz bağlarla birbirine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların İslam dersi içeriği noktasında öğretilmesi istenmeyen veya ders hedeflerine uygun olmayan konulara ilişkin sorulan araştırma sorusu karşısında olumsuz bir görüş bildirmedikleri görülmektedir. Bu durumda mevcut İslam din dersi içeriklerinin katılımcı beklentilerine uygun olduğunu, dersin içeriklerine yönelik olumsuz düşüncelerin olmadığını söylemek mümkündür. Aileler her ne kadar geleneklerindeki cami odaklı dini eğitim anlayışına alışık olsalar da buna rağmen velilerin, çocuklarını İslam dersine gönderme istek ve heyecanları görülmektedir. Ayrıca İslam din dersine giden öğrenci sayısının her geçen gün artması Müslümanların mevcut İslam din dersi içerik ve hedefleriyle barışık olduklarını göstermektedir. Burada ders içeriğinin iman-ibadet-ahlak üçgeninde dinin benimsetilmesine ve yaşatılmasına yönelik şekillendirilerek veli ihtiyaç ve beklentilerine daha iyi cevap verecek şekilde geliştirilmesi gerektiğini söylemek mümkündür.

3.3.3.1.2. Velilerin İslam Din Dersi İçeriğindeki Hristiyanlık, Yahudilik ve Diğer Dinler Hakkındaki Görüşleri

Federal Almanya'nın çoğulcu toplum yapısından dolayı toplumun barış içinde bir arada yaşamasına katkıda bulunması amacıyla din dersi program yapısı diğer dinler hakkında bilgi vermeyi içeren bir yapıya sahiptir. Din dersi programı çerçevesinde diğer dinler hakkında bilgi verilmesinin, dersin içeriğini oluşturan bir konu alanı olması nedeniyle katılımcı velilere "İslam din dersi içeriğinde Hristiyanlık, Yahudilik hakkında bilgiler verilmeli midir, neden?" sorusu yöneltilmiş

³⁷⁸ Mohagheghi, "Islamischer Religionsunterricht aus sicht der Muslime", s. 224.

ve katılımcı velilerin konu hakkındaki görüş ve beklentileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcı görüşleri şöyledir:

V_02: Bir ara din dersinde Paskalya'yı öğrettiler. Ben burada doğup büyüdüm. Benim eşim Türkiye'den geldi. Kızım ilk Paskalya'yı anlattığında epey rahatsız olmuştu. O derste neler öğreniyorlar haberin var mı diye esim baya kızmıştı. Ben dur bakalım Paskalya'yı neden anlatıyor dedim. Çünkü mevsimi, zamanı geldi, yumurta bayramı oluyor, Paskalya o yüzden konuşuluyor diye anlatma ihtiyacı duydum. Bu genelde oluyor. Yoksa sorun yok, buradaki şeyleri de öğrenebilirler.

V_04: Hristiyanlık, Yahudilik dinleri hakkındaki bilgilendirmeler beni rahatsız etmez. Çünkü öğrensinler ki kendilerini ifade edebilsinler. Sizin dininizde bu varsa, bizim dinimizde bu var diye karşılaştırmayı yapabilsinler.

V_06: Hristiyanlık, Yahudilikle ilgili temel bilgiler tabii ki verilsin ama İslam dinine göre verilsin. Gerçekten, değiştirilmeden verilsin isterim.

V_08: O konular beni rahatsız etmez. Çocuklar her şeyi bilsin ve doğruyu yanlış ona göre seçsin. Yargılamadan önce bilmek gerekir her zaman.

V_10: Din dersinde değinebilirler. Onlar da böyle yapıyorlar, değiniyorlar ama biz yapmıyoruz. Dinleri karşılaştırabilirler. Onları da öğrensinler, bilsinler.

V_11: Bilgi verilebilir. Almanya'da yaşıyoruz sonuçta. Kiminle yaşadığımızı bilmemiz için verilebilir.

İslam din dersi programında Hristiyanlık ve Yahudilik hakkındaki dini bilgilere yer verilip verilmemesi gerektiği hakkındaki soruya katılımcı velilerin çoğunluğu (V_01, V_02, V_03, V_04, V_06, V_07, V_08, V_10, V_11), derste bu tür bilgilere yer verilebilir yönünde görüş bildirmişlerdir. Katılımcılardan V_04 ile V_10; diğer dinlere ait bilgilerin ders programında yer almasını, çocuklarının, İslam dini ile diğer dinleri karşılaştırabilmesi açısından önemli bulmaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun diğer dinler hakkındaki bilgilendirmeyi içinde yaşanılan ortamın doğal bir sonucu olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Katılımcılardan 3'ünün diğerlerinden farklı açılardan görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Bu görüşler şöyledir:

V_03: Ama çocukların aklını karıştırabilecek, Alevilik olsun, farklı dini akımlar olsun vs. bu konuların küçük yaşlarda özellikle 4. sınıfa kadar olan dini bilgiler dersinde verilmesini sakıncalı düşünüyorum.

V_05: Biraz yaşı ilerledikten sonra dinini tam benimseyip tam anladıktan sonra tabii ki onu da öğrenebilir, saygı duyabilir. Çocuğum şu an çok küçük olduğu için pek bahsedilmesini istemem, yaşı küçük olduğu için kafasının karışmasını istemem.

V_09: Bilgilerin detayına girmediler. Sadece peygamberlerinden bahsettiler. Detayına girilmediği için bir şey diyemeyeceğim. Müfredata tabii ki yanlış bilgi verilmesi sıkıntı oluşturur. Müfredatın o yüzden ciddi hazırlanması, hazırlanmasında İslam dini temsilcilerinin bulunması gerekiyor.

Katılımcı V_03, ilkokul düzeyindeki ders içeriğinin; Alevilik veya farklı dini akımları içeren konulardan uzak olması gerektiğini düşünmektedir. Katılımcı, çocukların bu tür konuları henüz anlamaları için ilkokulun çok erken bir dönem

olduğunu ve dolayısıyla bu dönemde bu tür konulara değinmenin çocuğun kafasında karışıklık yaratabileceği endişesinden dolayı sakıncalı olabileceğini düşünmektedir. Katılımcılardan V_05 de benzer şekilde, İslam dersinde diğer dinlere ilişkin bilgilerin verilmesine sıcak bakmakla birlikte bu tür bilgilerin ilkokul çağındaki bir çocuk için henüz erken olduğunu, çocuğunun kafasının karışması ihtimaline karşı bu tür bilgilerin biraz daha ileri yaşlarda verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. V_09 ise, derste diğer dinlere ilişkin bilgilerin detayına girilmeden verildiğini, detayına girilmediği için de bir şey söylemenin güç olduğunu dile getirmektedir. Katılımcıya göre müfredatta yer alan diğer dinlere ilişkin bilgiler; İslam dini temsilcileri ile hazırlanmalı, yanlış bilgiler içermemelidir. Derste diğer dinlere ait bilgilere yer verilmesine ilişkin katılımcılardan doğrudan bir olumsuz tavır görülmesi de katılımcıların bu hususta tedbirli davrandıkları söylenebilir.

Katılımcı velilerin çoğunluğu, her ne kadar diğer dinlere ait bilgiler öğretilbilir şeklinde görüş bildirmiş olsalar da diğer dini öğretilere ait bilgilerin derste yer alabilmesini; katılımcılardan V_01 yüzeysel olması, V_03 çocukların aklını karıştırmayacak şekilde olması, V_06 inandırma amacı güdülmeden sadece bilgilendirecek ölçüde düzenlenmesi şartına bağlarken; V_05 ise çocukların bu tür bilgilerle daha ileri yaşlarda karşılaştırılması gerektiğini; V_09 ise diğer dinlere ait bilgilerin yanlış bilgilerden oluşması ihtimaline karşı ders müfredatının İslam dini temsilcileri tarafından düzenlenmesinin diğer dinler hakkındaki bilgilerin verilmesi açısından daha sağlıklı ve güvenilir olduğunu belirtmektedir.

Katılımcı görüşlerinden hareketle; katılımcıların çoğunluğunun Hristiyanlık ve Yahudiliğe ilişkin bilgilerin bilgilendirme amacıyla derste verilebileceği yönünde olduğu görülmektedir. Katılımcıların, İslam din dersinde diğer dinler hakkında bilgi verilmesine, içinde bulunulan ortamın çoğulcu yapısı gereği farklı dini anlayış biçimlerine saygı ve tolerans çerçevesinde baktıkları sonucunu çıkarmak mümkündür. Katılımcıların, İslam din dersinin çocuklara kendi dinleri hakkında doğru bilgiler veren öte yandan da diğer dinler hakkında bilgilendirici ve hoşgörülü bir yapıda olması gerektiği yönünde beklentilere sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca Hristiyanlık ve Yahudilik gibi diğer dinler hakkında bilgi verilirken; bilgilerin çocukları o dini öğretiye inandıracak, özendirecek nitelikte olmamasına, yüzeysel bilgi mahiyetinde verilmesi gerektiğine dikkat etmenin de katılımcı veliler açısından önemli olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

3.3.3.2. Velilerin İslam Din Dersi Ders Kitaplarına İlişkin Görüşleri

Araştırmaya katılan velilere, İslam din dersinden edindikleri tecrübelerine dayanarak İslam din dersi kitaplarına ilişkin görüş ve beklentilerini ortaya koymak amacıyla “İslam din dersi kitaplarını inceleme imkanınız oldu mu? Ders kitaplarının kimler tarafından hazırlanmasını istersiniz? Devlet mi dini cemaatler tarafından mı, neden?” sorusu sorularak ders kitaplarına ilişkin görüş ve beklentileri tespit edilmiştir. Bu sorulara ilişkin öncelikle, “İslam din dersi kitaplarını inceleme imkanınız oldu mu?” sorusuna yönelik katılımcı görüşlerini içeren cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

V_01: Kitapları yok sadece dosyaları var. Bir de öğretmenleri fotokopi yapıp veriyor, öyle çalışıyorlar.

V_02: İçerisine baktım, hepsini incelemedim. Olumsuz bir şey görmedim.

V_03: Herhangi takip ettikleri bir ders kitapları yok. Daha çok internet ortamından aldıkları fotokopi tarzı şeylerle, deftere yazı şeklinde, fotokopi veya ders notları verme şeklinde dersleri işliyorlar.

V_04: Kitap hiç eve gelmiyor. Kitapları da yok zaten. Sadece dosyaları var. Fotokopi çekiyorlar, o da sınıfta kalıyor. Sadece tatillerde getiriyorlar.

V_06: İnceledim ama şu an hatırlamıyorum. Dikkatimi çeken unsur olarak sadece resim ile alakalı bir şeydi. Bizde Peygamber Efendimizin resmi flu olarak dahi gösterilmez.

V_09: İnceledim. Henüz bir kitap vermediler ama sayfa sayfa müfredatları varmış. Öğretmeniyle konuştum. Müfredatın varlığından bahsetti ama bir kitaba bağlı çalışmıyorlar. Sayfa sayfa işliyorlar. Öğretmenin vermiş olduğu fotokopi materyallerle ders işliyorlar.

İslam din dersi kitaplarının katılımcı veliler tarafından incelenip incelenmediği ile ilgili soruya katılımcı velilerin çoğunluğu (V_01, V_02, V_03, V_04, V_06, V_09, V_10, V_11), çocuklarının ders fotokopilerinin veya deftere yazdırma yoluyla ders notlarından oluşan bir dosyalarının olduğunu ancak bu dosyaları inceleyebildiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan V_02 çocuğunun İslam din dersi kitabını yüzeysel olarak incelediğini, içerisinde olumsuz unsurlarla karşılaşmadığını belirtmiştir. V_06 ise kitabı incelediğini, kitabın resimler noktasında göze çarpan unsurları olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıya göre Peygamberimiz belirsiz şekilde de olsa resmedilemez.

Katılımcı velilerden 3'ü ise çeşitli nedenlerle İslam din dersi kitaplarını incelemedikleri yönünde cevaplar vermişlerdir. Katılımcılardan V_05, çocuklarının din dersi kitaplarını veya notlarını inceleme imkanının olmadığını, V_07 çalışma temposundan dolayı ders kitaplarını incelemeye zaman ayıramadığını, V_08 ise herhangi bir sebep belirtmeksizin ders kitaplarını incelemediğini ifade etmiştir.

İslam din dersi kitaplarının kim tarafından hazırlanması gerektiğine ilişkin sorulan soruya verilen katılımcı cevaplarından ortaya çıkan görüşlere aşağıda yer verilmektedir. Bu görüşler şöyledir:

V_01: Kitaplar oylamaya sunulmalı. Yani belli bir kişiye sen yapacaksın değil de böyle bir kaç tane seçenek sunulmalı. Tabi ki ilgili merciler karar verecek. Mesela birbirine zıt üç tane kitap ortaya koyacaklar, illaki birisinde karar verecekler. Devlete bırakırsak, devlet de yanlış karar verir demem. Herkesin görüşü farklı.

V_02: Kitapların hazırlanması konusunda devletten de olabilir ama dini bire bir gösteren bir kurumdan olabilir. Camilerden olabilir ama devletten de olabilir.

V_09: Kitapların hazırlanması sadece Alman devletine bırakılabilecek bir şey değil. Her ne kadar Türk-Müslüman öğretmenler ders anlatsa da cemaatlerle ortaklaşa bir komisyon oluşturulup ortak bir müfredat, ortak bir kitap hazırlanması çok daha doğru olacaktır.

V_11: Müslümanlar tabii ki ehil Müslümanlardan, iyi bilenleri bir araya gelsinler, devletle beraber hazırlasınlar.

İslam din dersi kitaplarının kimler tarafından hazırlanması gerektiği noktasında katılımcı görüşleri incelendiğinde; bazı katılımcıların (V_01, V_02, V_09, V_11) devlet ile dini cemaatlerin din eğitiminde uzman Müslümanlarla ortaklaşa hazırlamasından yana görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılardan V_09'un görüşünde özetlendiği gibi görüşlerin ders kitaplarının devlet sorumluluğunda dini cemaatlerle ortaklaşa hazırlanması gerektiği yönünde olduğu görülmektedir. Buradan hareketle katılımcıların ders kitaplarının devlet-dini cemaatler beraberliğinde hazırlanmasından yana olduğunu söylemek mümkündür.

Bazı katılımcıların ise ders kitaplarının hazırlanmasına ilişkin diğerlerinden farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

V_03: Din dersi kitapları tabii ki Almanca olacağı için Almanca bilgisine sahip din eğitimi noktasında kendini uzmanlaştırmış ve kökeni Türk olan profesör veya doçent din eğitimcileri tarafından hazırlanmasını isterdim.

V_04: Aslında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, devletten, gerçek bilenlerden hazırlansa benim için daha iyi olur.

V_08: Kitaplar güvenilir kaynaklar olması gerekir. İlk akla gelen tabii ki de Diyanet olur. Herhangi bir yayınevi veya bilinmedik kişiler tarafından olmaması gerekir. Kaynağın sürekli internetten olmaması gerekir. Çünkü internete herkes bir şeyler yazabiliyor.

V_10: Kitapları bizim taraftan Müslümanlar yapmasını isterim. Bitarafa çekmediği sürece dini cemaatler yapabilir.

Katılımcıların 4'ü (V_03, V_04, V_08, V_10) ders kitaplarının dini cemaatler tarafından hazırlanması gerektiği yönünde görüşlere sahip olduğu görülmektedir.

Bir kısım katılımcının da diğerlerinden farklı yönde görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

V_06: Milli Eğitim Bakanlığı onaylı olması lazım diye düşünüyorum.

V_07: Kitapları devlet daha iyi hazırlar diye düşünüyorum.

Katılımcıların 2'sinin (V_06, V_07), ders kitaplarının devlet tarafından hazırlanması gerektiğine ilişkin düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılardan V_06 kitapların Milli Eğitim Bakanlığı onaylı olması gerektiğinden dolayı, V_07 ise devletin daha iyi hazırlayabileceğini düşündüğünden dolayı kitapların devlet tarafından hazırlanması gerektiği yönünde oldukları görülmektedir.

Katılımcılardan V_05 ise, “İslam din dersi kitaplarının kimler tarafından hazırlanacağı konusunda öyle bir bilgim yok, bilmiyorum.” yönündeki görüşüyle kitapları kimin hazırlaması gerektiği konusunda bir bilgisin olmadığını ifade etmiştir.

İslam din dersi kitaplarının kimler tarafından hazırlanması gerektiği noktasında katılımcı görüşleri değerlendirildiğinde; katılımcıların çoğunluğunun (V_01, V_02, V_04, V_06, V_07, V_09, V_11) dini cemaatleri işin içine dahil etmek isteyen görüşlerden yana olduğu görülmektedir.

Katılımcı velilerin ifadelerinden hareketle; katılımcıların, İslam din dersi kitaplarının kimler tarafından hazırlanması gerektiği hususundaki ağırlıklı görüşlerinin din eğitiminde uzman işin ehli Müslümanlardan yana olduğu anlaşılmaktadır. Kitapların hazırlanmasında dini cemaatler öncelikli tercihim diyenlerin devlet tarafından hazırlanmasına da olumlu baktıkları görülmektedir. Katılımcı görüşlerinden hareketle, İslam din dersi kitaplarının; velilerin istediği yöndeki dini eğitim anlayışı ve içeriğiyle örtüşmesi, Müslüman toplumun hassasiyetlerini dikkate alarak ilgi ve ihtiyaçlarına cevap vermesi halinde; bu durumun ders kitaplarını hazırlayanlar ile veliler arasında kurulacak pozitif bir iletişimde önemli rol oynayacağını söylemek mümkündür.

Katılımcı görüşlerinde, İslam din dersi kitaplarının sorumluluğunu ve hazırlığını doğrudan dini cemaatlere bırakan çoğunluğun veya net bir yaklaşımın hakim olmaması, dini cemaatlerin göz ardı edildiği düşüncesine sebebiyet verebilir. Katılımcıların öteden beri tanınan, Almanya'da Müslüman toplumun dini eğitimi noktasında ağırlığını hissettiren dini cemaatlere böyle önemli bir sorumluluğu direkt emanet edememe nedeni olarak dini cemaatler arasındaki görüş ayrılıklarından kaynaklanan endişe ve problemlerin etkisi olduğu düşünülmektedir. Katılımcıların devlet ve dini cemaatler iş birliğinden yana yaklaşım göstermelerinin temelinde; din eğitiminin kamu okullarında verilmesinde ve yürütülmesinde devletin ağırlığı ve

desteği ile dini cemaatlerin alanda daha ehil görülmelerinin etken olduğu söylenebilir. Ayrıca devlet eliyle verilen İslam dersinden memnuniyet verici sonuçlar elde edilmesinden dolayı da katılımcıların, devlet desteğinin din eğitimi çalışmaları açısından Müslümanlara güven verici olduğu söylenebilir. Devlet ve dini cemaat odaklı görüşlerin temelinde devletin, dini cemaatler arasındaki görüş farklılıklarını dengeleyici bir unsur olarak görüldüğünü söylemek mümkündür.

3.3.3.3. Velilerin İslam Din Dersi İçeriğindeki Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgilere İlişkin Görüşleri

İslam din dersi içeriğinin nasıl olması gerektiği noktasında velilerin ders içeriğinden beklentilerini tespit etmek amacıyla Kur'an-ı Kerim ve dini bilgilerin İslam din dersinde hangi ölçüde yer alması gerektiğine dair katılımcı velilere “İslam din dersinde Kur'an-ı Kerim ve dini bilgilerle ilgili bilgileri nasıl değerlendiriyorsunuz, yeterli buluyor musunuz?” şeklindeki soru yöneltilmiştir. Velilerin soruya verdikleri cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

V_01: Beş üzerinden puan vermem gerekiyorsa iki olabilir. Çocuk hafta içi okula gidiyor, hafta sonu da diyorsun cami önemli camiye de git. Çocukların özel hayatına vakti kalmıyor. Türkiye’de de Kur’an dersi başlamış. Yaz tatili hafta sonunu ya da hafta sonu zamanını o tarafta geçirmektense çocuk hepsini aynı anda hafta içinde yapabilir. İngilizce olabiliyorsa, başka bir dil olabiliyorsa Kur’an da olabilir. İhtiyacını okul karşılaşa.

V_03: Dini bilgiler noktasında kendilerince belirledikleri müfredattaki dini bilgileri veriyorlar ama Kur'an-ı Kerim noktasında da sadece sure anlamları ve belli başlı surelerden Fatiha Suresi, İhlas Suresi gibi Allah’ın birliğini anlatan sureler veya dinin genel emirlerini içine alan belli sureleri ele alıyorlar. Bunların Almanca anlamlarını çocuklara öğretiyorlar. Onların haricinde otuz iki farz ile bir Müslüman’ın bilmesi gerektiği şeyleri de dini bilgi olarak verdiklerini düşünüyorum. Bunun yanında Peygamber hayatlarına yer vererek çocukların peygamberler hakkında bilgi sahibi olmalarını ve onların hayatları ile alakalı etkinlikleri de yaparak bu bilgilerin daha kalıcı hale gelmesini sağlıyorlar. Ama tabii ki Kur'an-ı Kerim’i öğrenme noktasında din dersi çocuklar için yeterli değil, onun için ekstra bir din eğitimi almaları mecbur.

V_05: Kur'an ile ilgili pek bilgi verilmedi. Kur'an harfleri öğrenilse hoşuma giderdi. Bazen sureleri öğreniyorlar. Son zamanlarda pek bahsedilmedi ama cocugum birkaç sureyi ezberledi. Küçük duaları, sureleri ezberledi. Dini bilgiler yeterli, güzel memnunuz. Hepsini öğrendi. Oruç neden tutulur, Ramazan Bayramı neden olur vs. öyle şeyler öğrendi.

V_06: Kur'an-ı Kerim’e fazla yer verilmediği için camiye gönderiyorum. Fazla yer verilmiş olsaydı, Kur'an-ı Kerim’i öğretecek bir öğretmen olsaydı o zaman camiye göndermezdim. Ben çocukları ekstra cumartesi ve pazar günleri de camiye gönderiyorum.

V_09: Camideki şeyleri öğretiyorlar. Abdest, namaz, caminin tanıtımı, ramazan ayı, zekat, İslam’ın beş şartıyla ilgili bilgiler veriliyor. Güzel buluyorum. Onun yanında İslam dininin hakkında sadece İslam değil diğer dinler hakkında da genel bilgiler veriliyor. O da güzel. Sınıf düzeyi için yeterli. Tabii ki camide daha fazlası öğretiliyor.

V_11: Çocuk hafta sonu camiye gidiyor. Okulda Kur'an dersi olmadığı için gidiyor. Dini bilgileri ilkokulda veriyorlar ama Kur'an süre camideki gibi değil.

İslam din dersinde Kur'an-ı Kerim ve dini bilgileri yeterli bulup bulmadıklarına dair katılımcı velilerin tamamı derste Kur'an-ı Kerim eğitiminin yetersiz olduğunu ifade ederken, katılımcıların çoğunluğu (V_01, V_03, V_05, V_06, V_07, V_09, V_10, V_11) dini bilgilerin ilkokul seviyesi için yeterli olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu, velilerin kişisel bilgilerine ilişkin bulgulara (Tablo 2) görüldüğü üzere çocuklarına camilerde Kur'an-ı Kerim eğitimi aldırılmaktadır. Katılımcılardan V_01'in diğerlerinin görüşlerini özetleyici mahiyetteki görüşüne bakıldığında, çocuklarının hafta sonu camiye gitme nedenini öğrencilerin Kur'an-ı Kerim öğrenme ihtiyacını karşılamaya yönelik okulda bir eğitim verilmemesi şeklinde açıklamaktadır. Katılımcı, V_06 ile aynı görüş doğrultusunda, okulda Kur'an eğitimi yapıldığı takdirde çocuğunu hafta sonu eğitimi ile de yormak istemediğini ifade etmektedir. Katılımcıya göre okullarda İngilizce eğitimi yapılabilirse, bu imkan aynı şekilde Kur'an öğretimi için de geçerli olabilir. Katılımcı bu görüşünü ifade ederken, bu yönde bir eğitim beklentisini Alman okul ortamı için yüksek bir beklenti olarak gördüğünü de ayrıca belirtmiştir.

Katılımcıların görüşlerinden hareketle; dini bilgilerin, Kuran eğitimine kıyasla daha yeterli verildiğini fakat katılımcıların derse ilişkin genel görüşleri doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında dini bilgilerin de geliştirilmeye ve detaylandırılmaya ihtiyacı olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcıların, dini bilgilerin yeterliliğini Kur'an eğitimine kıyasla yeterli gördükleri anlaşılmaktadır. Okullarda Kur'an-ı Kerim'in okunmasına yönelik bir eğitim camilerdeki şekliyle verilmemektedir. Bu nedenle katılımcıların camilerde olduğu şekliyle Kur'an-ı Kerim eğitim ve öğretimi yapılmasından yana oldukları anlaşılmaktadır. Almanya'daki Müslüman ailelerin, çocuklarına daha ilköğretim çağında Kur'an eğitimi aldırarak üzere hafta sonu camilere gönderdikleri göz önünde bulundurulduğunda; katılımcıların din eğitimi ihtiyaç ve taleplerinin Kur'an eğitimi ve öğretimi odaklı cami eksenli olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, Müslümanların dini eğitim arayışlarını ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik İslam din dersinde Kur'an eğitimi ve öğretimi yapılması gerektiği yönündeki cami eksenli çalışma ve çabaların önemsinmesi gerektiğini göstermektedir.

3.3.3.4. Velilerin Cami ve Okul Kıyaslamasında Din Eğitimi İçeriklerine İlişkin Görüşleri

Almanya’da dini cemaatlerin önemli faaliyet alanlarından birini de camilerde verilen din eğitimi oluşturmaktadır. Müslüman aileler çocuklarını genellikle kendi inançları ve öğretileri doğrultusundaki dini cemaatlerin eğitim kurumlarına göndererek bu kurumlar aracılığı ile çocuklarının din eğitimi ihtiyaçlarını gidermektedirler. Bu başlık altında dini cemaatlerde yürütülen din eğitimi faaliyetleri ile okuldaki İslam din dersinin veli perspektifinden değerlendirilmesine ilişkin katılımcı veli görüşlerine yer verilecektir. Velilerin İslam din dersine ilişkin taleplerini karşılayacak çözümler üretmek ve okullardaki İslam din dersinin içeriğine yönelik beklentileri daha sağlıklı tespit etmek açısından katılımcı velilere “Camide verilen din dersi ile okulda verilen İslam din dersinin içeriklerini nasıl değerlendiriyorsunuz? Hangisini daha faydalı buluyorsunuz?” şeklindeki soru yöneltilmiştir. Katılımcıların soruya verdikleri cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

V_01: Tabii ki okuldakini yüzeysel buluyorum. Cami de tabii ki de her hafta bir konu işlendiği için daha derine inilebiliyor. Bence ikisi de olmalı.

V_02: Okulda Almanca dilinde olmasından dolayı çocukların biraz daha hızlı kaptığını farkettim. Alman okuldakini daha hızlı kapıyorlar. Camideki şu an daha faydalı. Anladıkları halde cami bende daha ağır basıyor. Çünkü orada namaz kınıyor, abdest alıyorlar. Ondan sonra Kur’an-ı hatmetmeye çalışıyorlar. Bunları gördükleri için cami daha ağır basıyor.

V_03: Aradaki farklılığı faaliyetlerde görüyorum. Okuldaki din derslerinde materyalin daha fazla kullanıldığı, daha çok klasik yöntemin dışına çıkıldığını görüyorum ama camilerdeki eğitimlerde maalesef bir kısır döngü gibi gidiyor. Eğitim verenlerin belki bu konudaki yetersizlikleri, imkansızlıklar vs. gibi sebepler de buna sebep oluyor. Okullarda verilen öğretmenlerin belki bu materyali elde etme imkanı daha fazla olduğu için mi ya da araştırma imkanları çok daha mı fazla onu da bilemiyorum ama dini etkinlikleri daha fazla yapma konusunda onları daha ön planda görüyorum. Din eğitimi olarak tabii ki camide alınanı daha faydalı görüyorum. Çünkü camide haftanın iki günü, tatillerde daha fazlasını geçiriyor. Okulda bir de ders gibi, ders notu almak için çalışma gibi bir durum olabiliyor. Bir de çocuk da farklı kimliklerde kişiler ile aynı ortamda bulunması onların daha farklı şekilde, tesettür anlayışı olsun, abdest anlayışı olsun bu tarz farklılıklar ile karşılaştıkları zaman daha farklı oluyor, düşünceleri değişebiliyor. Cami ortamında hep aynı kültürden gelen çocuklar ile bir arada eğitim aldığı zaman, bir de İslami hayatı yaşayan bir kişi tarafından direkt dersi aldığı zaman çocuktaki etkisi daha farklı oluyor. Bir de cami ortamında öğrendiği şeyleri uygulama imkanı bulabiliyor. Namaz olsun, dualar olsun ya da cami bölümlerini tanımada olsun. Uygulama imkanı bulunca daha etkili oluyor.

V_04: En önemlisi Kur’an okumasını öğreniyorlar. Bu camiye okuldan ayırıyor. Tevcit öğreniyorlar. Tabii ki camiye daha faydalı buluyorum. Milli görüş temel bilgilerden başladı. Orada ana sınıfı da var. Orada başlıyorlar. Nasıl ABC’yi öğreniyorlarsa; burada da Elif-Be’ye başlıyorlar sonra da temel bilgilere geçiyorlar. Oradan da artık Elif-Be’yi sonuçlandırıp Kur’an’a geçiyorlar.

V_06: Kur’an-ı Kerim’i, duaları, melekleri bilsin diye camiye gönderiyorum. Ortama önem veriyorum. Ortam açısından camiye önemsiyorum. Çünkü arkadaş ortamının insanı çok değiştirdiğini düşünüyorum. Oraya gidenlerin çoğunun Allah’a inancı

olduğunu düşünüyorum. Camiye gidenlerin oturması, kalkması daha farklı oluyor. Ben o yüzden camiye daha çok benimsiyorum, daha çok camiye ağırlık veriyorum.

V_08: Tabii ki okul dışında gördükleri din dersi çocuklar için çok daha faydalı. Çünkü hem bilgi hem pratik yapabiliyorlar. Çünkü okulda pratik yapma gibi bir lüksleri yok. Okumak, tecvid, ilmi hal bunların hiçbirisi okulda yok. Okulda yüzeysel bir eğitim olduğu için okul dışı daha faydalı. Çocuklara ne kadar çok öğretilirse iyi. Bilhassa yurt dışında yaşayıp da okulda din derslerini almamak eksik bir şeydir. O çocuğun nereye ait olduğunu da görmesi gerekir.

V_10: Okuldaki yeterli değil. Mecbur bir camiye gitmesi gerekiyor. Camide de ona göre zaten yönlendiriyorlar, yetiyor. Hem sureleri öğrenmesi, hem Kur'an'ı, hem namaz kılmasını öğrenmesi için mecburen ayrıca bir camiye gitmesi gerekiyor.

Katılımcı görüşlerinin çoğunluğu (V_01, V_02, V_03, V_04, V_06, V_07, V_08, V_09, V_10, V_11); camilerdeki din eğitimine okulda verilen İslam dersine kıyasla daha yoğun bir ilgi duyulduğunu göstermektedir. Katılımcılar camiye yönelme sebeplerini ifade ederlerken; camilerde verilen Kur'an eğitiminin ve ibadet uygulamalarından bahsettikleri görülmektedir. Katılımcılara göre camide Kur'an öğretimi yapılmakta, sure ve dualar öğretilmekte, dini bilgiler daha detaylı işlenmekte, namaz, abdest gibi pratiğe dayalı ibadetlere uygulamalı olarak yer verilmektedir. Katılımcılardan 2'si (V_03, V_06) camilerin ayrıca ortam yönüyle de okuldan daha cazip olduğuna vurgu yapmışlardır. Katılımcılardan V_03; camilerdeki ortamda tesettür, abdest gibi hususlara dikkat edildiğinden ve aynı zamanda dini bizzat yaşayan eğiticiler tarafından ortamında bir dini eğitim verildiğinden bahsederek, bu sayılan unsurların çocukların dini eğitimine pozitif yönde katkı sağladığını ifade etmektedir. Katılımcılardan V_06 ise din eğitiminde öncelikle din eğitimi yapılan ortamın önemini dile getirerek arkadaş ortamının bu eğitimi etkilediğini belirtmektedir. Katılımcı, camiye gelen öğrencilerin oturma-kalkma adabına varıncaya kadar ortak hedefler etrafında birleştiğinden bahsederek camilerdeki din eğitimini bu nedenle daha çok önemseydiğini dile getirmektedir.

Katılımcıların görüşleri çerçevesinde; katılımcıların çoğunluğunun hem okulda verilen din dersini hem de cami merkezli din eğitimini önemseydiği anlaşılmaktadır. Ancak camilerde verilen din eğitiminin, katılımcılar tarafından Kur'an-ı Kerim, ibadet uygulamalarının yer aldığı pratik ağırlıklı bir dini eğitim olduğundan daha çok önemsenerek tercih edildiği görülmektedir. Bu durum camilerde verilen din eğitiminin; katılımcıların din eğitimi anlayışlarıyla daha çok örtüştüğünü, katılımcıların ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda bir eğitim olduğunu göstermektedir.

Muhagheghi'ye göre Almanya'da Müslüman ailelerde geleneksel din eğitimi anlayışı hakimdir. Aileler çocuklarının iyi alışkanlıklar edinmesini, örnek

davranışları benimseyerek hayatlarına geçirmelerini istemektedir. Müslümanların göç ettikleri ülkedeki hakim olan din eğitimi anlayışında inancın ön plana çıkarılmasından ziyade Kur'an-ı Kerim'i okuma ve ezberleme, namaz, oruç gibi ibadetlerin eğitimi üzerinde durulmaktadır. Bunun yanında iyi ve ahlaki davranış modellerinin aktarımı Kur'an ve sünnetin rehberliğinde gerçekleştirilmektedir. Almanya'da yaşayan Müslüman ailelerin din eğitiminden beklentileri sürekli olarak tam da burada bahsedilen eksenle dile getirilmektedir.³⁷⁹ Muhagheghi'nin görüşleri dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında; katılımcı velilerin, dini eğitim ve öğretim ihtiyacının giderilmesine yönelik camileri esas kurumlar olarak gördüğü söylenebilir.

Turan'a göre toplumda yaşanan ahlaki yozlaşmaların minimize edilebilmesi için yalnızca örgün eğitim kurumlarında verilen din dersinin yeterli görülmesi beklenmemelidir. Turan, toplumsal yapı içerisinde geleneksel ahlaki norm ve değerlerin korunması ve kuşaktan kuşağa aktarılması için sosyal bir yapının tesis edilmesinin öneminden bahseder. Bu sosyal yapı, bilginin duygu ve davranışa dönüşmesi açısından önemlidir. Ahlak eğitiminde bilgi boyutundaki sorumluluğu okullar üstlenirken, bilginin davranışa dönüşmesini sağlayacak kurumlar olarak başta aile ve toplum gelmektedir. Burada toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda faaliyetler yürüten, toplumun huzur ve ferahına katkı sağlayıcı roller üstlenen sivil toplum kuruluşları, bilginin davranışa dönüştüğü kurumlar olarak önem arz etmektedir. Turan'ın toplumun sorunlarının çözümüne yönelik dile getirdiği bu sosyal yapılardan hareketle, camilerin de Müslüman toplumun sorunlarına çözüm üretme ve dini eğitimlerine katkı sunma açısından öneminden bahsetmek mümkündür. Bu doğrultuda, katılımcılar dini eğitimin hem uygulama alanı bulması, hem bilginin davranışa dönüşmesi hem de Müslümanların ahlak anlayışının varlığını koruyabilmesi açısından camileri istek ve beklentilerine uygun gördükleri düşünülebilir.³⁸⁰

Aşıkoğlu'nun Almanya'daki okullarda İslam din dersleri üzerine yaptığı bir araştırmasında; velilerin, çocuklarını cami kurslarına gönderme sebeplerini,

³⁷⁹ Muhagheghi, "Islamischer Religionsunterricht aus sicht der Muslime", s. 224.

³⁸⁰ İbrahim Turan, "Değişen Toplumda Değerler Krizi ve Ahlak Eğitiminin Rolü", Ahlaki Sorunlar, Gençlik ve Değerler Eğitimi, Bayramalı Nazıroğlu, Ümit Erkan, Mehmet Şamil Baş, Hikmet Yanık (eds.), Güneysu İlim Yayınları, Rize 2019, s. 39.

çocuklarının Kur'an okuma ve ibadetlerini öğrenme beklentilerine dayandırarak açıklamaktadır. Dolayısıyla velilerin öncelikli eğitim içeriklerinin bu iki alanı kapsadığını söylemek doğru olacaktır.³⁸¹ Aşıkoğlu'nun araştırmasını destekler nitelikte değerlendirilebilecek Uçar'ın tespitine göre bilimsel yönden kabul gören ve hedef kitleye uygun bir din pedagojisi geliştirilirken; İslam'ın temel kaynakları, geleneksel eğitim, dini sosyalleşme süreçleri ve eğitim araştırmaları dikkate alınarak geliştirilmelidir. Uçar'a göre Müslümanlar İslam din dersinden dini bilgilerin ve pratiğinin aktarılmasını, Kur'an'ın okunmasını, Kur'an surelerinin ezberlenmesini ve temel ahlaki bilgilerin verilmesini beklemektedirler.³⁸² Katılımcıların çoğunluğunun, velilere yöneltilen kısa anket sorularından biri olan "Çocuğunuz okul dışında dini eğitim alıyor mu?" sorusuna camiye gönderiyorum cevabını verdiği görülmektedir. Velilerin, çocuklarına nasıl bir din eğitimi vermek istediklerine dair beklentilerinin cami eksenli bir din eğitimi olduğu anlaşılmaktadır. Velilerin klasik din eğitimi merkeze alan bir anlayış doğrultusunda iyi bir din dersinin Kur'an-ı Kerim'i Arapça okuyabilme kabiliyetiyle doğru orantılı olduğunu ve dolayısıyla Kur'an öğretiminin bir ihtiyaç olduğunu söylemek mümkündür. Hem Uçar'ın hem de Aşıkoğlu'nun tespitlerini dikkate alarak araştırmanın bulgularıyla örtüşecek şekilde genel bir değerlendirme yapıldığında; katılımcı velilerin İslam din dersinde Kur'an-ı Kerim ve dini pratikleri esas alacak şekilde bir uygulamaya yer verilmesi gerektiğinden yana olduğu sonucuna ulaşılabilir. Katılımcı velilerin dini ilgi ve ihtiyaçlarının; Kur'an-ı Kerim'i kurallarına uygun okuyabilen, surelerini öğrenen ve ezberleyen, ibadetleri, dini bilgi ve pratikleri uygulayabilen ve bunların farkında olan bir nesil yetiştirme hedefine bağlı oldukları söylenebilir.

3.3.3.5. Velilerin Farklı Mezheplerden Öğrencilerle İslam Din Dersinin Uygulanmasına İlişkin Görüşleri

Sünni anlayış doğrultusunda verilen İslam din dersinin (sünnitisch geprägte Islamunterricht) farklı mezhepsel kökene sahip Müslüman öğrencilere hitap edecek şekilde nasıl verilebileceği hususu İslam din dersine ilişkin önemli hususlardandır.

³⁸¹ Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, "Federal Almanya'da İslam Din Eğitimi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 4/2, Nisan 1990, s. 128.

³⁸² Bülent Uçar, "Prinzipien einer Islamischen Religionspädagogik", *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverantwortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.), Peter Lang GmbH, Frankfurt 2011, s. 122.

Almanya`da din dersleri dini cemaatler aracılığıyla ilgili mezhebin inanç esaslarına göre verilmektedir. Katolik, Ortadoks ve Protestan öğrenciler kendi dini öğretileri doğrultusunda din dersi almaktadırlar. İslam din dersinin, Sünni İslam Dersi (sünnitisch geprägte Islamunterricht) şeklindeki sünni anlayışı çağrışım yapacak şekilde isimlendirilmesi, İslam din dersinin okullarda imkanı noktasında dersin Alman Anayasası`na uygun hale getirilmesi çabaları olarak düşünülebilir. Fakat İslam din dersinin sünni İslam dersi olarak anılması halinde; derse gelen Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî mezhebine mensup öğrencilere yönelik dersin hangi müfredatla, hangi mezhep ve mezhebi anlayış doğrultusunda nasıl bir ders imkanının mümkün olabileceği konusu gündeme gelmektedir. Bu durum, İslam din dersinin belli grubun dini ihtiyaç ve isteklerini mi gerçekleştirdiği, belli grubun istek ve hedefleri doğrultusunda bir eğitim hedeflenirken çeşitliliğin ihmal mi edildiği sorusunu akla getirmektedir. Buradan hareketle İslam dersinin farklı mezheplerden öğrencilerle bir arada imkanına yönelik olarak ders programının mezhep merkezli yaklaşımlarla mı yoksa mezhepler üstü bir yaklaşımla mı belirleneceği konusu önem arz etmektedir. Hedef kitlenin beklentileri doğrultusunda başarılı bir din dersi uygulaması için katılımcı velilere, “Hangi mezhebe göre din dersi verilmesini istersiniz? Farklı mezheplerden öğrencilerle aynı din dersini almak mümkün olabilir mi?” şeklindeki sorular yöneltilmiştir. Katılımcı velilerin mezheplere yönelik İslam din dersi noktasındaki ilgili sorulara verdikleri cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

V_01: Çocuğuma hangi mezheptensin diye sorsam bilmiyordur. Çünkü ben de ona biz Hanefî'yiz demedim. O yüzden önce aileleri bilinçlendirmek gerekiyor. Tabii ki de dört büyük mezhebimiz var. Hepsini kapsasın. Hepsine faydalı olsun. Hepsini birden anlattırsanız çocuklara çok bilgi yüklemesi olur ama yine de bilseler iyi olur. Sonuçta ona saygı göstermesi lazım. Bu da onun mezhebi.

V_03: Bu yaş grubundaki çocuklara mezhep ayrımı yaparak bir ders verilmesi taraftarı değilim. İman konuları, ibadet noktalarında veya diğer konularda siyer ve peygamber hayatı gibi bu noktalarda ayrıntıya girmeden daha çok yüzeysel şekilde bilgiler vererek anlatılabilir. Ben mezhebi konuların, herkesin kendi okul dışındaki din eğitimi veren kurumlar tarafından veya ailesi tarafından öğretilmesi taraftarıyım.

V_04: Mezhebe göre olma zorunluluğu yok. Tabii ki mezhebimiz ne ise onu öğrensin.

V_05: Mezheplere göre yapılması gerekmiyor. Dinimiz anlatılsın, Müslümanlık anlatılsın, önemli olan budur.

V_08: Mezhep ayrımı yapılmamalı, ayrı ayrı dersler görülmemeli. Hep birlikte mezhepler teker teker öğretilmeli diye düşünüyorum. Mezhebine göre bizim mezhebimiz de böyle sizin mezhebınız da şöyle şeklinde öğretilmeli. Birlik olması gerekir. Çocuksam benim mezhebimden olmayan, benim yaptığım şeyleri yapmazsa bana tuhaf gelebilir. O da Müslüman niye yapmadı diye sorulmamalı. Yani mezhepler göz ardı da edilmemeli.

V_10: Hep belirli şeyler öğrenildiği için okulda orada mezhep ayrımcılığı yapmıyorlar. Din dersinde ana şeyleri öğrensinler. İsteyen ondan sonra istediği camiye, isteyen Milli Görüş'e, isteyen Diyanet'e yollayabilir.

Araştırmaya katılan velilerin tamamı, okullarda verilen İslam din dersinin mezheplere göre ayrılarak verilmesine gerek duymamaktadır. Katılımcıların; İslam dininin birleştirici yönüyle bütün öğrencilere hitap edecek şekilde mezheplerin ortak paydalarında dinin özünün anlatılması gerektiği yönünde görüşlere sahip olduğu görülmektedir.

Katılımcı velilerden V_08; öğrencilerin diğer mezhepten öğrencilerle aynı ortamda bir arada ders görebileceğini, ortamda birleştirici unsurlarla ders yapılması gerektiğini ifade ederken, bunun yanında; mezhepler arası farklılıkların da görmezden gelinmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Katılımcıya göre mezhepler tanımlanabilir, aralarındaki görüş ayrılıkları öğrencilere gösterilebilir. Katılımcılardan V_01 ile V_04'ün de V_08 ile aynı düşünce doğrultusunda görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılardan V_03 ve V_10'un mezheplere göre bir ayırım yapılmadan öğrencilerin dinini aynı ortamda öğrenmesi gerektiği şeklindeki görüşlerinin yanında; bu tür mezhebe dayalı farklılıkların öğretiminin okul dışındaki dini cemaatler aracılığıyla da yapılabileceğini ifade etmişlerdir.

Bilgin, Almanya örneği üzerinden mezhepler üstü din öğretimini çoğulcu model ve birleştirici model olmak üzere iki şekilde anlaşılarak uygulandığını belirtmektedir. Çoğulcu modele göre derste; her mezhep, din, dünya görüşü ile ahlak anlayışı öğretim konusu olmalıdır. Birleştirici modelde ise derste, dinin özüne yer verilerek mezheplerle ilgili ayrıntılara girilmemelidir.³⁸³ Bilgin'in din eğitime yönelik yaklaşımları çerçesindeki tanımlamalarından hareketle; katılımcı velilerin daha çok dinin özüne yer veren birleştirici modelden yana görüşlere sahip olduğu söylenebilir.

Katılımcıların mezheplere göre din eğitimi konusuna ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde; İslam dersinin, mezhep merkezli olmadan, bütün öğrencileri kapsayacak ve temsil edecek şekilde verilmesi gerektiği, henüz ilköğretim seviyesindeki öğrencilere mezhep ayırımına giderek ders vermenin bir gereklilik olmadığı, iman-ibadet-ahlak konu alanlarının mezhebi bir yoruma bağlı kalmadan ve bir mezhebi görüşü dayatmadan da dersin, temel dini ilke ve esaslar dahilinde birleştirici unsurlar gözetilerek ortak noktalarda verilebileceği anlaşılmaktadır. Bu değerlendirmede,

³⁸³ Tuğrul Yürük "İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi: Din Dersleri", *Din Eğitimi El Kitabı*, Recai Doğan ve Remziye Ege (ed.), Grafik, Ankara 2012, s. 127-128.

velilerin mezhepleri tamamen gözardı ettiği anlaşılmamalıdır. Burada farklı dini bakış açılarına sahip öğrencilerin mezheplerine göre sınıf ayırımına gitmeden çeşitliliklerinin ve farklılıklarının bilincinde aynı sınıf ortamında kalarak bir dini eğitim imkanının ileriye yönelik devam ettirilmesinden bahsedildiğini anlamak mümkündür. Katılımcıların çocuklarını dini cemaatlerin dini eğitim kurumlarına gönderdikleri göz önünde bulundurulduğunda, mezhebi yorum ve anlayışların öğretimi ve bu anlayışlar doğrultusunda yetiştirilme imkanının, ya ailelerin eğitim ve gözetiminde veya dini cemaatlerin eğitim kurumlarında görüldüğünü söylemek mümkündür.

3.3.4. Velilerin İslam Din Dersinin Öğrenme-Öğretme Sürecine ve Değerlendirilmesine İlişkin Beklentileri

Öğrencilerin öğrenme-öğretme sürecine etkin katılımlarında; dersin planlanması, bireysel farklılıklara göre yapılan öğretim, uygun hedeflerin seçimi, hedeflere uygun etkinliklere yer verme, ders araç ve gereçlerinin kullanımı ile başarının değerlendirilmesi gibi etkenler önemli rol oynamaktadır. Bu sürece okul paydaşlarından velilerin de dahil edilmesi; hiç kuşkusuz hem ders sorumluluğunun velilerle paylaşarak dersin verimli hale getirilmesi hem de aktif ve kalıcı öğrenme ortamının oluşturulması açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle öğrenme-öğretme sürecinde velilerle yapılacak iş birliğinin; henüz gelişme aşamasındaki İslam din derslerinin, velilerin beklentileri doğrultusunda şekillenmesinde önemli olacağı gibi dersin Müslüman toplum tarafından benimsenerek değer görmesine de önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle dersin öğrenme-öğretme sürecini yakından ilgilendiren noktalardan; öğretmenin rolü, ders etkinliklerinin velilerle işbirliği içinde planlanarak gerçekleştirilmesi, ders saatlerinin yeterliliği, başarı değerlendirme sistemi, öğrencinin ders sürecini ailesiyle paylaşımı noktalarındaki araştırma soruları aşağıda verilen uygun kodlar altında sınıflandırılarak katılımcı velilere yöneltilmiştir.

3.3.4.1. Velilerin İslam Din Dersinde Öğretmenin Rolüne İlişkin Görüşleri

Dersin işleniş sürecine ilişkin öğretmenin bir takım görev ve sorumlulukları vardır. Öğretmenin bu sürece bakışı, ders içindeki performansı, öğrencilerle etkileşimi dersin etkili hale getirilmesinde önemli etkenlerdendir. Öğretmenin bu süreçteki rolü ve yaklaşımlarına dair veli beklentilerini tespit etmek amacıyla

katılımcı velilere “İslam din dersinde öğretmen dersin işlenmesi esnasında en çok neye dikkat etmelidir? Nasıl bir ders ortamı hayal edersiniz?” şeklindeki sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

Katılımcı velilerin İslam dersi öğretmenin derste ki rolü ve işlevine yönelik görüşlerini iki grup altında sınıflandırmak mümkündür. Bu görüşler şöyledir:

V_02: Konuyu saptırmamaya dikkat etsin. Bizim düşündüğümüz Müslümanlık nasıl anlatılıyorsa öyle anlatılsın.

V_04: En çok doğru bilgilendirmesini isterim. Yalan yanlış bir şey öğretmesini istemem çocuğuma.

V_09: İslamiyeti doğru anlatmaya dikkat etsin. Öğrenciye doğru örnek olmaya dikkat etsin.

V_11: Öğretmen dersi dini kaynaklarımızdaki gibi öğretsin. Dini doğru anlatmaya dikkat etsin.

Öncelikle katılımcıların çoğunluğunun (V_01, V_02, V_04, V_05, V_06, V_07, V_09, V_10, V_11) derste ne öğretilmesi gerektiğine ilişkin dersin içeriğine yönelik öğretmen rolüyle alakalı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılar, bilginin hem aktarıcısı hem doğru aktarıcısı olarak öğretmeni görmektedirler. Katılımcı görüşlerinden, öğretmenin öğrencilere doğru bilgiler vererek dini doğru biçimde aktaran roller üstlenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda öğretmenleri; öğrencilerin doğru dini bilgiye ulaşmaları noktasında rehberlik eden bir aracı olarak görüldüğü söylenebilir.

Katılımcıların öğretmen rolüne ilişkin yoğunlaştıkları diğer hususlara yönelik görüşleri ise şöyledir:

V_01: Saygıya dikkat etsin. Mükafat, ödül ile yaklaşılmalı.

V_03: Çocuğa sevgi ile yaklaşmalı. Dersi klasiklikten çıkartıp öğrencilerin de aktif hale getirebileceği bir ders ortamı olması, derse öğrencilerin de materyal getirmesini sağlaması yani öğrencilerden de katkı istemesini isterim. Gelip de dersi anlatması şeklinde, önlerine bir şeyler verip bunları boyayın ya da bunların kesin yapıştırın, bugün dersiniz bu şekilde değil de; çocuklar ile ortak bir şekilde soru-cevap olabilir, beyin fırtınası olabilir, onları araştırmaya sevk etme noktasında olabilir. Bunlara çocukların ilgilerini alakalarını arttıracak şekilde dini duygularını uyandıracak yöntemlerle dini eğitim metotları kullanmasını isterim.

V_05: Yumuşak yaklaşılması gerekiyor.

V_06: Baskı değil de sevdilerek sıkı bir disiplin isterdim.

V_08: Çocukların dersi severek dinlemelerine sevk etmesini isterim. Onları güzel, ilgisini çekebilecek şekilde yakalamasını beklerim. Hem oynayarak hem onların yası gerekçesiyle anlayabileceği şekilde anlatmasını isterim.

Katılımcı görüşlerinin, öğretmenin derste ki rolüne ilişkin yoğunlaştıkları diğer noktanın ise öğretmenin nasıl öğretmesi gerektiğine ilişkin ders içeriğinin aktarım biçimine yönelik roller olduğu görülmektedir. Burada bazı katılımcılar (V_01, V_03,

V_05, V_06, V_08, V_10, V_11) öğretmenin dersi aktarırken nasıl aktarması gerektiğini dile getirmişlerdir. Öğretmenlerin sevgi ile, oyun veya çeşitli ders sunum yöntemleri ile dersi öğrencilere çekici kılacak roller üstlenmesi gerektiği dile getirilmektedir. Velilerin, öğretmenlerin öğrencilere dersi çekici kılacak metotlarla, onları korkutmadan vermeye dikkat etmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların, öğrencilerin dersi severek dinleyecekleri şekilde verilmesi gerektiğine dikkat çektikleri görülmektedir. Katılımcı görüşlerinden, öğretmenlerin dersi ilgi çekici hale getirerek öğrencilere İslam dersini dolayısıyla İslam'ı sevdirmeleri, öğrencileri güdüleyerek onlarda öğrenme isteği uyandıracak çeşitli metotlarla dersi işlemeleri gerektiğini anlamak mümkündür.

Katılımcı görüşlerinden hareketle öğretmenin öğretim süreci boyunca sahip olması gereken rolüne ilişkin bir değerlendirme yapıldığında velilerin çoğunluğuna göre öncelikle öğretmenlerin öğrencilere dini doğru bilgilerle aktaran ve anlatan roller üstlenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Veliler ders sürecinde öğretmenleri doğru bilginin aktarıcısı rolünde görmektedirler. Öğretmenlerin doğru bilginin aktarıcısı rolünden başka katılımcıların çoğunlukla üzerinde durduğu bir diğer hususun öğretmenin dersi nasıl vereceği ile alakalı olduğu görülmektedir. Görüşlerden anlaşıldığı üzere veliler, dinin aynı zamanda öğrencilere sevdirilerek anlatılması ve tanıtılmasını istemektedirler. Bu yönüyle öğretmen öğrencilere dersi sevdirecek roller üstlenmelidir. Sonuç itibarıyla İslam dersi öğrenme-öğretme sürecinde öğretmenin rolü; etkili bir din eğitimi için doğru bilgilerle dersi yöneten, dersin ilgi çekici biçimde planlayan, dini sevdirmeyi, öğrencileri dini açıdan olumlu yönde etkilemeyi hedefleyen öğretmen tavır ve faaliyetlerinin tümüdür şeklinde ifade edilebilir.

3.3.4.2. Velilerin İslam Din Dersi Etkinliklerine İlişkin Görüşleri

Öğrencilere İslam din dersinde kazandırılması istenen hedeflerin ders içi ve ders dışı etkinliklerle desteklenmesi ve bu tür etkinliklerde velilerin rolüne ilişkin veli yaklaşımlarını öğrenmek amacıyla “Çocuğunuz İslam din dersinde hangi etkinlikleri yapıyor? Okulda hangi ders etkinliklerinin yapılmasını istersiniz? Bu etkinliklere katkı sağlamayı ister misiniz?” şeklindeki sorular katılımcı velilere yöneltilmiştir. Katılımcılar tarafından sorulara verilen cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

V_01: Bizim öğretmenimiz aşure gününde aşureyi anlatmış, Alman öğretmenlerle birlikte aşure pişirmişler. Din dersi veren öğretmenimizin bir tanesi gitar çalıyor. Birlikte gitar çalarak Almanca ilahi söylüyorlar. Çok hoşuna gidiyor. Cami etkinlik ve faaliyetleri güzel olurdu. İftar yapamazlar belki ama Almanlarla birlikte şeker bayramımızda bu bizim bayramımız diyerek herkese şeker dağıtabilirler. Zemzem suyu dağıtılabilir. Misafirlik konusunda bizdeki misafirlikler, bayram tanıtılabilir. Biz de bir şeyler yapabiliriz.

V_02: Camiye gittiler, abdest almayı gösterdiler. Oğlum abdesti Almanca sundu, bu benim hoşuma gitti. Sadece Diyanet değil başka camileri de görebilirler.

V_03: Kandil kartları, belli özel günlerde, bayram günlerinde bayram kartları vs. onlar yaptırılarak aileler ile paylaştırılabilir. Bunun dışında toplantılarda ya da sene sonunda bir görüşme esnasında bu çocukların yapmış olduğu etkinliklerdeki görüntüler kameraya alınmış şekilde bize slayt olarak sunuluyor. İlahiler, cami ziyaretleri olabiliyor ya da diğer din dersi sınıfını ziyaret etme oluyor. Namazlık, tesbih vs. gibi malzemeler okula götürülerek orada namaz kılmanın şekli gösterilerek o şekilde faaliyetler oluyor. Bunlar da belli zamanlarda kameraya alınıyor ve daha sonra velilerin de bulunduğu bir ortamda izlettirilebiliyor. Din dersi ile alakalı ekstra bir program, etkinlik, gibi bir faaliyet yapılmıyor. Cami ziyareti, Hristiyan dini dersinin gördüğü sınıfların ziyaret edilmesi gibi şeylerin arttırılması güzel olur.

V_04: Besmele, Ramazan, oruç, kurban ile konular, İslam'ın 5 şartı gibi. Kabe'yi çiziyorlar. Camilere gidiyorlar. Güzel bir program çizmişler.

V_06: Görsellik olsun, bir şeyler yapsınlar isterdim. Sadece monoton bir şekilde sınıfa girip çıkıyorlar. Bir bilgisayar ile Mekke ve Medine'yi tanıtılabilir. Peygamber efendimizin Kur'an-ı Kerim'in inişini, mağarayı gösterebilirlerdi. Namazı görsel gösterebilirlerdi. Ramazan Bayramı bilinse, oruç tutulduğu bilinse iyi olur.

V_07: Hangi etkinlikler yapılıyor bilmiyorum. Bayramlar olabilir, her şey yapılabilir. Her şeye katkı verilir, desteklenebilir, sorun yok. Tabii ki bu etkinler olsa memnun oluruz.

V_09: Bizim burada uygulanan bu sistemler güzel. Öğretmenlerin camiye getirip namaz kıldırmaları, abdest aldırmaları, namaz saatinde camiye göstermeleri yapılıyor. Ramazan ayında kardeşlikle ilgili kompozisyon yazdırıyorlar. Etkinlikler gayet güzel. Buna da ilaveten neler yapılabilir? Özellikle bayramlarla alakalı okuldaki diğer öğrencilere bayram şekerleri hediyeleşmesi yapılabilir veya etkinlik yapılabilir. Tabii ki biz de katkı sağlamak isterdik.

Araştırmaya katılan velilerin İslam din dersi etkinlik ve faaliyetleri hakkındaki görüşleri incelendiğinde; katılımcıların çoğunluğunun, çocuklarının yaptığı etkinlikler hakkında bilgi sahibi olduğu görülmektedir. Katılımcılardan biri (V_07) ders etkinlikleri hakkında bilgisinin olmadığını ifade ederken; V_06 ve V_08 olmak üzere iki katılımcı da V_06'nın "Sadece monoton bir şekilde sınıfa girip çıkıyorlar." şeklindeki görüşünde ifade ettiği gibi ders etkinliğinin yapılmadığını dile getirmişlerdir.

Katılımcıların çoğunluğu tarafından (V_01,V_02, V_03, V_04, V_05, V_09, V_11) çocuklarının; İslam'ın 5 şartı, namaz, abdest, Ramazan ve Kurban Bayramı konularına yönelik çizim, boyama, kart oluşturma, seccade veya tesbih yapma gibi el işi etkinlikleri ile ilahi korusu oluşturma, kompozisyon yazımı gibi örnek gösterilen çeşitli sınıf içi etkinliklerinin yanında; yine katılımcıların bazıları (V_02, V_03,

V_04, V_09, V_10, V_11) tarafından sınıf dışı etkinliği olarak cami ziyaretlerinin yapıldığı ifade edilmiştir. Katılımcılar hem sınıf içi hem de sınıf dışı etkinliklerinden oldukça memnuniyetle bahsetmişlerdir.

Derse yönelik etkinlik beklentileri kapsamında katılımcıların çoğunluğunun, ders etkinlik ve faaliyetleri olarak cami ziyaretleri (V_01, V_02, V_03, V_04, V_09, V_10, V_11) ile katılımcı V_09'un bayramlarda hediyeleşme örneğinde dile getirdiği gibi dini bayramlara yönelik her türlü etkinlikleri (V_01, V_05, V_06, V_07, V_09, V_10, V_11) dile getirdiği görülmektedir. Ayrıca velilerin tamamı, kendilerinin sınıf içi ve dışı her türlü etkinliklere dahil edilmesi halinde yardımcı olacaklarını ve katkılarından dolayı da memnun olacaklarını ifade etmişlerdir.

Veli görüşlerinden hareketle; İşlam dersine yönelik yapılacak etkinlik ve faaliyetlerin öğrencilerin öğrenme süreci için önemli görüldüğünü ve dersin sürecine pozitif katkılar sağlayacağını söylemek mümkündür. Sınıf içi etkinlik ve faaliyetleri olarak; namaz, abdest, İşlam'ın 5 şartı gibi ders konularına yönelik olmak üzere her türlü el işi, boyama, görsel etkinlik ve faaliyetler ile öğrencinin sosyalleşmesine yardımcı olacak her türlü cami ziyaretleri, dini bayram kutlamaları veya özel dini günlere ilişkin sınıf veya cami eksenli etkinlik ve faaliyetlerin öğrencilerin dini gelişim sürecine rehberlik edecek şekilde planlanılmasının velileri oldukça memnun edeceği sonucuna ulaşmak mümkündür. Katılımcı görüşlerinden, velilerin bu tür sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklere dersin verimi açısından olumlu baktığını ve bu yönde her türlü desteği vermeyi istedikleri anlaşılmaktadır. Buradan hareketle her türlü ders etkinlik ve faaliyetlerinin, ders hedef davranışlarının kazandırılması, dersin ğrenci merkezli olması, dersin ilgi çekici planlanması doğrultusundaki istek ve beklentilerle ilişkilendirmenin mümkün olduğu söylenebilir.

3.3.4.3. Velilerin İşlam Din Dersinin Ders Saatlerinin Yeterliliğine İlişkin Görüşleri

İşlam din dersinin haftalık ders saatlerinin yeterliliği konusunda "Okuldaki İşlam din dersi saatlerini yeterli buluyor musunuz? Bu konuda ne dşnyorsunuz?" şeklindeki soru katılımcı velilere yöneltilerek, velilerin ders saatleri hakkındaki beklentileri sorulmuştur. Ders saatleri hakkındaki soruya verilen katılımcı cevapları aşağıda sıralanmaktadır:

V_01: Daha fazla din dersi alsın isterim. Tabii ki de ilahiyata benzemez ama yine de iki saat olacağına  olabilir. Bakmışsın ilerde çok güzel şeyler olmuş.

V_04: Haftada iki saat. Tabii ki az ama devletin de fazla vereceğini sanmıyorum.

V_07: Daha fazla olmalı. Haftada bir gün kırk beş dakikada yirmi çocuk ne öğrenebilirler ki, ne alabilirler?

V_08: Yetersiz. Yeterli olabilmesi haftada iki veya üç kez olması gerekir diye düşünüyorum.

V_11: Ders saati yeterli değil. Ama başka türlü okulda nasıl çoğaltılabilir mümkün mü bilmiyorum.

Katılımcı velilerin çoğunluğu (V_01, V_04, V_05, V_06, V_07, V_08, V_09, V_11) İslam din dersinin haftada 1 veya 2 ders saati olarak verildiğini, belirtilen ders saatlerinin yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların ders saatlerinin artırılması yönünde beklentilerinin olduğu görülmektedir. Katılımcı görüşlerinden hareketle, katılımcıların, öğrencilerin dini eğitim ihtiyaçlarından dolayı bilgilerini artırabilmeleri ve daha fazla dini eğitim imkanından yararlanabilmeleri amacıyla ders saatlerinin çoğaltılması gerektiği yönündeki beklentilere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Katılımcılardan 3'ü ise diğerlerinden farklı görüş bildirmiştir. Farklı görüş bildiren katılımcı görüşleri şöyledir:

V_02: Evet yeterli aslında.

V_03: Okuldaki İslam din dersi saatleri, kırk beş dakikalık toplam bir buçuk saat bu seviyedeki çocuklar için yeterli.

V_10: Okulda diğer din dersi saatlerinde bize de din dersi saati veriyorlar. Çocuklar ayrıca bir de camide ders görüyorlar. O yüzden yeterli.

Katılımcılardan 3'ü ise, İslam din derslerine ayrılan sürenin yeterli olduğu görüşündedir. Katılımcılardan V_03 ilkökul yaş seviyesinde bir öğrenci için ders saatlerinin yeterli olduğunu belirtmiştir. V_10'un ise ders saatinin yeterli olması durumunu, çocuğunun camide de dini eğitimine devam etmesi durumuyla ilişkilendirdiği görülmektedir. Bu durum camide verilen din eğitimi saati ile birlikte değerlendirildiğinde okuldaki ders saatinin yeterli geldiğini gösterebilir. Ayrıca İslam din dersi saatlerinin yeterli olduğu yönünde görüş bildiren katılımcı görüşlerinin temelini; çocuklarının dersten verim elde etmiş olmalarına bağlı olduğu söylenebilir.

Katılımcı görüşlerinden hareketle, katılımcıların çoğunluğu tarafından İslam din dersi saatleri yetersiz görülmektedir ve bu nedenle ders saatleri artırılmalıdır. İslam din dersi saatlerinin artırılmasının, velilerin dersten beklediği hedeflere ulaşmasında ve dersten daha fazla verim elde etmelerinde bir etken olarak görüldüğünü söylemek mümkündür.

3.3.4.4. Velilerin İslam Din Dersinde Öğrencilerin Başarılarını Değerlendirme Sistemi İle İlgili Görüşleri

Öğrencinin dersteki başarısı şüphesiz her veli için önem arz eden konulardandır. Öğrencinin din dersindeki başarısı söz konusu olduğunda dersin; akla, ruha, maneviyata, vicdana, yaşam biçimine, düşünce tarzına etkisi yönüyle ders kazanımlarının nasıl ölçülmesi gerektiği sorusunu akla getirmektedir. Bu çerçevede İslam dersi ölçme ve değerlendirme sisteminin; sonuç odaklı ölçme ve değerlendirme uygulamaları ile mi yoksa öğrencilerin tüm ders sürecini ilgilendiren bir anlayışla mı yapılması gerektiğine ilişkin soruların cevabı öğrencilerin din dersindeki başarısı ve motivesi noktasında önemli görülmektedir. Bu düşünceden hareketle; İslam din dersinin ölçme ve değerlendirme sisteminin nasıl olması gerektiğine ilişkin veli beklentilerini tespit etmek amacıyla katılımcı velilere “Çocuğunuzun İslam din dersindeki başarısının nasıl değerlendirilmesini istersiniz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Çocuğunun din dersindeki başarı düzeyinin değerlendirilmesinde hangi kriterlerin dikkate alınması gerektiği ile hangi noktalardaki geri bildirimlerin veliler açısından önem arz ettiği hususundaki katılımcı veli görüşleri aşağıda sıralanmaktadır:

V_01: Bütün hepsinin toplamına göre değerlendirilmeli. Sınavda çocuklar heyecandan unutabiliyorlar. Sınıftaki davranışından, öğretmenine selam verişine, arkadaşıyla yardımlaşmasına kadar her şey dikkate alınmalı. Bir şey israf etmesine bile bakılmalı. Öğretmen; öğrenci bir şey boyarken, bir şey keserken çocuk israf ediyor mu bakacak. Çok büyük kağıtları atıyorsa bunun israf olduğunu söyleyecek. Bugünden itibaren not vermeye başlayacağım, notlarınızı şu kadar kıracağım diyecek. İlla ki yazılı ya da sözlü değil. Çocuklar sınıfta otomatik olarak o ahlaki şeye de dikkat ederler.

V_02: Yazılı olarak girebilir. Çünkü herkesin ona iyi katıldığını görüyorum. Yazılı sınav da olabilir, sunum da olabilir. Arada yarışma da olabilir. Yarışma yaptıkları zaman bilgilerini paylaşabilirler.

V_03: Ben hem yazılı hem de sözlü olarak kullanılması taraftarıyım. İkisi de uygulanıyor zaten ve sonuçları gayet de başarılı görüyorum. Öğretmenin hazır verdiği şekilde değil de proje ödevi gibi ödevler verilerek çocukların daha çok kendilerinin araştırması sağlanarak olabilir. Öğrencilerin daha çok araştırmasına, bir kitap okuma, kitap tanıtımı gibi okumasına yönelik ödevler verilerek olabilir. Normal diğer derslerde yaptıkları bu tarz şeyler ile değerlendirilebilir.

V_09: Yazılı ve sözlünün yanında İslam'ın ahlaki ilkeleri var. Kardeşliği, paylaşması ve sınıftaki durumu. Bunları hayata yansıtma çabaları not olarak değerlendirilebilir.

V_11: Yazılı yapılmalı. Sadece yazılı değil sözlü de önemli. Bunun yanında etkinlikler, basteln (el işi) gibi şeyler ödev verilebilir.

Katılımcıların çoğunluğu (V_02, V_03, V_04, V_05, V_06, V_07, V_08, V_09, V_10, V_11) çocuklarının İslam din dersindeki başarılarının değerlendirilmesi amacıyla yazılı sınav yapılması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Yazılı sınav yapılmalı diyen katılımcı velilerin çoğunluğu (V_01, V_02, V_03, V_06, V_07,

V_08, V_09, V_10, V_11) yazılı değerlendirmenin yanında sözlü sınav veya öğrencinin sınıf içi etkinliklerini de başarının ölçülmesi ve değerlendirilmesinde önemli görülen diğer yöntemler olarak belirtmişlerdir. Yazılı sınav haricinde çocuklarının ders performanslarının da değerlendirmeye dahil edilmesini isteyen katılımcılar; sözlü sınavlar, sure ezberleme, sunum hazırlama, kitap okuma, kitap tanıtımı, öğrencinin sahip olduğu ders kazanımlarının ğretmen tarafından gözlemlenerek değerlendirmeye tabi tutulması gibi sınıf içi ve sınıf dışı çalışmalarının da lme ve değerlendirmeye dahil edilmesini istemektedirler. Katılımcılardan V_01 ile V_09'un, öğrencilerin sınıf içindeki bireysel tutumlarının ve davranışlarının da değerlendirmeye dahil edilmesi gerektiğini ifade ettikleri görülmektedir.

Katılımcılardan V_05 ise "Yazılı olması yeterli. Birkaç ders saati daha görülseydi belki isteklerim olabilirdi. Sadece bir ders olduğu için fazla bir beklentim yok." yönündeki görüşüyle yazılı sınavın yeterli olacağını ifade etmiştir. Yazılı sınavın yeterli olacağını düşünen katılımcıya göre, ders saatinin çoğaltılması halinde lme ve değerlendirmeye ilişkin diğer yöntemler hakkında beklentilerinin oluşabileceğini belirtmektedir. Bu durumda katılımcı velinin İslam dersine ayrılan ders saatinin yetersizliği nedeniyle yazılı sınav haricindeki lme ve değerlendirme yöntemleri noktasında bir beklentisinin olmadığını söylemek mümkündür. Bir katılımcı veli ise (V_07) "ocuklara hiç sınav yapılmıyor. Çocuklara sadece anlatılıyor ama çocukların gerçekten anlamışlar mı, kafalarına girmiş mi diye hiç test edilmiyor." şeklindeki görüşüyle çocukların hiç sınava tabi tutulmadığını, çocuğun başarısının ölçülmediğini ifade etmiş ve bu durumdan yakınmıştır. Katılımcı veli diğer katılımcı çoğunluğun görüşleri doğrultusunda görüşlerini ifade ederek; çocuğunun ders kazanımlarının takibi için sınava tabi tutulması gerektiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur.

Katılımcı görüşlerinden hareketle katılımcıların, eğitim hedeflerine hangi oranda ulaşılıp ulaşılmadığının belirlenmesi için ğrenci başarılarının yazılı başta olmak üzere sınıf içi veya sınıf dışı farklı lme ve değerlendirme yöntemleri ile ölçülmesini ve değerlendirilmesini bekledikleri anlaşılmaktadır. İslam din dersinde lme ve değerlendirme yapılmamalı şeklinde olumsuz katılımcı ifadeleri görülmemektedir. Aksine veliler, çocuklarının İslam din dersindeki başarılarının ölçülüp değerlendirilmesini istemektedirler. Bu durum katılımcıların, çocuklarının

dini eğitimleri noktasında duyarlılıklarını gösterebilir. Katılımcıların, çocuklarının bilgi düzeyleri, tutum ve davranışları hakkında bilgi edinerek çocuklarının dini eğitimine yönelik düşüncelerinde yol gösterici olması açısından ayrıca dersin öğrenciler tarafından ciddiye alınmasını sağlama açısından ölçme ve değerlendirmeyi etkili gördükleri söylenebilir.

3.3.4.5. Velilerin Okuldaki Ders Sürecinin Ailede Çocuk İle Paylaşılması Konusundaki Görüşleri

Öğrencilerin İslam dersinde edindiği kazanımları aile ortamına taşıyarak paylaşımları; öğrenci-veli iş birliğine dayalı öğrenme-öğretme süreçlerinin güçlendirilmesi açısından önemlidir. Bu kapsamda İslam din dersine yönelik, velilerin dersi takip edip etmediklerine, velilerin bu süreçte etkin bir rol sahibi olup olmadıklarına, İslam dersi içeriklerinin aile ortamında konuşulup konuşulmadığına ilişkin veli-öğrenci arasındaki iletişimi tespit etmek amacıyla “Çocuğunuz derste işlediklerini sizinle paylaşıyor mu? Siz çocuğunuza derste ne işlediklerini soruyor musunuz? Bu konuda en çok dikkatinizi çeken ne oldu?” şeklindeki sorular katılımcı velilere yöneltilmiştir. Katılımcılardan elde edilen cevaplar sırasıyla şu şekildedir:

V_02: Hz. Muhammed'i anlattıkları zaman bana gelip anlatıyor. Kurban ve Ramazan Bayramı'nda anlatılan şeyleri bana tekrar tekrar anlatıyor. Neden öyle geliştiğini, neden olduğunu anlatıyor.

V_03: Paylaşıyor. Mesela peygamberlerin hayatını heyecanla dinlediğini, sonra onları gelip bize anlattığını, peygamberlerin başlarından geçen olayları, mucizeleri, peygamberlerin kavimleri ile birlikte yaşadıklarını; onların çok dikkatini çektiğini farkettim. Özellikle Kurban Bayramı'nın nereden geldiği, aşurenin anlamı nasıl oluştuğu gibi belli olayların anlatılmasını daha çok ilgi ile takip ettiğini farkettim.

V_05: Heyecanla anlatır. Anne biliyor musun böyleymiş. Kurban bu yüzden kesiliyormuş, Hz. Yusuf kuyuya düşmüş, sonra onu bulmuşlar diye anlatıyor. İlk peygamberimiz böyleymiş, ateş yanmış ama sonra o ateşler gül olmuş diye gelip zevkle anlatıyor. Peygamberlerden, onların hayatından bahsetmesi çok hoşuma gitti. Çocuğumun birçok peygamber hayatı hakkında bilgisi oldu. Güzel anlatılıyor.

V_09: Paylaşıyor. İslam'la ilgili yapmış oldukları resim, boyama çalışmaları, cami, minare, mahya, Ramazan Ayı'yla ilgili boyama çalışmaları dikkatini çekiyor.

V_10: Paylaşıyor. Haramla helali gelip anlatıyorlar. Nasıl namaz kılındığını, abdesti, nasıl alındığını gösteriyor, öğrendiğini anlatıyor.

İslam din dersinde öğrencilere aktarılan bilgilerin öğrenciler tarafından aile ortamında paylaşılmasına ilişkin soruya katılımcıların tamamı bu bilgilerin çocukları tarafından kendileriyle paylaşıldığı yönünde cevaplar vermişlerdir.

Ders içeriklerinin çocukları tarafından kendileriyle paylaşıldığını ifade eden katılımcılardan, hangi dini içeriklerin kendileriyle paylaşıldığına dair izlenimlerini bildiren katılımcılar da olmuştur. Katılımcılar, Ramazan ve Kurban Bayramları

(V_02, V_03, V_05, V_09, V_11), peygamberlerin hayatı (V_02, V_03, V_05, V_08, V_11), ile namaz ve abdest (V_10) konularının çocukları tarafından ilgiyle ve heyecanla kendileriyle paylaşılan konular arasında olduğunu dile getirmişlerdir.

Katılımcıların tamamının derste işlenen konuların içeriği hakkında çocukları aracılığıyla bilgi sahibi olduğu görülmektedir. Kendileriyle paylaşılan ders içerikleri noktasında olumsuz tutum ve kanaat içeren bir katılımcı görüşüyle karşılaşmamıştır. Ders içeriklerinin çocuklar tarafından aileleri ile paylaşılırken hem çocukların hem de ailelerin bu paylaşım sebebiyle oldukça memnun ve mutlu oldukları anlaşılmaktadır.

Katılımcı görüşlerinden hareketle; ders içeriğinin çocukları tarafından kendileriyle paylaşıldığını dile getiren veli görüşlerinden, İslam din dersinin öğrenciler tarafından sevildiğini ve ilgiyle takip edildiğini söylemek mümkündür. Derste ilgi, merak ve heyecan uyandıran dini konuların aktarımı halinde bu bilgilerin ailelerle paylaşımının kolaylaşacağı buna bağlı olarak dersin ve ders içeriğinin aileler tarafından takibinin gerçekleşeceği dolayısıyla da öğrenci-veli iş birliğine dayalı öğrenme-öğretme süreçlerinin aile desteğiyle güçlenebileceğini düşünmek mümkündür. Ayrıca dersin aile ortamında paylaşılması durumu, dersin verimi, hedeflere ulaştırması, dersin başarısı ve öğrenciler üzerindeki etkisi açısından bir gösterge olarak da düşünülebilir.

3.3.5. Velilerin İslam Din Dersinin Öğretim Diline İlişkin Beklentileri

Almanya'da Müslüman çocukların dini eğitimi bugüne kadar dini cemaatlerin kendi bünyesinde oluşturdukları kurumlar aracılığıyla köken (ana) dilde yapılagelmiştir. Müslüman çocukların dini eğitimlerinin devlet eliyle düzenlenmeye çalışıldığı bugünlerde ise; kamu okullarında İslam din dersi projesi adı altında Müslüman öğrencilere Almanca dilinde İslam din dersi verilmektedir. Bu noktada İslam din dersinin öğrencinin din dili gelişimine ne ölçüde katkı sağladığı ile Almanca dilinde İslam din dersinin verilmesine yönelik velilerin tutumu merak konusudur. Bu nedenle İslam dersinin Almanca dilinde beklenen nitelikte verilip verilmediği ile dersin Almanca dilinde uygulanışına ilişkin veli görüşlerini tespit etmek amacıyla; dersin dili hakkında farklı açılardan ele alınarak oluşturulan sorular katılımcı velilere yöneltilerek aşağıda uygun kodlar altında katılımcı cevapları ile birlikte sınıflandırılmıştır.

3.3.5.1. Velilerin İslam Din Dersinin Almanca Dilinde Verilmesi Konusundaki Görüşleri

Almanya`da yaşayan Müslüman ailelerin kültürel, sosyo-ekonomik durumları, içinde yaşadıkları sosyal çevre bu ailelerin çocuklarının dil gelişimi üzerinde rol oynayan önemli faktörlerdendir. Almanya`daki Müslüman çocukların içinde yaşadıkları ortamın çift kültürlü ve çift dilli yönleri de dikkate alındığında bu çocukların ne köken ülke diline ne de göç edilen ülkenin diline hakimiyetleri kolay olmaktadır. Bu bağlamda göçmen kökenli Müslümanlara hangi dilde dini eğitim verilmesi gerektiği ile ilgili tartışmalar gündeme gelmektedir. Bu nedenle araştırmaya katılan velilere İslam din dersinin göç edilen ülkenin dilinde verilmesi noktasında “İslam din dersinin Almanca verilmesini nasıl buluyorsunuz?” şeklindeki soru yöneltilmiştir. Dersin Almanca dilinde verilmesine ilişkin katılımcı velilerin görüşleri aşağıda sıralanmaktadır:

V_02: Almanca olduğu için çok iyi buluyorum. Almanca olduğu için çocuklara biraz daha kolay geliyor. Almanca anlaması, Almanca anlatması için önemli.

V_03: Çocuklarımızın ana dili ne kadar Türkçe olsa da kendi dinlerini Almanca dilinden de dinlemelerini önemli ve faydalı buluyorum. Almanca dilinin dini eğitime katkısı dil gelişimi yönünde olabilir. İkincisi de çocuklarımızın Alman arkadaşları ile dini konuları konuşurken dinlerini daha iyi anlatabilme noktasında dil sıkıntısı çekmeme noktasında etkisi olabilir.

V_04: Çok iyi değerlendiriyorum, çok memnunum. Çocuklar kendini çok iyi ifade edebiliyorlar.

V_07: Almanca verilebilir. Çocuklar sürekli Almanca dersleri gördükleri için daha kolay anlayabilirler. Almanlara anlatacakları zaman daha kolay anlatabilirler. Ama Türkçe de verilse buna karşı değilim. Türkçe de anlamaları lazım. Çünkü çocuklar bazı şeyleri Almanca öğrenince Türkçe`ye çeviremiyor.

V_09: Almanca olması gerektiğine inanıyorum. Hem öğrencilerin Almancalarını geliştirmelerine hem de öğrencilerin İslamiyet`i Almanca öğrenmelerine katkıda bulunur. İmanın şartlarını Türkçe öğrenen bir çocuk Almanca`ya çeviremiyor. Almanca biliyor ama çeviremiyor, arkadaşlarıyla bu konuları konuşamıyorlar. Çocuğun yaşantısına çok önemli katkı sağlıyor. Çevresindeki diğer arkadaşlarıyla, diğer din mensubu arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde İslamiyet`i Almanca öğrenmeleri, bilmeleri doğru bir karar.

Araştırmaya katılan velilerin tamamı İslam din dersinin Almanca dilinde verilmesini olumlu karşılamışlardır. Katılımcı veliler tarafından çocuklarının kendi dinini Almanca dilinde öğrenmeleri, dinleri hakkında Almanca konuşabilmeleri ve dinlerini Almanca dilinde anlatabilmeleri ve aktarabilmeleri oldukça önemli bulunmaktadır. Katılımcılar, çocuklarının dinini Almanca dilinde öğrenmesi halinde dinleri hakkında diğer din mensubu arkadaşlarıyla kolaylıkla konuşabileceklerini ve dinlerini Almanca dilinde daha iyi anlatabileceklerini ifade etmektedirler.

Katılımcılara göre İslam dersi, Almanca dilinde İslam dininin aktarımına ve öğrencilerin Almanca dilinde dinlerini ifade edebilmelerine imkan vermektedir.

Ayrıca katılımcılardan bazıları (V_02, V_07, V_08) çocuklarının Almanca dilinde anlatılan İslam'ı daha iyi anlayabileceklerine de değinmişlerdir. Katılımcılardan V_01, V_03, V_09'un ise soruya; Almanca dilinde din dersinin, çocuklarının dil gelişimlerine katkı yapması açısından da önemli olduğu şeklinde cevap verdikleri de görülmektedir. Bu katılımcılara göre ders aynı zamanda çocuklarda Almanca dilinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Katılımcılardan V_03, Almanca dilinde verilen İslam din dersinin olumlu sonuçlarının yanında bazı endişelere de sebebiyet verdiğini ayrıca dile getirmektedir. Endişelerini dile getiren katılımcı görüşü şöyledir:

V_03: Almanca'nın da yetersiz kaldığı veyahut da farklı anlamlara geldiği dil yapısı noktasında dini konularda belki yanlış anlaşılmalara ya da farklı yorumlamalara sebep olabileceğini de düşünmüyorum değilim. Mesela zina kelimesinin sözlükten karşılığına baktığımızda Almanca'da zinanın aldatma gibi bir karşılığı çıktı. Şimdi o zaman zina yerine o kullanıldığı zaman farklı bir şey olduğu ortaya çıkıyor. Tabii ki küçük çocuklarda ders olarak işlenmiyor ama dini terimin karşılığını veremediğimiz zaman farklı yorumlara sebep olabilir.

Katılımcı, bazı dini terimlerin Almanca karşılığına bakıldığında anlam kaybına uğraması nedeniyle terimin yanlış ve eksik anlaşılmalara sebebiyet verebileceğini ifade etmektedir. Katılımcı zina terimini örnek göstererek, sözlükteki karşılığının aldatma olarak geçmesinin terimin asıl manasını yansıtmadığını dile getirmektedir. Katılımcıya göre; dini bir terimin Almanca'daki karşılığının tam ve doğru tespitinin yapılması, aktarım temelli sorunlara sebebiyet vermemesi açısından önem arz etmektedir. Katılımcı, dini terimlerin Almanca dilindeki karşılıklarının öğretmen tarafından bilinçli ve doğru verilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Katılımcı velilerden V_07, Almanca dilinde İslam dersi verilmesini desteklemekle birlikte; çocuklarının, dinlerini Türkçe olarak da anlatabilmelerini önemli bulduğunu ayrıca dile getirmektedir. Katılımcı, çocuklarının sadece Almanca dilinde konuşmaları halinde bazı kavramları Türkçe'ye çeviremediğini ifade etmektedir. Katılımcı görüşünden; çocuklarının dinlerini hem Türkçe hem Almanca dilinde anlatabilme imkanı bulabilmelerinin birbirini tamamlamaları açısından önemli görüldüğü anlaşılmaktadır.

Bütün katılımcı velilerin görüşlerinden hareketle bir değerlendirme yapıldığında; Almanca dilinde İslam din dersi verilmesinin desteklendiği ve Almanca

dilindeki dini eğitimin oldukça gerekli, memnun edici ve önemli bir eğitim olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Katılımcılar, Almanca dilinde İslam din dersini büyük bir anlayışla karşılamaktadırlar. Çocukların diğer din mensubu arkadaşlarıyla dini içerikli konuşmalar yapmaları halinde Almanca dilinde verilen İslam dersinin çocukların ihtiyaç duyacağı gerekli dini kavramları karşıladığı belirtilmektedir. Bu yönüyle Almanca İslam dersinin, çocukların dini kimliklerini oluşturabilmeleri ile diğerlerine karşı Müslüman kimliklerini tanımlayabilmeleri açısından önemli görüldüğünü söylemek mümkündür.

Almanca dilinde İslam din dersine ilişkin araştırmanın bulgularıyla benzerlik gösteren diğer çalışmaların da mevcut olduğu görülmektedir. İslam din dersine öğrencilerin, velilerin ve öğretmenlerin bakışını konu edinen Topçuk, araştırmasında dersin daha verimli hale getirilebilmesi noktasında teklifler sunmaktadır. Kuzey Ren Westfalya Eyaleti'ndeki İslam din dersine katılım oranının % 85'in üzerinde olduğu tespit edilen araştırmasında Topçuk; öğrencilerin % 96,09'u ile velilerin % 90,2'sinin İslam din dersinin Almanca olmasını büyük bir anlayışla karşıladıklarını ifade etmektedir.³⁸⁴ İslam din dersinin Almanca dilinde verilmesi noktasında araştırma bulgularıyla benzer sonuçlara Aşağı Saksonya eyaletinde yapılan bir araştırmada da rastlanmıştır. Aşağı Saksonya eyaletinde verilen İslam din dersleri hakkında ailelerle yapılan görüşmelerde, ailelerin çocuklarını İslam din dersine gönderme nedenleri olarak; İslam dersinin Almanca'yı öğrenmeye katkısı, İslam din dersinin müfredat kapsamında düzenli bir ders olarak verilmesi isteği ile bu dersin birlikte yaşamı normalleştirmesine katkı sağlaması gösterilmektedir.³⁸⁵ Hem araştırma bulguları hem bahsi geçen araştırmalar birlikte değerlendirildiğinde; Almanca dilinde verilen İslam din dersinin dili itibarıyla toplumun ihtiyaç ve beklentilerine cevap verebilir nitelikte bir ders olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda katılımcıların, Almanca dilinde verilen İslam'ı, içinde yaşanan ülkenin doğal bir sonucu olarak gördüklerini söylemek mümkündür.

³⁸⁴ Ali Topçuk, *Federal Almanya Kuzey Ren Westfalya'da İslam Din Dersleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2016, s. iv.

³⁸⁵ Günter Fraatz "Das war natürlich unsere Chance", *Den Koran zu lesen genügt nicht. Fachliches Profil und realer Kontext für ein neues Berufsfeld. Auf dem Weg um Islamischen Religionsunterricht*, Harry Harun Behr, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2008, s. 45.

3.3.5.2. Velilerin Ana Dilde İslam Din Dersi Konusundaki Görüşleri

Almanya’da kamu okullarında İslam din dersinin yer edinme sürecinde dersin dili noktasındaki tartışmalara ilişkin araştırmaya katılan velilere “Çocuğunuzun dinini kendi ana dilinde anlatmasını önemli buluyor musunuz? Almanca anlatması yeterli olur mu?” şeklindeki soru yöneltilmiştir. Katılımcı velilerin soruya ilişkin görüşleri aşağıda sıralanmaktadır:

V_01: Tabii ki de Türkçe’de de anlatsın. Aslında çocuk biliyor ama dilinde getiremiyor. Ailelere çok sorumluluk düşüyor. Anaokullarında bir sorun olduğu zaman her velinin yeterli düzeyde Almanca’sı olmadığı için veliye göre kendi dilinde bazı kağıtlar çevrilip veriliyor. Çocuklara da kendi dilinde yazılıp verilebilir. İletişimi, interneti çok güzel kullanıyoruz. Bu öğretmenler için çok zor bir şey değil. Çocuk ne söylediğini Türkçe’den de konuşsun, bilsin.

V_02: Türkçe de anlatmasını isterim tabii. Onun için şu anda camiye gidiyor, camide öğreniyor. Camide hoca anlatıyor, sohbet veriyor. Oradan öğreniyorlar.

V_03: Tabii ki önemli buluyorum. Önce kendi dilinde anlaması lazım ki daha sonra onu Almanca anlatabileceği zaman daha rahat bir şekilde anlatabilsin. Camilerde kesinlikle din dili Türkçe olması gerekiyor. Çocuklarımızın yabancı dilden önce ana dillerini çok iyi okumaları lazım. Dini kaynakları önce Türkçe kaynaklarından öğretmeye ve okutmaya çalışmamız lazım.

V_08: Eğer ki çocuğum kendini Türk birine ifade edip veya ona dinini anlatacaksa daha çok katkısı olur. Daha iyi ifade edebilir. Hem anlatması gerektiği zaman iki dilde de anlatabilir. Sürekli acaba onun ismi neydi, bunu nasıl anlatabilirim diye düşünmesi gerekmez.

V_09: İslamiyet’in Almanca anlatılması doğru bir çalışma dedik ama bu tek başına yeterli değil, Türkçe’yle beraber olmalı. Türkçe dilinde de önemli. Veliler dini Türkçe olarak bildikleri için biraz Almancaları zayıf olduğu için evde bu konuları Türkçe anlatıyorlar. Buradaki en büyük sıkıntı İslam diniyle ilgili bildiklerinin %90’ını Almancaya çevirememeleri, Almanca anlatamamaları, Almanca bilmemeleri. Arkadaşlarıyla tartışırken, konuşurken, İslamiyeti arkadaşlarına anlatırken ya da kendilerini savunurken İslamiyeti Alman dilinde bilmedikleri için savunamıyorlar, yapamıyorlar. Ama Türkçe dilinde bir nebze olsun camilerde, evde veliler yapıyor.

V_11: Tabii önemli. Kendi dilimizi düzgün konuşamıyor çocuklar. Dilimizi unutmasınlar. Dinimizi konuşabilmeyi de öğrensinler. Kendi aramızda dilimizde dinimizi konuşabilmek için önemli.

Araştırmaya katılan velilerin tamamı, çocuklarının dini konularda kendi ana dilinde açıklama yapabilmelerini ve konuşabilmelerini önemli bulduklarını ifade etmektedirler. Dinin ana dilde öğrenilmesini, bilinmesini, konuşulmasını önemli bulmayan bir katılımcı ifadesine rastlanmamıştır. Velilerin, İslam dininin okullarda Almanca dilinde verilmesi taleplerinin yanında; çocuklarının, kendi ana dilinde de İslam’ı konuşabilme ve rahat aktarabilme beceri ve yetkinliğine sahip olmaları da katılımcıların önemli beklentileri arasında yer almaktadır. Katılımcılar, çocuklarının Türkçe’ye çeviri zorluğu çekmeden kendi arkadaşları veya çevresi arasında da dinlerini kendi dilinde konuşabilme ve tartışabilmelerinin önemine dikkat çekmektedir. Katılımcılardan V_10’un “Türk olduğumuz için, çevremiz Türk olduğu

için Türkçe olarak da bilmeli. Onlarla da bir sohbe girdiği zaman konuşabilsin.” ifadesinde de özetlendiği gibi; katılımcılar, dinin Türkçe olarak ifadesinin çocuklarının çevresiyle kuracağı dini içerikli sohbet ve iletişimler açısından önemli bulmaktadırlar.

Katılımcı görüşleri doğrultusunda; velilerin hem Almanca hem Türkçe dilinde verilen din eğitimini destekledikleri, her iki dildeki din eğitimi imkanını da birbirini tamamlayıcı nitelikteki eğitimler olarak gördükleri söylenebilir. Katılımcıların dini eğitimin her iki dilde de önemine ilişkin görüşlerinin temelini, çocuklarının iki dilli bir toplumun bireyleri olma durumlarına bağlamak mümkündür. Ayrıca katılımcıların ana diline bağlılığı, ana vatanına ve kökenine özlemin bir sonucu veya diasporik kimliği besleyen dışlanmanın bir sonucu olarak da düşünülebilir.

3.3.5.3. Velilerin İslam Din Dersinde Bazı Dini Kavramların Almanca Olarak Verilmesi İle İlgili Görüşleri

Bazı dini kavramların kaynak dilden Almanca diline aktarılması halinde aktarılan hedef dilde asıl manasının ne kadarının yansıtılabileceğine ilişkin bir takım endişeler gündeme gelmektedir. Velilerin beklentilerine uygun bir İslam din dersi imkanı adına bazı dini terimlerin Almanca dilinde ifadesine ilişkin veli görüşlerini ortaya koymak amacıyla araştırmaya katılan velilere “Çocuğunuz Allah yerine Gott veya İsa yerine Jesus kelimelerini kullansa bu konudaki düşünceleriniz ne olur?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Katılımcıların soruya verdiği cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

V_01: Onlar anlasın diye öyle kullandığını düşünüyorum. Gott deyince küçük çocuğum bile Gott değil Allah diyor. Öğretmeni söylediyse aradaki farkı ayırt ediyordur. Öğretmenin bizim dinimizde bu böyle değil diye söylemesi lazım. Bunlar diyorlar ki İsa Allah'ın oğlu ama biz biliyoruz ki Allah doğmamıştır, doğrulmamıştır, eşi benzeri yoktur diye söylenmesi gerekiyor.

V_03: Kullanıldığı ortama göre değişir. İslam din dersinde ya da Alman arkadaşları ile dini konuları konuştuğu yerde onların daha rahat anlayabilmesi için kullanmasında bir sakınca görmüyorum. Allah ismini başka bir şeyin karşılamayacağı şeklindeki bilgileri çocuklarımıza vererek çocukların düzgün yerde, düzgün şeyleri kullanmasını önemsiyorum. Kendi dilini konuşan insanların arasında bu şekilde konuşmasına gerek duymaması gerektiğini uyarabilirim.

V_06: Konuştuğu şeye bağlı. Eğer arkadaşı ile Almanca konuşuyorsa beni rahatsız etmez. Allah yerine bazen kitapta okurken Gott yazıyor, onu söylemek zorunda kalıyorlar. Benimle Türkçe konuştuğu zaman onu kullanmıyor.

V_10: Allah'a Gott denmesine karşı değilim. Çünkü yeri geldiği zaman Hristiyan arkadaşlarla konuştuğum zaman onların anlaması için Gott diyorum. Jesus'la İsa da aynı. Jesus derken onlarda Allah'ın çocuğu, bizim Peygamberimiz olduğunu söylüyorum.

V_11: Gott Jesus'un Almanlarla konuşurken çevirisinde başka alternatifi yok. Mecbur kullanılacak. Dinimizdeki anlamını çocuk bilmesi lazım. O zaman sorun olmaz. Kendi aramızda Gott ya da Jesus demeye de gerek var mı ki?

Katılımcıların çoğunluğu (V_01, V_02, V_03, V_05, V_06, V_08, V_09, V_10, V_11) çocuklarının, Allah'ı Almanca "Gott" veya Hz. İsa'yı Almanca "Jesus" şeklindeki ifadelerini bu terimlerle kastedilenin doğru manaya işaret etmesi halinde ortamına uygun, yerinde kullanımlarını uygun gördüklerini ifade etmektedirler. Katılımcıların Gott, Jesus terimlerinin kullanımında kullanım amacını öne çıkardıkları görülmektedir. Katılımcıların, kendilerine yöneltilen soruda İsa-Jesus'dan ziyade Allah-Gott ikilisine odaklanarak cevap verdikleri görülmektedir. Allah kelimesinin Almanca dilindeki karşılığının diğer dil ve dinlere mensup öğrenciler arasında konuşulurken diğer dilden ve dinden öğrencilerin anlayabilmesi amacıyla Gott olarak kullanılmasının bir sakıncasının olmadığını ifade eden katılımcıların, ortamına göre zorunlu kullanımlar nedeniyle konuya olumlu ama yine de içerdiği anlam farklılığından dolayı tedbirli baktıkları anlaşılmaktadır. Katılımcıların, Gott teriminin çocukları tarafından tercih edilmesi durumunda, çocuğun zihninde bu dini teriminin İslam dinindeki Allah'ı çağrıştırması gerektiği yönünde görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Katılımcıların bazı dini terimlerin kullanımına ilişkin hassas olduklarını söylemek mümkündür.

Örneği verilen Almanca dini terimlerin ortamına göre kullanımına izin veren katılımcıların yanında diğerlerinden farklı düşünen katılımcılar da (V_04, V_07) olmuştur. Bu katılımcıların görüşleri aşağıda sıralanmaktadır:

V_04: Allah'ın ismi din dersinde de Allah olarak geçiyor, Allah olarak da kalmasını istiyoruz. Hz. İsa farklı onların inandığı Jesus farklı. Bu yüzden onların isimlerini Almanca öğrenmesini istemem.

V_07: Ona karşıyım. Biz Allah biliyoruz. Almanlara bile anlatırken ben onlar için Gott'a çevirmiyorum, ben onlar için yine Allah diyorum. Çünkü benim Allah'ım var, onların değil. Onlarınki Gott. Onlar farklı düşünüyorlar. Çevirmek bana tuhaf geliyor.

Sözü edilen Almanca dini terimleri uygun bulmayan katılımcıların; yaratıcıyı, İslam dinine özgü Allah kullanımında tanıdıklarından dolayı diğer kullanım şekillerine sıcak bakmadıkları görülmektedir. Katılımcılar, yaratıcıya Allah yerine Gott kullanılmasını Hristiyanlık dinine özgü, başka dinin ilahının ismi olarak görülmesinden dolayı tercih etmediklerini ifade etmekteydiler. Gott veya Jesus terimlerinin kullanımına onay vermeyen görüşlerin sebebinin İslam geleneğinde yaratıcının yaygın olarak Allah lafzıyla anılmasına bağlı olduğu düşünülebilir.

Burada katılımcılar tarafından Allah lafzı yaratıcının özel ismi olarak görüldüğünden yaratıcının Allah'tan başka lafızlarla anılmasına hoş bakılmadığı düşünülebilir.

Katılımcı görüşlerinden hareketle, katılımcıların çoğunluğu tarafından Almanca dini kavramların işaret ettikleri asıl anlamlarının içerik bozulmalarına tedbir olarak öğrencilere mutlaka açıklanması gerektiği ve bu kavramlarla neyin kastedildiğinin bilinmesine yönelik yeterli ve doğru içerikle asıl anlamın yansıtılması halinde bu terimlerin ders veya diğer dinden olan arkadaş çevresi ortamında Almanca olarak kullanılabilmesine olumlu bakıldığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda “Allah” ifadesi yerine “Gott” kullanımı örneğinde olduğu gibi Almanca dini kavramların kullanımında öğretmenler tarafından bu kavramların İslam ve Hristiyan terminolojisinde işaret eden anlamlarının öğrencilere açıklanmak suretiyle olası karışıklığın önüne geçilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların bu düşüncelerinin temelinde; İslami kavramların yerini yabancı dildeki karşılık kavramların dolduramayacağı ve bu yabancı kavramların, öğrencilerin zihninde İslam'a ait çağrışımlar yapamayacağı nedeniyle öğrencilerde dini duygu ve aidiyet oluşturmayaacağı düşüncelerinin yer aldığını düşünmek mümkündür.

3.3.6. Velilerin İslam Din Dersi Öğretmenlerine Yönelik Beklentileri

Etkili bir eğitimin önemli unsurları arasında şüphesiz öğretmenler yer almaktadır. Öğretmen; hem mesleki yeterliği hem de sahip olduğu alan bilgisi ile ihtiyaçlar ve beklentiler doğrultusunda gerçekleştirilecek iyi bir eğitim için oldukça önemli bir etkidir. Dersin etkinliği noktasında öğretmen-veli etkileşimi önemli görüldüğünden bu durum konunun üzerinde durulmasını önemli kılmaktadır. Bu nedenle katılımcı velilere; İslam din dersi öğretmeni ile iletişimleri, bir din eğitimcisiinden bekledikleri vasıflar ve İslam din dersi öğretmenlerinden beklentileri hakkında sorular yöneltmiştir. Aratırmaya katılan velilerin bu sorulara verdikleri cevaplar aşağıda uygun kodlar altında sınıflandırılmaktadır.

3.3.6.1. Velilerin Çocuğunun Öğretmeniyle İletişimi Konusundaki Görüşleri

Ders başarısının elde edilmesinde veli-öğretmen iletişimi önemlidir. Veli-öğretmen arasında kurulan güçlü iletişim ağı; öğrenciye gösterilen ilgi ve alaka ile çocuğun eğitimine verilen öneme işaret eder. Bu bağlamda araştırmaya katılan velilere, çocuklarının İslam din dersi öğretmeni ile nasıl bir diyalog içinde

olduklarını ve iletişim noktasındaki beklentilerini tespit etmek amacıyla “Çocuğunuzun İslam din dersi öğretmenleriyle iletişim ve ilişkileriniz nasıldır? Çocuğunuzun din eğitimi hakkında öğretmenleriyle görüşüyor musunuz?” şeklindeki sorular yöneltilmiştir. Katılımcı velilerin, veli-öğretmen iletişimi noktasındaki beklentilerini ifade eden görüşleri aşağıda sıralanmaktadır:

V_02: Hem öğretmen olarak hem de arkadaş olarak aramız iyi. Konuşuyoruz. Genelde ben sorarım ya da kendisi de bana anlatır. Dersten ötürü değil de konsantrasyon sıkıntısı gibi çocuğun şahsi sorunları olabiliyor.

V_06: Sorun yaşamadım. Din dersinin başlatılması için imza gerekiyordu. O zaman din dersinin burada açılması için görüşmüştüm, hatta din dersi olsun diye imza toplamaya çalışmıştım. O zaman bir görüştük.

V_08: İyi diyebilirim. Bu zamana kadar konuşmamız için pek büyük bir gerekçe olmadı. Ama yani gerektiği zaman konuşabileceğimizi düşünüyoruz. Aramızda bir sorun olmadı.

V_10: Hiç sorun yaşamadım. Bizim İslam dersine giren öğretmenler Türk. Kendisi çoğunlukla sınıf öğretmeni. Öğretmenle çocuğun din eğitimi üzerine öyle konuşmadık.

Araştırmaya katılan velilerin tamamı, çocuklarının İslam din dersi öğretmenleriyle bir sorun yaşamadıklarını ve öğretmenlerle iletişim kurabildiklerini ifade etmişlerdir. Diğer taraftan katılımcı velilerin görüşlerinde, İslam din dersi öğretmenlerine yönelik tenkit edici yaklaşımların da söz konusu olmadığı görülmektedir. Katılımcılar, İslam din dersi öğretmenleriyle aralarında geçen herhangi bir olumsuz durumdan bahsetmemişlerdir.

Katılımcı velilerin, çocuklarının İslam dersi öğretmenleriyle iletişim biçimlerine bakıldığında; çocuğunun okul aktiviteleri ile çocuğunun okul çıkışında alınması esnasında (V_01), hem öğretmen hem arkadaşlık çerçevesindeki iletişimi ile aynı zamanda çocuğunun kişisel sorunları nedeniyle (V_02), veli toplantıları aracılığıyla (V_03), İslam dersi öğretmenin aynı zamanda çocuğunun sınıf öğretmeni olması yönüyle (V_04; V_10), öğretmenin din dersini etkili işlemesi ve anlayışlı olması sebebiyle (V_05), okulda imza toplayarak İslam dersini başlatma amacıyla (V_06), gerektiğinde öğretmenle iletişime geçebilme imkanı yönüyle (V_08, V_11), İslam dersi öğretmenleriyle bilgi paylaşımı ve fikir alışverişlerine dayalı olarak (V_09) İslam din dersi öğretmenleriyle bir iletişim içinde oldukları görülmektedir.

Katılımcılardan biri İslam din dersi öğretmenleriyle iletişim noktasında diğerlerinden farklı görüş bildirmiştir. Bu görüş şu şekildedir:

V_07: Kendisini doğru dürüst tanımıyorum. Hiç toplantı ya da veli toplantısı gibi bir şey yapmadı. Kendisiyle hiç görüşmedik. Aramızda herhangi bir sorun da yaşamadık.

Katılımcı veli, dersin öğretmenleriyle hiç görüşmediğini, kendisini tanımadığını, öğretmen tarafından bir veli toplantısı da düzenlenmediğini ifade etmektedir. Katılımcı aynı zamanda kendisi ile öğretmen arasında bir sorun da olmadığını belirtmiştir.

Bütün görüşler değerlendirildiğinde, velilerin İslam din dersi öğretmenleriyle ifade edilen çeşitli sebeplerle dolaylı da olsa bir irtibat içinde oldukları fakat çocuklarının din eğitimini, dini gelişim süreçlerini konu edinen veya dersin kendisi sebebiyle bir iletişim içinde olmadıkları anlaşılmaktadır. Velilerin, İslam dersi öğretmenleriyle İslam din dersi hakkında, dersle doğrudan ilişkili, dersi ilgilendiren bir konuşma, bilgilendirme, yönlendirme, değerlendirme, ihtiyaç belirleme, durum tespiti, derse katkı sağlama yönünde bir iletişim şeklinden de bahsetmedikleri görülmektedir. Görüşler doğrultusunda velilerin, öğretmenlerle İslam din dersinin sürecine ilişkin bir iletişimlerinin olmadığını söylemek mümkündür. İslam dersi öğretmenleriyle veliler arasındaki iletişimsizliğe, öğretmenlerden veya okuldan kaynaklanan veya herhangi bir sebepten kaynaklanan sorunların neden olmadığı anlaşılmaktadır. Bu iletişimsizliğin temelinde, velilerin öğretmenle görüşecek bir sebebinin olmadığını düşüncelerinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Burada öğretmenlerle veliler arasındaki iletişimi sağlamaya yönelik İslam din dersi etkinlik ve faaliyetlerinin veli-öğretmen iş birliğinde planlanılmasının, iletişimsizliğin önündeki engelin kaldırılması açısından bir fırsat olarak düşünülebilir.

3.3.6.2. Velilerin İslam Din Dersi Öğretmeninin Nitelikleri Konusundaki Görüşleri

İnsanlar iletişim içinde oldukları kişilerin görünüş, davranış, hal ve hareketlerine yönelik izlenimlere sahip olmaktadırlar. İslam din dersine çocuklarını göndermek suretiyle ders hakkında tecrübe edinen velilerin, İslam din dersi öğretmenleriyle etkileşimleri neticesinde öğretmenler hakkında bir takım izlenimler edinmeleri ve bu öğretmenler hakkında bazı beklentileri sahip olmaları ise kaçınılmazdır. Bu etkileşim neticesinde velilerin din dersi öğretmenlerine ilişkin hangi kriterlere dikkat ettikleri ile öğretmenlerden neler beklediklerinin tespiti; dersin geleceği ve başarısı açısından önemli görülmektedir. İslam dersine ilişkin veli beklentilerinin belirlenmesinde öğretmen niteliklerinin rolü önemli görüldüğünden talep edilen İslam dersi öğretmeni profilini tespit etmek amacıyla araştırmaya katılan

velilere “Çocuğunuza İslam din dersini verecek iyi bir öğretmende hangi nitelikler olmalıdır? İslam din dersi öğretmenlerinin nitelikleri konusundaki beklentileriniz nelerdir?” şeklindeki sorular yöneltilerek öğretmenlere ilişkin veli beklentileri tespit edilmiştir. Öğretmen niteliklerine ilişkin katılımcı görüşleri şöyledir:

V_03: Anlattıkları şeyleri ya da öğrettikleri şeyleri yaşatan, yansıtan hissettiren bir kişi olmasını isterim. Dersin adı üstünde İslam din dersi olduğu üzere özel hayatları noktasında yaşayan, yaşatan, yansıtan bir kişi olmasını isterim. Dışarıdan hem çocuğa örnek olması açısından, derse gelen çocuklara örnek olması açısından hem de bulunmuş olduğu ortamda kendi meslektaşlarına karşı verecekleri izlenim açısından böyle bir özelliğe sahip olmasını isterdim.

V_05: Kendisinin de iman üzerinde yaşamasını isterdim. O benim için çok önemli. Sırf çocuklara değil kendi hayatının da o yönde olmasını çok isterdim.

V_06: Çocuklara örnek olabilecek bir insan olması önemli. İyi bir insan olması önemli benim için. Onlar da insan, yanlışları hataları olabilir ama doğru seviyede olsun isterdim. Duyguları, inandığı şeyi yaşıyor benimsiyor olsun isterdim. Çocukların kafasında bir idol oluşturabilir.

V_08: Ahlaki olarak inanarak öğretmesi gerekir. Çünkü bir şeyi inanarak yapmazsanız karşınızdaki düzgün algılayamaz.

V_09: Dini bütün bir yaşam, yaşayan bir öğretmen hayal ediyorum. Anlattığını kendisinin de yaşaması gerekiyor. Anlatılanla uyumlu olmalı.

V_11: Örnek olsun çocuklara. İslam'ın nasıl olduğunu öğrenciler öğretmende görsünler. İyilikle güzellikle öğretmenler örnek olmalı. Yüzeysel değil iyi bir ilahiyat bilgisi olmalı. Yaşadıkları ahlaki imanı ile eğer bu bölümü okudularsa örnek olmalılar.

Velilerin iyi bir İslam dersi öğretmeni profiline yönelik düşünceleri ve öğretmen niteliklerine ilişkin beklentilerine bakıldığında katılımcıların çoğunluğunun (V_01, V_03, V_04, V_05, V_06, V_08, V_09, V_11) çocuklarına örnek olabilecek bir öğretmen profilinden bahsettikleri görülmektedir. Veliler, öğretmenlerin yaşamları açısından öğrencilere örnek kimseler olmalarını beklemektedirler. Katılımcılar, öğretmenlerin örnek kimseler olmalarını; anlattıkları şeyleri ya da öğrettikleri şeyleri yaşatan, yansıtan, hissettiren, iman üzerine yaşayan, inanarak öğreten, dini bütün gibi ifadelerle tanımladıkları görülmektedir. Buradan, öğretmenlerin bir model olduğunu ve öğrenciler için canlı birer örnek olarak görüldüğünü anlamak mümkündür. Katılımcı görüşlerinden, öğretmenlerin her türlü söz, tutum, davranış, hal, hareket ve tavırlarıyla din dersiyle uyumlu bireyler olması gerektiğini söylemek mümkündür.

Katılımcılardan bazılarının öğretmenlerin yaşayış açısından öğrencilere örnekliği noktasında öğretmenlerin dış görünüşüne ilişkin düşüncelerini de dile getirdikleri görülmektedir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

V_03: Yaşantıları noktasında çoğunu uygun görmüyorum. Din derslerinde çok fazla tesettür noktalarına değinmediklerini fark ediyorum. Anlattıkları şey ile yaşadıkları

hayatın tezat oluşturmaması için değinmiyor olabilirler ya da çocukların yaş grupları ile alakalı da olabilir ya da müfredatı hazırlayanlar ile ilgili de olabilir.

V_04: Kız öğrenciler açısından tabii ki kapalı olmasını isterdim. Dinimizi tam anlatırlarsa Allah'ın emri tesettürlü olmaktır bunu anlatacak.

V_06: Ben sadece görsellik açısından memnun değilim. Çünkü bende Müslümanım ben de açık bir bayanım ama camideki bayan hoca görsellik açısından da gözümde hoca.

Katılımcılardan 3'ünün öğretmenlerin yaşayış açısından öğrencilere örnekliği noktasında öğretmenlerin dış görünüşüne ilişkin düşüncelerini de dile getirdikleri görülmektedir. Burada katılımcılar, kadın İslam dersi öğretmenlerinin dış görünüşlerinin önemine dikkat çekmektedirler. Katılımcı görüşleri incelendiğinde, görüşlerin kadın öğretmenlerin görünüşleri açıdan da öğrencilere örnek olmaları gerektiği yönünde olduğu görülmektedir.

Yine öğretmenlerin dış görünüşleriyle alakalı olarak katılımcılardan V_01'in "İslam dersine göndermeyen arkadaşlar var. Neden göndermiyorsun diye sorunca İslam dersini veren kapalı olması gerekiyor, dinini hayatını yaşaması gerekiyor gibi cevaplar veriyorlar. Bana saçma geliyor." şeklindeki görüşüyle, V_07'nin "Eğitimi, bilgisi iyi olduktan sonra görünüşünü önemsemiyoruz. Baş kapalı olabilir açık da olabilir." yönündeki görüşünün, İslam din dersi öğretmenlerinin başörtülü olup olmadıklarının önemli olmadığı yönünde olduğu görülmektedir. Katılımcıların, öğretmenlerin bilgili ve başarılı olmaları yönüyle ilgilendikleri, öğretmenlerin dış görünüşleriyle ilgilenmediklerini söylemek mümkündür. Katılımcı görüşlerinden hareketle kadın İslam din dersi öğretmenlerinin, öğrencilere örnek olmak amacıyla başörtülü öğretmenlik yapmaları 3 katılımcı veli tarafından önemli bulunmaktadır. Bu katılımcılar dışında katılımcıların çoğunluğunun öğretmenlerin dış görünüşü hakkında bir değerlendirme yapmadıkları görülmektedir. Velilerin kadın öğretmenlerin dış görünüşlerini dile getirmemelerini, öğretmenlerin fiziksel görünümlerinden önce öğrencilere davranışlarıyla örnek olmaları gerektiği şeklinde anlamak mümkündür.

Katılımcıların örnek öğretmen beklentisinden başka öğretmenlerde aranan başka bir özellik beklentisi daha göze çarpmaktadır. Katılımcı görüşleri şöyledir:

V_02: Din dersini verebilmesi için o bölümü tamamiyle okumuş olması lazım.

V_03: Din dersi verme yeterliliklerini yeterli görmüyorum. Aldıkları eğitimi de dini açıdan yeterli görmüyorum.

V_07: Öğretmenin gerçekten güzel bir eğitim alması lazım. Çocuklara verimli olması lazım. Bilgilerini onlara aktarabilmesi lazım.

V_09: İslam dersiyle ilgili bir temel alt yapıları yok. İslam alt yapısı olmalı. Bunlar matematik öğretmeni, Almanca öğretmeni. Sadece Müslüman oldukları için İslam dersine giriyor. Tabii bu yeterli gelmiyor. İlahiyat kökenli öğretmenlerin atanması gerekiyor.

Katılımcıların çoğunluğunun (V_02, V_03, V_04, V_07, V_08, V_09, V_11) İslam din dersi öğretmenlerinin profiline yönelik üzerinde durdukları bir diğer hususun öğretmenlerin eğitimi noktasında olduğu görülmektedir. Katılımcılar öğretmenlerin iyi bir eğitimden geçmelerini istemektedirler. Katılımcılardan V_02, öğretmenlerin İslam din dersi öğretmenliği bölümünü bitirmeleri gerektiğini ifade ederken, katılımcılardan V_07 iyi bir eğitimden geçmeleri gerektiğinden, V_09 ise öğretmenlerin ilahiyatçı olmaları gerektiğinden bahsetmektedir. Bu anlamda katılımcıların, İslam din dersi öğretmenlerinin mesleki özellikleri noktasında alan bilgisi yeterliliğine dikkat çektiklerini söylemek mümkündür.

Katılımcı velilerin görüşlerinden hareketle bir değerlendirme yapıldığında, velilerin çoğunluğunun, İslam dersi öğretmenlerinin öğrencilere rol model olma rolüne sahip kişilerden olmaları gerektiğine ilişkin görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Bu anlamda, öğretmenin kişisel tutum, tavır ve davranışlarının öğrenci üzerindeki etkisinin katılımcılar tarafından önemli görüldüğünü söylemek mümkündür. Öğretmenin inandığını yaşaması ve yaşatması açısından sorumlu ve aynı zamanda hal, hareket ve davranışlarıyla öğrencilere iyi örnek olan bir öğretmen olması veliler tarafından önemsenmektedir. Ayrıca dinin söz, hal ve tavırlar noktasında insanlardan örnek davranışlar bekleyen yanı dikkate alındığında İslam dersinin bu yönüyle öğrencilere kazandırılması istenen bilgi ve davranışlara ilişkin öğretmen örnek ve öncülüğünün beklendiği söylenebilir. Bu yönüyle velilerin, öğretmenlerin öğrenciler tarafından gözlemlendiğini ve onların örnek alındığını düşündüklerini söylemek mümkündür. Velilerin, öğretmenlerin niteliklerine ilişkin vurgu yaptığı diğer noktanın öğretmenlerin eğitimi ile alakalı olduğu görülmektedir. Veliler, dersin başarıya ulaşması için öğretmenlerin iyi yetişmesinin önemine vurgu yapmaktadırlar. Buradan velilerin, öğretmenlerin mesleki özelliklerine ilişkin alan bilgisi yeterliliğini önemsedikleri anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin, beklenen istek ve ihtiyaçları karşılayabilmesi için din alanında bilgili, yeterli ve donanımlı olmaları gerektiği görülmektedir. Bunun da öğretmenlerin rol model olmaları yönündeki duruşlarını daha da kolaylaştırabileceği düşünülebilir.

3.3.6.3. Velilerin İslam Din Dersi Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi Konusundaki Görüşleri

Eğitimin kalitesini olumlu yönde etkileyen faktörlerin başında muhakkak iyi yetişmiş öğretmen gelir. Almanya’da İslam din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesi hakkındaki tartışmalar, nitelikli öğretmen yetiştirme programı kapsamında akademik camia tarafından oldukça tartışıl原因 konulardan biridir. İslam din dersi öğretmenlerinin eğitimi; öğretmenliğe başvuru şartları ile kabul kriterleri, atanma şartları, öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin desteklenmesi gibi pek çok yönü kapsayan bir süreci ilgilendirmektedir. İslam din dersi öğretmenliği alanının henüz yeni bir alan olması nedeniyle üniversitelerdeki altyapı eksikliği bu tartışmaları tetikleyen bir unsur olmuştur. Alman okullarındaki Müslüman öğrencilerin dini eğitim ihtiyacının giderilmesi için toplum içersinde bir yer edinme çabalarıyla gündemde olan İslam din dersi öğretmenliği programının, toplumun ihtiyaç ve beklentilerine ne düzeyde cevap verebildiğinin değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Programın Müslüman toplum tarafından benimsenmesi ve başarılı işleyişinde hiç kuşkusuz Müslümanların ihtiyaç duyduğu dini anlayışlara uygun bir program yapısına sahip olmasının önemli bir payı olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle İslam din dersi vermek üzere Almanya’nın eğitim fakültelerinde yetiştirilen İslam din dersi öğretmenleri hakkındaki görüşlerin olumlu veya olumsuz yönde olup olmadığı ile ideal İslam dersi öğretmeni profilini tespit etmek amacıyla katılımcı velilere “İslam din dersi öğretmenlerinin Almanya’da yetiştirilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?” şeklindeki soru yöneltilerek velilerin bu yöndeki beklentileri tespit edilmiştir. Bu yöndeki beklentilerini ifade eden katılımcı veli görüşleri aşağıda sıralanmaktadır:

V_01: Öğretmenler hemen sen gel din öğretmeni ol diye alınmıyordur. Sınava tabi olmaları ve yeterlilik testleri yeterli. Almanya’dan ya da Türkiye’den diye kısıtlandırılmamalı. Dekanları vs. Müslüman ve iyi bilen birileriye tabii ki de Almanya’dan da olabilir.

V_04: Eğitimi nereden aldıklarına bağlı. İyi bir yerden mezun oluyorsa olabilir. Çocuklarımıza gerçekten faydalı olsunlar. İnandırıcı olsunlar. Çocukların ilk bakışta, ilk anlatışta itaat etmesi lazım, beyinlerine işlemesi lazım.

V_06: İslam için İslam’ı öğretebilmek için savaşıyorlar ise o zaman benden yana hiçbir zaman sorun olmayacaktır. Çocuk ne öğreniyor, ne yapıyor, acaba yanlış bir şey öğretiliyor mu diye sürekli takip etmek lazım.

V_09: Almanya’da ilahiyatlarda İslam eğitimi veren bir ilahiyat varsa tabii ki yeterli olabilir. İslamiyet’i doğru ve temelden anlatan bir eğitim verilmiyorsa tabii ki yetersizdir. Kuran ve sünnet merkezli İslamiyet’in anlatılması önemli.

İslam dersi öğretmenlerinin Almanya`da yetiştirilmesine ilişkin katılımcıların çoğunluğunun görüşlerinin (V\_01, V\_02, V\_04, V\_05, V\_06, V\_07, V\_08, V\_09, V\_10, V\_11) öğretmenlerin yetiştirilmesine yönelik dini bir eğitimin Almanya`da mümkün olabileceği yönünde olduğu görülmektedir. Katılımcılar Almanya`daki üniversitelerde İslam din dersi öğretmenliği eğitimi imkanını; üniversitelerde iyi bir eğitim verilmesi halinde mümkün olabileceği şeklinde ifade etmektedirler. Katılımcılar, üniversitelerdeki öğretmen eğitimini, dini doğru öğreten, İslam`ı doğru anlatan bir eğitim şeklinde vurgulayarak eğitimin İslam açısından güvenilir olması gerektiği yönüne işaret ettikleri söylenebilir.

Katılımcılardan V_03`ün ise soruya diğerlerinden farklı cevap verdiği görülmektedir. Katılımcı görüşü şu şekildedir:

V_03: Olumlu bulmuyorum. Mutlaka uzun bir seminer döneminden geçip Türkiye`de veya artık neyin gözetiminde bilmiyorum ama din eğitimi noktasında eğitim almış; yine altını çizerek söylüyorum bu din eğitiminin önce Türk eğitimler tarafından çok güzel bir şekilde temelini atılması gerektiğini düşünüyorum. Ben bunun eğitimini nasıl aldıklarını kendileri ile görüştüğümde üniversitede birkaç aylık bir eğitimden geçtiklerini sonra bu derslere girmeye hak kazandıklarını öğrenmişim. O yüzden çok yetersiz. Bir de kaynak vs. belli olmadan kendi imkanları ile buldukları, internet ortamından alınan bilgiler ile ders yapılması çok da sağlıklı değil. Verdikleri bilgiler güzel ama daha bilinçli ve profesyonel hazırlanmış metotlar ile bu bilgileri öğrencilere sunmalarını isterim.

Katılımcının, İslam din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesi konusunda diğer katılımcılardan farklı olarak bilgi sahibi olduğu görülmektedir. Katılımcı, İslam din dersi öğretmenlerinin Almanya`da yetiştirilmesine olumlu bakmadığını ifade etmektedir. Katılımcıya göre öğretmenler, Türk din eğitimcileri tarafından uzun bir seminer döneminden geçirilerek eğitilmesi gerekmektedir. Katılımcı, öğretmenlerin kısa bir eğitim döneminden geçerek İslam din dersi öğretmenliği yapmalarını yetersiz bulmaktadır. Öğretmenlerin ders kaynaklarına da değinen katılımcı, öğretmenlerin internet ortamında edindikleri bilgilerle ders yapmalarını sağlıklı bulmadığını belirtmektedir. Katılımcı, öğretmenlerin verdikleri bilgileri iyi ve verimli bulmakla birlikte bu bilgilerin sağlam kaynaklarla ve profesyonel metotlarla temellendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Katılımcının, İslam dersi öğretmenlerinin Türkiye`den eğitim almaları gerektiği noktasındaki düşüncesinin temelini; Türkiye`nin din eğitimi anlayışını ve sistemini tanımasına ve tecrübelerine dayalı olarak da güven duymasına dayalı olduğunu söylemek mümkündür. İslam din dersi öğretmenlerinin Almanya`da yetiştirilmesine olumlu bakmalarına rağmen bazı katılımcıların da (V_02, V_05 ile V_07) V_03 ile benzer şekilde öğretmenlerin

Türkiye'deki ilahiyat fakültelerinde yetiştirilebilme imkanlarına yönelik düşüncelerinin olduğu görülmektedir. Katılımcılardan V_07'nin *"Ama Türkiye'de olsa daha iyi olur diye düşünüyorum. Bizim dinimizle ilgili daha çok bilgi sahibidir diye düşünüyorum."* yönündeki düşüncesinde görüldüğü gibi katılımcılar; öğretmenlerin daha iyi bir eğitim alabilmeleri için Türkiye'deki eğitimin iyi olabileceğine ilişkin düşüncelerini de ortaya koyduğu görülmektedir.

Ayrıca katılımcı velilerden V_03 haricindeki tamamının, öğretmenlerin yetiştirilmesine ilişkin görüş ve düşüncelerinin, öğretmenlerin yetiştirilme süreci hakkında bilgilerine dair veriler verdiği de görülmektedir. Katılımcı görüşlerinden, İslam dersi öğretmenlerinin Almanya'da nerede, nasıl bir sistemle yetiştirildiğine dair öğretmen yetiştirme programlarına ilişkin bir bilgilerin olmadığı anlaşılmaktadır.

Katılımcıların görüşleri doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında; katılımcıların, İslam din dersi öğretmenlerinin nasıl yetiştirildikleri, hangi eğitim sürecinden geçtikleri hakkında tanımlayıcı net bilgilerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Velilerin İslam din dersi eğitimi veren üniversitelerin yeterliliği ya da yetersizliği hakkında, program hakkında bilgi sahibi olmadıklarından birşey söyleyemedikleri ama bu eğitimin nasıl yapılabileceğine ilişkin düşünce ve görüşlerinin olduğu görülmektedir. Katılımcıların, İslam din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesi ve eğitimi hakkındaki bilgilerinin yüzeysel olduğu ve İslam din dersi öğretmenleri hakkındaki bilgilerinin ise İslam din dersi tecrübeleri neticesinde dersi veren öğretmenleri gördükleri kadarıyla oluştuğunu söylemek mümkündür. İslam din dersi öğretmenlerinin Almanya'da yetiştirilmesine olumlu yaklaşan katılımcı velilerin; öğretmenlerin nasıl, nerede, ne şekilde yetiştirildiğinden, yapılan eğitimin yeterliliğinden veya verimliliğinden ziyade öğretmenlerin eğitiminin; velilerin dini ihtiyaç ve beklentilerine uygunluğu, çocuklarının dini eğitim ihtiyacını karşılaması ile velilerin dini eğitim amaçlarına ulaştırması bakımından konuya yaklaştıkları anlaşılmaktadır. Görüşlerden hareketle, katılımcıların, dini eğitim beklentileri noktasında onları tatmin edebilecek, dini ihtiyaçlarını karşılayabilecek, beklentilerine cevap verebilecek, dini ilgi, anlayış, amaç ve hedefleriyle uyumlu iyi bir eğitim standardı düşüncesi içinde oldukları söylenebilir.

Katılımcı velilerin bütün görüşleri dikkate alındığında; velilerin, Kuran ve sünnete uygun eğitim modeli ile bir öğretmen portresi çizdiğini söylemek

mümkündür. Topçuk³⁸⁶'un araştırmasında da; öğrencilerin dinlerini Kur'an ve sünnete uygun öğrenmek istedikleri belirtilirken aynı zamanda dinlerinin ilahiyatçı öğretmenler tarafından öğretilmesi gerektiği yönündeki öğrenci isteklerine dayalı tespitlerinin de buradaki katılımcı velilerin istekleri ile örtüştüğü düşünülmektedir. Yine Topçuk'un çalışmasında, velilerin İslam dersi öğretmenlerinde aradığı vasıflara ilişkin beklentileri, İslam din dersi öğretmenlerinin hem İlahiyat eğitimi hem de pedagojik eğitimini Almanya'da alması gerektiği yönündedir.³⁸⁷ Topçuk'un bulgularıyla uyumlu olarak katılımcı velilerin, Almanya'da yapılacak bir İslam din dersi öğretmeni yetiştirme programına olumlu baktıkları görülmektedir. Araştırmaya katılan velilerin İslam din dersi öğretmenlerinin eğitimine ilişkin görüş ve beklentilerinin; üniversitede verilen dini bilgilerin niteliği ile bu bilgilerin Müslümanların dini ilgi ve anlayışlarına uygun olup olmaması, dine ilişkin doğru yaklaşımları içermesi bakımından eğitimin güvenilir olması ve bu açıdan endişe ve kaygıya sebebiyet vermemesi yönüyle katılımcıların dini anlayış ve algılarıyla örtüşecek biçimde olması gerektiği yönünde olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.6.4. Velilerin Farklı Etnik Kökene Sahip İslam Din Dersi Öğretmenleri Konusundaki Görüşleri

Velilerden farklı dil, kültür ve kökene sahip Müslüman İslam din dersi öğretmenlerinin din dersi vermesini nasıl karşıladıklarını tespit etmek amacıyla katılımcı velilere “Başka millete mensup Müslüman öğretmenlerin İslam din dersi vermesini nasıl karşılırsınız?” sorusu sorulmuştur. Velilerin soruya verdikleri cevaplar aşağıda sıralanmaktadır:

V_02: Olabilir. Benim tanıdığım başka ülkelerden çok insan var. Çok iyiler. Müslümanlığı konuşuyor, anlatıyor.

V_04: Öğretmenlerinin Türk olması veya başka bir ülkeden olması sorun oluşturmaz. Dediğim gibi dini doğruluk ile öğretecek ise hangi ülkeden gelirse gelsin. Müslüman olmasını isterim, Hristiyan olmasını istemem.

V_05: Başka ülkeden olması kesinlikle rahatsız etmez. Yeter ki dinimi çocuğuma güzel anlatsın, hiç farketmez. Sadece Müslüman olması önemli.

V_09: Fark etmez. Temel bir İslam altyapısı olması gerekiyor.

V_10: İstediğim şekilde öğretiyorsa tamam. Ama çocuklara saptırarak, istemediği bir şeyleri öğretiyorsa tabii hayır.

³⁸⁶ Topçuk, *Federal Almanya Kuzey Ren Westfalya'da İslam Din Dersleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. iv.

³⁸⁷ Ali Topçuk, “Almanya'da Uygulanan İslam Din Dersi Hakkında bir Değerlendirme (Kuzey Ren Westfalya Örneği)”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 2015, s. 264.

İslam din dersi öğretmenlerinin dil, kültür gibi başka millete ait karakteristik özellikler yansıtmasının katılımcı velilerin çoğunluğu (V_01, V_02, V_04, V_05, V_06, V_07, V_08, V_09, V_10, V_11) açısından bir problem teşkil etmediği görülmektedir. Katılımcılar, farklı milletten İslam dersi öğretmenlerinin, Müslüman olmaları ve İslamiyet'i saptırmadan, doğru ve güzel anlatması halinde hiçbir şekilde sorun yaratmayacağını ifade etmişlerdir.

Bir katılımcı velinin diğerlerinden farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Farklı görüş bildiren katılımcı görüşü şu şekildedir:

V_03: Ben kendi çocuğum açısından Türk veya başka ülkeden olması önemli. Müslüman Türk olan birisinden alması benim inanış ve değerlerim açısından, İslamiyet'e bakış açısı açısından diğerlerine göre daha farklı olabileceğini düşünüyorum. Daha ön planda olduğunu düşünüyorum.

Diğerlerinden farklı görüşe sahip olan V_03, İslam din dersi öğretmenin Türk veya başka ülkeden olmasını önemsemektedir. Başka ülkeden olan öğretmenlerin inanış, değer ve İslamiyet'e bakış açılarının Türklerden farklı olabileceğini düşünmektedir. Bu sebeple katılımcı, İslam din dersini veren öğretmenin Türk olmasını ön planda tutmaktadır.

Katılımcı veli görüşleri değerlendirildiğinde, İslam din dersi öğretmenlerinin Müslüman olmaları katılımcıların çoğunluğu tarafından önemli görülmektedir. İslam dersini mevcut durumda sadece Müslüman öğretmenler verebildiğinden bu durum velilerin beklentileriyle uyumludur. Diğer yandan velilerin kendilerinden farklı milletten olan İslam din dersi öğretmenlerini yadırgamadıkları görülmektedir. Velilerin, farklı milletten öğretmenlerin mezhep, fıkhi uygulamalar gibi olası farklılıklarından ziyade İslam'ın birleştirici ve bütünleştirici rolüyle meseleye yaklaştıkları anlaşılmaktadır. Katılımcıların bu görüşlerinin temelini, İslam dersi sınıf ortamının farklı milletlerden Müslüman öğrencileri içeren heterojen bir yapıya sahip olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu bağlamda katılımcı görüşlerinin, İslam din dersinin ayrışmaya izin vermeden İslam'ın belli başlı ortak sabitelerinden hareketle yapılandırılması gerektiğine dair fikirler verdiğini söylemek mümkündür.

3.3.7. Velilerin İslam Din Dersinden Genel Memnuniyet Durumu ve Diğer Beklentileri

Bu kategori altında araştırmaya katılan velilerden araştırma boyunca İslam din dersine ilişkin sorulan sorulardan başka diğer genel istek ve beklentilerini, istedikleri noktalara odaklanarak dile getirmeleri ile İslam din dersinden genel memnuniyet

durumlarını ifade etmeleri istenmiştir. İslam din dersine yönelik katılımcı velilerin öncelikle genel memnuniyet durumlarını içeren görüşleri aşağıda sıralanmaktadır:

V_02: İyi, çok memnunum.

V_03: Memnunum. Dinlerini Almanca dilinde bilmeleri güzel.

V_05: Çok memnunum. Güzel şeyler öğreniyor.

V_07: Evet memnunum, çocuklar öğreniyorlar.

Katılımcı velilerin tamamı İslam din dersinden oldukça memnun olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar, çocuklarının İslam dersinde dinini öğrenebildiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların, çocuklarının dini eğitimleri noktasında dersin geleceğine yönelik düşüncelerinin dersin okullarda başlatılmasından dolayı umut ve heyecan içerdiğini söylemek mümkündür.

Katılımcı velilerin İslam din dersine yönelik temel beklentilerini içeren görüşleri ise şöyledir:

V_01: Dersin artısı olabilir ama eksiği yok. İlerletilebilir. Diğer okullarda İslam dersi olmayanlar kendilerini çok pişman, üzgün hissediyorlar. Biz şansızız senin çocuğun ne güzel Almanca olarak dinini anlatıyor, bizim çocuk bilemiyor diyorlar. Her okulda olsa. Çocuğumun Müslüman olmayan bir ülkede Müslüman olduğunu anlatabilmesini, rahatça kendini anlatabilmesini, öz güvenini alabilmesini, dinini dışarıya onların dilinde çok güzel bir şekilde ifade edebilmesini ve sadece diliyle değil davranışlarıyla da beden diliyle de anlatabilmesini isterim. Tesettürsüz de olsa bunun üstünde Müslüman fıtratı var diyebilmemiz lazım.

V_02: Ahlak, iman, ibadetlerini öğrenmesini isterim. Almanca dili ile dinimizi anlatmasını isterim.

V_03: Herkes kendi din eğitimini okuduğu okulda, üniversiteye kadar olan her seviyesinde gittiği okuldan alabilmeli. Bütün okullara ve bütün okul seviyelere yayılmasını, bunun sadece ilkokullarda kalmamasını isterim. Dersi verecek kişilerin de kendi dinine mensup olan kişiler tarafından verilmesi taraftarıyım. Diğer okul seviyelerine yayılırsa haftalık iki gün ayrı şekilde yapılabilirdi. Tek gün değil de ders saatleri çoğaltılabilir. İlk pilot çalışma olduğu için bir temel hazırlığı yok ama daha da geliştirilebilir, eğitimciler eğitime tabi tutulabilir. Bu eksiklikler giderildikten sonra daha da güzel olacağını düşünüyorum.

V_04: Ders en azından çocuklara bir başlangıç oldu. Almanca olması süper. Önemli olan dinimizi, namaz kılmayı, İslam'ın şartını yerine getirmesi gerektiğini öğrenmesidir. En azından bir kelime öğreniyorlar. Peygamber efendimizin hayatı, İslam'ın şartı, oruç tutmanın faydaları, namazın niçin kılınması gerektiğini öğreniyorlar. Kabe'yi çiziyorlar. O bakımdan sevinçliyim Benim çocuklarım gidiyor ama gitmeyen çok çocuk var.

V_06: İslamiyet'i daha çok öğrensin. İleri yaşlarda da öğretilsin. Altıncı ve yedinci sınıflarda da olsun.

V_07: Bizim zamanımızda okulda din dersi yoktu. Ben kendim din dersi öğrenmedim. Daha fazla ders yapılırsa, daha çok öğrenilir. Çocuklar din dersinde her şeyi öğrenmeleri lazım. İbadet etmeyi de öğrenmesi lazım. Allah'ın, Kur'an'ın önemli olduğunu, sahibini hepsini öğrenmesi lazım. Karşıdaki kişiden her şeyi bilmesi lazım. O da bilgiyi, her şeyi onlara aktarması lazım.

V_09: Güzel buluyorum. Eğitimi veren dersi anlatan öğretmenlerin anlattıklarıyla uyumlu olmaları, bu dersin tüm okullarda, dokuzuncu ve onuncu sınıflar dahil tüm

sınıflarda birer saat de olsa İslam`ın anlatılması ve müfredatının doğru insanlar tarafından belirlenmesi beklentilerim.

V_11: İslam dininin okullarda konuşulması çok güzel birşey. Bu Müslüman çocuklar için de bir avantaj ve aynı zamanda bir hak. Beklentim temel dini bilgiler öğrencilere güzel bir şekilde aktarilsin. Bütün okullarda yaygınlaşsın ve İslam`ın özü ahlaki daha fazla verilsin. Almanca ile İslam`ı güzel bir şekilde konuşabilsin.

Katılımcıların İslam din dersinden beklentilerine bakıldığında; velilerin çoğunluğunun (V_01, V_02, V_03, V_04, V_05, V_06, V_07, V_09, V_11) İslam`ın anlatıldığı, dini bilgi ve davranış kazanımlarını artırmayı amaçlayan bir eğitimden yana beklentilere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılar ders aracılığıyla öğrencilere İslam`ın aktarılmasını ve dini bilgilerin kazandırılmasını beklemektedirler. Bu beklentinin yanında velilerin çoğunluğunun (V_01, V_03, V_04, V_05, V_06, V_08, V_09, V_11) üzerinde yoğunlaştığı bir diğer beklentinin ise İslam din dersinin bütün okullarda ve sınıf düzeylerinde yaygınlaştırılması yönünde olduğu görülmektedir. Veliler dersin bütün okullara ve sadece ilkokul değil aynı zamanda bütün sınıf düzeylerinde de yaygınlaştırılarak din eğitiminin okullarda devam ettirilmesini beklemektedirler. Velilerden bir kısmının (V_01, V_02, V_03, V_04, V_11) İslam`ın Almanca dilinde öğrenciler tarafından konuşulabilmesi ve anlatılabilmesi yeteneğinin kazandırılmasını da dersten beklentileri arasında dile getirdikleri görülmektedir. Yine velilerden V\_03`ün, İslam din dersi öğretmenlerinin ayrıca eğitime tabi tutulmaları gerektiği; V_03 ile V_08`in, ders saatlerinin çoğaltılması gerektiği ile V\_09`un öğretmenlerin anlattıklarıyla uyumlu olmaları ve müfredatın doğru kişiler tarafından belirlenmesi gerektiği de dile getirilen diğer beklentiler arasında yer almaktadır.

Araştırma boyunca velilere ilişkin kategorilerden elde edilen bulgular ışığında düşünüldüğünde; Müslüman çocukların dini eğitimlerine İslam din dersi ile okul ortamında da devam ettirilmesi veliler tarafından oldukça sevindirici bir fırsat olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. İslam din dersinin okullarda verilmesinden memnuniyet duyulmakla birlikte dersten temel beklentiler kapsamındaki katılımcı görüşleri; dersin, ilgi ve ihtiyaçlara cevap verecek şekilde İslam`ın temel dini bilgi ve davranış kazanımlarını artırmayı amaçlaması ve ders içeriğinin daha detaylı ve kapsamlı hale getirilerek öğrencilere dinini öğreten bir ders olarak geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca İslam din dersinin bütün okullarda ve sınıf düzeylerinde yaygınlaştırılarak devam ettirilmesi gerektiği de önemli temel beklentiler arasında yer almaktadır.

Türkmenoğlu İslam din dersinin okullarda verilmesine ailelerin oldukça pozitif baktıklarını ve ailelerin çoğunluğunun çocuğunu İslam din dersine göndermek istediğini belirtmektedir.³⁸⁸ Türkmenoğlu'nun, velilerin din dersi hakkında görüşlerine ilişkin dile getirdiği bu tespitler ile araştırma bulguları örtüşmektedir. Ayrıca Almanya'da İslam din dersi alan Müslüman öğrenci sayısının her sene artış göstermesi ile Müslümanların İslam din dersine ilgi ve alakalarının pozitif yönde olmasına ilişkin ülke gündem haberlerinden Müslüman ailelerin İslam din dersine pozitif baktıklarını anlamak mümkündür.

3.4. Veli Beklentilerine İlişkin Değerlendirmeler

Pilot proje olarak kamu okullarında verilen İslam din dersinden velilerin oldukça memnun olduğu görülmektedir. İslam din dersinin kamu okullarında varlığının velileri mutlu ettiği anlaşılmaktadır. Veliler dersi, Almanya'da Müslümanların dini eğitimi yolunda atılmış bir adım olarak değerlendirerek; çocuklarının dini eğitimi için bir imkan ve fırsat olarak görmektedirler. Bu anlamda veliler Alman devletinden dersin bütün kamu okullarında yaygınlaştırılmasını ve bütün Müslüman öğrencilerin bu dersten faydalanmasının sağlanmasını beklemektedirler.

Veliler, İslam din dersinin oldukça verimli olduğunu, çocuklarının ders sayesinde dinleri hakkında Almanca dilinde dini bilgi edinme imkanı elde ettiklerini ifade etmişlerdir. Velilere göre çocuklar, İslam din dersi sayesinde Almanca dilinde dinini anlatabilme ve konuşabilme imkanı bulmaktadırlar.

Velilerin İslam din dersinden memnuniyetleriyle birlikte; İslam din dersinin kimin tarafından verilmesi gerektiği sorusu karşısında değerlendirmelerde bulunarak, bir çözüm arayışında oldukları görülmektedir. Veli görüşlerinde, velilerin devlet sorumluluğunda verilen İslam din dersine sıcak baktıkları öne çıkmaktadır. Veliler devlet eliyle verilen İslam din dersinden memnuniyetini bildirmekle birlikte; dini cemaatlerin geleneksel din eğitimi anlayışından kopmak istemedikleri de görülmektedir. Veliler, İslam din dersinin devlet tarafından devam etmesini isterken; dini cemaatler aracılığıyla verilecek İslam dersine cemaat anlaşmazlıklarından dolayı

³⁸⁸ Ali Türkmenoglu, "Erfahrungen im Islamunterricht", *Journal für Religionskultur*, Goethe-Universität Frankfurt am Main, Nr. 152, 2012, s. 2.

mesafeli baktığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan devlet eliyle verilen İslam din dersi, Müslümanlara yönelik devletin din eğitimi çabaları olarak görülmekte ve bu durum velilere İslam'ın toplum tarafından kabullenilebileceği gerçeğini hatırlattığını düşündürmektedir. Bu bakımdan devletin dersi destekleyici yönündeki tavırlarının velileri oldukça memnun ettiği söylenebilir. Ancak devlet, dini cemaatlerin temsil ettiği dini grupların dini hassasiyetlerini tam olarak bilemeyeceğinden yine de dini cemaatlerin anlaşması yoluyla bu işe bir şekilde dahil edilmesinin veliler tarafından memnuniyetle karşılanacağını söylemek mümkündür.

BW eyaletinde pilot proje olarak uygulanan İslam din dersi olumlu ve faydalı bulunmakla birlikte dersin geliştirilmesi beklenmektedir. Veliler ders içeriğinin detaylandırılmasını ve zenginleştirilmesini istemektedirler. İslam din dersinin, öğrencilerin dini bilgileri derinlemesine öğreneceği şekilde düzenlenmesi beklenmektedir.

Okullarda verilen İslam din dersine rağmen velilerin okul dışında da çocuklarına dini eğitim aldırma çabalarının devam ettiği görülmektedir. Okullarda verilen İslam din dersinde Kur'an-ı Kerim'in Arapça okuyuşuna yer verilmemesi ile sure ve dua ezberinin yapılmaması nedeniyle veliler, dini eğitimlerini alabilmeleri için çocuklarını camiye göndermeye devam ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum veliler tarafından İslam din dersinin çocukların dini eğitimleri noktasında ana dini eğitim merkezi değil, tamamlayıcı dini eğitim merkezi olarak görüldüğünü göstermektedir. Veli ifadelerinden hareketle, velilerin dini eğitim algılarının; temel dini bilgilerin öğretilmesiyle birlikte eğitimin ibadet, ahlak ve dini adabın öğretilmesine yönelik olduğu söylenebilir. Fakat diğer taraftan velilerin İslam dersine ilişkin ifadelerinde çocuklarının kendi dini hakkında konuşabilmesi, düşünebilmesi ve dininin farkında olmasının önemli görüldüğü vurgulanmaktadır. Bu yönüyle çift taraflı bir değerlendirilme yapıldığında, her ne kadar velilerde cami merkezli bir dini eğitim algısı hakimse de; velilerin din eğitimini, hem cami içerikli bir eğitimden hem de konuşmaya, düşünmeye, sorgulamaya dayalı bir eğitimden ibaret görmek istediklerini söylemek mümkündür.

Velilerin okul müdüründen memnun olduğu ve velilerle okul müdürü arasında İslam din dersini ilgilendiren herhangi bir olumsuzluğun yaşanmadığı görülmektedir. Veliler, okul müdürlerinden İslam din dersini tanıtıcı, ders hakkında velileri bilgilendirici ve yönlendirici toplantı veya destekleyici yönde çalışmalar yapmalarını

bekledikleri anlaşılmaktadır. İslam din dersinin ileri götürülmesi adına dersin bütün Müslüman öğrenciler tarafından tanınması ve benimsenebilmesi noktasında okul müdürlerinden gayretli çalışmalar beklendiğini söylemek mümkündür.

Veliler, İslam din dersi hedeflerini dini bilginin verildiği bir ortam imkanı sunması yönüyle kendi hedefleriyle uyumlu olduğunu ifade etmişlerdir. Velilerin İslam din dersine çocuklarını gönderme hedeflerinin; çocuklarının dinini öğrenerek bilgili, inançlı bireyler olarak yetişmesine katkı sağlaması yönünde olduğu görülmektedir. Veliler okulda verilen İslam din dersini, cami ya da diğer dini cemaatlerin bünyesinde verilen ibadet ve dini pratik ağırlıklı dini eğitiminin yanında hem dini bilgilerin kazandırılması hem de inanç eğitimi açısından tamamlayıcı bir eğitim olarak gördükleri söylenebilir. Velilerin İslam din dersinin çocukları üzerindeki etkisini, çocuklarının daha bilgili ve bilinçli olmaya başladıkları yönünde ifade etmektedir. Veliler aynı zamanda İslam dersinde işlenen konuların çocukları tarafından kendileriyle heyecanla, hevesle paylaşıldığını dile getirmişlerdir. Bu açıdan İslam dersinin Almanca dilinde Almanca dini terimlerle verilmesinden dolayı dersin çocukları tarafından daha iyi anlaşıldığına dikkat çeken velilerin, bu yönüyle çocukların kendi dini hakkında konuşabilmesine, dinini anlatabilmesine ilişkin dersin, öğrencileri hem motive hem de teşvik edici yönüne vurgu yaptıkları anlaşılmaktadır. Dersin Almanca dilinde verilmesinden dolayı velilerin İslam dersini önemsedikleri görülmektedir. Buradan hareketle; velilerin dersten daha fazla verim elde etmek amacıyla, Almanca dilinde verilen İslam din dersinin detaylandırılarak sınıf seviyelerine uygun şekilde geliştirilmesini beklediklerini söylemek mümkündür. Veli görüşleri doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında; İslam din dersi veliler tarafından; dini öğretmede, uygulamada ve dini konuları merak ettirmede öğrencileri oldukça motive ve teşvik edici bir ders olarak tanımlandığı söylenebilir. Bu yönüyle İslam din dersi çocukları konuşmaya ve öğrendiklerini çevresi ile paylaşmaya teşvik eden bir ders olması açısından dersin; çocukları canlandırıcı, rahatlatıcı ve teskin edici etkilerinden de bahsetmek mümkündür.

Velilerin okulda verilen İslam din dersinin dini bilgi içeriğinden memnun olduğu anlaşılmaktadır. Veliler okulda İslam din dersinin verilmesini bile Müslüman çocukların dini eğitimi açısından oldukça büyük bir açılım olarak görmektedir. İslam din dersinin içerik yapılandırmasına yönelik konu alanı sıralamasına ilişkin ağırlıklı veli görüşlerinin iman başta olmak üzere ibadet ve ahlak şeklindeki olduğu

görülmektedir. Velilerin çocuklarına yönelik din dersi içeriği taleplerinin, ister okulda ister camide olsun çocuklarının öncelikle İslam'ın temel inanç ve ibadet esaslarını uygulamalı öğrenmeleri, Kur'an-ı Kerim'i Arapça okuyabilmeleri, dua ve sureleri ezberlemelerine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Velilerin görüşleri doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında; velilerin dini eğitim gelenekleri doğrultusunda çocuklarına cami içerikli din öğretim programının aldırılması gereğine ilişkin sorumluluklarının yanında toplum içinde dini kimliğe sahip olmaları açısından din eğitiminin önemine de işaret eden velilerin bu anlamda okulları dini eğitimin tamamlayıcısı olarak gördüklerini söylemek mümkündür.

Velilere göre İslam din dersi, çocuklara kendi dinleri hakkında doğru bilgiler veren öte yandan da diğer dinlere de hoşgörüyle bakabilmeyi öğreten bir yapıda olmalıdır. Ders, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi diğer dinler hakkında bilgi verirken; bilgilerin ilkokul çağındaki Müslüman çocukları o dini öğretiye inandıracak, özendircek nitelikte olmamasına, bilgilerin genel bilgi mahiyetinde verilmesine dikkat edilmelidir.

Velilerin İslam din dersi kitaplarının devlet-dini cemaatlerle ortaklaşa hazırlanmasına sıcak baktıkları görülmektedir. Araştırma bulguları İslam din dersi kitaplarının; velilerin dini eğitim anlayışıyla örtüşmesi, toplumun ihtiyaç ve hassasiyetlerini dikkate alması halinde, bu durumun kitabı hazırlayanlar ile veliler arasında kurulacak iletişimde önemli bir köprü vazifesi göreceğini göstermektedir. Veliler kendi dini ilgi, ihtiyaç ve anlayışlarına uygun kitaplar beklemektedirler.

Okullardaki İslam din dersinde verilen dini bilgilerin oldukça faydalı bulunmasına karşın; Kur'an-ı Kerim eğitiminin veliler tarafından oldukça yetersiz bulunduğu görülmektedir. Veliler hem okulda verilen İslam din dersini hem de cami merkezli din eğitimi önemsemektedir; ancak camilerde verilen din eğitimi katılımcıların geleneksel din eğitimi algı ve anlayışıyla daha fazla örtüştüğünden daha çok tercih edilmek istenmektedir. Bu nedenle velilerin, okullarda da Kur'an eğitimi ve öğretimi ile temel dini bilgi ve ibadet ağırlıklı bir ders yapılmasından yana beklentiler içinde olduklarını söylemek mümkündür.

Velilere göre okullarda verilen İslam din dersinin mezheplere göre ayrılarak verilmesine gerek duyulmamaktadır. İslam dini, ortak paydalarda, Müslümanları birleştirici yönleriyle bütün öğrencilere hitap edecek şekilde anlatılabilir. İslam din

dersinin bütün öğrencileri kapsayacak şekilde mezhep merkezli olmadan verilmesi gerektiği, ilkokul seviyesindeki öğrencilere mezhep ayırımına giderek ders vermenin gerekli olmadığı, iman-ibadet-ahlak konu alanlarının mezhebi bir yoruma bağlı kalmadan da öğretilebileceği noktaları aileler tarafından dile getirilen düşünceler arasında yer almaktadır. Velilerin bu yöndeki görüşlerinden hareketle, dersin farklılıkları göz ardı eden bir program olmasından ziyade daha çok birleştirici yönüne odaklanılması gerektiğine dikkat çekmek mümkündür.

İslam dersinde öğretmenin rolüne ilişkin olarak dinin öğrencilere sevdirilerek, doğru ve yeterli olarak verilmesinin önemli beklentiler arasında yer aldığı görülmektedir. Ders ortamında dinin öğrencilere ilgi çekici usul ve metotlarla aktarılması, öğrencilerin dini gelişimlerine katkı sağlaması açısından önemli bulunduğu söylenebilir. Bu anlamda dinin manevi boyutundan hareketle öğretmenlerin zorlaştırıcı olmamaları gerektiği ile dersin sorumluluğunu dini ahlaki tavır ve davranış motifleriyle üstlenmeleri gerektiği yönünde bir değerlendirme yapmak mümkündür.

Ders etkinlik ve faaliyetlerinin; dinin ibadet boyutunu ilgilendiren namaz kılma, abdest alma, dini bayram kutlamaları veya özel dini günlere ilişkin cami eksenli etkinlik ve faaliyetler kapsamında öğrencilerin dini yaşamlarına rehberlik edecek şekilde planlanılmasının velilerin dini eğitim anlayışları açısından önemli görüldüğü ve bu yönde etkinlik ve faaliyetlere katkı sağlamayı istedikleri görülmektedir. Bu anlamda velilerin öğretmenler tarafından bu tür etkinliklere yönlendirilmeyi beklendikleri söylenebilir.

Bazı velilere göre İslam din dersi haftalık ders saatlerinin, çocukların dini bilgilerini artırması ve dersten daha fazla verim almalarını sağlamak amacıyla artırılması beklenmektedir.

İslam din dersinde öğrenci başarısının yazılı sınav yapılarak değerlendirilmesi hakkında veli görüşleri olumludur. Veli görüşlerinden hareketle veliler, yazılı sınavın yanında sözlü sınav, öğrencinin sınıf içi ve sınıf dışı etkinlikleri, öğrenci hal ve hareketleri, sure ezberleme, sunum hazırlama, kitap okuma, kitap tanıtımı, öğrencinin ders kazanımlarının değerlendirilmesi gibi çeşitli değerlendirme metotlarının öğretmenler tarafından kullanılmasını beklemektedirler. Katılımcı görüşlerinde, katılımcıların çocuklarının bilgi, beceri veya tutum gibi öğrenme

kazanımlarının sağlanması veya ders kazanımlarının kontrol edilmesi amacıyla ders başarısının değerlendirilmesini önemsediklerini söylemek mümkündür.

İslam din dersinin Almanca dilinde verilmesi veliler tarafından olumlu değerlendirilmektedir. Öğrenciler bu ders sayesinde dinini Almanca aktarabilme imkanı bulmaktadır. Almanca dilinde verilen dersin, öğrenciye hem dinini başka bir dilde görme hem de Hristiyan bir toplumda öğrencinin dinini ve Müslüman kimliğini tanımlamasına imkan veren etkisinden dolayı İslam dersinin Almanca verilmesinden velilerin memnun olduğunu ve dersin Almanca dilinde geliştirilmesi çalışmalarına devam edilerek dersin daha ileri seviyelere götürülmesinin beklendiğini söylemek mümkündür.

Veliler, çocuklarının dini konularda kendi ana dilinde açıklama yapabilmelerini ve konuşabilmelerini de önemli bulmaktadır. Velilerin İslam dininin okullarda Almanca dilinde verilmesi taleplerinin yanında; çocuklarının, kendi ana dilinde de İslam'ı konuşabilme ve rahat aktarabilme becerisine sahip olmalarını istemektedirler. Araştırma bulgularından, çocukların kendi arkadaşları arasında da Türkçe'ye çeviri zorluğu çekmeden dini konuları konuşabilmelerinin de veliler tarafından önemli bulunduğu görülmektedir. Dinin aynı zamanda Türkçe dilinde de kolaylıkla ifade edilebilmesi, çocukların Türk çevresiyle kuracağı diyaloglar açısından önemli bulunmaktadır. Bu açıdan velilerin dini eğitime hem Almanca hem Türkçe dilinde çift taraflı baktıkları anlaşılmaktadır. Velilerin görüşlerinden hareketle bir değerlendirme yapıldığında; velilerin çift dilli din eğitimi, çocuklarının öz güvenlerinin ve dini kimliklerinin gelişimi ile toplumsal bütünleşmenin sağlanması açısından önemli gördüğünü ve her iki dildeki din eğitimi imkanını birbirini tamamlayıcı ve besleyici nitelikteki eğitimler olarak değerlendirdiğini düşünmek mümkündür. Buradan hareketle çift dilli din eğitiminin tercihe veya seçime bırakılacak bir opsiyon olmadığını, her ikisinin de zorunlu birer temel ihtiyaç olarak görüldüğünü söylemek mümkündür.

Velilere göre Arapça'dan Almanca'ya aktarılan dini terimlerin anlam ilişkisi ve anlamsal bütünlüğü bozulmadan karşılığının verilmesine dikkat edilmelidir. Burada çevirisi yapılan dini kavramın sadece sözlükteki anlam karşılığı değil, o kavramın içerdiği duygusal, düşünsel ve davranışsal boyutlarının da aktarılmasının bir anlamda iki kavram arasında kurulacak köprünün doğru inşasının yapılmasının, dini kavramların Almanca'ya aktarılmasına ilişkin önemli beklentiler arasında yer aldığı

anlaşılmaktadır. “Gott”, “Jesus” gibi dini terimlerin, öğrencilerin diğer dinden arkadaşları arasındaki iletişiminin sağlanması amacıyla Almanca kullanımları uygun görülmekle birlikte, öğrencilerin kendi dini ortamında bu terimlerle dinini ifade etmesinin çok da gerekli olmadığına üzerinde durulduğu söylenebilir. Velilerin dini kavramların başka dile aktarılması noktasındaki görüşleri, öğrencilerin kavramlar arasındaki ilişkiyi doğru kurabilmeleri açısından dersin kavram haritaları ile desteklenerek işlenme imkan ve gerekliliğini düşündürmektedir.

Veli-öğretmen iletişimiyle ilgili olarak veliler, İslam din dersi öğretmenlerinden memnun olduklarını ve öğretmenlerle aralarında dersi ilgilendiren herhangi bir sorun yaşanmadıklarını belirtmektedirler. Veliler, İslam din dersi öğretmenleriyle çocuklarının dini eğitimini ilgilendiren dersin kendisi sebebiyle bir iletişim biçiminden de bahsetmemişlerdir. Bu anlamda velilerin İslam din dersi öğretmenleriyle, çocuklarının dini eğitim ve dini gelişimlerini ele alan iletişimleri yetersizdir. Velilerin, dersin başarıya ulaşması noktasında öğretmenlerle iletişim kurmak istedikleri görülmektedir.

Veliler öğretmenlerin örnek, inandırıcı, iyi karakterli olmalarını beklemektedirler. Ayrıca öğretmenlerin alana hakim, iyi bir din eğitimci olmaları da beklenmektedir. Katılımcıların araştırma boyunca elde edilen görüşlerinden, İslam din dersi öğretmenlerinin pozitif ve örnek kişilik özelliklerinin öneminin, mesleki bilgi yeterliliklerinin öneminden daha ön planda olduğunu söylemek mümkündür. Pozitif kişilik özelliklerine sahip, dini sevdirecek öğreten bir öğretmenin, öğrencilerini dine duyarlı hale getirmesi bakımından veliler tarafından önemsendiğini düşünmek mümkündür.

Velilerin İslam din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesine yönelik bilgilerinin yetersiz olduğu görülmektedir. Velilerin öğretmenlerin nasıl yetiştirildiğini nasıl İslam din dersi öğretmeni olduklarını bilmedikleri anlaşılmaktadır. Veliler, İslam din dersi öğretmenlerinin nasıl veya nerede yetiştirildiklerinden ziyade öğretmenlerin eğitimini; ihtiyaç ve beklentilerine uygunluğu, çocuklarının dini eğitim ihtiyacını doğru karşılayabilmesi ve dersi istenilen amaca ulaştırabilmesi bakımından ele aldıkları söylenebilir. İslam din dersi öğretmenlerinin Almanya’da yetiştirilmesine olumlu yaklaşan veliler; öğretmenlerin nerede, nasıl, ne şekilde eğitildiğinden ziyade çocuklarının dini eğitimi açısından kendi dini anlayış, ihtiyaç ve beklentilerine uygun olması yönüyle sonuç odaklı konuyu ele aldıkları görülmektedir. Bu yönüyle veliler,

İslam din dersi öğretmenlerinin beklentilerine uygun, İslam'ın doğru anlatılmasını hedefleyen güvenilir kurumlar aracılığı ile yetiştirilmesini beklemektedirler.

Başka milletten İslam dersi öğretmenlerinin veliler açısından bir problem teşkil etmediği görülmektedir. Kendi dil, kültür ve milletinden olmayan İslam din dersi öğretmenleri veliler açısından sorun yapılmamıştır. İslam'ı birleştirici ve dini doğru anlatan Müslüman öğretmenlerin veli beklentileri arasında yer aldığı görülmektedir. Veliler, İslam din dersi öğretmenin başka milletten olabilmesi durumuna İslamiyet'in iyi ve doğru anlatılması halinde olumlu bakmaktadır.

Velilerin İslam din dersinden hiçbir araştırma sorusuna bağlı kalmadan tanımlanması istenen temel beklentilerinin; İslam'ın, temel dini bilgi ve becerilerin öğrencilere aktarılması ve kazandırılması yönünde olduğu görülmektedir. Katılımcıların diğer öne çıkan beklentilerinin ise; İslam din dersinin bütün okullarda ve sınıf düzeylerinde yaygınlaştırılarak dini eğitimin okullarda devam ettirilmesi şeklinde olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların dinin öğrenciler tarafından Almanca dilinde konuşulabilmesi ve anlatılabilmesinin oldukça önemli olduğu üzerinde durdukları da görülmektedir.

Velilerin, İslam din dersinin okul ortamına girmesini, Müslüman çocukların Almanya'daki kamu okullarında dini eğitimi imkanı adına atılan sevindirici, memnun edici bir adım ve Müslümanlar için müjdeli bir haber olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Veliler, çocuklarının Almanca dilinde dinlerini öğrenebilme, konuşabilme ve anlatabilme imkanı elde etmelerinden dolayı İslam din dersinden dolayı oldukça heyecanlıdır. Veliler tarafından kamu okulları İslam dininin Almanca dilinde anlatılabileceği tek mekan ve tek imkan olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Burada İslam dersinin; velilerin, çocuklarına dini eğitim imkanı sunabilmeyi güçlendiren bir umut haline geldiğini söylemek uygundur.

3.5. İslam Din Dersi Öğretmenlerinin ve Velilerin Ortak Beklentilerine İlişkin Değerlendirmeler

İslam din dersi öğretmenlerinin ve velilerin İslam din dersinden beklentilerine ilişkin araştırma bulguları doğrultusunda bir kıyaslama yapılarak, katılımcıların ortak beklentilerine yönelik ortaya çıkan durumun genel bir değerlendirmesi dersin işleyişinin beklentilere uygun hale getirilmesi bakımından önemli görülmektedir. Bu

düşünceden hareketle, bütün katılımcıların ortak genel beklentileri doğrultusunda yapılan bu değerlendirmeye, aşağıda başlıklar altına yer verilmektedir:

Devlet Sorumluluğunda, Dini Cemaatler Desteğinde İslam Din Dersi:

Hem İslam din dersi öğretmenlerinin hem velilerin İslam din dersinin kim tarafından yürütülmesi gerektiği noktasındaki yaklaşımların devletten yana olduğu görülmektedir. Katılımcıların, dini cemaatler sorumluluğundaki İslam din dersine endişeli yaklaştıkları anlaşılmaktadır. Dini cemaatlerin her ne kadar İslam din dersine yönelik desteklerinin önemli olduğuna işaret eden düşüncelerin olduğu görülsede; devletin olmadığı yerde de var olan muhatap sorunu karşısında dini cemaatlerin birlik olamamasından kaynaklanan sakıncalardan bahsedildiği görülmektedir. Katılımcıların din dersleri noktasında devleti, farklılıkları birleştirici bir araç veya bir mercii olarak gördüğü söylenebilir. Bu derslerin sorumluluğunun dini cemaatlere bırakılması halinde çok başlılık endişesini taşıyan katılımcılar dini cemaatlerle hareket etmenin zorluğuna vurgu yapmaktadırlar. Bu düşüncedeki temel belirleyiciliğin, dini cemaatlerin dini eğitim anlayışları açısından gruplaşmalara neden olduğu ve bu tür oluşumların din eğitiminin verimli işleyişine engel teşkil edebileceğini söylemek mümkündür. Bu işi tamamen devlete bırakmanın ve dini cemaatleri bu sahadan çekmenin de dini eğitimin etkinliği noktasında bazı kaygılara sebebiyet verdiği de öne çıkan önemli hususlardandır. Devlet, Müslüman toplumun dini eğitim anlayışına hakim olamayacağından burada dini cemaatlerin devreye girerek bu sahada birleştirici ve destekleyici din eğitimi çalışmalarında bulunmalarının beklendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Müslüman toplumun din eğitimi anlayışları doğrultusunda din eğitimi ve öğretimi yapan dini cemaatlerin, İslam din dersine katkı ve dersi destekleme çalışmalarına devlet tarafından dahil edilmesinin ve dini cemaatlerin kendi kurumlarında ürettikleri dini içerik ve bilgilerin kendi içlerinde bırakılmayarak yine devlet tarafından geniş kitlelere ulaştırılmasının; hem Müslüman toplumun bu derse ilgi ve motivasyonunu artırmada hem de İslam din dersi öğretmenlerinin sahada yalnızlığını gidermede ve aynı zamanda dersin verimliliğini artırmada önemli etkenler arasında görüldüğünü düşünmek mümkündür.

Dil ve Diyalog Becerisi Açısından İslam Din Dersi:

Hem öğretmenlerin hem de velilerin, Almanca verilen İslam din dersini Müslüman öğrencilerin dini gelişimlerine ve toplum içinde kimlik oluşturma çabalarına katkısı açısından oldukça önemli bulunduğu anlaşılmaktadır. Öğretmenler Almanca verilen bu dersin aileler tarafından desteklendiği takdirde öğrencinin dini gelişimi açısından daha verimli sonuçlar elde edilebileceğinden bu noktada ailelere önemli görevler düştüğünden bahsetmektedir. Veliler de Almanca din dersinin çocuk üzerinde hem dine merak hem de dinini anlatma ve paylaşma isteği gibi pozitif etkiler bıraktığını düşünmektedir. Öğretmenlerin de velilerin de İslam din dersini, öğrencinin dini hakkında diğer dinden arkadaşları arasında Almanca anlatabilmesi aracılığıyla dini kişiliğine katkısı açısından oldukça önemli bulunduğu görülmektedir. Bu anlamda öğrencinin dil ve diyalog becerisi kazanması için Almanca dini terimlerle yapılacak İslam din dersinin desteklenerek geliştirilmesi ve bütün okullarda ve tüm sınıf seviyelerinde yaygınlaştırılması hem öğretmenler hem de veliler tarafından İslam din dersleri noktasında önemli ortak beklentiler arasında yer almaktadır.

İman-İbadet-Ahlak Üçgeninde İslam Din Dersi:

İslam din dersi öğretmenleri ve veliler İslam dersini; iman-ibadet-ahlak üçgeninde bir bütün olarak görmektedirler. Öğretmenler ve velilere göre İslam dersinin içeriği öncelikle inanca yönelik olmalıdır. İslam dersi alan öğrencilere İslam'ın temel inanç esaslarına yönelik bilgilerin verilmesinin her iki katılımcı kitlenin de beklentilerine uygun olduğu görülmektedir. Hem öğretmenlerin hem velilerin ortak paydasının bu üçgenin bir parçasının eksik olması durumunda dini eğitimin de eksik olacağı yönünde olduğu anlaşılmaktadır. İman-ibadet-ahlak üçgeninde arada kurulacak güçlü bir bağın gerçekleşmesi için öncelikle iman esaslarının öğrencilere kavratılması gerektiği düşünülmektedir. İman konu alanındaki kazanımların öğrenciye kazandırılması halinde öğrencinin diğer alanlara daha kolay hakim olacağı ile aralarında ilişkiyi daha kolay kavrayacağı vurgulanmaktadır. Öğretmenler ibadet alanına ilişkin kazanımları önemli bulsalar da sıralamada üçüncü sıraya koymuşlardır. Öğretmenlerin ve velilerin dersin ibadet alanıyla ilgili içerik isteklerinin ilk sırada gelmeme sebeplerini, öğretmenler açısından bir değerlendirme yapıldığında; öğretmenlerin hem sınıf ortamının şartları hem de alana yönelik mesleki gelişimlerinden kaynaklanan sebepler şeklinde izah etmek mümkün

gözükmektedir. Ayrıca öğretmenlerin ibadetlere ilişkin eğitimin okul dışında camilerde yapılması gerektiği yönündeki yaklaşımlarının kendilerini cami eğitimi veren bir anlayışa uzak hissetmelerinin bir sonucu olduğu da söylenebilir. Konuya yönelik veliler açısından bir değerlendirme yapıldığında ise velilerin ibadetlerle ilgili hususları hem cami ortamının elverişliliği hem din görevlilerinin sahip olduğu bazı mesleki yeterlilikler sebebiyle ibadet eğitimini camilerin sorumluluğunda görme isteklerinin etkili olduğu söylenebilir. Veliler camilerde verilen dini eğitimi okullardaki İslam dersinde verilen eğitime kıyasla bir adım daha önde görmektedir. Bu anlayışlarının temelinde cami kültüründen uzak kalmama istekleri ile bu eğitimin yerinde yapılması gerektiği inancının olduğunu söylemek mümkündür.

Düşündürmeye ve Sevdirmeye Dayalı İslam Din Dersi:

İslam din dersi öğretmenlerinin, öğrencileri düşünmeye yöneltecek şekilde sebep-sonuç ilişkisi içinde ders işleme yönünde yaklaşımlar sergilediği görülmektedir. Öğretmenlere göre öğrenciler, dinini klasik dini eğitim metotlarından ezbere dayalı, teorik bilgilerin aktarılması şeklinde değil; dini hayatın sağlıklı temellendirilebilmesine yönelik olarak sebep-sonuç ilişkisi içinde öğrencilerin ilgi duyabileceği şekilde düşündüren bir yöntemle öğrenmelidir. Burada öğrencilerin derste öğrendikleri bilgileri, günlük hayatta karşılaştığı durumlar karşısında kendisine rehberlik edecek şekilde kullanabileceklerine dikkat çekilmektedir. Düşündürmeye dayalı oluşturulan metotların öğrencilerde ilgi ve merak uyandırarak öğrenciyi dinine yakınlaştırdığı ve sonuç itibarıyla öğrencilere dinini daha çok sevdirdiği anlaşılmaktadır. Çocuklarının İslam dersinde öğrendikleri bilgileri kendileri ile paylaşma heyecanlarını dile getiren velilerin de; dersin bilinçlendirmeye dayalı düşündürmeye sevk edecek şekilde verilmesine, öğrencileri konuşturan, derse ilgi toplayarak dersi çekici kılan ve dini sevdiren farklı etkinlik ve metotlarla işlenmesine; çocuklarını dine ve derse motive ettiğinden dolayı olumlu baktığı görülmektedir. Bu bakımdan hem öğretmenler hem veliler dinin farklı yöntem ve metotlarla zenginleştirilerek anlatılması gerektiğini, öğrencinin neden Müslüman olduğunu anlamlandırması gerektiğini önemli bulmaktadır. Sonuç itibarıyla her iki taraf da İslam dersinin, hem dini konularda hem ahlaki konularda öğrencilere kalıcı olacak şekilde sevdirilerek Almanca dilinde aktarılmasını, dinin araştırmaya ve düşünmeye sevk eden metotlarıyla öğretilmesini İslam din dersinin amaçları açısından oldukça önemli buldukları söylenebilir. İslam din dersinin bu yönü önemli

bulunmakla birlikte dini cemaatlerin camilerde yaptığı dini eğitimlerin de, öğretmenler ve veliler tarafından Müslümanların dini ilgi ve duyarlılıkları noktasındaki ihtiyaca hizmet eden bir alan olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu anlamda okulda verilen İslam dersinin caminin eksik bıraktığı kısımları, camide verilen din eğitiminin de okulun eksik bıraktığı kısımları tamamlayıcı özelliklere sahip olduğunu, hem okulun hem caminin öğrencilerin her iki taraftaki dini beceri ve kazanımlarının pekiştirilmesine katkı sağladığını söylemek mümkündür. Özetle her iki farklı kuruluştaki farklı hedefler doğrultusunda verilen dini eğitimi, birinin eksik bıraktığı dini ihtiyacın diğeri ile devam ettirilerek giderilmesi anlamında birbirinin yerine geçemeyecek ama birbirini tamamlayacak eğitimler şeklinde nitelendirmek mümkündür.

Öğretmen-Veli İş Birliğine Dayalı İslam Din Dersi:

İslam din dersinden beklentilere yönelik öğretmenlerin ve veli görüşlerinin ortak paydalarını oluşturan bir diğer hususun ise iletişim olduğu görülmektedir. Öğretmenler de veliler de iş birliğine dayalı eğitimin önemini dile getirmektedir. Her iki katılımcı grup da iş birliğine dayalı İslam din dersinin geliştirilmesini önemli bulmaktadır. Böylelikle İslam din dersi öğretmenleri ile iletişimi sayesinde velilerin, İslam din dersinden ne beklediği öğretmenler tarafından bilinebilecek ve böylece karşılıklı etkileşim sayesinde dersin beklenti ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi çalışmalarında bir yön tayin edilebilecektir. Hem öğretmenlerin hem velilerin öğrencinin dini gelişimine etki edecek ve aynı zamanda hizmet edecek güvene dayalı karşılıklı iletişimin geliştirilmesini ve etkili bir ders için birbirlerine rehberlik yapmayı bekledikleri anlaşılmaktadır. Karşılıklı iletişime dayalı ilişkilerin de dini istek ve ihtiyaçların tespitinde önemli bir etken olacağı söylenebilir. Burada çift yönlü olarak; öğretmenlerin veli katılımını artırmaya yönelik neler yapabileceği, hangi alternatifler oluşturabileceği ile velilerin, çocuklarını nasıl bir sorumluluk bilinci ile dini eğitimlerini takip etmeleri gerektiğine yönelik istekli, bilinçli ve dayanışmaya dayalı adımların iletişimsizlik noktasında çözümler üreteceği söylenebilir. Burada öğretmenlerin ve velilerin iletişim ve iş birliğine yönelik hangi alternatiflerin oluşturulabileceği konusunun karşılıklı gündeme getirilmesi ile adımların karşılıklı atılmasının önemli olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın buraya kadar olan bölümlerinde; Almanya'da İslam din dersi uygulamalarından Baden Württemberg eyaletinde pilot proje kapsamındaki mevcut İslam din dersi uygulamalarına, BW eyaletinin kamu okullarında ilkokul 4. sınıfa kadar İslam din dersi veren öğretmenlerin ve İslam din dersine katılan öğrencilerin velilerinin İslam dersinden beklentilerini tespit etmek amacıyla İslam din dersine yönelik araştırılması önemli görülen meseleler geniş bir yalpazede ele alınarak incelenmiştir.

Araştırmanın bulgular ve yorum bölümünde, hem katılımcı görüşlerine hem de literatür taramalarına yer verilerek, çalışmanın amacı doğrultusundaki hedef kitlenin İslam dersinden memnuniyet durumu ile beklentileri, katılımcıların araştırma sorularına verdikleri cevapların tek tek analizi neticesinde tespit edilmiştir.

Sonuçlar

Çalışmanın bu kısmında yer alan sonuç bölümünde ise İslam din dersinden beklentilere ilişkin elde edilen bulgulardan öne çıkan bazı temel noktalara yer verilerek bir sonuca ulaşılabacaktır. Bulgular ve yorum bölümünde araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan kategorilere ilişkin kodların tamamı burada ayrı ayrı ele alınmayacaktır.

Bu bölümde araştırma bulguları ışığında hem İslam din dersi öğretmenleri hem veliler için İslam din dersine ilişkin öne çıkan noktalardaki katılımcı beklentileri tanımlanacak ve sonunda her iki katılımcı grubun benzer beklentilerine yer verilerek bir sonuca ulaşılabacaktır. Nihai olarak BW eyaletinin kamu okullarında verilen İslam din dersinin, tespit edilen ihtiyaç ve beklentiler doğrultusunda geliştirilmesi ve iyileştirilmesine destek olması amacıyla önerilerde bulunulacaktır.

Çalışmanın sonuç ve değerlendirme bölümü, çalışmanın odak noktasını oluşturan İslam din dersi öğretmenlerinin ve velilerin mevcut İslam dersi uygulaması noktasındaki ihtiyaç ve beklentilerinin hangi yönde olduğunun tespitinden oluşmaktadır. Araştırma bulgularına uygun tanımlanarak sınıflandırılan kategoriler rehberliğinde oluşturulan sonuçlar; BW eyaletindeki İslam dersinden beklentilere ilişkin noktaları ortaya çıkararak, dersin uygulanması, geliştirilmesi ve geleceği noktasında öncelikli olarak nereye odaklanılması gerektiği, çalışmaların ne yönde, hangi zeminde ilerlemesi gerektiğine dair atılacak adımlarda bilimsel dayanak teşkil etmesi açısından önemli rol oynayacaktır.

Hem İslam din dersi öğretmenleri hem veliler için sonuç kısmında tanımlanan ortak kategoriler; din-devlet ilişkisi bağlamında İslam din dersinden beklentiler, hedef, içerik, ders kitabı, öğrenme-öğretme süreci ve dersin dili noktasında beklentiler ile genel memnuniyet durumu ve diğer beklentiler şeklinde sınıflandırılmıştır. İslam din dersi öğretmenlerine yönelik sonuç kısmında bu kategorilere, öğrenci velilerinden beklentiler kategorisi eklenirken; velilerle ilgili olan kısma ise İslam din dersi öğretmeninden beklentiler kategorisi eklenmiştir.

Hem İslam din dersi öğretmenlerinin hem velilerin İslam din dersinden beklentilerine dair sonuçlara yer verdikten sonra, her iki katılımcı hedef kitlenin derse ilişkin öne çıkan ortak düşünce ve beklentilerine yönelik sonuçlara yer verilecektir.

BW eyaletinin kamu okullarında verilen İslam din dersinden, İslam din dersi öğretmenlerinin ve velilerin derse yönelik beklentilerinin tespit edilmesi araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda saha çalışması kapsamında hem İslam din dersi öğretmenlerinin beklentilerine hem velilerin beklentilerine yönelik ulaşılan sonuçlara aşağıda maddeler halinde yer verilmektedir:

1. Öğretmenlerin İslam Din Dersinden Beklentilerine İlişkin Sonuçlar

Almanya'da İslam din dersi hakkında yapılan tartışmalar, dersin hem teorik hem de uygulama boyutunda ortaya çıkan sorunlarla ilgili tartışmalardır. İslam din dersinin bu sorunlarla başa çıkması ve dersin beklentilere uygun hale getirilerek geliştirilmesi açısından; İslam din dersi öğretmenlerinin derse ilişkin beklentilerinin tesbiti hiç şüphesiz önem arz etmektedir. Araştırma boyunca elde edilen öğretmen beklentilerine yönelik sonuçlara; din-devlet ilişkisi bağlamında İslam din dersi,

hedef, içerik, ders kitabı, öğrenme-öğretme süreci ve dersin dili, öğrenci velilerinden beklentiler ile genel memnuniyet durumu ve diğer beklentiler kategorileri altında sınıflandırılarak aşağıda yer verilmektedir:

Öğretmenlerin Din-Devlet İlişkisi Bağlamında İslam Din Dersinden Beklentileri İle İlgili Sonuçlar:

1. Öğretmenlere göre İslam din dersinin sorumluluğu devletin gözetimi ve denetiminde devam etmelidir.
2. Devlet, İslam dersi noktasında işin ehli olan dini cemaatlerle iş birliği içinde olmalıdır.
3. Dini cemaatlerin İslam din dersi temsilcilerinin din eğitimi alanında tecrübe sahibi ve alanda uzman kişilerden seçilmesi önem arz etmektedir.
4. Öğretmenler, İslam din dersinin verildiği okullardaki okul müdürlerinden derse verdikleri destekler açısından memnundur. Öğretmenler okul yönetiminden İslam din dersinin gelişimi noktasında dersin hem okul, hem veliler hem toplum tarafından kabullenirliğini artırmak ve dersi tanıtmak amacıyla daha aktif roller üstlenmesini beklemektedir.
5. BW eyaleti İslam din dersi danışma kurulundan, dersin gelişimi noktasında daha aktif ve özverili çalışmalar yapması beklenmektedir. Danışma kurulunun öğretmenleri bilgilendirmeleri, dersin içeriğini ilgilendiren çalışmalarını hızlandırmaları ve dersin verimini artıran her türlü motive edici çalışmalar yaparak öğretmenlerin yanında olmaları kuruldan beklenen önemli isteklerdendir. BW eyaleti danışma kurulunun, öğretmenlerin derse yönelik soru ve sorunları karşısında yol gösterici bir kılavuz olması beklenmektedir.
6. İslam din dersi öğretmenliği eğitiminin ilk verilmeye başladığı zamanlardaki ders modülleri ile eğitime ayrılan süre yetersiz görülmüştür. Buna karşın İslam din dersi öğretmenleri, üniversitelerdeki İslam din dersi öğretmenliği eğitim programının kendini yenileyerek ve geliştirerek devam etmesini memnun edici bir gelişme olarak görmektedirler. Üniversitelerde İslam din dersi öğretmeni yetiştirme programının; yüzeysel olmayan, yoğun içerikli, dersin pratik ve uygulamasına yönelik rehber bir program olması beklenmektedir.

Öğretmenlerin İslam Din Dersinin Hedef, İçerik, Ders Kitabı, Öğrenme-Öğretme Süreci ve Dersin Dili Açısından Beklentileri İle İlgili Sonuçlar:

7. Öğretmenler, geliştirilerek yenilenen İslam din dersi hedeflerini önceki hedeflere kıyasla daha açık ve memnun edici bulmuştur. Dersin hedefleri öğretmenler tarafından, temel dini bilgileri öğretmek ve öğrencilere dini Almanca dilinde aktarabilme yeteneği kazandırmak olarak ifade edilmektedir. Almanca dilinde İslam dersi imkanının okulda yer edinmesi bile dersin hedeflerinin gerçekleştiği yönünde bir adım olarak değerlendirilmektedir. Öğretmenler dersin hedeflerini; Allah inancını anlatmak, dini sevdirmek, dini bilgileri aklın ışığında yorumlanmasına imkan sağlamak, dini bilgileri sebep-sonuç ilişkisi içinde öğrenciye sorgulama kabiliyeti kazandırarak aktarmak olarak görmektedirler. Öğretmenler İslam din dersiyle İslami bilinç oluşturmaya hedeflemek istemektedirler.
8. İslam dersinin öğrenciler üzerinde etkisi oldukça pozitif bulunmuştur. Öğretmenler öğrencilerin İslam dersi sayesinde kendi dinleri hakkında Almanca konuşabilme yeteneği kazanmalarını beklemektedirler.
9. Dersin, öğrencilerin kişilik ve dini kimliğine önemli ölçüde katkı sağladığı düşünülmektedir. Öğretmenler dersin, öğrencilerde özgüveni artırıcı, diğer dinlerle olan ilişkilerde birleştirici bir fonksiyona sahip olmasını beklemektedirler.
10. Öğretmenler tarafından İslam din dersi müfredatı oldukça yeterli bulunmuştur. Katılımcılar müfredatı yeterli bulmakla birlikte oldukça kapsamlı olduğunu ifade etmişlerdir. Müfredat; öğrencilerin ilgi, ihtiyaç, yetenek, gelişim düzeyleri doğrultusunda önem kazanmaktadır.
11. İnanç alanına giren konular öncelikli öğretilmesi gereken konular arasında görülmektedir. İkinci sırada ahlakla ilgili konular yer alırken son sırada ibadet alanına giren konular yer almalıdır. Öğretmenler dinin ibadetler ve uygulamaları boyutunun gerekliliğini de ifade etmişler fakat bunun okul ortamında verilmesinin mümkün olamayacağını belirtmişlerdir. Öğretmenler din eğitiminin ibadet boyutunu cami ve aile sorumluluğunda görmektedir.

12. Öğretmenler tarafından İslam din dersi müfredatı öğrencilerin gelişim düzeyine, sınıf düzeyine ve öğrenci seviyesine uygun bulunmaktadır. Müfredat, öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun bulursa da müfredatın öğrenci seviyelerine uygun hale getirilerek işlenmesi sürecinde faydalanılmak üzere İslam din dersi kitabı ve materyalleri noktasında çalışmalar yapılması önemli beklentiler arasındadır.
13. Miteinander auf dem Weg (Yolda Birlikte) ders kitabı ile Bismillah yardımcı kitabı en çok tercih edilen ders kitaplarındandır. Öğretmenler; görsel, dil, anlatım biçimi açısından öğrenci seviyesine uygun, eğitim-öğretim süreci boyunca kullanıma elverişli olan nitelikli İslam dersi kitabı çalışmalarına hız kazandırılmasını beklemektedirler.
14. İslam dersi öğretmenleri, İslam din dersi kitaplarını genellikle dil ve resim bakımından yetersiz bulmuşlardır. Öğrencilerin kolaylıkla anlayabileceği, öğrenci düzeyine uygun sade bir dil kullanımı ile resimlerinin ilgi ve dikkat çekiciliği öğretmenlerin kitaplarda aradığı önemli kriterler arasında yer almaktadır. Görselleri ve içeriği bakımından dersin amacını saptırmayan, ayrımcılığa fırsat vermeyen, öğrencileri derse odaklayan kitaplar hazırlanmalıdır.
15. Öğretmenlere göre ders işlemeye elverişli, nitelikli ders kitapları oldukça yetersiz bulunmaktadır. Bu nedenle nitelikli ders kitapları hazırlanmalıdır. Ders kitaplarının eğitim-öğretim süresi boyunca kullanımına imkan verecek şekilde içeriklerinin zenginleştirilmesi önemli beklentilerdendir.
16. Öğretmenler tarafından ders kitaplarında pedagojik yetersizliklere yer vermemek için kitapların pedagoğlar ve İslam ilahiyatçılarının iş birliğinde hazırlanması beklenmektedir. Pedagojik hususlarda, İslam dersi öğretmenlerinin tecrübelerinden faydalanılması önemli beklentiler arasındadır.
17. Öğretmenlere göre ders etkinliği olarak; resimler, dini müzikler, dini içerikli videolar, maketler, alıştırmalar gibi derste kullanılabilecek yazılı ve görsel malzeme ve materyallerin tasarımına ihtiyaç duyulmaktadır. Öğretmenler, bu tür materyallerin tasarımı için seminerlerin organize

edilmesini veya materyal paylaşım sitelerinin kurulmasını istemektedirler.

18. İslam din dersi öğretmenleri öğrencileri derse teşvik ve motive edici çeşitli yöntemler kullandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler ders işleme sürecinde genellikle anlatım, soru-cevap ve grup çalışmasını tercih etmektedirler. Derste farklı yöntemlerin kullanılması noktasında öğretmenler öğrenci velilerinin ve dini cemaatlerin çeşitli ders araç gereçleriyle derse katkı yapmasını beklemektedirler.
19. Öğretmenler dini bilgi, sure, dua ezberi gibi ezber yöntemine dayalı bir dini eğitim vermek istememektedirler. Öğretmenler, Kur'an-ı Kerim'den sureler veya dualar gibi dinin pratiğine yönelik küçük ezberleri zorunlu tutmamakla birlikte bu tür ezberleri öğrencileri derse motive eden bir etken olarak değerlendirmişler ve bu tür ezberleri yapan öğrencileri ödüllendirmişlerdir. Öğrencilerin derse motivasyonlarını artırmak amacıyla öğretmenler küçük ezberleme etkinliklerine rehberlik yapmaya isteklidirler.
20. İslam din dersi saatleri öğretmenler tarafından yeterli görülmektedir. Öğretmenlere göre ders saatlerinin çoğaltılmasına ihtiyaç duyulmamaktadır.
21. Öğretmenler, öğrenci başarı göstergesi olarak sadece yazılı sınavı değil; bunun yanında sözlü sınavı, öğrencilerin ders sunumlarını, derse ilgi ve alakalarını, derse katılımlarını, dosya düzenlerini, performans ödevlerini de kabul etmektedirler. Öğretmenler İslam din dersi ile öğrencilerin düşünme ve araştırmaya dayalı becerilerini geliştirmek istemektedirler.
22. Öğretmenlerin, İslam din dersinin Almanca verilmesinden oldukça memnun olduğu görülmüştür. Öğretmenler, öğrencilerin İslam din dersi sayesinde kendi dinleri hakkında Almanca konuşabildiklerini ifade etmişlerdir. Almanca dilinde din eğitimini, öğrencinin diğer din mensubu arkadaşları arasında aidiyet ve kimlik duygularının ortaya çıkmasında önemli bir faktör olarak görülmektedir. İslam din dersi öğrenciye aynı zeminde yaşında diğer dine mensup arkadaşları arasında dinini anlatma,

tartışma olanağı sağladığından İslam din dersinin Almanca dilinde desteklenmesi beklenmektedir.

23. Öğrenciler İslam dersini Almanca dilinde öğrenebilmekte ve böylece dinlerini Almanca dilinde ifade edebilme imkanı bulmaktadırlar. Derste bazı dini kavram veya konuların öğrenciler tarafından Almancada daha kolay anlaşılmasını ve öğrenilmesini sağlamak amacıyla öğrencilerin genel olarak yetersiz olan Almancalarının mutlaka geliştirilmesi önem arz etmektedir.
24. Almanca dini kavramların öğrenciler tarafından anlaşıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca Allah yerine Gott, İsa yerine Jesus kullanımına ilişkin bu terimlerin birleştiği ve ayrıldığı yönler İslam literatürüne uygun şekilde öğretmenler tarafından anlatıldığı takdirde sorun olmamaktadır. Dini kavramların Almanca karşılıklarının, Hristiyanlık dininin unsurlarına ilişkin çağırışım ve göndermelere sebebiyet vermemesi için bu terimlerin öğretmenler tarafından İslam'a uygun şekilde açıklanmasına özen gösterilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.
25. Öğretmenlere göre, Almanca dilinde verilen İslam dersi, öğrencilerin günlük hayata dair temel düzeydeki dini ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Öğrencilerin derse takviye olarak camilerde veya aile ortamında da din eğitimi almaları, İslam dersi öğretmenleri tarafından önemli görülen hususlardandır.

Öğretmenlerin Öğrenci Velilerinden Beklentileri İle İlgili Sonuçlar:

26. İslam dersi öğretmenlerinin, İslam dersine gelen öğrencilerin velileri ile iletişimleri oldukça az ve kısıtlıdır. Öğretmenler İslam dersine gelen öğrenci velilerini, İslam dersine karşı ilgisiz ve derse ilişkin bazı hususlarda bilgisiz bulmaktadırlar. Bu bakımdan öğretmenler velilerle iletişim ve iş birliği içinde olmak istemekteler.
27. Öğretmenlerin, İslam din dersine yönelik velilerle sorunlar yaşamadıkları görülmektedir. Azınlıkta da olsa velilerle sorun yaşadığını dile getiren öğretmenler olmuştur. Dersin içeriğine yönelik dile getirilen sorunlar, İslam dersinin mevcut durumu ve geleceği noktasında endişe verici

sorunlar olarak düşünülmektedir. Bu nedenle öğretmenler, velilerden İslam dersi hakkında bilgilenmelerini beklemektedirler.

28. Öğretmenler, velilerin İslam din dersine katkı yapmalarını beklemektedirler. Veliler, derse yönelik dini aktiviteler düzenleyerek, derste işlenilen konuları çocuklarına sorarak, öğretmenlerle iletişime geçip çocuklarının dini gelişim süreçleri hakkında bilgi edinerek İslam dersine katkıda bulunmalıdırlar. Velilerin, çocuklarını İslam dersine teşvik etmeleri, İslam dersine karşı ilgili olmaları ve çocuklarının dini eğitimlerini desteklemeleri beklenmektedir.

Öğretmenlerin Genel Memnuniyet Durumu ve Diğer Beklentileri:

29. İslam din dersi öğretmenleri hem dersten hem İslam dersi öğretmenliğinden oldukça memnundur. Öğretmenler İslam din dersi öğretmenliği hakkında oldukça pozitif görüşlere sahiptirler. Öğretmenler, İslam din dersinin Baden Württemberg eyaletindeki bütün kamu okullarında verilmesini beklemektedirler. Öğretmenler, pilot proje uygulaması şeklinde devam eden İslam din dersinin öğrencilere artık devlet tarafından bir hak olarak verilmesini ve diğer dinlerin dersleri gibi düzenli bir din dersi haline getirilerek diğer okullarda da yaygınlaştırılmasını beklemektedirler.

2. Velilerin İslam Din Dersinden Beklentilerine İlişkin Sonuçlar

Almanya'da kamu okullarında verilen İslam din dersinin hedeflerine ulaşmasında ve bu dersten etkin olarak faydalanılmasında; velilerin derse ilişkin görüş ve beklentilerinin tespiti akademik camia ile İslam dersine yönelik çalışmalar yapan ilgili merciler tarafından oldukça önemsenmektedir. İslam dersinin ilgi ve ihtiyaç odaklı yapılandırılmasında ve geliştirilmesinde velilerin derse ilişkin görüş ve beklentileri önem arz etmektedir. BW eyaletinin kamu okullarında verilen İslam dersinden beklentileri ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın, araştırma boyunca elde edilen veli beklentilerine ilişkin sonuçlarına; din-devlet ilişkisi bağlamında İslam din dersinden beklentiler, hedef, içerik, ders kitabı, öğrenme-öğretme süreci ve dersin dili, İslam din dersi öğretmeninden beklentiler ile genel memnuniyet durumu ve diğer beklentiler başlıkları altında sınıflandırılarak aşağıda yer verilmektedir:

Velilerin Din-Devlet İlişkisi Bağlamında İslam Din Dersinden Beklentileri İle İlgili Sonuçlar:

1. Veliler BW eyaletinde pilot proje kapsamında kamu okullarında verilen İslam din dersinden oldukça memnundur. İslam din dersinin kamu okullarındaki varlığı dahi oldukça mutluluk verici bulunmaktadır. Veliler tarafından İslam din dersi, çocukların dini eğitimi adına atılmış bir adım; dersin okullardaki varlığı ise Müslümanlara tanınmış bir hak, önemsenen bir imkan ve fırsat olarak görülmektedir. Bu anlamda İslam dersinin geliştirilerek devam ettirilmesi beklenmektedir.
2. Veliler Alman devletinden dersin bütün okullarda yaygınlaştırılmasını beklemektedirler. Devletin ders hakkında Müslümanlara bilgiler vermesi, dersin tanıtımını yapması ve dersin düzenli bir ders haline getirilmesi önemli beklentiler arasındadır.
3. Veliler, İslam din dersinin çocuklarının dini eğitimi için oldukça verimli olduğunu, çocuklarının bu ders sayesinde dinleri hakkında çift yönlü olarak hem dini bilgi edinme hem de Almanca dilinde dini bilgi edinme imkanı elde ettiklerini ifade etmişlerdir. Veliler, İslam din dersinin Almanca verilmesini destekleyerek, çocuklarının İslam dersi sayesinde Almanca dilinde dinini anlatabilme ve konuşabilmelerini beklemektedirler.
4. Veliler, devlet sorumluluğunda verilen İslam din dersinden memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Veliler dini cemaatler aracılığıyla dersin verilmesinin cemaatlerin hem birlik olamaması hem de farklı dini anlayışlara sahip olması gibi mevcut yapısal durumlarından dolayı mümkün olmayacağını düşündüğünden dersin devlet sorumluluğunda devam etmesini istemekteler.
5. BW eyaletinde pilot proje olarak uygulanan İslam din dersi velilere göre olumlu ve faydalı bir gelişme olarak bulunmakla birlikte ders yüzeyseldir; bu nedenle ders içeriğinin detaylandırılarak geliştirilmesi beklenmektedir.
6. Veliler tarafından asıl dini eğitim merkezi olarak camiler görülmektedir. İslam din dersinde Kur'an-ı Kerim'in Arapça okuyuşuna yer

verilmemesi, ihtiyaç ve beklentilere cevap verecek düzeyde sure ve dua ezberinin yapılmaması ve ibadet pratiklerine yer verilmemesi nedeniyle veliler çocuklarını camiye göndermeye devam etmektedirler. Bu yönüyle İslam din dersinin sayılan ihtiyaç ve beklentiler doğrultusunda din öğretimine de yer vermesi beklenmektedir.

7. Velilerin İslam din dersine desteğinden dolayı okul müdürlerinden memnun olduğu ve velilerle okul müdürü arasında İslam din dersi noktasında herhangi bir olumsuzluk yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Veliler okul müdürlerinden, İslam din dersinin okullarda yaygınlaştırılması, dersten daha fazla faydalanılması ve dersin daha büyük Müslüman kitlelere ulaştırılması adına bilgilendirme toplantıları başta olmak üzere gayretli çalışmalar yapmalarını beklemektedirler.

Velilerin İslam Din Dersinin Hedef, İçerik, Ders Kitabı, Öğrenme-Öğretme Süreci ve Dersin Dili Konularındaki Beklentilerine İlişkin Sonuçlar:

8. Veliler, İslam din dersi hedeflerini dersin hem kamu okullarında bir ders olarak anılması hem de temel dini bilginin verildiği yeni bir ortam imkanı sunması yönüyle kendi hedefleriyle uyumlu olduğunu ifade etmişlerdir. Veliler, çocuklarının, İslam din dersinde dinlerini öğrenmelerini, bilgili ve inançlı ve sorumlu bireyler olarak yetişmelerini beklemektedirler.
9. Veliler tarafından İslam din dersinin öğrenciler üzerindeki etkisi oldukça olumlu değerlendirilmiştir. Veliler çocuklarının daha bilgili ve bilinçli olmaya başladıklarını ifade etmişlerdir. İslam dersinde verilen bilgilerin öğrenciler tarafından aileleriyle severek paylaşıldığı dile getirilmektedir. İslam din dersinin öğrenci hayatına dini davranışları kazandırarak öğrenciye katkı sağlaması beklenmektedir.
10. Veliler, Almanca dilinde verilen İslam dersinin öğrenciler tarafından daha iyi anlaşıldığına dikkat çekmektedirler. Dersin, çocukların kendi dinleri hakkında Almanca konuşabilmelerine, kendilerini ifade edebilmelerine imkan vermesi beklenmektedir.
11. İslam din dersi veliler tarafından; dini öğretmede, uygulamada ve dini konuları merak ettirmede öğrencileri oldukça motive edici bir ders olarak

tanımlanmaktadır. Ders bu yönüyle din eğitiminde heyecan veren yeni bir alternatif olarak görülmektedir. Bu durum, dersin öğrencilerde İslami bilinç oluşturarak öğrencilerin ilgi kaynağı olmaya devam etmesi gerektiğini göstermektedir.

12. Velilerin İslam din dersinin dini bilgi içeriğinden memnun olduğu görülmüştür. İslam dersinin içerik yapılandırmasına yönelik konu alanı sıralamasına ilişkin ağırlıklı veli görüşlerinin iman başta olmak üzere ibadet ve ahlak şeklindeki olduğu görülmektedir. Velilerin temel dini bilgiler odaklı iman ile ibadet pratiklerine yönelik konu alanlarına ağırlık verilmesini beklediklerini söylemek mümkündür.
13. Veliler derste öğretilmesi istenmeyen konulara ilişkin henüz istemedikleri bir dini bilgi veya konuyla karşılaşmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle derste öğretilmesi istenmeyen belli bir dini bilgi veya konu henüz söz konusu değildir. Veliler, ders içeriğinin doğru İslam anlayışıyla örtüşecek doğrultusunda olmasını beklemektedirler.
14. Veliler İslam din dersini doğru dini bilgilerin verildiği bir ders olarak görmektedir. Derste Hristiyanlık ve Yahudilik dinlerine yönelik bilgilere yer verilebilir fakat dersin bu dinleri özendirici ya da öğrencileri diğer dinlere inandırmaya yöneltici yaklaşımlardan da uzak durması beklenmektedir.
15. Veliler, İslam din dersi kitaplarının devlet-dini cemaat iş birliğinde hazırlanmasına olumlu bakmaktadırlar. Veliler, İslam din dersi kitaplarının; velilerin dini eğitim anlayışıyla örtüşmesini, dini ilgi, ihtiyaç ve hassasiyetlerini dikkate almasını beklemektedirler. Veliler din eğitimi alanında liyakat sahibi din eğitimcilerinden kendi dini ihtiyaç ve anlayışlarına uygun kitaplar hazırlamalarını önemsemekte ve bu yönde çalışmalar yapmalarını beklemektedirler.
16. Veliler İslam din dersi içeriğini yeterli görmekle birlikte dersin öğrencilere geniş ve derinlemesine bilgi vermeyi hedefleyen bir ders haline gelmesini beklemektedirler.
17. Velilere göre, İslam din dersinde verilen dini bilgiler Kur'an eğitimi ile kıyaslandığında, bu bilgilerin ilkökul seviyesi için yeterli fakat buna

karşın dersin Kur'an-ı Kerim eğitimi oldukça yetersizdir. Kur'an eğitimi yetersiz olduğundan çocuklar dini eğitimleri için camiye gitmek zorundadır ve dolayısıyla velilerde cami eğitiminin önemi daha ağır basmaktadır. Veliler okullardaki İslam dersinde Kur'an eğitimi ve öğretimi yapılmasını istemektedirler.

18. Velilere göre İslam din dersinin mezheplere göre ayrılarak verilmemelidir. İslam din dersi ortak paydalarda, birleştirici, bütün öğrencilere hitap edecek şekilde verilmelidir. İslam dersinin ilkökul seviyesindeki öğrencilere mezhep ayrımı yapılmadan verilebilmesi beklenmektedir.
19. Velilere göre İslam dersinde dinin doğru ve öğrencilere sevdirilerek aktarılmasına dikkat edilmelidir. Ders çeşitli yol, yöntem veya metotlarla zenginleştirilerek öğrencilerin sevebileceği düzeyde planlanmalıdır.
20. Velilerin sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklere yönelik beklentileri söz konusudur. Veliler ders etkinlik ve faaliyetleri noktasında katkı sağlamayı istemektedirler.
21. Veliler İslam din dersi haftalık ders saatlerinin artırılarak dersin yeterli hale gelmesini beklemektedirler.
22. Veliler, İslam din dersinde öğrenci başarısının yazılı sınav yapılarak değerlendirilmesinin yanında öğrencilerin sözlü sınav veya çeşitli etkinliklerle de değerlendirilmesini beklemektedirler.
23. Ders sürecinin çocukları tarafından kendileriyle heyecanla paylaşıldığını dile getiren veliler, kendileriyle paylaşılan konulara ilişkin ağırlıklı olarak bayramlar ve peygamber hayatlarını dile getirmişlerdir. Bu anlamda dersin Almanca dilinde verilmesinin din eğitimi alanında hem dini ifade yeteneğini hem din dilini hem de dini bilgiyi geliştiren bir imkan olması yönüyle bunun daha fazla geliştirilmesi istenmektedir.
24. İslam din dersinin Almanca dilinde verilmesi veli beklentilerine uygundur. Veliler çocuklarının İslam din dersi sayesinde dinini Almanca ifade edebildiğini ve arkadaşları arasında dini hakkında konuşabildiğini dile getirmişlerdir. Veliler dersin Almanca verilmesini istemektedirler.

25. Veliler çocuklarının Almanca olarak İslam din dersi almalarını uygun görürken, kendi ana dilinde de dinlerini öğrenmelerini bir ihtiyaç mahiyetinde önemli bulmaktadırlar. Bu açıdan Almanca İslam din dersi tek başına yeterli görülmemektedir. Veliler çift dilli bir dini eğitim istemektedirler.
26. Gott, Jesus gibi dini terimler İslam din dersinin Almanca dilinde imkanı noktasında birer çeviri olarak değerlendirilmiştir. Veliler, Arapça'dan Almanca'ya aktarılan dini terimlerin anlam ilişkisi ve anlamsal bütünlüğü bozulmadan karşılığının verilmesini beklemektedir.

Velilerin İslam Din Dersi Öğretmeninden Beklentileri İle İlgili Sonuçlar:

27. Veliler İslam din dersi öğretmenlerinden memnundur ve öğretmenlerle derse yönelik bir sorun yaşamadıklarını belirtmektedirler. Velilerin, İslam din dersi öğretmenleriyle irtibat kurma problemleri olmasa da iletişimlerinin yetersiz olduğu görülmektedir. Veliler İslam dersi öğretmenlerinden iletişim ve iş birliği beklemektedirler.
28. Veliler İslam din dersi öğretmenlerinin öğrencilere rol model olmasını beklemektedirler. Öğretmenlerin İslam din dersi öğretmenliği için iyi bir alan bilgisine sahip olması istenmektedir.
29. Veliler İslam din dersi öğretmeni yetiştirme programlarının, kendi dini algı, anlayış, ihtiyaç ve beklentilerine uygun olmasını beklemektedirler. Velilerin İslam'ı doğru anlatan, yaşayan ve yaşatan bir öğretmen eğitimi profili istedikleri görülmektedir.
30. Kendi dil, kültür ve milletinden olmayan İslam din dersi öğretmenleri veliler açısından bir problem teşkil etmemektedir. İslam'ı birleştirici, doğru anlatan Müslüman öğretmenlerin veli beklentileri arasında yer aldığı görülmektedir.

Velilerin Genel Memnuniyet Durumu ve Diğer Beklentileri:

31. Veliler İslam din derslerinden oldukça memnundur ve dersin geleceğine yönelik düşünceleri olumlu ve umut verici oldukları görülmüştür. Veliler tarafından önemsenen dersin devam etmesi beklenmektedir.

32. Velilerin hiçbir araştırma sorusuna bağlı kalmadan ortaya çıkan diğer beklentileri; İslam'ın, temel dini bilgi, beceri ve davranışlarının öğrencilere anlatılması, aktarılması ve kazandırılması ile İslam din dersinin bütün okullara ve sınıf düzeylerine yaygınlaştırılarak dini eğitimin okullarda devam ettirilmesinin sağlanmasıdır.

3. Öğretmenlerin ve Velilerin İslam Din Dersinden Ortak Beklentilerine İlişkin Sonuçlar

Araştırma boyunca hem İslam din dersi öğretmenlerinin hem velilerin İslam din dersine ilişkin tecrübe, görüş ve beklentilerine ilişkin meseleler geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Burada hem öğretmenlerin hem velilerin İslam dersinden beklentilerine özet mahiyetinde kısaca yer verilerek, İslam dersi uygulamasının başarılı olarak, her iki kesimi de memnun edecek boyutta ileriye yönelik nasıl geliştirilebileceğine dair bir perspektif sunulmaya çalışılacaktır. İslam din dersi öğretmenlerinin ve velilerin İslam din dersinin geliştirilmesine yönelik yapılacak çalışmalara temel oluşturması amacıyla dersten beklentileri ile ilgili sonuçlar aşağıda ana hatlarıyla sıralanmaktadır:

- İslam din dersi öğretmenleri ve veliler kamu okullarında verilen İslam dersinden oldukça memnundur. İslam din dersinin sorumluluğunun devlet eliyle devam etmesi beklenmektedir. İslam din dersi sorumluluğunun dini cemaatlere bırakılmasına cemaatlerin yapısal problemlerinden dolayı endişeli bakılmaktadır. Her ne kadar yaklaşımların devletten yana olduğu görülse de dini cemaatlerin derse destek ve katkıları önemslenmektedir.
- İslam dersi öğretmenlerinin ve velilerin İslam dersini destekleyen okul müdürlerinden memnun olduğu görülmektedir. Her iki hedef kitlenin de okul yönetiminden dersin tanıtımı ve yaygınlaştırılmasına yönelik ortak beklentileri söz konusudur.
- Her iki katılımcı kitlenin de dersin geliştirilmesine ve verimine yönelik beklentileri söz konusudur. İslam din dersi öğretmenlerinin dersin gelişimi ve verimini artırıcı çalışmaları İslam din dersi danışma kurulundan bekledikleri görülürken; velilerin de dersin geliştirilmesi, dersin tanıtımının yapılması, dersin düzenli bir ders haline getirilmesine

yönelik dersin gelişimi ve verimini ilgilendiren çalışmaları devletten beledikleri görölmektedir.

- İslam din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesine yönelik her iki katılımcı kitlenin de ortak beklentilerinin mesleğin etkili ve verimli şekilde yerine getirilebilmesi olduğu görölmektedir. Veli beklentilerinin, velilerin ihtiyaçları doğrultusunda bir dini eğitimin verilebilmesinde mesleki yeterlik ve alan bilgisi odaklı bir öğretmen yetiştirme programı yönünde olduğu görölmektedir.
- İslam din dersi öğretmenlerinin dersi hedefine ulaştıran beklentilerini; temel dini bilgileri aktarmak, dini Almanca dilinde aktararak öğrencilere Almanca dilinde ifade yeteneği kazandırmak ve dinin düşünmeye imkan sağlayacak şekilde aktarılmasını sağlamak şeklinde tanımladıkları görölmektedir. Velilerin dersi hedefine ulaştıran beklentilerinin ise; öğrencilere dinini ve dinin temel bilgilerini öğretene, bilgili ve inançlı bireyler olarak yetiştirmelerine katkı sağlayan şekilde olduğu görölmektedir. Her iki taraf da dersin, öğrencilerin dini gelişimlerine katkı sağlaması yönünde beklentilere sahiptir.
- Katılımcılara göre, İslam dersinin öğrenciler üzerindeki etkisi oldukça olumludur. Her iki katılımcı kitlesi de, öğrencilerin ders sayesinde Almanca dini kavramları tanıyarak dini hakkında Almanca konuşabilmelerini istemektedir.
- İslam din dersi müfredatına ilişkin, İslam din dersi öğretmenleri müfredatı kapsamlı bulduklarını ifade ederlerken; veliler ders içeriğinden memnun olmakla birlikte bu içeriğin dini ihtiyaç ve beklentiler doğrultusunda geliştirilerek ve detaylandırılarak verilmesini beledikleri görölmektedir.
- Her iki hedef kitlenin de dersin içeriğinden memnun olduğu görölmektedir. Öğretmenler de veliler de inanç konu alanına dair bilgileri önemli görmekte ve bu alana ağırlık verilmesini beklemektedirler. Öğretmenler ikinci sıraya ahlak konu alanını koyarken; veliler ibadet konu alanını imandan sonra ağırlık verilmesi gereken ikinci önemli alan olduğunu düşünmektedirler. Fakat bütün katılımcılar her üç alanın da

öğrencinin dini eğitimindeki yeri ve önemine yönelik benzer beklentiler içindedirler.

- İslam din dersinin öğrenciler üzerindeki etkisi her iki katılımcı hedef kitlesi tarafından olumlu değerlendirilmiştir. İki tarafında da beklentilerine uygun olarak İslam din dersinin; temel dini bilgileri veren, dini öğretene, dini uygulama ve konulara yönelik merak uyandıran, öğrencileri dine motive ederek öğrencilerin bilgi ve bilinç düzeyini artıran yönde olması beklenmektedir.
- İslam din dersi kitaplarının, alanda bilgi ve birikim sahibi uygun görülen kişiler tarafından hazırlanması ortak beklentiler arasındadır.
- İslam din dersinin ilgi çekici, başarılı ve etkili işleyişinde yöntem, metot ve etkinlikler önemli bulunmaktadır ve bu noktada hem İslam dersi öğretmenleri hem veliler ders etkinliklerinin desteklenmesini beklemektedirler.
- Öğretmenlerin İslam dersinde Kur'an-ı Kerim, sure veya dua ezberinin öğrencileri derse motive etme aracı olarak gördüklerini söylemek mümkündür. Velilerin ise bu tür öğretimi, din eğitiminin asıl amacı olarak görmek istedikleri anlaşılmaktadır.
- İslam din dersi saatleri öğretmenler tarafından yeterli görülmeyleken, veliler tarafından yeterli görülmeyleerek ders saatlerinin artırılması beklenmektedir.
- Hem öğretmenler hem de veliler öğrencilerin sadece yazılı sınavla değil; bunun yanında sözlü sınav, ders sunumu veya çeşitli diğer başarı ölçme ve değerlendirme yöntemleriyle değerlendirilmesini önemli bulmaktadırlar.
- Her iki katılımcı kitlesi de dersin Almanca verilmesinden oldukça memnun olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılara göre, öğrenciler İslam din dersi sayesinde diğer dinden arkadaşları arasında kendi dini hakkında konuşabilmektedir. Bu yönüyle görüşlerin Almanca dilinde İslam din dersinin mutlaka desteklenmesi gerektiği yönünde olduğu görülmektedir.

- Almanca diline aktarılan dini kavram ve terimlerin anlam ilişkisi ve anlamsal bütünlüğünün korunmasına dikkat edilmesi gerektiği her iki katılımcı hedef kitlesi tarafından vurgulanmıştır. Bu anlamda kavramların İslam'a uygun aktarımlarına özen gösterilmesi önemli görülmektedir.
- İslam din dersi öğretmenleriyle veliler arasında karşılıklı bir iletişimsizliğin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin de velilerin de dersin başarısı için öğretmen-veli iş birliğinin önemini vurguladıkları ve bu sebeple iletişim içinde olmayı bekledikleri görülmektedir.
- Öğretmenler, velilerin çocuklarını İslam din dersine teşvik etmelerini, derse ilgili olmalarını beklemektedirler. Veliler de öğretmenlerin derse katkısını onların çocuklara rol model olma yönleriyle değerlendirerek öğrencilere örnek olmalarını beklemektedirler.
- İslam din dersinden genel beklentilere yönelik olarak öğretmenler de veliler de dersin bütün kamu okullarında verilmesini önemseyerek yaygınlaştırılmasını istemektedirler.

Öneriler

Bu bölümde dersin sorumlularına, eğitim-öğretim programına, öğretmenlere, velilere yönelik önerilerden oluşan öncelikle uygulamaya yönelik sonrasında ise araştırmaya yönelik önerilere aşağıda yer verilmektedir:

1. İslam Din Dersinin Uygulamasına Yönelik Öneriler

İslam din dersinin teorik ve pratik anlamda karşılaştığı problemler ve bunun karşısında yer alan beklentilerden yola çıkarak çözüme yönelik oluşturulan öneriler, gelecekte daha başarılı bir İslam din dersi uygulaması noktasında nasıl bir strateji izlenebileceğine dair önemli ip uçları verebilir. Bu öneriler başlıklar halinde sınıflandırılarak aşağıda sıralanmaktadır:

İslam Din Dersinin Sorumluluğunu Üstlenenlere Yönelik Öneriler:

1. Öncelikle İslam din dersinin hem öğretmen hem veli beklentilerine uygun cevap verebilmesi için ders Müslümanların din eğitimine yönelik temel hak kapsamında değerlendirilerek düzenli bir ders haline

getirilmeli, bütün okullarda ve bütün sınıf düzeylerinde yaygınlaştırılmalıdır.

2. İslam din dersi uygulamasında devletin ağırlığı söz konusudur ve vakıf modelinde olduğu gibi ders devlet kontrolünde yol almaya devam etmektedir. Devletin ders üzerindeki bu denli ağırlığı ve yetkisi, Anayasa'nın din dersinin dini cemaatler tarafından yürütülmesi noktasındaki düzenlemelere uygun değildir. Devlet dersin verimi için üzerine düşen yükümlülüğü yerine getirerek dersin sorumluluğunu dini cemaatlere vermelidir.
3. Dini cemaatler ve devlet birbirini desteklemeli, birbirini tamamlamalıdır. Devlet İslam din eğitimi üzerinde otorite kurarak, dini cemaatlerin kendi dini eğitimlerinin kendi içlerinde kalmasına sebep olmamalı ve onların faydalı tecrübe ve birikimlerini Müslüman toplumdan mahrum etmemelidir. Bu anlamda devlet, dini cemaatlerin her türlü dini bilgi, içerik, çalışma veya alana uygun potansiyellerini alana taşıyarak doğru ve faydalı uygulamaların destekleyicisi ve teşvik edicisi olmalıdır.
4. İslam din dersinin içeriği, amacı, öğretmenleri, eğitim-öğretim süreci ve yöntemleri kazandırılması istenen bilgi ve davranışlar hakkında toplumu bilgilendirici toplantı veya seminerler yapılarak derse ilişkin merak, kuşku ve ön yargılar giderilmelidir.
5. İslam din dersine ilginin artırılması ve dersin ihtiyaçlar kapsamında yapılandırılarak devam ettirilebilmesi için ders Müslüman topluma duyurularak tanıtılmalı, ders hakkında bilgiler verilmelidir.
6. İslam din dersinin temsilcileri bütün Müslümanlara hitap edebilecek, Müslümanları birleştirici bilince sahip, liyakat sahibi alanında uzman kişilerden seçilmelidir.
7. İslam din dersinin sorumluları, dersi veli beklentilerine uygun hale getirebilmek amacıyla Müslümanların dini eğitimleriyle yakından ilgili olan dini cemaatlerle istişare etmeli, onların din eğitimi tecrübelerine yönelik destek ve tavsiyelerini almaktan geri durmamalı, dini cemaatleri göz ardı etmemelidir.

8. Dini cemaatlerin temsilcileri, Müslüman toplumun beklentilerini karşılayacak şekilde okullarla, eğitim bakanlıklarıyla, velilerle ve İslam din dersi öğretmenleriyle uzlaş halinde iş birliği yaparak İslam din dersi sürecine katkı çalışmalarıyla İslam dersinde yetkin olduklarını ispatlamaları gerekmektedir. Bu anlamda dini cemaatler dersin sadece politik boyutuyla ilgilenerek değil, teolojik-pedagojik boyutuyla da ilgilenerek dersi yalnız bırakmamalıdır.
9. İslam din dersinin etkinlik ve faaliyetleri, ders içeriği, ders araç ve gereçleri, ders kitapları ve materyallerine ilişkin yetersizlikleri ve problemleri noktasında dini cemaatler bir çözüm olabilir. Hem Federal Almanya hem de sivil örgütler olmak üzere her iki taraf da bir araya gelerek sorunları tespit etmeli ve sonrasında herkes üzerlerine düşen yükümlülüklerini yerine getirmelidir. Burada asıl konu Müslüman öğrencilerin okul ortamından da dini eğitimini ilgi, ihtiyaç ve beklentileri yönünde yeterli ölçüde alabilmesi olmalıdır.
10. Dini cemaatler, Müslümanlığın temel yapı taşlarından hareket ederek birleştiriciliği önceleyen bir yapı doğrultusunda Kuran ve sünnet merkezli olmak yeniden yapılanmalıdırlar. Birbirine karşı olmak için değil birbirini desteklemek amacıyla hareket etmelidirler.
11. Dini cemaatlerin söz konusu edilen politik veya yapısal yetersizleri gibi nedenlerden dolayı Alman Anayasası'na uygun dini cemaatin sorumluluğunda bir İslam din dersi şimdilik uzak gözükmektedir. Bu nedenle İslam din dersi tecrübesi olan ve dersten memnun olan Müslüman aileler, İslam din dersinin geliştirilmesi ve Müslümanların ilgi ve ihtiyaçlarına uygun olarak verilebilmesi noktasında birleşerek okullarda Baden Württemberg Eyaleti İslam Din Dersi Veliler Birliği'ni (Baden Württemberg Elternvertretung für Islamische Religionsunterricht) kurmalıdır. Her okula ait bir veliler birliği temsilcisinin seçilmesi halinde bu temsilciler bir araya gelerek Baden Württemberg eyaletinin muhatap alacağı bir dini cemaat karakteri oluşturabilir. Bu durum İslam din derslerinin işleyişinin beklentilere uygun hale getirilmesi yolunda önemli bir adım olabilir.

12. İslam dersi uygulama sürecine rehberlik hizmeti amacıyla dini cemaatler çalışma yapabilirler. Dini cemaatler, İslam din dersi öğretmenlerinin teolojik alt yapı ve eğitimlerinin desteklenmesi ve geliştirilmesi, öğretmenlere mesleki beceri ve uygulama yeterliliklerinin kazandırılması hususlarında hem teolojik hem pedagojik seminer çalışmalarıyla kendini gösterebilirler. Dini cemaatler İslam din dersi öğretmenleriyle samimi ve dersi destekleyici ilişkiler geliştirmeli ve öğretmenlerin yanında olarak onlara destek olduklarını göstermelidir. İhtiyaç odaklı gelecek böyle bir destek, İslam din dersi öğretmenlerinin desteksiz ve yalnız başına din dersi çabaları karşısında oldukça motive edici olacaktır.
13. İslam din dersinin sorumluluğunu taşıyan merciler tarafından aileler, programın içeriğine dair bilgilendirilmeli ve onların da nasıl bir din dersi programı istediğine dair görüşleri alınmalı ve İslam dersi bu doğrultuda verilmelidir.
14. Öğretmen kadar önemli bir kılavuz olan ders kitaplarının hazırlanmasında harekete geçilerek pedagoğ ve teologlar iş birliğinde, sağlam dini kaynaklara atıfta bulunan, dini kaynakları belli olan güvenilir ders kitapları hazırlanmalıdır. Böylece kaynaksız ve kontrolsüz İslam din dersi içeriğinin önüne geçilmiş olur. Ayrıca ders kitaplarının İslam dersi verilen okullara ve bütün öğrencilere ulaştırılması sağlanmalıdır.
15. İslam din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesi noktasında öğretmenlerin dersin pratiğine yönelik mesleki yeterlilik artırıcı çalışmalara ağırlık verilmelidir. Üniversitelerdeki İslam din dersi öğretmenliği eğitimi içerik itibarıyla uygulama ve pratiğe dönük, branş öğretmeni yetiştirmeye yönelik daha yoğun ve nitelikli hale getirilmelidir. Üniversiteler dersin uygulama alanı olarak camilerle beraber çalışmalı ve İslam din dersi öğretmen adaylarına camilerde staj yapma zorunluluğu getirilmelidir.
16. İslam din dersi öğretmen ihtiyacını gidermeye yönelik Almanya'da İslam İlahiyatı (Islamische Theologie) mezunlarına da formasyon eğitimi imkanı verilerek onların da İslam din dersi öğretmeni olmaları sağlanmalıdır. Nitelikli İslam din dersi öğretmeni yetiştirmek amacıyla

Türk-Alman üniversitelerinin iş birliğiyle ortak bir eğitim programı yürütülebilir.

17. İslam din dersi öğretmenlerinin istihdamında; Almanya'dan Türkiye'ye ilahiyat fakültesi okumak üzere giderek belli fakültelerin Uluslararası İlahiyat Programı'ndan (UIP) mezun olan nitelikli ilahiyatçılar bir fırsat olarak görülmelidir. UIP mezunlarının pedagojik formasyon almaları sağlanarak İslam din dersi öğretmenliği yapabilmeleri için bir adım atılmalıdır.

İslam Din Dersinin Eğitim-Öğretim Programı ve Dersin Diline Yönelik Öneriler:

18. İslam din dersi öğretmenlerinin ve İslam din dersine giden öğrencilerin velilerinin görüşlerini almak suretiyle aynı zamanda bir ihtiyaç analizi mahiyetinde olan bu araştırma ışığında; Almanya'nın kamu okullarında verilen İslam din dersi programı yeniden ele alınarak incelenmeli ve bu araştırma doğrultusunda elde edilen öğretmen ve veli görüşleri ışığında bir İslam din dersi didaktiği oluşturulmalıdır.
19. İslam dersinin beklenti, ilgi ve ihtiyaçlara yönelik yapılmasında dersin öğrenci merkezli bir yaklaşıma sahip olması esas olmalıdır. Bu noktada öğrenci-öğretmen-aile iş birliği önemlidir.
20. İslam dersinin içeriğine ilişkin hususlarda İslam ilahiyatçıları ve din eğitimcileri tarafından geniş çaplı bir İslam dersi uzman heyeti oluşturulmalı ve böylece dersin öğretilmesinde karşılaşılan sorunlara farklı bakış açıları kazandırılarak birlikte çözüm önerileri geliştirilmelidir.
21. İslam din dersi öğretmenlerinden, ders içeriğinin veya kitaplarının pedagojik yaklaşımlarla oluşturulabilmesine ilişkin öğretmenlerin dersten edindikleri tecrübeler doğrultusunda destek alınarak ders kitapları yeniden yapılandırılmalıdır.
22. Okullarda verilen İslam din dersi, dünyanın farklı yerlerinden katılan Müslümanların dini ihtiyaç ve beklentilerini karşılaması gereken bir dini eğitim ortamı olduğundan, ders müfredatının İslam'ın tartışılmaz ortak sabitelerinden hareketle belirlenmesini gerekli kılmaktadır.

23. İslam din dersinin Kur'an-ı Kerim'i öğrenme, sure ve dualarını öğrenme ile ezberleme ve dinin temel pratiklerini kazandırmaya yönelik ailelerin beklentileri doğrultusunda yapılandırılması yönünde adımlar atılmalıdır. Ayrıca aileler açısından temel dini bilgilerin kapsamının derinleştirilmesi gerektiği konusu önem arzettiğinden bu kapsamın zenginleştirilerek genişletilmesine önem verilmelidir.
24. İslam dersinde verilen eğitim temel dini bilgilerin aktarılması şeklinde kalmamalıdır. Ders inançlı, dindar, dini bilen ve şuurlu bir nesil yetiştirmeye yönelik olmalıdır. Hem ders hedefleri hem müfredat hem öğretmenler; öğrencilere dinini yaşayabilmeleri, benimseyebilmeleri ve dine uyum sağlayabilmelerine yönelik teşvik edici olmalıdır. Öğrenciler bütün hayatları boyunca kullanabilecekleri, toplumda dışlayacak değil öz güven oluşturacak gerekli bilgilerle yönlendirilmelidirler.
25. İslam din dersi öğrencilere, akıl ve dini birleştirerek dinlerini öğrenme imkanı ile eleştirel düşünme becerisine sahip olma imkanı vermelidir. Öğrenciler; dış dünya ile bağlantılı, dini kimliğiyle buluşturan, sevgi ve saygı kazandıran, diğer dinleri tanımaya fırsat veren ve kendilerinin keşfetmelerine fırsat veren ve karşılaştığı problemlere çözüm sunan bir ders program yapısı ile karşılaştırılmalıdırlar. Bu anlamda ders programı ve hedefleri öğrencilerin dini gelişimlerine katkı sağlamalıdır.
26. İslam din dersinin geliştirilmesine ilişkin her türlü çaba ve çalışmalarda, İslam din dersi öğretmenlerinden oluşturulacak bir heyete, Türkiye'de Uluslararası İlahiyat eğitimi almış ve Almanya'daki DİTİB camilerinde öğrencilere din eğitimi veren din eğitimcilerinin de dahil edilerek dersin içeriğine, materyallerine yönelik atöyle çalışmalarıyla ortaklaşa katkı sağlama imkanına yer verilmelidir. Böylece hem okullarda hem camilerde kullanım imkanı bulacak çalışmalar yardımıyla din eğitimi birliğini sağlamak için eğitimin Almanya çapında standartlaştırılmasına gidilebilir. Böylece camide dini eğitim alan bir öğrenci okulda, okulda dini eğitim alan bir öğrenci ise camide aynı dini anlayışlar doğrultusunda bir din eğitimi takibi fırsatı yakalayacak ve kullanılacak farklı yöntemler sayesinde konuların pekişmesi sağlanacaktır. Bu sayede öğrenci aynı

zamada okulda Almanca, camide kendi ana dilinde dinini öğrenme ve geliştirme imkanı da bulabilecektir.

27. İslam din derslerinin Almanca dilinde başarılı olarak uygulanabilmesi, birlikte yaşama ve toplumsal barışa katkısı açısından dersin içeriğini oluşturan dini terminolojiye ait terimler, dini kavramlar sözlüğünden faydalanılarak hem Hristiyanlık hem de Müslümanlık perspektifiyle ele alınmalıdır. Burada kitabın editörleri arasında yer alan Prof. Dr. Halis Albayrak ile Prof. Dr. Mualla Selçuk'un kaleme aldığı "İslamiyet ve Hristiyanlık Kavramları Sözlüğü" faydalı bir çalışma olarak tavsiye edilebilir. Ayrıca üniversitelerin dini kavramlarla ilgili makaleleri ders içeriğinin hazırlanması sürecinde incelenmelidir.
28. Almanca dini kavramların öğretilmesinde kavram karmaşası yaşanmaması ve öğrencilerin dini kavramları anlamalarını kolaylaştırmak için kavram haritaları oluşturulmalı ve ders kavram haritası tekniğinden faydalanılarak anlatılmalıdır.
29. Kutsal kitabımızı Müslüman öğrenciler için ulaşılır ve anlaşılır kılmak üzere Almanca, Türkçe ve diğer dillerde açıklamalı çocuk meali hazırlanmalı ve İslam din dersinin önemli bir ders kaynağı haline getirilmelidir. Kur'an-ı Kerim'in Almanca okunup anlaşılmasına teşvik edilmelidir.
30. Ders kitaplarının zengin içerikli, öğrenci seviyesine uygun, anlaşılır ve sade hazırlanmasına dikkat edilmelidir. Ders kitapları içerik ve görselleri bakımından bütün öğrencilerin ilgisini çekecek şekilde nitelikli ve yeterli hale getirilmelidir.
31. Peygamber kıssaları öğrencilerin ilgisini çektiğinden, Hz. Peygamber ve diğer peygamberlerin kıssalarından oluşan hem yazılı hem görsel ders kitapları ve materyalleri, doğru içerikle ve öğrenci seviyelerine uygun, öğrencilere rol model olacak bilinçle hazırlanmalıdır. Ahlak ve şahsiyet eğitimi noktasında peygamber hayatları iyi bir metot olabilir.
32. Din dersi kitapları hazırlanırken her Müslüman öğrencinin ana diline göre bir sözlük oluşturulmalı ve dini kavramların kendi dillerindeki karşılığına ders kitabının ilgili bölümlerinde mutlaka yer verilmelidir.

33. Kur'an-ı Kerim'in Arapça öğrenilmesine ilişkin DİTİB'in cami eğitim ve öğretimi için hazırladığı karekod (QR Code) uygulamasına sahip seslendirmeli "İç lerne den Koran lesen" kitabı ile ezberlemeyi kolaylaştırıcı metotlarla yazılmış küçük sure ve duaların yer aldığı cep kitabı, öğrencilerin ve velilerin din dersine ilgileri ve motivelerine olumlu katkı sağlayacağından DİTİB'in desteği ile İslam dersinde kullanılmalıdır.
34. Okulda verilen İslam din dersi ile camide verilen dini eğitim birlikte desteklenmelidir. Camilerdeki dini eğitimde, öğrencilerin dini yaşamlarına ve dindar nesil olarak yetiştirmelerine rehberlik edecek pratik ağırlıklı dini bilgiler öne çıkarken; okulda verilen dini eğitimle öğrencilerin diğer öğrenciler arasında özgüven edinimleri, Almanca dini ifade becerileri, bilinç oluşturma, yorumlama ve eleştirel düşünme kazanımları öne çıkmaktadır. Bu açılardan her iki dini eğitim türü de birbirini tamamlayıcı beklentileri karşılayan farklı yönleri sahiptir.

İslam Din Dersi Öğretmenlerine Yönelik Öneriler:

35. İslam din dersi öğretmenleri pedagojik yeteneklerini doğru dini kaynaklarla birleştirmeye gayret etmelidir. Doğru dini kaynaklar Kur'an-ı Kerim ve Kur'an'la örtüşen hadisler olmalıdır. Bu noktada öğretmenler Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları ile Türkiye'deki İlahiyat fakültelerinin tez ve makalelerinin yer aldığı veri tabanlarından yararlanabilirler.
36. İslam din dersi öğretmenleri kendi ders hedeflerinin yanında Müslüman ailelerin de önemli gördüğü amaç ve hedefler noktasında kendilerini geliştirmeli ve bunları da dersin içeriği ve konusu yapmaya özen göstermelidir. Bunun için öğretmenler toplanarak grup çalışmaları yapmalı ve ihtiyaçlar doğrultusunda belirlenen maddeler din dersi danışma kurulu ve dini cemaatlerle de paylaşılmalıdır.
37. Öğretmenler, öğrencilerin günlük hayata dair dini ilgi ve ihtiyaçlarını tespit ederek bu tür ihtiyaçların karşılanmasında gereken özeni göstermelidir. Bunun için öğretmenler Müslüman toplumu her açıdan tanıyabilmesi için Müslüman toplumla, camilerle iç içe olması gerekir.

38. Yanlış dini algıların yıkılmasında ve dini yorum farklılıklarından kaynaklanan çatışmaların aşılmasında öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Öğretmenlere bu hususlarda uzman ilahiyatçılar tarafından bilgilendirici ve bilinçlendirici yönde rehberlik yapılmalıdır.
39. Öğretmenler öğrencilere okulda öğrendikleri dini bilgileri günlük hayatla doğru ilişkilendirebilmeleri hususunda daha fazla fırsat vermelidir. Öğretmenler, öğrenciler tarafından sorulması muhtemel görülen dini soruların (yılbaşında havai fişek patlatmak günah mı? gibi) cevabını ilahiyatçı uzmanlarla birlikte değerlendirerek öğrencilere vermelidir. Bunun için din dersi danışma kurulu ya da dini cemaatlerin uzmanları tarafından sık sorulan sorulara yönelik soru-cevap platformu veya kataloğu hazırlanabilir.
40. İslam din dersi öğretmenleri dini temsil eden bireyler olarak algılandığından örnek alınmaktadır. Bu noktada öğretmenler yaşadıkları hayat ile dinin bütünlük arzemesi hususuna hem kişilik hem de mesleki özellikler açısından özen göstermelidir.
41. Öğrencinin dine bağlanması ve dersten kopmaması için öğretmenlerle öğrenciler arasında diyalogu sağlamaya yönelik öğretmenler öncelikle öğrencilere kendilerini sevdirmelidirler. Ders sevgi ile inşa edildiği takdirde dersten alınan verim de olumlu yönde etkilenecektir.
42. İslam din dersi öğretmenleri alanlarındaki gelişmeleri takip edebilmeleri için ilahiyatçılarla buluşturulup bir araya getirilerek aralarında bilgi akışının sağlanması hususundaki çalışmalara yer verilmelidir. Ayrıca alan bilgisini artırmaya yönelik Müslüman toplum tarafından kabul görülen dini kaynaklar ve kılavuz dini kitaplar kendilerine ulaştırılmalıdır. Bunun için öğretmenlerin Türk, Alman ve diğer Müslüman ülke kökenli ilahiyatçı akademisyenlerle toplantı veya seminerler aracılığıyla iş birliği hususu önemlidir.
43. Öğretmenler velilerle iletişimlerini güçlendirmek için düzenli veli toplantıları yapmaya özen göstermelidirler. Veli-öğretmen iletişiminin güçlendirilmesine yönelik Ramazan ve Kurban Bayramı kutlamaları, cami ziyaretleri, Hac ibadeti tecrübelerinin paylaşılması gibi çeşitli ders

etkinlik ve faaliyetleri organize edilerek bu tür etkinlik ve faaliyetlere velilerin katılımı veya desteği sağlanabilir. Ayrıca toplantı veya etkinliklerin, dini cemaatlerin salonlarını kullanmak suretiyle yapılması, dersin kabullenirliğini artırmak ve dersi geniş kitlelere duyurmak ve tanıtmak adına faydalı olabilir.

Öğrenci Velilerine Yönelik Öneriler:

44. Veliler İslam din dersine ilişkin istek ve taleplerini başta okul müdürü olmak üzere ilgili danışma kurulu, dini cemaatler gibi ilgili mercilere ileterek İslam din dersiyle ilgili olduklarını onlara belli etmelidirler. Velilerin bu yöndeki talepleri okullarda İslam din dersine olan ihtiyacın tespit edilmesinde ve İslam dersinin geliştirilmesi çalışmalarına hız verilmesinde önem arz etmektedir.
45. Dini eğitiminde ailelerin rolü hiç kuşkusuz büyüktür ve bu nedenle veliler öğretmenlerle iş birliği yapmak hususunda gayret göstermelidir. Dersin konusunu destekleyen Kur'an-ı Kerim, tesbih, seccade, zemzem, maket vb. materyallerin sağlanmasında olsun dini aidiyet, bilinç ve şuur kazandıran etkinlik ve faaliyetlerin planlanmasında ve yürütülmesinde olsun her türlü desteğin veliler tarafından verilmesi, okullardaki İslam din derslerinin gelişimi ve verimliliği açısından önem arz etmektedir.
46. Dersin velilerle aile ortamında paylaşılmasının önemi oldukça önemsendiğinden veliler çocuklarıyla İslam din dersinde öğrenilenleri, hem pekiştirmek hem de çocuklarının hayatlarına kazandırmak amacıyla birlikte mutlaka konuşmalıdırlar.
47. İslam din dersi alan öğrencilerin velileri, çocuklarının dini eğitiminde hassas davranmalı, çocuklarına her türlü dini bilgiyi kaynağına uygun vermelidir. Din ile örf, gelenek ve kültür birbirinden ayırt edilerek; neyin dinin bir ögesi neyin kültürün bir ögesi olduğu çocuğa aileler tarafından araştırılarak öğretilmelidir.

2. Araştırmaya Yönelik Öneriler

Araştırma sonuçları doğrultusunda elde edilen bilgiler ışığında yeni araştırma konuları ve soruları ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda alana ilişkin yenilik ve gelişmelere katkı sağlaması düşünülen öneriler önemlidir. Alanda araştırılmaya

ihtiyacı olduğu düşünölen yeni araştırma konularına ve sorularına yönelik öneriler şu şekildedir:

48. Almanya'nın BW eyaletinde İslam din dersi alan öğrencilerin görüş ve beklentileri de tıpkı bu araştırmada olduğu gibi bilimsel yöntemlerle ele alınarak analiz edilmeli ve İslam din dersi ilgi, ihtiyaç ve beklentilere göre şekillendirilmelidir.
49. İslam din dersinden beklentiler konulu araştırma sadece BW eyaleti ve Türk Müslöman aileler ile sınırlı kalmamalı; diğer eyaletlerde de ve diğer ölkö Müslömanlarını da kapsayan bilimsel araştırmalar yapılarak İslam dersinden beklentiler noktasında bütün Almanya'da ortak bir payda oluşturulmaya çalışılmalıdır.
50. Bu araştırmada Baden Württemberg eyaletindeki okullarda ilköğretim 4. sınıfına kadar okutulan İslam din dersleri analiz edilmiştir. Ortaöğretim ve lise düzeyinde verilen İslam din dersi uygulamalarının da benzer şekilde mevcut durumu analiz edilerek dersten beklentiler tespit edilmelidir.
51. Bu çalışma Almanya'daki okullarda din eğitimi konusunda Türkiye'deki ve Almanya'daki akademisyenlere veri tabanı oluşturabilir. Akademisyelerin bu bilgiler ışığında ilgili meselelerde çözüm önerileri geliştirerek Almanya'daki okullarda uygulanan İslam din dersinin ihtiyaç ve beklentiler odaklı geliştirilmesine destek olmaları beklenmektedir.
52. Bu çalışma İslam din dersi ile ilgilenen ilgili merciler tarafından incelenerek beklenti ve ihtiyaçlar doğrultusunda derse ilişkin yeni anlayışlar geliştirmede destek olabilir.
53. İslam din dersinin çerçevesi ne ile, neden, nasıl, ne amaçla İslam dersi soruları kapsamında incelenerek; öğretmen, içerik ve hedef kitle üçgeninde bütün sınıf seviyelerine yönelik bir İslam din dersi didaktiği oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- ABDEL-RAHMAN, Annett und Kathrin Klausning, “Mein Islambuch 1./2. Schuljahr”, *Zeitschrift für Religionspädagogik*, 8, H.1, 2009, ss. 253-255.
- AHRENS, Rebecca, *Islamischer Religionsunterricht an öffentlichen Schulen als multifaktorielle Problematik und Chance, Islamic religious education at schools – both complex problem and opportunity*, Verlag Haus Monsenstein und Vannerdat, Münster 2012.
- AKTO, Akif, “Kişilik Oluşumunda Dinin Rolü”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52:2, 2011, ss. 191-217.
- ALBA, Richard D., Johann Handl und Walter Müller, “Ethnische Ungleichheit im deutschen Bildungssystem”, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 46, Heft 2, 1994, ss. 209-237.
- Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF), <https://alevi.com/ueber-uns/>, (22.02.2020).
- ALTUNIŞIK, Remzi, vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Sakarya Yayıncılık, 6. Baskı, Sakarya 2010.
- ANGER, Thorsten, “Zur rechtlichen Legimation des Islamischen Religionsunterrichts”, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland*, Bülent Uçar und Danja Bergmann (Hg.), V&R unipress, Göttingen 2010, ss. 43-52.
- AŞIKOĞLU, Nevzat Yaşar, “Federal Almanya’da İslam Din Eğitimi”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 4/2, Nisan 1990, ss. 118-129.
- _____, *Federal Almanya’daki Türk Çocuklarının Temel Eğitiminde Din Eğitiminin Yeri ve Baden-Württemberg Eyaletlerinde Mukayeseli Bir Alan Araştırması* (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.
- _____, *Almanya’da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993.
- ATTESLANDER, Peter, *Methoden der empirischen Sozialforschung*, Walter de Gruyter GmbH&Co. KG, Berlin 2000.
- Baden Württemberg, “Islamischer Religionsunterricht sunnitischer Prägung erhält rechtssichere Basis”, 2019, <http://www.baden-wuerttemberg.de/de/service/presse/pressemitteilung/pid/islamischer-religionsunterricht-sunnitischer-praegung-erhaelt-rechtssichere-basis/>, (18.03.2020).
- Baden Württemberg Serviceportal, “Grundschule”, <http://www.service-bw.de/lebenslage/-/sbw/Grundschule-5001463-lebenslage-0>, (15.02.2020).
- Baden Württemberg Serviceportal, “Übergang in weiterführende Schulen”, <http://www.service-bw.de/web/guest/lebenslage/-/lebenslage/bergang+in+weiterfuehrende+Schulen-5001333-lebenslage-0>, (15.02.2020).
- Baden Württemberg Serviceportal, “Religionsunterricht-Abmeldung erklären”, <http://www.service-bw.de/leistung/-/sbw/Religionsunterricht++Abmeldung+erklaeren-943-leistung-0>, (15.03.2020).

- BAŞKURT, İrfan, *Federal Almanya'da Din Eğitimi* (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.
- BATAR, Yusuf, "Türkiye'de Din Eğitimi ve Toplumsal Beklentiler-Konya Örneği", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:4, Nisan 2012-Eylül 2012, ss. 121-152.
- BATTKE, Achim, Thilo Fitzner, Rainer Isak und Ullrich Lochmann (Hrsg.), *Schulentwicklung-Religion-Religionsunterricht: Profil und Chance von Religion in der Schule der Zukunft*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 2002.
- BAUMANN, Urs, *Islamischer Religionsunterricht. Grundlagen, Begründungen, Berichte, Projekte, Dokumentationen*, Verlag Otto Lembeck, Frankfurt 2001.
- Bayerisches Staatsministerium für Bildung und Kultus, Wissenschaft und Kunst, "Bayern geht beim Islamunterricht seinen eigenen Weg weiter", <http://www.km.bayern.de/lehrer/meldung/3200/bayern-geht-beim-islamunterricht-seinen-eigenen-weg-weiter.html> (22.01.2020).
- Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus, *Fachlehrplan für den Schulversuch Islamunterricht an der bayerischen Hauptschule*, 15.01.2010, https://www.isb.bayern.de/download/12717/islamunterricht_hs.pdf, (02.02.2020).
- Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus, "Bayerns Bildungsministerium bietet bundesweit einmaliges Modell des Islamischen Unterrichts an-staatlich verantworteter Unterricht, kein konfessioneller Religionsunterricht", Pressemitteilung Nr. 014 vom 21.01.2015, <https://www.km.bayern.de/pressemitteilung/9318/.html>, (08.03.2020).
- Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus, "Bayerns Kultusministerium zur Entwicklung des Islamischen Unterrichts-Modellversuch noch im Laufen-Gute Erfahrungen mit Unterricht in staatlicher Verantwortung und auf Basis der Bayerischen Verfassung", Pressemitteilung Nr. 459 vom 24 November 2017, <https://www.km.bayern.de/pressemitteilung/11014/.html>, (02.03.2020).
- BAYSAL-POLAT, Sultan, "Wissens-und Kompetenzvermittlung als Ziele der Islamischen Religionspädagogik", *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverantwortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.), Peter Lang GmbH, Frankfurt 2011, ss. 195-215.
- _____, Evelin Lubig-Fohsel, Gül Solgun-Kaps (hrsg.), *Mein Islambuch Grundschule 3*, Oldenbourg Schulbuchverlag, 2011.
- BEHR, Harry Harun, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hg.), *Den Koran zu lesen genügt nicht!: Fachliches Profil und realer Kontext für ein neues Berufsfeld; auf dem Weg zum islamischen Religionsunterricht*, Lit Verlag, Berlin/Münster 2008.
- BENDRATH, Christine, *Kirche als Bildungsperspektive des Religionsunterrichts*, Lit Verlag, Berlin/Münster 2011.
- Berlin Alevi Toplumu-Cemevi (Alevitische Gemeinde zu Berlin), "Alevilik Dersi", <http://www.alevi.org/tr/2013-05-09-18-20-6/2013-06-02-22-15-30.html>, (01.02.2020).

- BITTER, Gottfried, Rudolf Englert, Gabriele Miller und Karl Ernst Nipkow, *Neues Handbuch religionspädagogischer Grundbegriffe*, Kösel-Verlag, München 2002.
- BİLGİN, Beyza, “Din Dersi Öğretmenliği ve Güçlükleri”, *AÜİFD*, 26/1, Ankara 1983, ss. 259-263.
- _____ und R. Erichsen, “Der Religionsunterricht in der Türkei und sein religionspolitischer Kontext. Eine Analyse aus türkischem Verständnis und ein deutscher Kommentar”, *Zeitschrift für Pädagogik*, 35, 1989, ss. 357-380.
- BODENSTEIN, Mark Chalil, “Okul Denemesinde İslami Din Bilgisi”, *Deutsche Islam Konferenz*, 16.02.2009, <http://www.deutsche-islam-konferenz.de/DIK/TR/DIK/StandpunkteErgebnisse/UnterrichtSchule/Schulversuche/schulversuche-node.html>, (12.04.2020).
- BODENSTEIN, Mark Chalil, “Islamischer Religionsunterricht im Schulversuch”, *Deutsche Islam Konferenz*, 16.02.2009, <http://www.deutsche-islam-konferenz.de/DIK/DE/DIK/5ReligionsunterrichtSchule/Schulversuche/schulversuche-node.html>, (11.02.2020).
- BOOS-NUNNING, Ursula, “Migrationsfamilien als Partner von Erziehung und Bildung”, *Diskurs Migrationsfamilien als Partner von Erziehung und Bildung*, Friedrich Ebert Stiftung (Hrsg.), Dezember 2011, <https://library.fes.de/pdf-files/wiso/08725.pdf>, (07.03.2020).
- BUBER, Martin, *Das dialogische Prinzip*, Schneider, 5. Auflage, Heidelberg 1984.
- Bundesministerium des Innern, “Religionsverfassungsrecht”, *Artikel-Heimat&Integration*, <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/gesellschaft-integration/staat-und-religion/religionsverfassungsrecht/religionsverfassungsrecht-node.html>, (04.03.2020).
- Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat, “Islam in Deutschland”, *Artikel Heimat&Integration*, <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/heimat-integration/staat-und-religion/islam-in-deutschland/islam-in-deutschland-node.html>, (15.04.2020).
- BURRICHTER, Rita, Bernhard Grümme, Hans Mendl, Manfred L. Pirner, Martin Rothgangel und Thomas Schlag, *Professionell Religion unterrichten, Ein Arbeitsbuch*, Kohlhammer, Stuttgart 2012.
- BVerfGE, Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts BVerfGE 74, 1987.
- CANATAN, Kadir, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1990.
- CEYLAN, Rauf, *Islamische Religionspädagogik in Moscheen und Schulen: ein sozialwissenschaftlicher Vergleich der Ausgangslage, Lehre und Ziele unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf den Integrationsprozess der muslimischen Kinder und Jugendlichen in Deutschland*, Kovač, Hamburg 2008.
- _____, “Zur Bedeutung des Analysierens und Reflektierens”, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland. Fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele*, Bülent Uçar und Danja Bergmann (Hg.), V&R unipress, Göttingen 2010, ss. 249-258.

- _____, “Muslimische Kinder und Jugendliche im deutschen Bildungssystem”, *Heimatkunde*, Heinrich-Böll-Stiftung, <https://heimatkunde.boell.de/de/2010/12/01/islamischer-religionsunterricht-einer-multikulturellen-gesellschaft>, (02.04.2020).
- CÜCELOĞLU, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, 31. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2015.
- ÇAĞIRKAN, Barış Çağrkan, “Göç, Hibrit Kimlik ve Aidiyet: Yeni Toplumlar, Yeni Kimlikler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5/8, 2016, ss. 2613-2623.
- DARWISCH, Kinan, “Islamische Religionsunterricht in Deutschland und seine Entwicklung in Niedersachsen”, *Dimensionen religiöser Erziehung muslimischer Kinder in Niedersachsen*, Katja Koch und Kinan Darwisch (Hg.), Universitätsverlag, Göttingen 2010, ss. 62-74.
- DE MAIZIERE, Thomas, “Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Ein wertvoller Beitrag zur Integration”, *Perspektiven, Islamischer Religionsunterricht in Deutschland – Perspektiven und Herausforderungen*, Tagung der Deutschen Islam Konferenz 13. bis 14. Februar 2011, Nürnberg.
- DEMİRCİOĞLU, Ebru, “Dokuzuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Görşeller Hakkında Öğretmen Görüşleri: Trabzon Örneği”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/7 Summer, Ankara 2013, ss. 95-107.
- Deutsche Bischofskonferenz, “Das Verhältnis von Kirche und Staat in der Bundesrepublik Deutschland” <https://dbk.de/themen/kirche-staat-und-recht/verhaeltnis-von-kirche-und-staat/>, (15.04.2020).
- Deutsche Islam Konferenz, “Almanya’da Müslüman Organizasyonları”, <http://www.deutsche-islam-konferenz.de/DIK/TR/Magazin/Lebenswelten/MuslimOrganisationen/Organisationen/organisationen-node.html>, 2010, (12.03.2020).
- Deutsche Islam Konferenz, “Özet: Almanya’daki Müslüman Yaşam Şekli”, *Bundesministerium des Innern Puplicationen*, www.deutsche-islam-konferenz.de/SharedDocs/Anlagen/DIK/DE/Downloads/WissenschaftPublikationen/MLD-Oezet.pdf?__blob=publicationFile (22.02.2020).
- Deutscher Bundestag, *Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası*, (Çev. Christian Rumpf ve Gökçe Uzar Schüller), Son Değişiklik 2014, <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80207000.pdf>, (11.08.2019).
- Deutscher Bundestag, *Islamunterricht und Islamische Theologie/Präventionsprojekte gegen Islamismus*, Dokumentation, WD8-3000-025/16, 2016, <http://www.bundestag.de/blob/436842/d6bb6c994d840efaf2f25b224772f68/wd-8-025-16-pdf-data.pdf>, (22.02.2020).
- Deutsche Welle, “Hessen Eyaleti DİTİB ile İslam Dersi İş Birliğini Sonlandırdı”, <https://www.dw.com/tr/hessen-eyaleti-ditib-ile-islam-dersi-i%C5%9Fbirli%C4%9Fini-sonland%C4%B1rd%C4%B1/a-53272949>, 28.04.2020, (01.05.2020).

- DIETRICH, Myrian, “Zum aktuellen Stand der verschiedenen Schulversuche und Studienmodelle in Deutschland”, *Den Koran zu lesen genügt nicht!*, Harry Harun Behr, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2008, ss. 9-15.
- DINTER, Astrid und Lothar Kuld, “Islamischer Religionsunterricht in der Sicht von Schülerinnen, Schülern und Eltern-Ergebnisse einer explorativen Befragung”, *Islamischer Religionsunterricht in Baden Württemberg. Zur Differenzierung des Lernfeldes Religion*, Lothar Kuld und Bruno Schmid (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2009, ss. 86-101.
- DİTİB, Eyalet Birliği-Basın Açıklaması 30.01.2019, https://www.ditib.de/detail_verband2.php?id=10&lang=en, (20.03.2020).
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *UIP Uluslararası İlahiyat Programı Tanıtım ve Başvuru Kılavuzu*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2017, <https://disiliskiler.diyanet.gov.tr/Documents/1-U%C4%B0P%20PROGRAM%202019%20SON.pdf>, (02.04.2020).
- Diyanet İşleri Türk İslam Birliği, <http://www.ditib.de/default.php?id=5&lang=en>, (12.03.2020).
- DOEDENS, Folkert, “Dialogisch orientierter Religionsunterricht für alle in Hamburg”, *Vom Dialog zur Kooperation- Die Integration von Muslimen in den Kommunen*, Beauftragte der Bundesregierung für Ausländerfragen, Berlin/Bonn 2002, <http://www.kirchameck.de/diskussion12.pdf>, (22.05.2012), ss. 39-52.
- DOĞAN, Recai, “Avrupa Birliği Sürecinde Dinî Kurumlar ve Din Eğitimi: Almanya Modeli”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLIX, 49/2, 2008, ss. 1-43.
- ve Cemal Tosun, *İlköğretim 6. 7. ve 8. Sınıflar için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, Pegem, 1. Baskı, Ankara 2003.
- DRESING, Thorsten und Thorsten Pehl, *Praxisbuch Interview, Transkription&Analyse Anleitungen und Regelsysteme für qualitativ Forschende*, Eigenverlag, 5. Auflage, Marburg 2013.
- EL MISSIRI, Dunja, “Erfahrungen beim Start des Modellprojekts”, *Islamischer Religionsunterricht in Baden Württemberg*, *Islamischer Religionsunterricht in Baden Württemberg. Zur Differenzierung des Lernfeldes Religion*, Lothar Kuhl und Bruno Schmid (Hg.), LIT Verlag, Berlin 2009, ss. 35-47.
- Entscheidungen der amtlichen Sammlung des Bundesverfassungsgerichts, BVerfGE 74.
- ERKAN, Serap, Evelin Lubig-Fohsel, Gül Solgun-Kaps und Bülent Uçar, *Mein Islambuch, Grundschule 1/2*, Oldenburg Schulverlag 2009.
- Europäisches Parlament (Hrsg.), *Islam in der Europäischen Union. Was steht für die Zukunft auf dem Spiel?*, Deutsche Ausgabe, Straßburg 2007.
- EV, Halit, “Almanya-Kuzey Ren Westfalen Eyaleti’ndeki İslam Din Dersleri Konusunda Bazı Tespit ve Teklifler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI, İzmir 2002, ss. 277-306.

- _____, *Almanya'da Çocuklara Yönelik Kur'an ve Dini Bilgiler Kursları*, Tıbyan Yayıncılık, İzmir 2003.
- _____, "Die Religiöse Bildung der Muslime in Deutschland", *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverantwortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.), Peter Lang GmbH, Frankfurt 2011, ss. 69-94.
- FLSP, Fälle und Lösungen, "652 Religionsunterricht", *dejure.org Rechtsinformationssysteme*, <http://datenbank.flsp.de/flsp/lpext.dll/Infobase8/r/religionsunterricht/652nr15?fn=document-frame.htm&f=templates&2.0>, (14.03.2020).
- FOROUTAN, Naika und Isabel Schäfer, "Hybride Identitäten muslimische Migranten", *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 5, 26 Januar 2009, ss. 11-18.
- FRAATZ, Günter, "Das war natürlich unsere Chance", in: Harry Harun Behr u.a., *Den Koran zu lesen genügt nicht. Fachliches Profil und raler Kontext für ein neues Berufsfeld. Auf dem Weg zum Islamischen Religionsunterricht*, Berlin 2008, ss. 43-48.
- Frankfurter Allgemeine Zeitung, "Entscheidung über Ditib rückt näher", <https://www.faz.net/aktuell/rhein-main/hessens-schwere-zusammenarbeit-mit-ditib-wegen-islamunterricht-16617160.html> (12.04.2020).
- GOTTWALD, Eckart, "Glaubensbindung, gesellschaftliche Pluralität und die verschiedenen Religionsunterrichte", *Auf dem Weg zum islamischen Religionsunterricht. Sachstand und Perspektiven in Nordrhein-Westfalen*, Michael Kiefer, Eckart Gottwald, Bülent Uçar (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2008, ss. 45-58.
- GÜLTEKİN, Erdal, "Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Çocuk Kitaplarının Resimlemelerine Genel Bir Bakış", *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Gelişme, Sorunlar ve Çözüm Önerileri (04-06 Ekim 2006)*, Sedat Sever (Yayına Hazırlayan), Çogem Yayınları, Ankara 2007, ss. 405-412.
- GÜNÇE, Gülseren; "Yurtdışındaki İşçilerimiz ve Çocuklarının Din Eğitimi", *Millî Eğitim ve Din Eğitimi*, (İlmî Seminer Ankara 9-10 Mayıs 1981- Tebliğler-Müzakereler-Sonuçlar), Aydınlar Ocağı, İstanbul 1981.
- GÜNER, Orhan, "Der Schulversuch Islamischer Religionsunterricht", *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.), Peter Lang, Frankfurt 2011, ss. 457-462.
- GÖNÜLEGLENDIREN, Kamil, *Erziehung und Islam, Eine Untersuchung in identitätstheoretischer Hinsicht*, Inaugural-Dissertation, Heinrich-Heine Universität Düsseldorf, 2013.
- GÜVENÇ, Bozkurt, *Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997.
- _____, "Islamische Religionspädagogik-Gliederung des Bandes", *Islamische Religionspädagogik-Etablierung eines neuen Faches*, Peter Graf und Wolfgang G. Gibowski (Hg.), V&R, Göttingen 2007, ss. 24-28.

- _____ und Wolfgang G. Gibowski (Hg.), *Islamische Religionspädagogik-Etablierung eines neuen Faches: Bildungs- und kulturpolitische Initiativen des Landes Niedersachsen*, V&R Unipress, Göttingen 2007.
- Grundgesetz, XI. Übergangs- und Schlußbestimmungen (Art. 116-146), <https://dejure.org/gesetze/GG/141.html>, (22.01.2020).
- HACKETT, Conrad, “5 facts about the Muslim population in Europe”, *Pew Research Center*, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/11/29/5-facts-about-the-muslim-population-in-europe/>, (15.04.2020).
- HANIFZADEH, Massoud, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Möglichkeiten und Grenzen*, Tectum-Verlag, Marburg 2010.
- HEIMBROCK, Hans Günter, “Jenseits der Koranschulen-Auf dem Wege zur Islamischen Erziehung im westlichen Kontext”, *Zeitschrift für Pädagogik und Theologie*, 59, 2007, ss. 170-179.
- Hessisches Kultusministerium, “Bekenntnisorientierter islamischer Religionsunterricht”, <http://www.kultusministerium.hessen.de/schulsystem/religionsunterricht/bekenntnisorientierter-islamischer-religionsunterricht>, (11.02.2020).
- HILGER, Georg, Ulrich Kropac und Stephan Leimgruber, “Konzeptionelle Entwicklungslinien der Religionsdidaktik”, *Religionsdidaktik. Ein Leitfaden für Studium, Ausbildung und Beruf*, Georg Hilger, Stephan Leimgruber und Hans-Georg Ziebertz (Hg.), Kösel Verlag, München 2007, ss. 41-70.
- IJMES, International Journal of Middle East Studies, “Letters of the Alphabet”, <https://www.loc.gov/catdir/cpsd/romanization/arabic.pdf>, (01.03.2020).
- Islamische Foederation, “Aktuelle Zahlen über den Islamischen Religionsunterricht, Islamischer Religionsunterricht”, www.islamische-foederation.de/iru.htm, 04.03.2004, (04.05.2017).
- IslamiQ, “Stiftung als Träger des islamischen Religionsunterrichts?”, <http://www.islamiq.de/2019/02/15/stiftung-als-traeger-des-islamischen-religionsunterrichts/>, 15.02.2019, (23.03.2020).
- IslamiQ, “Islamunterricht an öffentlichen Schulen in Deutschland”, 28.12.2019, <http://www.islamiq.de/2019/12/28/islamunterricht-an-oeffentlichen-schulen-in-deutschland/>, (20.04.2020).
- Islamrat für die Bundesrepublik Deutschland, <https://www.islamrat.net/ueber-uns>, (01.09.2019).
- KADDOR, Lamya, “Islamkunde in deutscher Sprache”, <http://lamya-kaddor.de/unterricht/islamkunde-in-deutscher-sprache/>, (30.05.2020).
- _____, Rabeya Müller und Harry Harun Behr, *Saphir 5/6 Religionsbuch für junge Musliminnen und Muslime*, Kösel Schulbuch, Berlin 2008.
- KARAKAŞOĞLU-AYDIN, Yasemin, *Muslimische Religiosität und Erziehungsvorstellungen: Eine empirische Untersuchung zu Orientierungen bei türkischen Lehramts- und Pädagogik-Studentinnen in Deutschland*, IKO – Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 2000.
- KARAKAŞOĞLU, Yasemin und Halit Öztürk, “Erziehung und Aufwachsen junger Muslime in Deutschland. Islamisches Erziehungsideal und empirische

- Wirklichkeit in der Migrationsgesellschaft”, *Junge Muslime in Deutschland. Lebenslagen, Aufwuchsprozesse und Jugendkulturen*, Hans-Jürgen Wensierski und Claudia Lübcke (Hrsg.), Budrich, Opladen&Farmington Hills 2007, ss. 157-172.
- KARASAR, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık, Ankara 1995.
- KAYA, Mevlüt, “Ailede Anne Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 1997, ss. 193-204.
- KHORCHIDE, Mouhanad, Frauke Döbber und Burcu Yilmaz (Hrsg.), *Miteinander auf dem Weg*, Schülerbuch 1./2, Klett Schulbuchverlag 2012.
- KHORCHIDE, Mouhanad, Frauke Döbber und Burcu Yilmaz (Hrsg.), *Miteinander auf dem Weg*, Schülerbuch 3./4, Klett Schulbuchverlag 2015.
- KIEFER, Michael, *Islamkunde in deutscher Sprache in Nordrhein-Westfalen. Kontext, Geschichte, Verlauf und Akzeptanz eines Schulversuchs*, Lit Verlag, Münster 2005.
- _____, “Staatlicher Islamunterricht in Deutschland”, *Staatlicher Islamunterricht in Deutschland*, Stefan Reichmuth, Mark Bodenstein, Michael Kiefer und Birgit Vöth (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2006, s. 15-26.
- _____, “Islamische Religionspädagogik und –didaktik – Offene Fragen zu den Gegenständen einer neuen wissenschaftlichen Fachrichtung”, *Islamunterricht- Islamischer Religionsunterricht-Islamkunde, Viele Titel-eine Fach?*, Irka-Christin Mohr und Michael Kiefer, transcript Verlag, Bielefeld 2009, ss. 21-33.
- _____, “Saphir 5/6 und Einblick in den Islam – kritische Anmerkungen aus islamwissenschaftlicher Perspektive”, *Integrationsmedium Schulbuch. Anforderungen an Islamischen Religionsunterricht und seine Bildungsmaterialien*, Klaus Spenlen und Susanne Kröhnert-Othman (Hg.), Band 132, V&R unipress, Göttingen 2012, ss. 99-112.
- KONYA, Pervin, “Erfahrungen als Lehrkraft für Islamunterricht in deutscher Sprache”, *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.), Peter Lang, Frankfurt 2011, ss. 475-478.
- Koordinierungsrat der Muslime in Deutschland (KRM), <http://koordinationsrat.de/gruendung>, (02.03.2020).
- KÖHLER, Asiye und Eyyub A. Köhler, “Ordentlicher Islamischer Religionsunterricht oder Religionsunterricht für alle an öffentlichen Schulen in Hamburg”, *Alfadschr*, Nr. 104, Mai Juni 2001, www.al-fadschr.com/wp-content/uploads/Asiya-und-Ayyub-A.-K_hler-Ordentlicher-islamischer-Religionsunterricht.pdf (05.02.2020), ss. 27-29.
- KÖSEOĞLU, Nevzat, “Kültür/Kimlik Üzerine”, *Kimlik Tartışmaları ve Etnik Mesele Türkiye Günlüğü Dergisi*, 33, Cedit Yayını, Ankara 1995, ss. 41-47.

- KÖSTER, Fritz, *Religiöse Erziehung in den Weltreligionen, Religiöse Erziehung in den Weltreligionen - Hinduismus, Buddhismus, Islam*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1986.
- KULD, Lothar und Bruno Schmid (Hg.), *Islamischer Religionsunterricht in Baden-Württemberg - Zur Differenzierung des Lernfelds Religion*, Lit Verlag, Berlin 2009.
- Kulturzentrum Anatolischer Aleviten Berlin, Presseerklärung vom 19.04.2002.
- KUNSTMANN, Joachim, *Religionspädagogik*, Tübingen/Basel, 2005.
- KÜMBETOĞLU, Belkıs, “Göçmenlik Mültecilik, Yeni Bir Yaşam ve Sonrası”, *Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, Sosyoloji Derneği, 20-22 Kasım 1996, Başbakanlık DİE Matbaası, Ankara 1997, ss. 271-280.
- Landeskunde Baden-Württemberg, “Schularten Baden-Württemberg”, http://www.landeskunde-baden-wuerttemberg.de/bildung_schularten.html#c13272, (15.03.2020).
- Landesrecht BW Bürgerservice, “Schulgesetz für Baden-Württemberg (SchG) in der Fassung vom 1. August 1983”, <http://www.landesrecht-bw.de/jportal/?quelle=jlink&query=SchulG+BW+%C2%A7+100&psml=bsba wueprod.psml&max=true>, (15.03.2020).
- Landeszentrale für politische Bildung Baden Württemberg, “Islam in Baden-Württemberg”, September 2017, <http://www.landtagswahl-bw.de/muslimisch.html?&MP=1178-9456>, (05.03.2020).
- LEMMEN, Thomas, *Islamische Vereine und Verbände in Deutschland*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn 2002.
- LICHTENTHÄLER, Barbara, “Islamische Religion im schulische Unterricht: Baden Württemberg”, *Islamische Religionsunterricht?, Rechtsfragen, Länderberichte, Hintergründe*, Wolfgang Bock (Hg.), Mohr Siebeck, Tübingen 2007, ss. 79-84.
- LÄHNEMANN, Johannes, “Almanya’daki Müslüman Çocukları için Din Eğitiminin Öğrenim Amaçları ve Metodları”, *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri*, 8-10 Nisan 1988, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1991, ss. 44-74.
- _____, “Zum Profil religiöser Bildung in Schulen und Hochschulen – ein Resümee”, *Islamische Erziehungs- und Bildungslehre*, Lamya Kaddor (Hrsg.), Lit Verlag, Münster 2008, ss. 113-121.
- LUFT, Stefan, “Die Anwerbung türkischer Arbeitnehmer und ihre Folgen”, *Bundeszentrale für politische Bildung*, <http://www.bpb.de/internationales/europa/tuerkei/184981/gastarbeit>, (12.03.2020).
- MEDENİ, Elif, “Mein Islambuch. Grundschule 3”, *Hikma*, 3, Heft 5, 2012, ss. 267-269.
- MENDE, Claudia, “Erstes deutsches Islam-Schulbuch. Edelstein als Lehrmaterial”, *Qantara*, 2008, <http://www.de.qantara.de/inhalt/erstes-deutsches-islam-schulbuch-edelstein-als-lehrmaterial>, (05.03.2020).
- MAYRING, Philip, *Einführung in die Qualitative Sozialforschung*, Beltz Verlag, Weinheim und Basel 2002.

_____, *Qualitative Inhaltsanalyse, Grundlagen und Techniken*, Beltz, Weinheim 2007.

Ministerium der Justiz und für Europa Baden-Württemberg, <http://www.jum.baden-wuerttemberg.de/servlet/PB/menu/1200963/index.html>, (28.06.2007)

Ministerium für Bildung und Kultur Saarland, *Islamischer Religionsunterricht Grundschule, Erprobungsphase*, 2015, www.saarland.de/dokumente/thema_bildung/Lehrplan_GS_Islamischer_Religi_onsunterricht_1-4_Juli_2015.pdf, (17.02.2020).

Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, “Projektbeirat Islamischer Religionsunterricht nimmt Arbeit auf”, 11.11.2015, http://www.km-bw.de/Lde_DE/Startseite/Service/11_11_2015+Beirat+Islamischer+Religi_onsunterricht?QUERYSTRING=religion, (03.03.2020).

Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, “Weitere 40 Schulen bieten Islamischen Religionsunterricht an”, *Baden-Württemberg Pressemitteilung*, 2015, <http://www.baden-wuerttemberg.de/de/service/presse/pressemitteilung/pid/weitere-40-schulen-bieten-islamischen-religionsunterricht-an/>, (02.03.2020).

Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Bildungsplan der Grundschule*, Neckar-Verlag, Villingen-Schwenningen 2016, http://www.bildungsplaene-bw.de/site/bildungsplan/get/documents/lsbw/export-pdf/depot-pdf/ALLG/BP2016BW_ALLG_GS_RISL.pdf, (05.03.2020).

Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung Bildungsplan der Oberstufe an Gemeinschaftsschulen*, Villingen-Schwenningen: Neckar-Verlag, 3. März 2016, http://www.bildungsplaene-bw.de/site/bildungsplan/get/documents/lsbw/export-pdf/depot-pdf/ALLG/BP2016BW_ALLG_GMSO_RISL.pdf, (06.02.2020).

Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe I*, Neckar-Verlag, Villingen-Schwenningen 2016, http://www.bildungsplaene-bw.de/site/bildungsplan/get/documents/lsbw/export-pdf/depot-pdf/ALLG/BP2016BW_ALLG_SEK1_RISL.pdf, (05.03.2020).

Ministerium für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen, *Lehrplan für die Grundschule in Nordrhein-Westfalen, Islamischer Religionsunterricht*, Düsseldorf 2013, http://www.schulentwicklung.nrw.de/lehrplaene/upload/klp_gs/klp_rel_islam/LP_Islamischer_Religionsunterricht_GS_Endfassung.pdf, (30.03.2020).

Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Bildungspläne 2016, Islamische Religionslehresunnitischer Prägung*, <http://www.bildungsplaene-bw.de/Lde/LS/BP2016BW/ALLG/GYM/RISL/LG>, (05.03.2020).

Ministerium für Kultus, Jugend und Sport, “Islamischer Religionsunterricht wird fortgeführt”, <https://km-bw.de/Lde/Startseite/Service/2019+07+16++MP+Stiftung+IRU>, (10.03.2020).

- MIRBACH, Ferdinand, “Sozialstruktur und Religiösität der Muslime in Deutschland”, *Islam und die Deutsche Gesellschaft*, Dirk Halm ve Hendrik Meyer (Hrsg.), Springer, Wiesbaden 2013, ss. 21-47.
- MOHAGHEGHI, Hamideh, “Islamischer Religionsunterricht aus sicht der Muslime”, *Was soll ich hier? Lebensweltorientierung muslimischer Schülerinnen und Schüler als Herausforderung für den Islamischen Religionsunterricht*, Harry Harun Behr, Christoph Bochinger, Mathias Rohe, Hansjörg Schmid (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2010, ss.223-227
- MOHR, Irka-Christin und Michael Kiefer (Hrsg.), *Islamunterricht, Islamischer Religionsunterricht, Islamkunde viele Titel-ein Fach?*, transcript Verlag, Bielefeld 2009.
- Muslime in der Europäischen Union, *Diskriminierung und Islamophobie*, EUMC 2006.
- MULLER, Ingrid M., *Modellversuch Islamunterricht*, Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung, München 2008, http://www.isb.bayern.de/download/1763/abschlussbericht_islam.pdf, (08.03.2020).
- _____, “Natürlich ist ein Religionsunterricht im eigenen Glauben besser”, *Was soll ich hier? Lebensweltorientierung muslimischer Schülerinnen und Schüler als Herausforderung für den Islamischen Religionsunterricht*, Harry Harun Behr, Christoph Bochinger, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2010, ss. 15-24.
- MULLER, Peter, “Islam unterrichten zwischen Auseinandersetzung und Gestaltung”, *Den Koran zu lesen genügt nicht. Fachliches Profil und realer Kontext für ein neues Berufsfeld. Auf dem Weg um Islamischen Religionsunterricht*, Harry Harun Behr, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2008, ss. 83-92.
- _____, und Barbara Lichtenthäler, “Das Modelprojekt Islamischer Religionsunterricht in Baden Württemberg”, *Islamischer Religionsunterricht in Baden Württemberg. Zur Differenzierung des Lernfelds Religion*, Lothar Kuhl und Bruno Schmid (Hg.), LIT Verlag, Berlin 2009, ss. 23-33.
- _____, “Christen sind trotzdem unsere Freunde. Schwerpunkt Baden Württemberg”, *Was soll ich hier? Lebensweltorientierung muslimischer Schülerinnen und Schüler als Herausforderung für den Islamischen Religionsunterricht*, Harry Harun Behr, Christoph Bochinger, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2010, ss. 9-14.
- NAMAL, Fatih, Mehmet Demirci ve Şükrü Keleş, “Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Temel Tıp Bilimleri’nde Çalışan Araştırma Görevlilerinin, Araştırma ve Yayın Etiği Açısından Karşılaştıkları Zorluklar ve Özyeterlikleri ile İlgili Görüşleri”, *Türkiye Biyoetik Dergisi*, Vol. 4, No: 2, 2017, ss. 52-73.
- Neue Presse, “4000 Schüler besuchten 2018 Islamunterricht”, 21.07.2019, <https://www.neuepresse.de/Nachrichten/Niedersachsen/Niedersachsen-4000-Schueler-besuchten-2018-Islamunterricht>, (05.02.2020).

- NIPKOW, Karl Ernst, "Grundlagen einer Religionsdidaktik aus christlicher Sicht", *Islamische Erziehungs- und Bildungslehre*, Lamy Kaddor (Hg.), Lit Verlag, Münster 2008, ss. 27-49.
- OEBBECKE, Janbernd, "Das Grundgesetz und Religionsunterricht", *Religionen in der Schule und die Bedeutung des Islamischen Religionsunterrichts*, Bülent Uçar, Martina Blasberg-Kuhne und Arnulf von Scheliha (Hg.), V&R unipress, Göttingen 2010, ss. 53-63.
- OĞUZKAN, Ferhunde, *Çocuk Edebiyatı*, Emel Matbaacılık, Ankara 1997.
- OKUMUŞLAR, Muhiddin ve Fatih Genç, "Din Eğitimi'nin Bilimselleşmesi/neliği", *Din Eğitimi*, Recai Doğan ve Remziye Ege (ed.), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 53-79.
- ÖZDİL, Ali-Özgür, *Aktuelle Debatten zum Islamunterricht in Deutschland: Religionsunterricht - religiöse Unterweisung für Muslime Islamkunde*, EB-Verlag, Hamburg 1999.
- ÖZSOY, Ömer, "Almanya'da İslam İlahiyatı-Tarihsel Gelişim, Kuramsal ve Kurumsal Zorluklar", *Als Thema der Deutsch-Türkischen Zusammenarbeit XII, Alman ve Türk İşbirliğinin Konusu Olarak İslam ve Avrupa*, Tarabya, 16. Oktober 2014, Deutsche Botschaft Ankara/Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği (Hrsg.), Ankara 2015, ss. 115-119.
- Pädagogische Hochschule Freiburg, *Erste Ordnung zur Änderung der Studienordnung der Pädagogischen Hochschule Freiburg für den Studiengang, Amtliche Bekanntmachungen der Pädagogischen Hochschule*, 2012, https://www.ph-freiburg.de/fileadmin/dateien/zentral/rektorat/bekanntmachungen/ab_2012_33.pdf, (30.05.2020).
- Pädagogische Hochschule Freiburg, "Erweiterungsfach Islamische Theologie/Religionspädagogik", http://www.ph-freiburg.de/fileadmin/dateien/zentral/studienplanung/gs_sto_anlage_islamische_na.pdf, (30.05.2020).
- Pädagogische Hochschule Freiburg, "Kompetenzbereich 4- Islamische Theologie/Religionspädagogik", http://www.ph-freiburg.de/fileadmin/user_upload/Modul%C3%BCbersicht_PO_2015_BA_PRIM_mit_PH-Logo.pdf, (20.03.2020).
- PEKER, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Sönmez Matbaa ve Basımevi, Samsun 1993.
- PÖTZL, Pierre, *Methodik&Didaktik - Grundlagen der Erwachsenenbildung*, Books on Demand, Norderstedt 2017.
- RAITHEL, Jürgen, Bernd Dollinger und Georg Hörmann, *Einführung Pädagogik - Begriffe, Strömungen, Klassiker, Fachrichtungen*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007.
- RAMADAN, Tariq, *To Be a European Muslim*, Islamic Foundation, Leicester 1998.
- REETZ, Dietrich, *Islam in Europa: Religiöses Leben heute, Ein Portrait ausgewählter islamischer Gruppen und Institutionen*, Waxmann, Münster 2010.

- REICHMUTH, Stefan, Mark Bodenstein, Michael Kiefer und Birgit Väth (Hg.), *Staatlicher Islamunterricht in Deutschland: Die Modelle in NRW und Niedersachsen im Vergleich*, Lit Verlag, Berlin 2006.
- PETERMANN, Hans-Bernhard (Hg.), *Islam-Erbe und Herausforderung*, 5. Heidelberger Dienstagseminar (Schriftenreihe der Pädagogischen Hochschule Heidelberg 42), Heidelberg 2004.
- Rheinland-Pfalz, “Modellhafte Erprobungen zum islamischen Religionsunterricht”, <http://www.religion.bildung-rp.de/islamischer-religionsunterricht-modellprojekt.html>, (22.03.2020).
- ROBBERS, Gerhard, “Almanya”, *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi, Hukuki Yapı, Din Eğitimi, Din Hizmetleri*, Ali Köse ve Talip Küçükcan (eds.), ISAM, Istanbul 2008, ss. 43-80.
- ROHE, Mathias, *Der Islam - Alltagskonflikte und Lösungen*, Herder, Freiburg 2001.
- RP Online, “Immer mehr Schüler in NRW besuchen Islamunterricht”, 27 Juni 2016, <http://www.rp-online.de/nrw/landespolitik/immer-mehr-schueler-in-nrw-besuchen-islamunterricht-aid-1.6078435>, (11.02.2020).
- Saarländischer Rundfunk, “Islamunterricht soll ausgebaut werden”, www.sr.de/sr/home/nachrichten/politik_wirtschaft/saarland-will-islamunterricht-ausbauen100.html, (23.05.2017).
- Schleswig-Holstein, “Allgemeine Informationen über die Grundschule”, http://www.schleswig-holstein.de/DE/Fachinhalte/S/schulsystem/allgemeine_info_grundschule.html;jsessionid=52B790EE6B60F7021D4E3D9DCA6B7AA4#doc1836122bodyText6, (05.03.2020).
- SCHMID, Hansjörg, Ayşe Almila Akca und Klaus Barwig, *Gesellschaft gemeinsam gestalten. Islamische Vereinigungen als Partner in Baden-Württemberg*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2008.
- _____ und Klaus Barwig, “Islamischer Religionsunterricht im landespolitischen Horizont”, *Islamischer Religionsunterricht in Baden-Württemberg, Zur Differenzierung des Lernfelds Religion*, Lothar Kuld, Bruno Schmid (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2009, ss. 13-23.
- SCHMIDT, Günter R., *Religionspädagogik. Ethos, Religiosität, Glaube in Sozialisation und Erziehung*, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen 1993.
- SCHNEIDER, Karl, “Auf dem Weg zum islamischen Religionsunterricht an staatlichen Schulen”, *Thema: Dialog der Religionen-eine Illusion*, Zeitschrift Glaube und Lernen 18, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen 2003, ss. 154-165.
- _____, “Islamischer Religionsunterricht an Schulen in Baden Württemberg? Interreligiöse Möglichkeiten”, *Islam-Erbe und Herausforderung*, Hans-Bernhard Petermann (Hg.), 5. Heidelberger Dienstagseminar (Schriftenreihe der Pädagogischen Hochschule Heidelberg 42), Heidelberg 2004, ss. 269-283.
- Schule und Recht in Niedersachsen, “Niedersächsisches Schulgesetz NSchG, §124 und §125 des Niedersächsischen Schulgesetzes”, (Aşağı Saksonya Okul Yasasının 124-125. Paragrafi), <http://www.schule.de/2241001/nschg.htm#teil9>, (03.03.2020).

- SCHUHRER, Susanne, *Türkeistämmige Personen in Deutschland*, Working Paper 81, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge 2018, https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Forschung/WorkingPapers/wp81-tuerkeistaemmige-in-deutschland.pdf?__blob=publicationFile&v=12, (02.04.2020).
- SCHURA Niedersachsen, “Zur Entstehung der SCHURA Niedersachsen”, <https://www.schura-niedersachsen.de/schura/>, (05.04.2020).
- SCHWILLUS, Harald, *Religionsunterricht im Dialog*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2004.
- SEELIGER, Magdalena, *Qualifizierung oder Bildung? Religionslehrerfortbildung im Spannungsfeld von Erwartung, Bildungsverhältnis und andragogischen Konzepten*, WVT Wissenschaftlicher Verlag, Trier, 1996.
- SEISER, Ulrich und Dieter Schütz, , “Islamische Religion im schulischen Unterricht: Bayern”, *Islamischer Religionsunterricht?*, Wolfgang Bock (Hrsg.), Mohr Siebeck, Tübingen 2007, ss. 85-92.
- SELÇUK, Mualla, “Überlegungen zum Islamischen Religionsunterricht in Deutschland”, *Islamische Religionspädagogik - Etablierung eines neuen Faches: Bildungs- und kulturpolitische Initiativen des Landes Niedersachsen*, Peter Graf (Hg), V&R Unipress, Göttingen 2007, ss. 105-117.
- Seminar für Orientalistik, “Regeln zur wissenschaftlichen Umschrift des Arabischen am Seminar für Orientalistik der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel”, <http://www.islam.uni-kiel.de/de/studium/materialien/materialien-1/umschrift-arabisch> (05.03.2020).
- SEVER, Sedat, *Çocuk ve Edebiyatı*, Kök Yayıncılık, Ankara 2003.
- Sol.de Partner von RP Online, “Bildungsministerium will Islamunterricht im Saarland fortsetzen“, <https://www.sol.de/news/update/News-Update,375069/Saarland-Islamunterricht-soll-fortgesetzt-werden,375123>, 02. Juli 2019, (20.04.2020).
- SPENLEN, Klaus, “Auf dem Weg zum islamischem Religionsunterricht-Chancen, Grenzen sowie Lösungsversuche der Länder”, *Auf dem Weg zum Islamischen Religionsunterricht. Sachstand und Perspektiven in Nordrhein-Westfalen*, Michael Kiefer, Eckart Gottwald, Bülent Uçar (Hg.), Lit Verlag, Berlin 2008, ss. 21-33.
- _____, *Integration muslimischer Schülerinnen und Schüler. Analysepädagogischer, politischer und rechtlicher Faktoren*, Lit Verlag, Berlin 2010.
- _____, *Islam in Deutschland. Ein Leitfaden für Schule, Aus-und Weiterbildung*, Neue Deutsche Schule Verlagsgesellschaft GmbH, Essen 2016.
- SPOHN, Cornelia (Hrsg), *Zweiheimisch. Bikulturel in Deutschland*, Bonn 2007.
- SPULER-STEGEMANN, Ursula, *Muslimen in Deutschland. Nebeneinander oder Miteinander*, Herder Verlag, Freiburg/Basel/Wien 1998.
- STEMPEL, Martin, *Zwischen Koran und Grundgesetz. Religiöse Betätigung muslimischer Ausländer in der Bundesrepublik Deutschland* (Dissertation), Hamburg 1986.

- STICHS, Anja, *Wie viele Muslime leben in Deutschland?, Eine Hochrechnung über die Anzahl der Muslime in Deutschland zum Stand 31. Dezember 2015*, Im Auftrag der Deutschen Islam Konferenz, BAMF-Working Paper 71, Nürnberg, http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/WorkingPapers/wp71-zahl-muslime-deutschland.pdf?__blob=publicationFile, (06.02.2018).
- ŞEN, Faruk und Hayrettin Aydın, *Islam in Deutschland*, C.H.Beck Verlag, München 2002.
- ŞEN, Faruk, “Avrupa Birliği Sınırları İçinde İslâm’ın Gelişmesi ve Sorunları”, *III. Din Şûrası, Tebliğ ve Müzakereleri*, Dr. Mehmet Bulut (ed.), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, ss. 841-843.
- ŞİMŞEK, Nihat, *Derste Eğitim Teknolojisi Kullanımı*, Anıl Matbaa, Ankara 1997.
- TABBERT, Henning, “Zur Kontroverse über den Religionsunterricht”, Subkommende-Abend am 18. April 2006, https://www.johanniter.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/Orden/Genossenschaften/Hessische/Votr%C3%A4ge/KontroverseReligionsunterricht.pdf, (01.04.2020).
- TAREK, Badawia, “Zweiheimisch, eine innovative Integrationsformel”, *Zweiheimisch. Bikulturell leben in Deutschland*, Cornelia Spohn (Hrsg.), Körber-Stiftung, Bonn 2006, ss. 181-191.
- TAŞTAN, A. Vahap, “Yurt Dışındaki Türk İşçi Ailelerinin Kimliklerini Korumada Dinin Rolü”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 8, 1992, ss. 229-238.
- TIESLER, Nina Clara, *Müslime in Europa, Religion und Identitätspolitik unter veränderten gesellschaftlichen Verhältnissen*, Lit Verlag, Berlin 2006.
- TOPÇUK, Ali, “Almanya’da Uygulanan İslam Din Dersi Hakkında bir Değerlendirme (Kuzey Ren Westfalya Örneği)”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 2015, ss. 259-269.
- _____, *Federal Almanya Kuzey Ren Westfalya’da İslam Din Dersleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2016.
- TOSUN, Cemal, *Federal Almanya’da Yaşayan Türklerin Din Eğitiminde Caminin Yeri ve Din Görevlilerinin Yeterlilikleri* (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.
- TURAN, İbrahim, “Değişen Toplumda Değerler Krizi ve Ahlak Eğitiminin Rolü”, Ahlaki Sorunlar, Gençlik ve Değerler Eğitimi, Bayramalı Nazıroğlu, Ümit Erkan, Mehmet Şamil Baş, Hikmet Yanık (eds.), Güneysu İlim Yayınları, Rize 2019, ss. 25-39.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Batı Almanya’da Köy Kalkınma Modelleri ve Türk İşçilerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Dede Korkut Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1977.
- TÜRKMENOĞLU, Ali, “Erfahrungen im Islamunterricht”, *Journal für Religionskultur*, Edmund Weber (Hrsg.), Nr. 152, Goethe-Universität Frankfurt am Main 2012, <http://publikationen.ub.uni-frankfurt.de/frontdoor/index/index/docId/25235>, (15.03.2020).

- UÇAR, Bülent, *Ansätze für eine islamische Fachdidaktik I: Kompetenzerwerb, Inhalte und Korrelationsdidaktik (Fortbildungsmaterialien)*, Landesinstitut für Schule/Qualitätsspiel, Soest 2006.
- _____, “Materialien und Fortbildungsmodule für die Qualifizierungsmaßnahme der Islamkunde-Lehrkräfte in Nordrhein Westfalen”, *Islamische Religionspädagogik*, Landesinstitut für Schule (Hg.), Soest 2006.
- _____, “Islamischer Religionsunterricht in Deutschland. Versuch einer Grundlagendarstellung und künftige Forschungsaufgaben”, *Den Koran zu lesen genügt nicht!: Fachliches Profil und realer Kontext für ein neues Berufsfeld; auf dem Weg zum islamischen Religionsunterricht*, Harry Harun Behr, Mathias Rohe, und Hansjörg Schmid (Hrsg.), Lit Verlag, Berlin/Münster 2008, ss. 105-121.
- _____, “Almanya’da Alevilik ve Çeşitli Eyaletlerde Alevilik Din Dersleri Projesi”, *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 6, 2009, ss. 72-75.
- _____, und Bergmann, Danja, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele*, Göttingen: V&R Unipress, Osnabrück 2010.
- _____, *Einblick in den Islam. Ein Schulbuch für die Jahrgangsstufe 5/6*, Schulbuchverlag Anadolu, Hückelhofen 2010.
- _____, *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverortung und dialogischer Öffnung: Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Lang, Frankfurt 2011.
- _____, Coşkun Sağlam, “Islamische Religionspädagogik in Deutschland”, *Zeitschrift für Pädagogik und Theologie*, Band 64, Heft 1, 2012, ss. 13-25.
- _____, “Prinzipien einer Islamischen Religionspädagogik”, *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverortung und dialogischer Öffnung: Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.) Lang GmbH, Frankfurt 2011, ss. 116-124.
- _____, Evelin Lubig-Fohsel, Gül Solgun-Kaps, Seher Uguz, *Mein Islambuch 4. Schuljahr*, Schulbuchverlag, Oldenbourg 2013.
- Verband der Islamischen Kulturzentren e.V., <http://vikz.de/index.php/ueberuns.html>, (03.04.2020).
- Verband der Islamischen Kulturzentren e.V., <http://vikz.de/index.php/Imamausbildung.html>, (03.04.2020).
- VÄTH, Birgit, “Islamischer Religionsunterricht an staatlichen Schulen-Zwei Modellprojekte zu seiner Etablierung in Niedersachsen”, *Staatlicher Islamunterricht in Deutschland. Die Modelle NRW und Niedersachsen im Vergleich*, Stefan Reichmuth, Mark Bodenstein u.a. (Hrsg.), Lit Verlag, Berlin 2006, ss. 69-82.
- _____, “Welche Lehrziele verfolgen die Lehrpläne”, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Fachdidaktische Konzeptionen, Ausgangslage, Erwartungen und Ziele*, Bülent Uçar und Danja Bergmann (Hg.), V&R unipress, Göttingen 2010, ss. 125-141.

- WEDDING Michael und Michael Sandkamp, “Schule und Elternhaus, Gemeinsame Interessen- mögliche Konflikte, Ein streitbarer Dialog”, *Kirche und Schule*, Bischöfliches Generalvikariat (Hrsg.), 152, 36. Jahrgang, Dezember 2009, ss. 7-11.
- WEINER, Sigrid, *Besmele, Eine Einführung in den Islam. Religiöse Unterweisung in der Türkei*, Auer Verlag, Donauwörth 1983.
- Westdeutscher Rundfunk Köln, “In NRW gibt es weiter islamischen Religionsunterricht”,
<https://www1.wdr.de/nachrichten/landespolitik/islamunterricht-nrw-102.html>, (15.04.2020).
- WOPPOWA, Jan, *Religionsdidaktik*, Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn 2018.
- WULF, Christoph, Jacques Poulain und Fathu Triki (Hrsg.), *Europäische und islamisch geprägte Länder im Dialog, Gewalt, Religion und interkulturelle Verständigung*, Akademie Verlag, Berlin 2006.
- YEL, Ali Murat, “Günümüzde Avrupa’nın Müslümanlara Bakışı”, *III. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, 20-24 Eylül 2004, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, ss. 739-745.
- YILDIRIM, Ali ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2005.
- _____, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2008.
- _____, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, Ankara 2011.
- YIN, Robert K., *Case Study Research: Design and Methods*, Sage Publications, Second Edition, 1994.
- YÖLEK-CANTAY, Hasiybe, *Islamische Bildung im säkularen Staat: Religionskenntnisse als Basis erfolgreicher Integration*, Tectum-Verlag, Marburg 2010.
- YÜRÜK, Tuğrul “İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi: Din Dersleri”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Recai Doğan ve Remziye Ege (ed.), Grafiker, Ankara 2012, ss. 105-137.
- ZENGİN, Halise Kader, *Almanya’da İslam Din Öğretimi Modelleri, Bavyera Eyaleti Örneği* (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- ZOLLER, Andreas, “Teilnahme am Religionsunterricht”, *Landesportal Anwalt Schulrecht Baden Württemberg*, <http://www.schulrecht.rechtsanwalt-zoller.de/religion-religionsunterricht-baden-wuerttemberg.html>, (12.03.2020).

EKLER

Ek-1:

Öğretmen Anket Formu

1. Cinsiyetiniz

☐ Kadın

☐ Erkek

2. Yaşınız

☐ 20-29 arası

☐ 30-39 arası

☐ 40-49 arası

☐ 50 ve arası

3. Medeni haliniz

☐ Evli

☐ Bekar

4. Doğum yeriniz neresidir?

5. Kaç senedir Almanya`da yaşıyorsunuz?

6. Hangi bölüm mezunusunuz? (Ana Branşınız)

7. İslam din dersi öğretmenliği için hangi eğitimi aldınız?

8. Hangi sınıflara İslam din dersi veriyorsunuz?

9. Kaç senedir İslam din dersi veriyorsunuz?

10. Haftada toplam kaç saat İslam din dersi veriyorsunuz?

11. Arapça dil bilgisi düzeyiniz nedir?

☐ Arapça bilmiyorum

☐ Temel

☐ Orta

☐ İleri

12. Kuran-ı Kerim`i Arapça okuyabiliyor musunuz?

☐ Evet

☐ Hayır

☐ Elif cüzü seviyesinde

13. İslam din dersi alanında hizmet içi seminerleri katıldınız mı?

☐ Evet

Faydalı buldunuz mu?

☐ Evet

☐ Hayır

Tekrar katılmak ister miydiniz?

☐ Evet

☐ Hayır

☐ Hayır

Katılmak ister miydiniz?

☐ Evet

☐ Hayır

İslam Din Dersi İle ilgili Olarak Öğretmenlere Yöneltilen Sorular

1. İslam din derslerinden devlet mi dini cemaatler mi sorumlu olmalıdır? Neden?
2. Okul yönetiminden İslam din dersine katkıları noktasında ne gibi beklentileriniz var?
3. Baden Württemberg eyaleti danışma kurulundan (Beirat) beklentileriniz nelerdir?
4. İslam din dersi öğretmenlerinin eğitimi ile ilgili devletten önemli beklentileriniz nelerdir?
5. İslam din dersinin hedefleri (Ziele) nedir? Hedefleri açık ve anlaşılır nitelikte buluyor musunuz?
6. İslam din dersinin başarılı uygulanması için dersin en önemli hedefleri ne olmalıdır? Hedefler noktasında hangi değişiklikler (ekleme-çıkarma) yapılmalıdır?
7. İslam din dersinin öğrenciler üzerindeki genel etkisini olumlu/olumsuz nasıl değerlendiriyorsunuz?
8. İslam din dersinin içeriğini yeterli buluyor musunuz? Bu konudaki öneri ve beklentileriniz nelerdir?
9. Size göre ders içeriğinde hangi alanlara öncelik verilmelidir: İman mı, ibadet mi, ahlak mı? En çok hangi alana yoğunluk verilmeli?
10. İslam din dersi içeriğini öğrencilerin güncel hayata dair dini ilgi ve ihtiyaçlarını karşılamada yeterli buluyor musunuz? Ne gibi eksiklikler hissediyorsunuz?

11. İeriğın ğrencinin gelişim düzeyine/sınıf düzeyine/ğrenci seviyesine uygunluğu konusunda ne düşünöyorsunuz?
12. Hangi ders kitabını uyguluyorsunuz? Kitapları nasıl değeriendiriyorsunuz?
13. Ders kitaplarının hazırlanmasında en çok hangi kriterlere dikkat edilmeli?
14. Kitaplar kimler tarafından hazırlanmalıdır? Kitabı hazırlayanlar hangi niteliklere sahip olmalıdır?
15. Takip ettiğınız ders kitaplarını müfredata uygunluk açısından nasıl değeriendiriyorsunuz?
16. Ders kitaplarındaki görselleri ve içerik tasarımını nasıl değeriendiriyorsunuz?
17. Ders kitapları noktasında yaşadığınız zorluklar nedir?
18. Ders kitabı haricinde kullanılan yardımcı eğitim materyalleri, araç ve gereçler yeterli buluyor musunuz? Bu noktada varsa ihtiyaç nasıl giderilmelidir?
19. Öğrenci kapasilerine uygun hangi yöntemi (anlatım, soru cevap, tartışma, grup çalışması vs.) kullanıyorsunuz? Yöntem uygulamada yaşadığınız zorluklar nedir? Bu zorluk nasıl giderilebilir?
20. Dersin ezbere dayalı metotlarla öğretilmesini nasıl değeriendiriyorsunuz?
21. İslam din dersi saatlerinin yeterliliğı konusunda ne düşünöyorsunuz? Yetersiz ise ne gibi önlemler alınmalıdır?
22. Öğrenci başarılarını değeriendirme sistemi hakkında ne düşünöyorsunuz? Başarı sizce nasıl değeriendirilirse dersten verim artar?
23. Öğrenciler dersi Almanca dilinde öğrenebiliyorlar mı, Almanca işlenmesi esnasında karşılaştığınız zorluklar nedir?
24. Dini terimlerin Almanca'ya aktarılmasında dikkatinizi çeken hususlar nedir, Öğrenci derste kavram karmaşası (İsa-Jesus, Allah-Gott örneğı) yaşıyor mu? Yaşıyorsa bu karmaşıklığın yaşanmaması için ne yapılmalıdır?

25. İslam din dersinin Almanca verilmesi öğrencilerin günlük yaşamda dini ihtiyaçlarını karşılamada, dinini aktarmada yeterli midir?
26. İslam din dersi alan öğrencilerin velileri ile iletişiminiz nasıl? Olumsuz tepkilerle karşılaştınız mı?
27. Velilerin İslam din dersine katkıları noktasında beklentileriniz nelerdir? Veliler derse hangi katkıyı yapabilirler?
28. Son olarak din dersinden genel itibariyle memnun musunuz ve genel olarak beklentileriniz noktasında en önemli 3 beklentiniz nedir? Başka eklemek istediğiniz bir nokta var mı?

Ek-2:

Veli Anket Formu

1. Cinsiyet
 - () Kadın
 - () Erkek
2. Yaşınız
 - () 20-29 arası
 - () 30-39 arası
 - () 40-49 arası
 - () 50 ve üzeri
3. Doğum yeriniz neresidir, kaç yıldır Almanya`da yaşıyorsunuz?
4. Öğrenim Durumunuz
 - () İlkokul
 - () Ortaokul
 - () Lise
 - () Üniversite-Bölüm
 - () Diğer:
5. Mesleğiniz
6. Eşinizin Öğrenim Durumu
 - () İlkokul
 - () Ortaokul

- ☐ Lise
☐ Üniversite-Bölüm
☐ Diğer:
7. Eşinizin Mesleği
8. Dini yaşantı durumunuz nedir?
- ☐ Dini sorumluluklarımı özenle yerine getiriyorum.
☐ Dini sorumluluklarımı yerine getiremiyorum.
☐ Dini sorumluluklarımı yerine getirme noktasında çaba gösteriyorum.
9. Dini bilgilerinizi nereden ve hangi kaynaklardan öğreniyorsunuz?
10. Öğrenciye yakınlığınız
- ☐ Annesi
☐ Babası
☐ Diğer:
11. Öğrencinin cinsiyeti nedir?
- ☐ Kız
☐ Erkek
12. Öğrencinin sınıf düzeyi ve okul türü nedir?
13. Evde çocuğunuzla daha çok hangi dili konuşuyorsunuz?
14. Çocuğunuz okul dışında dini eğitim alıyor mu?
- ☐ Evet Nerede ?
☐ Hayır Hangi kurumdan alsın isterdiniz?

İslam Din Dersi İle İlgili Olarak Velilere Yöneltilen Sorular

1. Okullarda İslam din dersinin verilmesini nasıl buluyorsunuz?
2. İslam din dersi uygulamasının eksik olarak gördüğünüz tarafları nelerdir?
3. İslam din derslerinin kim tarafından verilmesini istersiniz? Ders devlet tarafından mı, dini cemaatler tarafından mı verilmeli, neden?
4. Çocuğunuzun okul dışında bir dini eğitim alması gerektiğini düşünüyor musunuz, neden?

5. Alman devletinden İslam din dersi noktasındaki beklentileriniz nedir? Devlet velilerle nasıl bir iş birliği içinde olmalıdır?
6. Okul yönetiminin İslam din dersine hangi katkıyı yapmasını istersiniz?
7. Çocuğunuzu İslam din dersine hangi amaçlarla/hangi nedenlerden dolayı yolluyorsunuz?
8. Okulda verilen İslam din dersi beklentinizi karşılıyor mu? Dersi beklentilerinize uygun buluyor musunuz? Hangi açılardan uygun, hangi açılardan uygun değil?
9. İslam din dersinin çocuğunuz üzerindeki etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?
10. İslam din dersinde Kur'an-ı Kerim ve dini bilgilerle ilgili bilgileri nasıl değerlendiriyorsunuz, yeterli buluyor musunuz?
11. İman-İbadet-Ahlak konu alanlarına göre dini eğitimde öncelikle hangi alana önem verilmelidir?
12. Öğretilmesini istemediğiniz konular var mı? Varsa neden öğretilmesini istemezsiniz?
13. İslam din dersi içeriğinde Hristiyanlık, Yahudilik hakkında bilgiler verilmeli midir, neden?
14. İslam din dersi kitaplarını inceleme imkanınız oldu mu? Ders kitaplarının kimler tarafından hazırlanmasını istersiniz? Devlet mi dini cemaatler tarafından mı? Neden?
15. Camide verilen din dersi ile okulda verilen İslam din dersinin içeriklerini nasıl değerlendiriyorsunuz? Hangisini daha faydalı buluyorsunuz?
16. Hangi mezhebe göre din dersi verilmesini istersiniz? Farklı mezheplerden öğrencilerle aynı din dersini almak mümkün olabilir mi?
17. İslam din dersinde öğretmen dersin işlenmesi esnasında en çok neye dikkat etmelidir? Nasıl bir ders ortamı hayal edersiniz?
18. Çocuğunuz İslam din dersinde hangi etkinlikleri/faaliyetleri yapıyor biliyor musunuz? Okulda hangi ders etkinliklerinin yapılmasını istersiniz ve bu etkinliklere katkı sağlamayı ister misiniz?

19. Okuldaki İslam din dersi saatlerinin yeterliliği hakkında ne düşünüyorsunuz?
20. Çocuğunuzun İslam din dersindeki başarısının nasıl değerlendirilmesini istersiniz?
21. Çocuğunuz derste işlediklerini sizinle paylaşıyor mu ya da siz derste ne işlendiklerini soruyor musunuz? En çok dikkatinizi çeken ne oldu?
22. İslam din dersin Almanca verilmesini nasıl buluyorsunuz?
23. Çocuğunuzun dinini ana dilinde anlatmasını önemli buluyor musunuz? Yoksa Almanca anlatması yeterli olur mu?
24. Çocuğunuz Allah yerine Gott, İsa yerine Jesus kullansa bu konudaki düşünceleriniz ne olur?
25. Çocuğunuzun İslam din dersi öğretmeniyle iletişim ve ilişkileriniz nasıldır? Çocuğunuzun din eğitimi hakkında öğretmeniyle konuştunuz mu?
26. Çocuğunuza İslam dersini verecek iyi bir öğretmende hangi vasıflar olmalı? Bu yönde beklentileriniz nelerdir?
27. İslam din dersi öğretmenlerinin Almanya'da yetiştirilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?
28. Başka millete mensup Müslüman öğretmenlerin İslam din dersi vermesini nasıl karşılırsınız?
29. Söylemek istediğiniz başka bir beklenti var mı? İslam din dersi noktasında en önemli beklentilerinizi sıralayabilir misiniz?

ÖZ GEÇMİŞ

Şenay Yazgan, 16.12.1981 tarihinde Almanya`da doğdu. Konya Merkez İmam Hatip Lisesi`ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümünden 2004 yılında mezun oldu. Mezun olduğu yıl Almanya`ya giderek üniversite düzeyinde verilen dil kurslarına katıldı. 2012 yılında Katholische Hochschule Freiburg`da Sosyal Hizmet (Soziale Arbeit) alanında Yüksek Lisans programını bitirdi. Mezuniyetinin ardından Türkiye`de doktora çalışmasına başladı. 2013 yılı itibariyle Almanya`da din görevlisi olarak görev yapan Yazgan, iyi derecede Almanca bilmektedir.

İletişim Bilgileri: senay.yazgan@gmail.com

